

ॐ
॥નમઃ સિદ્ધેભ્ય ॥

અધ્યાત્મ સુધા

(ભાગ-૧૨)

(‘બહેનશ્રીના વચનામૃત’ ઉપર પૂજ્ય ‘ભાઈશ્રી
શશીભાઈ’ના પ્રવચનો)

તા. ૪-૦૭-૧૯૮૮, વચનામૃત-૩૯૯
પ્રવચન નં. ૩૧૩

સમ્યક્દષ્ટિને ભલે સ્વાનુભૂતિ પોતે પૂર્ણ નથી, પણ દષ્ટિમાં પરિપૂર્ણ ધ્રુવ આત્મા છે. જ્ઞાનપરિણતિ દ્રવ્ય તેમ જ પર્યાયને જાણે છે પણ પર્યાય ઉપર જોર નથી. દષ્ટિમાં એકલા સ્વ પ્રત્યેનું-દ્રવ્ય પ્રત્યેનું બળ રહે છે. ૩૯૯.

‘બહેનશ્રીના વચનામૃત’ ૩૯૯, પાનું ૧૫૧. દ્રવ્યદષ્ટિનો વિષય ચાલે છે ૩૯૮થી. ‘સમ્યક્દષ્ટિને ભલે સ્વાનુભૂતિ પોતે પૂર્ણ નથી, પણ દષ્ટિમાં પરિપૂર્ણ ધ્રુવ આત્મા છે.’ સ્વાનુભૂતિ એટલે સ્વને અનુભવનારી પર્યાય તે સ્વાનુભૂતિ. સ્વાનુભૂતિની દશા ચોથા ગુણસ્થાનથી શરૂ થાય છે, વૃદ્ધિગત થતી જાય છે, ઉપર ઉપરના ગુણસ્થાને સ્વાનુભૂતિ વૃદ્ધિગત થતી જાય છે અને કેવળજ્ઞાન છે એમાં સંપૂર્ણ સ્વાનુભૂતિ હોય છે. અનુભવ કરવાની જે જ્ઞાનની શક્તિ, સ્વને અનુભવ કરવાની જ્ઞાનની જે સ્વભાવિક શક્તિ, એ શક્તિનું પરિણામન તારતમ્યભેદે ગુણસ્થાન અનુસાર જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ દશાને પ્રાપ્ત થાય છે.

જ્ઞાતિ અપેક્ષાએ સ્વાનુભૂતિની જ્ઞાતિમાં કોઈ ફેર નથી. ચોથા ગુણસ્થાને સ્વાનુભવ

કરે કે મુનિદશામાં સ્વાનુભવ કરે કે કેવળજ્ઞાનમાં સ્વાનુભવ વર્તે છે ત્યાં જાતિ એક છે. પણ સ્વાનુભૂતિ પોતે ત્યાં પહેલી ચતુર્થ ગુણસ્થાને સમ્યજ્ઞિને પૂરેપૂરી સ્વાનુભૂતિ નથી. અહીંયાં પણ એટલું વિચારવા યોગ્ય છે કે સ્વાનુભૂતિનો વિષયભૂત જે પરમાત્મદ્રવ્ય છે એ પોતે પૂર્ણ છે. શુદ્ધાત્મા જે અનુભવમાં આવે છે તે અનુભવનો વિષય પૂર્ણ છે. પણ અનુભવ કરનારી પર્યાય અપૂર્ણ છે. એટલી વાત છે. શુદ્ધ હોવા છતાં તે અપૂર્ણ છે. અપૂર્ણ શુદ્ધ છે, પૂરી શુદ્ધ નથી. એટલી વાત છે.

એવી સ્વાનુભૂતિની પર્યાય અને દષ્ટિમાં એ ફેર છે કે દષ્ટિ પૂર્ણ છે. દષ્ટિ અધૂરી હોતી નથી. એક ચોથા ગુણસ્થાનવર્તી તિર્યચનું સમકિત લ્યો કે સિદ્ધ પરમાત્માનું સમકિત લ્યો, સમ્યજ્ઞનની અપેક્ષાએ-સમ્યક્ત્વની અપેક્ષાએ બંનેના સમ્યક્ત્વ સરખા છે. તેથી સમ્યક્ત્વની અપેક્ષાએ બંને સરખા છે એમ કહેવાય છે.

મુમુક્ષુ :- દષ્ટિ અપેક્ષાએ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. દષ્ટિ અપેક્ષાએ. કેમકે દષ્ટિ અધૂરી નથી પરિણમતી. દષ્ટિનું પરિણમન જ્યારે પરિણમવું હોય, જે બાજુ પરિણમવું હોય ત્યારે એ પૂરેપૂરું પરિણમન કરે છે. મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં એ ઊંઘું પરિણમન પણ પૂરું કરે છે. તેથી એને સવળું કરવું એટલું સહેલું નથી. પૂરી શક્તિથી ઊંઘાઈ થતી હોવાથી, શ્રદ્ધાનમાં પૂરી શક્તિથી ઊંઘાઈ થતી હોવાથી એ સવળુ થવામાં કઠણ પડે છે. કેમકે ઊંઘુ જવામાં પણ ઘણી શક્તિ ત્યાં જાય છે. જ્યારે એ સવળી થાય છે ત્યારે પણ પૂરેપૂરી સવળી થઈ જાય છે.

‘ગુરુદેવ’ એમ કહેતા કે સમકિત અપેક્ષાએ એક તિર્યચ અને સિદ્ધ પરમાત્મા બંને સરખા છે. એમ કહેતા. સમકિત અપેક્ષાએ બેય સરખા. જે ક્ષયોપશમ, ઉપશમ અને ક્ષાયિકનો જે તજાવત છે એને અહીંયાં નહિવત્ ગણ્યો છે. એ તો પ્રકારાંતર છે. પણ એમાં શ્રદ્ધાવંત સમ્યજ્ઞિને, ક્ષયોપશમ સમ્યજ્ઞિ હોય કે ક્ષાયિક સમ્યજ્ઞિ હોય, ઉપશમ સમ્યજ્ઞિ તો નિર્વિકલ્પ હોય છે. એટલે ત્યાં એને બીજો વિચાર નથી. કેમકે ત્યાં નિર્વિચાર, નિર્વિકલ્પદશા છે. પણ વિચારના કાળમાં ક્ષયોપશમ સમ્યજ્ઞિપણું હોય કે ક્ષાયિક સમ્યજ્ઞિપણું હોય, કોઈને એવો અનુભવ નથી લાગતો પોતાના શ્રદ્ધાને તપાસતા કે મારી શ્રદ્ધામાં જરાય કચાશ છે. ક્ષાયિક સમ્યજ્ઞિને તો પ્રશ્ન જ નથી કે પોતાની શ્રદ્ધામાં કચાશ જણાય. પણ ક્ષયોપશમ સમ્યજ્ઞિને પણ એવું નથી લાગતું કે મારી શ્રદ્ધામાં કચાશ છે. એવું નથી લાગતું. હું તો પૂરેપૂરો શ્રદ્ધાથી મારા સ્વરૂપને જ શ્રદ્ધું છું. અને શ્રદ્ધામાં હું બીજા કોઈને મારા સ્વરૂપ સિવાય સ્વીકારતો નથી એટલે કે માનતો નથી. આ વાત એને એટલી સઠ્ઠ હોય છે કે જે કેવળીગમ્ય

જે તદ્દાવત છે એ છદ્ધસ્થને પોતાને કે બીજાને જ્ઞાનનો વિષય થતો નથી.

અહીંયાં તો એમ લખ્યું છે કે 'દષ્ટિમાં પરિપૂર્ણ ધ્રુવ આત્મા છે.' 'પણ દષ્ટિમાં પરિપૂર્ણ ધ્રુવ આત્મા છે.' પણ ખરેખર અહીં તો દષ્ટિના પરિણામનની અને સ્વાનુભૂતિના પરિણામનની સમીક્ષા કરવી હોય, મેળવણી કરવી હોય તો સ્વાનુભૂતિ પોતે પૂર્ણ નથી પણ દષ્ટિ પોતે પૂર્ણ છે. દષ્ટિમાં પરિપૂર્ણ ધ્રુવ આત્મા છે, તો સ્વાનુભૂતિમાં કાંઈ અપરિપૂર્ણ ધ્રુવ આત્મા છે એવું કાંઈ નથી. પરિપૂર્ણ ધ્રુવ આત્મા તો સ્વાનુભૂતિનો વિષય છે, જ્ઞાનનો વિષય છે, આનંદનો વિષય છે, ચારિત્રનો વિષય છે, પુરુષાર્થનો પણ એ જ વિષય છે અને દષ્ટિનો પણ એ વિષય છે. પણ દષ્ટિ પૂર્ણપણે એને વળગે છે. બીજા ગુણોમાં વહેંચણી થઈ જાય છે. કેટલોક અંશ એને અનુસરે છે, કેટલોક અંશ એને અનુસરતો નથી. સંપૂર્ણ વીતરાગતા નહિ થતી હોવાથી ચારિત્રનો અંશ કેટલોક એને અનુસરે છે, કેટલોક એને અનુસરતો નથી. પુરુષાર્થ પણ અપૂર્ણ હોવાથી વીર્યગુણનો કેટલોક અંશ એને અનુસરે છે પરિણામમાં, કેટલોક અંશ અનુસરતો નથી.

એમ બીજા ગુણોનું પરિણામન પૂર્ણ નથી. પણ બધા ગુણોનો વિષય તો પૂર્ણ શુદ્ધ આત્મા જ છે. અને દષ્ટિ તો પૂરેપૂરી શક્તિથી, પૂરેપૂરી રીતે પોતાના સ્વરૂપને વિષય કરે છે. અહીંયાં તો બે ગુણનો જ વિષય લીધો છે. પણ બીજા ગુણો માટે પણ સમજી લેવું. કેમકે જે ગુણો પૂર્ણ શુદ્ધપણે પરિણામતા નથી. તે ગુણો અપૂર્ણ શુદ્ધપણે પરિણામે છે એ વાત નિશ્ચિત છે. સર્વગુણાંશ તે સમ્યક્ત્વ હોવાથી કોઈ ગુણ પરિપૂર્ણ અશુદ્ધ પરિણામે છે એમ નથી. તેમ બધા ગુણો શુદ્ધ પરિણામે છે એમ પણ નથી. એક શ્રદ્ધાન શુદ્ધ પરિણામે છે. આ એક વસ્તુનું વિજ્ઞાન છે અને આવો એક પરિણામનનો ગુણભેદથી વિશિષ્ટ પ્રકાર છે.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાન અપેક્ષાએ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સ્વાનુભૂતિ જ્ઞાનની જ પર્યાય છે.

મુમુક્ષુ :- એ પરિપૂર્ણ છે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. ના પાડીને.

'સમ્યક્દષ્ટિને ભલે સ્વાનુભૂતિ પોતે પૂર્ણ નથી,...' ના પાડી. કેમકે જે જ્ઞાન પૂર્ણ હોય તો જ્ઞાન પછી બીજા પરપદાર્થમાં ઉપયોગાત્મક રીતે જાય નહિ, જઈ શકે નહિ. એમ થાય. એટલે જ્ઞાન બીજે જાય છે એ જ બતાવે છે, બીજા પદાર્થનું કેમ અવલંબન લીધું જ્ઞાને? સમ્યક્દષ્ટિ અનેક કાર્યો કરે છે. પોતાને અને બીજાને સમજાય એ રીતે ખ્યાલ આવે છે કે એનો ઉપયોગ અત્યારે આત્મામાં નથી. આત્મામાં

નથી તો એ ઉપયોગ છે એ સ્વસ્થાનમાં નથી. પરસ્થાનમાં છે, સ્વસ્થાનમાં નથી અથવા યથાસ્થાનમાં નથી.

શુદ્ધોપયોગના કાળમાં તે યથાયોગ્ય સ્થાને ઉપયોગ છે. જ્યારે સ્વરૂપમાં ઉપયોગ સ્થિર થાય છે ત્યારે. પણ ત્યારે પણ અધૂરો છે હજી. જો પૂરો હોય તો કેવળજ્ઞાનની જેમ બહાર નીકળે નહિ. એટલે કેવળજ્ઞાનનું વર્ણન કરે છે ત્યાં શાસ્ત્રકાર હંમેશા એમ કહે છે કે નિરવશેષ અંતર્મુખ ઉપયોગે કરીને કેવળજ્ઞાન વર્તે છે. ભલે લોકાલોક એમાં જણાય આવે છે તોપણ તે ઉપયોગ લોકાલોક પ્રત્યે વળીને જાણતો નથી, લોકાલોક પ્રતિબિંબિત થાય છે અને જણાય છે. ઉપયોગ તો નિરવશેષપણે અંતર્મુખ થઈને સ્વરૂપમાં લીન થયેલો છે. ત્યાં પૂર્ણ ઉપયોગ છે, ત્યાં પૂર્ણ જ્ઞાન છે, ત્યાં પૂર્ણ સ્વાનુભૂતિ છે. ત્યાં તેરમે ગુણસ્થાને. તેરમા ગુણસ્થાનથી નીચે બધે સવિકલ્પ ઉપયોગ હોય કે નિર્વિકલ્પ ઉપયોગ હોય, સ્વાનુભૂતિ પૂર્ણ નથી. તો ચોથા ગુણસ્થાને તો સ્વભાવિક રીતે જ પૂર્ણ નથી. પણ દષ્ટિ પહેલેથી છેલ્લે સુધી પૂર્ણ છે એમ લેવું.

મુમુક્ષુ :- સાતમા, આઠમા, નવમા ગુણસ્થાને સ્વાનુભૂતિ પૂર્ણ નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સ્વાનુભૂતિ પૂર્ણ નથી. તો કેવળજ્ઞાન હોય. જો સ્વાનુભૂતિ પૂર્ણ હોય તો જ્ઞાનને આવરણ ન રહે. સંપૂર્ણપણે જો પોતાના સ્વરૂપનો સ્વાનુભવ કરે તો એને આવરણ કેવી રીતે રહે? કે એને આવરણ રહે નહિ. એ તો નિરાવરણ દશા થઈ જાય. પણ બારમા ગુણસ્થાનના અંત સુધી, છેલ્લા સમય સુધી જ્ઞાન આવરિત રહેલું છે એ બતાવે છે કે જે પોતે જ આવરિત છે એ પોતે અપૂર્ણ છે. જે જ્ઞાન આવરિત છે એ પોતે અપૂર્ણ છે. એ તો સીધી વાત છે. કેટલુંક આવરણપણું થયું છે, કેટલુંક નિરાવરણપણું થયું છે. એમ સાધકદશામાં જ્ઞાનની આ સ્થિતિ છે.

‘જ્ઞાનપરિણતિ દ્રવ્ય તેમ જ પર્યાયને જાણે છે પણ પર્યાય ઉપર જોર નથી.’ હવે જ્ઞાનની જે દશા છે; પરિણતિ એટલે અહીંયાં દશા લેવી, જ્ઞાનની દશા છે તે પોતાના દ્રવ્ય અને પર્યાય બંનેને જાણે છે. પ્રમાણજ્ઞાન હોવાને લીધે સમ્યજ્ઞાન થતાં શ્રુતજ્ઞાન પ્રમાણ થાય છે. પ્રમાણપણાને પ્રાપ્ત થાય છે, પ્રમાણપણાને પામે છે. તે જ્ઞાન દ્રવ્ય અને પર્યાય બંનેને જાણે છે. દષ્ટિ એકલા દ્રવ્યસ્વભાવને વિષય કરે છે. અહીંયાં દ્રવ્ય એટલે દ્રવ્યસ્વભાવ લેવો. સામાન્ય વિશેષાત્મક દ્રવ્ય પર્યાય એટલે સામાન્ય અને વિશેષ બંને.

જ્ઞાન દ્રવ્ય તેમ જ પર્યાયને જાણે છે ‘પણ પર્યાય ઉપર જોર નથી.’ આ વિશિષ્ટતા છે. જાણવું બંનેનું હોવા છતાં પર્યાય ઉપર જોર નથી. દ્રવ્યસ્વભાવ ઉપર જોર છે.

અથવા બંનેનું જાણવું થતું હોવા છતાં દ્રવ્યની અધિકાઈ છે, દ્રવ્યની અધિકતા છે, પર્યાયની અધિકતા નથી. આમ જ્ઞાન ફેર પાડે છે. અથવા જ્ઞાનના પરિણામનમાં આવો ફેર ઉત્પન્ન થાય છે. બેયને સમકક્ષ નથી જાણતું. દ્રવ્ય અને પર્યાય બંને જ્ઞાનમાં જાણાતું હોવા છતાં બંનેને સમકક્ષપણે નથી જાણતું. જ્ઞાનમાં જે દ્રવ્યનું સ્થાન છે તે હંમેશા ઊંચું રહ્યું છે, ઊર્ધ્વ રહ્યું છે, મુખ્ય રહ્યું છે.

જ્ઞાનમાં જે પર્યાય, સ્વપર્યાય જણાય છે, સ્વાનુભૂતિની પર્યાય જણાય છે, પોતાના વીતરાગતાની, નિર્મળતાની, પુરુષાર્થની, સમ્યક્દર્શનની બધી પર્યાયો પોતાની જ છે. તોપણ તે તે નિર્મળ પર્યાયોનું સ્થાન પણ ઊર્ધ્વ નથી, ઊંચું નથી. અથવા એના ઉપર જરાય વજન નથી. એના ઉપર અહંપણું નથી, એની મુખ્યતા નથી, એની ઊર્ધ્વતા નથી. આવી મોક્ષમાર્ગમાં ધર્માત્માની દશાની સ્થિતિ છે. જ્યાં પોતાની ધર્મની શુદ્ધ પર્યાય ઉપર પણ વજન નથી, મુખ્યતા નથી તો જે ધર્મની પર્યાય નથી, એવી જે શુભરાગાદિની પર્યાય, એની મુખ્યતા તો કરે જ ક્યાંથી?

આ સંપ્રદાયમાં લોકો ભડકેલા છે. શુભભાવને હળવો કરવામાં આવે છે, શુભભાવને આરાધના ગણતા નથી, શુભભાવને નિષેધ કરે છે, શુભભાવ આત્માને હિતકર નથી, શુભભાવ આત્માને ઉપાદેય નથી, શુભભાવ આત્માને કામનો નથી. એ લોકો ભડક્યા છે. ભાઈ! તારું જે મૂળ સ્વરૂપ છે એને જો તો શુભભાવ તો શું પણ ધર્મની જે શુદ્ધ સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની પર્યાય, એની પણ મુખ્યતા નથી. એના ઉપર વજન નથી. એનું કર્તૃત્વ તો છે જ નહિ. એમ. કર્તૃત્વ તો એનું છે નહિ. પર્યાયનું કર્તૃત્વ નથી તેથી પર્યાયનું એકત્વ નથી. કેમકે કર્તાપણું અભેદભાવે થાય, ભોક્તાપણું પણ અભેદભાવે થાય. પણ તે તે ધર્મદેશા, અધ્યાત્મદેશા એની પ્રશંસા કરી હોય, કેમકે એમાં ગુણ પ્રગટેલા છે અને ગુણની પ્રશંસા કરી હોય, તો એ સ્વભાવની પ્રશંસા કરવા અર્થે તે તે પર્યાયોની પ્રશંસા કરી છે. તોપણ એની અધિકાઈ અને મુખ્યતા નથી. આ વાત સ્પષ્ટ છે.

જ્ઞાનને જો એની અધિકાઈ આવે તો દષ્ટિ આત્મામાં રહી શકે નહિ. આ એક અવિનાભાવી સંબંધવાળું પરિણામ છે. અવિનાભાવી સંબંધ એટલે આમ હોય તો આમ જ હોય અને બીજી રીતે હોય નહિ. તો જેને જેના ઉપર દષ્ટિ તેની જ જ્ઞાનમાં મુખ્યતા. કેમકે મુખ્ય ગૌણ જ્ઞાન કરે છે. એ એક જ ગુણ મુખ્ય ગૌણ કરે છે. બીજા ગુણના પરિણામનમાં મુખ્ય ગૌણ નથી. પ્રત્યક્ષ-પરોક્ષપણું નથી. દષ્ટિમાં પ્રત્યક્ષ-પરોક્ષપણું નથી, દષ્ટિમાં મુખ્ય-ગૌણપણું નથી. નિયમ એવો છે કે જેના ઉપરની દષ્ટિ એ જ વિષયનું મુખ્યપણું સહજ થઈ જાય.

એક સમ્યક્ સન્મુખની દશામાં અથવા દર્શનમોહનો જ્યાં રસ ગળે ત્યાં જ્ઞાનની મુખ્યતા ફરવા લાગે છે. જ્યાં જ્ઞાનમાં સ્વભાવ ઓળખાયો અને સમ્યક્ સન્મુખ થયો ત્યાં જ્ઞાનની મુખ્યતા થઈ અને ત્યાં ઊંઘી દૃષ્ટિનું પરિણામન નિર્બળ થયું, અત્યંત નિર્બળ થયું અને તે નાશ પામવાયોગ્ય થઈ જાય છે. નાશ પામી જાય છે. આમ અહીંયાં ફેરફાર થાય છે, જ્ઞાનપૂર્વક શ્રદ્ધાન થાય છે ત્યાં. પણ સર્વસામાન્ય રીતે તો મિથ્યાદૃષ્ટિને જ્યાં પોતાના આત્મા ઉપર દૃષ્ટિ નથી ત્યાં આત્મા કદી મુખ્ય થઈ શકે નહિ. કૃત્રિમ રીતે ગમે તેટલો આત્માનો મુખ્યપણો ભાવ કર્યા કરે, વિકલ્પ કર્યા કરે, પ્રશંસા કર્યા કરે, મહિમા કર્યા કરે તોપણ આત્મા મુખ્ય ન થઈ શકે એને. કૃત્રિમ રીતે.

મુમુક્ષુ :- પહેલા સમજણમાં તો મુખ્ય થઈ ગયો ને?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સમજણમાં મુખ્ય કરવા યોગ્ય છે એમ સમજાય. સમજણના કાળમાં એક સ્વભાવ જ મુખ્ય કરવાયોગ્ય છે એમ સમજાય. સ્વભાવ સિવાય એક સમયની પર્યાયથી માંડીને કોઈપણ મુખ્ય કરવા યોગ્ય નથી એમ સમજાય. એ સમજ્યા પછી એ મુખ્ય વિષય કેવી રીતે સહજ મુખ્ય થાય એમ પણ સમજાય. એની ઓળખાણ થાય તો મુખ્ય થાય, નહિતર કૃત્રિમતાથી મુખ્ય કરવાથી કાંઈ મુખ્ય થઈ જતો નથી. તો એનું સામર્થ્ય જેટલું છે એટલું જ્ઞાનમાં પ્રતિભાસે તો એની મુખ્યતા ભાસે, એની મહાનતા ભાસે તો મુખ્યતા થાય. સહજ મુખ્યતા થાય તો દૃષ્ટિ છે એ ઊંઘી મટીને સીધી થાય. એમ વાત છે.

સમ્યક્દૃષ્ટિને આત્મા ઉપર દૃષ્ટિ હોવાને લીધે એને આત્માની મુખ્યતા સદાય રહે છે. ક્યારેય આત્માની મુખ્યતા છૂટતી નથી. પછી એ સમ્યક્દૃષ્ટિ અપેક્ષાવશ પરદ્રવ્યની મુખ્યતા કરે, કોઈવાર રાગની મુખ્યતા કરે કે જ્યાં કોઈ વ્યવહાર તોડતું હોય તો એમ કહે કે બિલકુલ મોક્ષમાર્ગની અંદર જે વ્યવહારની મર્યાદા છે એ વ્યવહારની મર્યાદા કોઈથી તોડી શકાય નહિ. કોઈનો એ અધિકાર નથી. તો અહીંયાં આવો જ રાગ આવવો જોઈએ. એમ કહ્યું. પ્રશસ્ત દ્વેષનો પ્રસંગ હોય તો એમ કહે કે અહીંયાં આવો જ દ્વેષ થવો જોઈએ. આ 'પરમાગમસાર'નો ૭૨૩મો બોલ છે. એમ આગ્રહ કરતા દેખાય. પ્રતિમાની સ્થાપનાનો વિષય હોય તો ત્યાં એને આગ્રહ દેખાય.

કોઈ એમ કહે કે આપ તો સ્વરૂપની મુખ્યતા કરવાવાળા પરદ્રવ્યનો શું કરવા આગ્રહ રાખો છો? એમાં તો પરદ્રવ્યની મુખ્યતા થશે. નહિ. સ્વરૂપની મુખ્યતા રહીને, સ્વરૂપની મુખ્યતા જળવાઈને પછી બાકીનો ભાગ આ કામ કરે છે. મુખ્યતા છોડીને કાંઈ થતું નથી. આવો વિષય છે. અને એ પણ વ્યવહારમાં પણ એ બને છે કે

જ્યાં બે ભાઈને મજબૂરો વહેંચવાનો હોય ત્યાં પોતાની મુડીનું રક્ષણ કરે. એમાં સગા ભાઈને કાંઈ મૂડી આપી દેતો નથી. પણ જ્યાં કાકા-દાદાના ભાઈઓ હોય ત્યાં સગા ભાઈનું ખેંચે. ત્યાં કાંઈ પરિવારમાં એથી દૂરના સગાને ખેંચતો નથી. ત્યાંથી પછી ભાગીદાર હોય તોપણ ત્યાં પોતાના જે સગા હોય એનું ખેંચે છે. પારકાનું ખેંચતો નથી. ત્યાંથી માંડીને આગળ ચાલે તો ગામનો પ્રશ્ન હોય તો પાડોશીનું પહેલા ખેંચે છે, પછી આઘા રહેવાવાળાની વાત છે. અને એક ગામ અને બે ગામનો પ્રશ્ન હોય તો યુનિવર્સિટી 'ભાવનગર'માં થવી જોઈએ અને 'રાજકોટ'માં ન થવી જોઈએ એમ ખેંચે છે. એમ તો છે કે નહિ? એટલે એનો અર્થ એમ નથી કે પોતાને ભૂલી ગયો છે. જ્યાં જે પ્રસંગ છે... પ્રાંતનો પ્રસંગ હોય તો ગુજરાત પહેલા પછી મહારાષ્ટ્ર અને દેશનો પ્રસંગ હોય તો પહેલા હિન્દુસ્તાન અને પછી પાકિસ્તાન. ત્યાં પોતાની વાત તો પોતાના સ્થાને જ રાખે છે. જ્યાં જે પ્રસંગ છે ત્યાં તે અનુસાર મમત્વ કરે છે.

એમ અંદરમાં પોતાનું સાબુત રાખીને, દષ્ટિમાં પોતાના સ્વરૂપને સાબુત રાખીને યથાયોગ્ય સ્થાને રાગ અથવા પરદ્રવ્ય સંબંધી પ્રસંગ હોય તો એ એના અભિપ્રાય અનુસાર, સમ્યક્ અભિપ્રાય અનુસાર એમ કહે, એમ વજન આપે, એમ આગ્રહ રાખે એમ લાગે. તોપણ ખરેખર એને દષ્ટિના વિષયની મુખ્ય હોય છે. દષ્ટિ હોય એની જ મુખ્યતા રહે, બીજી મુખ્યતા કદી થાય નહિ.

મુમુક્ષુ :- સામાન્ય માણસને તો જીવી પ્રકૃતિ જેવું લાગે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એવું લાગે. પણ કોઈપણ એક જ ગુણને અવગુણ અને અવગુણને ગુણ દષ્ટિક્ષેરથી જોવામાં આવે છે. એ જીદ નથી પણ સિદ્ધાંતનિષ્ઠતા છે. શું છે એ? સિદ્ધાંતમાં જેની નિષ્ઠા છે એ પોતાની નિષ્ઠાનો ત્યાગ કરે તો સરળ છે અને પોતાના સિદ્ધાંતને સારી રીતે વળગી રહે તો એને જીદ કહેવી એ વાત યોગ્ય છે નહિ. એ સિદ્ધાંતનિષ્ઠતા છે. ગુણ છે. ગુણમાં દોષ જોવે છે એને જોતાં આવડતું નથી. એમ છે. અને સિદ્ધાંત છોડી દે માટે સરળ છે. એ અવગુણને ગુણ જોવે છે. જેમ પેલો ગુણને અવગુણ જોવે છે, એમ આ અવગુણને ગુણ જોવે છે.

એટલે તો જગતની અંદર લોકો ભૂલા પડે છે એનું આ કારણ છે કે ક્યાંક ગુણને નક્કી કરવા જાય તો ઠેકાણું પડતું નથી, ક્યાંક અવગુણને નક્કી કરવા જાય તો ઠેકાણું પડતું નથી. જો દાન ન આપે તો કહે લોભી છે, કૃપણ છે. જો દાન ઘણું આપે, દાન તો દેવા યોગ્ય છે, દઈ શકાય એટલું દેવા યોગ્ય છે, વધુમાં વધુ દેવા યોગ્ય છે. તો કહે આગળપાછળનો વિવેક નથી, ઉડાડુ છે. અવિવેકથી પ્રવર્તે

છે. પછી પરિણામ બગડશે એના. કરવું શું આમાં? દરેક ગુણ અને દરેક અવગુણની વાતમાં આવા બે પડખા ઊભા થાય છે અને એટલે દુનિયાની અંદર એક જગતમાં કહેવત ઊભી થઈ કે દુનિયા દોરંગી. દુનિયા દોરંગી. ઘડિક આમ દુનિયા બોલશે અને ઘડિક દુનિયા આમ બોલશે. આમાં કાંઈ નક્કી થાતું નથી એવું લોકોને લાગે છે.

જૈનદર્શનની અંદર આનો ફેંસલો કરેલો છે કે જો તારા જ્ઞાનમાં સમ્યક્ત્વ આવ્યું, સમ્યક્તા આવી તો કોઈપણ જગ્યાએ તારો નિર્ણય યથાર્થ છે. આ સમ્યક્પણું છે તે સમીચીનપણું છે, તે સત્યપણું છે. જેના જ્ઞાનમાં સમ્યક્ત્વ છે, સમ્યક્પણું છે તેમનું જ્ઞાન બધું યથાર્થ જોવે છે. અને એની પાસે યથાર્થ જોવાનો એક દષ્ટિકોણ ઉપલબ્ધ થયેલો છે, પ્રાપ્ત થયેલો છે. જે દષ્ટિકોણને લીધે એ કોઈપણ વાતને બરાબર જોઈ શકે છે. એટલા માટે સમ્યક્દષ્ટિના અભિપ્રાયની બહુ કિંમત છે. એ જ્ઞાન એટલું સૂક્ષ્મ થયેલું છે અને ન્યાય અને અન્યાય, ગુણ અને દોષના વિષયમાં એટલું બધું પારંગત છે. કેમકે એનો ધ્યેય પરિપૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપને શુદ્ધાત્માને ઉપાદેય કરવા માટેનું પ્રવૃત્ત થયેલું ધ્યેય છે. ધ્યેયમાં એની પ્રવૃત્તિ છે. પરિપૂર્ણ શુદ્ધતા તે જ ઉપાદેય છે. એમ પૂર્ણ શુદ્ધતા પ્રત્યે ગતિમાન થયેલું જેનું પરિણામ છે-પરિણામન છે એને અભિપ્રાય ચોખ્ખો થઈ જાય છે, એનું જ્ઞાન ચોખ્ખું-નિર્મળ થઈ જાય છે અને એ જ્ઞાન ગુણ-અવગુણના વિષયમાં, દોષ-નિર્દોષતાના સંબંધમાં ક્યાંય ભૂલ ખાતું નથી.

એટલે તો 'ગુરુદેવે' એ કહ્યું કે બાર અંગધારી જે ન્યાય કાઢે શ્રુતકેવળી, બાર અંગધારી એટલે સર્વ શ્રુત, કેવળશ્રુત એટલે સર્વ શ્રુત, એ ન્યાય સમ્યક્દષ્ટિ કાઢે. 'પરમાગમસાર'માં એક બોલ લીધો છે એનું કારણ એ છે. કેમકે બધા ન્યાયો છે એ બધા નયરૂપ છે. નયમાંથી ન્યાય પ્રગટ્યો છે. અને સર્વ નયોનો ન્યાયિશ જે આત્મા છે એ એના કબજામાં છે. અને આવું સુંદર કામ મોક્ષમાર્ગમાં પગ મૂકતા જ થાય છે પહેલે પગથિયે. જેવું મોક્ષમાર્ગમાં પદાર્પણ કરે છે, સમ્યક્દષ્ટિ થયો કે જ્ઞાન સમ્યક્ થઈ ગયું. બસ! આ સમ્યક્જ્ઞાન ક્યાંય ફસાતું નથી, ક્યાંય ભૂલાવામાં પડતું નથી. એ બહુ મોટું કામ કરે છે.

આ શાસ્ત્રમાં તો અનેક જગ્યાએ, દષ્ટિ ભલે એકલા આત્માને વળગી છે તો જ્ઞાન બધો વિવેક કરે છે એ વાત, અનેક જગ્યાએ લીધી છે. જ્ઞાન બધો વિવેક કરે છે. કેમકે જ્ઞાનમાં સમ્યક્જ્ઞાનનો વિવેક પ્રગટ્યો છે અને જ્ઞાન પ્રમાણ થયેલું છે, સપ્રમાણ થયેલું છે, સમ્યક્ પ્રમાણ થયેલું છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પોતે શું કરે? કે એને પોતાને એકેય બાજુની ખરી ખબર

નથી. નથી જીવના સ્વરૂપની ખબર, નથી સિદ્ધાંતનિષ્ઠતાના સ્વરૂપની ખબર. બેમાંથી એકેય ખબર નથી. એટલે એવું પણ બનવા યોગ્ય છે. એવું પણ બને ભૂલથી. એ પણ એક ભૂલ છે. જુદા પ્રકારની ભૂલ છે પણ એ એક ભૂલ છે. એમ બને છે. પણ જ્યાં જ્ઞાન સમ્યક્ થતું નથી ત્યાં ભૂલ થવાની સંભાવના અનેક પ્રકારે હોવાથી પ્રથમમાં પ્રથમ સમ્યક્દર્શન અને સમ્યક્જ્ઞાન પ્રગટ થાય તે દિશા મુમુક્ષુ પકડે છે, એ દિશામાં પોતાના પુરુષાર્થનો ઉપયોગ કરે છે, પોતાના પુરુષાર્થને એ જ દિશામાં વાળે છે અને ત્યાં સુધી એને નિરાંત થતી નથી. કેમકે ક્યાં ભૂલ થઈ અને ક્યાંથી ક્યાં ચાલ્યો ગયો એની પોતાને ખબર નહિ રહે. એટલે જ્ઞાન પ્રમાણ ન થાય ત્યાં સુધી એને એ ખ્યાલ છે કે આ ગડબડ ક્યાંક થઈ જશે તો મારું શું થશે? કેવી રીતે હું વિસ્મરતામાં ચાલ્યો જઈશ? કેવી રીતે વિપર્યાસ વધી જશે એને પોતાને એ સંબંધીનો વિચાર હોય છે. અને તેથી પહેલું કામ એ કરવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :- જ્યાં સુધી સમ્યક્દર્શન ન થાય ત્યાં સુધી દષ્ટિ પૂરેપૂરી ઊંઘી છે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પૂરેપૂરી ઊંઘી છે, દષ્ટિની પૂરેપૂરી ભૂલ છે. મિથ્યાત્વ અધૂરું હોતું નથી. મિથ્યાત્વ પૂરું હોય છે. સમ્યક્ અધૂરું નથી, સમ્યક્ પૂરું હોય છે. એટલું છે કે જ્યારે કોઈ જીવ સમ્યક્ માર્ગ પ્રત્યેના પ્રકારમાં આવે છે ત્યારે એનું મિથ્યાત્વ ગળતું જાય છે, એટલે એની શક્તિ ઘટે છે. હોય છે પૂરું પણ એની શક્તિ ઘટે છે. મોળુ પડે છે. એટલી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- .. ભૂલ છે એ ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પુરુષાર્થનો તો પ્રશ્ન જ નથી. જ્યાં સુધી પોતાના ... કેમ નક્કી થાય?

પહેલા તો એક જ કામ છે કે સાચી સમજણથી સ્વરૂપને ઓળખીને સમ્યક્ શ્રદ્ધાન અને સમ્યક્જ્ઞાન પ્રગટ કરવું. પછી એને જે સ્વરૂપમાં જે શ્રદ્ધા-જ્ઞાનનો વિષય છે એમાં સ્થિરતા કરવાની વૃત્તિ રહેશે અને એમ થતાં એની નિર્દોષતા જળવાઈ રહેશે. આપોઆપ જ જળવાઈ રહેશે. કેમકે એના શ્રદ્ધા-જ્ઞાન-ચારિત્રના પરિણામ એકલા નિર્દોષ સ્વરૂપ પ્રત્યે જ જવા ચાહે છે. તેથી સહજ નિર્દોષતા થવી, વધવી એ એના પરિણામની સ્થિતિ થઈ જાય છે. એ દશા થઈ જાય છે.

‘જ્ઞાનપરિણતિ દ્રવ્ય તેમ જ પર્યાયને જાણે છે પણ પર્યાય ઉપર જોર નથી.’ પર્યાય ઉપર જોર દેતા નથી. પર્યાયની અધિકતા નથી, પર્યાયનું અવલંબન નથી, પર્યાય પ્રત્યે જોર નથી. એક આર્ટિકલ તૈયાર કર્યો છે પરિણામના કર્તૃત્વનો. એમાં બધા બોલ લઈ લીધા છે. પર્યાયનો આશ્રય નથી, પર્યાયનું ગ્રહણ નથી, પર્યાયનું

એકત્વ નથી, પર્યાયનું કર્તૃત્વ નથી, પર્યાયનું ભોક્તૃત્વ નથી. એ બધા પ્રકાર લીધા છે. અને ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે કેવી રીતે એ બધા પ્રકાર ઉત્પન્ન થાય છે એ વિષય પણ સંક્ષેપમાં લઈ લીધો છે. એમાં આ વાત છે કે પર્યાયને જાણે પણ પર્યાય ઉપર જોર નથી. મને સમ્યક્દર્શન થઈ ગયું એમ જોર આવતું નથી. મને પાંચમું ગુણસ્થાન પ્રગટી ગયું એમ જોર આવતું નથી. એનો પુરાવો છે.

આમાં એક બોલ આવ્યો છે કે અરે..! કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થયું તોપણ શું? એ તો આત્માનો સહજ સ્વભાવ હતો તે પ્રગટ્યો છે. એમાં વિશેષ શું થયું છે? એ તો મારો એવો સ્વભાવ જ હતો. સિદ્ધદેશ પ્રગટ થઈ તો એમાં વિશેષ શું થયું? એ તો મારું મૂળ સ્વરૂપ જ એવું હતું તો એવું પ્રગટ્યું. જેમ કોઈ એમ કહે કે ભાઈ! તમે તમારા દીકરાને પરણાવ્યો. દીકરા-દીકરીઓને તમે ઘરમાં મોટા કર્યાં. તો શું કીધું? એમાં શું તમે વિશેષ કર્યું? તમારો પરિવાર છે. તમે એનું પાલન-પોષણ કર્યું, તમે એને ભણાવ્યા-ગણાવ્યા, તમે એને પરણાવ્યા-પલટાવ્યા એમાં તમે શું વિશેષ કર્યું? બીજાનામાં કર્યું હોય તો તમે એમ કહો કે તમે ભાઈનો દીકરો હતો કે મિત્રનો દીકરો હતો તોપણ તમે આટલું કર્યું. પણ પોતાને માટે કોઈ કહે છે? એની જાહેરાત છાપામાં છપાવે છે? મેં મારા પરિવારનું જીંદગી પર્યંત ભરણપોષણ કર્યું છે એમ આથી હું જાહેર કરું છું. બધાને વિદિત થાવ. કાંઈ જરૂર ખરી એની? એમ જે પોતાનું હતું એ પ્રગટ થયું. એમાં વિશેષતા શું થઈ? એ એમ સૂચવે છે, એમ કહીને એમાંથી ધ્વનિ એ નીકળે છે કે આ કોઈ પર્યાય ઉપર વજન દેવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. ગમે તે પર્યાય પ્રગટ થાવ. એમાં વજન શું? એનું વજન શું? એની વિશેષતા શું? કાંઈ નહિ.

મુમુક્ષુ :- ‘સોગાનીજી’એ કહ્યું, સમ્યક્દર્શન હો ગયા તો ક્યા હો ગયા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. લીધું છે ‘સોગાનીજી’એ. સમ્યક્દર્શન હો ગયા તો ક્યા હો ગયા? અઢી દ્વિપકે બહાર અભી ભી અસંખ્ય સમ્યક્દષ્ટિ પંચમ ગુણસ્થાનવર્તી મૌજૂદ હૈ. અભી મૌજૂદ હૈ. અત્યારે છે સમ્યક્દષ્ટિ. અમારા કરતાં આગળ, ચોથા ગુણસ્થાન કરતાં આગળ પાંચમા ગુણસ્થાને મૌજૂદ છે. કોને ખબર છે? એની ખબર કેટલા મનુષ્યોને છે? ત્યાં તો કોઈ મનુષ્ય અઢી દ્વિપની બહાર તો જઈ શકતો નથી. અઢી દ્વિપ એટલે પહેલો દ્વિપ, બીજો દ્વિપ અને પછી ત્રીજો અડધો. માનુષોત્તર પર્વત સુધી. આ તો અસંખ્ય દ્વિપ સમુદ્ર પછી સ્વયંભૂરમણસમુદ્ર છે. બે નહિ, અઢી નહિ, અસંખ્ય દ્વિપ આપે છે. પછી સ્વયંભૂરમણસમુદ્ર છેલ્લો છે. અસંખ્ય યોજનની જેની પહોળાઈ છે. એમાં અસંખ્ય સમ્યક્દષ્ટિઓ પંચમ ગુણસ્થાનવર્તીઓ અત્યારે મૌજૂદ

છે. તિર્યચ અવસ્થામાં છે. મનુષ્ય તો ત્યાં હોય નહિ અઢી દ્વિપની બહાર તો મનુષ્ય જતા નથી. તિર્યચો બધા જળચર પ્રાણીઓ છે. નીચે બધા રતન છે. લ્યો! નીચે રેતી નથી પણ રત્નો છે. અને ઉપર જે ... છે એની અંદર આ સમ્યજ્ઞિ રત્નો છે. એ પણ બધા રતન છે. નીચે રતન અને ઉપર પણ રતન છે. રતનનો સમુદ્ર છે. આમ છે.

મુમુક્ષુ :- એ ત્યાં જઈને ઉત્પન્ન કર્યા હશે ને? તિર્યચ તો થાય નહિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ત્યાં જઈને.

મુમુક્ષુ :- ત્યાં જઈને પાંચમા ગુણસ્થાન...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પાંચમા ગુણસ્થાન સુધી પુરુષાર્થ વિશેષ થયો. આમ છે.

અહીંયાં હજી મનુષ્યમાં ચોથું ગુણસ્થાન પ્રગટાવવું આકરું પડે છે. એ તિર્યચ થઈને સાચા શ્રાવક થયેલા છે. પાંચમા ગુણસ્થાને સાચા શ્રાવક એ થયા છે. વાડાના શ્રાવક તો નામધારી છે. આ સાચા શ્રાવક થયેલા છે. જેને જૈન, જેને સાચા જૈન કહેવાય, સાચા જૈન શ્રાવક કહેવાય. જૈનત્વ પ્રગટ કર્યું છે.

મુમુક્ષુ :- એ મનુષ્યના પૂર્વભવના સંસ્કાર તો.. ત્યાં નિમિત્ત કે બીજું કાંઈ છે કે પૂર્વભવના સંસ્કાર જ ને?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સંસ્કાર લઈને ગયા હોય છે. સંસ્કાર લઈને જાય છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ત્યાં વધારે, સંખ્યા વધારે છે. બીજે હોય. પણ ત્યાં સંખ્યા ઘણી છે.

મુમુક્ષુ :- સમુદ્ર પણ મોટો છે ને.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સમુદ્ર મોટો છે અને ત્યાં ઘણી સંખ્યામાં સમ્યજ્ઞિ જીવો છે, પંચમ ગુણસ્થાનવર્તી છે. બીજે પણ હોય. ન હોય એવો કાંઈ પ્રશ્ન નથી. પણ અહીંયાં ઘણી સંખ્યા છે. એટલે એ વાત વધારે પ્રસિદ્ધિ પામી છે.

મુમુક્ષુ :- ... સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય હોય?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પછી એમાં અજ્ઞીની જાતિ હોવા યોગ્ય છે.

મુમુક્ષુ :- મનવાળાને છે કે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. મનવાળા છે. દેડકાને સમ્યજ્ઞર્શન થાય છે.

મુમુક્ષુ :- પાંચમું ગુણસ્થાન એટલે કેવી રીતે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પાંચમું ગુણસ્થાન એટલે સ્વરૂપની એટલી સ્થિરતા વધી ગઈ. વીતરાગતા એટલી વધી. અને એને લઈને રાગ છે એ સંયમિત થઈ ગયો. આંશિક

અણુવ્રત જેને કહીએ છીએ. આણુ એટલે અંશ. એ સંયમિત થઈ ગયો એનો રાગ. તૂટી ગયો, ખલાસ થઈ ગયો, અભાવપણાને પામ્યો. જેટલી વીતરાગતા વધે એટલો રાગ અભાવ થાય-રાગનો અભાવ થાય. પાંચમા ગુણસ્થાનયોગ્ય એણે રાગનો અભાવ કર્યો છે. આવી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- વ્રત, પર્યખાણ તો હોય જ નહિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વ્રત, પર્યખાણની બુદ્ધિપૂર્વકની ત્યાં વિકલ્પ કે વિધિ નથી. પણ એથી કાંઈ એને પુરુષાર્થ નથી અને વીતરાગતા નથી એમ નથી. ત્યાં કોઈ વિધિ વિધાન નથી. જે અણુવ્રતની વિધિ કરે એવું નથી ત્યાં. પણ છતાં ત્યાં પંચમ ગુણસ્થાન યોગ્ય વીતરાગતા હોય છે અને એટલો રાગનો નાશ થયેલો હોય છે. અને એ જ શ્રાવકપણું છે. અંદરમાં એવી વીતરાગતા ન પ્રગટી હોય અને બહારમાં વિધિ વિધાન કરીને વ્રત અંગીકાર કરે માટે કાંઈ શ્રાવક થયો છે એવું કાંઈ નથી. એ તો નામમાત્ર છે. ગુણ નથી ત્યાં. નામ છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સમ્યજ્ઞિ થયા પછી વિશેષ વીતરાગતા થાય સ્વરૂપસ્થિરતા વધે તો. સમ્યજ્ઞિ થઈને વ્રત અંગીકાર કરી લે માટે પાંચમું ગુણસ્થાન છે એમ નથી. ગુણસ્થાન તો વીતરાગતાના ગુણ વધે અને રાગના ગુણ ઘટે. ગુણ એટલે પ્રતિશત. પ્રતિશત આપણે ટકાવારી જેને કહીએ છીએ. એના ઉપર ગુણસ્થાન છે. કાંઈ બહારની ક્રિયા ઉપર ગુણસ્થાન નથી. એ તો મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય ને વ્રત અંગીકાર કરે, મુનિદશા અંગીકાર કરે.

મુમુક્ષુ :- દ્રવ્યલિંગી થાય છે ને.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. દ્રવ્યલિંગી થાય. સમ્યજ્ઞિ પણ દ્રવ્યલિંગી થાય, મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ દ્રવ્યલિંગી થાય. પણ આત્માની વીતરાગદશાની વાત છે અહીંયાં. સાધકદશામાં મોક્ષમાર્ગમાં તો વીતરાગમાર્ગ હોવાને લીધે વીતરાગતા કેટલી વધી છે એ જોવામાં આવે છે. વીતરાગતા ન વધી હોય તો શુભરાગને ગુણસ્થાનની પ્રાપ્તિ ગણવામાં આવતી નથી. એ વાત સ્પષ્ટ છે. એ સૈદ્ધાંતિક વિષય છે.

‘પયયિ ઉપર જોર નથી. દૃષ્ટિમાં એકલા સ્વ પ્રત્યેનું-દ્રવ્ય પ્રત્યેનું...’ સ્વ પ્રત્યેનું એટલે દ્રવ્યસ્વભાવ પ્રત્યેનું ‘બળ રહે છે.’ દૃષ્ટિમાં તો એકલા સ્વ પ્રત્યેનું અથવા દ્રવ્ય પ્રત્યેનું બળ રહે છે. આ સિવાય.. દૃષ્ટિમાં કહો, જ્ઞાનમાં કહો, ચારિત્રમાં કહો, એ તો પુરુષાર્થ દર્શાવવા માટે સાથે ગુણ લેવામાં આવે છે. અથવા દૃષ્ટિને બળનું રૂપ છે, જ્ઞાનને બળનું રૂપ છે, ચારિત્રને પણ બળનું રૂપ છે. એમ ગણવું.

મુમુક્ષુ :- દષ્ટિમાં જે પુરુષાર્થ છે એ કેવો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- દષ્ટિ પોતે શક્તિથી પરિણમે છે ને? શ્રદ્ધાન પોતે એક શક્તિ છે અને એ શક્તિ પોતાનું પૂરું કામ કરે છે ત્યાં. એમ લેવું છે. એના પરિણામનની અંદર જે શક્તિ છે, સામર્થ્ય છે એ પૂરું છે. એમ છે. એને એની દષ્ટિનું બળ કહેવામાં આવે છે. પુરુષાર્થ તો ગુણસ્થાન અનુસાર (હોય). ચોથા ગુણસ્થાને ચોથા ગુણસ્થાન યોગ્ય પુરુષાર્થ, પાંચમા ગુણસ્થાને પાંચમા ગુણસ્થાન યોગ્ય પુરુષાર્થ (હોય છે). પછી કોઈ ચોથા ગુણસ્થાને માનો કે મુનિ દીક્ષા અંગીકાર કરે છે. અને પંચ મહાવ્રત, સમિતિ, ગુમ્મિ, અઠ્યાવીશ મૂળગુણ નિરતિચાર પાળે છે. તો એનો પુરુષાર્થ વધારે કે ઓછો? કે એનો વીર્યગુણનો ક્ષયોપશમ ઘણો છે પણ સમ્યક્ પુરુષાર્થ તો એનો ચોથા ગુણસ્થાન જેટલો જ છે. પાંચમા ગુણસ્થાન જેટલો પણ નથી. પછી છઠા-સાતમાનો પ્રશ્ન નથી. તો એનો ક્ષયોપશમ વધારે છે તો ક્યાં જાય છે? કે શુભભાવમાં જાય છે. વીર્યગુણનો ક્ષયોપશમ ત્યાં ક્યાં જાય છે? કે મહાવ્રત પાળવા, અઠ્યાવીશ મૂળગુણ પાળવા એ બાજુ જાય છે. જેમ કોઈ મિથ્યાદષ્ટિનો વીર્યગુણનો ક્ષયોપશમ વધારે હોય તો એ પણ પાળે છે. એમાં શું છે કે મક્કમતા રહે, દઢતા રહે, પરિણામમાં શિથિલતા ન આવે. એ બધો પ્રકાર થાય. પણ એને કાંઈ સમ્યક્ પુરુષાર્થ કહેતા નથી. સમ્યક્ પુરુષાર્થનું તો સ્વરૂપ રચનાનું કાર્ય કરવાનો એનો સ્વભાવ છે. અને એવું કાર્ય કરે તેને પુરુષાર્થ કહીએ. બાકી રાગની રચના કરે એને અપુરુષાર્થ કહીએ. એને પુરુષાર્થ કહેવામાં આવતો નથી.

એટલે દષ્ટિમાં એટલે પોતાનું જે દષ્ટિનું બળ છે, દષ્ટિની જે શક્તિ છે એમાં તો એકલા સ્વ પ્રત્યે, એકલા દ્રવ્યસ્વભાવ પ્રત્યે જ એનું જોર રહે છે. એ સ્વભાવની અથવા સામાન્યની સમીપમાં રહેલી જે વિશેષ પર્યાય એના પ્રત્યે પણ એનું બળ રહેતું નથી. જરાય એનું બળ રહેતું નથી. જોકે એને એ વિષય જ કરતી નથી. દષ્ટિ તો પોતાના ત્રિકાળી સામાન્ય ધ્રુવ સ્વભાવ સિવાય બીજાને વિષય જ કરતી નથી. પછી એને બળ જવાનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતો નથી.

એમ અહીંયાં જ્ઞાનની પરિણતિ અને દષ્ટિની પરિણતિની સમીક્ષા કરીને એ વિષય વધારે સ્પષ્ટ કર્યો છે. ૩૯૯ (બોલ પૂરો) થયો.

હું તો શાશ્વત પૂર્ણ ચૈતન્ય જે છું તે છું. મારામાં જે ગુણ છે તે તેના તે જ છે, તેવા ને તેવા જ છે. હું એકેન્દ્રિયના ભવમાં ગયો ત્યાં મારામાં કાંઈ ઘટી ગયું નથી અને દેવના ભવમાં ગયો ત્યાં મારો કોઈ ગુણ વધી ગયો નથી.-આવી દ્રવ્યદષ્ટિ તે જ એક ઉપાદેય છે. જાણવું બધું, દષ્ટિ રાખવી એક દ્રવ્ય ઉપર. ૪૦૦.

૪૦૦. 'હું તો શાશ્વત પૂર્ણ ચૈતન્ય જે છું તે છું.' શું કહે છે? અનાદિઅનંત. 'હું તો શાશ્વત...' એટલે ત્રણે કાળે પરિપૂર્ણ ચૈતન્ય એટલે મારા આત્મસ્વરૂપથી હું પરિપૂર્ણ છું 'જે છું...' જેવો છું 'તે છું.' તેવો જ છું. એમાં કોઈ કાળે કિંચિત્માત્ર પણ ફેર નથી એમ લેવું છે. આ એક ત્રિકાળી એકરૂપ ધ્રુવ સ્વરૂપની જે શાશ્વતતા છે-શાશ્વતતા છે એ એક અવલંબન લેનાર પરિણામને બહુ મોટો આધાર છે. જેમ કોઈ જીવ એમ વિચારે છે કે મારી પાસે મૂડી કેટલી? મારી જાંદગી ચાલે એટલી. તો હવે મારે ચિંતા નથી. મારા પરિવાર જે દીકરા, દીકરાના દીકરા, બે-ત્રણ-ચાર પેઢી સુધીનું આયુષ્ય હોય છે માણસનું. એને ચાલે એટલું? તો કહે, હા એને ચાલે એટલું. તો તો હવે કાંઈ મારે કોઈની ચિંતા કરવાની રહેતી નથી. નહિતર પોતાની ચિંતા કરવા ઉપરાંત પાછી બીજી ચિંતા કરે કે છોકરાઓનું પાછળ શું થશે? મને તો વાંધો નહિ આવે.

જેટલો એને આધારભૂત પદાર્થોનો જેટલો સમય વધારે હોય છે એટલી એને નિરાંત હોય છે, એટલું એને નિરુપાધિપણું હોય છે, એટલે એને એમ થાય છે કે મને હવે કાંઈ તકલીફ પડશે નહિ. ત્યારે અહીંયાં સમ્યક્દષ્ટિને એમ કહે છે કે આ તારું દ્રવ્ય તો શાશ્વત છે. અનંત ગુણની સંપત્તિવાળું, અનંત ગુણની સંપત્તિથી જે સંપત્ર છે એવું તારું દ્રવ્ય શાશ્વત છે. તું આનંદ કર. નથી કહેતા? ભાઈ! આનંદો.. આનંદો.. આનંદ કરો... આનંદ કરો... કેમ? કે જે સંપત્તિ છે એ ક્યારેય ખૂટવાની નથી. લાવવાની નથી, મેળવવાની નથી. લાવવા-મેળવવાની ઉપાધિ નથી. ઓલામાં તો હજી કમાણી કરવાની ઉપાધિ હોય. આમાં કોઈ ઉપાધિ નથી. શાશ્વત છે. આ એક અવલંબનને આધારભૂત બહુ મોટી વાત છે. એને આ જે મોટી વાત છે એને લઈને સમ્યક્દષ્ટિ સદાય નિઃશંક છે, નિર્ભય છે, નિઃશંક થઈ શકે છે. એને ક્યાંય પણ ભય, ચિંતા, ઉદ્વેગ કરવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. એટલી નિરાંત વાળીને બેસી ગયા છે. ઓહો..હો..! મારામાં જે ભર્યું છે એ શાશ્વત છે. અધૂરું નથી ને પૂરું છે.

પૂરું છે પણ શાશ્વત છે પાછું. કાયમી છે. બસ! હવે એક ભય શો? ચિંતા શી? વિકલ્પ શો? બીજો વિકલ્પ પણ શું એનો? એનો વિચાર શું કરવાનો? એનો વિકલ્પ શું કરવાનો? જે છે ઈ છે. બસ!

મુમુક્ષુ :- આવી સરસ વાત આ કાળમાં 'ગુરુદેવશ્રી'એ પ્રગટ કરી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જબરદસ્ત વાત કરી! કરી એટલે? બહુ મોટી વાત કરી. ઘણું કામ કર્યું છે. એટલા બધા મૂળ ઊંડા નાખ્યા છે કે પંચમ કાળના છેડા સુધી એ બધું ચાલશે. છઠા આરામાં ધર્મ નથી. આમાં પણ આવે છે. આમાં પણ આવે છે. ૨૭મો બોલ છે આમાં. પ્રવચન રત્નાકરમાં એ વાત નાખી છે ઉપોદ્ઘાતમાં.

મુમુક્ષુ :- હમું પાનું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હમું પાનું છે.

'આવા કાળે પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ આત્મા પ્રાપ્ત કર્યો...' એટલે અનુભવ કર્યો. પ્રાપ્ત કર્યો એટલે અનુભવ કર્યો. 'તેથી પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવ એક 'અચંબો' છે.' આવા કાળમાં કોઈ આત્માને પ્રાપ્ત કરે તો એક અચંબો સમજવો. કાળ એટલો દુષ્કાળ છે. જીવોના પર્યાયની વિપર્યાસિતાને જોઈને-વિપર્યાસિપણાને જોઈને આવી વિપરીતપણું છૂટીને કોઈ સમ્યક્ દશાને (પામે), પોતાના પૂર્ણ પરમાત્માને, સત્ય પરમાત્માને કોઈ ગ્રહણ કરે એ ખરેખર અચંબો છે એમ કહે છે. 'આવા કાળે...' એમ લીધું ને? આવા કાળે પ્રાપ્ત કર્યો આત્મા તેથી એક અચંબો છે.

'આ કાળે દુષ્કરમાં દુષ્કર પ્રાપ્ત કર્યું; પોતે અંતરથી માર્ગ પ્રાપ્ત કર્યો અને બીજાને માર્ગ બતાવ્યો.' એ વિશેષ સામર્થ્ય હતું. 'તેમનો મહિમા તો ગવાય છે પરંતુ હજારો વર્ષો સુધી પણ ગવાશે.' સેંકડો વર્ષ નથી લીધા. એકવીસ હજાર અને પાંચસો વર્ષ, ભાઈ સાડી એકવીસ હજાર વર્ષનો પંચમ આરો છે ને? હજારો વર્ષ. હજારોમાં એકવીસો આવી જાય. એ 'પ્રવચન રત્નાકર' જ્યારે છપાયા ત્યારે એ વસ્તુ વિષય જરા યાદ આવ્યો હતો એટલે એમાં નાખ્યો છે. એનું કારણ એ છે. પ્રસ્તાવના થોડી લખી એમાં એક-બે વાતો ઉમેરી છે એમાં આ વાત ઉમેરી હતી. અને એમાં આ ૨૭ બોલનો રેકૉર્ડ આપ્યો છે, 'સોગાનીજી'નો દ્રવ્યદષ્ટિ પ્રકાશનો રેકૉર્ડ આપ્યો છે. એ ...થી પણ સ્પષ્ટ થાય છે.

એ પંચ પરમાગમ ઉપરના બધા પ્રવચનો છાપવા છે. અને એક એકની પાંચ-પાંચ હજાર છપાય છે. એટલે પંચાવન હજાર તો છપાઈ ગયા. અગિયાર ભાગ બહાર પાડ્યા તો પંચાવન હજાર તો છપાઈ ગયા. એ રીતે લગભગ પાંત્રીસ-છત્રીસ વોલ્યુમ છપાશે. છત્રીસ ભાગ છપાય તો એક લાખ અને એંશી હજાર. છત્રી પંચા એક

લાખ અને એંશી હજાર પુસ્તક થયા ને? પછી એમાં જે પહેલી આવૃત્તિ ખૂટી જાય તો તરત બીજી આવૃત્તિ છપાવી શકાય. એમાં તો કાંઈ બહુ પરિશ્રમ નથી. એ તો કોપી જ કરવાની છે. અને પહેલા જેટલું કાંઈ છાપવાનું કામ અઘરું નથી. દિવસે-દિવસે જે છાપકામની સુવિધા વધતી જાય છે, સગવડ વધતી જાય છે એ એટલી સરસ વધતી જાય છે. આપણો દેશ હજી થોડો પાછળ છે. જર્મનીમાં એને ત્યાં તો એટલું બધું પ્રેસનું કામ છે કે માઈક્રો ફિલ્મ એની જે કરે છે અથવા માઈક્રો એની જે કોપી કરે છે પુસ્તકની આટલી અમથી. તરત જ સેકન્ડોમાં તમને આખા પુસ્તકની કોપી કરીને આપી દે. મિનિટોમાં કામ થાય. અહીંયાં તો આપણે હજી એવા મશીન છે કે ભાઈ એક કલાકમાં કેટલા હજાર નકલ કાઢે. એ તો બહુ ફાસ્ટ કામ થાય છે. એટલે એ જોતા આ પરંપરા બંધ રહે એવું દેખાતું નથી. હજારો વર્ષ સુધી બંધ નહિ રહે એ સ્પષ્ટ દેખાય છે. આ તો ગુજરાતીની વાત થઈ. એટલા જ હિન્દી (છપાશે). હિન્દીમાં પાછું કામ થાશે. તો હિન્દીમાં પણ ચાર ભાગ બહાર પડી ગયા. ભલે બે-બે હજાર નકલ ગણો. ચાર-પાંચ ભાગ બહાર પડ્યા. તો એ દસ હજાર નકલ, આઠ દસ હજાર તો એ થઈ ગઈ. હજી કામ ચાલે જ છે.

અહીંયાં તો જેનો છેડો નથી. શાશ્વત છે એટલે જેનો છેડો નથી. કેટલી હૂંફ આવે. એક જિંદગી ચાલે એટલી પૌદ્ગલિક સંપત્તિ દેખાય, હજી ચાલે એની નિશ્ચિતતા નથી, હોં! ગમે ઈ સેકન્ડે ઘરતીકંપ થાય અને બધું ખોવાઈ જાય. અહીં તો નિશ્ચિત. કોઈ દિવસ નાશ થવાનો, કોઈ ઓછાપણું થવાનો કાંઈ કોઈ પ્રકાર લાગુ પડે નહિ. અવ્યાબાધ સ્વરૂપ, જેને કોઈ બાધા ન થાય. એવું 'શાશ્વત પૂર્ણ ચૈતન્ય જે છું તે છું. મારામાં જે ગુણ છે તે તેના તે જ છે, તેવા ને તેવા જ છે.' મારામાં જે ગુણ છે, ગુણની સંપત્તિ છે એ અનાદિ કાળથી તેની તે જ છે. અને અનાદિ કાળથી જેવા છે તેવા જ છે. અનંત કાળ પર્યંત તેના તે અને તેવા ને તેવા જ રહેવાના છે. એ શાશ્વતતાનું વર્ણન છે.

બહુ મજાની વાત એ છે કે જ્યારે એવું પોતાનું શાશ્વત ચૈતન્યસ્વરૂપ ભાસે છે અથવા પોતાના સ્વરૂપની શાશ્વતતા ભાસે છે ત્યારે ભય એ રીતે ખલાસ થાય છે કે લોકો જેનાથી ભય પામે છે કે આ આવ્યું ને આ ગયું, આ આવી ગયું ને વયું ગયું ને ચાલ્યું ગયું ને આમ થઈ ગયું ને તેમ થઈ ગયું એ એને સપના જેવું લાગે છે. કોઈ સ્વપનું ઉત્પન્ન થાય અને કોઈ સ્વપનું નાશ થાય ત્યારે એને એમ થાય કે આ સ્વપનું આવ્યું હતું ને? બહુ સારું સ્વપનું હતું. કેમ મટી ગયું? અને બહુ ભયંકર સપનું હતું ન આવ્યું હોત તો સારું હતું. કાંઈ પ્રશ્ન નથી. કેમકે સ્વપનું એ

વાસ્તવિકતા નથી. વાસ્તવિકતાથી દૂર છે. એમ શાશ્વત સ્વરૂપની વાસ્તવિકતા જેના નજરમાં છે એને બહારની વાત બધી સ્વપના જેવી છે. એમ છે. જે કાંઈ ફેરફારો થાય છે એ સ્વપના જેવું લાગે છે. એટલે ‘શ્રીમદ્જી’એ એ વાત ‘આત્મસિદ્ધિ’માં લીધી છે કે જેને બધું જગત આખું સ્વપનવત્ છે તેને જ્ઞાનીની દશા કહીએ.

સકળ જગત છે એંઈવત્, અથવા સ્વપ્ન સમાન,
તે કહીએ જ્ઞાની દશા, બાકી વાચા જ્ઞાન.

આટલું તો લોકો બોલે કે આત્મા અમર છે, અજર-અમર છે. આત્મા આમ છે. જગતમાં કાંઈ નથી. ફલાણું છે.. પણ એમ નહિ. સ્વપ્ન જેવું એને ભાસે કે આમાં કાંઈ નથી. આ તો સપનું આવ્યું, એવા ઘણા સ્વપ્ના, અનંતા સ્વપનો થયા, અનંતા સ્વપ્નો પૂરા થયા, હું એવો ને એવો ધ્રુવ શાશ્વત ઊભો છું. એમ એને ભાસે છે. ત્યારે એને જગતના ફેરફારોને વિષે કોઈપણ જાતની વિચલિતતા આવતી નથી. પોતે ચલાયમાન થતો નથી. એને એમ લાગે છે કે ઠીક છે. એક સ્વપ્ન પૂરું થયું.

‘સોગાનીજી’એ છેલ્લી વખત ‘સોનગઢ’ છોડ્યું ત્યારે સત્તર દિવસ રહ્યા હતા. ‘સોનગઢ’ના સ્ટેશને પહોંચ્યા ત્યારે એટલું બોલ્યા, ‘કિ ચલો સત્રહ દિનકા એક સ્વપ્ન ઔર પૂરા હુઆ.’ શું કીધું ? ‘સોનગઢ’માં સત્તર દિવસ રહેવાનું થયું એવું એક વધારે સ્વપ્ન પૂરું થઈ ગયું. ઠીક! એટલે બધા સંયોગ-વિયોગ સ્વપ્નવત્ થાય છે. એથી વધારે એનું કોઈ મૂલ્ય નથી. પોતાના શાશ્વત ચૈતન્યની પાસે કોઈ સંયોગ-વિયોગનું મૂલ્ય નથી. જે તકલાદી છે એની કિંમત શું? જે શાશ્વતતા પાસે જે સંયોગ-વિયોગ તકલાદી છે, ક્ષણિક છે, અનિત્ય છે એની કિંમત શું?

‘શ્રીમદ્જી’ આ ભાવના લે છે. આત્મભાવનાનો જ્યારે વિષય ચાલે છે ત્યારે. કે જે અનિત્ય છે, જે અસાર છે. જે અનિત્ય છે, જે અસાર છે અને જેમાં જે અરક્ષક, જેમાં કોઈ રક્ષણ જીવને મળે એવી કોઈ પરિસ્થિતિ નથી. જેનાથી જીવની રક્ષા કરી શકતી નથી. જીવ તો જોકે સ્વયં સ્વરક્ષિત છે. પણ કોઈપણ બહારના સાધન દ્વારા જેની રક્ષા થઈ શકતી નથી, તેથી જેનું અબંધવપણું છે એના ઉપર આ જીવ અત્યંત પ્રીતિ રાખે છે અને અત્યંત એને વળગી રહે છે, આ એક શું એની ભૂલ નથી થતી? અથવા આ શું સ્વયં જ એને દુઃખી થવાનો ઉપાય નથી? આ જ એને દુઃખી થવાનો ઉપાય છે. એમ કરીને શાશ્વતતાને મુખ્ય કરે છે.

એમ જે શાશ્વતપણાનો વિષય છે એ એક અવલંબનના આધારભૂત વિષય તરીકે જીવના પરિણામને બહુ મોટો ટેકો આપે છે એવો એક વિષય છે. વિશેષ લઈશું...

તા. ૫-૦૭-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૦૦
પ્રવચન નં. ૩૧૪

...(સ્વરૂપની) શાશ્વતતા, શાશ્વત સત્તા, શાશ્વત હોવાપણું એ દૃષ્ટિનો વિષય છે અથવા એ શ્રદ્ધાનનો વિષય છે. જેને એવી શાશ્વત સત્તાનું અવલંબન મળે છે એવી શ્રદ્ધા એનું બળ અનંતુ છે. એવી શ્રદ્ધા હોવા યોગ્ય છે. એવી દૃષ્ટિ અને શ્રદ્ધા કરવા યોગ્ય છે અને એવી શ્રદ્ધા કરવી એ પણ શાશ્વત સ્વભાવનો, શાશ્વત સ્વભાવનો ધર્મ છે, સ્વભાવ ધર્મ છે અથવા ગુણ છે. પ્રત્યેક ગુણનું પૂર્ણ શુદ્ધ પરિણામન થાય એવું જ એનું સ્વરૂપ છે. પરિણામન અપેક્ષાએ એનું એવું સ્વરૂપ છે.

મુમુક્ષુ :- ... થોડો ખ્યાલ આવે તો ભરોસો આવી જાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- થોડો લાંબો ટાઈમ પોતાની અનુકૂળતા ટકવાની હોય તોપણ એને નિરાંત થાય છે કે હું સુખી છું, મને હવે ઠીક છે, સારું છે, બધું અનુકૂળ છે એમ છે. આ તો સર્વ કાળ માટે. શાશ્વત એટલે સર્વ કાળ માટે. કોઈ આગળ કાળનો છેડો નહિ. એવી પોતાની નિરામય જ્ઞાનમય, ચૈતન્યમય આનંદની શાશ્વત સત્તા છે. સદાય હું એવો જ છું. મારામાં રહેલા મારા જે અનંત ગુણો છે એ સદાય એવા ને એવા છે. એવું જે મારું સ્વરૂપ છે એ શ્રદ્ધાનો વિષય છે. આવી શ્રદ્ધા થવી એ પણ શ્રદ્ધાગુણનો સ્વભાવ છે. આવી શ્રદ્ધા થવી એ શ્રદ્ધાગુણનો સ્વભાવ છે. અને આવી શ્રદ્ધા ન થાય તેને વિપરીત શ્રદ્ધા (હોય છે). કારણકે શ્રદ્ધા તો પરિણામ્યા વગર રહેતી નથી. એને વિપરીત શ્રદ્ધા કહેવાય છે, ઊલટી શ્રદ્ધા કહેવાય છે. જે અનંત દુઃખ અને અનંત જન્મ-મરણનું કારણ છે. વિપરીત શ્રદ્ધા જ અનંત જન્મ-મરણનું કારણ છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો જોયા વગર તો ભરોસો આવે નહિ. કોઈ પણ વાતની પ્રતીત-વિશ્વાસ-ભરોસો ક્યારે આવે? કે પોતે જોવે ત્યારે. એની કલ્પના કરીને તો કાંઈ ભરોસો (આવે નહિ). કલ્પનાના આધારે તો ઉત્પન્ન થશે તોપણ એ ભરોસો એટલો જ તકલાદી હશે કે જેટલી કલ્પના તકલાદી છે. એટલે એને જોયા વિના પ્રતીતિ આવતી નથી. અવલોકન કરવાનું એટલા માટે કહેવામાં આવે છે કે એમાં

એ જોવાય છે, એમાં એ દેખાય છે, એમાં એ પ્રતિભાસે છે. જેવો સ્વભાવભાવ છે, જેવું સામર્થ્ય છે એવું જ પ્રતિભાસે છે. અને એવું પ્રતિભાસતા અને ભરોસો આવે છે. એટલે પ્રતીતિ સહિતનો વિચાર સાધક છે અને અનુભવદશા તે સાધ્ય છે. એમ સાધ્યસાધકમાં 'દીપચંદ્રજી'એ 'અનુભવપ્રકાશમાં' કહ્યું. પ્રતીતિ સહિતનો વિચાર સાધક છે અને અનુભવદશા તે સાધ્ય છે.

આમ ભરોસો આવે છે. કૂવામાંથી ગેસ નીકળતો હોય તો કહે, ગેસનો ભંડાર ઘણો છે. વર્ષો સુધી નીકળશે. પાતાળ પાણી નીકળે છે તોપણ એનો ભરોસો આવે છે. પોતાના જે જ્ઞાનાદિ ભાવ છે... ખરેખર તો પર્યાય જ દ્રવ્યની પ્રતીતિ કરાવે છે. પર્યાય શું છે? દ્રવ્યમાંથી થતું દ્રવણ છે. સદાય દ્રવ્યા જ કરે છે દ્રવ્ય. એમાં થાક લાગે છે? શ્વાસોશ્વાસ છે એ પ્રાણ છે. તો એનો થાક નથી. દસ પ્રાણમાં શ્વાસોશ્વાસ છે એ એનો પ્રાણ છે. તો શ્વાસોશ્વાસ ચાલે એનો કોઈને થાક લાગે છે? કે બહુ શ્વાસ લીધો, ઘણા વર્ષ સુધી શ્વાસ લીધો હવે થાકી ગયો છું. એમ લાગે છે? કેમકે એ શરીરધર્મ છે, શરીરના પ્રાણ છે. જે રહેવું જ જોઈએ, ચાલુ હોવું જ જોઈએ. અને એનો થાક લાગે તો કોઈ જીવી શકે નહિ. સીધી વાત છે. વ્યવહાર જીવન..

એમ પર્યાય પોતે દ્રવ્ય અપેક્ષિત છે. પર્યાય પોતે દ્રવ્યને બતાવે છે. જ્ઞાન તો વિશેષપણે દ્રવ્યને બતાવે છે જ્ઞાનની પર્યાય તો. કેમકે જ્ઞાનનો પ્રવાહ નિરંતર ચાલે છે. નિરંતર ચાલે છે એટલે પ્રત્યેક પર્યાય વ્યતિરેકપણે હોવા છતાં એટલે એક પર્યાય બીજી પર્યાયપણે નહિ હોવા છતાં, બે પર્યાય કદી મળતી નહિ હોવા છતાં, એકસાથે નહિ થતી હોવા છતાં એક પર્યાયના વ્યયના કાળમાં બીજી પર્યાયનો ઉત્પાદ છે. એક જ સમયમાં. બે સમય નથી. બીજો સમય નથી જેને. એક સમય છે. જે આગળની પર્યાયનો વ્યય, એ વ્યયનો સમય તે નવી પર્યાયના ઉત્પાદનો સમય છે.

કોઈવાર એવી શૈલીથી કહેવામાં આવે છે કે નવી પર્યાયને ગ્રહણ કરીને પદાર્થ પુરાણી પર્યાયનો ત્યાગ કરે છે. કેવી રીતે પુરાણી પર્યાયનો ત્યાગ કરે છે? એક પછી એક પર્યાયનો ત્યાગ કરે છે? કે નવી પર્યાયના ગ્રહણપૂર્વક આગળની પર્યાયને છોડે છે. એટલે જાણે કે પહેલા ગ્રહણ કરી લે છે અને પછી છોડે છે એવો ટોન આવે છે. ખરેખર એક સમય છે. વ્યય અને ઉત્પાદનો એક જ સમય છે. એટલે પર્યાય વિના ક્યારે પણ દ્રવ્ય હોતું નથી. એટલે તો ઉત્પાદવ્યયધ્રુવયુક્તં સત્ કહ્યું. ક્યારેય ઉત્પાદ-વ્યય વિનાનું ધ્રુવ હોતું નથી. તોપણ એક પર્યાય તે બીજી પર્યાય નથી. તદ્દન બે પર્યાય વચ્ચેનો વ્યતિરેક છે અને બંનેને તદ્દન સ્વતંત્રતા છે.

હવે એના ઉપરથી વસ્તુની જે શાશ્વત સત્તા છે એનો સહેલાઈથી, સુગમતાથી

એનું ગ્રહણ થઈ શકે છે કે જો પર્યાયનો પ્રવાહ, જેમાં વ્યક્ત વેદન છે એવી પર્યાયનો પ્રવાહ, જેમાં હું.. હું.. હુંપણું કરવાનું કાર્ય થાય છે. આત્મામાં હુંપણું કરે છે ને? હોવાપણામાં હુંપણું કરે છે. અહીંયાં હું છું... હું છું... હું છું... હું છું... છું... છું... એવું જે થાય છે એ ભલે ક્ષણિક પર્યાયમાં થાય છે તોપણ એની પર્યાયનું જે સાતત્ય છે એ એના નિત્યત્વને પ્રસિદ્ધ કરે છે. પદાર્થના નિત્યત્વને એ પ્રસિદ્ધ કરે છે. અને ત્યાંથી દ્રવ્યનું અસ્તિત્વ ગ્રહણ થાય છે. એકવાર જો શાશ્વત અસ્તિત્વ ગ્રહણ થઈ જાય તો બધો નિવેડો છે. એ ગ્રહણ ન થાય તો કોઈ વાતે પણ જીવને ગોથા ખાવા એ મટે એવું નથી. દ્રવ્યદષ્ટિનો મહિમા વિશેષે કરીને એટલા માટે સ્થાપ્યો કે જન્મ-મરણનો અંત લાવવાનું મૂળ કારણ, પ્રથમ કારણ આદિ-મધ્ય-અંતમાં સર્વસ્વ કારણ આ દષ્ટિ જ છે.

ફરીથી પહેલેથી લઈએ. ‘હું તો શાશ્વત પૂર્ણ ચૈતન્ય જે છું તે છું. મારામાં જે ગુણ છે...’ અથવા અનંત ગુણો છે, જેટલા કોઈ ગુણો છે ‘તે તેના તે જ છે, તેવા ને તેવા જ છે.’ તેના તે છે. એમાં વધઘટ થયા વિનાના અવધ-ઘટ એવાને એવા જ છે. વધઘટ એમાં થતી નથી. આવી મારી દિવ્ય ગુણોની શાશ્વત સંપત્તિથી સદાય હું સંપન્ન છું. એથી કોઈ ચિંતાને અવકાશ નથી, કોઈ વિકલ્પને અવકાશ નથી, કોઈ ભયને અવકાશ નથી. કોઈપણ જાતની આકુળતાને ત્યાં અવકાશ નથી. આવું સદાય છે.

હવે ભૂતકાળને યાદ કરે છે કે ‘હું એકેન્દ્રિયના ભવમાં ગયો ત્યાં મારામાં કાંઈ ઘટી ગયું નથી...’ એકેન્દ્રિયના ભવમાં પર્યાય ઘણી આવરિત થઈ ગઈ. અને જ્ઞાનાદિ ભાવ છે એ એકદમ અક્ષરના અનંતમા ભાગે બહુ ઓછા ક્ષયોપશમમાં રહ્યા. એવું પર્યાયનું હીણાપણું થયું. હિણપત્ થઈ એ બધી પર્યાયમાં થઈ. તોપણ ખરેખર મારા મૂળ સ્વરૂપમાં અને મારી મૂળ સત્તામાં એ કાંઈ ઘટ્યું જ નથી. એમાંથી કાંઈ ઓછું થયું નથી. એમ અત્યારે મારું સ્વરૂપ જોતાં મને બરાબર વર્તમાનમાં ભાસે છે કે અનંત કાળ નિગોદમાં રહેવા છતાં, અનંત કાળ એકેન્દ્રિય આદિ ભવોમાં રહેવા છતાં, અનંતી .. હિનપર્યાય હિનપત્ પામ્યા છતાં મૂળ સ્વરૂપ એનું એવો ને એવો છું. મારી શક્તિ અને મારું સામર્થ્ય ક્યાંય ઘટ્યું નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એવું સ્વીકારી લીધું કે હું આમ થઈ ગયો, તેમ થઈ ગયો એવું નથી. પણ મારામાંથી કાંઈ ઘટ્યું નથી. એવો પોતાના સ્વરૂપનો પોતાને આધાર મળે છે. જોરથી શ્રદ્ધાએ કરીને અને જ્યારે એવો આધાર મળે છે ત્યારે એવા સમ્યક્દષ્ટિ

જીવને જગતમાં કોઈની તમા રહેતી નથી.

‘શ્રીમદ્જી’એ મસ્તીમાં કેટલી વાત કરી કે પરમેશ્વર બહુ બહુ તો મોક્ષ આપે છે. પણ જેને મોક્ષની તમા નથી. એમ લીધું. એને હે પરમેશ્વર! તું બીજું શું દેવાનો હતો? તારી પાસે બીજું છે શું? આથી વધારે શું .. મને હવે એની પણ તમા નથી. કેમકે હું તો મોક્ષ સ્વરૂપે જ છું. અનાદિ મોક્ષસ્વરૂપે જ હું છું. મોક્ષ મેળવવો એ મારા સ્વરૂપમાં વાત નથી. એથી મને કોઈ મોક્ષ આપે એ વાત પણ એમણે સ્વીકારી નથી. અને એટલા માટે એમ કહ્યું કે અમે હવે લેવા-દેવાની કડાકૂટમાંથી છૂટા થઈ ગયા છીએ. કોઈ અમને કાંઈ દે કે અમે કોઈને કાંઈ દઈએ એ વસ્તુસ્થિતિ દેખાતી નથી. સ્વરૂપે કરીને હું પૂર્ણ છું. એવા જ સ્વરૂપે કરીને સર્વ આત્માઓ પૂર્ણ છે. બધા જીવો પૂર્ણ છે. કોને દેવું, કોને લેવું એ કાંઈ પ્રશ્ન રહેતો નથી. આમ સ્વરૂપદષ્ટિની મુખ્યતામાં એ વાત છે. મસ્તી છે એ દષ્ટિની.

‘હું એકેન્દ્રિયના ભવમાં ગયો ત્યાં મારામાં કાંઈ ઘટી ગયું નથી...’ મારામાંથી કાંઈ ઘટ્યું નથી. એક ગુણ, એક પ્રદેશ, એક પર્યાય કોઈ અંશે, અનંતમાં અંશે ક્યાંય પણ મને નુકસાન થયું છે, મારા સ્વરૂપમાં નુકસાન થયું છે એવું બન્યું નથી. ‘અને દેવના ભવમાં ગયો...’ બહુ સુખી થયો. દેવના ભવમાં દૈવી સુખ પ્રાપ્ત થયું. તો કહે છે, ત્યાં મારો ગુણ વધી ગયો નથી. નથી મારા ગુણમાં વૃદ્ધિ થતી, નથી મારા ગુણમાં હાનિ થતી. હું જેવો છું એવો સદાય રહું છું. ગમે ત્યાં હોઉં. કોઈપણ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવમાં હોઉં. મને વૃદ્ધિ-હાનિનો પ્રશ્ન લાગુ પડતો નથી.

‘આવી ‘દ્રવ્યદષ્ટિ તે જ એક ઉપાદેય છે.’...’ આવી દ્રવ્યદષ્ટિ તે જ પ્રગટ કરવા યોગ્ય છે. ઉપાદેય છે એટલે પ્રગટ કરવા યોગ્ય છે. આવી દષ્ટિ ન હોય તો તે વિપરીત દષ્ટિ સમજવી. દ્રવ્યદષ્ટિ સિવાયની બધી દષ્ટિ એ વિપરીત દષ્ટિ છે. એને મિથ્યાદષ્ટિ કહો, એને પર્યાયદષ્ટિ કહો, એને મૂંઢ દષ્ટિ કહો. પર્યાયમૂંઢા: પરસમયા: એને પરસમય કહો, એને અન્યમત કહો, જિનમતથી એને બહાર કહો. કેમકે જેવી દષ્ટિ એવો જ અભિપ્રાય હોય છે. અભિપ્રાય દષ્ટિથી પ્રતિકૂળ કદી હોતો નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- મોટું પાપ આ છે. દ્રવ્યને, પોતાના સ્વરૂપને આ જેવું છે આવું એવું ન સ્વીકારવું એ જ મોટામાં મોટું મિથ્યાત્વનું પાપ છે. જગતમાં આથી મોટું કોઈ પાપ નથી. કેમકે સર્વ પાપ પરિણામોની પરંપરાનું મૂળિયું આ વિપરીત દષ્ટિ છે. ઊંઘી દષ્ટિમાંથી બધા પાપ પરિણામનો જન્મ થાય છે. અથવા જીવ કતલખાના માંડે એ નિગોદમાં જાય એનું મૂળ કારણ આ દષ્ટિ છે ઊંઘી. ઊંઘી દષ્ટિ એ જ

સર્વ અનિષ્ટનું કારણ છે, અનંત દુઃખનું કારણ છે. એટલે તો મિથ્યાત્વની ગંભીરતા સમજાવે છે. બધા દુઃખનું, સર્વ દુઃખનું, અનંત દુઃખનું આ જ કારણ છે. એક સવળું થાય તો આખો પરિણામનો માર્ગ છે એ જુદો થઈ જાય છે. આ દષ્ટિ સવળી ન થાય તો માર્ગ કોઈપણ ક્રિયા કરતા, કોઈપણ રીતે સવળો થતો નથી. એ દષ્ટિનું જે પ્રકરણ છે એ જૈનદર્શન સિવાય બીજે ક્યાંય નથી. ગુણને પ્રગટ કરવા, દોષને ટાળવા એવી સારી સારી, કહેવાતી સારી, દેખાતી સારી સુક્રિયાણી વાતો અનેક ધર્મગ્રંથોમાં અન્યમતોમાં છે. પણ મૂળ શ્રદ્ધા ફરે તો બધું ફરે અને શ્રદ્ધા ન ફરે તો કાંઈ ન ફરે, કાંઈ ગુણ ન થાય. એ વાત, મૂળની વાત જૈનદર્શન સિવાય ક્યાંય ચોખ્ખી નથી. બધે આ વિષયમાં મોટી ગડબડ છે.

મુમુક્ષુ :- આમાં દષ્ટિની વિપરીતતા...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પણ એ તો આ દષ્ટિને નથી સમજી શકતા એને સ્થુળપણે સમજાવું પડે છે. જે જીવોની દષ્ટિ ઊલટી હોય છે એને દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રમાં પણ વિપરીતતા થાય છે. એ મિથ્યાદષ્ટિ છે. પણ એને લઈને તો સંપ્રદાયની અંદર લોકો એમ વિચારવા લાગ્યા કે અમે તો દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રને માનીએ છીએ, વીતરાગી દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રને માનીએ છીએ. અમે તો જ્ઞાનીને સ્વીકારીએ છીએ. એમ માને. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર અને જ્ઞાની, સત્પુરુષ. ચાર સ્થાન લઈએ નિમિત્તમાં. શુદ્ધ આમ્નાયથી માનીએ છીએ એમ કહે. માટે એની શ્રદ્ધા સાચી છે એમ તો કાંઈ નથી. છતાં શ્રદ્ધા ઊલટી હોઈ શકે છે. એને અગ્રહિત મિથ્યાત્વ કહ્યું. બુદ્ધિપૂર્વક વિપરીતતા કરે દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર-સત્પુરુષમાં તો એને ગૃહીત મિથ્યાત્વ કીધું. એ તો તીવ્ર મિથ્યાત્વ અને મંદ મિથ્યાત્વના ભેદ છે. પણ છે પૂરેપૂરું મિથ્યાત્વ. એટલે મૂળમાં તો એને સ્વરૂપદષ્ટિ થવી જોઈએ. અને પર્યાયદષ્ટિથી માંડીને, રાગની દષ્ટિથી માંડીને, નિમિત્તાધીન દષ્ટિથી માંડીને બધી વિપરીતતા એને દષ્ટિમાં છોડી દેવી જોઈએ. એ એક જ એનો ઉપાય છે.

મુમુક્ષુ :- તીવ્ર મિથ્યાત્વ ગયા વગર સૂક્ષ્મ મિથ્યાત્વ કેવી રીતે જાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ના. નથી જતું. એ તો પહેલા છે. સ્થુળ તો પહેલા છોડવું પડે છે. સૂક્ષ્મ મિથ્યાત્વ પછી છૂટે છે. સ્થુળ મિથ્યાત્વ પહેલા છોડવાનું હોય છે. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર-સત્પુરુષમાં વિપરીતતા રાખે અને તત્ત્વજ્ઞાનનો વિષય ગ્રહણ કરીને કોઈ સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરે એવું તો બની શકતું નથી. એ તો ઉપર ઉપરનો ક્ષયોપશમ હોય છે જે વિપર્યાસ સહિત હોય છે. એથી એનાથી કાંઈ લાભ થતો નથી. બલ્કે નુકસાન થવાના એમાં ઘણા પ્રકાર ઊભા થઈ જાય છે. એટલે એ પ્રશ્ન નથી કે

દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રમાં વિપરીતતા રાખે અને દષ્ટિ કોઈ સમ્યક્ કરી જાય એ તો પ્રશ્ન છે નહિ.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એને તો દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર સાચા જ હોય. પણ એ કોઈ સમ્યક્દષ્ટિનું મૂળ લક્ષણ નથી. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર સાચા માને એ કોઈ સમ્યક્દષ્ટિનું મૂળ લક્ષણ નથી. કેમકે એમાં અતિવ્યાપ્તિ અને અવ્યાપ્તિ નામનો દોષ છે. જેટલા દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર સાચા રાખે એને બધાને સમ્યક્દર્શન હોવું જોઈએ. અને તિર્થંચ આદિ કે જેને દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની પ્રવૃત્તિ જ નથી. નરકમાં દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની પ્રવૃત્તિ નથી. બે ગતિ તો એવી છે કે જ્યાં બહારમાં દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રને યોગ્ય કોઈ પ્રવૃત્તિ હોતી નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ત્યાં ક્ષાયિક સમ્યક્દર્શન હોય છે. હોય છે શું, ક્ષાયિક સમ્યક્દર્શન હોય છે. 'શ્રેણિક' મહારાજા છે, 'શ્રીકૃષ્ણ' છે. ત્યાં કાંઈ દેરાસર છે નહિ કે દેવદર્શન કરવા રોજ જાય. ત્યાં કોઈ શાસ્ત્રની પ્રક્રિયાની કોઈ પરિસ્થિતિ નથી કે શાસ્ત્ર લઈને વાંચવા બેસે કે સાંભળવા બેસે. એટલો પાપનો ઉદય છે કે એ કોઈ પ્રકારનો ત્યાં પુણ્યોદય જ નથી ત્યાં. એ પ્રકારના પુણ્યનો અવકાશ જ નથી. તોપણ ત્યાં એ ક્ષાયિક સમ્યક્દર્શનમાં બિરાજે છે બરાબર. એમાં કાંઈ બીજું કહી શકાય એવું નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- .. નથી એટલું બધું કાંઈ. કથાનુયોગમાં એટલું બધું ચોખ્ખું ન આવે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ ભાવિ તિર્થંકરો છે. એ ભવમાં એ સમ્યક્દષ્ટિ છે કે કેમ એ સવાલ છે. અથવા તો ભાવિ તિર્થંકર એ થવાના છે. પછી કોઈપણ ભવમાં પામવાના હોય, કોઈપણ ભવમાં. એમ.

મુમુક્ષુ :- રામ તો મુક્તિએ ગયા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો ચરમશરીરી હતા. ક્ષાયિક સમ્યક્દષ્ટિ હતા. એનો પ્રશ્ન નથી.

મુમુક્ષુ :- વમી ગયું હોય...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ... પણ તિર્થંકર દ્રવ્ય તરીકે એ પ્રસિદ્ધ છે. તિર્થંકર દ્રવ્ય તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. રાવણ પણ તિર્થંકર દ્રવ્ય તરીકે...

મુમુક્ષુ :- ઘાતકીખંડમાં...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. બરાબર છે. મહાવિદેહમાં ઘણા તીર્થકરો થાય છે ને. અહીંયાં તો એક આરામાં એક કાળમાં ઉત્સર્પિણીમાં ચોવીસ થાય ગણીને. આંગળીને વેઢે ચોવીસ ગણાય એટલા થાય. ત્યાં તો ઘણા તીર્થકરો થાય છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. એમ પુણ્યની સાથે આ માર્ગની મેળવણી પણ નથી. મૂલ્યાંકન કરવાની દૃષ્ટિ જે છે એ આખી બદલવી પડે. કેમકે જેઓ પુણ્ય-પાપથી પર થયા એને એની અપેક્ષા કેમ લાગુ પડે? એને એની અપેક્ષા લાગુ પડતી નથી. એ પુણ્ય-પાપના હિસાબ-કિતાબ સંસારની અંદર છે. અસંસારભાવમાં એને અસંસાર માર્ગમાં-મોક્ષમાર્ગમાં એના હિસાબ-કિતાબ કોઈ લાગુ પડતા નથી. એનું કોઈ મૂલ્ય જ નથી. ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ પુણ્ય હોય તો એનું મૂલ્ય નથી, ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ પાપ હોય તો એનું કોઈ મૂલ્ય નથી. સાતમી નારકીમાં સમ્યઞ્ચરણ પ્રગટ કરે છે. એની સાથે એને કાંઈ સંબંધ નથી. આવી વાત છે.

જીવ એટલી બધો શક્તિવાળો પદાર્થ છે કે પડખું ફેરવે તો ગજબનું કામ કરે છે! એક પડખું ફેરવવા જેટલી વાર છે. કેમકે એને પાત્રતામાં આવતા વાર નથી લાગતી. ગમે તેવા નીચ કોટીના પરિણામ કર્યા હોય પણ એક સેકન્ડમાં પાત્રતામાં આવે. બસ! મારે મારું હિત કરી છૂટવું છે. એક એને પોતાને પોતાના કલ્યાણની દૃષ્ટિ જ્યાં પ્રગટ થાય એટલે સીધો પાત્રતામાં આવે. પાત્રતામાં આવે તો એને સ્વરૂપ નિર્ણય થવો સુગમ છે. સ્વરૂપ નિર્ણય થાય તો સમ્યઞ્ચરણ થવું સુગમ છે. સમ્યઞ્ચરણ થાય તો મોક્ષ સુધીની દશા સુગમ છે. મૂળમાં એને પાત્રતામાં આવવું ઘટે છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- .. કાળમાં બધા .. ઉપર વટીને આ પાત્રતા આવી જાય છે. એને ઓળંગી જાય છે. એનો નિજ હિતનો, નિજ કલ્યાણનો જે દઢ નિશ્ચય છે, દઢ નિશ્ચય છે કે આ જ કર્તવ્ય છે અને આ જ કરવાયોગ્ય છે અને આ જ કરવું છે અને આ કરી છૂટવું જ છે, બસ. પછી વાંધો નથી. પછી કાંઈ વાંધો નથી. પછી સુગમ અને સરળ છે આગળનો રસ્તો. અને એમ ન થાય ત્યાં સુધી બધું કઠણ છે. આ સીધે સીધી વાત છે.

જે ભૂમિકામાં સંસારીજીવ ઊભો છે. કોઈપણ જગ્યાએ ઊભો છે, કોઈપણ સ્થિતિએ ઊભો છે, કોઈપણ પરિણામે ઊભો છે એને સીધામાં સીધી, ચોખ્ખામાં ચોખ્ખી આ વાત છે કે આ પાત્રતાના પરિણામે આવે તો બધું આગળ સુગમ છે અને આ

પરિણામે ન આવે તો રોજ ભલે ગમે તેટલી ક્રિયા કરે, પૂજા, ભક્તિ, સ્વાધ્યાય અનેક પ્રકારના વ્રત-સંયમ આદિની ક્રિયા, દયા-દાન આદિની ક્રિયા (કરે), જ્યાં સુધી પાત્રતામાં પામવા માટેનો દૃઢ નિશ્ચય નથી ત્યાં સુધી પાત્રતા નથી અને પાત્રતા નથી ત્યાં સુધી આગળનો રસ્તો કોઈ રીતે સૂઝે એવું નથી. પછી તો આગળ .. કે ભાવના છે એ માર્ગ સૂઝાડે છે. ભાવના છે એમાં માર્ગ સૂઝે છે. એ બહુ..

૪૨૫. વચ્ચે ચોથી લીટી, પાંચમી લીટી. ‘બાકી જે ખાસ જિજ્ઞાસુ-આત્માર્થી હોય અને જેને ખાસ પ્રકારની પાત્રતા પ્રગટી હોય...’ એટલે અંતઃકરણથી એને ઈચ્છા જન્મી હોય, અંતરની ઈચ્છા જન્મી હોય ‘તે તો ક્યાંય અટકતો જ નથી, અને તે જીવને જ્ઞાનની કોઈ ભૂલ રહી ગઈ હોય...’ સમજણ ઓછી હોય, સમજવાને કારણે ભૂલ રહી ગઈ હોય ‘તો તે પણ સ્વભાવની લગનીના બળે નીકળી જાય છે; અંતરની ખાસ પ્રકારની પાત્રતાવાળો જીવ ક્યાંય અટક્યા વિના પોતાના આત્માને પ્રાપ્ત કરી લે છે.’ આ સ્પષ્ટ વાત છે, ચોખ્ખે ચોખ્ખી વાત છે. અને પાત્રતા માટે કોઈ શરત નથી મૂકતા. સમ્યક્દર્શન માટે પુરુષાર્થ આવશ્યક છે. મુનિપણ માટે તદ્દનુકૂળ પુરુષાર્થ જોઈએ, મોક્ષ માટે મુનિપણું આદિ જોઈએ. પાત્રતા માટે ગમે તે સેકન્ડે જીવનું પરિણામ ફરે, જીવનું ધ્યેય બદલાય, બસ. એની પાત્રતા એ જ વખતે એ જ પરિણામ એના પાત્રતાના છે. ક્યાંય પાત્રતા લેવા જાવી પડતી નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. પોતાને પડી નથી. ખરી વાત એ છે કે પોતાના હિતની પોતાને દરકાર જાગી નથી. આમ વાત છે. અને વર્તમાન જે સ્થિતિમાં છે એ સ્થિતિમાં એને ઘણો રસ છે. એ રસ છોડીને એને પોતાના આત્મહિતમાં રસ નથી જતો. એમ છે. એવી વાત છે.

નુકસાન નુકસાન તરીકે સમજાણું નથી, લાભ લાભ તરીકે સમજાણો નથી. બહારમાં તો પાણી ઢોળાવા દે નહિ. માટલુ ફૂટી ગયું હોય તો પાણી ઢોળાવા દે છે? કે ભલે ચાલ્યું ગયું, બીજું ભરી લેશું હવે. આ ડોલ ફૂટલી છે પાણી ચાલ્યું જાય છે. ભલે ચાલ્યું જતું. એમ કરે છે? આ નળમાંથી ઉપરની ટાંકીમાંથી પાણી વિકેજ થાય છે. ભલે જાતું. હવે એ તો રોજ આવે જ છે. બંધ કરો. પાણી ન ઢોળાવા દે એ ઘી તો ઢોળાવા શેનો દે? ઘી-તેલનો ડબો વિક થતો હોય તો ઢોળાવા દે? એ લાભ-નુકસાનનું જેટલું જગતની અંદર મૂલ્ય છે કે નાનામાં નાનો સિક્કો ગજવામાંથી પડ્યો હોય તો વળીને લઈ લ્યે છે. .. ભલે પડી ગયો, ઢોળાઈ ગયું એમ જોવે છે?

...ખરી ખામી સમજણની છે. અને એટલા માટે આ સ્વાધ્યાય એ સમજણનો એક વ્યવહાર છે, બાહ્ય વ્યવહાર છે. કોઈપણ રીતે જીવને સમજણ આવે તો વાંધો નથી. સમજણથી એને મૂલ્ય થાય છે, કિંમત આવે છે. હિત શું? અહિત શું? એ વિષેની સમજણ એને સાચે રસ્તે લઈ જાય છે અથવા પાત્રતા પ્રગટ કરાવે છે. મુખ્ય કારણ આ છે. સ્વાધ્યાયનું વ્યવહારનું મુખ્ય કારણ (આ છે). બીજું બધું ગૌણ રાખીને શા માટે આપણે ત્યાં સ્વાધ્યાયની મુખ્યતા કહી?

એ વ્યવહાર ‘ગુરુદેવશ્રી’એ પ્રચલિત કર્યો. જ્ઞાનીઓ પણ એમ કહે કે જ્ઞાનીનો સત્સમાગમ તને સર્વકાળ ઉપલબ્ધ ન થાય તે સંભવિત છે. તોપણ જે શુભેચ્છાવાન છે, શુભેચ્છાવાન એટલે જેને પોતાના હિતની ઈચ્છા થઈ હોય, ભાવના થઈ હોય, દરકાર થઈ હોય એવા કોઈ આત્માર્થીઓ હોય, સાધર્મી હોય એની સાથે મળીને પણ તુ સત્સંગ કરજે. સત્સંગનું વિશેષ કરીને એટલા માટે કહ્યું કે એમાં સમજણનો વિષય છે એ સ્પષ્ટ થાય છે. જ્યાં સુધી સમજણ બરાબર ન થાય ત્યાં સુધી પાત્રતાનું કોઈ કારણ નથી. પાત્રતા નથી પ્રગટતી એનું કારણ સમજણની ખામી છે. સમજણની ક્ષતિ છે. સમજી શકે એવો ક્ષયોપશમ હોવા છતાં જે સમજણની ખામી (રહે છે), આ પાત્રતાની ખામી. એ પાત્રતાને પ્રગટ નથી થવા દેતી. આ સીધે સીધી વાત છે. પૂર્વ કર્મનું કારણ નથી. પૂર્વે એવા કર્મ હશે એટલે નહિ પાત્રતા પ્રગટતી હોય, આત્મકલ્યાણ માટેનો ભાવ નહિ થતો હોય, ઈચ્છા નહિ થતી હોય એવું કાંઈ નથી. જે ખામી છે એ બધી સમજણની ખામી છે.

સમ્યક્ષ્ટિ જે જ્ઞાની થાય છે... ‘શ્રીમદ્જી’ તો એકાવતારી જેવા પુરુષ હતા. તોપણ એમ કહે છે. સમજ્યા છે એ તો. સમજ્યા છે, સમાયા છે. તોપણ કહે છે, આ પ્રમાદ થાય છે, મોક્ષમાર્ગમાં આગળ વધવા માટે પ્રમાદ થાય છે, બહુ દુઃખ થાય છે, અમને ખેદ થાય છે. પુરુષાર્થ તો પોતાની શક્તિ પ્રમાણે વર્તે છે. તોપણ એમ કહે છે. અમને ખેદ થાય છે. કેટલી બધી એમની તો એ જાતની સરળતા છે અને નમ્રતા છે. કોઈ મક્કતમાં એકાવતારીપણું નથી, પણ બહુ અત્યંત સરળતા છે. એક-બે વાત પોતે બહુ સારી કરી છે.

‘કેવળ અંતર્મુખ થવાનો સત્પુરુષોનો માર્ગ સર્વ દુઃખક્ષયનો ઉપાય છે,..’ ૮૧૬ નંબર છે. ‘કેવળ અંતર્મુખ થવાનો સત્પુરુષોનો માર્ગ સર્વદુઃખ ક્ષયનો ઉપાય છે, પણ તે કોઈક જીવને સમજાય છે.’ સમજવા બેઠા હોય એમાંથી કોઈકને આ વાત પહેલે પહે છે કે કેવળ અંતર્મુખ થવાનો આ માર્ગ છે. ક્યાંય બહિર્મુખ થવાનો આ માર્ગ નથી. મોક્ષમાર્ગમાં હોય એને જેટલું બહિર્મુખપણું એટલું બાધકપણું છે અને

જેટલું અંતર્મુખપણું એટલું જ સાધકપણું છે. પછી તે સત્ક્રિયાના નામે બહિર્મુખપણું હોય તોપણ તે બાધકપણું છે.

‘મહત્ પુણ્યના યોગથી, વિશુદ્ધ મતિથી,...’ આ શબ્દ બહુ સારો વાપર્યો છે. ‘મહત્ પુણ્યના યોગથી,...’ એટલે એ તો બહારનો એ જાતનો એમ કે માર્ગ બદલાઈ ગયો એવો કોઈ ભાવ્યશાળી જીવ. એને ભાવ્યશાળી કહ્યો છે. પુણ્ય એટલે આ પુણ્ય નહિ. સંયોગોનું પુણ્ય નહિ. જેમ કે કોઈ મોક્ષમાર્ગે ચડે તો કહે ભાવ્યશાળી છે. ખરેખર ભાવ્યશાળી છે એમ જે કહેવાય છે એના માટે. ‘મહત્ પુણ્યના યોગથી, વિશુદ્ધ મતિથી,...’ જેની મતિ વિશુદ્ધતા છે. બસ! મારે મારું હિત કરવું છે.

‘તીવ્ર વૈરાગ્યથી અને સત્પુરુષના સમાગમથી તે ઉપાય સમજાવા યોગ્ય છે.’ વિશુદ્ધ મતિમાં સમજાવા યોગ્ય છે કે જીવે અંતર્મુખ રહેવા જેવું છે. આ જ માર્ગ છે. ‘તે સમજવાનો અવસર એકમાત્ર આ મનુષ્યદેહ છે.’ ચાર ગતિની અંદર આ એક જ જગ્યા-સારામાં સારો અવસર એટલે મોકો છે, તક છે. આવી તક બાકીની ત્રણ ગતિમાં બિલકુલ નથી. બહુ મોટો ફરક છે. અને તે મનુષ્યદેહની સ્થિતિ ‘પણ અનિયત કાળના ભયથી ગૃહીત છે;...’ એ મોટો ભય છે. કોને ખબર ક્યારે આ સ્થિતિ પૂરી થઈ જાય. આનો કોઈ નિયમ નથી. મનુષ્યપર્યાયના આયુષ્યનો કોઈ નિયમ નથી કે આટલું આયુષ્ય તો રહે જ પછી જ માણસ મરે. એવો કોઈ નિયમ નથી. ‘ત્યાં પ્રમાદ થાય છે,...’ એવી અનિયમિતતા, અચોક્કસતા હોય ત્યાં પણ આ જીવ પ્રમાદ કરે ‘એ ખેદ અને આશ્ચર્ય છે.’ એ સખેદ આશ્ચર્ય છે એમ કહેવું છે. આ તો પોતે પુરુષાર્થમાં છે. કોઈના માટે લખતા નથી. એ તો પોતે ને પોતે પોતા ઉપર વધારે ઉતારે છે.

પછી એમના દીકરાને કાગળ લખે છે. એમાં એક વાક્ય નાખી દીધું છે. એમ કે બાપાજી હતા ત્યારે તો તમારા ઘણા પત્રો આવતા હતા. અમને લાભ મળતો હતો. અને ‘મુંબઈ’થી આ બાજુ આપ નીકળવાના હો તો અગાઉથી ખબર કરતા હતા કે હું આવવાનો છું. આ છેલ્લી વખતે શું છે કે પોતે ‘મુંબઈ’ છોડીને ‘આણંદ’ આવ્યા છે. ‘મુંબઈ’ છોડીને ‘આણંદ’ આવ્યા છે. અને પછી આગળ ‘મોરબી’ અને ‘વવાણિયા’ બાજુ આવવાના છે. તો ‘આણંદ’ આવ્યા પછી કાગળ લખ્યો છે. નહિતર તો પહેલા ‘સોભાગભાઈ’ને લખે કે અમે નિવૃત્તિ ક્ષેત્રમાં આવીએ છીએ. તમારે આવવું હોય તો આવજો. અને આ કાગળ ‘આણંદ’ આવ્યા પછી લખ્યો હશે. એટલે છોકરાએ એમ લખ્યું કે ‘શ્રી સોભાગના વિદ્યમાનપણામાં કાંઈક આગળથી જણાવવું થતું,...’ પહેલાથી લખવું થતું. ‘અને હાલ તેમ નથી બન્યું...’ અત્યારે આ વખતે એમ બન્યું

નથી. પહેલા વહેલા ‘સોભાગભાઈ’ એમના ૩૦મા વર્ષમાં ‘સોભાગભાઈ’નો દેહાંત થયો. આ ૩૧મું વર્ષ છે. આગલા જ્ઠમાં ગુજરી ગયા છે. જ્ઠ વદ દશમ. આ ત્યાર પછીના ૧૯૫૩માં ગુજરી ગયા. આ ૧૯૫૪ નો પોષ મહિનો ચાલે છે. ‘એવી કંઈ પણ લોકદષ્ટિમાં જવું યોગ્ય નથી.’ લૌકિકમાં એવું બને છે કે માણસ બાપ મરી ગયો હોય તો દીકરાને પછી સંબંધ ન રાખે. આમ તેમ. એવું અમારા વિષે કોઈ એવી લૌકિક કલ્પના નહિ કરતા. ‘એવી કંઈ પણ લોકદષ્ટિમાં જવું યોગ્ય નથી.’ એટલે કોઈ એવી લૌકિક કલ્પના નહિ કરતા કે અમારા વ્યવહારમાં બીજા લૌકિકજનોને જેમ ફેર પડે છે એમ અમારા વ્યવહારમાં કોઈ ફેર પડી ગયો છે તમારા કુટુંબ માટે. એ લોકદષ્ટિમાં તમે નહિ જતા અમારા માટે. એ વિકલ્પ છોડી દેજો.

પછી લખે છે કે ‘અવિષમભાવ વિના અમને પણ અબંધપણા માટે બીજો કોઈ અધિકાર નથી.’ અમે બંધાઈએ. વિષમ પરિણામ થાય તો અમે બંધાઈએ. ‘અવિષમભાવ વિના અમને પણ અબંધપણા માટે બીજો કોઈ અધિકાર નથી.’ જેટલો દોષ અમારો થાય એટલું એમને બંધન છે. આ કેટલી સરળતા છે! ‘સોભાગભાઈ’ના દીકરાને આવી વાત લખે છે. ‘સોભાગભાઈ’ને તો ઘણું લખતા. ‘મૌનપણું ભજવા યોગ્ય માર્ગ છે.’ હવે અમને એમ લાગે છે કે અંદર ઊતરવા માટે મૌન ભજવું. ક્યાંય બહુ કોઈના પ્રસંગમાં આવવું નહિ. પોતે અસંગદશાને બહુ ઈચ્છે છે એટલે પોતે પોતાની અસંગદશા માટે લોક સંપર્ક કે મુમુક્ષુઓનો સંપર્ક ઘટાડે, પત્રોત્તર ન આપે. એવો બધો પ્રકાર ઉત્પન્ન થયો હોય છે. તો એમાં કોઈ લૌકિકદષ્ટિથી વિચાર કરે તો એ વિચારવા જેવું નથી. અલૌકિક દશાવાળા પ્રત્યે કોઈ લૌકિક દષ્ટિનો વિચાર કે કોઈ અભિપ્રાય લાગુ કરવો એ યોગ્ય નથી. ૪૦૦મો બોલ થયો.

જ્ઞાનીનું પરિણમન વિભાવથી પાછું વળી સ્વપ્ન તરફ ઢળી રહ્યું છે. જ્ઞાની નિજ સ્વપ્નમાં પરિપૂર્ણપણે ઠરી જવા તલસે છે. ‘આ વિભાવભાવ અમારો દેશ નથી. આ પરદેશમાં અમે ક્યાં આવી ચડ્યા? અમને અહીં ગોઠવું નથી. અહીં અમારું કોઈ નથી. જ્યાં જ્ઞાન, શ્રદ્ધા, ચારિત્ર, આનંદ, વીર્યાદિ અનંતગુણસ્વપ્ન અમારો પરિવાર વસે છે તે અમારો સ્વદેશ છે. અમે હવે તે સ્વપ્નસ્વદેશ તરફ જઈ રહ્યા છીએ. અમારે ત્વરાથી અમારા મૂળ વતનમાં જઈને નિરાંતે વસવું છે જ્યાં બધાં અમારા છે.’ ૪૦૧.

૪૦૧. ‘જ્ઞાનીનું પરિણામન વિભાવથી પાછું વળી સ્વરૂપ તરફ ઢળી રહ્યું છે.’ જ્ઞાનદશાનો બોલ છે. કેવી છે જ્ઞાનીની દશા? કે ‘જ્ઞાનીનું પરિણામન વિભાવથી પાછું વળી સ્વરૂપ તરફ ઢળી રહ્યું છે.’ આ પરિણામનું વલણ કહ્યું. વલણ બદલાઈ ગયું છે. વિભાવ સર્વથા થતો જ નથી એમ કહેવા માગતા નથી. જેટલી પણ ક્યાશ છે, જેટલી પણ પુરુષાર્થની ક્ષતિ છે એટલો વિભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. તોપણ એમનું જે વલણ છે એ બદલાઈ ગયું છે. પરિણામનું જે સમગ્રપણે વલણ હોય એ વલણ બદલાઈ ગયું છે. એટલે કે વિભાવથી પાછું વળી સ્વરૂપ તરફ ઢળી રહ્યું છે.

આ સમુદ્રમાં ઓટ આવે છે. ઓટ આવે છે ઓટ. તો ભરતી પૂરી થાય પછી ઓટ શરૂ થાય. ઓટ શરૂ થાય ત્યારે મોજા તો દેખાય. ક્યાંય ઓટ શરૂ થાય એટલે સમુદ્ર નિસ્તરંગ થઈ જાય છે અને પાણી એમ ને એમ ચાલ્યું જાય છે એવો દેખાવ તો થતો નથી. ત્યારે પણ મોજા કિનારા બાજુ આવતા હોય એવો જ દેખાવ હોય છે. પણ એ પાણીના પ્રવાહનું વલણ બદલાઈ ગયું છે. ભલે મોજા કિનારા તરફ આવતા હોય તોપણ એની જે ક્ષેત્ર મર્યાદા છે એમાં પાછળને પાછળ પાણી જતું જાય છે. આગળ આવતું દેખાતું નથી. કોઈ એક મોજું કદાચ છલકાયને આવતું દેખાય તો પણ કિનારે આવે ત્યાં જાણે સાવ શાંત થઈ ગયું છે અને એની મર્યાદા ઘટતી જાય છે. કેમકે એનું વલણ બદલાઈ ગયું છે. ઓટ ચાલે છે અત્યારે એમ કહે.

એમ વિભાવનો ઓટ શરૂ થયો છે. મોક્ષમાર્ગની અંદર આખું વલણ બદલાય ગયું છે. એટલે વિભાવથી એ પાછા વળતા જાય છે, પાછા વળી રહ્યા છે અને સ્વરૂપ તરફ એ ઢળી રહ્યા છે. વિભાવથી પાછા જઈ રહ્યા છે અને સ્વરૂપ પ્રત્યે એ ઢળી રહ્યા છે, જઈ રહ્યા છે. આવી એક સ્વરૂપના લક્ષે, સ્વરૂપના આશ્રયે, સ્વરૂપના અવલંબને એક દશાની પરિસ્થિતિ ઊભી થાય છે. એનું મુખ્ય કારણ એમનો સ્વરૂપ પ્રત્યે એ રસ છે. સ્વરૂપ પ્રત્યે કેમ ઢળે છે? કે જે આત્મરસ પ્રગટ થયો છે અને જે આત્મરસ વૃદ્ધિગત થતો જાય છે એનાથી વિરુદ્ધ રસ છે ત્યાંથી એ પાછા ફરતા જાય છે. તેવું સહજ પરિણામન થઈ રહ્યું છે.

‘જ્ઞાની નિજ સ્વરૂપમાં પરિપૂર્ણપણે ઠરી જવા તલસે છે.’ અને જ્ઞાની છે એમને તો એક સેકન્ડમાં, વર્તમાન સમયમાં પૂર્ણ થવાતું હોય તો એમને બીજો સમય જોઈતો નથી. ‘નિજ સ્વરૂપમાં પરિપૂર્ણપણે...’ એટલે મોક્ષદશા. મોક્ષદશામાં પૂર્ણ પરિણામી ગયા. સાધકદશામાં અધૂરું, અપૂર્ણ છે. મોક્ષદશામાં પૂર્ણ પરિણામન છે. એમાં એ ‘ઠરી જવા તલસે છે.’ એમાં ક્યારે ઠરી જાઉં? એ માટે એ ખૂબ આતુર છે. એમાં

એમને પ્રમાદ કરવો છે એ વાત ક્યાંય નથી. એટલે તો ખેદ થાય છે. ચારિત્રમોહને વશ પ્રમાદ થાય છે તો એનો ખેદ થાય છે કે અરે..! જીવ! તું પ્રમાદ ક્યાં કરે છે? આત્મ જાગૃતિ વર્તે છે તોપણ પુરુષાર્થ ઓછો છે પાલવતું નથી. જેને જાગૃતિ નથી એને તો અનંતો પ્રમાદ છે. સ્વરૂપ જાગૃતિ નથી એને તો અનંતો પ્રમાદ છે. જાગૃતિમાં, સાધકદશામાં જેઓ સદાય જાગૃત છે એને પુરુષાર્થ ઓછો પોસાતો નથી. આવી દશા હોવાને લીધે એ અસંખ્ય સમયમાં મોક્ષ પામે છે એનું આ કારણ છે કે આવી જ દશા છે કોઈ.

મુમુક્ષુ :- એ તો નાનો દોષ છે એનો. ચારિત્રમોહનો દોષ, પ્રમાદનો દોષ ... પોતે મોટો જોયો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ભલે દોષ અલ્પ છે તોપણ એને પોતે અલ્પ ગણીને (જોતા નથી). એ તો મિથ્યાત્વની અપેક્ષાએ, અજ્ઞાનની અપેક્ષાએ અલ્પ દોષ છે. પણ દોષને એ કાંઈ અલ્પ દોષ ગણીને એનો કોઈ બચાવ કરે, એનું કોઈ અનુમોદન કરે કે આ તો મારી ભૂમિકાનો દોષ છે એટલે મને ભૂમિકાનો વાંધો તો નહિ આવે એવું વિચારતા નથી. એ બધું જ્ઞાન છે. કઈ ભૂમિકામાં કેટલી દોષની મર્યાદા હોય એ બધો ખ્યાલ છે. તોપણ હેય તો હેય જ છે અને ઉપાદેય તે ઉપાદેય જ છે. એમાં હેય-ઉપાદેયની વિવિક્ષા બદલાતી નથી.

મુમુક્ષુ :- એવું જો વિચારે તો જ્ઞાનીપણું છૂટી જાય?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. તો જ્ઞાનીપણું છૂટી જાય. દોષનું, રાગનું અનુમોદન થાય કે આ ઠીક છે, મને વાંધો નહિ આવે એને જ્ઞાનદશા ન રહે. આ સીધી વાત છે. પણ એવું થાય જ નહિ. એ પ્રશ્ન જ નથી, એ પ્રશ્ન જ નથી. જેનું ધ્યેય પૂર્ણતાનું છે એને... કોઈને હક ડૂબતો હોય તો કોઈ જતું કરે? આ સીધી વાત છે. આ વારસામાં મળે છે ને? બાપનું મકાન હોય, બાપની જમીન હોય, બે દીકરા હોય કે ચાર દીકરા હોય. સરખા ભાગે વેચવાની હોય. વીલ કર્યું હોય કે મારે બધા સરખા. જે છે એને સરખે ભાગે વહેંચી લેવાનું છે. તો હક કોઈ જતો કરતા નથી.

એમ પરિપૂર્ણ શુદ્ધ પરિણમન એ જીવનો હક છે. એ જીવનો અધિકાર છે. એમાંથી વંચિત રહેવું એને કેમ પોસાય? કે તમને અડધું આપશું. આ તો અનંતમા ભાગે છે. જે સાધકદશાનું પરિણમન છે સુખ, શાંતિ, આનંદ એ તો અનંતમાં ભાગે છે. તો કહે, ભંડાર ભરેલો છે પણ તમને થોડુંક અંદરથી નમૂનો જ આપશું-વાનગી આપશું. લેવાનો અધિકાર તમારો પૂરેપૂરો પણ આપશું તમને ખાલી વાનગી. જો પૂરેપૂરું છે તો મને શા માટે ઓછું? આ સવાલ છે. એવી રીતે કોઈ ચલાવા માગતું નથી.

જો કોઈ એમાં સંતોષ પકડે તો દશા ઊલટી થઈ જાય. તો એને એવી દશા પણ ન રહે. સાધકદશા જ એની ન રહે. કેમકે એ પોતાના અધિકારને સમજ્યો નથી. એમ છે.

‘જ્ઞાની નિજ સ્વરૂપમાં પરિપૂર્ણપણે ઠરી જવા તલસે છે.’ લીન રહેવા તલસે છે. એમને બહાર નીકળવું નથી. કેવળ અંતર્મુખ થવાનો માર્ગ છે. કેવળ અંતર્મુખ થવાનો.

હવે આ બહુ પ્રસિદ્ધ વચન છે. “આ વિભાવભાવ અમારો દેશ નથી.” ભાવ તો ભાવ છે. પણ એને ક્ષેત્રની ઉપમા આપી છે. જે દેશમાં રહેવું થાય છે, જે ભાવમાં રહેવું થાય છે, એને એ દેશમાં રહેવું થાય છે એમ કહે છે. કહે છે કે “આ વિભાવભાવ અમારો દેશ નથી. આ પરદેશમાં અમે ક્યાં આવી ચડ્યા?” જેમ કોઈ પરદેશમાં ભૂલો પડે. એરોપ્લેન તૂટે છે, એક્સિડન્ટ થાય છે. પરદેશમાં જઈ ચડે છે. કોઈ સગુ ન હોય, કોઈ લાગણીવાળું ન હોય, એને એમ થાય કે અહીંયાં ક્યાં આવી ચડ્યા? અહીંયાં કોઈ આપણું સગુ-સંબંધી લાગણીવાળું નથી.

એમ “આ વિભાવભાવ અમારો દેશ નથી.” આ બધી પરદેશી વસ્તી દેખાય છે. વિભાવની વસ્તી બધી પરદેશી દેખાય છે, પારકા ભાવ દેખાય છે. પારકા ભાવો એ કોઈ અમારા સગા નથી. જેમ પરદેશ પ્રત્યે લાગણી હોય છે એવી વિભાવભાવ પ્રત્યે લાગણી છે. બહુ સુંદર ચિત્રણ છે જ્ઞાનદેશાનું આ. બહુ સુંદર ચિત્રણ છે. ‘ગુરુદેવ’ તો બહુ મલાવતા આ બોલને. જુઓને! કેવી ભાષા આવી છે! પરિણામન તો જે છે એ છે પણ કેવી શૈલીથી વાત આવી છે! ભિન્ન ભિન્ન શૈલીથી, વિભિન્ન શૈલીથી વાત આવે છે. આ જ શૈલી હોય અને બીજી શૈલી ન હોય એ પ્રશ્ન અસ્થાને છે. ખરેખર તો જે-તે શૈલી એ એક વિષયને વ્યક્ત કરવાની વિચિત્રતાને અથવા એ પ્રકારની વિશેષતાને એ પ્રસિદ્ધ કરે છે કે જે ભક્તિનું અને બહુમાનનું નિમિત્ત થાય છે ખરેખર તો. દરેક શૈલી. કોઈપણ જ્ઞાની, કોઈપણ પ્રકારની શૈલી હો એ એની વિશિષ્ટતાને પ્રસિદ્ધ કરે છે.

મુમુક્ષુ :- ‘ગુરુદેવશ્રી’ જેમ જ્ઞાનનો અવતાર છે એમ ‘માતાજી’ જ્ઞાનના અવતાર છે એવી વાત છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઘણું ભર્યું છે.

“આ વિભાવભાવ અમારો દેશ નથી.” એમ કહે છે. આ દેશ જ કોઈ જુદો. અમારો આત્મદેશ જુદો અને આ વિભાવભાવનો દેશ જુદો. અનંત સ્વભાવભાવ ભરેલો છે તે દેશ જુદો અને આ વિભાવભાવો ઉત્પન્ન થાય છે એ દેશ જુદો. જેમ કોઈ

અનાર્ય દેશમાં જઈ ચડે. તો કેવું વિચિત્ર લાગે છે? આપણે ત્યાં લોકો સમજદાર, સુઘડ અને ક્યાં અનાર્ય લોકો. ખાણી-પીણી... આ જાય છે ને આફ્રિકામાં? એમાં જીવડા ખાતા હોય, જીવતા જીવડા ખાતા હોય. મોટા મોટા મકોડા. આમ દાણિયા ખાઈએ, શીંગ ખાઈએ એ રીતે ખાતા હોય. જોઈ ન શકો તમે. એવા જંગલી જેવા. માણસ જંગલમાં રહે પણ એની બધી વૃત્તિ અને એની રહેણીકરણી જંગલી જેવી લાગે.

મુમુક્ષુ :- અહીંયાં ક્યાં આવી ચડ્યા?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અહીંયાં ક્યાં આવી ચડ્યા? અહીંયાં કેમ રહેશું? એમ થાય. આ એવો વિભાવભાવનો દેશ છે જ્ઞાનીને. વિશેષ લઈશું...

તા. ૮-૦૭-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૦૧, ૪૦૨
પ્રવચન નં. ૩૧૫

‘બહેનશ્રીના વચનામૃત’ ૪૦૧ ચાલે છે. સ્વભાવ અને વિભાવ પ્રત્યે જ્ઞાનદશામાં ધર્માત્માને કેવા ભાવ રહે છે. સહજ કેવા ભાવે પરિણામન વર્તે છે એનો અહીંયાં થોડો મહિમા છે. વિભાવ પરિણામમાં પરદેશ જેવો .. પ્રકાર લીધો છે. પરદેશ એટલે અજ્ઞાણ્યો દેશ. જ્યાં પોતાનું કોઈ સંબંધી ન હોય, લાગણીવાળું ન હોય અથવા બધું પારકું હોય, પોતાપણું જ્યાં ક્યાંય ન લાગે. પર એટલે પારકું. ૧૫૨ પાને છે. બીજી લીટીથી.

“આ વિભાવભાવ અમારો દેશ નથી. આ પરદેશમાં અમે ક્યાં આવી ચડ્યા?” વચનની જે શૈલી છે એમાં સ્પષ્ટ છે કે વિભાવમાં પોતે આવવા માગતા નથી અને આવી જવાય છે. વિભાવ રચે છે કે વિભાવમાં કોઈ અમુક રાગ કરવો છે એ પ્રકાર નથી. સ્વભાવમાં જ રહેવું છે. છતાં પણ વચ્ચે વિભાવ ઉત્પન્ન થઈ આવે છે તો એ વિભાવ પ્રત્યે આ પ્રકારની લાગણી છે કે આમાં ક્યાં આવી ચડ્યા? આ કોઈ અમારું સ્થાન નથી, અમારું રહેવાનું રહેઠાણ નથી, આ કોઈ દેશ નથી. આ વાતની સાથે, આ વિભાવની સાથે અમારે ક્યાંય મેળ ખાય એવું નથી. માણસ નથી કહેતા? કે તમારે કેમ આપસમાં બનતું નથી? કે અમારે ક્યાંય મેળ ખાય એવું નથી. ઊલટી દિશામાં ચાલનારને મેળ ખાતો નથી. એમ સ્વભાવ અને વિભાવ ઊલટી દિશામાં પરિણામતા ભાવો છે.

‘અમને અહીં ગોઠતું નથી.’ ગોઠતું છે એ કાઠિયાવાડી શબ્દ છે. ગોઠવું એટલે ગમવું-સુહાવું. આમાં અમને સુહાતુ નથી, અહીંયાં અમને ગોઠતું નથી. કંટાળાનો વિષય જેને કહેવાય. વિભાવભાવ મોક્ષમાર્ગી જીવને થાય છે ખરા પણ એનો એ કંટાળાનો વિષય છે. છે ઉદય અનુસાર. બીજા સંસારી જીવમાં અને આ જીવમાં ફરક એ છે કે બીજાને રસ આવે છે. ઉદયભાવમાં બીજાને રસ આવે છે. કાં રાગનો રસ આવે છે અને કાં દ્રેષનો રસ આવે છે. વ્યામોહ થઈને એ અતિ રસયુક્ત પરિણામે પરિણામે છે. જ્ઞાનીને કંટાળો આવે છે એટલે ઘણું નિરસપણું આવે છે. ઊલટો-સુલટો બંને વચ્ચે ફરક છે.

‘આ પરદેશમાં અમે ક્યાં આવી ચડ્યા? અમને અહીં ગોઠતું નથી.’ જરાય

ગોઠતું નથી. વળી ‘અહીં અમારું કોઈ નથી.’ એમ કહે છે. જેના જેના પ્રત્યે રાગ થાય છે એ મમત્વનો વિષય નથી રહ્યો. રાગમાંથી પણ અસ્તિત્વ છોડ્યું છે તો રાગના વિષયમાં મમત્વ કરવાનો તો પ્રશ્ન નથી. એ વાત તો પહેલેથી કાપી છે. ‘અહીં અમારું કોઈ નથી.’ બધા પારકા ભાવ છે એમ કહે છે. પદાર્થો પારકા, ભાવ પારકા, બધું પારકું છે. અમારું કોઈ અહીંયાં નથી. બહુ દૃષ્ટાંત એવો લીધો છે કે સામાન્ય રીતે કોઈને આ પ્રકારનો અનુભવ થયો હોય તો એને અજાણ્યા દેશમાં જ્યાં કોઈ પોતાનું હોય નહિ ત્યાં એને રહેવું ગમે નહિ. ફાવે નહિ જરાય. સમય પસાર કરવો મુશ્કેલ પડે એવી પરિસ્થિતિ ઊભી છે. એવું વિભાવનું પ્રકરણ છે.

હવે સ્વભાવની વાત લે છે કે ‘જ્યાં જ્ઞાન, શ્રદ્ધા, ચારિત્ર, આનંદ, વીર્યાદિ અનંતગુણરૂપ અમારો પરિવાર વસે છે તે અમારો સ્વદેશ છે.’ આ પરિવાર છે. જ્યાં અનંત જ્ઞાન છે, અનંત આનંદ છે, અનંત શ્રદ્ધાનું સામર્થ્ય છે. આ ગુણરૂપ છે એટલે સામર્થ્યરૂપ છે. આત્મામાં આવા અનેક ગુણ છે, અનંત ગુણ છે એ ગુણ પોતાનો પરિવાર છે, અનંતો પરિવાર છે. જગતમાં તો પરિવારની મર્યાદા હોય છે. આત્માને વિષે ગુણ-પરિવારની કોઈ મર્યાદા નથી. પોતાને ત્યાં અનંત ગુણનો પરિવાર છે.

ક્યાંય ગમતું નથી ને ખાલી ખાલી લાગે છે એ તો વિભાવનો વિષય છે. પણ સ્વભાવમાં તો ભર્યું ભર્યું લાગે છે. કાંઈ ખાલી ખાલી લાગતું નથી. કેમકે અનંત ગુણનો પરિવાર છે એટલે પોતાનું સ્વરૂપ અનંત ગુણથી ભરપૂર ભાસે છે. એટલે પોતાના ગુણને વિષે શૂન્યપણું નથી પણ અનંત ગુણથી ભરપૂરપણું છે. વિભાવ ને પરમાં શૂન્યપણું છે. અહીંયાં અશૂન્યપણું છે એટલે ભરપૂર લાગે છે. અને ‘તે અમારો સ્વદેશ છે.’ જ્યાં ‘અનંતગુણનો અમારો પરિવાર વસે છે તે અમારો સ્વદેશ છે.’ પોતાનું જે સ્વક્ષેત્ર છે એ સ્વક્ષેત્રમાં અનંત ગુણના પરિવારમાં પોતાના સ્વદેશમાં આત્મા પોતે વસે છે. વસે છે એટલું નહિ પણ અનંત ગુણનો વિલાસ કરે છે. અનંત ગુણનો વિલાસ છે. અનંત ગુણે વિલસે છે. આત્મતત્ત્વ અનંત ગુણે વિલસે છે. પરિણામન છે ને એટલે. એનું અનંત ગુણનું પરિણામન છે.

‘તે અમારો સ્વદેશ છે. અમે હવે તે સ્વરૂપ-સ્વદેશ તરફ જઈ રહ્યા છીએ.’ અમારું મુખ્ય વલણ.. ઉપર લીધું ને? પરિણામન ઢળી રહ્યું છે. જ્ઞાનીનું પરિણામન વિભાવથી પાછું વળીને સ્વરૂપ તરફ ઢળી રહ્યું છે. એ વાત લીધી છે. ‘અમે હવે તે સ્વરૂપસ્વદેશ તરફ જઈ રહ્યા છીએ.’ ‘જાણું સ્વરૂપ સ્વદેશ. ઘરીને એક જ ભવ જાણું સ્વરૂપ સ્વદેશ.’ ‘શ્રીમદ્જી’એ પોતાનું જે કાવ્ય લખ્યું છે ‘ઘન્ય રે દિવસ આ અહો...’ અમારા સ્વરૂપ સ્વદેશમાં જણું. અને ત્યાંથી પછી કદી પાછા ફરવાનો પ્રશ્ન

રહેતો નથી. સદાય ત્યાં રહેશું. સાદિઅનંત કાળ પર્યંત અનંત અનંત સમાધિ સુખમાં નિર્વિકલ્પ નિરાકુળ આનંદમાં અનંત કાળ પર્યંત રહેશું.

‘અમે હવે તે સ્વરૂપસ્વદેશ તરફ જઈ રહ્યા છીએ.’ પ્રગટપણે પોતાના પરિણામનની સ્થિતિ જોઈને કહે છે કે અમે તો હવે અમારા સ્વરૂપ-સ્વદેશ તરફ ચાલવા માંડ્યું છે અને એ બાજુ અમારું ગમન છે, અમારા પરિણામની ગતિ એ બાજુની છે, વિભાવથી પાછા વળ્યા છીએ. ‘અમારે ત્વરાથી...’ ધીમે ધીમે નહિ. શું કહે છે? ‘અમારે ત્વરાથી...’ એટલે પ્રમાદ કર્યા વિના. વેપારી તો લાભનો એક સોદો હોય ને તો ઘરાકને હેઠો ઉતરવા દે નહિ. અને પેલો લાંબી લાંબી આડી આડી વાત કરે તો બધી કાપીને મૂળ વાત ઉપર આવો એમ કહે. આ નક્કી કરી લ્યો. પછી આપણે જેટલી વાત કરવી હશે એટલી કરશું. અલકમલકની જેટલી કરવી હોય એટલી. અને એને એમ થાય કે આ વાત કરતા કરતા આનો વિચાર ફરે અને કાંઈક વળી એમ કહે કે હવે કાંઈ નહિ પછી વાત હવે. કાલે ફરીને આવીશ. લાભના કારણમાં મોડું કરવા કોઈ ઈચ્છે નહિ. અને મોડું કરવા ઈચ્છે તો એને લાભ સમજાણો નથી. વાસ્તવિક રીતે સમજાણો નથી.

‘અમારે ત્વરાથી અમારા મૂળ વતનમાં જઈને નિરાંતે વસવું છે જ્યાં બધાં અમારાં છે.’ અનંત ગુણના પરિવારમાં બધું અમારું છે. અભેદ છે પોતે એનાથી. પોતાના જ સ્વરૂપે છે. આ તો એક શૈલી કરી છે. એ તો પોતાનું જ સ્વરૂપ છે. પરિવારમાં કોઈ જુદા હોય એમ આત્મા જુદો અને ગુણ જુદા એવું કાંઈ નથી. કે એનું ક્ષેત્ર જુદું અને આત્મા જુદો એવું કાંઈ નથી. સ્વક્ષેત્રમાં પોતે વસે છે સ્વદેશમાં એ પણ અભેદ છે. અને અનંત ગુણનો સમૂહ છે એ પણ અભેદ છે.

મુમુક્ષુ :- ૪૭ શક્તિનું વર્ણન બહુ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આત્માનો વૈભવ લીધો છે. આ સ્વરૂપની ભાવનાનો વિષય થયો. વિભાવ પ્રત્યે અભાવો થયો છે અને સ્વરૂપની જેને ભાવના વર્તે છે એને આ પ્રકારે વર્તે છે.

મુમુક્ષુ :- સાદુ ને સિમ્પલ સમજાય એવું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બહુ સાદિ ભાષામાં છતાં ભાવવાહી એકદમ. અમારે તો અમારા સ્વદેશમાં જઈને વસવું છે. અમારા બધા ત્યાં છે, ત્યાં જઈને વસવું છે. વિભાવભાવની માથાફોડમાં ક્યાંય અમારે આવવું નથી, ક્યાંય અમારે પડવું નથી.

મુમુક્ષુ :- વાતનો ફેસલો કરાવી દીધો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બહુ સ્પષ્ટ. આવું વલણ છે.

અનંત મહિમાવંત એવા આત્મસ્વરૂપનું જેને આકર્ષણ થઈ ગયું છે અને રાગ અને રાગના વિષયો તમામ જગતથી, સમસ્ત જગતથી જેનું આકર્ષણ છૂટી ગયું છે. એટલે આખું પરિણામનું વલણ ફરી ગયું છે. નિરાંતે જઈને વસવું છે. ત્યાં નિરાંત થશે અમને. અમારા સ્વરૂપ સિવાય અમને ક્યાંય નિરાંત થાય એવું નથી. બધે આકુળતાની હોળી છે. સ્વરૂપથી બહાર નીકળે એટલે એ પરિણામમાં આકુળતા, દુઃખ અને દાઝવું થાય છે. ‘રાગ, આગ દહે સદા...’ એવો ભાવવાહી વિષય લીધો છે. ‘ગુરુદેવ’ને બહુ પ્રિય હતો આ બોલ. જુઓને! કેવા ભાવ આવ્યા છે! સ્વાધ્યાય કરતાં કરતાં સ્વરૂપની ભાવનાના કેવા ભાવ ભાવિત થયેલા છે! ૪૦૧ થયો. ૪૦૨.

મુમુક્ષુ :- સમ્યક્દર્શન પહેલા વિચારોમાં આવા વિચારો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પહેલી વાત ભાવનાની છે અને પછી બીજી કોઈ વાત છે. સ્વરૂપ પ્રાપ્તિની ભાવના એ પહેલી વાત છે અને ત્યાર પછી બીજી કોઈ વાત છે. ભાવના વિના રસ ક્યાંથી આવશે? ગમે એટલા શાસ્ત્રો વાંચે. વાંચતા વાંચતા રસ ઊડી જશે, થાકી જશે. જેને ભાવના છે એ તો ભલે થોડું વાંચે, એક વચન લ્યે પણ એમાંથી એનો રસ જાગૃત થાય તો એ રસની અંદર તરબોળ થઈ જાય. બસ! જ્યાં જીવ જે રસમાં ગયો પછી સમય કેટલો ગયો એનો કાંઈ પત્તો લાગતો નથી. જે શાસ્ત્ર વાંચીને પણ શુષ્કજ્ઞાની થાય છે એનું કારણ એ છે કે શરૂઆત, પાયામાં ભાવનાવિહિન દશા હોય છે.

સ્વરૂપ પ્રાપ્તિની ભાવનાથી જેનું હૃદય ભીંજાયેલું છે એનો રસ જુદો છે આખો. એ ગમે ત્યાંથી, એક શબ્દમાંથી, એક વચનમાંથી પણ આત્મરસ લેવા માગે છે અને આત્મરસ લે છે. એ રસ એનો વિષય છે. બહાનુ ગમે તે હો. પૂજા, ભક્તિ, સ્વાધ્યાય ગમે તે બહાનુ હોય. એને પોતાના આત્મરસ સાથે સંબંધ છે. અધ્યાત્મરસમાં એ રહે છે. અને એ એનો ગમતો વિષય છે. એ એનો ગોઠતો વિષય છે અધ્યાત્મરસ. ભાવના તો મૂળની ચીજ છે.

મુમુક્ષુ :- સ્વરૂપ પ્રાપ્તિની ભાવના ન હોય તો ... કરે શું કામ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- માણસને અનેક હેતુ હોય છે. જીવને કેટલા કેટલા હેતુ હોય છે? કોઈને માનનો હેતુ હોય છે, કોઈને લોભનો હેતુ હોય છે, કોઈને પુણ્યનો હેતુ હોય છે કે કાંઈ નહિ તો પુણ્ય તો બંધાશે. શુભભાવ થાશે તો પુણ્ય તો બંધાશે.

મુમુક્ષુ :- પુણ્યને તો આપણે બંધન કહીએ છીએ. .. આપણે જાણીએ છીએ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો બરાબર છે. પણ એટલે એક સ્વરૂપ પ્રાપ્તિની ભાવના, આ એક સ્વરૂપ પ્રાપ્તિની ભાવના હોય એ બહુ મોટું કામ કરે છે.

ભાવનાને સંબંધિત એક વિશેષ વાત એ છે કે ભાવનાવાળા જીવને પૂર્વ સંસ્કારને લીધે ભાવનાથી વિરુદ્ધ દિશાના, વિરુદ્ધ પ્રકારના ભાવ આવે, ઉત્પન્ન થાય તો એની ભાવનાને ઠેસ પહોંચે છે. એટલે તરત એનો એને નકાર આવે છે કે આ નહિ. મારી ભાવના આ નથી. મારી આત્મભાવનાને આ અનુકૂળ નથી. એવું જજમેન્ટ ભાવનાવાળો જે લઈ શકે છે એ શાસ્ત્રોના ઉઘાડવાળો નથી લઈ શકતો. ઓછામાં ઓછા ઉઘાડવાળો આત્મહિતનું જે જજમેન્ટ ભાવનામાં રહીને લઈ શકે છે એ ઘણા અતિશય ઉઘાડવાળો જીવ ભાવના વિનાનો હોય તો એ જજમેન્ટ નથી લઈ શકતો. એટલે ભાવનાવાળો જીવ ક્યાંય ભૂલતો નથી.

તકલીફ શું છે? મુમુક્ષુની દશામાં જે તકલીફ છે ઈ આ છે. જે દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર-સત્પુરુષને માને તો છે પણ વિપર્યાસ સહિત છે. ક્યાંયને ક્યાંય વિપર્યાસ એનો ચાલતો હોય છે. એની એને ખબર નથી હોતી. એમાં તકલીફ શું છે કે એને પોતાને ખબર નથી હોતી કે મારો વિપર્યાસ કઈ બાજુનો છે. કેવી રીતે થઈ જાય છે એની એને ખબર નથી હોતી. એટલે શું છે કે જેમ વિપરીત અભિનિવેશ સહિત નવ તત્ત્વનું જ્ઞાન સમ્યક્જ્ઞાનનું કારણ થતું નથી, સમ્યક્દર્શનનું કારણ થતું નથી. નહિતર નવેયની વ્યાખ્યા આવડે. આસ્રવ કોને કહેવાય, બંધ કોને કહેવાય, સંવર કોને કહેવાય, નિર્જરા કોને કહેવાય, પુણ્ય કોને કહેવાય, પાપ કોને કહેવાય. પણ વિપરીત અભિનિવેશ સહિત છે. અભિપ્રાય ઊંઘો છે. એમ આમાં દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર-સત્પુરુષમાં પણ વિપર્યાસ ક્યાંય, એક પણ વિપર્યાસ રહે ત્યાં સુધી જીવ અંતર્મુખ ન થઈ શકે.

‘પરમાગમસાર’માં ‘ગુરુદેવ’નો એક બોલ છે કે એક પણ વિપર્યાસ રહે તો જીવને સમ્યક્ત્વનો લાભ ન થાય. સમ્યક્ત્વની નજીક ન જઈ શકે. હવે પોતાને સમ્યક્દર્શન નથી, પોતાને સમ્યક્જ્ઞાન નથી. અનાદિના વિપર્યાસમાં ચાલ્યો આવ્યો છે એમાંથી કેવી રીતે નીકળવું? તો એનો કોઈ રસ્તો છે? આ સ્થિતિમાં કોઈ રસ્તો છે? જેને જ્ઞાન-દર્શન પ્રગટ થાય એને તો ઠીક છે કે એની પાસે જ્ઞાનની જ્યોતિ છે. રસ્તો જોઈને ચાલે છે, જોઈને પગ મૂકે છે. આને શું કરવું? એને તો વિભાવનો નિષેધ આવશે જ. કેમકે એને સ્વભાવ જોઈ લીધો છે. પણ જેણે સ્વભાવ નથી જોયો એવા મુમુક્ષુને શું કરવું?

એના માટે આ ગ્રંથની અંદર કોઈ બહુ ઊંચી વાત કરી હોય તો આ એક જ કરી છે-ભાવનાની. ૨૧મો બોલ ભાવનાનો લીધો છે. અનેક બોલ ભાવનાના લીધા છે. જો જીવ સ્વરૂપપ્રાપ્તિની ભાવનામાં રહે, ભાવનામાં આવે અને એ ભાવનાને વળગી રહે તો ક્યાંય ભૂલે નહિ. કેમકે ભૂલવણીના ભાવ થાશે ખરા, એની ભાવનાને ઠેસ

લાગશે અને તરત જ ... કે આ નહિ. મારે આ નહિ... મારે આ નહિ.

જેને એ ખબર પડતી નથી, વિપર્યાસરૂપ ભાવો થવા છતાં જેને એ ખબર પડતી નથી એ સ્પષ્ટ સૂચિત કરે છે એની દશા કે આ જીવ હજી ભાવનામાં નથી આવ્યો. જ્ઞાની સમજે છે. સહન કરી શકે એવું હોય તો ટકોર કરે. ઊંઘું પડે એવું હોય તો બોલે નહિ. એની વાણી ગોપવી જાય, મૌન થઈ જાય. એને એમ લાગે કે નહિ, પાત્ર જીવ છે. કહેવાથી સવળો થઈ જશે તો એને ટકોર કરી દે. પણ ભાવના વગરનો જીવ હોય તો એ ભૂલે તો એ એને ખબર ન પડે તો એ પ્રત્યક્ષ સમાગમ આ રીતે ઉપકારી થઈ જાય. એ શાસ્ત્ર નહિ કહે. એ પ્રત્યક્ષ યોગથી લાભ થશે.

ઘણા અનુભવના નિચોડથી આ વાત બહાર નીકળેલી છે. આ ભાવનાની વાત જે પૂજ્ય 'બહેનશ્રી'એ સમાજને આપી છે એ અણમોલ ભેટ આપી છે. બહુ બહુ મંથનથી અને બહુ અનુભવથી મૂકેલી આ વાત છે કે તને બીજું કાંઈ ન આવડે તો એક વાત તો છે કે તારે શું જોઈએ? કે તારે તારો આત્મા જોઈએ. એટલું આવડવામાં તો કાંઈ બીજી લાંબી-ટૂંકી વાત નથી. કાં તો તને સંસાર જોઈએ, કાં તો તને તારો આત્મા જોઈએ. આ બે વાતમાંથી તું એક વાર પસંદગી કરી લે અને જેની પસંદ કર એ રસ્તે ચાલ્યો જાજે. તને ક્યાંય વાંધો નહિ આવે. ગેરેન્ટેડ વાત છે. ભૂલો પડ્યો હઈશ તો તારી ભૂલ નીકળી જશે. એટલી સૂઝ ભાવનામાંથી આવી જશે. એ વાતને ફેરવી ફેરવીને અનેક રીતે ઘણા બોલમાં આવી છે.

એટલે તો 'શ્રીમદ્જી'એ પરિભાષા કરી છે શાસ્ત્ર અભિનિવેશની કે એક આત્માર્થ સિવાય બીજા કોઈપણ પ્રકારથી શાસ્ત્ર અધ્યયન થાય તો તે શાસ્ત્રીય અભિનિવેશ ગણવા યોગ્ય છે. આટલું મૂકી દીધું. પ્રકાર કેટલા? એના ભલે પછી ભલે છપ્પનસો પ્રકાર હોય. એક વાત ખીલે બાંધી લીધી. જે શાસ્ત્ર વાંચવા બેઠો છે એ એક વાત શોધે છે કે મારું પ્રયોજન ક્યાં સિદ્ધ થાય છે? અહીંયાં હજારો વાત આવે છે શાસ્ત્રમાં. હજારો પડખાની વાત આવે. આ જીવનું-મારું પ્રયોજન ક્યાં સિદ્ધ થાય છે એવી દૃષ્ટિથી જે માત્ર શાસ્ત્રનું અવલોકન કરે છે એને શાસ્ત્રીય અભિનિવેષ ગણવા યોગ્ય નથી. અને એ સિવાયનો પ્રકાર કોઈપણ સારો લાગતો હોય, ગમે તેવો સારો લાગતો હોય, ઘણા મંદ કષાયથી શાસ્ત્ર અધ્યયન થતું હોય તો તે શાસ્ત્રીય અભિનિવેશ ગણવા યોગ્ય છે.

છેવટે એમ પણ નહિ કે ફલાણા સાથે આવી ચર્ચા થઈ હતી. આ વાત શાસ્ત્રમાં મળી. બરાબર. હવે મળવાનું થાય ત્યારે આ વાત કરવી છે. જો તમારે અને અમારે ચર્ચા થઈ હતી. પણ આ ફલાણા શાસ્ત્રમાં તમારી વાતની સામે આ વાત આવી

છે. બોલો હવે તમે માનો કે ન માનો? કોઈને કહેવા માટે ધારણા કરવી એ પણ શાસ્ત્રીય અભિનિવેશ છે. પરલક્ષે શાસ્ત્ર અધ્યયન (એના ઉપર) મોટી ચોકડી મારવાની છે. મોટામાં મોટી ચોકડી. (તું) તારું જો. તારામાં સુધાર કર. તારામાં સુધાર કરવા માટે તને વખત ન મળે એટલી સુધાર કરવાની પરિસ્થિતિ ઊભી છે કે બીજો વખત તને ન મળે. એમ અભિપ્રાય રાખીને અને એ ભાવનામાં રહીને પોતે પ્રવર્તે તો જરૂર હિત કરે, હિત સાધી જાય. નહિતર ક્યાં ભૂલે એને પોતાને ખબર ન પડે. આ પરિસ્થિતિ છે.

‘સોભાગભાઈ’નું એક દૃષ્ટાંત લઈએ. (અમે) ‘વવાણિયા’ ગયા હતા એકાદ વર્ષ પહેલા. એમના પત્રો જોયા. લગભગ એંશી જેટલા હસ્તલિખિત પત્રો જોયા હશે. એટલી બધી એમને ‘શ્રીમદ્જી’ પ્રત્યેની અરસપરસની સંબંધની પરિસ્થિતિ વ્યક્ત થાય છે એમના પત્રોની અંદર કે પોતાને વિચાર-વિકલ્પ આવે એ પણ કાગળમાં લખે. કે આજ તો આમ વિચાર થયો હતો. એનો અર્થ શું છે? કે એણે એ જ જોયું કે મારો માર્ગદર્શક છે. એક તો જીવને અનંત કાળે કોઈ માર્ગદર્શક, પ્રગટ જ્ઞાનીપુરુષ મળતા નથી. અને એક વાત સમજાય ગઈ કે આવા દુષ્કાળમાં ગોત્યા ન જડે. ગૃહસ્થ અવસ્થાની અંદર જ્ઞાની મળી ગયા છે. મારા માર્ગદર્શક છે. હવે હું પૂછ્યા વગર શું કરવા એક ડગલું પણ ભરું?

જેમ માણસ ઝવેરાત ખરીદવા જાય તો ઝવેરીને સાથે જ લેતો જાય. નકામા છેતરાઈ જઈએ તો? તો આ તો ઝવેરાત કરતા મૂલ્યવાન વસ્તુ છે. મારે એક ડગલું પણ શું કરવા એને પૂછ્યા વગર ભરવું? એવી એની પોતાની લાઈન દેખાય છે આગળની. આજ તો ઉઘરાણીએ જાવું છે. એવું બધું લખે. નહિતર તો સામાન્ય રીતે સંસારની વાતો જ્ઞાનીની સમક્ષ કરવાનું બહુ પ્રયોજન નથી. પણ એ તો બધું સાવ પાના ખુલ્લા. પોતાના જીવનની ચોપડીનું એકેએક પાનું ખુલ્લું મૂકી દીધું. અને ગમે તે લખે માથે ચડાવે. એક જ વાત. જે લખે એ એની આજ્ઞા. સામે જે જવાબ આવે એ એની આજ્ઞા. એ પાત્રતા જોઈને એને એમ કહ્યું કે આ જીવ પામી જશે.

એમના જે પત્ર છે એ પત્રની અંદર ગુણ સંબંધીની વાત ઘણી લખી છે. એ ગુણવાન હતા એમ લખે છે. ‘સોભાગભાઈ’ બહુ ગુણવાન હતા. ઈ મોટામાં મોટો ગુણ આ હતો એમનો. જે કાંઈ મોટો ગુણ હતો એ આ હતો. એનું કારણ શું છે કે એને પોતાને તો ખબર ન રહે કે ક્યાં ભૂલીશ હું. તો એક તો ભાવનાવાળો ન ભૂલે. પણ એ તો એ વિશ્વાસ નથી રાખતા. મોટામાં મોટી વાત છે કે સર્વ લાઈટ સાથે છે. હું શું કરવા અંધારામાં પગ મૂકું? પછી અંધારામાં શું કરવા પગ

મૂકું? બત્તી ન હોય તો જુદી વાત છે.

ઘરમાં ને ઘરમાં પણ અંધારે ચાલે છે માણસ? ઘર તો આપણું જોયેલું છે. ક્યાં ખુરશી મૂકીએ છીએ, ક્યાં ટીપોઈ પડી છે, ક્યાં બીજી ચીજ વસ્તુ છે. લાઈટની સગવડ હોય. કાંઈ લાઈટ કરવી નથી. આપણે અંધારામાં જ ચાલોને. ઘરમાં પણ માણસ નથી ચાલતો. જ્યાં પરિચિત છે ત્યાં નથી ચાલતો. તો અહીં તો સાવ અજ્ઞાણ્યો માર્ગ છે. અનાદિનો અજ્ઞાણ્યો માર્ગ છે. એમ નહિ. એ માર્ગે ચડવા માટે આ જીવ અનંત વાર ભૂલ્યો છે. એક-બે વાર નથી ભૂલ્યો. લાખ-કરોડ-અબજ વાર નથી ભૂલ્યો. અનંત વાર ભૂલ્યો છે.

એવી જ્યારે વિચારણા હોય છે ત્યારે એને એમ થાય છે કે છે કોઈ સાવધાનીનો માર્ગ. એકદમ સાવધાનીનો માર્ગ છે. હું અનંત વાર ભૂલ્યો છું. હવે નક્કી કરવું છે કે ભૂલવું તો નથી. ગમે તેમ થાય હવે ભૂલુ પડવું નથી. ભૂલો પડ્યો કે ગયો આખી જિંદગી ચાલી જાય છે. વર્ષને જતા વાર શું?

સામાન્ય રીતે આ લાઈનમાં ૪૦-૫૦ વટાવનારા તો સામાન્ય સ્થિતિના હોય છે. એથી ઉપરના હોય તો જુદી વાત છે. વખત કેટલો? કાંઈ ભૂલ કરવી નથી. ભૂલ કરીએ, ઊંઘી દિશામાં ચાલ્યા જઈએ, વળી પાછુ આવવું પડે. આ તો વખત ચાલ્યો જાય. જેટલો માર્ગ ઊંઘો કાપ્યો એટલો સવળો કાપવો પડશે. વખત ચાલ્યો જાય. જાવું જ નથી. ઊંઘી દિશામાં પગલું માંડવું જ નથી ને. એટલે એ બહુ એમાંથી જે સમજવા જેવો (વિષય છે) એ પત્રોમાં તો બહુ ભક્તિ કરી છે. એવો બહુ કોઈ તત્ત્વજ્ઞાનનો ગૂઢ વિષય પોતે નથી ચર્ચ્યો. પણ જે અંદરથી તાત્પર્ય નીકળે છે એ આ નીકળે છે કે એની સરળતા અને ભક્તિ અને ભાવના આ જે ગુણસંપન્નતા છે એની વિશેષે કરીને 'શ્રીમદ્જી'એ અનુમોદના કરી છે. એટલું જ નહિ. એમને એમ લાગ્યું છે કે આ ઉત્કૃષ્ટ પાત્ર છે. તો છેવટનું જે રહસ્ય છે એ પણ ખુલ્લુ કરીને એને આપ્યું.

મુમુક્ષુ :- અને કામ પણ કરી લીધું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એના અનંત ભવ તૂટી ગયા. એથી...

જે કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરાવે એવું છેલ્લી પરાકાષ્ટાનું ધ્યાન તે ઉત્તમ પ્રતિક્રમણ છે. આ મહા મુનિરાજે એવું પ્રતિક્રમણ કર્યું કે દોષ ફરીને કદી ઉત્પન્ન જ ન થયા; છેક શ્રેણિ માંડી દીધી કે જેના પરિણામે વીતરાગતા થઈને કેવળજ્ઞાનનો આખો સાગર ઊછળ્યો! અંતર્મુખતા તો ઘણી વાર થઈ હતી, પણ આ અંતર્મુખતા તો છેલ્લામાં છેલ્લી કોટિની! આત્મા સાથે પર્યાય એવી જોડાઈ ગઈ કે ઉપયોગ અંદર ગયો તે ગયો જ, પાછો કદી બહાર જ ન આવ્યો. જેવો ચૈતન્યપદાર્થને જ્ઞાનમાં જાણ્યો હતો, તેવો જ તેને પર્યાયમાં પ્રસિદ્ધ કરી લીધો. ૪૦૨.

૪૦૨ નંબરનો બોલ છે. ધ્યાનનો વિષય ચર્ચો છે. ‘જે કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરાવે એવું છેલ્લી પરાકાષ્ટાનું ધ્યાન તે ઉત્તમ પ્રતિક્રમણ છે.’ નિશ્ચય પ્રતિક્રમણ કહો, ઉત્તમ પ્રતિક્રમણ કહો. સંપ્રદાયમાં પ્રતિક્રમણનો જે પાઠ બોલાય છે એ પ્રતિક્રમણ નથી. અથવા જે ખરેખર વિભાવથી પાછા વળીને સ્વરૂપમાં લીન થાય. પ્રતિક્રમણ એટલે પાછા વળવું. દોષથી પાછા વળીને સ્વરૂપમાં લીન થાય એવા નિશ્ચય પ્રતિક્રમણ સહિત દોષથી પાછા વળવાના વિકલ્પરૂપ પરિણામને વ્યવહાર પ્રતિક્રમણ કહેવામાં આવે છે. નહિતર દોષથી પાછા વળવું છે એવા જે પ્રતિક્રમણના પાઠ એ વ્યવહાર પ્રતિક્રમણમાં પણ નથી. નહિતર એમ કહે છે. જીવને નિશ્ચયની તો પડી નથી. નિશ્ચય ન હોય તો કંઈ નહિ. પણ અમારું વ્યવહાર પ્રતિક્રમણ તો ખરું કે નહિ? વ્યવહાર પ્રતિક્રમણ પણ નથી. અહીંયાં તો એ વિષયની ચર્ચા નથી. પણ પ્રતિક્રમણ શબ્દ છે એ ‘નિયમસાર’માં જે નિશ્ચય પ્રતિક્રમણનો વિષય ચાલ્યો છે એના ઉપર લાગે છે.

‘જે કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરાવે...’ મુનિદશાની અંદર સ્વરૂપ ધ્યાન, છેલ્લી પરાકાષ્ટાનું શુક્લધ્યાન એવું ઉત્પન્ન થાય કે જે કેવળજ્ઞાનની દશાને પ્રગટ કરે. તે ઉત્કૃષ્ટ થવા ‘ઉત્તમ પ્રતિક્રમણ છે.’ નીચેની કોટીનું ધ્યાન છે અને એ ધ્યાનની શુદ્ધ દશાને લીધે અશુદ્ધ દશાથી જીવ પાછો વળી જાય, અશુદ્ધ દશા ઉત્પન્ન ન થાય ત્યારે એને પ્રતિક્રમણ કહેવામાં આવે છે. પણ આ પ્રતિક્રમણ ઉત્તમ છે કે જેને લઈને કેવળજ્ઞાનાદિ દશાની પ્રાપ્તિ થઈ જાય.

‘જે કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરાવે એવું છેલ્લી પરાકાષ્ટાનું ધ્યાન તે ઉત્તમ પ્રતિક્રમણ છે.’ છેલ્લી પરાકાષ્ટાનું ધ્યાન. એવી લીનતા સફળ થઈ કે એ લીનતા છૂટીને બહાર ઉપયોગ આવે એ પરિસ્થિતિ રહેશે નહિ. તે ઉત્તમથી ઉત્તમ પ્રતિક્રમણ છે. ‘આ મહામુનિરાજે...’ મુનિદશામાં જ હોય છે. ગૃહસ્થદશામાં કોઈ આવી લીનતા પ્રગટ

થતી નથી. ‘આ મહામુનિરાજે એવું પ્રતિક્રમણ કર્યું કે દોષ ફરીને કદી ઉત્પન્ન જ ન થયા;...’ આ મહામુનિરાજે એવું પ્રતિક્રમણ કર્યું કે દોષ ફરીને કદી ઉત્પન્ન જ ન થયા. લીન થયા તે થયા. બસ! પછી કોઈ દોષની ઉત્પત્તિ થાય એવી પરિસ્થિતિમાં આવ્યા નહિ. પાછા વળ્યા તે વળ્યા, બસ.

મુનિરાજ ન કહ્યા એને. એક શબ્દ વિશેષ વાપર્યો. મહામુનિરાજ. મુનિ પણ ન કહ્યા. મુનિરાજ અને મહામુનિરાજ. બહુમાનથી, ભક્તિથી વાત કરે છે. ‘આ મહામુનિરાજે એવું પ્રતિક્રમણ કર્યું કે દોષ ફરીને કદી ઉત્પન્ન જ ન થયા; છેક શ્રેણી માંડી દીધી...’ શુક્લધ્યાનની જે શ્રેણી માંડી. શ્રેણી એટલે ઉત્તરો ઉત્તર ચઢતી દશા. સમયે સમયે અનંતગુણ ગુણશ્રેણી નિર્જરા. ગુણશ્રેણી નિર્જરા. ગુણશ્રેણી એટલે જેટલી થાય એટલા ગુણ્યા બીજા એટલા ગુણાકાર કરી નાખવાના. જેમ ચારને ગુણે ચાર કરે તો સોળ થાય. સોળ વત્તા સોળ તો બત્રીસ થાય. આ તો સોળ ગુણ્યા સોળ. સીધો ગુણાકાર કરે. પછી આવે એ બીજા સમયે એને ગુણ્યા એટલા. એટલી નિર્જરા થાય. પછી એને ગુણ્યા એટલા. એટલી નિર્જરા થાય. સમયે સમયે જેની ગુણશ્રેણી નિર્જરા હોય છે. એવી શ્રેણી જેણે માંડી દીધી છે ઉત્તરો ઉત્તર ચડતી દશાની કે ‘જેના પરિણામે વીતરાગતા થઈને કેવળજ્ઞાનનો આખો સાગર ઊછળ્યો!’ આવરણનું છેલ્લું પડ તોડી નાખ્યું. જ્ઞાનનો સાગર અંદરથી ઊછળી ગયો. અંદર તો અનંત જ્ઞાનનો સાગર સામર્થ્યરૂપે ભરેલો હતો. વ્યક્ત દશામાં કેવળજ્ઞાન આવી ગયું. અવ્યક્તને એ સ્થિતિમાં જોવે છે. જ્યાં સુધી વ્યક્ત નથી થતું ત્યારે વ્યક્તવત્ જોવે છે. એટલે ૩૨૦માં એ લીધું છે કે શક્તિ અપેક્ષાએ મોક્ષ અને વ્યક્તિ અપેક્ષાએ મોક્ષ. અહીંયાં શક્તિ અપેક્ષાએ મોક્ષ તો પહેલેથી જ છે, પ્રથમથી જ છે. અહીંયાં તો વ્યક્તિ અપેક્ષાએ મોક્ષની વાત ચાલે છે કે મોક્ષ કેવી રીતે થાય. એમ લેવું છે. મોક્ષમાર્ગ બતાવવો છે ને.

‘છેક શ્રેણી માંડી દીધી કે જેના પરિણામે વીતરાગતા થઈને કેવળજ્ઞાનનો આખો સાગર ઊછળ્યો!’ એવી લીનતા થઈ... એવી લીનતા થઈ... કે કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થયું. લોકાલોક પ્રતિબિંબિત થયા છતાં ઉપયોગ વિચલિત થતો નથી. એ તો ઉપયોગ અંદર ગયો તે ગયો. જાણે સ્વરૂપની સાથે પર્યાય ચોંટી ગઈ. જાણે પર્યાય બદલતી નથી. છે તો સમયે સમયે બદલતી. પણ એને ધ્રુવ ગતિ કહી છે. ‘ધ્રુવમચ્ચલમણોવમં ગદિં પત્તે’ પહેલી ગાથા. ‘સમયસાર’ની પહેલી ગાથા. ધ્રુવ ગતિ એને કહી દીધી છે. પંચમગતિને ધ્રુવ ગતિ કહે છે. સમયે સમયે પર્યાય તો ત્યાં પણ પલટાય છે. ઉત્પાદ-વ્યય તો છે. પણ એવું ને એવું પરિણામન લીનતાનું. એવું ને એવું કેવળજ્ઞાનનું

પરિણામન. જાણે ધ્રુવ પરિણામ થઈ ગયું.

‘કેવળજ્ઞાનનો આખો સાગર ઊછળ્યો! અંતર્મુખતા તો ઘણીવાર થઈ હતી,...’ પહેલા સાઘકદશાની અંદર નિર્વિકલ્પ દશા, અંતર્મુખતા એટલે અહીંયાં નિર્વિકલ્પ દશા શુદ્ધોપયોગની તો ઘણીવાર થઈ હતી. ઘણીવાર સ્વરૂપલીનતાનો ઉપયોગ થઈ ગયો હતો. ‘પણ આ અંતર્મુખતા તો છેલ્લામાં છેલ્લી કોટિની!’ સાઘકદશામાં ગુણસ્થાન અનુસાર નિર્વિકલ્પ દશા થાય, અંતર્મુખ ઉપયોગ થાય. એને અહીં અંતર્મુખતા કહે છે. પરિણામની વાત નથી. ગુણસ્થાનના પ્રમાણમાં થાય. ચોથા ગુણસ્થાને થાય એના કરતા પાંચમા ગુણસ્થાને થાય એમાં સ્થિરતા વધારે હોય છે. અથવા ચારિત્રશક્તિનું બળ ત્યાં વધારે હોય છે. સાતમા ગુણસ્થાને એથી વધારે હોય છે. કોઈવાર તો એને લઈને સમય પણ વધી જાય છે. પણ સમય એટલો ને એટલો હોય તોપણ એને ચારિત્રશક્તિની સ્થિરતાની શક્તિ વિશેષ હોય છે. એવી અંતર્મુખતા તો અનેક વાર થઈ હતી. ઘણીવાર થઈ હતી એટલે અનેક વાર થઈ હતી. પણ આ અંતર્મુખતા જે શુદ્ધધ્યાનની શ્રેણીમાં શુદ્ધોપયોગ થયો એ તો છેલ્લામાં છેલ્લી કોટિની. એના ઉપર કોઈ પછી એવી તારતમ્યતા નથી કે એથી વધારે લીનતા કોઈની થાય એવું બનતું નથી. છેલ્લી કોટિની એટલે ઉત્કૃષ્ટ કોટિની. એમ. છેલ્લી એટલે ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ કોટિની લીનતા થઈ.

‘આત્મા સાથે પર્યાય એવી જોડાઈ ગઈ...’ આત્મા સાથે પર્યાય એવી જોડાણી, એવી જોડાઈ ગઈ જાણે. જોડાઈ ગઈ કહો કે જોડાઈ ગઈ કહો. જેમ જોડેલું જુદું ન પડે. ઉપયોગ અંદર ગયો તે ગયો પછી કદી બહાર જ ન આવ્યો. એ શુદ્ધોપયોગની જે શ્રેણી માંડી અને ઉપયોગ અંદર ગયો. ખલાસ! ઉપયોગ જાણે ચોંટી ગયો. પર્યાય પલટા છે પણ પર્યાયનો વિષય પલટાતો નથી.

એ તો બહારમાં પણ રસ હોય તો એમ બને છે કે નહિ? જે વિષયમાં જીવને રસ હોય છે, પર્યાય તો દરેક જીવની સમયે સમયે પલટાય છે, પણ વિષય નથી પલટાતો. ભલે અંતર્મુહૂર્ત પૂરતો પણ વિષય તો નથી પલટાતો. રસનો વિષય છે. વળી કાંઈ બીજે ઉપયોગ જાય તો વળી એને એમ થાય કે નહિ, મારો રસ અહીંયાં છે. આ સંગીત સાંભળે છે લ્યોને. એનું એ ગીત રોજ સાંભળ્યા કરે અને રસ લીધા કરે. બીજું કાંઈ નહિ રસ લીધા કરે.

અહીં તો કહે છે કે એવો ઉપયોગ અંદર ગયો અનંત સુખમાં તરબોળ થઈને (કે) બહાર નીકળવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. પછી કદી બહાર જ ન આવ્યો એ ઉપયોગ. એવો અંતર ઉપયોગ ગયો. આ તો ભાવનાનો વિષય છે ને! એટલે મુનિરાજના

બહાને સ્વાધ્યાયમાં બધી એ જાતની ભાવનાઓ ભાવવામાં આવે છે.

‘જેવો ચૈતન્યપદાર્થને જ્ઞાનમાં જાણ્યો હતો, તેવો જ તેને પર્યાયમાં પ્રસિદ્ધ કરી લીધો.’ જેવો જ્ઞાનની અંદર પોતાનો શુદ્ધાત્મા, પૂર્ણ શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાનમાં જ્ઞેય થયો હતો. બસ, એવી જ દશા, એવી જ શુદ્ધાત્મ દશા છેલ્લી કોટીની દશા, મોક્ષ દશા પ્રગટ કરી. એટલે જેવો આત્મા મૂળ સ્વરૂપે, એવી જ દશા પ્રગટ. જ્યાં સુધી આત્માકર એવી દશા ન થાય ત્યાં સુધી સાધકજીવને તેવી દશા માટેનો સહજ પ્રયત્ન રહ્યા કરે, વર્ત્યા કરે આ ભાવનાની સાથે સાથે.

‘જેવો ચૈતન્યપદાર્થને જ્ઞાનમાં જાણ્યો હતો,...’ આ બંને બોલ એવા છે. કારણ-કાર્યના લોજિકની ભાવનાનો વિષય લીધો સાથે સાથે. મોક્ષમાર્ગની વસ્તુસ્થિતિ તો જે છે એ છે. પણ એની સાથે મુખ્ય જે ધ્વનિ છે એ ભાવનાનો ધ્વનિ છે. ‘તેવો જ તેને પર્યાયમાં પ્રસિદ્ધ કરી લીધો.’ એટલે પ્રગટ કરી લીધો. પોતાની ભાવના હોવાથી નમસ્કાર કરવામાં આવે છે. અરિહંતદશા પ્રાપ્ત કરે છે. જ્ઞાનો અરિહંતાણું કહે છે ને? એ ભાવનાનો વિષય છે. આવું શુદ્ધ કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, અનંતસુખ. જેવી લીનતા થઈ છે. અંદાજ આવે છે.

જ્ઞાની સાધકદશામાં પોતાનું પૂર્ણ શુદ્ધ જે સ્વરૂપ છે એ જ્ઞેયું છે એવું અહીંયાં વ્યક્ત થયું છે એટલે એનો અંદાજ આવે છે. કે આ લીનતા કઈ કોટીની છે? કેવી કક્ષાની છે? કેવી રીતે થઈ છે? અને એ દેખાય છે એમ નહિ, એની ભાવના એ રીતે ઉદ્ભવે છે. એ રીતે સ્વભાવભાવનો આવિર્ભાવ થાય એવી આ એક કાર્યપદ્ધતિ છે. સ્વભાવભાવનો આવિર્ભાવ કરવાની. આવિર્ભાવ કરવો એટલે ઉત્સાહિત, ઉદ્ભાસિત વીર્યથી તે ભાવમાં પરિણમવું તેને આવિર્ભાવ કહેવામાં આવે છે. એ ૪૦૨ થયો. ધ્યાનથી વાત લીધી છે.

અત્યારે આ કાળમાં કેવળજ્ઞાન નથી અને આવી શ્રેણી ઉત્પન્ન થતી નથી. એવી કાંઈ ચર્ચા નથી. પોતાને ભાવે છે. આ ક્ષેત્રમાં ન હોય તો બીજા ક્ષેત્રે થાશે. પણ અમારો સંબંધ અને અમારી ભાવનાનો વિષય તો આ છે. બહુ બહુ તો આ ક્ષેત્રે નથી થતું એટલી જ વાત છે ને? એની મુખ્યતા શું કરવા જોઈએ? આ ક્ષેત્રે, આ કાળે, આવું ધ્યાન થતું નથી એવું એક શાસ્ત્રનું વિધાન છે. એ વિધાન પોતાની ભાવનાને અનુકૂળ નથી. વસ્તુસ્થિતિ તો વસ્તુસ્થિતિ છે. પણ પોતાની ભાવનાને અનુકૂળ વાત નથી. શાસ્ત્રમાં તો બધા કથન આવે કે કોઈ ચડે તો પડે કેવી રીતે? એ કાંઈ પોતાની ભાવનાનો વિષય છે પડવાનો? એ જાણવાનો વિષય છે, સમજવાનો વિષય છે. સામે આવે તો. ન આવે તો એની સાથે કાંઈ પ્રયોજન નથી. પણ એની ભાવના

છે એને તો એમ જ છે કે ગમે તે કાળ ને ગમે તે ક્ષેત્ર હોય હું તો આ કામમાં લાગ્યો રહીશ. બહુ બહુ તો સમય જશે. સમય જશે તો આયુષ્ય પૂરું થશે તો બીજા ક્ષેત્રમાં ભાવના પૂર્ણ થશે એવા ક્ષેત્રમાં જવાનું થાશે. ક્યાં જવાનું થાશે એને? જ્યાં એની ભાવના પૂર્ણ થશે ત્યાં જવાનું થાશે. જેવી મતિ એવી ગતિ થશે. એની મતિ એવી છે કે મારે પૂર્ણ થઈ જવું છે. તો ગતિ એવી જ થશે કે જ્યાં એ પૂર્ણ થઈ શકે એવા દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવમાં એને જવાનું થઈ જશે.

મુમુક્ષુ :- ભાવનાને કાળનું બંધન નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ કાળની અને ક્ષેત્રની સામે જોવા રહેતો નથી. ખ્યાલ હોય તો એક કોર મૂકે છે એ વાતને. ગૌણ કરીને એક કોર રાખે છે કે નહિ. મારી ભાવનાને આવી કોઈ વાતથી શિથિલતા પ્રાપ્ત થાય, શિથિલતામાં આવવું પડે એ વાત મને ગમતી નથી. મારા અભિપ્રાયથી એ વિરુદ્ધ છે. હું તો મારા કામમાં આગળ વધે જ જઈશ, વધે જ જઈશ. એકવાર તો એને એમ થાય કે આ મર્યાદાને તોડીને કેમ આગળ ન જાઉં? ઠીક! કદાચ કોઈ મર્યાદા મૂકી હોય તો આને હું કેમ ન તોડું? ... એને એવી વાત તોડવાની વૃત્તિ આવે છે.

‘શ્રીમદ્જી’ના કેટલાક પત્રોમાં એ વાત બહુ સ્પષ્ટ દેખાય છે. ૨૫-૨૬મા વર્ષમાં. વર્તમાન કહેવાતા જિનાગમમાં આવી વાતો છે. અપેક્ષાએ સમજવા યોગ્ય છે. અપેક્ષાએ સમજવા યોગ્ય છે એમ કહીને એક કોર મૂકી દીધું છે. એની અપેક્ષા કહેનારની જે હોય તે. અમે તો અમારી ભાવનામાં આ વાતને કાંઈ... આ વાત કેમ લખી છે? કે આવી કેમ વાત લખી છે શાસ્ત્રમાં? એકભવતારી છે ને! અમારો પુરુષાર્થ અંદરથી જોર કરે છે કે આવી વાત કેમ સામે આવે? આવી વાત અમને પસંદ નથી. એવું વલણ એમનું સ્પષ્ટ દેખાય આવે છે.

૪૦૨ (પૂરો) થયો.

જેમ પૂનમના પૂર્ણ ચંદ્રના યોગે સમુદ્રમાં ભરતી આવે છે, તેમ મુનિરાજને પૂર્ણ ચૈતન્યચંદ્રના એકાગ્ર અવલોકનથી આત્મસમુદ્રમાં ભરતી આવે છે;-વૈરાગ્યની ભરતી આવે છે, આનંદની ભરતી આવે છે, સર્વ ગુણપર્યાયની યથાસંભવ ભરતી આવે છે. આ ભરતી બહારથી નહિ, ભીતરથી આવે છે. પૂર્ણ ચૈતન્યચંદ્રને સ્થિરતાપૂર્વક નિહાળતાં અંદરથી ચેતના ઊછળે છે, ચાસ્ત્ર ઊછળે છે, સુખ ઊછળે છે, વીર્ય ઊછળે છે- બધું ઊછળે છે. ધન્ય મુનિદાશા ! ૪૦૩.

૪૦૩. ‘જેમ પૂનમના પૂર્ણ ચંદ્રના યોગે સમુદ્રમાં ભરતી આવે છે,...’ મુનિદેશાનો વિષય છે. ‘જેમ પૂનમના પૂર્ણ ચંદ્રના યોગે સમુદ્રમાં ભરતી આવે છે,...’ ચંદ્ર આકાશમાં રહે છે, સમુદ્ર ધરતી ઉપર છે. લાખો યોજનનું એમાં છેટું છે. પણ પૂનમનો ચંદ્ર આ બાજુ ઊગે, આ બાજુ દરિયામાં એનો ઉછાળો આવે છે. નિમિત્ત નૈમિત્તિક સંબંધ છે એને. ચંદ્ર કાંઈ પાણીને કરતો નથી, પાણી ચંદ્રને કાંઈ અડતું નથી. એવું પણ નથી કે ચંદ્રનો પ્રકાશ છે માટે એ પ્રકાશ પાણીને ઉછાળે છે એવું પણ કાંઈ નથી. એ તો વાદળુ આડું આવે તોપણ ભરતી તો આવે જ. પ્રકાશ આડે વાદળું આવી જાય તો કાંઈ ભરતી અહીંયાં બંધ થઈ જાય? એવું કાંઈ નથી.

‘જેમ પૂનમના પૂર્ણ ચંદ્રના યોગે સમુદ્રમાં ભરતી આવે છે, તેમ મુનિરાજને પૂર્ણ ચૈતન્યચંદ્રના એકાગ્ર અવલોકનથી આત્મસમુદ્રમાં ભરતી આવે છે;’ ચૈતન્યચંદ્રનું એકાગ્રપણે અવલોકન, એમાંથી ભાવમાં ભરતી આવે છે. ભાવમાં ઉછાળો આવે છે. જેમ મોજા ઉછળે એમ અનંત ગુણના મોજા ઉછળે છે. ‘શ્રીમદ્જી’ દ્રવ્યાનુયોગનો વિષય લે છે. દ્રવ્યાનુયોગ છે એ સૂક્ષ્મ છે, ગંભીર છે અને શુક્લધ્યાનનું એ કારણ છે. શુક્લધ્યાનનું એ કારણ છે. દ્રવ્યાનુયોગ લીધો છે. એ દ્રવ્યાનુયોગ એટલે ખાલી વસ્તુનું બંધારણ નથી. પણ સ્વદ્રવ્યમાં રહેલી જે આત્મશક્તિઓ છે કે જે અહીંયાં .. જેમાં એકાગ્ર અવલોકન થાય છે એવું જે સ્વદ્રવ્ય છે એ સ્વદ્રવ્ય છે. એ દ્રવ્ય પોતે દ્રવ્યાનુયોગના વિષયભૂત પદાર્થ છે અહીંયાં. એમ તો એક એક ગુણ એવો છે એનો. એક ગુણ લ્યો તો એવો છે. એવા તો અનંત ગુણ છે. એક ગુણ લ્યો તો એનું કથન કોઈ પૂરું ન કરી શકે.

‘ગુરુદેવશ્રી’ જ્યારે ૪૭ શક્તિ ઉપર પ્રવચન આપતા ત્યારે કોઈ વાર તો કલાક ક્યાં ચાલ્યો જાય એ જ ખબર ન પડે. બીજે દિવસે પાછું એ જ શક્તિનું વર્ણન ચાલે અને બીજો કલાક ચાલે. વાત તો એક લીટીમાં એની પરિભાષા હોય. વ્યાખ્યા કેટલી હોય? એક લીટીમાં વ્યાખ્યા હોય. બબ્બે કલાક સુધી એના ઉપરનું પ્રવચન એવું રસથી ચાલે, વિષયાંતર થયા વિના કે સમય ક્યાં નીકળી જાય ખબર ન પડે. ત્યારે કોઈ એમ કહે કે એક લીટીમાં બે કલાક નીકળ્યા. આ એક લીટીનો વિષય નથી. એક ગુણ એવો છે કે અનંત કાળે એનું પૂરું ન પડે. કહેવા બેસે તો અનંત કાળે એનું કથન પૂરું ન પડે. એક એક ગુણ એવો છે. એવા અનંત ગુણનું અભેદ દ્રવ્ય એને બતાવવા માટે એમ કીધું કે એ શુક્લધ્યાનનું કારણ છે. શુક્લધ્યાનની કોઈ શ્રેણી માંડે એનું કારણ આ છે.

એ પત્ર લીધો છે આમાં. છેલ્લે. ૮૬૬. ‘દ્રવ્યાનુયોગ પરમ ગંભીર...’ પરમ

શબ્દ વાપર્યો. ‘પરમ ગંભીર અને સૂક્ષ્મ છે, નિર્ગ્રંથપ્રવચનનું રહસ્ય છે,...’ લ્યો આ શબ્દ મૂક્યો છે. કાંઈક રહી જાય છે. ‘નિર્ગ્રંથપ્રવચનનું રહસ્ય છે,...’ દ્રવ્યાનુયોગ છે. ચારે અનુયોગમાં જે નિર્ગ્રંથ પ્રવચન છે એનું આ રહસ્ય દ્રવ્યાનુયોગ છે. ‘શુક્લ ધ્યાનનું અનન્ય કારણ છે.’ અનન્ય શબ્દ લીધો છે. આ દ્રવ્યાનુયોગમાં ઊંડો ગયો જેનો ઉપયોગ, એ શુક્લધ્યાનની શ્રેણી માંડે. અનન્ય કારણ છે. આ જ એક માત્ર કારણ છે. અનન્ય એટલે અન્ય નહિ તે અનન્ય. શુક્લધ્યાન માટે બીજું કોઈ કારણ નથી.

‘શુક્લ ધ્યાનથી કેવળજ્ઞાન સમુત્પન્ન થાય છે. મહાભાગ્ય વડે તે દ્રવ્યાનુયોગની પ્રાપ્તિ થાય છે.’ એટલે જ્યાં જ્યાં દ્રવ્યાનુયોગનો વિષય આવે ત્યારે એ વિષયની ગંભીરતા સમજવા જેવી છે કે જે દ્રવ્યાનુયોગને શુક્લ ધ્યાનની શ્રેણી અને કેવળજ્ઞાનનું અનન્ય કારણ લીધું એ તે વિષય કેવો! ભાવથી, હોં! શબ્દમાં તો કાંઈ ખબર નથી શબ્દોને. પણ એ દ્રવ્યાનુયોગનો વિષય ભાવાત્મક કેવો હશે કે જે શુક્લધ્યાનનું કારણ છે! એટલે એના વિષે વધારે કાંઈ નહિ કહેતા એટલું કહીને સંક્ષેપ કરે છે કે આ વિષય પરમગંભીર છે. નિર્ગ્રંથપ્રવચનના રહસ્યભૂત વિષય છે. એ રહસ્ય ખોલી શકાય એવી ચીજ નથી. એકદમ અંતર અનુભવના ઊંડાણનો વિષય છે. પોતે તો સાધકદશામાં છે એટલે બધો અંદાજ આવે છે ને. મુનિદશાનો, શ્રેણીનો, કેવળજ્ઞાનનો બધો અંદાજ આવે છે.

પછી એ વાત લીધી છે. મુમુક્ષુને તો ‘દર્શનમોહનો અનુભાગ ઘટવાથી... દ્રવ્યાનુયોગ પરિણામે છે.’ અથવા કોઈ મુમુક્ષુને ‘દર્શનમોહ નાશ પામવાથી,...’ ક્ષય થવાથી. સમ્યક્દર્શન થતાં. કોઈ સમ્યક્દર્શનની નજીક આવે અનુભાગ ઘટતા. કોઈ સમ્યક્દર્શન પામે તો દ્રવ્યાનુયોગ પરિણામે છે. અથવા બાહ્ય ‘વિષય પ્રત્યેની ઉદાસીનતાથી...’ એમાં પણ એ જ વાત છે. બાહ્ય વિષયો પ્રત્યે નિરસ પરિણામ થાય છે. દર્શનમોહ ઘટે છે. ‘અને મહત્પુરુષના ચરણકમળની ઉપાસનાના બળથી દ્રવ્યાનુયોગ પરિણામે છે.’ આટલી વાત નાખી છે. દ્રવ્યાનુયોગ પરિણામવા માટેના ત્રણ કારણ લીધા છે.

‘જેમ જેમ સંયમ વર્ધમાન થાય છે, તેમ તેમ દ્રવ્યાનુયોગ યથાર્થ પરિણામે છે. સંયમની વૃદ્ધિનું કારણ સમ્યક્દર્શનનું નિર્મલત્વ છે,...’ અને એ સમ્યક્દર્શનના નિર્મલત્વનું ‘કારણ પણ દ્રવ્યાનુયોગ થાય છે.’ આમ નાખ્યું છે. દ્રવ્યાનુયોગના મહત્વનું પ્રકરણ લીધું છે આખું. આવા જે પત્રો છે એ કોને નથી લખ્યા છે એ નથી મળતું. સામે કોણ પાત્ર છે એનો કોઈ... આ લોકએ કેવી રીતે સંકલના કરી છે કાંઈ... ૮૬૬ છે ને? જોઈ લઈએ. છે, આ પત્રમાં છે. ‘ધારશીભાઈ કુશળચંદ’ ‘મોરબી’.

બહુ નાનપણમાં જેને ત્યાં ગયા હતા. કચ્છના માણસો આવ્યા હતા ત્યારે. ‘મોરબી’ના ન્યાયાધીશ હતા, ધારશીભાઈ કુશળચંદ. ૩૨મું વર્ષ છે. ‘વવાણિયા’ આવ્યા છે.

‘સામાન્યપણે દ્રવ્યાનુયોગની યોગ્યતા પામવી દુર્લભ છે. આત્મારામપરિણામી,...’ કેવા? ‘આત્મારામપરિણામી, પરમવીતરાગ દષ્ટિવંત,...’ એટલે સમ્યક્દષ્ટિવંત. ‘પરમવીતરાગ દષ્ટિવંત, પરમઅસંગ એવા મહાત્માપુરુષો તેનાં મુખ્ય પાત્ર છે.’ દ્રવ્યાનુયોગના આ મુખ્ય પાત્ર છે. ‘હે આર્ય! દ્રવ્યાનુયોગનું ફળ સર્વ ભાવથી વિરામ પામવારૂપ સંયમ છે. તે આ પુરુષના વચન તારા અંતઃકરણમાં તું કોઈ દિવસ શિથિલ કરીશ નહીં. વધારે શું? સમાધિનું રહસ્ય એ જ છે.’ જે નિર્વિકલ્પ સમાધિ જામે છે એનું રહસ્ય આ છે. ‘સર્વ દુઃખથી મુક્ત થવાનો અનન્ય ઉપાય એ જ છે.’ આટલો પત્ર છે. અહીં સુધી રાખીએ...

તા. ૯-૦૭-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૦૩
પ્રવચન નં. ૩૧૬

૪૦૩. પુરુષાર્થરૂપ ચારિત્ર ... પ્રબળપણે, અત્યંતપણે પ્રગટ થાય છે. વર્ણન કર્યું છે. ફરીથી લઈશું.

‘જેમ પૂનમના પૂર્ણ ચંદ્રના યોગે સમુદ્રમાં ભરતી આવે છે, તેમ મુનિરાજને પૂર્ણ ચૈતન્યચંદ્રના એકાગ્ર અવલોકનથી આત્મસમુદ્રમાં ભરતી આવે છે;’ બહારના ચંદ્રનો દૃષ્ટાંત લીધો છે. અંદરમાં ચૈતન્યને ચંદ્રની ઉપમા આપી છે. દશામાં જે વિશેષતા થાય છે અથવા સર્વ ગુણોની પ્રચુર દશા થાય છે એને અહીંયાં ભરતી કહી છે. દશાની ભરતી. પોતાના સ્વરૂપને અવલોકન કરતાં અને એ પણ એકાગ્રપણે અવલોકન કરતાં સર્વ અન્ય જ્ઞેયોનો, સર્વ જ્ઞેયાકારોનો વ્યવછેદ કરીને પોતાના દ્રવ્ય સ્વભાવમાં એકાગ્ર થતાં આત્મસમુદ્રમાં ભરતી આવે છે. અનંત ગુણનો પરિણામનનો જે પર્યાય છે એ ઉછાળો ખાય છે. અને તે બહારમાં ઉછાળો નહિ પણ અંતર્મુખ ઉછાળો ખાય છે. અંદરમાં ને અંદરમાં ઉછાળો ખાય છે. એવી મુનિદશા હોય છે. આને વીતરાગ જૈન પરમેશ્વરના માર્ગના મુનિરાજ અથવા સાધુ કહેવામાં આવે છે. આવી દશા જેની હોય તે જૈન મુનિ છે-એ મુનિરાજ છે.

અસ્તિથી સર્વ ગુણોમાં પ્રચુર તારતમ્યતાવાળું વેદન આવે છે. નાસ્તિથી વિચારો તો વૈરાગ્યની ભરતી આવે છે. પોતાના આત્મરસને લીધે સર્વ અન્ય જ્ઞેયોથી સહજ ઉપેક્ષિત ભાવે વર્તવું થાય છે. એટલે કે જગતના કોઈપણ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય પ્રત્યે એમને કુતૂહલ નથી, આસક્તિ નથી. અથવા એની સન્મુખ થવામાં ઉદાસીનતા ભજે છે એને વૈરાગ્ય કહે છે. વૈરાગ્ય એટલે ક્યાંય રસ પડતો નથી. પોતાના આત્મસ્વરૂપ સિવાય ક્યાંય રસ નથી. એવી મુનિદશા હોય.

કોઈ અલૌકિક પરિણામનની આ દશા છે. જેને પોતાના દેહનું ભાન નથી. એટલો તો દેહ પ્રત્યે વૈરાગ્ય છે. પછી દેહથી ભિન્ન એવા સંયોગોમાં અનુકૂળતા અને પ્રતિકૂળતા કે ઈષ્ટ કે અનિષ્ટપણું ક્યાં રહે છે? એને સમભાવ અથવા સામ્યભાવ કહેવામાં આવે છે. મોહ ક્ષોભરહિત, મોહ ક્ષોભવિહિન આત્મપરિણામ. એને સામ્યદશા, એને જ્ઞાતા-દૃષ્ટાપણું, એને વીતરાગભાવ, એને સાક્ષીભાવ કહો, એને વૈરાગ્યભાવ કહો, ઉદાસીન દશા કહો, એને અધ્યાત્મભાવ કહો, બધું એકાર્થ છે. એ રીતે વૈરાગ્ય છે. વૈરાગ્યની

પણ ભરતી આવે છે. આનંદની પણ ભરતી આવે છે. જે રસનો વિષય છે તે આનંદ છે. આત્માનો નિરાકુળ આનંદ, સ્વભાવિક આનંદ એ એક એ માર્ગનું પ્રબળ અવલંબન છે કે જેને લઈને મુનિરાજ અથવા ધર્માત્મા એ પરિણામની અંદર રસ સહિત, અત્યંત રસ સહિત સ્થિર રહે છે અથવા ટકે છે. એનું મુખ્ય કારણ આનંદ છે. એ આનંદ પાસે પછી બીજી કોઈ ચીજનું પ્રયોજન રહેતું નથી. જ્યાં અંદરથી અને અંદરથી આનંદની ભરતી આવે પછી બહારનો વિકલ્પ શો? બીજો વિકલ્પ શો? એને બીજો વિકલ્પ શો? આ પ્રશ્ન નથી. એને બીજા કોઈ વિકલ્પથી પણ પ્રયોજન નથી. આ દ્રવ્યાનુયોગની ફળશ્રુતિ છે.

કાલે થોડી વાત ચાલી હતી. દ્રવ્યાનુયોગનો પત્ર 'શ્રીમદ્જી'નો વાંચ્યો હતો. દ્રવ્યાનુયોગની આ ફળશ્રુતિ છે અથવા એનું આ ફળ છે કે પોતાના દ્રવ્યસ્વભાવના એકાગ્ર અવલોકનથી અંદરમાંથી જ્યાં આનંદ આવે ત્યારે એને પોતાના સુખ અને આનંદ માટે એને ક્યાંય બહારમાં રસ લેવાનો પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી. પોતાના આનંદની મોજમાં, જેમ જંગલમાં મસ્ત થઈને સિંહ રહે છે, એમ જંગલમાં મુનિરાજ રહે છે મસ્ત થઈને. કેમકે પોતાના આનંદની ભરતી અંદરથી આવ્યા કરે છે. પ્રદેશે પ્રદેશે આનંદ ઊછળે છે અને એ આનંદમાં ને આનંદમાં એ મસ્ત રહે છે. દેહનું કે બીજી દીનદશાનું જાણે કાંઈ ભાન નથી. ઉપયોગ જ નથી. પાંચ ઈન્દ્રિયોના ફેલાવરહિત જેનો દેહ માત્ર સંયોગ છે. પરિગ્રહ તો પોતે કરે છે. દેહમાત્ર પરિગ્રહ છે અમને. પણ ખરેખર બીજા જીવો જુએ બહુમાનની નજરથી, તો દેહમાત્ર એમને સંયોગ છે કે જે દેહનું ખોખું છે સંયોગપણે નજીકમાં. પોતે તો પોતાના આનંદમાં ઝૂલે છે. એવી 'આનંદની ભરતી આવે છે.'

'સર્વ ગુણપર્યાયિની યથાસંભવ ભરતી આવે છે.' બધા જ ગુણપર્યાયિની. જેમ નામ લીધું ને? આનંદની ભરતી આવે છે, વૈરાગ્યની ભરતી આવે છે. અભેદપણે એમ કહ્યું કે આત્મસમુદ્રમાં ભરતી આવે છે. આત્મસમુદ્ર કહેતા બધા ગુણ, અનંતેઅનંત ગુણ લઈ લીધા. એ સર્વ ગુણપર્યાયિની યથાસંભવ એટલે કોઈ ગુણમાં વિશેષ, કોઈ ગુણમાં થોડી ઓછી એમ યથાસંભવ ભરતી આવે છે. સર્વ ગુણોનું પરિણામન એકસરખું નથી હોતું. એમાં તારતમ્ય ભેદ રહે છે. એટલે સંભવિત છે, છઠા-સાતમા ગુણસ્થાનથી ઓછું નહિ, છઠા-સાતમા ગુણસ્થાનથી અધિક નહિ એવું સર્વ ગુણોનું યથાસંભવ પરિણામન હોય છે. એ ઉપર-નીચેની મર્યાદા છે. છઠા-સાતમા ગુણસ્થાનમાં તો અસંખ્ય ભેદ પડે છે સૂક્ષ્મપણે. સ્થુળપણે લઈએ તો એના જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એવા ત્રણ ભેદ પડે છે.

મુમુક્ષુ :- યથાસંભવ એટલે જે આઠ-નવ-દસ ગુણસ્થાનની...?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નીચેના ચોથા-પાંચમાના પ્રકાર. આવે છઠ્ઠા-સાતમાને યોગ્ય. પણ યથાસંભવ. જેમકે કોઈ મુનિરાજને બાર અંગનું જ્ઞાન છે. એક જ્ઞાનગુણના પર્યાયની વાત લઈએ તો કોઈ મુનિરાજને નવ તત્ત્વ પણ યાદ રહેતા નથી. એકની ધારણા નવ તત્ત્વને યાદ રાખવાની નથી. એકની ધારણા બાર અંગને ધારવાની છે. છે જ્ઞાનગુણનો પર્યાય. એક જ જ્ઞાનગુણની અંદર છઠ્ઠા-સાતમા ગુણસ્થાનમાં આ સ્થિતિ હોય છે. એવું બને છે. એટલા માટે અહીંયાં એવો શબ્દ વાપર્યો છે કે યથાસંભવ ભરતી આવે છે. અથવા કોઈ મુનિરાજને ઘણો આનંદ આવે છે તો તારતમ્યતાની અપેક્ષાએ કોઈ મુનિરાજને એથી ઓછો આનંદ હોય. ઉપયોગ બહાર રહેતો હોય પંચ મહાવ્રતાદિમાં, મૂળગુણમાં. ૪૦૩ બોલ છે. પાનું-૧૫૩. એ રીતે પણ જઘન્ય, મધ્યમ, ઉત્કૃષ્ટ એવી દશાઓ એક જ ગુણસ્થાનની અંદર હોય છે. એ રીતે યથાસંભવ ભરતી આવે છે.

‘આ ભરતી બહારથી નહિ, ભીતરથી આવે છે.’ ભીતરથી હિન્દીભાષી શબ્દ છે. ભીતર એટલે અંદરથી આવે છે. આત્માના ગુણ એટલે શક્તિમાંથી આ ભરતી આવે છે. શક્તિમાંથી વ્યક્તિ થાય છે. એક જ ગુણને ગુણ અપેક્ષાએ જોવાય છે, પર્યાય અપેક્ષાએ જોવાય છે અને દ્રવ્ય અપેક્ષાએ જોવાય છે. દ્રવ્યને પણ ગુણ અપેક્ષા અને પર્યાય અપેક્ષાએ જોવાય છે. પર્યાયને પણ ગુણ અને દ્રવ્ય અપેક્ષાએ જોવાય છે. જૈન દર્શનની જ્ઞાન કરવાની જે પદ્ધતિ છે-કાર્યપદ્ધતિ-જ્ઞાનની જે કાર્યપદ્ધતિ છે એની વિશાળતા ઘણી છે. આ તો બે પ્રકાર લીધા. પણ એક જ પદાર્થને અનંત નયથી જોવામાં આવે છે ત્યાં અનંત પ્રકાર પડે છે. અનંત નયો છે. એટલે કે જોવાના દષ્ટિકોણ અને એ પણ ન્યાયસર ન્યાયની પદ્ધતિથી, ન્યાયને છોડીને કુતર્કપણે નહિ, કુતર્કપણે નહિ (એવા) અનંત પ્રકાર છે.

‘સર્વ ગુણપર્યાયની યથાસંભવ ભરતી આવે છે. આ ભરતી બહારથી નહિ, ભીતરથી આવે છે.’ એટલે કે આત્માના સ્વભાવમાંથી આવે છે. અને એ સ્વભાવની તારતમ્યતા એટલી બધી છે કે એની હદ જોવા જાય તો હદ મળે એવું નથી. એટલો બધો અંદર પાવર ભરેલો છે. આત્મામાં શક્તિ એટલી ભરેલી છે કે જેને કોઈ હદ નથી.

મુમુક્ષુ :- બીજા કોઈ જોઈ શકે નહિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બીજો ન જોઈ શકે, પણ બીજાને જોવાનું પ્રયોજન શું છે? કેવળજ્ઞાની તો જોઈ શકે છે. બીજો એટલે કેવળજ્ઞાની તો જોઈ શકે છે. છન્નસ્થ બીજા ન જોઈ શકે. તો ન જોઈ શકે કે જોઈ શકે એથી પોતાને શું પ્રયોજન છે?

મુમુક્ષુ :- પ્રભાવના થાય ને.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પ્રભાવના તો સમજે તો થાય. આવી મુનિદશા હોય છે. જિનમાર્ગને વિષે, વીતરાગમાર્ગને વિષે આવી મુનિદશા હોય છે. એમ જાણો તો પ્રભાવના ન થાય? એમ સમજે તો પ્રભાવના ન થાય? એ તો સમજી શકે એવી વાત છે. બીજા જીવની ભલે ન જોઈ શકે. કેમકે એ ઈન્દ્રિયગમ્ય વિષય નથી. અતીન્દ્રિય જ્ઞાનનો એ વિષય છે, ઈન્દ્રિયજ્ઞાનનો વિષય નથી. પણ એ શ્રુતજ્ઞાનનો વિષય નથી. પરોક્ષપણે સમજણનો વિષય નથી એમ નથી કાંઈ. પ્રત્યક્ષ ઈન્દ્રિયજ્ઞાનનો વિષય નથી. પણ પરોક્ષ શ્રુતજ્ઞાનમાં એ સમજી શકાય છે. અને સમજી શકાય છે તો એની પ્રભાવના થાય છે બરાબર. નથી થતી એવું કાંઈ નથી.

મુમુક્ષુ :- પ્રભાવના એટલે થોડું વધારે સ્પષ્ટ કરો. અમે લોકો તો પ્રભાવના રથજાત્રા કાઢીએ, ... કરીએ એને પ્રભાવના સમજીએ છીએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઢોલ વાજા વગાડીએ એનું નામ પ્રભાવના, રથયાત્રામાં જય જયકાર કરીએ. મહાવીર સ્વામીનો જય, ઋષભદેવસ્વામીનો જય હો. એ તો બાહ્ય પ્રભાવનાનો દેખાવ છે. એને ઉપચારથી પ્રભાવના તો ત્યારે કહેવાય છે કે જ્યારે અંદરમાં પોતે વીતરાગભાવને જીવંત કરે, જયવંત કરે, જીવંત કરે એનું નામ જયવંત છે. ત્યારે એને બાહ્ય પ્રભાવનાનો ઉપચાર લાગુ પડે. બાકી તો દેખાદેખીનો વિષય થઈ જાય છે. આના કરતાં આપણે વધારે સારું કર્યું, આના કરતાં અમે વધારે સારું કર્યું, આના કરતાં આણે રથયાત્રા સારી કરી, આના કરતાં આનું મંદિર સારું. આના કરતાં આનું વક્તવ્ય સારુ હતું, લેક્ચર સારું હતું. બોલવામાં, લખવામાં, બહારની શોભામાં એ બધો જે બાહ્ય પ્રભાવનાનો વિષય છે એ અંદરની પ્રભાવનાથી અપેક્ષિત છે. જો એ અપેક્ષા છૂટી જાય તો એ ખરેખર પ્રભાવના નથી. જેમ બીજા સાંસારિક કાર્યો છે એવું જ એક એ સાંસારિક કાર્ય છે. શું છે? જેમ બીજા કાર્યથી સંસાર વધે છે એમ આનાથી સંસાર વધશે. બીજું કાંઈ નહિ થાય. સંસાર ઘટશે નહિ એનાથી કાંઈ.

આ માર્ગનું મૂળ પ્રયોજન તો જન્મ-મરણનો નાશ કરવાનું છે. જો જન્મ-મરણનો નાશ કરવારૂપ પ્રયોજન સિદ્ધ ન થતું હોય તો બાકી જે કાંઈ કરવું પડે છે એ સંસાર અર્થે સમજવું, મોક્ષને અર્થે નહિ. આ બહુ સીધી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- અંદરની પ્રભાવના હોય તો જ બહારમાં ઉપચાર લાગુ પડે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તો જ ઉપચાર લાગુ પડે. કેમકે એ તો વ્યવહાર છે ને? વ્યવહાર નિશ્ચય વગરનો કેવી રીતે હોઈ શકે? નિશ્ચય વગરનો કોઈ વ્યવહાર હોવાની

કલ્પના પણ કરી શકાય એવું નથી.

મુમુક્ષુ :- આ ભરતી આવે છે એ અંદરની પ્રભાવના છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ અંદરની પ્રભાવના છે, એ સાચી પ્રભાવના છે, ખરેખર પ્રભાવના છે. એની કિંમત છે. ખરેખર બાહ્ય પ્રભાવનાની એની આગળ, એની તુલનામાં ખરેખર કોઈ કિંમત નથી. તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ જોવામાં આવે તો એની તુલનામાં એની કાંઈ કિંમત નથી.

જેમકે એક માણસ લાખો-કરોડોના દાન આપીને મોટા મોટા જિનાલયો બંધાવે છે. અને એક જીવ 'જગ કો દે દી જગકી નિધિયાં' જગતને જગતની નિધિ સોંપીને પોતે નિષ્પરિગ્રહ થઈને અંદરની આનંદની ભરતીમાં આવે છે. તો કોનું દાન મોટું છે ને કોની પ્રભાવના મોટી છે? લાખો કરોડો ખર્ચનારની નહિ. લોકોની દૃષ્ટિએ એ મોટી વાત લાગે. કેમકે એનો દેખાવ ઊભો થાય છે અને આનો કોઈ દેખાવ ઊભો થતો નથી. પણ એ બધું માપ જગતના જીવોનું છે. સર્વજ્ઞની દૃષ્ટિનું માપ જુદું છે. જિનેશ્વરની જે દૃષ્ટિ છે એનું માપ જુદું છે. એનું માપ સાચું છે. બીજાનું માપ એ ખરેખર સાચું નથી. કોની દૃષ્ટિથી જોવું છે એ સવાલ છે.

એટલે તો 'આનંદધનજી' એ વાત ગાય છે કે 'શુદ્ધ સત્તાએ સૌને પેખતા હો લાલ..' સૌને તમે આપ શુદ્ધ સત્તાએ જુઓ છો. જગતના જીવો તો એમ જોવે છે કે આ પુરુષ છે, આ સ્ત્રી છે, આ પંડિત છે, આ મૂર્ખ છે, આ ધનવાન છે, આ ગરીબ છે, આ રાજા છે, આ રંક છે, આ રોગી છે અને આ તંદુરસ્ત છે. આ સુરૂપ છે અને આ કુરૂપ છે એમ જોવે છે. એ જગતની દૃષ્ટિ છે. વીતરાગની દૃષ્ટિ નથી. આપની દૃષ્ટિ તો એવી છે કે બધાને એકસરખી જાતિના આત્મા (જુઓ છો). જેવો તમે તમારો પોતાનો આત્મા જુઓ છો, એવો જ તમે બીજાનો આત્મા જુઓ છો. આને સમદૃષ્ટિ કહી છે અથવા આને સાચી દૃષ્ટિ કહી છે, આને દ્રવ્યદૃષ્ટિ કહી છે. એ દૃષ્ટિએ જોવે છે. એ દૃષ્ટિએ જોવાનું વિધાન છે, એ દૃષ્ટિએ જોવાનું ફરમાન છે, શાસ્ત્ર આજ્ઞા છે. એ માર્ગ છે.

મુમુક્ષુ :- જગતમાં તો એવું પણ બને કે જે જિનમંદિર બંધાવે, સ્વાધ્યાય મંદિર બનાવે, શાસ્ત્ર પ્રકાશન કરે પણ પોતે આનો ઉપયોગ પણ ન કરતો હોય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો ઘણું ખરાબ કહેવાય. જિન મંદિર બંધાવે ને દર્શન કરવા ન જાય. સ્વાધ્યાય મંદિર બંધાવે ને સ્વાધ્યાયમાં ન બેસે. શાસ્ત્ર છપાવે ને પોતે શાસ્ત્ર ન વાંચે. તો શું પ્રયોજન છે એને એમ કરવાનું? જો પોતે એની અંદર રસ લેતો નથી તો એ શા માટે કર્યા? આ તો પ્રશ્ન થવો જોઈએ ને? અન્ય હેતુ

છે. એનું કારણ કાંઈક એવું છે કે જે કારણ એના માટે દૂષણરૂપ છે અને પોષણરૂપ નથી. કાંઈને કાંઈ એમાં દોષ ઊભો થયેલો હોય છે. એ એને એના હિતનું કારણ નથી પણ અહિતનું કારણ અંદર અવશ્ય હોય છે.

મુમુક્ષુ :- તો સાચી રીત કઈ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સાચી રીત તો એને પોતાને પોતાના દ્રવ્યની અંદર, સ્વભાવની અંદરથી સુખ અને આનંદ પ્રગટ થાય અને તેથી કરીને એને બાહ્ય સુખ પ્રત્યેની ઉદાસીનતા આવે, ત્યારે જે પૂર્વકર્મના સંયોગે જે કાંઈ ઘનાદિ હોય છે તેનો ઉપયોગ પણ આવા જ કાર્યમાં બીજા લાગે એવા નિમિત્તો ઊભા થવાના વિકલ્પમાં આવે ત્યારે એ યોગ્ય છે. કાર્ય તો એ પણ કરી શકતો નથી પણ એને એવો વિકલ્પ થાય કે આ ચીજ જો મારે માટે નકામી છે તો જે માર્ગ મને મળ્યો એવો માર્ગ બીજા જીવોને પણ મળે એવા નિમિત્તો જગતની અંદર વિશેષપણે હોય, વિશાળ પ્રમાણમાં હોય, વધુ પ્રમાણમાં હોય તો કોઈને કોઈ જીવને સંભવ છે કે કોઈ પાત્ર જીવને એમાંથી લાભ થવાનું નિમિત્ત બની શકે. નિમિત્ત બની શકે. પોતે કર્તાહર્તા કોઈ ચીજનો થતો નથી. એટલી મર્યાદા છે. એ યોગ્ય છે. એટલું સાચું છે. એથી આગળ જાય તોપણ સાચુ નથી અને એથી પાછળ રહે તોપણ સાચુ નથી. એમ છે.

‘આ ભરતી બહારથી નહિ, ભીતરથી આવે છે.’ અને અંદરથી એ આનંદ વગેરેની ભરતી આવે છે એમાં કોઈ બાહ્ય સાધનની અપેક્ષા નથી. કોઈ બહારની ચીજની જરૂર પડતી નથી કે જેને લઈને અંદરથી ભરતી આવે. શાસ્ત્ર હોય તો આનંદ આવે એવી પરાધીનતા નથી કે શાસ્ત્ર હોય તો આત્માનો આનંદ આવે, કે બાજુમાં ગુરુ હોય તો આત્માનો આનંદ આવે, કે સમવસરણમાં જઈએ તો ભગવાન સામે બિરાજમાન હોય તો આત્માનો આનંદ આવે એવી કોઈ અપેક્ષા એને નથી. એનું નામ અંદરથી આવે છે.

‘પૂર્ણ ચૈતન્યચંદ્રને સ્થિરતાપૂર્વક નિહાળતાં...’ નિહાળતાં મૂકીને વિશેષણ વાપર્યું છે. ઉપર અવલોકનની વાત કરી તો એકાગ્ર અવલોકનથી એમ લીધું. અહીંયાં કહે છે કે ‘સ્થિરતાપૂર્વક નિહાળતાં...’ નિહાળવું, અવલોકન કરવું બે એક જ વાત છે. એકાગ્ર થવું અને સ્થિર થવું બંને એક જ વાત છે. શબ્દ જુદા જુદા છે. ‘પૂર્ણ ચૈતન્યચંદ્રને સ્થિરતાપૂર્વક નિહાળતાં અંદરથી ચેતના ઊછળે છે, ચારિત્ર ઊછળે છે,...’ ચારિત્ર એટલે વીતરાગતા ઊછળે છે. ‘સુખ ઊછળે છે, વીર્ય ઊછળે છે...’ એટલે પુરુષાર્થ વધે છે. ‘બધું...’ જ. બધું એટલે અહીંયાં અનંત ગુણ એમ લેવા. બધું એટલે અનંત ગુણ ‘ઊછળે છે. ધન્ય મુનિદશા!’ અહીંયાં આ શબ્દ વાપર્યો છે.

આ ગ્રંથમાંથી એક જુદુ સંકલન કરેલું છે એનું નામ આપ્યું છે 'ઘન્ય મુનિદશા!' આવી મુનિદશા એ ઘન્યવાદને પાત્ર છે, બહુમાનને પાત્ર છે, ભક્તિને પાત્ર છે, સ્તુતિને પાત્ર છે, પૂજાને પાત્ર છે. અહીંયાં એ શબ્દ વાપર્યો છે. જેટલા મુનિદશાના બોલ છે એ એકત્રિત કરીને એક સંકલનમાં લીધા છે. એનું ટાઈટલ આપ્યું છે 'ઘન્ય મુનિદશા!'

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. આમાંથી જ લીધા છે. બોલ તો બધા આમાંથી જ લીધા છે.

શું કહ્યું આમાં? કે પોતાના નિજ પૂર્ણ ચૈતન્યચંદ્ર, પોતાના આત્મસ્વરૂપને એકાગ્રપૂર્વક, એકાગ્રતાપૂર્વક લીન રહેતા, નિહાળવાનો અર્થ એટલે કે એમાં વીતરાગભાવે લીન રહેતા અનંત ગુણોનો ઊછાળો અંદરથી આવે છે. અને એ ઊછાળાને અહીંયાં મુનિદશા કહેવામાં આવી છે. ખરેખર એને ભાવલિંગરૂપ મુનિદશા આને કહી છે. અનંત ગુણનો જે ઊછાળો આવે છે, જેનું કારણ સ્વરૂપમાં એકાગ્રતા અને સ્થિરતા છે એને ભાવલિંગરૂપ મુનિદશા કહેવામાં આવી છે. અને દ્રવ્યલિંગને મુનિદશા નથી કહી એટલા માટે. પછી તો અવિનાભાવીપણે દ્રવ્યલિંગ કેવું હોય એની સ્થાપના કરી છે. પણ ખરેખર તેને મુનિદશા નથી કહી. એટલા માટે નથી કહી કે અંદરમાં માલ ન હોય તો બારદાનથી કાંઈ પ્રયોજનની સિદ્ધિ થતી નથી.

હીરાની ડાબલીમાં હીરો ન હોય તો? ડાબલી સુંદર હોય, મખમલની હોય પણ અંદર હીરો ન હોય તો કેટલી કિંમત એની? કરોડોનો હીરો હોય તોપણ ડાબલી સહિતના હીરાની કિંમત છે. નહિતર ડાબલીની કિંમત પાંચ-દસ રૂપિયા છે. ડાબલીની કોઈ કિંમત નથી. ૪૦૩ થયો.

મુમુક્ષુ :- ૪૭ શક્તિના વર્ણન પહેલા, અનંત શક્તિઓ ઊછળે છે (એમ આવ્યું છે)..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જ્ઞાનમાત્ર પરિણામમાં, જ્ઞાનમાત્ર ભાવમાં અનંત શક્તિઓ ઊછળે છે. જ્ઞાનની મુખ્યતાથી પરિણામ એકાગ્ર થાય છે કે હું જ્ઞાનમાત્ર છું એમ સ્વરૂપ સાવધાનીથી એકાગ્રતા થાય છે અને એકાગ્રતા થતા જ્ઞાનમાત્ર ભાવમાં-એવા જ્ઞાનમાત્ર હું-એવા ભાવમાં અનંત ગુણનું પરિણામન ઊછળે છે. આ તો આખું દ્રવ્ય છે એ કામ કરે છે. એક એક ગુણ જુદો પડીને કામ નથી કરતો પણ અનંતગુણસ્વરૂપ દ્રવ્ય આખું ઊછળે છે. દુણ ગુણ અપેક્ષાએ ભિન્ન ભિન્ન હોવા છતાં સર્વથા ભિન્નતા એની નથી. દ્રવ્ય અપેક્ષાએ તે એક દ્રવ્યસ્વરૂપે છે, એક વસ્તુસ્વરૂપે છે, એક વસ્તુની અનેક વિશેષતાઓ પણ છે.

મુમુક્ષુ :- ઊછળે છે એટલે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઊછળે છે એટલે એનું પ્રચુર પરિણામન ઉત્પન્ન થાય છે. બહુ જોરથી પરિણામન આવે છે. જેના જોર પાસે બાવીસ પ્રકારના પરિષદ છે, ઉપસર્ગ પરિષદ છે એ નિષ્ફળ જાય છે. બાવીસ પ્રકારના પરિષદ અને ઉપસર્ગ છે એ નિષ્ફળ જાય છે. નિષ્ફળ જાય છે એ તો સમજાવવાની વાત છે. ખરેખર તો એનું કોઈ વિલક્ષણ પરિણામ આવે છે.

જગતના જીવોને ઉપસર્ગ પરિષદ એટલે કે પ્રતિકૂળતાથી અશાતા થાય છે અને દુઃખ થાય છે. એ શાતા-અશાતાના મૂળ કારણો જોનાર, એના મૂળ વિજ્ઞાનને તપાસનાર કોઈ એથી એક વિલક્ષણ દશામાં આવી ગયા કે એ જ અશાતાના ઉદય વખતે, એ જ પ્રતિકૂળતાના પરિષદના ઉદય વખતે કોઈ તીવ્ર પુરુષાર્થને લઈને એ એક આનંદની દશામાં આવી જાય છે. વિશેષ આરાધનાની દશામાં આવી જાય છે, સાધનાની દશામાં આવી જાય છે. એવી કોઈ વિલક્ષણ પરિસ્થિતિમાં આવે છે.

‘શ્રીમદ્જી’નો એક પત્ર બહુ સારો છે. એવી જ વાત લીધી છે. ૯૧૩ નંબર.

‘પૂર્ણ જ્ઞાની પણ જે અશાતાનું વર્ણન કરી શકવા યોગ્ય વચનયોગ ધરાવતા નથી,...’ સર્વજ્ઞ કેવળીની દિવ્યધ્વનિમાં પણ નરકની અને નિગોદની વેદનાને, અશાતાને કહેવા માટે વચનયોગ એમની પાસે નથી. ‘તેવી અનંત અનંત અશાતા આ જીવે ભોગવી છે, અને જો હજુ તેનાં કારણોનો નાશ કરવામાં ન આવે...’ જે કારણથી એવી વેદનામાં આવ્યો જીવ, એના કારણનો નાશ કરવામાં ન આવે ‘તો ભોગવવી પડે એ સુનિશ્ચિત છે,...’ નક્કી થયેલી છે. ભોગવવી જ પડશે.

‘એમ જાણી વિચારવાન ઉત્તમ પુરુષો તે અંતરદાહરૂપ શાતા અને બાહ્યાભ્યંતર સંકલેશ અગ્નિરૂપે પ્રજ્વલિત એવી અશાતાનો આત્યંતિક વિયોગ કરવાનો માર્ગ ગવેષવા તત્પર થયા,...’ ... પણ ઉપાય શોધવા માટે તત્પર થયા. તે ઉપાય તે સન્માર્ગ છે. તે સન્માર્ગને શોધીને-ગવેષીને, પ્રતીત કરીને, ‘યથાયોગ્યપણે આરાધી, અવ્યાબાધ સુખસ્વરૂપ એવા આત્માના સહજ શુદ્ધ સ્વભાવરૂપ પરમપદમાં લીન થયા.’ આ ઉપાય શોધ્યો.

હવે અહીં વાત કરે છે શાતા-અશાતાની. ચાલતી વાત. ‘શાતા-અશાતાનો ઉદય કે અનુભવ પ્રાપ્ત થવાનાં મૂળ કારણોને ગવેષતા એવા...’ શોધતા એવા. આનું કારણ શું છે? જોઈતી ન હોય ને અશાતા ઓચિંતી આવીને પડે. માણસ સૂતો હોય ત્યારે કાંઈ ન હોય. ઊઠે ત્યારે એમ કહે કે મને આમ થઈ ગયું ને તેમ થઈ ગયું. ક્યાંથી થયું? આ ગુમડા થાય છે મોટા મોટા, .. થાય છે. કાંઈ ન હોય. કાલે તો કાંઈ

નહોતું. થયું ક્યાંથી? અને થયું તો એનું કારણ શું? કારણ શોધવા જાય તો એને મળે નહિ. કારણ શોધવા જાય તો મળે નહિ. ક્લિઝિકલ કોઝ જેને કહે છે. એ તો એને કાંઈ મળે નહિ. આ તો કાંઈ સમજાતું નથી. થઈ ગયું એ વાત સાચી છે. કેમ થયું એ કાંઈ પત્તો લાગતો નથી.

એના ‘મૂળ કારણોને ગવેષતા એવા તે મહત્ પુરુષોને...’ શોધતા એવા મહાન પુરુષોને ‘એવી વિલક્ષણ સાનંદાશ્ચર્યક વૃત્તિ ઉદ્ભવતી કે શાતા કરતા અશાતાનો ઉદય સંપ્રાપ્ત થયે અને તેમાં પણ તીવ્રપણે તે ઉદય સંપ્રાપ્ત થયે...’ જુઓ! અશાતાથી નહિ. તીવ્ર અશાતા જ્યારે થઈ ત્યારે ‘તેમનું વીર્ય વિશેષપણે જાગ્રત થતું...’ એમનો પુરુષાર્થ એ વખતે વધી જતો. તીવ્ર અશાતા થાય ત્યારે પુરુષાર્થ તીવ્ર થાય. ‘વિશેષપણે જાગ્રત થતું, ઉદ્ઘાસ પામતું, અને તે સમય કલ્યાણકારી અધિકપણે સમજાતો.’ આ તો શાતા કરતાં અશાતામાં આત્માનું કલ્યાણ વધારે થાય છે. આ અવસર અને આ પ્રસંગ ને આ તક છે એ કલ્યાણની તક છે. એટલા માટે જે બાહ્ય તપશ્ચર્યાના અનેક પ્રકાર છે એનું કારણ પણ આ જ છે. કેટલાક સાધકોને બાહ્ય અશાતા આવતી નથી. રોગાદિના પ્રસંગ છે નહિ. બીજી પ્રતિકૂળતા એને કાંઈ લાગતી નથી. તો અનેક પ્રકારની બાહ્ય તપશ્ચર્યામાં શું કરવા આવે છે? કે તે પ્રકારની અશાતાવેદનીનો જ્યાં ઉદ્ભવ થાય અને પોતાના પુરુષાર્થનો ત્યાં વિશેષ પ્રકાર થાય. બાહ્ય તપશ્ચર્યા પાછળનું મૂળ કારણ આ છે. પછીનો પેરેગ્રાફ તો આખો વિધિનો પેરેગ્રાફ છે. ‘શ્રીમદ્જી’ના આખા ગ્રંથમાં આ એક પેરેગ્રાફ વિધિનો (આવી ગયો છે). ‘ગુરુદેવ’ જે શૈલીથી વાત લેતા હતા એ શૈલી ૯૧૩ પત્રમાં છેલ્લા પેરેગ્રાફમાં છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- થોડું વિષયાંતર થાશે.

મુમુક્ષુ :- મુદ્દાનો વિષય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, છે મુદ્દાનો વિષય.

‘ઉપયોગ લક્ષણે સનાતનસ્ફુરિત...’ ત્યાંથી વાત ઉપાડી. જ્ઞાનથી વાત ઉપાડી. ‘ઉપયોગ લક્ષણે સનાતનસ્ફુરિત એવા આત્માને...’ કેવી રીતે સાધ્ય કરવો છે. ‘દેહથી, તેજસ અને કાર્મણ શરીરથી પણ ભિન્ન અવલોકવાની દષ્ટિ સાધ્ય કરી,...’ પહેલી ભિન્નતા લીધી. સ્વપરપ્રકાશક જ્ઞાનમાં ભિન્નતાની વાત કરી. ‘ભિન્ન અવલોકવાની દષ્ટિ સાધ્ય કરી, તે ચૈતન્યાત્મકસ્વભાવ આત્મા...’ આ ભેદજ્ઞાનનો વિષય ત્રણ-ચાર મુદ્દાથી લીધો છે. ભિન્નતા, વેદકતા, વ્યાપકતા અને પ્રત્યક્ષતા. એ ચારેય .. અહીંથી નીકળે છે.

‘તે ચૈતન્યાત્મકસ્વભાવ આત્મા નિરંતર વેદક સ્વભાવવાળો હોવાથી...’ અહીંથી વેદન લીધું. પહેલા ભિન્નતા લીધું. ‘નિરંતર વેદક સ્વભાવવાળો હોવાથી અબંધદશાને સંપ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી શાતા અશાતારૂપ અનુભવ વેદા વિના રહેવાનો નથી...’ શું કહેવું છે અહીં? વેદવું એ આત્માનો સ્વભાવ છે. કાં તો એ સ્વરૂપની શાંતિને અને આનંદને વેદે અને કાં તો એ બહારમાં શરીરની શાતા-અશાતાને વેદે. અશાતાનો ઉદય હોય ત્યારે અશાતાને વેદે અને શાતાનો ઉદય હોય ત્યારે શાતાને વેદે. ત્રીજો ઉદય હોતો નથી. કાં શાતાનો ઉદય હોય. વેદનીની બે જ પ્રકૃતિ છે. શાતા અને અશાતા. વેદક સ્વભાવવાળો હોવાથી શાતા-અશાતાને નિરંતર વેદે છે. ક્યાં સુધી શાતા-અશાતાને વેદે છે? કે જ્યાં સુધી એ ચૈતન્યાત્મક આત્મા પોતાના સ્વભાવને, આનંદને ન વેદે ત્યાં સુધી એ શાતા-અશાતાના વેદનથી મુક્ત થઈ શકે નહિ.

‘એમ નિશ્ચય કરી, જે શુભાશુભ પરિણામધારાની પરિણતિ વડે તે શાતા અશાતાનો સંબંધ કરે છે...’ શાતા-અશાતામાં શુભાશુભ એને ભાવ થાય છે. ‘તે ધારા પ્રત્યે ઉદાસીન થઈ,...’ તેનાથી વિમુખ થઈને ‘દેહાદિથી ભિન્ન અને સ્વરૂપમર્યાદામાં રહેલા...’ આ સ્વરૂપમર્યાદામાં વ્યાપકતા છે. પોતે પોતાના સ્વરૂપમર્યાદામાં વ્યાપ્યવ્યાપકભાવે છે. અને સ્વરૂપમર્યાદાની બહાર ક્યાંય વ્યાપ્યવ્યાપકભાવે નથી. અહીંથી એને મર્યાદિત કરી નાખ્યું. આત્માને બહાર જવાની મર્યાદા છે એને મર્યાદિત કરી નાખી. પરિણામને અહીંથી મર્યાદિત કરવામાં આવે છે.

‘દેહાદિથી ભિન્ન અને સ્વરૂપમર્યાદામાં રહેલા તે આત્મામાં જે ચલ સ્વભાવરૂપ પરિણામ ધારા છે...’ હવે એક સમયની પર્યાય લે છે. ક્ષણિકભાવ, ક્ષણિક સત્. ‘તેનો આત્યંતિક વિયોગ કરવાનો સન્માર્ગ ગ્રહણ કરી,...’ એક સમયનું જે પરિણામ છે, ચલ સ્વભાવરૂપ પરિણામધારા લીધી છે. એનો અત્યંત વિયોગ કરવો એટલે ઉપયોગ એના ઉપરથી હટાવી દેવો. અથવા એમાં જે અસ્તિત્વ ધારણ કર્યું છે એને ઉઠાવી લેવું. અને અચળ સ્વભાવમાં અસ્તિત્વ છે તેને ગ્રહણ કરી લેવું. નથીને ગ્રહણ કરવું નથી. અસ્તિત્વ સ્વભાવ જ્યાં છે ત્યાંથી એને ગ્રહણ કરી લેવું અને ચલ પરિણામરૂપ જે પરિણામધારા છે એનો અત્યંત વિયોગ કરવો. એટલે પરિણામ મટી જાય એમ નહિ. પણ એમાંથી અસ્તિત્વ છોડી દેવું એને એનો વિયોગ કર્યો એમ કહે છે. ‘વિયોગ કરવાન સન્માર્ગ ગ્રહણ કરી,...’ એને અહીંયાં સન્માર્ગ કહ્યો છે. એટલે પર્યાયિષ્ટિ છોડી દેવી, પર્યાયનું લક્ષ્ય છોડી દેવું, પર્યાયનું ધ્યાન છોડી દેવું.

‘પરમ શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વભાવરૂપ પ્રકાશમય તે આત્મા...’ આ પ્રત્યક્ષ લીધું. સ્વસંવેદન પ્રત્યક્ષતા. પ્રકાશનો અર્થ જ સ્વસંવેદન લીધો છે ... ‘પરમ શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વભાવરૂપ

પ્રકાશમય તે આત્મા કર્મયોગથી સકલંક પરિણામ દર્શાવે છે તેથી ઉપરામ થઈ, જેમ ઉપશમિત થવાય, તે ઉપયોગમાં અને તે સ્વરૂપમાં સ્થિર થવાય, અચલ થવાય, તે જ લક્ષ, તે જ ભાવના, તે જ ચિંતવના અને તે જ સહજ પરિણામરૂપ સ્વભાવ કરવા યોગ્ય છે. મહાત્માઓની વારંવાર એ જ શિક્ષા છે.’ અને તે જ સહજ પરિણામરૂપ સ્વભાવ કરવા યોગ્ય છે. એ જ શિક્ષા છે.

‘તે સન્માર્ગને ગવેષતા,...’ એટલે શોધવા માગતા, ‘પ્રતીત કરવા ઈચ્છતા, તેને સંપ્રાપ્ત કરવા ઈચ્છતા એવા આત્માર્થી જનને પરમવીતરાગસ્વરૂપ દેવ, સ્વરૂપનૈષ્ઠિક નિઃસ્પૃહ નિર્ગ્રંથરૂપ ગુરુ, પરમદયામૂળ ધર્મવ્યવહાર અને પરમશાંત રસ રહસ્યવાક્યમય સત્શાસ્ત્ર,...’ સત્શાસ્ત્રની આ વ્યાખ્યા કરી છે. ‘પરમશાંત રસ રહસ્યવાક્યમય...’ આટલું વિશેષણ લગાડ્યું છે. શાંતરસ જેમાં મુખ્યપણે હોય અને જે વાક્યોમાં એ શાંતરસ ઉત્પન્ન થવાનું રહસ્ય ભરેલું હોય એવું સત્શાસ્ત્ર ‘સન્માર્ગની સંપૂર્ણતા થતાં સુધી પરમભક્તિ વડે ઉપાસવા યોગ્ય છે; જે આત્માના કલ્યાણના પરમ કારણો છે.’ આટલો પેરેગ્રાફ બહુ સરસ છે. એક સમયની પર્યાયથી ઉપરામ થઈને એનો આત્યંતિક વિયોગ કરીને એ વાત અહીંયાં લીધી છે. એક સમયની પર્યાયથી જુદા પડવાની વાત તો સામાન્ય રીતે પત્રોમાં નથી આવતી.

મુમુક્ષુ :- એને ચલ કહી. પર્યાયને ચલ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ચલ પરિણામધાર. કેમકે જ્યાં સ્થિર થવું છે, એકાગ્ર થવું છે એવો જે ધ્યાનનો વિષય તો ધ્રુવધામ છે, ધ્રુવ સ્થિર પદાર્થ છે. એમાં સ્થિરતા પકડાય છે. અસ્થિર પદાર્થરૂપ એકાગ્રતા કરે તો સ્થિરતા નથી પકડાતી. દૃષ્ટિના દૃષ્ટાંતે. જેમ કોઈ આ ઘડિયાળનું લોકક છે એના ઉપર નજર મૂકે, નજર સ્થિર કેવી રીતે થવાની? એનો વિષય જ અસ્થિર છે. એને જોનાર સ્થિર નહિ થાય. એમ જે પરિણામધારા પોતે જ ચલ પરિણામરૂપ છે, ચાલતા પરિણામ છે એના ઉપર સ્થિરતા નથી થતી. એના આશ્રયે સ્થિરતા નથી થતી, એના અવલંબને સ્થિરતા નથી થતી. સ્થિરતા કરવા માટે સ્થિર પદાર્થ કે સ્થિર સ્વભાવ છે. અને એ સ્થિર સ્વભાવ છે એ એક સમયની પૂર્ણ શુદ્ધપર્યાયથી પણ અનંતગુણ વિશિષ્ટ છે, અનંતગુણ વધારે છે, અનંતગુણ મહાન છે. એટલે એની મહાનતા જોઈને, એની સ્થિરતા જોઈને એમાં એકાગ્ર થવાનું વિધાન છે. એમ વાત છે.

મુમુક્ષુ :- ક્યા નંબરનો પત્ર છે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ૯૧૩. ૩૩મું વર્ષ. એ જે સન્માર્ગની વાત કહી એ સન્માર્ગનું પ્રસિદ્ધ રૂપ, મુખ્ય રાજમાર્ગ-જેને આપણે નેશનલ હાઈવે કહીએ, મુખ્ય રાજમાર્ગ

એ .. છે.

ગૃહસ્થને શ્રાવકદશામાં મોક્ષમાર્ગ ઉત્પન્ન થાય છે ખરો પણ એને અંતરબાહ્ય સુમેળ નથી. એને બહારની સાથે અંદરનો મેળ નથી. અંદરના પરિણામને અને બહારના પરિણામને વિરોધાભાસ છે. એથી એને મુખ્ય માર્ગમાં ગણવામાં આવતા નથી. એ માર્ગમાં તો (મુનિઓ છે). કેમકે એ જેવું કહે છે એવું જ એમનું બાહ્યાચરણ છે. જ્યારે ગૃહસ્થની અંદર જે એમનું ધ્યેય છે, જે એમનો મોક્ષમાર્ગ અંદરમાં પ્રાપ્ત થયેલો છે એ પ્રમાણે બાહ્યાચરણ નથી હોઈ શકતું. હોઈ શકતું નથી, થઈ શકતું નથી. એટલો પુરુષાર્થ ઓછો છે, ખામી છે અથવા ગુણપ્રાપ્તિમાં એટલી ક્ષતિ છે એમ કહી શકાય.

પરથી ભિન્ન જ્ઞાયકસ્વભાવનો નિર્ણય કરી. વારંવાર ભેદજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરતાં કરતાં મતિશ્રુતના વિકલ્પો તૂટી જાય છે, ઉપયોગ ઊંડાણમાં ચાલ્યો જાય છે અને ભોંયરામાં ભગવાનના દર્શન પ્રાપ્ત થાય તેમ ઊંડાણમાં આત્મભગવાન દર્શન દે છે. આમ સ્વાનુભૂતિની કળા હાથમાં આવતાં, કઈ રીતે પૂર્ણતા પમાય તે બધી કળા હાથમાં આવી જાય છે, કેવળજ્ઞાન સાથે કેલિ શરૂ થાય છે. ૪૦૪.

૪૦૪. ભેદજ્ઞાનનો વિષય લીધો છે. ‘પરથી ભિન્ન જ્ઞાયકસ્વભાવનો નિર્ણય કરી વારંવાર ભેદજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરતા કરતાં મતિશ્રુતના વિકલ્પો તૂટી જાય છે,...’ શું કહે છે? પ્રથમ નિર્ણય કરવાની વાત કરી છે. જો નિર્ણય ન થાય તો મતિશ્રુતજ્ઞાનની અંદર જે વિકલ્પાત્મક દશા છે એનો નાશ થઈ શકતો નથી, એનો અંત આવી શકતો નથી. વિકલ્પની ધારા ચાલુ ને ચાલુ રહે. નિર્વિકલ્પ એવા નિજ સ્વરૂપનો નિર્ણય ન થાય તો વિકલ્પ તૂટવાનો કોઈ અવસર નથી, વિકલ્પ છૂટવાનો કોઈ અવસર નથી.

આ સીધે સીધી સમજી શકાય એવી વાત એટલા માટે છે કે નિર્વિકલ્પ સ્વરૂપનો નિર્ણય કરતાં એ નિર્વિકલ્પ સ્વરૂપનું એક અંતર આકર્ષણ જબરજસ્તપણે ઉત્પન્ન થાય છે. બહુ જબરજસ્ત આકર્ષણ ઉત્પન્ન થાય છે કે અરે..! હું આવો છું! બસ. આ એક બહુ મોટી વાત છે આની અંદર. અને અનંતે ગુણના સમગ્રપણે પરિણામ નિર્વિકલ્પ સ્વરૂપને વિષે નિર્વિકલ્પ થઈ જાય છે. કેમકે પોતાના નિર્વિકલ્પ સ્વરૂપની મહત્તા અને એ મહત્તાનો રસ એટલો વૃદ્ધિગત થાય છે કે તદ્દ્રૂપ, એકદમ તદાકાર પરિણામ થાય ત્યાં સુધી એ આગળ વધે જ જાય છે. રસ વધતો જ જાય છે. એ પરિસ્થિતિ

થાય છે.

એ પ્રક્રિયાને બહુ સંક્ષેપમાં, ટૂંકામાં બતાવવા માટે આટલી વાત કરી કે ‘પરથી ભિન્ન જ્ઞાયકસ્વભાવનો નિર્ણય કરી.’ નિર્ણયમાં આટલી વાત લીધી. જો પરથી ભિન્ન જ્ઞાયકસ્વભાવનો નિર્ણય ન થાય તો સહજપણે જે ભેદજ્ઞાનની પ્રક્રિયા થવી જોઈએ એ પ્રક્રિયા ઉત્પન્ન થતી નથી. ભેદજ્ઞાનનો કોઈ વિચાર કરે, વિકલ્પ કરે કે હું શરીરથી જુદો છું, કાર્મણવર્ગણથી જુદો છું, તૈજસ વર્ગણથી જુદો છું, હું રાગાદિ વિકલ્પોથી જુદો છું, હું જ્ઞાયકસ્વભાવી છું. પણ એવો વિકલ્પ તે કોઈ ભેદજ્ઞાન નથી. વિકલ્પ એ કોઈ ભેદજ્ઞાન નથી. અને એટલા માટે અહીંયાં ભેદજ્ઞાનનો વિકલ્પ કરતાં કરતાં મિતશ્રુતના વિકલ્પો તૂટી જાય છે એમ નથી કહ્યું. પણ ‘ભેદજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરતાં કરતાં મિતશ્રુતના વિકલ્પો તૂટી જાય છે.’ એવો શબ્દ વાપર્યો છે. તેની પાછળ પણ અનુભવ છે.

કોઈ જીવો આ થિયરીને સમજે છે કે ભેદજ્ઞાનની થિયરી શું છે. અને પછી એનો વિચાર કર્યા કરે છે કે હું શરીરથી જુદો છું, હું વિકલ્પોથી જુદો છું, હું રાગથી જુદો છું, કાર્મણ શરીરથી, કર્મના .. જુદો. કર્મના ઉદયથી જુદો છું, સત્તાથી જુદો છું. બધી રીતે જુદો. કર્મના બંધથી જુદો છું. પણ એવો વિચાર તે ખરેખર ભેદજ્ઞાનનો પુરુષાર્થ નથી કે ભેદજ્ઞાનનું એ સ્વરૂપ નથી કે એ ભેદજ્ઞાન પોતે નથી. વિકલ્પ વિકલ્પ છે. અને જેને વિકલ્પમય પોતાપણે અનુભવ થાય છે એને તો વિકલ્પથી જુદું એવું પ્રયત્નનું સ્વરૂપ શું? આ એક મોટી સમસ્યા થઈ પડે છે. એક પ્રોબ્લેમ થઈ પડે છે. એ વિકલ્પ છે પછી તો વિકલ્પ સિવાયનું વળી પુરુષાર્થનું સ્વરૂપ શું? અમે તો વિચાર કરીએ અને વિચાર કરીએ એમાં વિકલ્પ આવે. આથી વધારે બીજું શું થઈ શકે આમાં? એવી એક સમસ્યા ઊભી થાય છે. પણ એ વાત બિલકુલ જુદી છે. વિકલ્પની વાત જુદી છે અને પ્રયત્ન અભ્યાસ એ વાત જુદી છે.

અભ્યાસમાં તો જ્ઞાયકસ્વભાવનું સાક્ષાત્ ગ્રહણ કરવાનો પ્રયત્ન છે, એક પ્રયાસ છે. ભિન્ન પડવાનો પ્રયાસ છે. એટલે ભિન્નમાં અભિન્ન જે થઈ ગયો છે-ભિન્ન પદાર્થને અભિન્નપણે ગ્રહણ કર્યો છે. શરીરને હું પણે ગ્રહણ કર્યું છે, રાગને હુંપણે ગ્રહણ કરી લીધો છે. અને શરીરને શાતા-અશાતાપણે વેદે છે, રાગને સુખ-દુઃખપણે વેદે છે. એનું ગ્રહણ છોડી દેવું અને માત્ર જ્ઞાનમાત્ર હું છું એનાથી જ્ઞાયકસ્વભાવનું ગ્રહણ કરવું, એવો એક ગ્રહણ કરવાનો અને જુદા પડવાનો પુરુષાર્થ-પ્રયત્ન એને અહીંયાં અભ્યાસ શબ્દથી કહેવામાં આવ્યો છે. આ અભ્યાસ પાછળ આટલી વાત છે.

અભ્યાસ એટલા માટે કહ્યું કે વારંવાર કાર્ય કરવું એનું નામ અભ્યાસ છે. જેમ

અભ્યાસ કરે છે ત્યારે નિશાળમાં છોકરાઓ વારંવાર વાંચે. આખું વર્ષ એક જ ચોપડી એને વાંચવાની હોય છે કે આ કોર્સ છે તારો. આનો અભ્યાસ તારે કરવાનો છે. એટલે વારંવાર વાંચે તો અભ્યાસ થાય. એમ વારંવાર આ પ્રયત્ન કરવાનો હોવાથી એને અભ્યાસ શબ્દ લગાડ્યો છે.

‘વારંવાર ભેદજ્ઞાનો અભ્યાસ કરતાં કરતાં મતિશ્રુતના વિકલ્પો તૂટી જાય છે,...’ મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનના જે વિકલ્પ છે એ વિકલ્પની ધારા, વિકલ્પની સાંકળ છે એના મકોડા કેટલાક તૂટી જાય છે. અસંખ્ય સમય સુધી જે નિર્વિકલ્પ ઉપયોગની દશા રહે છે એમાં અસંખ્ય સમયના વિકલ્પ જે છે એ છૂટી જાય છે. તૂટી જાય છે એમ લીધું છે. વિકલ્પને તોડી નાખ્યા એમ કહે છે. પુરુષાર્થ છે ને. નિર્વિકલ્પ સ્વભાવના બળથી જેણે વિકલ્પને તોડી નાખ્યા. તોડી નાખ્યા એટલા માટે કહે છે કે વિકલ્પ છૂટતા નથી, મટતા નથી. ઘણા આકુળતાવાળા વિકલ્પ થતા હોય તોપણ જીવ એનાથી મુક્ત થઈ શકતો નથી. એવી રીતે બંધાઈ જાય છે. એની ઈચ્છા હોય કે મારે આકુળતા બહુ થાય છે. વિકલ્પ છૂટી જાય, મટી જાય તો સારું. એના માટે ઊંઘવાનો પ્રયત્ન કરે, ન ઊંઘ આવે તો ઊંઘવાની ગોળી લ્યે, દવા લ્યે. જો બહુ આકુળતા થતી હોય તો. પણ એ વિકલ્પથી છૂટવાનો સાચો ઉપાય નથી. એ તો જેવી ઘેનની અસર પૂરી થઈ કે પાછી એ વણઝાર ઊભી થઈ જશે. અને એ રોકી રોકાશે નહિ. તો કેમ મટે? અને જીવને કેમ શાંતિ થાય? કે નિર્વિકલ્પ શાંતસ્વરૂપ, અનંત શાંતસ્વરૂપ જે આત્મા છે-પરમાત્મા-આત્માનું પરમસ્વરૂપ તે પરમાત્મા એમાં લીન થાય, એમાં તદ્દીન થાય નિર્વિકલ્પભાવે ત્યારે એ વિકલ્પ મટે છે. એ પહેલા એ વિકલ્પ મટતો નથી. એક જ એનો ઉપાય છે.

‘વારંવાર ભેદજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરતા કરતા મતિશ્રુતના વિકલ્પો તૂટી જાય છે,...’ પ્રથમ નિર્ણયની દિશાનો પ્રયત્ન કરવો અને નિર્ણય થાય પછી આપોઆપ ઓટોમેટિક ભેદજ્ઞાનનો અભ્યાસ ચાલે. અને ભેદજ્ઞાનનો અભ્યાસ ચાલે તો લક્ષમાં આવેલું જે નિર્વિકલ્પ સ્વરૂપ એને એ સ્વરૂપના એકાગ્રતાના (પ્રયત્નથી) એક મર્યાદાએ એકાગ્રતા થઈને નિર્વિકલ્પ ઉપયોગ થઈ જાય છે. ત્યારે એને વિકલ્પ તૂટી જાય છે. અથવા જેણે નિર્વિકલ્પ સ્વરૂપનો નિર્ણય કર્યો એને નિર્વિકલ્પ ઉપયોગ થવાનો કાળ પાકી ગયો. એમ લેવું. એવી એક પરિસ્થિતિ ઊભી થાય છે કે જેમાં ભેદજ્ઞાનનો પુરુષાર્થ સહજપણે ઊપડે છે, શરૂ થઈ જાય છે અને નિર્વિકલ્પ દશા આવ્યે જ રહે છે. આવ્યા વગર રહેતી નથી. ત્યારપછી પણ એ આગળ ચાલે છે. પણ અહીંયાં તો આ તબક્કે તો આવે, આવે ને આવે.

જ્યારે એ મતિશ્રતુજ્ઞાનના વિકલ્પો તૂટી જાય છે ત્યારે એણે માત્ર વિકલ્પને નથી તોડ્યા પણ એણે એના અનંત જન્મ-મરણને તે જ ક્ષણે તોડી નાખ્યા છે. આ એક બહુ મોટું કામ છે. એક જ ક્ષણમાં અનંત જન્મ-મરણનો નાશ આ નિર્વિકલ્પ ઉપયોગના કાળે થઈ જાય છે. પછી જીવ ગૃહસ્થદશામાં હોય, પછી તિર્યચ્છદશામાં હોય, સાતમી નારકીએ હોય કે દેવલોકના દેવોના વૈભવમાં હોય તોપણ એ કોઈપણ જગ્યાએ ચારેય ગતિમાં એના જન્મમરણનો નાશ (થઈ જાય છે). પહેલો ઘા આ જન્મ-મરણનો નાશ થવામાં થાય છે. એ વિષય તો વિશેષ છે.

અહીંયાં તો એમ કહે છે કે વિકલ્પ તૂટી ગયા. બસ! એટલું જ કામ થયું ને. એક ક્ષણમાં વિકલ્પ તૂટી ગયા એમાં શું મોટી વાત છે? જેમ આ હાર્ટ છે એ એક ઘબકારો ચૂકી જાય. કોઈ ઘબકારો હાર્ટ ચૂકી જાય કે પલ્સ છે, નાડીનો કોઈ ઘબકારો ચૂકી જાય. પલ્સ.. કહે છે ને? તો એમાં શું થઈ ગયું? કે એમાં શું થઈ ગયું નહિ એમાં ગંભીરતા છે. જેવી ઈરેચ્યુલારિટી ઉત્પન્ન થઈ એ કોકવાર હાર્ટને બંધ કરી દે. બરાબર છે?

અહીંયાં એમ કહે છે કે એક ઘબકારો આ વિકલ્પનો છૂટી ગયો તો એ ખાલી સામાન્ય વાત છે? એક ક્ષણનો વિકલ્પ બંધ થઈ ગયો પણ બીજી ક્ષણે પાછો વિકલ્પ ચાલુ થઈ ગયો. તો એક ક્ષણનો વિકલ્પ બંધ થઈ ગયો એમાં કઈ મોટી વાત? એમાં મોટામાં મોટી એ વાત છે કે એ ક્ષણે તે જીવના જન્મ-મરણ, અનંત જન્મ-મરણનો નાશ થઈ ગયો. હવે પછીના જેટલા જન્મ-મરણ છે એમાં અનંતતાનું સત્ત્વ નથી. અનંતતાનું સત્ત્વ બળી ગયું, ખલાસ થઈ ગયું. મૂળ બાળ્યું. જન્મ-મરણનું મૂળ એણે બાળી નાખ્યું. એ બહુ મોટામાં મોટી વાત છે. અનંતતાને તોડી નાખી. પછી તો ઝાડનું મૂળ બળે અને પાંદડા લીલા રહે તો થોડો કાળ છે. એના જેવી વાત છે. એ સૂકાય જવાના. એમ સંસારવૃક્ષ એનું સૂકાઈ જાય છે અને એની મોક્ષપદમાં સ્થિતિ છે એ નિશ્ચિત થઈ જાય છે અલ્પ કાળની અંદર.

એટલે ભલે એક ક્ષણ માટે નિર્વિકલ્પ થવાય છે ચોથા ગુણસ્થાને ચારે ગતિને વિષે, તોપણ એ વાત સાધારણ નથી ગણવામાં આવી. આગમની અંદર એની બહુ મહત્તા ગણીને એની પ્રશંસા કરવામાં આવી છે અને એની મહત્તા બતાવવામાં આવી છે. આ જે 'દંસણ મૂલો ધમ્મો' એનું મૂળ .. એ વાત ઉપર છે. મૂલ શબ્દ ત્યાં વાપર્યો છે ને. ધર્મનું મૂળ દંસણ છે-દર્શન છે-શ્રદ્ધા છે. દર્શનનો અર્થ શ્રદ્ધા થાય છે અહીંયાં. એ ધર્મનું મૂળ કહો કે અનંત જન્મ-મરણના નાશને બરાબર પ્રસિદ્ધ કરે છે. એ વાત થોડી વિશિષ્ટ છે.

તા. ૧૦-૦૭-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૦૪, ૪૦૫
પ્રવચન નં. ૩૧૭

૪૦૪. ભેદજ્ઞાન .. કળા છે. મોક્ષ પામવાની કળા છે અથવા જન્મ-મરણ નાશ કરવાની કળા છે. દિગંબર સંપ્રદાયમાં એ પ્રચલિત છે. અન્ય સંપ્રદાયમાં આ શબ્દ ભેદજ્ઞાન શબ્દ-વિષય જ નહિ હોવાને લીધે પ્રચલિત નથી. દિગંબર સંપ્રદાયમાં શબ્દ પ્રચલિત હોવા છતાં એનો ભાવ એટલો ...

જ્ઞાનસ્વભાવી આત્મા ... જ્ઞાન ને પુરુષાર્થ દ્વારા અંતર સાવધાની અથવા સ્વરૂપની જાગૃતિમાં આવવું. 'હું જ્ઞાનમાત્ર છું' એવો નિર્વિકલ્પ ભાવ પોતાને વિષે પોતાને માટે પોતામાં જાગૃતપણે રહેવો એ સ્વરૂપ પ્રત્યેનું ભેદજ્ઞાન છે. અંતરથી સંપર્ક તૂટતો હોવાથી, પર સાથેનો સંબંધ છૂટતો હોવાથી તેને જુદું પડવાનું ભેદજ્ઞાન એવું નામ આપ્યું છે.

ભેદજ્ઞાન કરવું પણ સ્વરૂપનો નિર્ણય કરીને ભેદજ્ઞાન કરવું. એટલી અહીંયાં સૂચના છે. 'જ્ઞાયકસ્વભાવનો નિર્ણય કરી.' નિર્ણયપૂર્વક જો વારંવાર ભેદજ્ઞાન થાય તો અનાદિની જે મતિ-શ્રુતના વિકલ્પની શ્રંખલા છે એ તૂટી જાય. મજબૂતમાં મજબૂત સાંકળ, ગમે એવડી મોટી સાંકળ અને ગમે તેટલી મજબૂત સાંકળ હોય પણ એનો એક મકોડો તૂટ્યો કે જે સાંકળથી જે ચીજ બાંધી છે એ બંધનનું પ્રયોજન ખલાસ થઈ ગયું. સાંકળ જેવડી છે તેવડી છે. મજબૂત સાંકળથી મજબૂતપણે બાંધ્યું હોય પણ એક મકોડો તૂટ્યો તો બંધન છૂટી ગયું.

અનાદિની વિકલ્પની શ્રંખલા-સાંકળ ચાલુ છે. ભેદજ્ઞાનના વારંવારના અભ્યાસથી એકવાર એનો વિકલ્પ તોડ્યો તો ખલાસ છે. અનાદિના જન્મ-મરણના બંધન એના તૂટી જાય છે. જ્યારે એ મતિ-શ્રુતજ્ઞાનના વિકલ્પો છૂટી જાય છે ત્યારે ઉપયોગ અંતરમાં સ્વરૂપમાં ઊંડાણમાં ચાલ્યો જાય છે. ઘણા તીવ્ર રસે કરીને અંતર્મુખ ઉપયોગ વ્યાપ્ય-વ્યાપકભાવે પોતાના સ્વરૂપનો અનુભવ કરે છે ત્યારે એ ઉપયોગનું અંતર્મુખતાનું ઊંડાણ પણ ઘણું છે એમ કહેવું છે. અહીંયાં ભાવના ઊંડાણની વાત છે. કોઈ ક્ષેત્રના ઊંડાણની કલ્પના કરવા જેવી નથી. ભાવનું ઊંડાણ કેટલું છે? કે ઊંડે ઊંડે ઉપયોગ ચાલ્યો જાય છે. સ્વરૂપમાં ઊંડે ઊંડે ઉપયોગ ચાલ્યો જાય છે. સ્વરૂપ સ્વસંવેદનનો ઉપયોગ છે અને એમાં એ દશાના કાળમાં ઊંડાણમાં આત્મ ભગવાનના દર્શન થાય છે.

ભગવાનસ્વરૂપ પોતાનો આત્મા, પરમપદ-પરમેશ્વરપદ એવા જિનપદનું દર્શન થાય

છે ત્યાં. નિજપદ એવા જિનપદનું દર્શન થાય છે.

જેમ કોઈ ભોંયરામાં ભગવાનના દર્શન પ્રાપ્ત થાય. બહાર તો જમીન જેવી જમીન દેખાય. પણ કોઈ ભોંયરું ઊંડે ઊંડે ચાલ્યું જતું હોય, આગળ જતાં એક ભવ્ય પ્રતિમા ભગવાનના હોય, દર્શન થાય. એને એમ થાય કે અરે..! આ તો અહીંયાં ભોંયરામાં અંદર આવા ભગવાન બિરાજમાન હશે કોઈને ખ્યાલ પણ ન આવે. ઉપરથી ખ્યાલ ન આવે.

એમ ઉપર ઉપરથી ઉદયભાવમાં જોતાં, જ્ઞાનીને ઉદયભાવમાં જોતાં એ અંદરના ઊંડાણમાં ભોંયરામાં ભગવાનના દર્શન કરે છે એનો ખ્યાલ આવવો મુશ્કેલ પડે કે એ કેવી રીતે અંદરમાં કેવા ભગવાનના દર્શન કરે છે. અંદરમાં પોતે આત્મા સિદ્ધપદની મૂર્તિ છે. એ મૂર્તિના દર્શન થાય છે.

અહીંયાં તો એમ કહે છે કે સામે ચાલીને, જ્યાં ઉપયોગ અંતરના ઊંડાણમાં ગયો ત્યાં સામે ચાલીને ભગવાન દર્શન દે છે. કેવી શૈલી લીધી છે! અન્યમતમાં શું છે કે પોતે તો અહીંયાં પોતાના ઘરમાં જ ભગવાનનું સ્મરણ કરે છે પણ ઉપરથી ભગવાન આવીને દર્શન દે છે. અથવા જે એનું નિવાસ્થાન હોય ત્યાંથી ઊઠીને એને (દર્શન દેવા આવે છે). ત્યાં તો ઘણી કોઈ અલંકાર ભાષાના કર્યા છે. ભગવાન તો શાંતિથી પોતાના સ્વસ્થાનમાં હતા. ત્યાં અંદરમાં ખળભળાટ થયો. કોઈક મારું સ્મરણ કરે છે, મને તીવ્રપણે યાદ કરે છે, મારે ત્યાં પહોંચવું જોઈએ. પોતે પરિશ્રમ લઈને ત્યાં દર્શન દેવા જાય છે. એ શૈલી.. ઊંડાણમાં આત્મ-ભગવાન પોતે એને દર્શન દે છે. એટલે કે પોતે પ્રગટ છે, એ પ્રગટ સ્વરૂપે એનું દર્શન થાય છે. સ્વરૂપે કરીને તો અનાદિ સિદ્ધ છે, અનાદિ પ્રસિદ્ધ છે, પ્રગટ છે એનું દર્શન થાય છે. જો ઉપયોગ ઊંડાણમાં જાય તો.

જેમ ‘ભોંયરામાં ભગવાનના દર્શન પ્રાપ્ત થાય તેમ..’ એ દર્શાવે છે. ‘ઊંડાણમાં આત્મ-ભગવાન દર્શન દે છે.’ ભેદજ્ઞાની જીવને મતિ-શ્રુતના વિકલ્પો જ્યારે તૂટી અને નિર્વિકલ્પદશા થાય છે, એ નિર્વિકલ્પદશા નિર્વિકલ્પ સ્વરૂપ એવા ભગવાનના આશ્રયે થાય છે. ભગવાન આત્માના આશ્રયે થાય છે. એટલે એ દશામાં ભગવાન એને દર્શન દે છે એમ કહેવાય છે. ‘ગુરુદેવશ્રી’ એમ કહેતા કે કેવળજ્ઞાનમાં જેવા ભગવાન આત્મા જણાય છે, બસ! બરાબર એવો ભગવાન આત્મા નિર્વિકલ્પ શુદ્ધોપયોગના કાળમાં ચતુર્થ ગુણસ્થાને સાધકને, સમ્યજ્ઞને ચારે ગતિમાં, ચારે ગતિના સમ્યજ્ઞને એવો જ ભગવાન આત્માના દર્શન થાય છે.

મુમુક્ષુ :- ભગવાન તો હાજર જ છે-પોતાનો ભગવાન, પણ આ દર્શન કરતો

નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ભગવાન હાજર છે અને જેમ કોઈ બારણે ઊભો ઊભો બારણાની સાંકળ ખખડાવે, ડોરબેલ મારે લ્યોને. બેલ વગાડે છે કે નહિ? અત્યારે એ સિસ્ટમ છે. ચાંપ દાબીને બેલ વગાડે. એમ કારણ પરમાત્મા અનાદિથી એના દરવાજા ખખડાવે છે. કોઈ રીતે ઉઘાડ. તારા મિથ્યાત્વના પડળ ખોલીને દરવાજા-કમાડ ખોલી નાખ તો પોતે સાક્ષાત્ હાજરાહજૂર દર્શન દેવા માટે ખડો જ છે. પોતે પોતાની વૈભાવિક પ્રવૃત્તિમાંથી નવરો થાતો નથી. વિભાવની પ્રવૃત્તિમાંથી પોતે નવરો થતો નથી. અને વિભાવની પ્રવૃત્તિમાં બહારમાં એટલો રસ છે આ જીવને કે એ રસમાંથી એને દિશા બદલવી, એક સેકન્ડ માટે પણ દિશા બદલવાનું કોઈ કાર્ય થતું નથી.

મુમુક્ષુ :- આમ તો નવરો જ છે ને. કાંઈ કરી શકતો તો છે નહિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કરી શકતો નથી પણ એવું માનતો નથી. કરી શકું છું એમ માનીને પરપદાર્થ પ્રત્યે ઘસે છે. પરપદાર્થના કાર્યોમાં કરી શકું છું એમ માનીને ભાવથી ઘસે છે. પાછો પડે છે, માર ખાય છે, દુઃખ થાય છે એનું તોપણ સમજતો નથી. આ તકલીફ છે. આવી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- ચોવીસ કલાક નવરો જ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નવરો એટલે એ બીજું શું કરી શકે? પરના કાર્યો તો કરી શકે નહિ. પરના કાર્યો ન કરી શકે તો પરના કાર્યો કરવાનો રાગ છે એનું બળ તૂટવું જોઈએ. એવી વસ્તુ સ્થિતિના જ્ઞાનથી એનું બળ તૂટવું જોઈએ.

આમ તો દ્રવ્યાનુયોગ સૂક્ષ્મ અને ગંભીર છે, રહસ્યમય છે પણ સમ્યક્દર્શન પ્રાપ્ત કરવા માટે તો દ્રવ્યાનુયોગના જે મોટા સિદ્ધાંતો છે એટલા એના માટે પ્રયોજનભૂત અને પર્યાપ્ત છે. અન્ય દ્રવ્ય ભિન્ન હોવાથી એનું કાર્ય આ આત્મા કરી શકતો નથી. એટલે પરપદાર્થના કાર્યો કરવાની વૃત્તિરૂપ જે રાગ, એ રાગનું જોર એને તૂટી જવું જોઈએ. કરી શકતો નથી પછી શું?

બીજું, કે હું મારામાં વ્યાપુ છું અને અન્ય કોઈપણ દ્રવ્યમાં હું વ્યાપી શકતો નથી. તેથી ત્યાં સુધીની મારી પહોંચ નહિ હોવાથી હું અન્ય દ્રવ્ય પ્રત્યે પહોંચવા માટે જ પાંગળો છું. બસ! જ્યાં આધાર છૂટી ગયો... આટલું બે દ્રવ્યની ભિન્નતાનું જો જ્ઞાન કરે તો એનું રાગનું જોર તૂટે છે. અને જેટલા પરદ્રવ્ય પ્રત્યેના કાર્યોની વૃત્તિનું ઉત્થાન છે એમાં ઉપાધિ-દુઃખ અને આકુળતા છે. એ વાત એને અનુભવાવા લાગે. તો રાગાદિ ભાવથી પણ એને નિવૃત્ત થવાનો, ઉદાસ થવાનો પ્રસંગ આવે.

જો દુઃખ લાગે તો. દુઃખ ન લાગે તો એનો રાગનો રસ પણ મટવાનો નથી. ચાલો બીજી સંસારની પ્રવૃત્તિ કરવી નથી, સંસારના કાર્યો કરવા નથી પણ હવે પૂજા, ભક્તિ આદિ તો કાર્યો કરવા કે ન કરવા? શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય. તો એવી પ્રશસ્ત રાગની, શુભરાગની પ્રવૃત્તિમાં અને એના રસમાં રોકાય તોપણ એને રાગ રહિત ભગવાનના દર્શન થાય નહિ. કેમકે એ રસ જુદો છે, આ રસ જુદો છે. એવો શુભરાગનો રસ આત્મરસથી વિરુદ્ધ છે. આત્માનો રસ એમાં આવે એવું છે નહિ.

મુમુક્ષુ :- ઓલું ખોટું ને મરવાની પણ ફૂરસદ નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ બધી તીવ્ર રસમાંથી નીકળેલી, સંસારના તીવ્ર રસમાંથી નીકળેલી વાત છે. ઉદયકાર્યનો ઘણો રસ ચડી જાય છે ત્યારે એમ કહે કે ભાઈ! તમે બધા આ ચોપડી લઈને બેસો છો પણ અમને તો મરવાની પણ ફૂરસદ નથી. એમ કહે. એટલા બધા કામ માથે છે, એટલો બધો કામનો બોજો છે કે અમને તો મરવાની ફૂરસદ નથી. એટલે મરવાની ક્ષણ આવે ત્યારે તો સોએ સો કામ એમ ને એમ રાખી દેવા પડે છે. એમ ને એમ જ ઊભા રહે બધા કામ.

મુમુક્ષુ :- અહીંયાં આવ્યા પછી પણ ઓલા વિકલ્પ ચાલતા હોય છે તો એ એક જ સમાન થયા ને?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ તો ઘણું જોર છે. અહીંયાં વાત ચાલે છે સંસારથી વિમુખ થવાની. આત્માની વાત ચાલે છે એમાં આત્માના વિકલ્પ ન થાય અને બીજા પાછા કાર્યોના વિકલ્પ થાય તો ઘણું જોર છે એ બાજુનું, ઘણો રસ છે એ બાજુનો.

મુમુક્ષુ :- તો શું કરવું હવે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- રસ લેવો-વિરુદ્ધ રસ લેવો. જે રસ તોડવો હોય એનાથી વિરુદ્ધ રસ લીધા વિના આગળનો રસ તૂટશે નહિ. આ જીવે રસ તો ઘણો લીધો છે. એ રસ તોડવા માટે વિરુદ્ધ રસ કેળવવો પડે. અને એ વિરુદ્ધ રસ કેળવવા માટેના આ સ્વાધ્યાય આદિ બાહ્ય સાધન છે. બાહ્ય સાધન છે. અંતર્મુખ સાધન તો પોતાના પરિણામ છે. પણ અહીંયાં એને એકલો પડે તો પરિણામ કામ કરતા નથી એટલે નિમિત્તને સાથે રાખે છે. ઉપયોગ બદલવા માટે નિમિત્તને પકડે છે.

ઓલું તો શું છે કે કેમ બહારમાં વિકલ્પ જાય છે? કે કિંમત ઘણી આપી દીધી છે. એમાં સુખ છે, એમાં હિત છે, એમાં અનુકૂળતા છે, એમાં મહત્તા છે, એમાં મોટાઈ છે, અધિકાઈ છે. ઘણી કિંમત આપીને એનો નિર્વિકલ્પ નિર્ણય છે. એ સંબંધીનો પણ નિર્વિકલ્પ નિર્ણય કામ કરે છે. એટલે એ નિર્ણયને વશ પરિણામ ભાગે છે. પણ એટલો વિચાર નથી કે અહીંયાં કાળ મર્યાદિત છે અને હિત જો સાધ્યું તો

સાધ્યું નહિતર જ્યાં વિકલ્પ જાય છે તે બધું મૂકીને ક્યાંક બીજે ઊંડે ઊંડી ખીણમાં ઘકેલાઈ જવું પડશે. એ દુઃખની ખીણ છે.

પોતાનું સ્વકાર્ય કરવામાં બીજા કાર્યો આડે ફૂસદ નથી, બીજા વિકલ્પો આડે ફૂસદ નથી તો ભગવાન એને પ્રમાદ કહે છે. એને પ્રમાદ કહે છે. બીજા કામમાં લાગેલો છે અને આત્મહિતનું કાર્ય કરતો નથી એ જીવ પ્રમાદી છે. અને એવા પ્રમાદથી આ જીવે પોતાનું માહુ કરવામાં મણા રાખી નથી. પ્રમાદે કરીને આ જીવે પોતાનું ભુંડું કરવામાં-પોતાનું અકલ્યાણ કરવામાં, પોતાનું દુઃખ ઊભું કરવામાં કાંઈ બાકી રાખી નથી. આમ વાત છે.

મુમુક્ષુ :- વિકલ્પ તો થાય છે સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટેનો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો એણે સુખનો નિર્ણય કર્યો છે ને. જેણે સુખનો નિર્ણય કરી લીધો છે કે એ બધા કાર્યો કરતાં હું સુખી થઈશ. પછી તો એના પરિણામ એને રોકવા હોય તો રોકી શકે નહિ. નિર્ણયવશ એ પરિણામ દોડવાના છે. પણ એવા વિકલ્પો અને એવા પ્રયત્નો તો અનાદિ કાળથી કરે છે. કેટલો સુખી થયો એ બતાવ. એના પરિણામસ્વરૂપે, ફળસ્વરૂપે કેટલો સુખી છો એ બતાવ કે કેટલો દુઃખી છો એ બતાવ છેવટ પણ. બતાવ તો ખરો કે જે પરિસ્થિતિ છે એ તો બતાવ. એનો સરવાળો દુઃખ સિવાય બીજું કાંઈ નથી. દુઃખ જ છે.

પ્રાયઃ જીવ અશાતાને જ વેદે છે. શારીરિક અશાતા તો ક્યારેક હોય પણ માનસિક અશાતાને જ જીવ વેદે છે. બીજું કાંઈ કરતો નથી. માનસિક શાતાને નહિ, માનસિક અશાતાને જ વેદે છે. દેવલોકમાં પણ માનસિક અશાતાને વેદે છે, મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન હોવાથી. ‘ગુરુદેવ’ પ્રવચન જ ત્યાંથી શરૂ કરતા મોટા ભાગે કે જેને સુખી થવું હોય એના માટે આ વાત કહેવાય છે. સુખી થવું હોય એને. આત્માના સુખ-શાંતિ જેને જોઈતા હોય એને માટે વાત છે. હજી જેને જગતના સુખ માટે દોડવું છે એને આ વાત કાને જ નહિ પડે. કાને પડતી હોવા છતાં ખરેખર કાને નહિ પડે. અંદર એનું સ્થાન નહિ જામે. જે સ્થાન એને જામવું જોઈએ એ સ્થાન નહિ જામે.

‘આમ સ્વાનુભૂતિની કળા હાથમાં આવતાં,...’ મતિ-શ્રુતના વિકલ્પ તૂટે, ભેદજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરતાં કરતાં પરભાવથી હું ભિન્ન છું એવું રાગાદિથી જ્ઞાનનું અને જ્ઞાનનું એટલે સ્વનું, સ્વનું એટલે જ્ઞાનનું જુદાપણાનો-ભિન્નપણાનો અથવા એકલા જ્ઞાનમાત્રનો અનુભવ કરવાનો પ્રયત્ન કરતાં સ્વાનુભવ ઉત્પન્ન થાય છે અને એ સ્વાનુભૂતિની કળા છે, એ સ્વાનુભૂતિની કાર્યપદ્ધતિ છે. કળા એટલે રીત-કાર્યપદ્ધતિ. એ એને હાથમાં આવતા. હાથમાં આવતા એટલે એ રીતે કદી એણે કાર્ય કર્યું નથી.

અનાદિથી ધર્મના બહાને જે કાંઈ કર્યું એ આ સિવાય બધું કર્યું છે. અંદરમાં સ્વાનુભવની કળા એને હાથ આવી નથી, એ રીત એણે પકડી નથી અને બાકી બધુંય કર્યું છે. છ-છ મહિના ઊંઘા માથે રહીને તપશ્ચર્યા કરી છે. પણ પરથી ભિન્ન, દેહાદિથી ભિન્ન, રાગાદિથી ભિન્ન એવા જ્ઞાનમય આત્માની, જ્ઞાનમય સત્તાની અનુભવ કરવાની રીત એને હાથમાં આવી નથી.

મુમુક્ષુ :- બહુ સરસ બોલ આવ્યો આ. આખી રીત આવી ગઈ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ભેદજ્ઞાન એટલે માર્ગની કરોડરક્ષુ જે છે, આખા માર્ગની કરોડરક્ષુ ભેદજ્ઞાન છે. જેમ શરીરની કરોડરક્ષુ ઉપર આખું શરીર આધાર રાખે છે. એમ આખા માર્ગની અંદર આદિ, મધ્ય, અંતમાં એક ભેદજ્ઞાન કાર્યકારી છે. એનાથી કાર્ય થાય છે, પૂર્ણતા સુધી.

એ તો વાત લીધી છે કે ‘આમ સ્વાનુભૂતિની કળા હાથમાં આવતાં, કઈ રીતે પૂર્ણતા પમાય...’ પૂર્ણતા પમાય એટલે અનંત ચતુષ્ઠ્ય પ્રગટે. કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, અનંત સુખ પ્રગટે એ કઈ રીતે પૂર્ણ દશા પ્રગટ થાય? તેની બધી કળા હાથમાં આવી જાય છે. ઠેઠ સુધીની. એક જ્યાં સ્વાનુભવ કરતા આવડ્યું ત્યાં એને કેવળજ્ઞાન પ્રગટ કરતાં આવડ્યું. જો એને સ્વાનુભવ કરતાં ન આવડ્યું તો નુકસાન એમાં કેવળજ્ઞાનનું છે. કેવડું નુકસાન છે? કેવળજ્ઞાનને ખોવાનું નુકસાન છે. નાનુસનું નુકસાન નથી.

જગતમાં તો થોડું નુકસાન પણ બરદાસ્ત કરવું નથી, સહન કરવું નથી. અહીંયાં કેવળજ્ઞાનનું નુકસાન થતું હોય તો કાંઈ એની તમા કરતો નથી. એને એમ કહે છે કે ભાઈ! એનું ફળ બહુ આકરું છે. એનું ફળ બહુ આકરું છે. જે પરમ પવિત્ર દશાનો તું અનાદર કરે છો તો એ અનાદરના ફળમાં કેટલું દુઃખ થાશે એનો કોઈ હિસાબ-કિતાબ માંડી શકાય એવું નથી.

મુમુક્ષુ :- નિગોદના દુઃખનો હિસાબકિતાબ નથી માંડી શકતો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કાલે ન કહ્યું? કે જેની અશાતા વેદનાને કહેવાનું સામર્થ્ય દિવ્યધ્વનિનો વચનયોગ પણ ધરાવતો નથી. જૈન પરમેશ્વરને પણ એવો વચનયોગ નથી કે એનું દુઃખ કહી શકે. એટલું બધું દુઃખ છે. વચનયોગ છે ભગવાનને. સર્વોત્કૃષ્ટ વચનયોગ છે તીર્થંકરદેવને. એ વાણીમાં એવું સામર્થ્ય નથી કે જીવના અનંત દુઃખને કહે, વ્યક્ત કરી શકે.

‘આમ સ્વાનુભૂતિની કળા હાથમાં આવતાં, કઈ રીતે પૂર્ણતા પમાય તે બધી કળા હાથમાં આવી જાય છે,...’ આ અનુભવની કળા છે. અને તે અનુભવની કળા સર્વથા તો અનુભવગમ્ય છે. વચનગોચર બહુ મર્યાદિત હોવાને લીધે એ વચનની અંદર

વિષય સ્પષ્ટ થતો નથી. એટલો સ્પષ્ટ થતો નથી પૂરેપૂરો, એટલે જેટલો વ્યક્ત થાય છે એના ઉપરથી અનંત આત્માઓએ એનું ગ્રહણ કર્યું, એ રીતનું ગ્રહણ કર્યું, એ રીત પ્રાપ્ત કરી, તો પોતે પણ વર્તમાન મતિ-શ્રુતજ્ઞાનમાં એવી શક્તિ ધરાવે છે કે જેટલું કહેવાય એના ઉપરથી એ કળાને ગ્રહણ કરી લ્યે, પ્રાપ્ત કરી લ્યે. અને પોતાના લાભના વિષયમાં પોતાની ચતુરાઈ ઓછી છે એવું છે નહિ. સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયને પોતાના લાભના વિષયમાં બરાબર બુદ્ધિ કામ કરે છે. મતિ-શ્રુતજ્ઞાન કામ કરે છે. ફક્ત એને દરકાર આવવી જરૂરી છે. જાગૃતિનું વચન સારું છે.

‘પ્રમાદે આ જીવનું ભૂંડું કરવામાં કાંઈ ન્યૂનતા રાખી નથી.’ પોતાને દુઃખ પહોંચાડવામાં ખામી નથી રાખી. એટલું બધું દુઃખ પહોંચાડ્યું છે. શું કારણ છે? કે પ્રમાદ છે. પ્રમાદ એટલા માટે કહેવામાં આવે છે. બીજા જીવને એ લાગુ નથી પડતું, પણ જે જીવે આ હિત કરવાની વાત સાંભળી. સાંભળીને એનો વિરોધ ન કર્યો પણ સંમત કરી કે ના ના, વાત તો શ્રીગુરુ કહે છે એ ખરેખર મારા આત્માના હિતની જ વાત કહે છે. છતાં એ કામે લાગે નહિ એનું નામ પ્રમાદ. છતાં બીજા કામે લાગે અને એ કામે લાગે નહિ એનું નામ પ્રમાદ. એ પ્રમાદે આ જીવનું અહિત કરવામાં કોઈ બાકી રાખી નથી, કોઈ ખામી રાખી નથી.

‘તથાપિ આ જીવને નિજહિતનો ઉપયોગ નથી.’ ઉપયોગ એટલે અહીંયા સાવધાની લેવી. છતાં આ જીવ દરકાર કરતો નથી. આ જીવ સાવધાની રાખતો નથી, જાગૃત થતો નથી કે હું મારું અત્યારે જ કાં હિત ન કરી લઉં. એકવાર બીજા કામ ઊભા રહી જાય. બીજા કામમાં પોતાનો વિકલ્પ ન જાય. એના વિકલ્પ નિમિત્તે થતા હોય. નિમિત્તે, હોં! વિકલ્પ કરી દે છે એ તો પ્રશ્ન જ નથી. પણ કદાચ વિકલ્પ નિમિત્તે થતા હોય એવા બધા કામ એકવાર ઊભા રહી જાય અને પરમહિતનું સર્વોત્કૃષ્ટ કામ કરવામાં એકવાર જાગૃતિ લાવીને લાગી જાય તો એને લાભ-નુકસાનનું સરવૈયું કાઢીએ તો શું એમાં નુકસાન છે અને શું લાભ છે? કે નુકસાન તો કાંઈ નથી. કેમકે ગમે તે પરિસ્થિતિમાં પછી એને દુઃખ નહિ થાય. પોતાની પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિમાં સુખ વધવાનો એનો પુરુષાર્થ અને વીર્ય ઉદ્ધાસિત થઈ જશે. આ પરિસ્થિતિ છે. આટલો મોટો લાભ છે.

મુમુક્ષુ :- પ્રત્યક્ષ લાભ દેખાતો હોય ત્યાં પરોક્ષ ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પણ જેને પ્રત્યક્ષ લાભ માન્યો છે એ લાભ નથી નુકસાન છે ખરેખર. જીવને લાભ નથી પણ નુકસાન છે. એ લાભ માનવો એના જેવડું બીજું નુકસાન નથી. આમ છે.

‘આ જીવને નિજલિતનો ઉપયોગ નથી એ જ અતિશય ખેદકારક છે.’ પોતે તો બધી વાત પોતાના ઉપર ઉતારે છે. જાગૃતિ આવવા માટે આવા બધા ટૂકડા કોઈ કોઈ પત્રની અંદર આવી ગયા છે. ૯૪૪ છે આ. કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું તો અંતર્મુહૂર્તનો પુરુષાર્થ માગે છે. એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી પરમેશ્વરપદમાં ચોંટી જવો જોઈએ. અને તે પણ છઠે-સાતમી ભૂમિકા આવ્યા પછીની વાત છે. એ પહેલા તો સીધું કોઈ મિથ્યાત્વમાં કાંઈ એથી ઉપયોગ લાગી જાય એવું તો બનવાનું નથી. ચોથું ગુણસ્થાન પ્રાપ્ત કરે ત્યાર પછી વિશેષ કરડા પુરુષાર્થથી છઠા-સાતમાની ગુણસ્થાનની મુનિદશા પ્રાપ્ત કરે, પછી અંતર્મુહૂર્ત ચોંટી જાય તો કેવળજ્ઞાન થાય. પણ સમ્યક્દર્શન માટે અંતર્મુહૂર્ત નથી. એક જ સમય લીધો છે.

મિથ્યાત્વનું જવું અને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થવી-સમકિતની પ્રાપ્તિ એક જ સમયમાં છે. ‘ગુરુદેવ’ એ પ્રશ્ન લેતા હતા કે અનાદિની ભૂલ ભાંગવા માટે આ જીવને કેટલો સમય જોઈએ? એક જ સમય. બીજો સમય નહિ. આટલો માર્ગ સગવડતાવાળો છે. હવે એક સમયની ભૂલ નથી ભાંગવી આ જીવને. તો કેટલો એનો પ્રમાદ તીવ્ર એ વિચાર કરવા જેવો છે. પ્રમાદનો બોલ છે ને. એનો પ્રમાદ કેટલો તીવ્ર! અથવા એની બેદરકારી કેટલી! એનો પોતે ખેદ કરે છે કે, અરે..! આ આવો પ્રમાદ! અતિશય ખેદકારક વિષય છે આ. એમ અંદરમાં પોતાને એનું દુઃખ ન લાગે, ખેદ ન થાય તો હળવાશ પણ ક્યાંથી આવે? એનું જે ભારે કર્મીપણું છે અથવા અયોગ્યતા છે એ યોગ્યતામાં ક્યાંથી આવે?

પોતાના કાર્ય માટે જે બેદરકારી સેવાય છે એનું એને અંદરમાં દુઃખ થઈ જવું જોઈએ. ત્યારે એનાથી એ છૂટો થાય, નિવૃત્ત થાય. એ પરિણામથી આગળ વધી શકે. નહિતર જીવને પરિણાતિનું બંધન ઘણું છે. પરિણાતિ જે થઈ ગઈ છે એ પરિણાતિ મોળી પડતી નથી. એની શક્તિ ઘટતી નથી અને ત્યાં સુધી ઉપર ઉપરના વાંચન-વિચાર તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધીના વિકલ્પો એ બધા બેકાર જાય છે. કોઈ કાર્યકારી થતા નથી.

મુમુક્ષુ :- પ્રમાદનો અર્થ શબ્દકોષમાં જોવે, આવી ડેફીનેશન ત્યાં હોય નહિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પ્રમાદ એટલે આળસ કરવી તે. શબ્દકોશ લ્યો તો એટલો અંદરથી અર્થ નીકળે કે પ્રમાદ એટલે આળસ કરવી તે.

આમાં તો શું છે કે એના ભાવાત્મક વિષયમાં જાવ તો જીવ કોઈ કામમાં આળસ ક્યારે કરે છે? કે એને રસ ન હોય ત્યારે. એને રસ ન હોય તો એ કામ કરવાની આળસ થાય એને. જગતની રુચિ આળસે ક્યારે? કે ‘સમયસાર’ એવા શાયકની

રુચિ થાય ત્યારે. આજસ શબ્દ તો ઘણી જગ્યાએ વપરાણો છે. પ્રમત્ત શબ્દ. પ્રમાદ-પ્રમત્ત લ્યો. છઠા ગુણસ્થાનને પ્રમત્ત કહે છે. મોક્ષમાર્ગને વિષે પ્રમત્ત નામનું છટું ગુણસ્થાન છે કે જ્યાં મુનિઓ અંતર સાવધાનીપૂર્વક બહારમાં પંચ મહાવ્રત અહિંસા આદિનું પાલન કરે છે. ઉત્કૃષ્ટ! જગતમાં જેનો જોટો ન જડે એવી ઉત્કૃષ્ટ અહિંસા. એકેન્દ્રિયાદિ જીવની પણ હિંસા ન થાય, એની પ્રાણરક્ષા થાય એવી ચર્યા, પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ, એવી ચર્યા સમિતિ-ગુપ્તિપૂર્વકની એથી અહિંસા પાળે. ભગવાન કહે છે કે તારો પ્રમાદ છે. આ .. દશા ... એને અવગુણના ગુણસ્થાનક તરીકે નામ આપ્યું. લોકોમાં તો એટલી અહિંસા છે જ નહિ આ જગતમાં. કોઈ સંપ્રદાયમાં નથી, કોઈ વ્યવહારમાં નથી, કોઈ રૂઢિમાં નથી, કોઈ રીત-રિવાજમાં નથી. જૈનદર્શનની વ્યવહારિક અહિંસા. પરદયા નથી એટલી.

‘શ્રીમદ્જી’એ લીધું છે કે જેની પરદયાનો વ્યવહારનો વિષય આટલો ઉત્કૃષ્ટ હોય તો એનો પરમાર્થનો વિષય કેટલો ઉત્કૃષ્ટ હશે એ વિચિક્ષણ જીવે વિચાર કરવા જેવો વિષય છે. તો એનો પરમાર્થનો વિષય કેટલો ઉચ્ચ કોટીનો હશે! જેનો વ્યવહારનો વિષય આટલા ઉચ્ચ સ્તરનો, આટલી ઉચ્ચ કોટીનો છે તો એનો પરમાર્થનો વિષય કેટલી ઉચ્ચ કોટીનો હશે! આ એક વિચારવાન જીવને વિચાર કરતો મૂકી દે એવો વિષય છે. ઘણી ઘણી એવી વાતો લખી છે.

મુમુક્ષુ :- બહારમાં જેને વિચક્ષણ અને ડાહ્યો ગણે એને તમે કાઢી નાખ્યા સાવ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો એની વિચક્ષણતા ચાર ગતિમાં રખડવાના કર્મ બાંધે છે. શું એને વિચક્ષણતા કહેવી?

‘ગુરુદેવ’ એકવાર ‘ભાવનગર’ પધાર્યા હતા. ‘વજ્રભાઈ’ના બંગલે ‘ભગવાન છગન વાળા’ ‘વજ્રભાઈ’. ‘વજ્રભાઈ’ના બંગલે ઉતારો હતો. નિવાસસ્થાન ત્યાં રાખ્યું હતું. રાત્રિ ચર્યા પણ ત્યાં એક રૂમમાં થતી હતી. એકવાર રાત્રિચર્યામાં પંદર-વીસ મિનિટ હું વહેલો હતો. ‘ગુરુદેવ’ એકલા આવીને એ રૂમમાં બિરાજ્યા હતા. ભાઈ તો ત્યાં જ રહેતા હતા ‘વજ્રભાઈ’. એટલે એ પોતે આવીને બેઠા, હું બેઠો હતો. પછી એ આવીને બેઠા. એકલા હતા એટલે અંગત વાત કરી હતી. અંગત વાત (કરવાની) સામાન્ય રીતે ‘ગુરુદેવ’ની પદ્ધતિ નથી.

‘વજ્રભાઈ’ એક વાત કરું. તમારા વિષે એમ સાંભળ્યું છે કે તમે બહુ બુદ્ધિશાળી છો, વ્યવહારકુશળ છો. વ્યવહારકુશળ એટલે શું કે ક્યાંક ઘૂંચ પડી હોય તો એનો રસ્તો કાઢે બુદ્ધિથી. કોઈ ઝઘડો હોય, કોઈ તકરાર હોય, કોઈ વાત ન પતતી હોય, સમાધાન ન થતું હોય તો ડાહ્યો માણસ હોય એને પૂછે કે આમ નહિ ને આમ

કરો, આમ નહિ ને આમ રસ્તો કાઢે. પણ આત્માને જન્મ-મરણથી છોડાવે એનું ડહાપણ છે અને એનું નામ વિચક્ષણતા છે. સંસારની વિચક્ષણતા એ ખરેખર વિચક્ષણતા નથી. એ પરિણામ તો કર્મ બાંધનાર છે બધા.

આ માર્ગ છે તે જન્મ-મરણથી છૂટવાનો માર્ગ છે. એટલી જો એની કિંમત આવે તો આ જીવ આ માર્ગ શું છે, કેમ છે, કેમ પ્રાપ્ત કરાય એમાં રસ લેશે. નહિતર આ જીવ એમાં રસ નહિ લે. એમ કહીને આની કિંમત શું છે એ મૂકી દીધી. એક અંગત રીતે .. માણસ ડાહ્યો છે, આટલો યોગ થયો છે. પ્રત્યક્ષ યોગમાં જ્ઞાનીને વિશેષ કરુણા હોય. ડાહ્યો માણસ છે ને જો આને કિંમત આવી જાય તો કામ કરી જાય.

એમાં બે રીતે કામ થાય છે. જો અંતરંગમાં એ પોતાનું કામ કરી જાય તોપણ એ બહુ મોટી શાસન પ્રભાવના છે અને એવા માણસ જો અંતરંગમાં કામ કરે તો એનું સમર્પણ એટલું મોટું વધી જાય કે બહારમાં પણ એવી જ મોટી પ્રભાવના થઈ જાય. અંતર-બાહ્ય બેય પ્રભાવનાનું કારણ થાય. એટલે એવો યોગ ક્યારેક બાજે છે કે સીધું એવું કોઈ કહે. જ્ઞાની એવું કોઈ સીધું કહે એવો યોગ ક્યારેક જ બને. સમષ્ટિગત ઉપદેશ ચાલે. એમાંથી લાયક હોય એ પોતાને માટે પકડી લે પાત્ર જીવ હોય એ. વ્યક્તિગત કહેવાનો પ્રસંગ ભાગ્યે જ બને.

એ બધી વાતનું મૂળ કોઈ રહસ્યભૂત કાર્યપદ્ધતિનો જે વિષય છે એ ભેદજ્ઞાનનો વિષય છે. અને એ કળા હાથમાં આવી જાય તો એ જીવ કેવળજ્ઞાન સાથે એની કેલિ શરૂ થાય છે. એ જીવ અવશ્ય અવશ્ય કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે અને એનો સંસારનો બેડો આવી જાય છે. ચારેય ગતિના દુઃખથી એ છૂટી જાય છે. જ્યાં કોઈ અસમાધાન નથી ત્યાં કોઈ સમસ્યા પણ નથી. જ્યાં કોઈ અસમાધાન નથી ત્યાં સમસ્યા શું? ત્યાં કોઈ એને મૂંઝવણ રહેતી નથી. ૪૦૪ થયો.

અજ્ઞાની જીવ 'આ બધું ક્ષણિક છે, સંસારની ઉપાધિ દુઃખજ્ઞ છે' એવા ભાવથી વૈરાગ્ય કરે છે. પણ 'મારો આત્મા જ આનંદસ્વરૂપ છે' એવા અનુભવપૂર્વકનો સહજ વૈરાગ્ય તેને નથી તેથી સહજ શાંતિ પરિણમતી નથી. તે ધોર તપ કરે છે, પણ કષાય સાથેની એકત્વબુદ્ધિ તૂટી નથી તેથી આત્મપ્રતપન પ્રગટતું નથી. ૪૦૫.

૪૦૫. ‘અજ્ઞાની જીવ ‘આ બધું ક્ષણિક છે, સંસારની ઉપાધિ દુઃખરૂપ છે’ એવા ભાવથી વૈરાગ્ય કરે છે.’ જેમ ૪૦૪ બોલમાં અસ્તિથી કેવળજ્ઞાન સુધી મુક્તદેશાનું કારણ બતાવ્યું. એમ અહીંયાં સંસારદેશાનું કારણ બતાવવું છે. આ સંસાર કેમ મટતો નથી? ઘણી વાર જીવને આ સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય આવ્યો છે. સંસાર ઉપર... સંસાર એટલે સંસારના પ્રસંગો, સંસારના પ્રસંગોમાં રહેવું એના ઉપર આ જીવને ઘણો વૈરાગ્ય આવ્યો છે. તો એણે શું વિચાર્યું છે? એ વખતે આધાર શું લીધો છે? કે આ બધું ક્ષણિક છે. કોઈ પ્રિયજનનું મૃત્યુ થાય. એને એમ થાય કે અરે..! આટલી જિંદગી તો ઘડીકમાં ચાલી ગઈ. આ બધું ક્ષણિક છે. સંસાર છે એ બધો ક્ષણિક છે. અને આ બધા સંસારની અંદર અનેક પ્રકારની ઉપાધિવાળા કાર્યો છે. અનેક જાતની એની અંદર ઉપાધિ વહોરવી પડે છે માટે આ બધું દુઃખરૂપ છે. ‘એવા ભાવથી વૈરાગ્ય કરે છે. પણ ‘મારો આત્મા જ આનંદસ્વરૂપ છે’ આનંદ સ્વરૂપ છે અથવા પૂર્ણ છે. પૂર્ણતાવાળાને બીજી જરૂર નથી. જરૂરિયાતવાળાને ઉપાધિ કરવી પડે છે. જેને જરૂરિયાત નથી એને ઉપાધિ કરવી પડતી નથી.

‘એવા અનુભવપૂર્વકનો સહજ વૈરાગ્ય તેને નથી...’ હવે શું છે કે વૈરાગ્ય તો આવે છે. વૈરાગ્યનું જે પડખું એણે પકડ્યું છે એ સર્વથા ખોટું નથી. એક ન્યાયે તે યોગ્ય છે કે ખરેખર સંસારના બધા પ્રસંગો ક્ષણિક છે. કોઈ કલાકનો ખેલ છે તો કોઈ વર્ષોનો ખેલ છે, કોઈ દિવસોનો ખેલ છે, કોઈ મહિનાઓનો ખેલ છે પણ બધા ખેલ પૂરા થઈ જાય છે. અનાદિઅનંત કોઈ ખેલ ટકતો નથી. એટલે બધું ક્ષણિક છે એ તો સર્વસામાન્ય અનુભવગોચર છે એની ના નથી. અને સંસારના કાર્યોમાં કેવળ ઉપાધિ છે એ વાત પણ બધાને સર્વ સામાન્ય અનુભવગોચર છે. એટલે એક ન્યાયે તે વાત ખરી હોવા છતાં બીજો ન્યાય સાથે સાથે બરાબર હોવો જોઈએ.

શું કહે છે? અસ્તિ-નાસ્તિના બેય પડખા બરાબર હોવા જોઈએ. નાસ્તિનું પડખું તો જીવ પકડે છે. કેમકે ત્યાં નાસ્તિમાં ઊભો છે. એટલે એને અનુભવ થાય છે કે આ સંસારની અંદર બધું ક્ષણિક છે અને આ ઉપાધિવાળો સંસાર છે. ઉપાધિ ઘણી છે. ક્યારેક થોડી શાતાનો પ્રસંગ આવે છે પણ મુખ્યપણે તો અશાતામાંથી જ જીવને સમય પસાર કરવાનો રહે છે, ઉપાધિમાં જ જીવને સંસારમાં ચાલવાનું રહે છે. અને એથી એને સંસારથી છૂટા થવા માટેનો ભાવ, એ રૂપ વૈરાગ્ય એટલે સંસાર પ્રત્યેનો રસ ઘટે છે. પણ બીજું પડખું જો હાથમાં ન આવે તો એ રસ ઘટેલો પાછો વધી જાય. આ પરિસ્થિતિ ઊભી થાય છે.

મુમુક્ષુ :- આ પરિસ્થિતિમાં ખરેખર ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- દુઃખનો આધાર ખોટો છે. દુઃખનો આધાર એને પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે કાર્ય નથી થયું અને તેથી આકુળતા થઈ, એના અવલંબને એને દુઃખ લાગ્યું છે. સુખની સાથે મિઠવીને દુઃખ લાગ્યું નથી. એમ છે. જ્ઞાનમાં સુખ છે અને રાગમાં દુઃખ છે. મોક્ષ અધિકાર, 'સમયસાર'. રાગનું લક્ષણ આકુળતા છે, જ્ઞાનનું લક્ષણ અનાકુળતા છે. એ વાત લીધી છે. ૨૯૪ ગાથા. ...

તો એને દુઃખ ક્યાં લાગવું જોઈએ? કે સાથે સાથે જ્ઞાનમાં સુખ ભાસવું જોઈએ. જો જ્ઞાનમાં સુખ ન ભાસે તો રાગમાં દુઃખ પણ નહિ ભાસે. આમ થશે. કારણ કે કે સુખ-દુઃખ તો અપેક્ષિત છે. દ્વંદ્વ છે, જોડકું છે. જ્ઞાનમાં એને સુખ ભાસવું જોઈએ અને રાગમાં એને દુઃખ ભાસવું જોઈએ. તો અહીંયાં ઉપાધિમાં દુઃખ લાગે છે. કોઈ કાર્ય મુશ્કેલીવાળું હોય, ન થતું હોય ત્યારે એને આકુળતા થઈ થઈને માંડ માંડ પહોંચવું હોય, એ બહુ સ્ટ્રગલ કરીને કામ કર્યું. મથામણ કરીને. તો એ બધી ઉપાધિ એને દુઃખરૂપ લાગે છે. એક ન્યાયે દુઃખ નથી એમ નથી કહેવું. એક ન્યાયે એ વાત ઠીક છે. પણ છતાં એનો સાંગપાંગ વિચાર કરીને... સમ્યક્ની કિંમત અહીંયાં છે. સમ્યક્ની કિંમત જ અહીંયાં છે કે જેના બધા પડખા સાચા છે. એ રીતે જેનું પરિણામન છે તે પરિણામન સમ્યક્ છે કે જેના બધા પડખા નિર્દોષતાને જ ઉપજાવનારા છે. બધા પડખેથી એક જ વાત ઉત્પન્ન થાય છે. એ સમ્યક્ છે.

મુમુક્ષુ :- અસ્તિ હોય તો જ નાસ્તિ સાચી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નાસ્તિનું મૂલ્યાંકન જ અસ્તિથી કરવું જોઈએ. નહિતર તો વૈરાગ્ય ઘણા કરે છે. એવા વૈરાગ્ય હોય તો એમ લાગે કે વૈરાગ્યની મૂર્તિ જોઈ લ્યો. એવો વૈરાગ્ય હોય. શુક્લલેશ્યા ઉત્પન્ન થાય. પાછું મૂળ અસ્તિ હાથમાં ન આવી હોય એટલે વળી એ વૈરાગ્યના ભાવો ઓસરી જાય છે. વળી પાછા રાગાદિ ભાવ શરૂ થઈ જાય છે. આ પરિસ્થિતિ આવ્યા વિના રહેતી નથી.

રાગરહિત જે સ્વરૂપ છે, આત્મસ્વરૂપ જે રાગરહિત છે એના આશ્રયે એની પક્કડમાંથી આ વૈરાગ્ય આવો જોઈએ એમ કહેવું છે. એના બદલે એણે અવલંબન લીધું બાહ્ય પ્રસંગનું કે આ બધું ક્ષણિક છે. ક્ષણિક છે એ વાત સાચી છે પણ એનો એકાંત થાય છે અહીંયાં. ઠીક! એનો અહીંયાં એકાંત થાય છે. પડખું સાચું હોવા છતાં એકાંત હોવાને લીધે સમ્યક્ નથી થતું. પડખું સાચું હોવા છતાં એકાંત હોવાને લીધે સમ્યક્ નથી.

એવો જ વિષય થોડો પદાર્થની વ્યવસ્થાનો અને બંધારણનો છે. કોઈ એમ સમજે

છે કે આ વાત બરાબર કહે છે. તો એ વાતનો અર્થ એને બુદ્ધિગમ્ય રીતે બરાબર બેસે છે પણ પદાર્થ એને ભાસ્યો નથી. તો એ જ પદાર્થને કોઈ બીજી રીતે કહે ત્યારે એણે પોતે જે રીતે એની કલ્પના કરીને એ પદાર્થનું ચિત્ર પોતાની કલ્પનાની મર્યાદામાં ફિક્સ કરી નાખ્યું છે, એની બહાર જાય છે બીજી વાત તો એમ કહે છે કે આવું તો ન હોય. આવું તો ન હોય. આ વાત બરાબર નથી લાગતી. તો એ વાત બરાબર નથી લાગતી એનો અર્થ શું છે? કે એ જ પદાર્થનું બીજું પડખું એની સામે આવ્યું એનાથી એ અજાણ છે. માટે એક પડખું જે કહેવાયું તે બરાબર એની સમજણમાં સંમત થયું તે એકાંતે થયું છે. એટલે એને બીજી વાત સાચી છે એનો પણ નિષેધ આવે છે. સાચી વાતનો નિષેધ આવે છે. એવું બને છે. આત્માના નિશ્ચય સ્વરૂપ માટે પણ એવું બને છે અને આત્માના વસ્તુના બંધારણના વિષયમાં પણ એવું બને છે.

ઉત્પાદવ્યયધ્રુવયુક્તં સત્. તો દ્રવ્ય છે એ તો ગુણપર્યાયવત્ છે. ખરેખર તો દ્રવ્ય નામ તો એ પર્યાયને દ્રવ્ય છે એવી શક્તિ, એવો સ્વભાવ હોવાને લીધે એ દ્રવ્યણના કાર્યની મુખ્યતાથી એનું નામ દ્રવ્ય આવ્યું છે. જે વસ્તુ છે તે છે. અને વસ્તુ નામ પણ અનંત ગુણોનો વાસ હોવાને લીધે વસ્તુ કહી છે. એટલે કોઈપણ ગુણની મુખ્યતાથી પદાર્થનું નામ હોય છે. પદાર્થમાં એવો એક ગુણ નથી. એવા અનંત ગુણ છે.

ગુણપર્યાયવત્ દ્રવ્યં. તો ગુણ અને પર્યાય બે છે. આ સિવાય દ્રવ્ય તો કોઈ ત્રીજી ચીજ છે નહિ. એમ કહીને તેને દ્રવ્ય વળી શું? આ પ્રશ્ન થઈ જાય. દ્રવ્ય તે વળી શું પાછી ત્રીજી ચીજ? ત્રીજી ચીજ તો દેખાતી નથી. ગુણ અને પર્યાયો. આ સિવાય ત્રીજું દેખાતું નથી. દ્રવ્ય-દ્રવ્ય શું ચાલે છે આ બધું. વસ્તુ છે એ ત્રિકાળ જ્ઞાયકસ્વભાવે છે. અને ધર્મની મુખ્યતાથી સમ્યજ્ઞાન આદિ જ્ઞાતા-દૃષ્ટા પરિણામ, વીતરાગભાવ, જૈનધર્મ એમ કહેવામાં આવે છે. એને સીધું એમ કહે કે વસ્તુ અરપિણામી છે. વેદકસ્વભાવી હોવા છતાં પણ અવેદક સ્વભાવે છે. લ્યો ઠીક! વેદક સ્વભાવી હોવા છતાં પણ સ્વરૂપે કરીને અવેદક છે અને અપરિણામી છે. અરે..! લાકડું પડ્યું રહે એમ કૂટસ્થ છે એમ કહી દે છે. કૂટસ્થ. આ વાત તો કેવી? આ વાત કાંઈ આપણે સાંભળી નથી. આવું કાંઈ વસ્તુનું સ્વરૂપ ન હોય. વસ્તુ તો નિત્ય પરિણામનશીલ છે. પરિણામન સહિત છે તોપણ પરિણામન સહિત પણ છે. તો એક પડખું બરાબર પકડ્યું હોય, પરિણામનશીલ છે એની ના નથી. બીજું પડખું પણ એણે બરાબર પકડવું જોઈએ. નહિતર એકાંત થયા વગર રહે નહિ. અને જ્યાં એકાંત થાય ત્યાં બીજી રીતે સત્ય વાત આવે તોપણ એનો નિષેધ આવ્યા વિના રહે નહિ. એનો

નિષેધ આવે. આ દોષ ઊભો થાય.

મુમુક્ષુ :- ગૃહીત મિથ્યાત્વ આવી ગયું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ગૃહીત મિથ્યાત્વ ઊભું થાય, ગૃહીત મિથ્યાત્વ ઊભું થાય.

અહીંયાં જે વૈરાગ્યની વાત કરી છે, વૈરાગ્યની વાત ઠીક છે કે અજ્ઞાનદશામાં પણ જીવને સંસાર પ્રત્યે વૈરાગ્ય આવે છે. બધું ઉપાધિવાળો સંસાર છે એમ લાગે છે. વૈરાગ્ય એને થાય છે પણ ખરો. પણ આત્માના આશ્રયે એનો વૈરાગ્ય નથી. સંસારની ઉપાધિના આશ્રયે એનો વૈરાગ્ય છે. વૈરાગ્યનું આશ્રય સ્થાન ઉપાધિ છે. ખરેખર વૈરાગ્યનું આશ્રયસ્થાન આનંદસ્વરૂપ પરિપૂર્ણ આત્મા હોવો જોઈએ. એમ છે ખરેખર.

મુમુક્ષુ :- આ પણ ‘ગુરુદેવશ્રી’એ આ કાળમાં બતાવ્યું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બહુ ઉપસાવીને. ઉપસાવીને બતાવ્યું. એ વાતને ઘણી ઉપસાવી. ગુમ રહી જાય એવી રીતે નથી રાખી. બહુ પ્રસિદ્ધ કરી છે. એટલે તો અનેક કામ કરી જશે ને. પંચમઆરાના છેડા સુધી વસ્તુ રહેવાની છે તો અનેક કામ કરી જશે. પંચમ આરો છે, કાળ હીણો છે, વિરાઘક બળો ઘણા છે તોપણ ‘ગુરુદેવ’નો પરિશ્રમ અલેખે જવાનો નથી. આ એક કેવળજ્ઞાનમાં આવે એવું શ્રુતજ્ઞાનમાં આવેલું પરમ સત્ય છે.

“મારો આત્મા જ આનંદસ્વરૂપ છે” એવા અનુભવપૂર્વકનો સહજ વૈરાગ્ય તેને નથી...’ અજ્ઞાનદશામાં અજ્ઞાની જીવને એવો સહજ વૈરાગ્ય નથી. મારો આત્મા જ આનંદ સ્વરૂપ છે તેથી એ અનંત આનંદસ્વરૂપ આત્મામાં જ હું રમું અને પરભાવથી અને પરદ્રવ્યથી ઉદાસ થાઉં એ પ્રકાર નથી. એ પ્રકાર તે સમ્યક્ પ્રકાર છે. એ પ્રકાર એને આવ્યો નથી અને ઉદાસ થયો છે, વૈરાગ્ય આવ્યો છે તો એ વૈરાગ્ય સાચો નથી.

એ એક શૈલી છે. એકલો નિષેધ નહિ સ્થાપે. વિધિ સહિત નિષેધને સ્થાપે છે. અને એ યોગ્ય છે. એમ જ હોવું જોઈએ. પ્રતિપાદનની શૈલીમાં એ શૈલી ઉચિત શૈલી છે. વિધિ સહિત નિષેધને સ્થાપવો. જો એકલો નિષેધ સ્થાપવામાં આવે તો એ પણ યોગ્ય નથી. અથવા તો એમાંથી કોઈ વૈરાગ્યનો નિષેધ કરવા જતાં રાગાદિમાં ઝંપલાવી દે પછી. એકલો વૈરાગ્યનો નિષેધ કરે એવું જ પડખું લે. ત્યાગનો નિષેધ કરે, વૈરાગ્યનો નિષેધ કરે જોરજોરથી અને વિધિ સ્થાપે નહિ. તો શું થાય? એક તો જીવને સંસારનો રસ છે. વિષય ભોગ-ઉપભોગનો રસ છે એમાં લાગી જાય છે.

“મારો આત્મા જ આનંદસ્વરૂપ છે”...’ અને પૂર્ણ છે. ‘એવા અનુભવપૂર્વકનો

સહજ વૈરાગ્ય તેને નથી તેથી સહજ શાંતિ પરિણમતી નથી.’ તેથી આત્માને સહજ શાંતિ પરિણમતી નથી. વૈરાગ્ય આવે છે એમ કહે છે. પણ એ વૈરાગી જીવને પણ શાંતિ નથી હોતી. નહિતર વૈરાગ્ય હોય તો એને શાંતિ સાથોસાથ હોવી જોઈએ. પણ શાંતિનું સરોવર જે આત્મા છે એમાં ડૂબકી લગાવી નહિ, એમાં લીન થયો નહિ એને શાંતિ પ્રગટ થતી નથી. એટલે વૈરાગ્ય થાય છે પણ છતાં એને શાંતિ આવતી નથી. એટલે એકાંત થયો એનું કારણ છે.

માણસ કહે છે ને કે, ભાઈ! તમે ગમે તેટલી મહેનત કરો પણ એમાં દાળિયા નહિ થાય. એનો અર્થ શું કે તમને એમાં સુખ ને શાંતિ નહિ થાય. એમ વૈરાગ્ય આવ્યો પણ શાંતિ ન થઈ તો એ વૈરાગ્ય શું કામનો? એમાં નક્કી કાંઈક ભૂલ પડેલી ગઈ, કાંઈક ભૂલ રહેલી છે.

‘એવા અનુભવપૂર્વકનો સહજ વૈરાગ્ય તેને નથી તેથી સહજ શાંતિ પરિણમતી નથી.’ તેથી તેને સાચી શાંતિ, સહજ શાંતિ, આત્મિક શાંતિ, અંતરમાંથી ઉત્પન્ન થતી, ગુણસ્વભાવમાંથી ઉત્પન્ન થતી શાંતિ એને પ્રગટતી નથી. વૈરાગ્યને વશ ‘તે ઘોર તપ કરે છે,...’ હવે શું લીધું આગળ? વૈરાગ્ય ઉપરાંત તે ઘોર તપ કરે છે. એક મહિનાના અપવાસ, બબ્બે મહિનાના ઉપવાસ, છ-છ મહિનાના ઉપવાસ કરે. ઘોર તપ કરવા છતાં પણ ‘કષાય સાથેની એકત્વબુદ્ધિ તૂટી નથી...’ જે ચાલતો વિકલ્પ, રાગાદિ ભાવ એ જ એનું સર્વસ્વ છે. ચાહે અશુભનો હો કે ચાહે શુભનો હો. એની સાથેનું એનું એકમેક પરિણમન છે, એકત્વબુદ્ધિનું પરિણમન છે. એનાથી જ્ઞાનમય સત્તા તદ્દન ભિન્ન છે એ વાત કોઈ રીતે એને અંદરમાં પરિણમતી નથી. એ રીતે એને ભેદજ્ઞાની આવડી નથી. રાગાદિ પરભાવથી ભિન્ન જ્ઞાનમાત્રપણે હું છું એ પ્રયત્ન, એ પક્કડ એને જ્ઞાનની અભેદભાવથી આવતી નથી. એટલે એ રાગાદિ ભાવથી અનાદિથી છૂટો પડી શકતો નથી, જુદો પડી શકતો નથી.

‘તેથી આત્મપ્રતપન...’ આત્મપ્રતપન એ શાસ્ત્રીય પરિભાષાનો શબ્દ છે. એને તપ કહેવામાં આવે છે. આત્મપ્રતપનને ખરેખર તપ કહેવામાં આવે છે. ઉપર તપ લીધું ને? ઘોર તપ કરે છે. પણ આત્મપ્રતપનરૂપ જે ખરેખર નિશ્ચય તપ છે, ભગવાને જેને તપ કહ્યું છે એવું એને તપ ‘પ્રગટતું નથી.’ અથવા એને એવું તેજ પ્રગટતું નથી. તપનો બીજો અર્થ થાય છે તેજ. આત્માની શોભા, આત્માનું તેજ એવું આત્મપ્રતપન એ એને પ્રગટ થતું નથી. એટલે એનું તપ તે ખરેખર તપ નથી. એને ભગવાને બાળતપ પછી કહી દીધું છે. અજ્ઞાન ભરેલું તપ કહ્યું છે. એ એ કારણે કહ્યું છે કે એની પાસે અસ્તિનું કોઈ પડખું નથી.

તા. ૧૧-૦૭-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૦૬
પ્રવચન નં. ૩૧૮

તું અનાદિ-અનંત પદાર્થ છો. ‘જાણવું’ તારો સ્વભાવ છે. શરીરાદિ જડ પદાર્થો કાંઈ જાણતા નથી. જાણનાર તે કદી નહિ-જાણનાર થતો નથી; નહિ-જાણનાર તે કદી જાણનાર થતા નથી; સદા સર્વદા ભિન્ન રહે છે. જડ સાથે એકત્વ માનીને તું દુઃખી થઈ રહ્યો છે. તે એકત્વની માન્યતા પણ તારા મૂળ સ્વરૂપમાં નથી.-આ, જ્ઞાની અનુભવી પુરુષોનો નિર્ણય છે. તું આ નિર્ણયની દિશામાં પ્રયત્ન કર. મતિ વ્યવસ્થિત કર્યા વિના ગમે તેવા તર્કો જ ઉઠાવ્યા કરીશ તો પાર નહિ આવે. ૪૦૬.

૪૦૬. જાણકારીથી નિર્ણય કરવો-નિશ્ચય કરવો, અપ્રયોજનભૂત વિષયમાં વિચારશક્તિને લંબાવીને વેડફવી એવા વિષય ઉપર માર્ગદર્શન છે. ‘તું અનાદિ-અનંત પદાર્થ છો.’ પહેલી શાશ્વતતા લીધી છે. જીવની હયાતી, જીવની સત્તા શાશ્વત છે. એટલે કે પોતે શાશ્વત છે. વર્તમાન હયાતી અનુભવગોચર થાય છે અને એના ઉપરથી ત્રણે કાળ પોતે હયાત છે એવું સમજી શકાય છે અને પ્રતીત કરી શકાય છે.

‘જાણવું’ તારો સ્વભાવ છે.’ સ્વભાવની વાતમાં જ્ઞાનસ્વભાવ એ રીતે સમજાવવામાં આવે છે. સ્વભાવ તો અનંત ગુણાત્મક છે તો પણ જ્ઞાનથી ગ્રહણ થાય છે. એ ગ્રહનાર અને ગ્રહાનાર બંનેમાં જ્ઞાન છે તે મુખ્ય છે. તેથી તેને કાર્યસિદ્ધિની દૃષ્ટિએ અનંત ગુણ સ્વભાવમાં આત્માનો જ્ઞાનસ્વભાવ છે એ રીતે સ્વભાવનું મુખ્યપણું પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે. ‘જાણવું’ તારો સ્વભાવ છે. શરીરાદિ જડ પદાર્થો કાંઈ જાણતા નથી.’ આ બે-ત્રણ મુદ્દા મહત્વના છે કે પોતે જાણનાર છે, પોતાના સિવાય શરીર કે બીજા સંયોગો છે એમાં કોઈ જાણવાનો સ્વભાવ નથી. તે જડ છે. એમ કહીને બંને ભિન્ન છે. બે એક નથી પણ બંને જુદા જુદા પદાર્થ છે. અને જાણનસ્વભાવી પોતે અનાદિઅનંત શાશ્વત પદાર્થ છે. આટલી વાત તો પ્રયોજનભૂત રીતે જાણવી જોઈએ. જાણવી જોઈએ એટલું જ નહિ પણ પ્રયોજનભૂત રીતે જાણવી જોઈએ.

કેમકે પોતાને પર્યાયદૃષ્ટિથી ક્ષણિકપણું કલ્પીને, ક્ષણિકપણું ગ્રહણ કરીને જીવ દુઃખી થાય છે. અથવા ચળ પર્યાયની પ્રતીતિથી એનું બધું દુઃખ છે. મરણ થશે એટલે જાણે હું નહિ હોઉં, હું નહિ હોઉં એમ થાય. એને વિશ્વાસ છે એવો કે હું નહિ હોઉં. અહીંયાં કહે છે કે વિશ્વાસ લાવ કે તું છો. અનેક શરીરો બદલવા છતાં તું છો, શાશ્વત છો, જાણનાર સ્વભાવે છો અને નહિ જાણનાર એવા સંયોગોથી તદ્દન જુદો છો. જુદો છો એટલે એના આશ્રય અને અવલંબને તારું રહેવું, નભવું, ટકવું, જીવવું એવું કાંઈ નથી. એના આશ્રયે, એના અવલંબને, એના આધારે તું નથી. ભિન્ન છો એનો અર્થ કે તારે જે મિથ્યા આધારબુદ્ધિ છે તે છૂટવી જોઈએ. નહિતર જાણવું કાંઈ આમ સમજવું અઘરું નથી.

પોતે શાશ્વત છે એ વાત સંમત થવી, થઈ શકે છે. જાણનાર છે એ વાત પણ સંમત થઈ શકે છે. શરીરાદિ જડ પદાર્થો છે એ વાત પણ સ્વીકારી શકાય છે પણ પ્રયોજનભૂત રીતે એને સ્વકારવી જોઈએ. એ પ્રયોજન એ છે કે એને જડ પદાર્થોની આધારબુદ્ધિ છે એ સ્પષ્ટ ભિન્નતા ભાસીને, વિચારીને નહિ પણ ભાસીને એની આધારબુદ્ધિ છૂટવી જોઈએ. તો એ પ્રયોજનભૂત રીતે જાણવું થયું છે. નહિતર જાણવું એ નહિ જાણવા જેવું જાણવું થયું છે. એનાથી કોઈ પ્રયોજન સર્વું નથી.

મુમુક્ષુ :-- આધારબુદ્ધિ છૂટે તો જ ..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :-- હા. તો આધારબુદ્ધિમાં ફેર પડવો જોઈએ. જો આધારબુદ્ધિ ન છૂટે તો એને આત્માને ચેતન જાણ્યો. બરાબર છે. આત્મા તો જ્ઞાયક છે. શરીર તો જડ છે બરાબર છે. બેય જુદે જુદા છે. તારો આધાર ત્યાં પડ્યો છે. શરીરની આધારબુદ્ધિને લીધે શરીરની અનુકૂળતા, પ્રતિકૂળતા આદિના પ્રસંગોમાં અથવા એ જે-તે સાધનોમાં અને પદાર્થોમાં આધારબુદ્ધિ લંબાઈ જશે.

શરીરને ટકવા માટે અન્ન જોઈએ. અન્ન મેળવવા માટે પૈસા જોઈએ, પૈસા મેળવવા માટે દુકાન જોઈએ, દુકાન ચલાવવા માટે ગ્રાહક જોઈએ. કેટલી વણઝાર ચાલવાની છે? કે આખો જે દુકાનનો વહિવટ છે એ બધો એની નીચે આવવાનો. કોની નીચે આવવાનો? અને એ સંસારની દુકાન બરાબર ચલાવવી પડશે. એનું મૂળ કારણ શું છે કે આખા ચક્કરની ધરી, આખું જે આ સંસારચક્ર ચાલે છે એની ધરી આધારબુદ્ધિ છે.

‘સમયસાર’ના સંવર અધિકારના પ્રારંભમાં આચાર્ય મહારાજે એ વાત કહી છે કે એક વસ્તુની બીજી વસ્તુ નથી. જ્યારે અમે એમ કહીએ છીએ કે એક વસ્તુની બીજી વસ્તુ નથી, ત્યારે એ બે વચ્ચે આધારઆધેય સંબંધ નથી. આ વાત ત્યાં ઊભી કરી છે. આધારઆધેય સંબંધ નથી. અને આધારઆધેય સંબંધ નથી એ વાત

લઈ જવા માટે પંડિત 'જયચંદ્રજી'એ ભાવાર્થમાં એ વાત ત્યાં સુધી લીધી કે રાગને અને જ્ઞાનને પરસ્પર આધારઆધેય સંબંધ નથી. તું જ્ઞાનસ્વભાવે છો. તારા જ્ઞાનને રાગાદિ જ્ઞેયનો કોઈ આધાર નથી. અને એ વાતને વધારે દઢ કરાવવા અર્થે એમ લીધું કે બંનેના ક્ષેત્ર ભિન્ન છે. બંન્ને ક્ષેત્રો ભિન્ન છે એ વાત ત્યાંથી લીધી છે.

ક્ષેત્ર ભિન્ન છે ... કે જો જ્ઞાયકનું અસ્તિત્વ ભિન્ન છે અને જડનું અસ્તિત્વ ભિન્ન છે, એકબીજાને આધારઆધેય સંબંધ નથી તો રાગના આધારે જ્ઞાન નથી. જો બંનેનું અસ્તિત્વ એક હોય તો આધારઆધેય સંબંધ ઊભો થઈ જાય. માટે અમે કહીએ છીએ એ બંનેની ક્ષેત્ર ભિન્નતા છે. ક્ષેત્રભિન્નતા સ્થાપી. એમાંથી અધ્યાત્મ...

સંવર એટલે કાર્યપદ્ધતિ. અંતર્મુખ થવાની કાર્યપદ્ધતિને અધ્યાત્મ ભાષામાં સંવર કહે છે. આગમ ભાષાએ સંવર તરીકે સંવરતત્ત્વ પ્રસિદ્ધ છે આગમની અંદર. અધ્યાત્મ ભાષાથી એને કહીએ તો અંતર્મુખ થવાની પદ્ધતિ, અંતર્મુખ થવાની વિધિને સંવર કહેવામાં આવે છે. કેવી રીતે સંવર થાય? કઈ પદ્ધતિથી સંવર થાય છે? કે આધારઆધેય સંબંધ છૂટી જાય તો સંવર થાય અને નહિતર સંવર થાય નહિ.

'ખરેખર એક વસ્તુની બીજી વસ્તુ નથી.' 'ન ખલ્વેકસ્ય દ્વિતીયમસ્તિ' 'કારણ કે બન્નેના પ્રદેશો ભિન્ન હોવાથી...' શરીર અને જીવના પ્રદેશો ભિન્ન હોવાથી 'દ્વયોર્ભિન્નપ્રદેશત્વેનૈકસત્તાનુપપત્તે' એક સત્તાની ઉત્પત્તિ નથી. એક સત્તામાં એ બંને રહેલા નથી. એ વાત લંબાવીને પોતે જડ-ચેતનની વાત લંબાવીને કોઠાદિમાં લઈ ગયા છે કે તેથી જ્યાં બે પ્રદેશોની સત્તાની ભિન્નતા હોય તો કોઈના આધારે કોઈ રહેતા નથી. ચંદ્રના આધારે સૂરજ નથી, સૂરજના આધારે ચંદ્ર નથી. કેમકે જ્યાં ચંદ્ર નથી ત્યાં સૂરજ (હોય છે). બે કોઈ દિવસ ભેગા થાતા નથી. થાય છે ભેગા કોઈ દિવસ? જોવે છે કે આમથી આમ ઊગે છે અને આથમે છે, ઊગે છે ને આથમે છે. ક્યારે કોઈએ બે ભેગા થયા એવું જોયું? એક જ જગ્યાએ બે જણા નથી. કેમકે કોઈને કોઈનો આધાર જ નથી.

કહે છે કે કોઠાદિ ક્રિયા અને જ્ઞાન એ બંને વચ્ચે પણ આધારઆધેય સંબંધ નથી. તો આધારઆધેય કોની વચ્ચે છે? કે જ્ઞાણનક્રિયા અને જ્ઞાન વચ્ચે આધારઆધેય સંબંધ છે એ વાત અહીંયાં સિદ્ધ કરી. જ્ઞાણનક્રિયાના આધારે જ્ઞાન છે. જ્ઞાન કોના આધારે છે? જ્ઞાણનક્રિયાના આધારે જ્ઞાન છે. ઉપયોગમાં ઉપયોગ, નહિ ઉપયોગ કોઠાદિમાં. એની ટીકા છે. કારણ કે જ્ઞાન અને જ્ઞાણનક્રિયાની એક સત્તા છે. જુદા જુદા નથી. એનો ભાવાર્થ સ્પષ્ટ કર્યો છે કે 'ઉપયોગ તો ચૈતન્યનું પરિણમન હોવાથી જ્ઞાનસ્વરૂપ છે અને કોઠાદિ ભાવકર્મ, જ્ઞાનાવરણાદિ દ્રવ્યકર્મ, શરીરાદિ નોકર્મ-એ

બધાંય પુદ્ગલદ્રવ્યના પરિણામ હોવાથી જડ છે;...' કોઠાદિ ભાવકર્મ પુદ્ગલદ્રવ્યના પરિણામ હોવાથી જડ છે. જ્ઞાનાવરણાદિ દ્રવ્યકર્મ અને શરીરાદિ નોકર્મ તો પ્રત્યક્ષપણે પુદ્ગલદ્રવ્યના પરિણામ છે અને તેથી જડ છે જ. પણ ભાવકર્મને દ્રવ્યકર્મની સાથે એક જ વર્ગમાં એમ ત્યાં .. થઈ છે. જુદો વર્ગ નથી કર્યો એનો. જેમ પુણ્ય અને પાપમાં તફાવત હોવા છતાં અધ્યાત્મની દૃષ્ટિ કરાવવા, દ્રવ્યની દૃષ્ટિ કરાવવા અને પુણ્યાદિ પરિણામની દૃષ્ટિ છોડાવવા બંનેને એક વર્ગમાં નાખવામાં આવે છે. એમ અહીંયાં બંનેને એક વર્ગમાં નાખ્યા છે. જડને અને જડાશ્રિત વિકારને એક વર્ગમાં નાખી દીધા.

‘તેમને અને જ્ઞાનને...’ એ ત્રણેને ‘તેમને અને જ્ઞાનને પ્રદેશભેદ હોવાથી અત્યંત ભેદ છે,...’ અહીં પ્રદેશભેદ નાખ્યા. આમ તો થાય છે જીવના પ્રદેશમાં. એ દ્રવ્યાનુયોગનો વિષય છે. અધ્યાત્મમાં એ વાત નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ગ્રંથ અધ્યાત્મનો છે. અધ્યાત્મ ગ્રંથ છે. ‘દ્રવ્યસંગ્રહ’ને દ્રવ્યાનુયોગનો ગ્રંથ કહેવાય, ‘પંચાધ્યાયી’ને દ્રવ્યાનુયોગનો ગ્રંથ કહેવાય. ‘સમયસાર’ તો અધ્યાત્મનો ગ્રંથ છે. ‘પ્રવચનસાર’ અધ્યાત્મનો ગ્રંથ છે. ‘નિયમસાર’ અધ્યાત્મનો ગ્રંથ છે.

મુમુક્ષુ :- ‘પંચાસ્તિકાય’?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘પંચાસ્તિકાય’ દ્રવ્યાનુયોગનો ગ્રંથ છે.

મુમુક્ષુ :- ‘અષ્ટપાલુડ’?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘અષ્ટપાલુડ’ છે એ .. લક્ષે. દાર્શનિક ગ્રંથ છે. દાર્શનિક સિદ્ધાંતો

...

મુમુક્ષુ :- .. ભાષામાં તો આ જ આવે કે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- છે. દ્રવ્યાનુયોગ છે ખરો એમાં. સદંતર નથી એમ નથી. પણ દ્રવ્યાનુયોગનો છે કે અધ્યાત્મનો છે એમ નક્કી કરવું હોય ત્યારે એમ નક્કી કરવું પડે છે કે એ અધ્યાત્મનો ગ્રંથ છે. કેમ અધ્યાત્મનો ગ્રંથ છે? કે અનેક જગ્યાએ રાગાદિ વિભાવને પુદ્ગલના પરિણામ અને જડ કહ્યા છે. ચૌદ ગુણસ્થાનને પણ પુદ્ગલના પરિણામ કહ્યા છે. ચૌદ માર્ગણાસ્થાનને પુદ્ગલના પરિણામ કહ્યા છે. ચૌદ માર્ગણાસ્થાનમાં જ્ઞાનમાર્ગણા અને સમ્યક્ત્વ માર્ગણા છે. પુદ્ગલના પરિણામ કહ્યા છે. ચૌદ જીવસ્થાન છે. નામ શું એનું? જીવનું સ્થાન. તો કહે છે, પુદ્ગલના પરિણામ છે. નામ જીવસ્થાન, કહેવું એને પુદ્ગલના પરિણામ. એ અધ્યાત્મનો ગ્રંથ છે.

દ્રવ્યાનુયોગમાં એમ નથી.

આ રીતે ક્રોધાદિકને અને જ્ઞાનને ‘પારમાર્થિક આધારાધેયસંબંધ નથી;...’ પરમાર્થની સિદ્ધિ અર્થે, પરમ પ્રયોજન પ્રાપ્ત કરવા અર્થે બંને વચ્ચેનો આધારાધેય સંબંધ તોડવામાં આવે છે. જોડવામાં તો હરગીજ નહિ. જોડીને તો સંસાર ઊભો કર્યો છે. રાગના આધારે જ્ઞાન, એમાંથી તો સંસાર ઊભો થયો છે. એને તો તોડવો છે. એટલે એ આધાર છોડાવ્યો છે. ‘માટે ઉપયોગ ઉપયોગમાં જ છે, ક્રોધ ક્રોધમાં જ છે. આ રીતે ભેદવિજ્ઞાન બરાબર સિદ્ધ થયું.’ આમ ભેદજ્ઞાનની સિદ્ધિ કરી છે પંડિત ‘જયચંદ્રજી’એ.

મુમુક્ષુ :- આમ ..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. અધ્યાત્મનો વિષય માનવો.

મુમુક્ષુ :- પરમાર્થ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પરમાર્થ આધારાધેય સંબંધ છોડાવવો છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પ્રદેશ ભિન્નતા તો પર્યાયભેદથી લીધું. તો એમાં શું હેતુ છે? કે આધારાધેય સંબંધ છોડાવવો છે. અનાદિથી પર્યાયદષ્ટિ જીવ પર્યાયના આધારે પરિણામે છે. પર્યાયાશ્રિત એનું પરિણામન છે. આખો સંસાર એમાંથી ઊભો થયો છે. તો આધારાધેય સંબંધ છોડાવવો છે. પ્રદેશના આધારે, સત્તાના આધારે જીવને નિરાંત છે. તો કહે છે કે શુદ્ધ સત્તાના આધારે મને નિરાંત છે, અશુદ્ધ સત્તાના આધારે (નહિ). રાગાદિ તો અશુદ્ધ સત્તારૂપ ભાવ છે. સત્તા છે એની પણ એ અશુદ્ધ સત્તા છે. અશુદ્ધ સત્તા શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપને વિષે સ્થાન પામતી નથી. શુદ્ધાત્મા તે શુદ્ધાત્મા. અહીંયાં જ્ઞાન શુદ્ધાત્માનું કરાવવું છે.

આચાર્ય મહારાજે પાંચમી ગાથામાં શું પ્રતિજ્ઞા કરી છે? કે એકત્વવિભક્ત એવા હું અહીંયાં આત્માને શુદ્ધાત્માને હું કહીશ. તારું શુદ્ધ એકત્વ જે તારા સ્વભાવનું છે એવા આત્માને કહીશ અને રાગાદિ અશુદ્ધતાથી તું વિભક્ત છો, જુદો છો એવા આત્માને કહીશ. એ તો પ્રતિજ્ઞા કરી છે. હું અહીંયાં છ દ્રવ્યોને કહીશ, છ દ્રવ્યોના ગુણ-પર્યાયને કહીશ, એના ધર્મોને કહીશ એમ નથી પ્રતિજ્ઞા લીધી. અધ્યાત્મ ગ્રંથ છે એ ક્યાંથી નીકળે છે? કે આચાર્ય મહારાજે ગ્રંથ રચનાનો હેતુ પ્રારંભમાં સ્પષ્ટ કર્યો છે, ઉલ્લેખ કર્યો છે પોતે કે મારે અહીંયાં કહેવા ધારેલો વિષય, એને વિવિધીત વિષય કહે છે, એ શુદ્ધાત્મા છે. શુદ્ધાત્મા છે એ અધ્યાત્મના પ્રકરણનો મુખ્ય વિષય છે. પછી ગૌણપણે એની શુદ્ધ પર્યાય છે. મુખ્ય વિષય તો શુદ્ધ આત્મા છે. શુદ્ધ

આત્માને હું કહીશ. હું સમ્યક્દર્શનને કહીશ, હું મોક્ષને કહીશ એમ નહિ, હું ભેદવિજ્ઞાનને કહીશ, હું શુદ્ધાત્માને કહીશ. જે શુદ્ધાત્માને કહેવા માટે બધી વાતો આવે ઉપચારથી. પણ મારું કહેવા ધારેલું જે નિશાન છે અંદરમાં, જ્ઞાનની અંદર એ શુદ્ધાત્મા છે. એમ સ્પષ્ટ વાત છે.

શું કહે છે? ‘શરીરાદિ જડ પદાર્થો કાંઈ જાણતા નથી. જાણનાર તે કદી નહિ-જાણનાર થતો નથી; નહિ-જાણનાર તે કદી જાણનાર થતા નથી;...’ આદિમાં રાગાદિ લઈ લેવા. શરીર નોકર્મ છે, આદિમાં દ્રવ્યકર્મ અને ભાવકર્મ લઈ લેવા. એ ત્રણે જાણતા નથી. એ નથી જાણનારા તે કદી જાણનારા થશે નહિ. અને જે જાણનાર તત્ત્વ છે એ કદી નહિ જાણનાર થશે નહિ. એનું જાણવું ભૂંસાડી નહિ શકાય, મટાડી નહિ શકાય. અમેય તત્ત્વ છે. અમેય નામનું વિશેષણ લગાડે છે. જેને મિટાવી ન શકાય તેને અમેય કહીએ. જાણનાર સ્વભાવનું જાણવું કદી મટાડી શકાતું નથી. આટલું પ્રયોજનભૂત છે.

‘સદા સર્વદા ભિન્ન રહે છે.’ આટલું પ્રયોજન છે. ભિન્નતાનું પ્રયોજન છે, આધાર છોડાવવાનું આમાં પ્રયોજન છે. સમજણની દૃષ્ટિએ વાત ભલે સ્થુળ દેખાતી હોય, પણ પ્રયોજનની દૃષ્ટિએ એ સૂક્ષ્મ છે. ક્ષયોપશમની દૃષ્ટિએ ભલે સ્થુળ હોય તોપણ પ્રયોજનની દૃષ્ટિએ એ સૂક્ષ્મ છે. એમાંથી પ્રયોજન સિદ્ધ કરવામાં આવે તો એની સૂક્ષ્મતા સમજાય છે અને નહિતર સ્થુળ વાત ઉપર ઉપરથી સ્થુળ ક્ષયોપશમમાં ગ્રહણ થાય છે. પ્રયોજનની સિદ્ધિ એમાંથી થતી નથી.

એક મુમુક્ષુ કહેતા હતા કે, ભાઈ! આ ‘ગુરુદેવ’ પાસે જેટલું બધું સાંભળ્યું છે કે શરીર જુદું અને આત્મા જુદો. જડ અને ચેતન તો જાત જ જુદી છે. બે દ્રવ્યોની જાત જ જુદી છે. એ એટલી બધીવાર ‘ગુરુદેવે’ ઘૂંટાવ્યું છે કે હવે તો મોઢે થઈ ગયું છે. મોઢે થઈ ગયું છે. ગોખી-ગોખીને કોઈ મોઢે કરવાની વાત છે? બહુ ગોખાવ્યું એટલે મોઢે થઈ ગયું. જો એ વાત તને નિઃશંક થઈ ગઈ, એમાં તને કાંઈ શંકા પડતી નથી તો પછી એમાંથી પ્રયોજનની સિદ્ધિ થઈ કે ન થઈ? આ વાત પોતાની અંદર એણે શોધીને સ્પષ્ટ કરવાની છે. શોધીને જાણવાની છે. થઈ છે કે નથી થઈ પ્રયોજનની સિદ્ધિ?

જો પ્રયોજનની સિદ્ધિ નથી થઈ તો એ જાણ્યું એને શું કામમાં આવવાનું છે? એને કામનું શું? એ તો વ્યર્થ છે, બેકાર છે. એનો કોઈ અર્થ નથી. નિરર્થક છે. અને આટલી સીધી સાદી વાત છે એટલે કોઈપણ ઓછામાં ઓછા ક્ષયોપશમવાળા જીવને પ્રયોજનભૂત વાત ન સમજાય એવી નથી. આ વાત તો મૂળ પ્રયોજનની

છે. અને ઓછામાં ઓછા ક્ષયોપશમવાળાને પણ સમજાય એટલી વાત જરૂર છે, સ્પષ્ટ છે. આમાં કોઈ એવી સૂક્ષ્મ વાત નથી કે એને સમજાય નહિ. પછી એ સમજાય છે એની સૂક્ષ્મતામાં જવું એ એનું પોતાનું કામ છે.

મુમુક્ષુ :- આ પુસ્તકમાં બધું આવી જાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. બધું આવી જાય છે. એમાં તો કાંઈ સવાલ નથી. એટલે તો 'ગુરુદેવ' એને ... કહે છે.

મુમુક્ષુ :- બાર અંગનો સાર છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બાર અંગનો સાર એમાં આવી જાય છે. આ ભગવાનની વાણી છે, જિનેશ્વરની વાણી છે એમ કહેતા હતા એની પાછળ ... કે જે જિનેશ્વર ભગવાને મૂળ વાત કરી માર્ગમાં પામવાની, એ વાત પૂરેપૂરી જણાવી છે. અને ત્યાંથી એક મુમુક્ષુ પાત્રતામાં આવે, ત્યાંથી માંડીને પામી જાય, મુનિપણું એને આવે અને એ મોક્ષને પામે તો ત્યાં સુધીની લાઈન છે એ બધી વાત એની અંદર છે. કોઈ વાત બાકી નથી રહેતી. અને એવો જ મુખ્યપણે વિષય લીધો છે. એ સિવાયનો વિષય લીધો નથી. ન તો કરણાનુયોગના સિદ્ધાંતોની ચર્ચા કરી છે, નથી કથાનુયોગની લાંબી લાંબી કથાઓ કરી છે કે વાર્તાઓ કરી છે કે નથી ચરણાનુયોગની લાંબી ચર્ચા કોઈ ચર્ચા કરી છે. પાંચમા ગુણસ્થાને આવું આચરણ અને છઠ્ઠા-સાતમા ગુણસ્થાને આવું આચરણ હોય. અધ્યાત્મદેશાની વાત કરી છે. એ જે 'બેહનશ્રી'ના જે પ્રવચનનો વિષય છે એ પ્રવચનનો વિષય શું રહ્યો છે એ આમાંથી નીકળે છે. ભલે પ્રવચનો, વાંચન વર્ષો પહેલા થઈ ગયું પણ એનો વિષય શું રહ્યો છે? એ આ ગ્રંથ ઉપરથી (સ્પષ્ટ) થાય છે.

'જડ સાથે એકત્વ માનીને તું દુઃખી થઈ રહ્યો છે.' કેમ કે બંને ભિન્ન હોવા છતાં ભિન્ન રહે છે. તું એક માન તો એક થતા નથી, એક જાણ તોપણ એક થતા નથી. એક જાણીને પ્રવૃત્તિ કર તોપણ તે એક થઈને રહેશે નહિ. એક થઈ જશે નહિ. એક શૈલી 'ગુરુદેવ'ની બહુ સરસ આવતી કે આ શરીર છે એના સંયોગને કાયયોગ કીધો છે. મન-વચન-કાયાને યોગ કહ્યો છે. છતાં એ આત્માનું થઈને રહ્યું નથી. એટલે કે તારું થઈને રહ્યું નથી. તને શરીર ઉપર મમત્વ ઘણું છે. અથવા સર્વથી અધિક તને મમત્વ તારા શરીર પ્રત્યે છે. તોપણ એ જ્યાં સુધી સંયોગમાં રહ્યું છે આયુષ્ય પર્યંત ત્યાં સુધી પણ એ તારું થઈને રહ્યું નથી. માન ભલે તું. મમતા ભલે કર અને એનાથી નવા કર્મ બાંધ તું પણ છતાં એ તારું થઈને રહ્યું નથી. આ નક્કી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- સદા સર્વદા ભિન્ન રહે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘સદા સર્વદા ભિન્ન રહે છે.’ જાણનાર પોતાનો થતો નથી. જાણનાર જાણનાર નહિ જાણનાર થતો નથી. નહિ જાણનાર તે જાણનાર થતા નથી. સદા સર્વદા ભિન્ન જ રહે છે. સદાય ભિન્ન રહે છે, સર્વથા ભિન્ન રહે છે. સદા સર્વદા તો એક જ અર્થમાં છે. કાળ .. છે. સર્વથા એટલે સર્વ પ્રકારે ભિન્ન રહે છે.

‘જડ સાથે એકત્વ માનીને તું દુઃખી થઈ રહ્યો છે.’ ભિન્ન રહે છે છતાં એની એકતા માનીને તું દુઃખી થઈ રહ્યો છે. વર્તમાનમાં આકુળતા થાય છે. ભવિષ્યમાં પણ દુઃખદાયક કર્મોનું બંધન એનાથી તને થાય છે. ‘તે એકત્વની માન્યતા પણ તારા મૂળ સ્વરૂપમાં નથી.’ આ વાત જરા (સૂક્ષ્મ કરી છે). જે માન્યતા છે એ તો તારું પરિણામ છે. એકત્વની માન્યતાને મિથ્યા માન્યતા કહી છે, મિથ્યાશ્રદ્ધા કહી છે, મિથ્યાત્વ કહ્યું છે. માન્યતાનું મિથ્યાપણું છે. એ પણ તારા મૂળ સ્વરૂપમાં નથી. તારી પર્યાયમાં અનાદિથી છે પણ તારા મૂળ સ્વરૂપમાં એ નથી. તારી પર્યાયમાં અનાદિથી ચાલુ ને ચાલુ રહે છે. નવું નવું મિથ્યાત્વ થાય છે સમયે સમયે. અને ચાલુ ને ચાલુ રહે છે. અનાદિથી એના કારણે સંસાર પરિભ્રમણ છે. તોપણ મૂળ સ્વભાવમાં, મૂળ સ્વરૂપમાં એનું સ્થાન નથી, એનું અસ્તિત્વ નથી અને ક્યારેય એનો પ્રવેશ નથી, એની સ્પર્શના નથી. એનાથી રહિત મૂળ સ્વભાવ છે.

જેમ કોઈ એમ કહે કે મોટો ઘરતીકંપ થયો. જ્યાં સમુદ્ર હતો ત્યાં પહાડ થઈ ગયો અને પહાડ હતો ત્યાં સમુદ્ર થયો. મોટા મોટા મકાનો, મજબૂતમાં મજબૂત મકાનો ધરાશાયી થઈ ગયા. માટીનો ઢગલો થઈ ગયો. અને કોઈ એમ ને એમ અખંડ બચી જાય, કાંઈ ઈજા ન થઈ, ઉઝરડો પણ ન થયો હોય તો શું કહે? કે બહુ આનંદની વાત છે, બહુ ભાગ્યશાળી છે કે આને કાંઈ થયું નહિ. આટલી મોટી ઉથલપાથલ થઈ પણ સાવ બચી ગયો છે આ તો. કેટલી આનંદની વાત છે? એના જેટલી આનંદની વાત છે.

જડ-ચેતનની એકતા અનાદિથી માનીને ઘણો દુઃખી થયો તોપણ મૂળ સ્વરૂપમાં એ માન્યતા નથી. તું અખંડ બચી ગયેલો છે. તારા અખંડ સ્વરૂપને જો, જોઈને આનંદ પામ એમ કહે છે. ખુશી થા, રાજી થા, સુખી થા. તને કાંઈ થયું નથી. તારા મૂળ સ્વરૂપને વિષે કાંઈ થયું નથી. સર્વ શાસ્ત્રોનો જે આશય છે અથવા નિર્ગ્રંથ પ્રવચનનો જે કોઈ આશય છે એ આવા અખંડ આત્માને, શુદ્ધ આત્માને, જે કદી પણ ક્યાંય કોઈની સાથે સ્પર્શાતો નથી, બીજું જેને કાંઈ બાધારૂપ થતું નથી-અવ્યાબાધ સ્વરૂપ છે, નિર્બાધસ્વરૂપ છે એને દર્શાવવાનો ...

આ મર્મની વાત કરી છે. એમ કહ્યું ખરું કે ‘જડ સાથે એકત્વ માનીને તું દુઃખી થઈ રહ્યો છે. તે એકત્વની માન્યતા પણ તારા મૂળ સ્વરૂપમાં નથી.’ કહે છે કે માન્યતાથી તું દુઃખી થયો અને વળી એમ કહે છે કે તારામાં એ માન્યતા નથી. તો એનો અર્થ એમ થયો કે તું દુઃખી થયો એ વિભાગ કોઈ જુદો છે અને જ્યાં એ માન્યતા પણ નથી એ વિભાગ કોઈ જુદો છે. બે એક નથી. એમાં ભલે તે તારાપણું લગાડ્યું. તને આમ છે... તું આમ છો... તું આમ છો... પણ બે વાત જુદી જુદી છે. એક તો જ્યાં દુઃખી થયો ત્યાં જ આખો આત્મા માન્યો. જે પર્યાયમાં દુઃખી થયો એ પર્યાયને જ પોતાનો પૂરો આત્મા માની લીધો. એટલે એમ કહી દીધું કે તું દુઃખી થઈ ગયો છો. હવે એમ કહે છે કે એ તો આત્માની બહારની ચીજ છે. જ્યાં તું દુઃખી થયો હોવાનો તને અનુભવ થાય છે એ આખી વાત, આખો પ્રસંગ, આખો ભાવ, આખી પર્યાય તારા સ્વરૂપની બહાર છે. મૂળ સ્વરૂપમાં એ નથી. અને જ્યાં તું દુઃખી થા છો એવું તારું મૂળ સ્વરૂપ નથી.

સોળ વર્ષ ને પાંચ મહિના કાવ્ય લખ્યું ‘શ્રીમદ્જી’એ. કે કોણ હું? આ કોણ હું? એની વિચારણાનો વિષય છે. કોણ હું? આ દુઃખી થાઉં છું તે હું? કે જેમાં એ દુઃખી થવાનો ભાવ નથી, એવી માન્યતા નથી, એ પ્રસંગ નથી એવો કોઈ શુદ્ધાત્મા તે હું? જિજ્ઞાસા ઊભી કરી છે. સોળ વર્ષે, સત્તર વર્ષે. સોળ વર્ષ ને પાંચ મહિના. સત્તરમું વર્ષ ચાલે છે. સત્તરમે વર્ષે કેટલી ગહન વિચારણા છે! જે સમ્યક્દર્શનને પ્રસિદ્ધ કરે છે. હજી સમ્યક્દર્શનને છ વર્ષની વાર છે. તો આટલી વિચારણા ચાલી ગઈ છે. નહિતર પરસ્પર વિરોધ આવે, વચનવિરોધ આવે.

એક બાજુથી આપ એમ કહો છો કે જડની સાથે એકતા માનીને તું દુઃખી થઈ રહ્યો છો. તું ને તું માનનારો છો. અને કહે છે કે તું ને તું માનનારો હોવા છતાં તારી માન્યતા તારામાં નથી. આ તો વચન વિરોધ આવે. માન્યતાનું સ્તર છે એ ઉપર છે અને તારું સ્વરૂપ છે એ અંદરમાં છે. અંતઃતત્ત્વ સ્વરૂપ છે. એટલે એને જુદું જુદું દેખાડે છે. જુદું છે એને જુદું દેખાડવાની એ શૈલીથી વાતો આવે છે.

‘તે એકત્વની માન્યતા પણ તારા મૂળ સ્વરૂપમાં નથી. શુભાશુભ ભાવો પણ તારું અસલી સ્વરૂપ નથી.’ શુભભાવ અને અશુભભાવ બંને પ્રકારના ભાવ થાય છે એ શુભાશુભભાવ છે એ પણ તારું અસલી સ્વરૂપ નથી, મૂળ સ્વરૂપ નથી. એવો તું નથી. જીવને શુભભાવ અને અશુભભાવ બે પ્રકારના જે ભાવ થાય છે, એવો એટલો જ હું છું એવો એને અનુભવ રહ્યા કરે છે. એને એમ કહે છે કે તારું મૂળ સ્વરૂપ તો એનાથી કોઈ વિલક્ષણ છે. એટલે કે એવો ભાવ, અરે..! એ ભાવની

ગંધ પણ જ્યાં નથી, એનો પડછાયો પણ ક્યાંય નથી, એવું તારું સ્વરૂપ એનાથી-શુભાશુભભાવથી તદ્દન જ જુદા પ્રકારનું છે.

અસલ સ્વરૂપ શું? અને અવસ્થામાં ઉત્પન્ન થયેલી કૃત્રિમતા શું? આ સ્વભાવ અને વિભાવ બંનેની ઓળખાણ વિના બની શકે એવું નથી. જ્યાં સુધી સ્વભાવ અને વિભાવની ઓળખાણ ન થાય ત્યાં સુધી કોઈ રીતે આત્માને હિત થવાની દિશામાં એક અંશે પણ કાર્ય થઈ શકે એવું નથી. કોઈ અંશે કાર્ય થઈ શકે એવું નથી.

‘શુભાશુભભાવો પણ તારું અસલી સ્વરૂપ નથી. આ, જ્ઞાની અનુભવી પુરુષોનો નિર્ણય છે.’ ઉપરની જેટલી વાત કરી ત્યારપછી જે આડી લીટી કરી છે એ નિર્ણયમાં વાત લીધી છે કે જડ-ચેતનને વિષે અને સ્વભાવ-વિભાવને વિષે જ્ઞાનીઓનો આ નિર્ણય છે. કેવા જ્ઞાનીઓનો આ નિર્ણય છે? કે અનુભવી જ્ઞાનીઓનો આ નિર્ણય છે. આ અનુભવી જ્ઞાનીઓનો નિર્ણય છે. માત્ર જેને જાણપણું છે એનો નિર્ણય નથી લીધો. આ અનુભવી જ્ઞાનીઓનો નિર્ણય છે. બસ! નિર્ણયનો વિષય આટલો સંક્ષેપમાં સ્વ અને પરપદાર્થ, સ્વભાવ અને વિભાવ. બસ! આટલો નિર્ણય પ્રયોજનભૂત છે. આટલા પ્રયોજનભૂત પડખા જો બરાબર એને વિચારની અંદર સ્થાન પામે અને ત્યાંથી આગળ એ ચાલે પછી પોતાનો અનુભવ કરીને અથવા એનો નિર્ણય કરે, એવો ભાવ ભાસે એવો નિર્ણય કરે વિચારની દશામાં.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનસ્વભાવી આત્માનો નિર્ણય કરવો એ આવે એમાં આટલી જ વાત કરવાની રહે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આટલી વાત આવી જાય. કોઈપણ જીવ, તિર્યચ હોય એને પણ આટલું ભાસે. શરીરમાં હુંપણું તો બધા જ પ્રાણીઓને છે. તો એને ભાસે છે કે જાણનાર હું છું, નહિ જાણનાર તે હું નથી. નહિ જાણનારમાં જાણનારપણું નથી અને જાણનારમાં નહિ જાણનારપણું નથી. માટે જાણવાથી આ બે પદાર્થો, બે તત્ત્વો, બે દ્રવ્યો જુદા પડે છે. અને પરિણામની અંદર મિથ્યા માન્યતા અને શુભાશુભભાવો રૂપ જે વિભાવ છે એ વિભાવ અને જ્ઞાન, જ્ઞાનસ્વભાવથી જુદો પડે છે. આટલો મુદ્દો પ્રયોજનમાં આવી જ જાય છે સંક્ષેપમાં. બહુ ભલે લાંબી વિચારણા ન ચાલે તોપણ એનો ક્ષયોપશમ હોય એટલામાં આટલો નિર્ણય તો થાય થાય ને થાય જ. આ પ્રયોજનભૂત છે. આટલો નિર્ણય થવો તે પ્રયોજનભૂત છે.

અથવા પ્રયોજનની અસિદ્ધિ આ નિર્ણયની વિપરીતતામાં છે. અથવા તો આ નિર્ણયથી વિપરીત એવો નિર્ણય અને પરિણતિ બંને ચાલુ છે માટે જીવને પ્રયોજનની અસિદ્ધિ છે. એ વાત બદલાય ત્યારે પ્રયોજનની સિદ્ધિ થાય. સુલટાય ત્યારે. ઊલટી

વાત સુલટાય ત્યારે પ્રયોજનની સિદ્ધિ થાય. નહિતર પ્રયોજનની સિદ્ધિ થાય નહિ. સીધી વાત છે. કોઈવાર .. પ્રશ્ન એવો આવે છે કે પ્રયોજનભૂત કેટલું જાણવું? શાસ્ત્ર ઘણા છે. કોઈ જીવને એવું લાગે છે કે અમારી બુદ્ધિ, અમારી યાદશક્તિ, અમારી ધારણા, અમારી વિચાર શક્તિ બહુ ... તીક્ષ્ણ નથી, સૂક્ષ્મ નથી. અથવા બહુ ઘણી બુદ્ધિનો ક્ષયોપશમ નથી. શું કરવું? પ્રયોજનભૂત અમારે કેટલું જાણવું?

આ ૪૦૬ બોલ લીધો છે. એ સંબંધીનું માર્ગદર્શન બહુ ક્લીયરકટ છે. એકદમ. આટલું જો તને પ્રયોજનભૂત જાણવું થાય તો જ્ઞાનીપુરુષોએ પ્રયોજન મુદ્દાનો આ નિર્ણય કરેલો છે. આ અનુભવી પુરુષોનો નિર્ણય છે. તું પણ આ નિર્ણયની દિશામાં પ્રયત્ન કર. એટલે વાત સાંભળ, વિચાર કર, ચર્ચા કર. એ બધા સ્વાધ્યાયના અંગ કહેવામાં આવે છે. વાંચના, પૂછના એ બધા. તો એમાં એની પાછળ હેતુ શું? કે આ નિર્ણય કરવો તે હેતુ છે. નિર્ણય કરતાં આધારબુદ્ધિમાં ફેર પડશે. તને તારો આત્મા ભિન્ન ભાસશે. રાગાદિ શરીરાદિ ભિન્ન ભાસશે. એના આધારે હું છું એ વાત પછી એને દેખાશે નહિ. દેખાશે નહિ એટલે એ બાજુના શંકા અને ભય તારા ટળી જશે. આધારબુદ્ધિ બહુ મોટી વાત છે.

જ્યાં એમ ખબર પડે કે શરીરને ટકવાના અને નભવાના સાધનોની અવ્યવસ્થા થઈ ગઈ છે. માણસને મેન્ટલ ડિપ્રેશન બહુ મોટું આવે છે. મોટું એને એકદમ દબાણ આવી જાય છે. હવે મારું શું થશે? કેમકે એને એમ લાગે છે કે નીચે કંઈક આધાર ખસી ગયો. અદ્ધર લટકી જઈશ તો શું થાશે મારું? ક્યાં જઈને પડીશ? બહુ મોટું પરિણામનું ચક્કર ચાલે છે આધારબુદ્ધિને આધારે. એ નિર્ણયથી બદલાય છે.

‘તું આ નિર્ણયની દિશામાં પ્રયત્ન કર.’ આ નિર્ણયની દિશામાં તું પ્રયત્ન કર અને તારી શક્તિ આ નિર્ણયની દિશામાં લગાવ, તારી શક્તિનો બીજો દુર્વ્યય કરવા જેવું નથી. ‘મતિ વ્યવસ્થિત...’ કરીને. અહીંયાં મતિને વ્યવસ્થિત કર્યા વિના તું ગમે તેમ કરે છે એમ કહે છે. તો એનો અર્થ એમ થયો કે મતિ વ્યવસ્થિત કરીને. એ જ અહીંયાં લાગુ પડે છે. તારી બુદ્ધિમાં સ્થિરતા લાવ. સ્થિર બુદ્ધિથી વિચાર. માણસ જે ઉતાવળો નિર્ણય લઈ લે છે કે નહિ? તો કહે, તમે ઉતાવળા થાવમાં. આમ કરી નાખીએ, તેમ કરી નાખીએ. એમ ઉતાવળા થાવમાં. થોડી સ્થિર બુદ્ધિથી, સ્થિર બુદ્ધિથી વિચાર કરો કે આમ કરવાથી લાભ કેટલો? આમ કરવાથી નુકસાન કેટલું? બેય વાત તપાસો અને પછી કાંઈક શાંત ચિત્તે, શાંત બુદ્ધિથી, સ્થિર બુદ્ધિથી નિર્ણય કરો. લૌકિકમાં પણ એના ઉપર ઘણો આધાર રહે છે પરિણામનો.

તો અહીંયાં એમ કહે છે કે આવો નિર્ણય કરવા માટે તું મતિ વ્યવસ્થિત કર.

એટલે તારા હિતના પ્રયોજનના લક્ષે, હિતરૂપ પ્રયોજનના લક્ષે બુદ્ધિનો ઉપયોગ કર. તો એ બુદ્ધિ સ્થિર બુદ્ધિ છે. જો એ પ્રયોજન છૂટીને તારું ... કાર્ય થશે તો એ જ્ઞાનપ્રાપ્તિનું કાર્ય નહિ હોય. એનાથી કોઈ પ્રયોજનની સિદ્ધિ થશે નહિ. નિર્ણય જ નહિ થાય તને. બહુ ભાગ બને છે એવું કે જીવ વાંચે છે, સાંભળે છે ઘણું. એનાથી ઘણું એને સમજવામાં આવે છે, ધારણામાં આવે છે. સમજાય છે એવું લાગે છે પણ નિર્ણય થતો નથી. વર્ષોના વર્ષો ચાલ્યા જાય છે. આ સત્યનો નિર્ણય છે. પરમ સત્ય ... જ્યાં સુધી નિર્ણય ન થાય ત્યાં સુધી નિર્ણયની દિશામાં કોઈ કાર્ય થાય, કોઈ અંશે કાર્ય થાય એમ બનશે નહિ.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ...

‘તું આ નિર્ણયની દિશામાં પ્રયત્ન કર, મતિ વ્યવસ્થિત કર્યા વિના ગમે તેવા તર્કો જ ઉઠાવ્યા કરીશ તો પાર નહિ આવે.’ આ એક બહુ સરસ વાત કરી છે આ જગ્યાએ. જીવને એક તો કુતૂલવૃત્તિ છે. અનાદિની મિથ્યા રુચિનો રોગ છે એને જ્વર કહ્યો છે ‘દીપચંદ્ર’એ. મિથ્યારુચિના જ્વરથી જ્ઞાનનો વિવેક જેનો નિર્ભળ થઈ ગયો છે એવો આ જીવ ક્યારેક એને સત્સમાગમ અને સત્શાસ્ત્રનો યોગ થાય છે તો પણ નિર્ણયમાં આવી શકતો નથી. કેમકે એની મિથ્યારુચિનો જે જ્વર છે, જ્વર એટલે તાવ, જોર કરે છે કે આ જાણી લઉં ને તે જાણી લઉં. આ સાંભળી લઉં ને તે સાંભળી લઉં. ઘણું જાણી લઉં. નિર્ણય કરવો? તો નિર્ણયની દિશામાં કાંઈ નહિ.

નિર્ણયની દિશામાં કાંઈ પ્રયત્ન કરવાને બદલે. એને અનેક પ્રકારે તર્ક-વિતર્ક ઊઠે છે, કુતૂલ થાય છે. ઘણું જાણવામાં એ સમય અને આયુષ્યને વ્યતીત કરે છે. અને નિર્ણય કરવાનો વિવેક કરવો જોઈએ એ વિવેક એનો નિર્ભળ થઈ જાય છે. આ કુતૂલવૃત્તિ અને મિથ્યાદષ્ટિ એટલે આ ક્ષેત્રમાં, તત્ત્વજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કર્યા પછી અવ્યવસ્થિત મતિને લીધે ગમે તેવા તર્ક ઉઠાવે. મહાવિદેહક્ષેત્રમાં કેટલા આયુષ્ય હોય? મનુષ્ય આયુ કેવડું હશે? ત્યાં ઊંચાઈ માણસની કેટલી હશે? જો માણસની ઊંચાઈ આટલી હોય તો એ મકાનનું સિલિંગ કેટલું ઊંચું બાંધતા હશે? એક માળ કેવડો હોય, બે માળે કેવડા હોય? આઠ માળની હવેલી કેવડી હોય?

...

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ફલાણા પ્રાણી સંજી હોય કે અસંજી હોય? એકેન્દ્રિયમાં ફલાણું

... આમ છે. અનેક જાતના તર્ક ઉઠાવ્યા કરે. તારે અત્યારે શું કર્યું એનો વિચાર કરતો નથી. એના ઉપર એનું વજન જતું નથી. એ એમ બતાવે છે કે હજી મતિ વ્યવસ્થિત થઈ નથી. વર્ષોથી શાસ્ત્ર અધ્યયન અને શાસ્ત્ર શ્રવણ થવા છતાં અપ્રયોજનભૂત તર્ક ઉઠે છે અથવા અપ્રયોજન વિષયમાં વિચારો લંબાય છે એ એમ સૂચવે છે કે હજી મતિ વ્યવસ્થિત થઈ નથી. અવ્યવસ્થિત મતિ હોવાને લીધે એને પ્રયોજન ચૂકાઈ જાય છે. અપ્રયોજનમાં સમય વ્યતીત થઈ જાય છે અને કાંઠે આવીને કોઈ ડૂબે ને અફસોસ થાય એમ એને સત્શાસ્ત્ર પરમસત્ય સામે આવવા છતાં એનું પ્રયોજનભૂત વિષય ઉપર ધ્યાન જતું નથી, લક્ષ જતું નથી.

મુમુક્ષુ :-

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બાકી પ્રયોજન ઉપર લક્ષ નથી તે પણ ... છે. મારું પ્રયોજન આમાં છે, એ કેવી રીતે છે? અને એની સિદ્ધિ કેવી રીતે આમાંથી થાય?

તમને કોઈ એમ કહે તું એક હજાર વાત બતાવું છું. તમે યાદ રાખજો. તો કહે ભાઈ! હજાર વાત .. મને યાદ રહેતું નથી. પણ આ સાડા ત્રણ વાત છે એમાંથી તમારે પ્રયોજનભૂત કાઢેલી શું છે? પ્રયોજન સિવાયની વાત નથી એની અંદર. પછી શું? પછી પણ જો જીવ પ્રયોજન ન સાધે તો પછી એનો તો કોઈ ઉપાય નથી. યોચ્યતાનો બીજો કોઈ ઉપાય નથી.

વાત તો કેટલી સંક્ષેપમાં છે કે આમાં તારું પ્રયોજન આવી જાય છે. આટલો પ્રયોજનભૂત મુદ્દો તો આટલો જ છે. આમાંથી નિર્ણય ઉપર આવી જા અને નિર્ણય ઉપર આવીને તું તારું કામ કર. તને કોઈ હજાર વાત થોડી બતાવીએ છીએ કે તું એમ કહે કે ભાઈસા'બ આ હજાર વાતનો મારે કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો? ક્યાં કોને કેમ લાગુ કરવી? હજારો વાત છે આની અંદર તો. મને તો બહુ અઘરું લાગે છે. એવું તો કાંઈ છે નહિ.

અને અહીંથી એને ચાનક ચડે કે એક તિર્યચ પામે. પંચમ ગુણસ્થાન સુધીનો પુરુષાર્થ કરીને અને તું ચતુર સુજાણ. તારી જાતને તો કાંઈ તું મૂરખ સ્વીકારવા તૈયાર નથી. .. બરાબર બધું સમજુ છું. તને પ્રયોજન છૂટી જાય અને એનું જે નુકસાન થાય એના ઉપર તારું ધ્યાન ન રહે. તું ચતુર છે કો મૂરખ છો? ફરીને વિચાર કરવા જેવો વિષય છે. બહુ મહત્વનો બોલ છે આ. ૪૦૬મો બોલ છે એ બહુ મહત્વનો વિષય છે.

અત્યારે એ ચર્ચા ચાલે છે. ... ચર્ચા. ત્યારે એવા પ્રશ્નો આવે છે કે આત્મહિત કરવા માટે શું કરવું? સ્વાધ્યાયમાં પણ શું કરવું? તો કહે છે, પ્રયોજનભૂત હોય

એ તું પહેલા જાણ. શું કહે છે? જાણવાની વાતને શરત લગાડે છે. પ્રયોજનભૂત હોય એટલે કે જ્યાં પોતાના પ્રયોજનની હાનિ થતી હોય એ હાનિ કેમ મટે એ જાણવું પ્રયોજનભૂત છે, બસ! અને એના માટે આટલા મુદ્દા પર્યાપ્ત છે. આમાંથી એનું સમાધાન નીકળી જાય.

શરીરાદિ પદાર્થો ભિન્ન છે કેમકે એનામાં જ્ઞાન નથી. મિથ્યા માન્યતાથી માંડીને શુભાશુભ વિભાવો ભિન્ન છે કેમકે એનામાં જ્ઞાન નથી. અને જ્ઞાનસ્વભાવી મારું મૂળ સ્વરૂપ જે જ્ઞાનસ્વભાવી છે એ આ બધાથી ભિન્ન છે. આટલો એને સ્વપર વિષયમાં પર્યાપ્ત નિર્ણય ભાવ ભાસે તે રીતે સમજવો જોઈએ. ભાવ ભાસે એટલી શરત છે આમાં. જો ભાવ ન ભાસે. ભિન્ન ભિન્ન ભાવ ન ભાસે. શુભાશુભભાવ તો એની પર્યાપ્તમાં થાય છે, મિથ્યા માન્યતા એની પર્યાપ્તમાં થાય છે. અને શરીર પણ એટલું જોડાયેલું છે કે શાતા-અશાતામાં પોતાને જુદો પાડી શકતો નથી. શાતા થાય તો એને એમ થાય કે આ મને બહુ સારુ છે. અશાતા થાય તો કહે, અરે..રે..! કાંઈ ચેન પડતું નથી. આખેઆખો એની અંદર આવી જાય છે. તો એને ભાવ ભાસે એ રીતે જો જુદો પડે, એટલો નિર્ણય થાય તો આગળનું કાર્ય સુગમ છે. અને જો નિર્ણય જ ન કરી શકે તો જેટલો અભ્યાસ કર્યો એ બધો વ્યર્થ છે. એની દૃષ્ટિ જ પ્રયોજન ઉપર નથી. મતિ અવ્યવસ્થિત રહી છે. અપ્રયોજનભૂત વિષયોને વિચારવામાં, સાંભળવામાં અને એના કુતૂલવથી રાજી થવામાં પોતે એક મનોરંજનને પોષણ આપ્યું છે, એ સિવાય બીજું કાંઈ કર્યું નથી. એ મનોરંજન છે. એમ! એવી વાત છે! આ તો ખબર જ નહોતી. તમે આ નવી વાત કરી. ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના .. વાંચન પણ ઘણું હોય છે, ઈતર વાંચન. સામાન્ય જન સમાજમાં કોઈ વાત અજાણી હોય એવી વાત મૂકે તો લોકોને આકર્ષણ થાય. અત્યારે એ પદ્ધતિ થઈ ગઈ છે. અને ધાર્મિક વક્તાઓ પણ અન્ય શાસ્ત્રોમાંથી દૃષ્ટાંતો આપે કે બાઈબલમાં આમ લખ્યું છે, ફલાણું આમ છે, કુરાનમાં એક આવી વાત આવે છે. લોકોએ તો વાંચ્યું ન હોય. જૈનો હોય એ બીજા શાસ્ત્રો ... કહેનાર તો પોતાની લોકસંજ્ઞાને પોષે છે. અથવા બીજાની દૃષ્ટિમાં પોતે વધારે વિશિષ્ટ દેખાવાના એ અભિપ્રાયને પોષે છે. એને લોકસંજ્ઞા કહી છે. સાંભળનારને મનોરંજન થાય છે. કુતૂલવૃત્તિ પોષાય છે. એની ઊંઘી રુચિને પોષણ મળે છે. એમ ને એમ વખત ચાલ્યો જાય છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- મૂળ તો શું છે કે આ સત્ય છે એટલી કિંમત જો આવી હોય તો એ (એક કહેતા હતા કે) આપણે અન્યમતનું વાંચવું જોઈએ. આપણે

જૈનોનું વાંચ વાંચ કરીએ. પણ અન્યમતમાં પણ ઘણી વાતો હોય છે. અબ્રાહમ લિંકન બહુ મોટો તત્ત્વવેત્તા થઈ ગયો, ટોલ્સટોય. દુનિયામાં એમ કે પરદેશમાં મોટા મોટા ફિલોસોફર બહુ થઈ ગયા છે. તત્ત્વચિંતકો જેને કહીએ છીએ. એ ઘણી વાતો એવી સારી સારી કરતા હતા. એટલે બધું વાંચવું જોઈએ, ઘણું જાણવાનું મળે. ભાઈ! પ્રયોજનભૂત પકડીને બેસી જા. વખત થોડો છે. એ બધી તો ઘણી લાંબી વાતો છે અને ઊંઘી રુચિના પોષણ સિવાય બીજું કંઈ એમાંથી પ્રયોજન તારું સિદ્ધ થવાનું નથી. તારો તાવ વધશે, ઊંઘી રુચિનો જ્વર વધી જશે અને તાવ વધતા જેમ શરીર નબળું પડે એમ જ્ઞાનશરીર તારું, જ્ઞાનવિવેક નબળો પડી જશે. એમાંથી તારો વિવેક ખોઈ બેસીશ તું. તારું હિત શું? તારું અહિત શું? એકેય વાતનો ..

એટલે એ દૃષ્ટિએ ઘણીવાર વિચાર આવે છે. પ્રયોજનભૂત હોય તો નક્કી કરી લેવું. અને પછી એમાં, પ્રયોજનના વિષયમાં ઊંડું ઉતરવું. આડેઅવળે જવાની કોઈ જરૂર નથી.

મુમુક્ષુ :-

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એને ખબર જ નથી મારા ઘરમાં મૂડી છે. હોય તો એમ કરે કોઈ? એનો અર્થ જ એ થયો કે એને ખબર નથી કે મારા ઘરમાં મૂડી છે. જૈનદર્શન તો એક અદ્વિતીય ... છે. 'શ્રીમદ્જી' કહે છે ને, એક મ્યાનમાં બે તલવાર હોય નહિ. કેમકે જગ્યા નથી. એમ આ જગતને વિષે કોઈ બીજો જૈન નથી. બીજો જૈન નથી કોઈ. જૈનની બરાબરીમાં કોઈ નથી. અને એની જે નય પ્રમાણની પદ્ધતિ છે, નિર્ણય કરવાની જે પદ્ધતિ છે એ પદ્ધતિ (ક્યાંય નથી). આટલા આટલા તત્ત્વચિંતકો થયા પણ નયપ્રમાણની પદ્ધતિ ક્યાંય નથી.

તા. ૧૨-૦૭-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૦૭
પ્રવચન નં. ૩૧૯

અહીં (શ્રી પ્રવચનસાર શરૂ કરતાં) કુંદકુંદાચાર્યભગવાનને પંચ પરમેષ્ટી પ્રત્યે કેવી ભક્તિ ઉદ્ભવે છે! પાંચેય પરમેષ્ટીભગવંતોને યાદ કરીને ભક્તિભાવપૂર્વક કેવા નમસ્કાર કર્યા છે! ત્રણે કાળના તીર્થંકરભગવંતોને- સાથે સાથે મનુષ્યક્ષેત્રે વર્તતા વિદ્યમાન તીર્થંકર-ભગવંતોને જુદા યાદ કરીને- 'સૌને ભેગા તેમ જ પ્રત્યેક-પ્રત્યેકને હું વંદન કરું છું' એમ કહીને અતિ ભક્તિભીના ચિત્તે આચાર્યભગવાન નમી પડ્યા છે. આવા ભક્તિના ભાવ મુનિને-સાધકને-આવ્યા પિના રહેતા નથી. ચિત્તમાં ભગવાન પ્રત્યે ભક્તિભાવ ઊછળે ત્યારે, મુનિ આદિ સાધકને ભગવાનનું નામ આપતાં પણ રોમેરોમ ખડા થઈ જાય છે. આવા ભક્તિ આદિના શુભભાવ આવે ત્યારે પણ મુનિરાજને ધ્રુવ જ્ઞાયકતત્વ જ મુખ્ય રહે છે તેથી શુદ્ધાત્માશ્રિત ઉગ્ર સમાધિઙ્ગ પરિણામન વત્યા જ કરે છે અને શુભ ભાવ તો ઉપર ઉપર તરે છે તથા સ્વભાવથી વિપરીતપણે વેદાય છે. ૪૦૭.

... આવે છે છતાં પણ એ ભાવ મુખ્ય થતાં નથી. પ્રચુર ભક્તિ દેખાય તોપણ એકેય શુભભાવ મુખ્ય થતાં નથી. અથવા સ્વભાવથી વિપરીત છે એવું તેનું જ્ઞાન રહે છે. દુઃખભાવે જેનું વેદન રહે છે એવું જે જ્ઞાન વિષયનો આમાં ચિતાર છે. વિષય ચાલ્યો છે 'પ્રવચનસાર'માં શાસ્ત્રના પ્રારંભમાં ભગવાન 'કુંદકુંદાચાર્યદેવે' પંચ પરમેષ્ટીની ભક્તિ કરી છે. એ વિષયથી એ વાત લીધી છે, સમજાવી છે.

'અહીં (શ્રી પ્રવચનસાર શરૂ કરતાં)...' 'પ્રવચનસાર' ભગવાન 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ'નું અધ્યાત્મપ્રધાન પરમાગમ છે. સમ્યજ્ઞાન, સમ્યજ્ઞર્શન અને સમ્યક્ચારિત્રના એમાં ત્રણ અધિકાર છે. એટલે અધ્યાત્મપ્રધાન છે. ૧૦૦ ગાથીની આસપાસ દ્રવ્યની પર્યાયનો વિષય, દ્રવ્યાનુયોગનો વિષય ઘણો સૂક્ષ્મ ચાલ્યો છે. તોપણ મુખ્યપણે આ શાસ્ત્ર સમ્યજ્ઞર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રના અધિકારપૂર્વક નિરૂપિત હોવાથી અધ્યાત્મશાસ્ત્ર છે.

'અહીં (શ્રી પ્રવચનસાર શરૂ કરતાં) કુંદકુંદાચાર્ય ભગવાનને પંચ પરમેષ્ટી પ્રત્યે કેવી ભક્તિ ઉદ્ભવે છે!' આશ્ચર્ય કરે છે. કે, અહો..! આચાર્ય મહારાજની કેવી પ્રચુર

ભક્તિ છે! છઠ્ઠે-સાતમે ગુણસ્થાને આત્માની મસ્તીમાં રહેનારા આચાર્ય ભગવાનને પણ પંચ પરમેષ્ટી પ્રત્યે લક્ષ જતાં અથવા શાસ્ત્રનું મંગલિક કરતાં, અહીંયાં શાસ્ત્રનું મંગલિક કર્યું છે, ભક્તિ કરીને આઘમંગળ શાસ્ત્રની આદિ-શરૂઆત કરવી છે એનું મંગળ કર્યું છે. એમાં ‘પંચ પરમેષ્ટી પ્રત્યે કેવી ભક્તિ ઉલ્લસી છે!’ ભક્તિ થઈ છે નહિ, ઉદ્ઘાસિતપણે ભક્તિ આવી છે. ભક્તિભાવનો ઘણો ઉદ્ઘાસ આચાર્ય ભગવાનનો દેખાય છે આમાં. એમ લીધું છે.

વ્યવહારથી એ પંચપરમેષ્ટી પ્રત્યેની ભક્તિ છે. નિશ્ચયથી એ જ પરિણામ વીતરાગતાનો સમાદર કરનારા પરિણામ છે. ઘણો આદર કરે, ઘણો વિનય કરે છે વીતરાગતાનો. જે જે આત્માઓ પંચ પરમેષ્ટીમાં ત્રણે કાળને વિષે વીતરાગતાને પામ્યા છે, પામે છે અને પામશે, કારણ કે એ ત્રિકાળવર્તી લીધા છે પંચ પરમેષ્ટીમાં, તે સર્વ પ્રત્યે અત્યંત વિનયથી પોતે નમે છે. એટલે કે ત્રણે કાળની વીતરાગતાનો વિવેક કરે છે, આદર કરે છે, સન્માન કરે છે. એમ છે એનો અર્થ.

‘આચાર્ય ભગવાનને પંચ પરમેષ્ટી પ્રત્યે કેવી ભક્તિ ઉલ્લસી છે! પાંચેય પરમેષ્ટી ભગવંતોને યાદ કરીને ભક્તિભાવપૂર્વક કેવા નમસ્કાર કર્યા છે!’ બહુ ભાવથી નમસ્કાર કર્યા છે એમ લે છે. ગાથાના જે પદ છે એ પદમાંથી એમ નીકળે છે કે એકદમ ભાવથી નમસ્કાર કરે છે આચાર્ય ભગવાનને. એ ભાવનું વાંચવું એ સીધો જ્ઞાનનો વિષય છે. બે હજાર વર્ષ પહેલાં લખાયેલી ગાથાઓ કેવા ભાવથી લખાયેલી છે એ જ્ઞાન વાંચે છે. આચાર્ય તો સ્વર્ગમાં બિરાજે છે. ત્યાં તો મોટા આયુષ્ય છે એટલે બે હજાર વર્ષ તો હજી ત્યાં એમના સત્કાર સમારંભમાં ચાલતા હશે. બબ્બે હજાર વર્ષ તો હજી એમના સત્કાર સમારંભમાં ચાલતા હશે. કે, અહો..! આપ કેવા દૈવી પુણ્ય લઈને અહીંયા પધાર્યા છો આટલા દેવલોકમાં, આવા ઊંચા દેવલોકમાં!

આપના પધારવાનું અવધિજ્ઞાનમાં દેવોને જ્ઞાન થયું. ત્યાંના જે મુખ્ય હોય. સમાજમાં પણ કેટલાક કામ કરનારા મુખ્ય માણસો હોય ને દરેક જગ્યાએ? અગાઉથી જ્ઞાન થાય છે કે કોઈ મહાન આત્મા આવે છે અહીંયાં. મહાપુણ્યશાળી! ત્યાં તો પુણ્યનો મહિમા વધારે છે. મોટી તૈયારી કરે છે. અને એ ચાલે છે. હજારો વર્ષ સુધી એનું સન્માન ચાલે. સન્માનના પ્રોગ્રામ ચાલે બધા. અહીંયાં એમને જંગલમાં શાસ્ત્ર લખતા લખતાં કેવો ભક્તિભાવ આવ્યો! એ જાણે પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનમાં હોય, અત્યારે પ્રત્યક્ષવત્ જ્ઞાનની અંદર હોય, સામે બેસીને જેમ આચાર્ય ભગવાન શાસ્ત્ર ભક્તિથી પ્રારંભ કરી રહ્યા હોય (એમ જ્ઞાનમાં આવે છે). ‘પોન્નુર’ જેવો ડુંગરાળ પ્રદેશ હોય છે.

‘શ્રીમદ્જી’ લખે છે. મદ્રાસ તરફ એક વખત જવાનું થયું હશે. તો કહે છે,

દક્ષિણના પર્વત અને ડુંગરાળ પ્રદેશો જોઈને. પર્વતોની દિગંબરી વૃત્તિ જોઈને, દિગંબર મુનિઓનું અહીંયાં પરિભ્રમણ એમ કે બહુ થયેલું એ યાદ આવ્યું છે અમને. મેળવ્યું છે. ખરેખર પ્રદેશ તો એવો જ છે કે મુનિઓ અહીંયાં વિચર્યા હોય તો એ બહુ સ્વભાવિક લાગે એવું છે.

મુમુક્ષુ :- બેંચોર ગયા હતા ને મુડબિદ્રી ત્યાં...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ઘાટી આવે છે. ઘાટી આવે છે. પણ એ બધો પ્રદેશ એવો જ છે.

અહીંયાં તો ભૂતકાળનો બનાવ વર્તમાનવત્ જાણે કે જ્ઞાનમાં પ્રત્યક્ષ થતો હોય અને આચાર્ય ભગવાનના હૃદયમાં રહેલા ભક્તિભાવને પોતે અવલોકતા હોય એવી રીતે લીધી છે. 'કેવી ભક્તિ ઉદ્ભસી છે!' એમ. ઉદ્ભસી હતી એમ નથી કીધું. બે હજાર વર્ષ પહેલા કેવી ભક્તિ ઉદ્ભસી હતી એમ નથી કહ્યું 'કેવી ભક્તિ ઉદ્ભસી છે!' 'કેવા નમસ્કાર કર્યા છે!' એમ. એ ભક્તિભાવ જોઈને પણ આશ્ચર્ય થાય છે.

'ત્રણે કાળના તીર્થંકર ભગવંતોને સાથે સાથે મનુષ્યક્ષેત્રે વર્તતા વિદ્યમાન તીર્થંકરભગવંતોને જુદા યાદ કરીને 'સૌને ભેગા તેમજ પ્રત્યેક-પ્રત્યેકને હું વંદન કરું છું' એમ કહીને અતિ ભક્તિભીના ચિત્તે આચાર્યભગવાન નમી પડ્યા છે.' એમાં શું છે કે જ્યારે તીર્થંકર ભગવંતોની વીતરાગતા પોતાને પ્રત્યક્ષવત્ ભાસે છે ત્યારે જ્ઞાનના અંતઃકરણમાંથી ભક્તિનો ભાવ આવે છે. એટલે ચિત્ત શબ્દ વાપર્યો છે અહીંયાં. 'અતિ ભક્તિભીના ચિત્તે...' જે તીવ્ર રાગથી, માત્ર તીવ્ર એકલો રાગ, એકાંત રાગથી ભક્તિ થાય છે એવો તીવ્ર રાગ અહીંયાં નથી. આ રાગની મૂળ ભૂમિ તો વીતરાગતાનું જ્ઞાન છે. મૂળમાં વીતરાગતાનું જ્ઞાન જેમનું છે મૂળપણે. ઉત્તરપણે એમાંથી ભક્તિનો રાગ ઉત્પન્ન થયો છે. મૂળ-ઉત્તર દશા લઈએ તો એમ છે.

'ત્રણે કાળના તીર્થંકરભગવંતોને-સાથે સાથે મનુષ્યક્ષેત્રે વર્તતા વિદ્યમાન તીર્થંકર ભગવંતોને જુદા યાદ કરીને- 'સૌને ભેગા...' સૌને ભેગા એટલે એક સાથે. 'મનુષ્યક્ષેત્રે વર્તતા વિદ્યમાન તીર્થંકર ભગવંતોને જુદા યાદ કરીને...' ત્રણમાંથી એને જુદા પાડ્યા છે. અત્યારે સામે છે ને એમ. મહાવિદેહમાં પોતે જઈ આવ્યા છે. 'ગુરુદેવ' એમ કહેતા કે સીમંધર ભગવાનના સમવસરણમાં આઠ દિવસ ભગવાનની દિવ્યધ્વનિ સાંભળ્યા પછી ભરતક્ષેત્રમાં આવીને પહેલુંવહેલું શાસ્ત્ર રચ્યું હોય તો આ 'પ્રવચનસાર' કર્યું છે. બધા શાસ્ત્રોમાં પ્રવચનસાર ત્યાંથી મહાવિદેહની યાત્રાથી આવ્યા પછી, પહેલા કોઈ લખ્યા હોય એ જુદી વાત છે, એમની ઘણી કૃતિ છે જે અત્યારે તો ઉપલબ્ધ પણ નથી, પણ ત્યાંથી આવ્યા પછી કોઈ પહેલું શાસ્ત્ર લખાયું હોય તો એ 'પ્રવચનસાર'

લાગે છે. કેમકે ત્યાંથી આવ્યા પછી... શેમાંથી કાઢ્યું એ?

‘સમયસાર’ પણ અધ્યાત્મ શાસ્ત્ર છે. ‘નિયમસાર’ તો જબરદસ્ત ભાવનાનું શાસ્ત્ર છે, આત્મભાવનાનું શાસ્ત્ર છે. ‘પ્રવચનસાર’ માટે કેમ આમ કહ્યું? બે હજાર વર્ષ પછી જ્ઞાનમાં કેવી રીતે વાત આવે છે કે ત્યાં પ્રત્યક્ષ ભગવાનના દર્શન કર્યા છે, ભક્તિ કરી છે, હજી એ વિષય અહીંયાં ચાલુ રહ્યો છે. એટલે કોઈ એક શાસ્ત્રની રચના કરે છે ત્યારે હજી એ વાત ચાલે છે કે અહો..! ત્રણે કાળના તીર્થંકર ભગવંતોની શું વાત! અને અત્યારે તો વિદ્યમાનમાં વીસ વિહરમાન તીર્થંકરો વિદ્યમાન છે. પોતે ત્યાં એ ક્ષેત્રમાં જઈને આવ્યા છે. એટલે એ વિષય ભક્તિભાવનો હજી પરિણામમાં ચાલે છે. એ વ્યક્ત થયો છે શાસ્ત્રના પ્રારંભમાં. એના ઉપરથી એ વાત કાઢેલી છે.

અત્યારે તીર્થંકર ભગવંત કોઈ મોજૂદ નથી. ચોવીસે ચોવીસનો કાળ પૂરો થઈ ગયો. અવસર્પિણી, ઉત્સર્પિણી બે જે કાળચક્રના વિભાગ છે. આ ક્ષેત્રની અંદર એક એક વિભાગમાં ચોવીસ તીર્થંકર થાય. ત્રેવીસ પણ ન થાય અને પચ્ચીસ પણ ન થાય. એ ચોવીસે ચોવીસનો કાળ પૂરો થઈ ગયો છે. હવે કોઈ તીર્થંકર ભગવાનની દેશના પ્રત્યક્ષ સાંભળીને ઉપદેશ આપે એવી વાત આ કાળના જીવોને ક્યાંથી મળે? એ પરિસ્થિતિ છે. તોપણ કોઈ ભાગ્યવાન જીવો, કોઈ કોઈ ભાગ્યવાન જીવોના નસીબે એ વાત હશે કે આ કાળમાં પણ ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ જેવા મહાવિદેહ સુધી એમને જે ગમન થયું અને પ્રત્યક્ષ સાંભળીને શાસ્ત્રમાં વાત મૂકતા ગયા. અને એ પણ હજારો વર્ષ સુધી ટકી. બે હજાર વર્ષ સુધી એ શાસ્ત્રો રહી ગયા. ભલે બધા ન રહ્યા તો કેટલાક પણ રહી ગયા અને એ મુખ્ય મુખ્ય રહી ગયા. મુખ્ય કહેતા જેમાં મોક્ષમાર્ગ અખંડપણે જળવાઈ રહ્યો છે એવા શાસ્ત્ર. એ બહુ મોટી વાત છે કે જેમાંથી કોઈપણ પાત્ર જીવ મોક્ષમાર્ગને પકડી લે, મોક્ષમાર્ગની અંદર પ્રવેશ થઈ જાય, એવી પરિસ્થિતિ, એવું નિમિત્તત્વ જેમાં છે. એવી અખંડ વાત મોક્ષમાર્ગની રહી ગઈ. એ બહુ મોટી વાત છે.

‘ગુરુદેવ’ને તો ‘સમયસાર’ વાંચતા એવું લાગ્યું હશે એમ કહી શકત કે બે હજાર વર્ષ પહેલા ‘પોન્નુર હિલ’માં ‘સમયસાર’ લખાયું હશે એ મારા માટે લખ્યું હશે. બીજા કોઈને માટે નહિ લખ્યું હોય. જેને પોતાને ઉપકાર થાય, ભલે એ તો સંસ્કારનું કારણ છે. સીધું શાસ્ત્રમાંથી તો એવી રીતે અનાદિ મિથ્યાદષ્ટિને ન બને, પણ જેનો ઉપકાર થાય એના માટેની લાગણી કોઈ અદ્વિતીય, એ સ્થાન બીજાને ન મળે એવું સ્થાન એ હોય છે.

સામાન્ય રીતે જેના નિમિત્તે કોઈ જીવને અનંત સંસાર તૂટે અને મોક્ષમાર્ગ મળે,

એના પ્રત્યેનો જે ભક્તિભાવ છે એ છેલ્લી કોટીનો હોય છે. જેમકે ‘સોગાનીજી’નું એક દૃષ્ટાંત લઈએ. ‘પૂજ્ય બહેનશ્રી’ના વચનોમાં તો વાતે વાતે ‘ગુરુદેવ’ આવે છે. પણ એમ કે લોકોને ઘણીવાર સાંભળ્યા પછી કોઈ પડી જાય. આ વિચારવા જેવો વિષય છે. એટલે ખ્યાલ ન રહે. પણ ‘સોગાનીજી’એ ભક્તિ કેવી કરી કે અનંત તીર્થકરોથી પણ મારા માટે અધિક છે. એ શું બતાવે છે? કે એ સ્થાન બીજાને નથી મળતું. ભલે સામે ચતુર્થ ગુણસ્થાનવર્તી જ્ઞાની હોય તોપણ. જેનાથી પામે એ સ્થાન, એ ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિનું સ્થાન હોય છે જ્ઞાનીને. પોતે જેને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે એને. એ સ્થાન બીજા કોઈને મળતું નથી. આવો એક કુદરતી ખાસ પ્રકારનો ભક્તિભાવભર્યો સંબંધ ઉત્પન્ન થાય છે.

આચાર્ય મહારાજ તો છઠ્ઠે-સાતમે ગુણસ્થાને અધ્યાત્મદશામાં રહેનારા, વિચરનારા હતા. છતાં પણ આ કાળમાં સીમંધર ભગવાનના દર્શન થયા તો ઘણો ભક્તિભાવ ઉદ્ભવ્યો છે. એટલે ‘મનુષ્યક્ષેત્રે વર્તતા વિદ્યમાન તીર્થકરભગવંતોને જુદા યાદ...’ કર્યા છે. ત્રણે કાળના તીર્થકરભગવંતોને સૌને ભેગા યાદ કર્યા છે. ત્રણે કાળમાં વર્તમાનના આવી જાય છે તોપણ વર્તમાનના તીર્થકર ભગવંતો છે એને જુદા યાદ કર્યા છે. વિશેષ ભક્તિ કરી છે. ‘તેમ જ પ્રત્યેક-પ્રત્યેકને...’ અનંતા થયા. ત્રણે કાળમાં અનંતા થયા અને અનંતા થશે. પ્રત્યેક-પ્રત્યેકને. પ્રત્યેક કહેતા અનંતાને લઈ લીધા. ભૂતકાળના અને ભવિષ્યના.

મુમુક્ષુ :- અનંત ચોવીસી થઈ ગઈ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અનંત ચોવીસી થઈ ગઈ, અનંત ચોવીસી થશે. એ તો અહીંયાં. મહાવિદેહમાં તો એથી વધારે સંખ્યામાં થાય છે. ત્યાં તો વીસ વિદ્યમાન ચાલુ રહે છે. વધીને ૧૬૦ સુધી જાય છે.

મુમુક્ષુ :- ભૂતકાળમાં તો આ જીવને ઘણા ધર્માત્માઓનો સમાગમ થયો. જેના નિમિત્તે થાય એના પ્રત્યે ભક્તિ વિશેષ આવે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વિશેષ ભક્તિ આવે છે. એ એનો ભગવાન છે. બીજી રીતે કહીએ તો એ એનો ભગવાન છે. તારનાર છે. એમ છે. એની નજરમાં, હોં! જેના નિમિત્તે પોતે સંસાર તર્યો એ તરનાર જે છે એની નજરમાં તારનાર એ એનો ભગવાન છે. ભગવાન છે એટલે સર્વોત્કૃષ્ટ છે. બીજા ભગવાન એક બાજુ રહે છે. આ મુખ્ય રહે છે. આ એક ખાસ પ્રકારનો નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધ, ભક્તિભાવનો સંબંધ એક વિશિષ્ટ પ્રકારનો છે. આમાં અપવાદ નથી ક્યાંય. બહુ કુદરતી છે એ.

મુમુક્ષુ :- એ વાતને પક્ષના ખાતામાં ન ખતવાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બિલકૂલ નહિ, જરા પણ નહિ. કોઈ અંશે ન થાય.

એક વાત તો એ છે કે સમ્યજ્ઞાન એટલે મધ્યસ્થ જ્ઞાન. જેણે પોતાના પરમતત્ત્વના વિકલ્પનો પક્ષ તોડ્યો, છોડ્યો પક્ષાતિક્રાંત થવા માટે શું કર્યું? કે જેણે પોતાના નિજ પરમાત્માના નિશ્ચયનયના વિકલ્પનો પણ પક્ષ જેમણે તોડી નાખ્યો અને પક્ષાતિક્રાંત થયા અને એ થતાં જે સ્વસંવેદન થયું એ જ્ઞાન અત્યંત મધ્યસ્થ છે. એટલે સંસારની પક્ષ કરવાની જે પદ્ધતિ છે એ કલ્પના જ ત્યાં કરવી વ્યર્થ છે. સમ્યજ્ઞાનને વિષે કોઈ કલ્પના કરવી વ્યર્થ છે. એને પક્ષ થાય છે એ કલ્પના કરવી વ્યર્થ છે. ચારિત્રમોહથી કોઈ પ્રત્યે રાગ દેખાય. કોઈ ગૃહસ્થ હોય, કુટુંબ-પરિવાર હોય એમાં એનો રાગ દેખાય. પક્ષનો એ વિષય નથી. પક્ષનો વિષય એ ગણવો નહિ, સમજવો નહિ. એમ કરતાં દોષ છે, એમ સમજતા દોષ છે. કેમકે એનું જ્ઞાન જ નિષ્પક્ષ થયેલું છે. પણ એ જ્ઞાનનો જેને અંદાજ નથી એ પોતાની દૃષ્ટિથી માપે છે જ્ઞાનીને પણ, પોતાની દૃષ્ટિએ તોળે છે જ્ઞાનીને પણ, અને એ તુલના એને પોતાને નુકસાનનું કારણ થાય છે.

મુમુક્ષુ :- ગુણનો ઉપકાર ઓળવવો નહિ એવું 'શ્રીમદ્જી' કહે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ઉપકાર ઓળવવો નહિ એટલે જે ગુરુ હોય એની તો અત્યંત અત્યંત ભક્તિથી બધી વાત એણે સંમત કરવી જોઈએ અને એના વિષયમાં જરા પણ, કિંચિત્ પણ અંશમાત્ર પણ જ્ઞાણ્યે-અજ્ઞાણ્યે વિસ્ત્ર ન જવાય એની દરકાર રાખવી જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- એમ તો .. એટલે આ 'ગુરુદેવશ્રી'એ તો બધું બતાવ્યું છે ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- છે પણ ભાન ક્યાં હતું પોતાને? 'કુંદકુંદસ્વામી' લખી ગયા બરાબર છે. પણ પોતાને ભાન હતું એ લખી ગયા એનું કાંઈ? જેણે એમ કહ્યું કે એમાં આ રહસ્ય છે. આ વાત લખી ગયા એમાં આવું રહસ્ય છે. 'જાણગો દુ અપ્પમત્તો જ પમત્તો' પ્રમત્ત-અપ્રમત્ત એવું કોઈ આત્માનું સ્વરૂપ નથી. 'જાણગો દુ જો ભાવો' કોઈક બીજો ભાવ બતાવવો છે. જ્ઞાપકભાવ કોઈક બીજો છે. તો એનું રહસ્ય તો બતાવનાર છે ને. એ શબ્દોને ક્યાં ખબર છે? પોતાને ભાન નથી, શબ્દોને ખબર નથી. તો જેણે બતાવ્યું અને બતાવતા જેણે જ્ઞાણ્યું એ કોઈ નવી પરિસ્થિતિ સર્જે છે. અને એ જેમ કાંટો વાગ્યો હોય એને વેદનાની ખબર પડે છે. કોને ખબર પડે છે? વાગ્યો હોય, વાગ્યા પછી નીકળી ગયો હોય. ખેંચી લીધો હોય. શૂળ વાગે છે ને ચાલતા ચાલતા. અડધો ઈંચની શૂળ પગમાં ગરી જાય સીધી. રાડ પાડે. એ શું થઈ ગયું જાણે? વાંકો વળીને કાંટો ખેંચી લે. માર દુઃખે આખો દિવસ. શું કહે?

કાંટાનો માર દુઃખે છે હજી. આ એવો વિષય છે. જે એણે વાંચ્યું હતું, વિચાર્યું હતું પણ એનો પત્તો લાગતો નહોતો કે વસ્તુ શું છે? એનો પત્તો લાગે છે ત્યારે એ જે સ્વસંવેદનમાં આવે છે એ સ્વસંવેદનની જ્ઞાનવેદના છે. નિર્વિકલ્પ જ્ઞાનની વેદનામાંથી જે અમૃતને વેદ્યું છે એ તો એ જ જાણે છે. એ કેવી રીતે કહે એને? કાંટાનો માર ન કહી શકતો હોય એ અમૃતની વેદનાને કેવી રીતે બતાવે? એમ છે.

મુમુક્ષુ :- જેનાથી હિત થયું હોય ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બીજા ધર્માત્માને?

મુમુક્ષુ :- બીજા મુનિ આદિ ધર્માત્માઓનો ... તોપણ એને જેનાથી હિત થયું હોય એના પ્રત્યે વિશેષ ભક્તિ રહી જાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ સ્થાન બીજાને મળતું નથી. એ તો આપણે સ્પષ્ટ કર્યું કે એ અદ્વિતીય સ્થાન છે, બીજાને મળતું નથી. મુનિઓની ક્યાં વાત છે, અનંતા તીર્થંકરો લઈ લીધા. જ્યારે પોતાને ખબર પડી કે આ આત્મા પરિભ્રમણ કરતો કરતો અનંત તીર્થંકરના સમવસરણમાંથી કોરે કોરો પાછો આવેલો છે. એ વાત નક્કી છે. અત્યારે અહીંયા પરિભ્રમણ કરતો કરતો સંસારમાં વિદ્યમાન છે. એ સ્પષ્ટ કરે છે કે અનંત તીર્થંકરના સમવસરણમાંથી કોરો આવેલો છે. નહિતર અહીંયાં અત્યારે હોય નહિ. આ સીધી વાત છે. અરે..! એક વાર સત્પુરુષને ઓળખ્યા હોય તોપણ અત્યારે હોય નહિ. તીર્થંકર તો પછી મળ્યા છે. એનાથી અનેક વધારે અસંખ્ય વાર તો સત્પુરુષો મળ્યા હશે, જ્ઞાની મળ્યા હશે, ધર્માત્મા મળ્યા હશે પણ એકેય વાર ઓળખાણ નથી કરી. એકવાર જો ઓળખાણ થઈ જાય તો એનો છોડો આવી જાય છે, નિવેડો આવી જાય છે. આ પરિસ્થિતિ છે. એટલે એ તો બધાને એક કોર મૂક્યા ને?

મુમુક્ષુ :- મારે તો સમકાળમાં કહેવું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા સમકાળમાં લખ્યું.

મુમુક્ષુ :- .. મુનિઓને સમાગમ થાય, સત્પુરુષોનો સમાગમ થાય.. બેય એક સમકાળમાં હોય, જેનાથી હિત થયું હોય એ ગૃહસ્થ અવસ્થામાં હોય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અહીંયાં એક પ્રશ્ન એ વિચારવા જેવો છે, આવો વિચાર આવે ત્યારે એક પ્રશ્ન વિચારવા જેવો છે કે વ્યક્તિગત રીતે બીજા જ્ઞાનીઓને કેમ હશે અને કેમ નહિ થતું હશે, એ એક પારકા ઘરની વાત છે. પોતાના ઘરની વાત પડતી મૂકીને પારકા ઘરની વાતને વિચારવાની થોડી મર્યાદા રાખવી. પ્રયોજન બહાર ચાલ્યું જવાશે. અથવા અનેક જ્ઞાનીઓના જ્ઞાન પરિણામની સરખામણી કરવા જતાં ક્યાંક ભૂલ થવાનો સંભવ છે.

‘ટોડરમલજી’ જ્ઞાની હતા, એનો આવો પ્રકાર હતા. ‘શ્રીમદ્જી’ જ્ઞાની હતા, એનો આવો પ્રકાર હતો. ‘ગુરુદેવ’ જ્ઞાની થયા, એનો વળી આવો પ્રકાર હતો. આ લોકોને તર્ક ઊકે છે ને કે ‘શ્રીમદ્જી’એ શ્વેતાંબર-દ્વિગંબર વચ્ચેનો સ્પષ્ટ તફાવત પ્રસિદ્ધ ન કર્યો. ઘણાને ખૂંચે છે. ‘ગુરુદેવ’ એ સ્પષ્ટ કર્યું. માટે ‘શ્રીમદ્જી’ કરતાં ‘ગુરુદેવ’ને આપણે કાંઈ વધારે ગણીએ અને કોઈ કારણસર... કેમકે એકાવતારી છે. ‘શ્રીમદ્જી’ છે એ એકાવતારી છે. ‘ગુરુદેવ’નું જ્ઞાન પણ એ વાતને સંમત કરે છે. તો કહે ‘ગુરુદેવ’ને ચાર ભવ છે. માટે ‘ગુરુદેવ’ની દશા કરતાં ‘શ્રીમદ્જી’ની દશાની કાંઈક આપણે તુલના કરીએ. આ નીચેની ભૂમિકાની મર્યાદાનો વિષય નથી. અને એ અમુક મર્યાદા બહાર જઈને અપ્રયોજનભૂત વિષયને ચર્ચવા જતાં ઘરની પ્રયોજનભૂત વાત ગુમાવવાનો પ્રસંગ આવે છે, નુકસાનનો પ્રસંગ આવે છે. એટલે એની ચર્ચા કરવા કરતા પહેલા અહીંયાં એક લાલબત્તી મૂકવા જેવી છે. ગમે ત્યારે પણ.

અનેક જ્ઞાનીઓની દશાની તુલના કરવાનો અધિકાર કોને છે? અને એ અનેક જ્ઞાનીઓની દશાની તુલના કરવાની જ્ઞાનની ક્ષમતા, યોગ્યતા કોને છે? આ એક બહુ વિચાર માગે એવો વિષય છે. એનો વિચાર સુદ્ધા ન કરે. કોઈને અધિક કલ્પે, કોઈને ઊણા કલ્પે. એ માર્ક મૂકવાનું તારું કામ નથી. વિદ્યાર્થીઓ ભણે અને પ્રોફેસર એના માર્ક મૂકે. પણ પાસ થયેલા વિદ્યાર્થીઓના માર્ક નાપાસ થયેલા વિદ્યાર્થીઓ મૂકે ત્યારે એની મર્યાદા ઓળંગી જાય છે. એ એની મર્યાદાનો વિષય નથી રહેતો. એટલે અમુક બાબતમાં અટકી જવું. કેટલીક વાતમાં અટકી જવું. તર્ક આવે. પ્રશ્ન ઉઠવા યોગ્ય છે. પણ કેટલાક તર્કને અને પ્રશ્નને બહુ સમજીને શાંત કરવા જોઈએ.

ચાલતું પ્રકરણ લઈએ. ‘ત્રણે કાળના તીર્થંકરભગવંતોને...’ આ તો વાંચનકારની અહીંયાં તકલીફ હોય છે કે સાંભળનારને તો ઘણા તર્ક આવે. કોઈને ક્યારે કેવો તર્ક આવે એનો તો કોઈ નિયમ નથી. પણ સાવધાન રહેવું જોઈએ કે ઉત્તરમાં કેટલું પોતે ખેંચાવું. અથવા પ્રશ્નમાંથી ઉત્તર દેનારાએ કેટલું લપસીને જાવું આગળ. એ જરા વિચાર માગે એવો વિષય છે. એટલે જરા જોખમદારીનો વિષય લીધો છે. વાંચન કરવું એમાં જોખમ ઘણું છે.

ભક્તિની અંદર શુભરાગ છે પણ એ શુભરાગની નિર્મળતા કેટલી છે! વિશેષતા એ છે. કોઈવાર ભક્તિરાગની તીવ્રતા અજ્ઞાની અને જ્ઞાની વિષે જુદી જુદી રીતે પ્રદર્શિત થાય છે. તોપણ જ્ઞાનીની ભક્તિમાં જે નિર્મળતા હોય છે, શુભરાગની જે નિર્મળતા હોય છે એ નિર્મળતા અજ્ઞાનીની ભક્તિના શુભરાગમાં કદી હોતી નથી. તો અહીંયાં એ વિષય જરા સમજવા યોગ્ય છે કે આચાર્ય ભગવાન પંચપરમેષ્ઠીને, પ્રત્યેક તીર્થંકરને

વંદન કરે છે ત્યારે એમના નમસ્કાર જોઈને એમના અંતઃકરણમાં રહેલા ભક્તિભાવને પોતે વાંચ્યો છે. કેવા ભક્તિથી નમે છે. એમ.

એ વિષય એવો છે કે બંને શુભરાગ હોવા છતાં, જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીના ભક્તિભાવમાં બંને શુભરાગ હોવા છતાં બંને સરખા શુભરાગ નથી. અથવા તો જેવો જ્ઞાનદશામાં શુભરાગ થાય છે, તેવો અજ્ઞાનદશામાં એ ક્વોલિટીનો શુભરાગ, એ પ્રકારનો શુભરાગ અજ્ઞાનીને થઈ શકતો નથી. એવી નિર્મળતા હોય છે એમાં. એ વિશુદ્ધિનો પ્રકાર છે. વિશિષ્ટ પ્રકારની વિશુદ્ધિ. રાગમાં પણ વિશુદ્ધિ છે. એ વિશિષ્ટ પ્રકારની વિશુદ્ધિ છે.

‘આવા ભક્તિના ભાવ મુનિને-સાધકને આવ્યા વિના રહેતા નથી.’ ભલે શુભભાવ હેય છે એમ સિદ્ધાંતિક રીતે સ્વદ્રવ્યને અનુસરવા માટે અધ્યાત્મના જોરમાં એ વિષય સ્પષ્ટપણે પ્રસિદ્ધ છે, તોપણ મુનિદશાના અધ્યાત્મ સ્થાનમાં બિરાજતા ભગવંતો, આચાર્ય ભગવંતોને પણ આવા ભક્તિભાવ આવ્યા વિના રહેતા નથી. આવો શુભરાગ પણ ત્યાં આવે છે. કોઈ એમ કહે, આવ્યા વિના રહેતા નથી. એમ કહીને એનું કર્તૃત્વ સ્થાપવું નથી. એક વાત. અને એમ કહીને કોઈ સર્વથા ઉડાડે કે શુભભાવ આવે જ નહિ. કેમકે એનો નિષેધ કર્યો છે પોતે. ચોથા ગુણસ્થાનથી નિષેધ કરતા આવે છે. તો એ વાત પણ એ સમજ્યો નથી. એ સમજ્યો નથી એ વાતને. એને ભક્તિનો ભાવ આવ્યા વિના રહેશે નહિ. રહે જ નહિ એમ કહે છે. પણ એ સહજપણે આવે છે. આવ્યા વિના રહેતા નથી માટે લાવ જઈને કરું મંદિરમાં એમ પણ નથી. એ પ્રકાર નથી. કૃત્રિમતાનો પ્રકાર નથી. અને સહજપણે જ્યાં રાગની બુદ્ધિપૂર્વકના વિકલ્પની ભૂમિકા હજી વર્તે છે ત્યાં એ રાગ આવ્યા વિના રહેતો નથી.

‘આવા ભક્તિના ભાવ મુનિને-સાધકને આવ્યા વિના રહેતા નથી. ચિત્તમાં ભગવાન પ્રત્યે ભક્તિભાવ ઊછળે ત્યારે,...’ અંતઃકરણમાંથી એ ભક્તિનો ભાવ ઊછળ્યો છે. અને એ ભક્તિનો ભાવ ઊછળે ત્યારે **‘મુનિ આદિ સાધકને...’** મુનિ અને આદિમાં નીચેના સાધક લઈ લેવા. પાંચમાં ગુણસ્થાનવર્તી, ચતુર્થ ગુણસ્થાનવર્તી એ લઈ લેવા. **‘ભગવાનનું નામ આવતા પણ રોમ રોમ ખડા થઈ જાય છે.’** હવે એ અનુસંધાન આદિ કહીને નીચે લઈ લીધું કે પોતે પણ સીમંધર ભગવાન પાસેથી આવે છે. પોતે પણ સીમંધર ભગવાન પાસેથી આવે છે અને એનું જાતિસ્મરણજ્ઞાન વર્તે છે. એ મતિજ્ઞાનનો વિષય છે. સ્મૃતિ છે એ મતિજ્ઞાનનો એક ભેદ છે. તો એમાં પ્રત્યક્ષવત્ જેવું જ છે.

જેમ કોઈ પરિચિત વ્યક્તિનું નામ પડતા જેમ વ્યક્તિ પ્રત્યક્ષવત્ જ્ઞાનમાં થઈ જાય. આપણે ‘ગુરુદેવ’નો પ્રયોગ કરો. પરિચય છે. તો ‘ગુરુદેવ’ સોનગઢમાં બિરાજતા

હોય પણ કોઈ આવીને એમ કહે કે હું જરા પાયલોટ કારમાં આગળ આવ્યો છું. અને 'ગુરુદેવ' હમણા અહીંયાં પધારવાના છે. તો હમણા પધારશે એ પ્રત્યક્ષવત્ થઈ જાય છે ને? આવશે તો અડધી કલાકની વાર છે. એ પ્રત્યક્ષવત્ થઈ જાય છે. નામ પડતા પ્રત્યક્ષવત્ થઈ જાય છે.

એમ પ્રત્યક્ષ ભક્તિ જોણે કરી છે. તો 'ભગવાનનું નામ આવતાં પણ રોમે રોમ ખડા થઈ જાય છે.' એમ. નામ પડે ત્યાં. એવી કોઈ ભક્તિની વિશેષતા સાધકને પણ ઊછળે છે. અને એવી એ રોમાંચિક ભક્તિ પણ ઉત્પન્ન થાય છે. છતાં એ ભક્તિમાં નિર્મળતા ઘણી હોય છે. વિશુદ્ધિ ઘણી હોય છે.

મૂઠ્ઠો તો જ્ઞાનદેશાનો છે. મુખ્યપણે તો મુઠ્ઠો લેવો છે જ્ઞાનદેશાનો. પણ બોલનો બહુ ભાગ ભક્તિનો પ્રતિપાદનનો છે. 'પ્રવચનસાર'માં આચાર્યદેવની ભક્તિથી માંડીને ભક્તિનું પ્રતિપાદન કર્યું છે કે આવ્યા વિના રહેતા નથી. અને આવી રોમાંચિત ભક્તિ થઈ જાય છે તોપણ 'આવા ભક્તિ આદિના શુભભાવ આવે ત્યારે પણ...' એમ લેવું છે. 'મુનિરાજને ધ્રુવ જ્ઞાયકતત્ત્વ જ મુખ્ય રહે છે...' આ વિશેષતા છે. આટલી બધી રોમાંચિત ભક્તિ આવે તો પછી રાગ મુખ્ય ન થઈ જાય? પ્રશ્ન જ નથી. એ પ્રશ્ન કદી હોઈ શકે નહિ. એ પ્રશ્ન અસ્થાને છે. ભલે રાગ ગમે તેટલો ઉછાળો ખાઈને અંતઃકરણમાંથી ઊભો થયેલો છે તોપણ જે સ્થાન શ્રદ્ધા-જ્ઞાન-ચારિત્રના પરિણામમાં પોતાના નિજ પરમાત્માને મળ્યું છે અથવા જે જમાવેલું સ્થાન છે એ ઉખેડીને એ રાગ આવતો નથી. એ તો જામેલું ને જામેલું રહે છે. એ ઉપરાંત આ વધારાની વાત છે. એમ લેવું.

'આવા ભક્તિ આદિના શુભભાવ આવે ત્યારે પણ મુનિરાજને ધ્રુવ જ્ઞાયકતત્ત્વ જ મુખ્ય રહે છે...' ત્યારે પણ પોતાનું નિજ ધ્રુવ જ્ઞાયકતત્ત્વ છે એની મુખ્યતામાં રહીને રોમાંચિત ભક્તિના ભાવ ગૌણપણાને પામે છે. ત્યારે પણ એ ગૌણ જ છે. જેમ કોઈ સગી માતા બાળકનો ઉછેર કરતા ક્યારેક એને વઢે, મારે, ગુસ્સે થઈને મારે ત્યારે એને એમ લાગે કે બાળકને કેવી નિર્દય થઈને મા મારે છે. એમ લાગે. અને ધાવમાતા કદી પણ કઠોર વચન ન કહે એને-બાળકને. એવી રીતે ઉછેર કરે કે બાપ પણ એવી મૂઠ્ઠાભાષી ગોતી હોય કે એને ઉછેરવામાં બિલકુલ ક્યાંય પણ એના મનને ઘક્કો ન પહોંચે એવી રીતે ઉછેરે. તોપણ માતૃપ્રેમની મુખ્યતા સાચી માતાને ઘટતી નથી અને ખોટી માતાને આવતી નથી. એને કદી નથી આવતી. એને પગાર સાથે જ સંબંધ છે. બીજો કોઈ સંબંધ એને ખરેખર નથી.

એમ આવા 'શુભભાવ આવે ત્યારે પણ મુનિરાજને ધ્રુવ જ્ઞાયકતત્ત્વ જ મુખ્ય

રહે છે...' જે પોતાનું છે એ પોતાનું જ રહે છે, પોતાનું સ્થાન પારકા કદી પ્રાપ્ત કરતા નથી. પારકાને પોતાનું સ્થાન મળતું નથી અને પારકા પોતાના કદી થતા નથી. કેમકે જ્ઞાનમાં પર જણાયા તે પર છે. બસ! એ સ્વનું સ્થાન પામતા નથી.

મુમુક્ષુ :- આ રોમરોમમાં રોમાંચ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઉપર જે લીધું એ ને? હા. 'મુનિ આદિ સાધકને ભગવાનનું નામ આવતા પણ રોમેરોમ ખડા થઈ જાય છે.'

મુમુક્ષુ :- આત્મપ્રદેશની વાત છે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. આ તો રોમ રોમ આત્મપ્રદેશનો સવાલ નથી આમાં. પણ એવી ભક્તિભાવની તીવ્રતા આવે કે રૂંવાટા ખડા થઈ જાય. રોમ એટલે રૂંવાટા. એવો એક નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધ છે કે કોઈ તીવ્ર લાગણી થાય ત્યારે રૂંવાટા ઊભા થઈ જાય. એ એક વેદનનો વિષય છે. તો કહે ત્યાં સુધીની ભક્તિ આવે જ્ઞાનીને. તે નામ સાંભળતા રોમરોમ ખડા થઈ જાય. સીમંધર ભગવાન ! એમ કહે ત્યાં રૂંવાટા ખડા થઈ જાય.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. તારતમ્યતા વિશેષ છે. ભક્તિભાવની પ્રચુરતા છે એ લેવું છે.

તોપણ એમ કહે છે કે નિજ જ્ઞાયકભગવાન જે સ્થાન પામ્યા છે એ સ્થાન તો સીમંધર ભગવાન પણ પ્રાપ્ત કરતા નથી. આમ છે. ભલે સીમંધર ભગવાનનું નામ સાંભળીને વિશેષ ભક્તિ થાય છે, રોમાંચ ઉદ્ભવિત થાય છે તોપણ નિજ જ્ઞાયક ભગવાન જે છે એ નિજ જ્ઞાયક ભગવાન છે. પોતે અભેદ છે ને. પોતે સ્વરૂપે છે એ સ્વરૂપે. એ સ્વરૂપનું એ સ્થાન જે છે એ જ રહે છે. એમાં કાંઈ ફરક પડતો નથી. શ્રદ્ધામાં, જ્ઞાનમાં અને આચરણમાં.

પોતાનું 'જ્ઞાયકતત્ત્વ જ મુખ્ય રહે છે...' એવી જ કોઈ જ્ઞાનદશા છે. જ્ઞાનદશામાં એવી જ કોઈ વિશિષ્ટતા છે એમ કહેવું છે. 'તેથી શુદ્ધાત્માશ્રિત ઉગ્ર સમાધિરૂપ પરિણામન વત્યા જ કરે છે અને શુભભાવ તો ઉપર ઉપર તરે છે...' ઉપર ઉપર તરે છે 'તથા સ્વભાવથી વિપરીતપણે વેદાય છે.' એનું સ્થાન લઈ લીધું. જેમાં પોતાને રોમાંચ ઉદ્ભવિત થાય એવા ભક્તિભાવ અને એ પણ વિપરીતપણે વેદાય? હા. એવો દષ્ટાંત 'દ્રવ્યદષ્ટિ પ્રકાશ'માં ત્રીજા ભાગમાં 'સોગાનીજી'એ લીધો છે કે ઈન્દ્ર છે એ ભગવાનની ભક્તિ કરે છે. મેરુ પર્વત ઉપરથી અભિષેક કરીને ભગવાનને-બાળ તીર્થકરને લઈ આવે છે. ત્યારે ભક્તિ કરે છે તો ઘુઘરા બાંધીને નાચે છે. ૩૨ લાખ વિમાનનો સ્વામી છે. એક વિમાનમાં અસંખ્ય દેવો છે. અહીં તો સીત્તર કરોડ છે હિન્દુસ્તાનમાં.

અબજ કરતા આગળ છે. અબજોના અબજો કરતા. એક વિમાનમાં અસંખ્ય અબજ દેવો છે એવા બત્રીસ લાખ વિમાન જેની તાબેદારી સ્વીકારે છે જેના પુણ્યને લઈને. એ પોતે ઘુઘરા બાંધીને નાચે છે. મોટો કેટલો નાનો થઈને નાચે છે! આ એક વિચારવા જેવો વિષય છે. એને એ બાળતીર્થકર ભગવાનની મોટાઈ કેટલી ભાસી હશે જ્ઞાનમાં! જગદ્ગુરુ પદ તો જ્યારે તેરમે ગુણસ્થાને થશે ત્યારે થશે. થવાનું નિશ્ચિત છે. એ જ ભવમાં. પણ એને એ અત્યારે જાણે દેખાય છે. અનેક જીવોના તારણહાર છે. એનું આ .. છે. કોઈ સાધારણ પ્રાણીનો આ જન્મ નથી. બહુ ભક્તિ આવે છે... બહુ ભક્તિ આવે છે.

મુમુક્ષુ :- પોતાને ઉપકાર થયો નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ...માં અનેક તીર્થકરોનો, અસંખ્ય તીર્થકરોનો જન્મ મનાવવાનું થાય છે. પોતાને તો હજી દેશના ક્યાં મળી? એ તો તેરમે ગુણસ્થાને દેશના દેવાના છે. એ પહેલા તો તીર્થકર દેશના આપે નહિ. મુનિદેશમાં ન આપે, શ્રાવકદેશમાં ન આપે. પોતાને ઉપકાર હજી થયો નથી પણ પ્રત્યક્ષ જોયાની ભક્તિ ઘણી આવે છે. તોપણ એ દુઃખરૂપે વેદાય છે.

લોકો એમ જોવે છે. બીજા દેવો. હજારો લાખો દેવો છે એની સાથે. એ તો કાંઈ એકલા તો અભિષેક કરવા આવે નહિ. કાફલો આવે ત્યારે આકાશમાં કાંઈ દેખાય નહિ. આકાશ ઢંકાઈ જાય. જેમ આ વાદળાથી આકાશ પાછળ ઢંકાઈ છે, સૂરજ ઢંકાઈ જાય છે. એમ કોઈને એમ થાય કે આ વાદળું કઈ જોતનું છે? એટલા દેવો હોય આકાશની અંદર. જ્યારે બધા ઉતરે નજીક આવે ત્યારે. પૃથ્વી ઉપર ઉતરે ત્યારે એકવાર તો સૂરજ ઢંકાઈ જાય. એટલા દેવો સંખ્યાની અંદર હોય છે. એના દૈવી વાજંત્રો સાથે ધમાલ બોલતી હોય. એ બધાનો સ્વામી પણ નાચવા માંડે. નાનો થઈને નાચવા માંડે, પગે ઘુઘરા બાંધીને નાચે. બીજા દેવો જોવે કે કેટલો હર્ષ છે! આપણા રાજા છે, ઈન્દ્ર છે એટલે રાજા છે દેવોના. આપણા સ્વામી છે, આપણા રક્ષણહાર છે, પાલનપોષણ કરનારા છે. છે તો બધાના પોતપોતાના પુણ્યથી. પણ એણે તો સ્વામીત્વ સ્વીકાર્યું છે ને. એને કેટલો હરખ છે ભગવાનનો ! તો કહે છે, નહિ. એ દુઃખભાવ છે. અંદરમાં એ દુઃખભાવ તરીકે વેદાય છે. બહારમાં હરખ દેખાય છે, અંદરમાં દુઃખ છે. આવી વાત છે. સમજવી થોડી કઠણ પડે એવી વાત છે.

‘ત્યારે પણ મુનિરાજને ધ્રુવ જ્ઞાયકતત્ત્વ જ મુખ્ય રહે છે તેથી શુદ્ધાત્માશ્રિત ઉગ્ર સમાધિરૂપ પરિણમન વત્યા જ કરે છે...’ આ અંદરનું પરિણમન લેવું છે કે જ્ઞાયકતત્ત્વની મુખ્યતા હોવાને લીધે અને જ્ઞાયક તત્ત્વનો આશ્રય વર્તતો હોવાને લીધે.

‘શુદ્ધાત્માશ્રિત ઉગ્ર સમાધિરૂપ પરિણામન વત્યા જ કરે છે...’ શુદ્ધ આત્માને આશ્રયે અંતરંગ નિર્વિકલ્પ સમાધિની પરિણતિ, એ પરિણામન એમને વત્યા જ કરે છે. બહારમાં ભક્તિનો ભાવ ઉછાળો ખાય છે, એક ચક્કર એ પરિણામનું ચાલે છે. તો અંદરમાં શાંત-શાંત, પરમ શાંત સમાધિની પરિણતિ, સમાધિની પરિણતિ એકદમ શાંત પરિણતિ આત્માની સાથે પ્રવાહિત રહે છે. બે એક કાળે ચાલે છે.

સાધકની મુનિરાજની જાગૃતિ. આ સમાધિ પરિણામને વિષે છે, નહિ કે ભક્તિના પરિણામને વિષે. આ વિશિષ્ટતા છે. એ એની મુખ્ય પરિણતિ છે. અને રાગની પરિણતિ છે એ ગૌણ પરિણતિ છે. ચાહે બુદ્ધિપૂર્વકની હોય કે ચાહે અબુદ્ધિપૂર્વકની. પત્ર લીધો છે ને? ચાહે બુદ્ધિપૂર્વકની હોય કે અબુદ્ધિપૂર્વકની વૃત્તિ હોય. સ્વરૂપાશ્રિત વૃત્તિ હી મુખ્ય છે. એક પત્રમાં એ વાત આવે છે. એની મુખ્યતા છે એટલે કેમ સમજવી એની મુખ્યતા? આ એક પ્રશ્ન થાય એવી વાત છે.

જાગૃતિ એમાં છે. મુખ્યતા છે એટલે જાગૃતિ એમાં છે. રાગ અને રાગની પ્રવૃત્તિમાં જ્ઞાનીને જાગૃતિ નથી. અથવા વ્યવહારમાં જ્ઞાની સૂતા છે અને નિશ્ચયમાં જ્ઞાની જાગૃત છે. આ શ્લોક તો ગીતાકારે લીધો છે. જેણે રચી હોય એણે ગીતા. જેમ રાત્રીએ ચોર જાગે છે અને બીજા માણસો સૂઈ જાય છે અને દિવસે બીજા માણસો જાગે છે. ચોર ચોરી કરીને ઘરે સૂઈ જાય છે. એ દષ્ટાંત લીધું છે એમણે. એમ જે મુનિ છે, ત્યાં મુનિ શબ્દ વાપર્યો છે. ... એ એને નિશા છે, રાત્રિ છે. વ્યવહારનો વિષય છે એ મુનિને રાત્રિ જેવો છે એટલે ... મુનિને આ રાત્રિ છે. ... જ્યાં બીજા લોકો જાગે છે ત્યાં મુનિઓને રાત્રિ છે. આ દિવસ-રાતની વાત નથી. જે વ્યવહારમાં બીજા લોકો જાગે છે ત્યાં મુનિઓ સૂતા છે એમ કહેવું છે. એ જાગૃતિનો પ્રકાર છે એ કોઈ અલૌકિક પ્રકાર છે. જે અંતર પરિણતિની જાગૃતિ છે એનો કોઈ અલૌકિક પ્રકાર છે અને મુનિ એને વશ છે એમ કહેવામાં આવે છે. મુનિરાજ છે એ પોતાના આત્મવશ છે, સ્વવશ છે અને પરવશ થતા નથી. સ્વવશ પરિણામ છે એ.

મુમુક્ષુ :- ભક્તિના આવા ભાવ આવે તોપણ હેય બુદ્ધિએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હેય બુદ્ધિથી છે, એમાં પોતાનું અસ્તિત્વ ભાસ્યું નથી, ભાસતું નથી, વેદતા નથી. અથવા પોતાની તે પ્રકારની રાગની ભૂમિકાને લીધે થઈ જાય છે, કરવાનો પ્રશ્ન નથી. કર્તૃત્વબુદ્ધિએ એ થતા નથી. થઈ જાય છે. જેમ કોઈ માણસ કહે ને કે એવો પ્રસંગ બન્યો એટલે રડવું આવી જાય છે. એને રડવું નથી. રડવું તો દુઃખવાળો પ્રસંગ છે. દુઃખ કોને જોઈએ છે? દુઃખ તો કોઈ ઈચ્છતું નથી. છતાં દુઃખી થવાય જાય છે એનો અર્થ શું છે? કે એ પરવશ પરિણામ છે. સ્વવશ પરિણામ

નથી.

‘તેથી શુદ્ધાત્માશ્રિત ઉગ્ર સમાધિરૂપ પરિણમન વર્ત્યા જ કરે છે અને શુભ ભાવ તો સાવ ઉપર ઉપર તરે છે...’ તેલના ટીપાં જેમ પાણીના ભરેલા તપેલીમાં કે પાણીની ભરેલી બાલદીમાં તેલનું ટીપું ઉપર તરે, જુદું રહીને તરે, પાણીમાં ભળીને તરે નહિ. એનું જુદું રહે કે નહિ? એનો એરિયા જુદો છે. તેલમાં પાણી નથી અને પાણીમાં તેલ નથી. એમ કહેવાય કે પાણીમાં તેલ નાખ્યું. તેલનું ટીપું રેડ્યું. તેલના ટીપા રેડે પાણીમાં. પાણીમાં રેડ્યું, તો કહે પાણીમાં ભળ્યું? નથી ભળ્યું. પાણીમાં પડ્યું? કે પડ્યું ખરું. પડ્યું પણ ભળ્યું નથી.

‘શ્રીમદ્જીએ’ ગાથા બહુ સરસ લખી છે. ‘સર્વ અવસ્થાને વિષે ન્યારો સદા જાણાય.’ કહેવું કે સર્વ અવસ્થામાં અને વળી કહેવું કે એનાથી ન્યારો. એમાં અને એનાથી ન્યારો. આમ છે. પાણીમાં અને પાણીથી જુદું. જુદું તે જુદું. જુદું ભેગું થાય નહિ કોઈ દિવસ. એની જાત જુદી છે.

‘શુભભાવ તો ઉપર ઉપર તરે છે...’ જ્ઞાનીના શુભભાવ ઉપરછદ્ધા છે એમ કહેવું છે. ઔદયિકભાવ છે ને. એ જાતનો ઉદય છે ત્યાં. ઈન્દ્રને તીર્થંકર ભગવાનના જન્મોત્સવનો ઉદય છે અથવા દેરાસરમાં ભક્તિના ભાવનો ઉદય હોય, અનેક પ્રકારે પ્રતિષ્ઠામાં, પ્રતિષ્ઠાનો પ્રસંગ હોય તો તે પ્રકારનો ઉદય હોય. એમ. તો એ બધા ભાવ ઉપર ઉપર તરે છે. એકદમ ઉપલછદ્ધા હોય છે. એવા ઉપરછદ્ધા ભાવોમાં જ્ઞાની ક્યાંય એકત્વપણું પામતા નથી. ક્યાંય એને મુખ્યતા થતી નથી, ક્યાંય જાગૃતિ આવતી નથી, ક્યાંય એનો રસ જે એને આત્મરસ છે એવો રસ એને ક્યાંય આવતો નથી. એ રસ જુદો અને આ રસ જુદો.

એક પોતાપણું માનીને રસ આવે છે, એક પારકાપણું જાણીને રસ આવે છે. કેટલો ફેર પડે? ઘરે લગન હોય અને પાડોશીને ત્યાં લગન હોય તો કપડા સારા પહેરીને જાય, દાગીના પહેરીને જાય. પણ પોતાના દીકરાના કે દીકરીના લગન હોય, એવા કાંઈ પાડોશીના પરિવારમાં લગન હોય તો એટલી હાંશ આવતી નથી. આવે છે કોઈને? કપડા એના એ પહેરે, એવા ને એવા દાગીના પહેરે, જમણવાર એથી સારું હોય લ્યોને. પણ જે રસ એ પોતાનો માનીને જે પ્રસંગમાં લઈ શકે છે એ પારકું જાણીને જીવ લઈ શકતો નથી. આ તો સીધી વાત અનુભવગોચર છે.

એવા એ ‘શુભભાવ તો ઉપર ઉપર તરે છે તથા સ્વભાવથી વિપરીતપણે વેદાય છે.’ આ વિશેષ વાત લીધી છે. તે સ્વભાવથી વિપરીતપણે વેદાય છે. ક્યાં સ્વભાવની જાત! એક અમૃત જેવું તત્ત્વ છે. પ્રદેશે પ્રદેશે અમૃતથી ભરેલું છે. જેમ કોઈ અમૃતકળ

હોય, જેના આણુ આણુમાં અમૃત છે, પરમાણુ-પરમાણુમાં અમૃત છે. એમ આ જીવના પ્રદેશે-પ્રદેશે ચૈતન્ય અમૃત છે. એની જાત અને આ શુભરાગ જે મેલ છે, કષાય છે, વિભાવ છે એની જાત એ એકદમ પરસ્પર વિપરીત છે. સ્વભાવથી જોવામાં આવે તો પરસ્પર વિપરીત છે. વધ-ઘાતક જેનો સંબંધ છે. આત્માનો સ્વભાવ એને મારી નાખશે. એવા એ શુભરાગને, કોઈપણ પ્રકારના ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ કોટીના શુભરાગને એ સ્વભાવ મારી નાખશે એને એમ કહે છે. નિર્દયપણે મારી નાખશે. એટલે તેરમા ગુણસ્થાનને અરિહંતનું નામ દીધું છે. આ તો બધા અનાદિથી નામ પડેલા છે ને? જેમ પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કાર મંત્ર અનાદિ છે એમ ચૌદ ગુણસ્થાન અનાદિ છે એના નામ પણ અનાદિથી છે. અરિહંત-દુષ્મનને હણીને જે ગુણસ્થાને આવ્યા, પહોંચ્યા એનું નામ અરિહંત. અરિ નામ દુષ્મન. એવા વિપરીતપણે વેદાય છે. એક બાજુ એમ કહે, રોમ રોમ ઉદ્ધસે ભક્તિથી. બીજું એમ કહે કે એ જ દુષ્મન છે. આવી વાત છે.

‘જોગીદાસ ખુમાણે’ બહારવટુ ખેડ્યું હતું ને? ‘ભાવસિંહજી’ એના દુષ્મન હતા. અને ‘ભાવસિંહજી’ને ‘જોગીદાસ’ દુષ્મન હતો. વ્યવહાર સાચવવા આવ્યા. મરણ થયું છે રાજની અંદર. એ તો દુષ્મન સાચા. પણ વ્યવહારમાં આભડવા, કાણે આવે ને કાણે? કાણે આવેલા. એને તો પકડવાને માટે પોલીસ પાછળ ફરતી હતી. જીવતો કે મરેલો એને પકડી લ્યો. રાજની સામે બહારવટુ ખેલ્યો. ત્યાં જીવતો જોયો એને, એના ઘરના આંગણે બેઠો છે. ઓળખી ગયા. ખુમાણ! બસ, બસ ખમ્મા કરો. જાવા દીધા એને. ઓલો હિંમતથી આવ્યો અને આણે હિંમતથી એને જાવા દીધો. કે એને જવા દ્યો. અત્યારે કાંઈ ન કરાય. એ મારે ત્યાં પ્રસંગે આવ્યો છે. તો અંદરની દુષ્મનાવટ મટી ગઈ કાંઈ? બેમાંથી એકેયને મટી નથી. છતાં બંનેએ પ્રેમ કર્યો છે, પ્રીત કરી છે એના પ્રસંગમાં.

જેમ જગતની અંદર આવા દૃષ્ટાંતો બને છે. પ્રસંગ પડે છે કે નથી પડતા? એ આ પ્રસંગ છે કે ભક્તિનો ભાવ તીવ્રતાથી આવે છે તોપણ વિપરીત એ વિપરીત છે. વિપરીત કદી અવિપરીત થતું નથી. વિપરીતને વિપરીત જ જોવે છે. એને અવિપરીતપણે વેદતા નથી, અનુભવતા નથી. એ વેદાય છે એ વિપરીતપણે જ વેદાય છે. અવિપરીતપણે પોતાનો અમૃત-સાગર વેદાય છે. એની વાત જુદી છે, આની વાત જુદી છે આખે આખી.

એવી કોઈ જ્ઞાનદેશાની અંદરની પરિસ્થિતિ, બહારની પરિસ્થિતિ કોઈ એવી વિચિત્ર

છે કે જેથી જગત ભરમાણું છે. જગત એથી ભ્રમમાં પડ્યું છે. ‘માખણ સો તો વિરલા ખાયા, છાશે જગ ભરમાયા.’ એ બધી છાશ છે. એટલે ઓળખાણ નથી થતી. એ થોડી આ વિષયની ટ્રેજેડી છે. દુઃખદાયક, કરુણાજનક સ્થિતિ છે. અહીં સુધી રાખીએ...

તા. ૧૩-૦૭-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૦૮
પ્રવચન નં. ૩૨૦

અહો! સિદ્ધભગવાનની અનંત શાંતિ! અહો! તેમનો અપરિમિત આનંદ! સાધકના સહજ નિવૃત્ત પરિણામમાં પણ અપૂર્વ શીતળતા લાગે છે તો જે સર્વ વિભાવપરિણામથી સર્વથા નિવૃત્ત થયા છે એવા સિદ્ધભગવાનને પ્રગટેલી શાંતિની તો શી વાત! તેમને તો જાણે શાંતિનો સાગર ઊછળી રહ્યો હોય એવી અમાપ શાંતિ હોય છે; જાણે આનંદનો સમુદ્ર હિલોળા લઈ રહ્યો હોય એવો અપાર આનંદ હોય છે. તારા આત્મામાં પણ એવું સુખ ભરેલું છે પણ વિભ્રમની ચાદર આડી આવી ગઈ છે તેથી તને દેખાતું નથી. ૪૦૮.

૪૦૮ બોલ. ૧૫૫ પાનું. સત્ દેવ મહિમા છે. પરિપૂર્ણ પવિત્ર નિર્દોષ દશાને પામેલા આત્માનું સ્વરૂપ કેવું હોય છે એની અંતરંગ દશાની મહિમા કરીને અહીંયાં એનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે. જૈન દર્શનમાં કોઈ અનાદિથી સ્થાપિત દેવ નથી. વ્યક્તિ અપેક્ષાએ કોઈપણ આત્મા સંસારની મલિન અવસ્થાનો અભાવ કરીને-નાશ કરીને પોતાની પૂર્ણ શુદ્ધ દશા પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે એને દેવનું સ્થાન આપવામાં આવે છે. આ દેવ થયા. એને સર્વજ્ઞદેવ કહો, સત્દેવ કહો. સત્દેવ, સદ્ગુરુ, સત્ધર્મ, સત્-સત્ એટલે અહીંયાં સત્ય. સિદ્ધ ભગવાનની વાત કરે છે.

‘અહો! સિદ્ધભગવાનની અનંત શાંતિ!’ શાંતિથી વાત લીધી છે. પોતાની વર્તમાન શાંતિના અંશ ઉપરથી એ જ શાંતિનું અનંતગુણ સ્વરૂપ કેવું છે એનો અંદાજ આવે છે. જેમ નમૂના ઉપરથી આખી ગુણીમાં માલ આવો ભર્યો છે એમ ખ્યાલ આવે છે. ગોળના રવામાંથી વાનગી લ્યે તો આખો રવો આવો ગળ્યો છે એમ ખબર પડે છે. જેમ બીજા ઉપરથી ચંદ્રની ખબર પડે છે કે ચંદ્ર ગોળ કેટલો હોય, કેવો હોય. એમ પોતાની વર્તમાન આત્મિક શાંતિ ઉપરથી સિદ્ધ ભગવાનની અનંત શાંતિ આશ્ચર્યકારક છે, અદ્ભુત છે. એ વાચ્યને બતાવવા માટે ‘અહો!’ શબ્દ વાપર્યો છે કે અહો અનંત શાંતિ! ભગવાનની અનંત શાંતિ કેટલી છે!! પૂર્ણ શાંતિમાં જેઓ ડૂબી ગયેલા છે એવી એમની અનંત શાંતિ (છે).

‘અહો! તેમનો અપરિમિત આનંદ!’ અનંત કહો, અપરિમિત કહો, અસીમ કહો, બેહદ કહો. બધું એકાર્થ છે. એમનો આનંદ શાંતિ પણ એવી છે, એમનો આનંદ ભરપૂર પૂર્ણ આનંદ, પૂર્ણાનંદમાં બિરાજમાન પરમ શાંતસ્વરૂપે સિદ્ધ ભગવાન સિદ્ધાલયમાં હોય છે. જેવા સિદ્ધ ભગવાન સિદ્ધાલયમાં હોય છે. એવો પોતાનો આત્મા અત્યારે અહીંયાં આ દેહને વિષે બિરાજમાન છે. આમ તો સીધી વાત તો એ છે કે સિદ્ધ ભગવાનનો મહિમા સિદ્ધ ભગવાનને અર્થે નહિ અથવા કેવળ સિદ્ધ ભગવાનના અર્થે નહિ. પરંતુ પોતાના સ્વરૂપના સ્મરણને અર્થે અથવા તો સ્વરૂપની સાવધાની અર્થે, સ્વરૂપના અનુસંધાનના અર્થે છે.

‘અહો! તેમનો અપરિમિત આનંદ!’ આ એક આનંદ એવી ચીજ છે કે આખા જગતથી પરિણામને વિમુખ કરાવે છે. આત્મામાં રહેલો જે આત્માનો આનંદ એ એવો ભાવ છે કે જેને વશ આખા જગતથી એ આત્માના પરિણામ વિમુખ થઈ જાય છે. આનંદની સાથે આનંદમાં તરબોળ રહે છે અને આનંદમાં તરબોળ રહેતા અન્ય કાંઈ અપેક્ષા ઉદ્ભવતી જ નથી. એવું એક જબરદસ્ત કારણ, એ આત્માને વિષે આત્મામાં રહેવાનું જે જબરજસ્ત કારણ હોય એટલે આનંદ નામનો ભાવ છે, આનંદ નામની શક્તિ છે કે જે સર્વ પરિણામને આત્મામાં ખેંચે છે. આનંદને લીધે સર્વ પરિણામ આત્મામાં ખેંચાયા કરે. મગ્નેટિક પ્રોપર્ટી કહેવાય છે. આકર્ષિત કરે છે. એવું જબર આકર્ષણ ઊભું કરે કે સાઘકદશામાં જે કોઈ ઉપસર્ગ પરિષદ આવે છે એ ઉપસર્ગ પરિષદ છે એ નિષ્ફળ જાય છે, વ્યર્થ જાય છે. એની કોઈ અસર આત્મા ઉપર આવતી નથી. એટલે એને પરિષદજય એમ કહેવામાં આવે છે.

નહિતર કોના આધારે ટકે? પ્રાણ જાય એવા ઉપસર્ગ થાય તોપણ પોતાના આત્મામાંથી પરિણામ ઉખડે નહિ, ચોંટેલું ચોંટેલું રહે એવું કોના આધારે થાય? એવું ક્યું કારણ મળે તો એમ બની શકે? એ વિચારતા સ્પષ્ટ થાય છે કે જો આત્મામાં આનંદ નામનો એવો ગુણ ન હોય, આનંદ એવી કોઈ વસ્તુ ન હોય તો દુઃખમાં ખેંચાયા વિના, પ્રતિકૂળતામાં પરિણામ ખેંચાયા વિના રહે નહિ. અથવા મુનિદશામાં જે સમય જાય છે એમાં ત્રણે ઋતુનો પ્રકોપ થાય છે. ઠંડીમાં ઠંડી વધે છે, ગરમીમાં ગરમી વધે છે, વરસાદમાં વરસાદ ઘોઘમાર પાણી પડતા હોય તોપણ જેને કોઈ પ્રતિકૂળતા જેવું નામ નથી, પ્રતિકૂળ તો પ્રશ્ન નથી, એ પ્રશ્ન જ અસ્થાને છે પણ જેને આનંદ... આનંદ.. ને આનંદ જ વધે છે. એકલો આનંદ જ વર્તે છે જેને. એવા અંતરમાં વર્તતા આનંદ પાસે બહારની કોઈ ચીજ જાણે છે જ નહિ. એમાંથી એ વાત નીકળી છે કે જગત મિથ્યા છે. કેમકે મારા માટે જગત છે નહિ. હું મારા

માટે આત્માના બ્રહ્માનંદ પરમાનંદ સ્વરૂપે છું. બસ! પછી જગત કોઈ છે નહિ. એના ઉપરથી એ વાત ચાલી છે.

મુમુક્ષુ :- એને આનંદથી બધું ભરપૂર થઈ ગયું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આનંદથી એટલા ચક્ર્યુર છે કે બહારની દિનદશાનો એમને કાંઈ વિચાર કરવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. વિકલ્પ જ નથી. પ્રતિકૂળતાને દૂર કરું એ વિકલ્પ નથી. કેમકે પ્રતિકૂળતા પ્રતિકૂળતા નથી, એના જ્ઞાનમાં જ્ઞેયમાત્રપણે છે. પોતે જ્ઞાતામાત્રપણે છે. અન્ય સર્વ જ્ઞેયમાત્રપણે છે. સર્વ. જેટલું અન્ય હોય તે બધું એક જ વર્ગમાં નાખે છે. પ્રતિકૂળતા અને અનુકૂળતાના, ઈષ્ટ અને અનિષ્ટપણાના દ્વંદ્વ બે વિભાવ એમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. એક જ વર્ગ છે-એ જ્ઞેયમાત્રપણે. બીજું કાંઈ નહિ. જે કાંઈ હોય તે જ્ઞેયમાત્રપણે છે. એની સામે પોતે જ્ઞાનમાત્રપણે છે.

અહીંયાં સિદ્ધ ભગવાનના આનંદને જ્ઞાનમાં લઈને જ્યારે સિદ્ધ ભગવાનની શાંતિ અને સિદ્ધ ભગવાનનો આનંદ શ્રુતજ્ઞાનની અંદર તાદૃશ્ય કરવામાં આવે છે ત્યારે જાણે કે શ્રુતજ્ઞાન સિદ્ધાલયમાં પહોંચે છે. અસંખ્ય અબજ ગાઉનું અંતર એક સેકન્ડમાં ઉપયોગ કાપે છે અને સિદ્ધાલયમાં પહોંચે છે. અથવા બીજી રીતે એને અલંકાર એમ કરવામાં આવે છે કે સિદ્ધાલયમાં બિરાજમાન સિદ્ધોને અહીંયાં અંતરમાં ઉતારવામાં આવે છે. અહીં નીચે ઉતારવામાં આવે છે. એટલું તાદૃશ્યપણે ભગવાનની શાંતિ અને ભગવાનના આનંદને મહિમાથી જોવામાં આવે છે.

‘અહો! તેમનો અપરિમિત આનંદ! સાધકના સહેજ નિવૃત્ત પરિણામમાં પણ અપૂર્વ શીતળતા લાગે છે...’ જ્યારે સાધકદશામાં જઘન્ય ભાવે સહેજ નિવૃત્ત પરિણામ થાય છે. એટલે ભિન્ન થાય છે. નિવૃત્ત થાય છે એટલે પરથી ભિન્ન થાય છે, એકત્વ છૂટી જાય છે. ત્યારે તો એનો હજી શરૂઆતનો અંશ છે. તોપણ એમાં કોઈ અપૂર્વ શીતળતા લાગે છે. કેવી લાગે છે? અપૂર્વ શીતળતા લાગે છે, કે ઓહો..! કોઈ નવી દુનિયામાં આવી ગયા! નવી દુનિયામાં શું ખરેખર તો નવો અવતાર થયો છે, નવું જીવન શરૂ થયું છે. જેમ કોઈ એક ભવ પૂરો કરીને બીજો અવતાર ધારણ કરે એમ જેને જે ભવમાં સમ્યક્દર્શન પ્રગટ થઈને મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવેશ થાય એણે એક ભવમાં બે ભવ કર્યાં. બીજો ભવ કરી લીધો. નવો અવતાર ધારણ કર્યો. એનું નવજીવન શરૂ થયું. એ નવું જીવન અપૂર્વ શીતળતા લાગે છે એમાં.

હવે ‘સહેજ નિવૃત્તિ પરિણામમાં જો અપૂર્વ શીતળતા લાગે તો જે સર્વ વિભાવપરિણામથી સર્વથા નિવૃત્ત થયા છે એવા સિદ્ધ ભગવાનની પ્રગટેલી શાંતિની તો શી વાત!’ કેવી રીતે વાત કરવી? હજી આ અંશની વાત નથી કરી શકાતી.

અનંતમે ભાગે ખુલેલો શાંતિનો અંશ સમ્યક્દર્શનના કાળમાં એની પણ હજી અહીંયાં વાત કરી શકાતી નથી. ભગવાનની શાંતિની કેવી રીતે વાત કરવી? એ તો અનંતગુણ એનાથી વિશિષ્ટ છે, અનંતગુણ વધારે છે. તો એની શી વાત! સરખામણી કરી છે. એકની એક જાત છે ને એટલે સરખામણી કરી છે.

‘સહેજ નિવૃત્ત પરિણામમાં પણ અપૂર્વ શીતળતા લાગે છે...’ ભૂતકાળમાં વ્યતીત થયેલા કાળમાં ક્યારે પણ પ્રાપ્ત નથી થઈ એવી શાંતિ અને શીતળતા ત્યાં આહ્લાદનો અનુભવ થાય છે. તો પછી ભગવાનની શાંતિની તો શું વાત કરવી? શી વાત? કેટલી છે? એક એનું અનુમાન કરાવે છે. આ બીજી કાંઈ વાત નથી થઈ શકતી. તો જે રીતે જેટલી થઈ શકે એટલી કરવામાં આવે છે.

‘તેમને તો જાણે શાન્તિનો સાગર ઊછળી રહ્યો હોય એવી અમાપ શાન્તિ હોય છે;....’ જે અનંત શાંતિનું સત્ત્વ સામર્થ્યરૂપે ભર્યું છે એ જાણે પ્રગટ થઈ ગયું. એટલું પૂરેપૂરું શક્તિથી એ પ્રગટ થયું અને છતાં પણ એ સામર્થ્યમાંથી કાંઈ સામર્થ્યપણે ઓછું થયું છે એવું બનતું નથી. સ્વભાવ સ્વભાવપણે અકબંધ રહ્યો છે અને પૂરેપૂરી શાંતિ પરિણામનની અંદર જેમ સમુદ્ર ઉછળે એમ ઉછળે છે. આનંદ પણ આનંદનો સમુદ્ર ઉછળ્યો જાણે!

‘તેમને તો જાણે શાન્તિનો સાગર ઊછળી રહ્યો હોય એવી અમાપ શાન્તિ હોય છે; જાણે આનંદનો સમુદ્ર હિલોળા લઈ રહ્યો હોય એવો અપાર આનંદ હોય છે.’ જાણે કે આનંદનો સમુદ્ર હિલોળા લઈ રહ્યો હોય એવો અપાર અપાર આનંદ હોય છે. એકવાર ‘ગુરુદેવે’ એ પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો કે આ સમુદ્ર કેટલો ઊંડો છે? સમુદ્ર ઊંડો કેટલો હોય? ભુગોળનો પ્રશ્ન છે. હિમાલય પર્વત કેટલો ઊંચો? માઉન્ટ એવરેસ્ટ. તો સમુદ્ર કેટલો ઊંડો? સાડા પાંચ માઈલ, છ માઈલ વધુમાં વધુ. બસ! નીચે તળિયું છે. પૃથ્વી ઉપર જમીનનું ક્ષેત્રફળ વધારે કે પાણીનું? ભુગોળનો આ પ્રશ્ન છે. નકશો જોવે એ તો એમ કહે કે પાણીનું વધારે છે. નકશો જોઈને શું કહે? કે પાણીનું ક્ષેત્રફળ વધારે છે. તો કહે, પાણી નીચે પાછી જમીન છે. આ પાણીને અંત છે. જેટલું દળ છે એ પાંચ-છ માઈલનું દળ છે. એથી વધારે પાણીનું દળ નથી.

જ્યારે અહીં આનંદનું દળ જોવે છે તો કહે છે, આને તળિયું નથી નીચે. આ આનંદના સમુદ્રને નીચે તળિયું જ નથી. ચાલ્યા જાવ નીચે જેટલું જવાય એટલું. એમ કહે છે. તળિયું નથી. એટલો આનંદસ્વભાવ આત્માની અંદર ભરેલો છે અને અરિહંતદશાથી તેની વ્યક્તિ શરૂ થાય છે. સિદ્ધદશામાં એટલો જ આનંદ, પરિપૂર્ણ

આનંદ છે. અરિહંત ભગવાનના આનંદમાં અને સિદ્ધ ભગવાનના આનંદમાં કાંઈ ફેર નથી. કેમકે ઘાતિ એવું જે અંતરાયકર્મ એ તેરમા ગુણસ્થાને ખતમ થઈ જાય છે અને અનંત આનંદની દશા પ્રગટ થઈ જાય છે.

એટલા માટે એમ કહે છે કે, ભાઈ! તારે તારો આનંદ અને તારી શાંતિ જોઈતી હોય તો તારે ખજાને ખોટ ક્યાં છે? જેમ કોઈ ચક્રવર્તીનો રાજકુમાર ભરબજારમાં ભીખ માગવા નીકળે તો એ ભૂલી ગયો હોય તો થાય કે હું ચક્રવર્તીનો દીકરો છું. બાકી તો કોઈ એને પ્રશ્ન રહેતો નથી. તારા ખજાને ખોટ ક્યાં છે? બતાવવું તો એ છે કે અનંત શાંતિ તારામાં ભરી છે, અનંત આનંદ તારામાં ભર્યો છે. એ આનંદ અને શાંતિ પ્રગટ કરવાનો માર્ગ અત્યારે પ્રસિદ્ધ છે, પછી બીજી દીનતા શી અને લાચારી શી? વિકલ્પ શો અને ભય શો? ખેદ શો? ક્લેશ શેનો? કોઈ વાત રહેતી નથી.

‘જાણે આનંદનો સમુદ્ર હિલોળા લઈ રહ્યો હોય એવો અપાર આનંદ હોય છે.’ સિદ્ધ પરમાત્માને અંદરથી આનંદનો સમુદ્ર છે એ હિલોળા લે છે. અપાર આનંદની અંદર બિરાજમાન છે, અંતર-બાહ્ય બીજી કોઈ વસ્તુ નથી એમની પાસે. ભલે આખું જગત એમના જ્ઞાનમાં પ્રતિબિંબિત થાય પણ એની સાથે સિદ્ધ પરમાત્માને કાંઈ નિસ્બત નથી, કાંઈ લેવાદેવા નથી.

એ એટલું સિદ્ધ ભગવાનનું વર્ણન કરીને એ જ વાત લીધી છે. અહીંયાં આનંદ અને શાંતિની વાત કરીને કે તારા આત્મામાં પણ એવું જ સુખ ભરેલું છે. મૂળ વાત તો એ કરવી છે સત આ સિદ્ધ પરમાત્માનું દર્શન કરાવીને, સિદ્ધ પરમાત્માનું સ્વરૂપ બતાવીને એમ કહેવું છે કે તારા આત્મામાં પણ આવું જ સુખ ભરેલું છે. તારા ભંડાર ભરેલા જ છે એમ કહે છે. અનંત ગુણોના ભંડારથી ભરેલો તારો આત્મા છે. એક એક પ્રદેશ અને એક એક ઓરડો જો ગણવામાં આવે તો આત્માને અસંખ્ય ઓરડા છે. અને પ્રત્યેક ઓરડામાં અનંત ગુણના ભંડારો ભરેલા છે. કેટલા? એક એક ઓરડામાં ભરચકપણે. ક્યાંય ખાલી નથી, અવકાશ નથી કોઈ. એવું અનવકાશપણે આત્માકારપણું એ જ પોતાનું સર્વસ્વ છે અને એમાં જ નિમગ્ન થવા જેવું છે.

‘સમયસાર’માં શ્લોક આવે છે. હે સંતો! હે જ્ઞાનીઓ! આમાં નિમગ્ન થાવ. તમારા સ્વરૂપને વિષે તમે નિમગ્ન થાઓ, અંતર્મુખ થાવ. એમાં શાંતિ અને સુખ છે, આમાં બીજી કોઈ વાતની માથાકૂટ છે નહિ. ઊલટાની બધાની માથાકૂટથી છૂટીને આ વાત છે માથાકૂટ વગરની. એટલે માટે જે કોઈ પ્રથમ સમજણ વખતે જે વિચારની ગડમથલ છે એ ગડમથલને પણ અહીંયાં સ્થાન આપવામાં આવતું નથી. જો એ બધી જ

વિચારણાનો છેડો આત્મશાંતિ ન હોય તો એ વિચારણા વ્યર્થ છે. ગમે તેટલી વિચારણા હોય પણ એનું ફળ આત્મશાંતિ ન હોય તો એનો કોઈ અર્થ રહેતો નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. વિચારણાO તો નીચેના સ્તરનો વિષય છે ને. એ નીચેના સ્તરનો વિષય છે. પછી એના ફળસ્વરૂપે આગળ જઈને શાંતિ વેદવામાં આવે છે. વિચારણા તો વસ્તુનો નિશ્ચય કરવા માટે છે. તત્ત્વ અન્વેષણ કાળે .. યુક્તિમાર્ગથી તત્ત્વનો નિર્ણય કરવામાં અન્વેષણ કાળે આવે છે. નિશ્ચય કરવા વખતે એટલી વાત છે. પ્રત્યક્ષ અનુભવના કાળમાં નિશ્ચિત થયેલી એવી સ્વ વસ્તુ, જે સ્વરૂપે કરીને સહજ પ્રત્યક્ષ છે એનો અપરોક્ષપણે અનુભવ કરવામાં કોઈ પછી વિકલ્પનો અવકાશ નથી. ત્યાં કોઈ વિકલ્પનો પ્રવેશ નથી, વિકલ્પનો અવકાશ નથી, વિકલ્પની આવશ્યકતા પણ ત્યાં નથી.

‘તારા આત્મામાં પણ એવું સુખ ભરેલું છે...’ જેવી સિદ્ધ ભગવાનની શાંતિ, આનંદ-સુખની વાત કરી, એવું જ તારા આત્મામાં પણ ભરેલું છે. જરાય ઓછું નહિ. ભગવાન ‘યોગીન્દ્રદેવ’ ‘યોગસાર’માં એમ કહે છે. ‘યોગસાર’ .. ‘યોગસાર’ના દોહા છે ને? કે સિદ્ધ આત્મામાં અને પોતાના આત્મામાં કિંચિત્ પણ ફેર નથી અને જરા જેટલો પણ ફેર માનવો એના જેવું બીજું મોટું કોઈ પાપ નથી. એને મિથ્યાત્વનું મોટું પાપ ગણે છે. તારા સ્વરૂપને જ તું સ્વીકારતો નથી. વળી એ જ સર્વજ્ઞદેવ દિવ્યધ્વનિમાં એમ કહે છે કે મારા જેવું તારું સ્વરૂપ છે. હું કહું છું ને તું સ્વીકારતો નથી? વચ્ચે વચ્ચે વાંધા પાડે છો કે તમારા જેવું સ્વરૂપ મારું ક્યાંથી હોય? હું તો દુઃખી છું, હું તો સંસારી છું, હું તો ગૃહસ્થ છું, હું તો દુકાનદાર છું. કહે છે, છોડ એ બધી વાત. તું ખરેખર એવો કોઈ નથી. એવો કોઈ તું નથી. જેવો હું છું એવો જ તું છો. એને તું સ્વીકાર. યથાર્થ રીતે સ્વરૂપ સન્મુખ થઈને સમ્યક્પણે એનો સ્વીકાર કર. બસ! અમારા જેવું જ તારું સ્વરૂપ છે એવો અનુભવ તને થશે. ચોક્કસ તને એવો અવશ્ય અનુભવ થશે, થશે ને થશે. અને એ અનુભવ થતાં પછી તને સમજાવવાની જરૂર નહિ પડે કે હવે તું કેવો છો. એ તને સમજાવવાની જરૂર રહેતી નથી.

એટલા માટે સત્શ્રુતનો બહુ ભાગ, મોટો ભાગ સ્વરૂપ સમજાવવા માટે છે. સ્વરૂપ સમજેલાને આચરણનો ઉપદેશ છે, એનો ભાગ બહુ થોડો છે. હે શ્રાવક! તું આમ આચરણ કરજે, હે મુનિરાજ! તું આવા આચરણમાં રહેજે. એ વિભાગ બહુ થોડો છે. કેમકે એ તો સમજેલા છે. છતાં પણ એક અભ્યાસ ચાલે છે અભ્યાસના કાળમાં.

એટલી વાત છે. પણ એ ઓટોમેટિક દશા છે. એ દશામાં એ આગળ આવવાના જ છે. આપો આપ જ સ્વયં જ આગળ આવવાના છે. એની એ પરિણામની ગતિ થઈ ગઈ છે, એનું વલણ થઈ ગયું છે, એનું ઢલણ થઈ ગયું છે. એટલે એ સ્થિતિ પામવાના છે. છતાં પણ ઉપદેશના કાળમાં ઉપચારથી એ ઉપદેશ ચાલે છે. એ ઉપચારિત વાત છે. ખાલી વ્યવહાર કરવામાં આવે છે. બાકી બહુભાગ તો જે નથી સમજ્યો એને સમજાવવા માટેનો .. છે. કોઈ રીતે પણ તારું સ્વરૂપ સમજ. એક સ્વરૂપ સમજ્યો તો એ સ્વરૂપની પૂર્ણતા સુધીની બધી વાત તને સમજાશે.

ઉપર લીધું ને કે ભેદજ્ઞાનની કળા હાથમાં આવી ગઈ તો પૂર્ણતા સુધીની બધી વાત એને લક્ષમાં આવી ગઈ. આગળ આવી ગયું કે નહિ? ૪૦૪માં. ૧૫૩ પાને. છેલ્લે ત્રણ લીટીમાં. ‘આમ સ્વાનુભૂતિની કળા હાથમાં આવતાં,...’ સ્વાનુભવ કેમ થાય એ હાથમાં આવતાં ‘કઈ રીતે પૂર્ણતા પમાય તે બધી કળા હાથમાં આવી જાય છે, કેવળજ્ઞાન સાથે કેલિ શરૂ થાય છે.’ અત્યારથી જ તે. આ મારું કેવળજ્ઞાન. મારામાં ભરેલું મારું કેવળજ્ઞાન અને આ એને પ્રાપ્ત કરવાની રીત. બસ. ‘આનંદઘનજી’એ ગાયું છે ને કે ‘ભૂંગી ઈલિકાને ચટકાવે તે ભૂંગી જગ જોવે.’ ભમરી છે એ ઈયળને ડંખ મારે, ડંખ મારતા મારતા એ ઈયળ ભમરી થાય. એમ અહીંયાં શુદ્ધોપયોગથી સિદ્ધપદની અંદર વારંવાર ડૂબે, વારંવાર લીન થાય અને પોતે સિદ્ધપદ સ્વરૂપે થઈ જાય છે.

‘તારા આત્મામાં પણ એવું સુખ ભરેલું છે પણ વિભ્રમની ચાદર આડી આવી ગઈ છે...’ ભ્રમણાની ચાદર આડી છે. સ્વરૂપ એવું ને છે. પરિપૂર્ણ શુદ્ધ આનંદથી ભરેલું, સુખ-શાંતિથી ભરેલું છે. હયાત છે, મોજૂદ છે. બસ! એની હયાતી ભાસવી જોઈએ એટલી વાત છે. છે એની હયાતી ભાસવી જોઈએ એટલી વાત છે. હયાતી ભાસે તો બહુ મોટો અવલંબનરૂપ આધાર મળે છે. હયાતી ન ભાસે તો એનું અવલંબન હાથ લાગતું નથી. વિકલ્પ કર્યા કરે. વિકલ્પ હોય પણ અવલંબન ન હોય તો એ વિકલ્પ કાંઈક બીજા અવલંબન સહિત ચાલે છે એમ છે ખરેખર તો. અવલંબન વિનાનો તો ક્યારેય જીવ નથી. કો’કનો ને કો’કનો આધાર લે છે પરિણામથી.

મુમુક્ષુ :- આટલું મોટું ભરપૂર છે. એમાં નડે છે એક વિભ્રમ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વિભ્રમની ચાદર. ચાદર કીધી એને તો. એમ ન કીધું કે તને મિથ્યાત્વનો મોટો પર્વત છે. અનાદિનો મિથ્યાત્વનો પર્વત આડો છે અને એ પર્વતને તોડવા માટે તારે બહુ પરિશ્રમ કરવો પડશે એમ નથી કીધું. ચાદર ઓઢી હોય એને કાઢતા કેટલી વાર લાગે? માણસ કોઈ જગાડે. ફલાણા ભાઈ! ઊઠો. ચાદર ઓઢીને

સૂતો હોય. એને ચાદર ખોલતા કેટલી વાર? એમ શ્રીગુરુનો અવાજ સંભળાય તો વિભ્રમની ચાદર એણે કાઢવાની છે. બીજું કાંઈ નથી. આટલી જ વાત છે. આથી વધારે કાંઈ નથી. સ્વરૂપ તો જેવું છે તેવું છે. કોઈ નવું એમાં કોઈ ચીજ લાવવી કે બનાવવી નથી. કોઈ ગુણ લાવવો નથી, કોઈ દોષ કાઢવો નથી. ગુણ પ્રગટ કરવાનો સવાલ નથી, દોષ કાઢવાનો સવાલ નથી. અનાદિથી બન્યું બનાવેલું જ છે. બસ! છે એની હયાતીનો સ્વીકાર કર. એનું અવલોકન કરીને એની હયાતીને ગ્રહણ કર. બસ! વાત પૂરી થઈ ગઈ. આટલું જ કાર્ય છે. કર્તવ્ય છે, કરવાયોગ્ય છે એ તો આટલું જ છે કે છે એને જોવું છે કે છે. છે એને છે એમ જોવું છે. બસ! આથી વધારે કાંઈ નથી. આટલું સરળ, સુગમ અને બહુ સંક્ષેપવાળું આટલું જ કામ છે. આથી વધારે જરાય કામ નથી. કોઈ લાંબુલાંબુ કામ નથી કે કે દિ' પહોંચાય એ કામમાં? એટલે એમ કહ્યું છે કે મિથ્યાત્વરૂપ વિભ્રમની ચાદર મટતા કેટલી વાર? એક સમય.

મુમુક્ષુ :- વિભ્રમ અને મિથ્યાત્વ બેય એક?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વિભ્રમ એટલે મિથ્યાત્વ. વિભ્રમનો અર્થ મિથ્યાત્વ. વિભ્રમ એટલે ભ્રમણા. ભ્રમણા એટલે જેવું છે એવું નહિ પણ ભ્રમયુક્ત ખોટું દેખાણું. ભ્રમણાથી ખોટું દેખાણું. માણસ નથી કહેતા કે તમને ભ્રમણા થઈ છે. અમે કાંઈ એવી વાત કહી નહોતી પણ તમને કાંઈક સાંભળવામાં ભ્રમણા થઈ છે એટલે તમે ખોટું સાંભળ્યું છે એમ નથી કહેતા? જોવામાં ભ્રમણા થઈ છે. એમ હતું જ નહિ. આ તો તમારી ભ્રમણા છે. ભ્રમણા એટલે ખોટું-મિથ્યા.

મુમુક્ષુ :- મિથ્યાત્વનો આ વિભ્રમની જે ચાદર જે છે ભ્રમણા એ તો ... શકે છે? એ સ્વભાવે .. મિથ્યાત્વ હશે ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ, એ તો ભ્રમણા જાય એટલે મિથ્યાત્વ ગયું. ભ્રમણા પોતે જ મિથ્યાત્વ છે. મિથ્યાત્વ એટલે જૂઠું, ભ્રમણા એટલે જૂઠું. એ હતું એટલે મિથ્યાત્વ ગયું.

પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ જેવું છે એવું પોતે સ્વીકાર્યું નથી. પરિવાર વધ્યો તો કહે હું પરિવારવાળો છું. પૈસા વધ્યા તો કહે હું પૈસાવાળો છું, ગરીબાઈ થઈ તો કહે હું ગરીબાઈવાળો છું, રાજા થયો તો કહે હું રાજાવાળો છું. એમ ને એમ એણે તો પોતાને મૂળ સ્વરૂપે સ્વીકાર્યો નથી. જેટલા કોઈ કર્મના સંગે-પ્રસંગ છે એ બધા વાળો છું. 'જિન સો હી હૈ આત્મા, અન્ય હોઈ સો કર્મ.' આત્મા છે એ તો જિનસ્વરૂપ છે. તો કહે, આ બીજું બધું છે ને પણ. આ શરીર છે, વાણિયાપણું છે, હું ભારતીય

દેશનો ભારતવાળો છું. ગુજરાતમાં ગુજરાતી છું, કાઠિયાવાડનો કાઠિયાવાડી છું અને ભાવનગરનો ભાવનગરી છું. ‘અન્ય હોઈ સો કર્મ.’ એ તને કર્મના યોગે તારી બહારની પરિસ્થિતિ છે. એ બધું કર્મ છે. કર્મને કર્મ જાણ, આત્માને આત્મા જાણ. બે વાતને જુદી પાડી દે. બેમાં ભેળસેળ કર નહિ. કેમકે બે વિજ્ઞાતીય પદાર્થ છે. કર્મ છે એ જડ છે, આત્મા છે એ ચૈતન્ય છે. ચૈતન્યને કર્મની સાથે કાંઈ લેવા દેવા નથી.

મુમુક્ષુ :- વાળો વાળો કરવામાં પણ નિર્માન્યતા આવે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- દીનતા આવે જ. એ તો સીધી જ વાત છે. દીનતા આવે જ. કારણ કે એની ઉપર બીજા છે. એટલે એની દીનતા આવ્યા વિના રહે નહિ.

મુમુક્ષુ :- કામ તો બહુ ટૂંકું જ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બહુ ટૂંકું કામ છે. છતાં જીવને ખરા અંતઃકરણથી કરવું હોય તો થાય એવું છે. જો ખરા અંતઃકરણથી ન કરવું હોય તો અનંત કાળે પણ ન થાય એવું પણ છે. કેમકે અનંત કાળ ગયો છે પોતાનો. તો અનંત કાળે પણ ન થાય એવું છે. બેય વસ્તુ બરાબર સમજીને પોતાનું હિત જેમ સઘાય એ માર્ગે આગળ ચાલવું જોઈએ. સીધી વાત તો એ છે.

મુમુક્ષુ :- વાળો-વાળો કાઢી નાખીએ તો વ્યવહાર અને વેપાર કેવી રીતે થાય?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વ્યવહાર અને વેપાર તો જેમ ચાલવા હશે તેમ ચાલશે. ઉદયને કોઈ રોકી શકવાનું નથી. એ એના કારણથી ચાલે છે. વાળાપણું કરવાથી કાંઈ ચાલતું નથી. વાળાપણું રાખવાથી ચાલે છે એવું કાંઈ નથી.

મુમુક્ષુ :- ભલે ન ચાલે તો ન ચાલે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આ સિદ્ધ ભગવાનને કાંઈ નથી ચાલતો વ્યવહાર. લ્યો! વ્યવહારાતીત થઈ ગયા. કેટલી ખોટ ગઈ એમને એ કહો? સિદ્ધ ભગવાનને વ્યવહાર બધો મટી ગયો, ચાલ્યો ગયો. વ્યવહાર ખલાસ થઈ ગયો. વ્યવહાર વગરના થઈ ગયા લ્યો! વેપાર વગરના અને વ્યવહાર વગરના થઈ ગયા. કેટલી ખોટ ગઈ?

મુમુક્ષુ :- ... છોડી દીધું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કેટલી ખોટ ગઈ પણ એ કહો. કાંઈ ન ખોટ ગઈ? એ કહે છે કે તું મારા જેવો છો. તને ખોટ નહિ જાય. તું બીવે છે શું કરવા?

મુમુક્ષુ :- ઈ હજી ગળે ઉતરતું નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ન ગળે ઉતરે તો ઉતારવાનો પ્રયાસ કરવો. છોડી ન દેવું. ગળે ન ઉતરતું હોય તો એને છોડી ન દેવું. ગળે ઉતારવાની મહેનત કરવી. મહેનત ચાલુ રાખવી. જ્યાં સુધી ગળે ન ઉતરે ત્યાં સુધી મહેનત ચાલુ રાખવી. એમ છે.

ઉતાર્યે છૂટકો છે. નહિતર જે દુઃખને કહેવાનો વચનયોગ સર્વજ્ઞ પણ ધરાવતા નથી એવા અનંત દુઃખની પરિસ્થિતિ મોજૂદ ઊભી જ છે સામે. એ પરિસ્થિતિ ખડી જ છે જીવને માટે. વિચાર કરીને પોતાનું હિત કરવાની વાત છે. કોઈના માટે થોડું કરવું છે.

મુમુક્ષુ :- ન ઉતરે તો ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. નીચેનો બોલ છે ને એ જ્ઞાની-અજ્ઞાનીનો વિષય લીધો છે એમાં એ વાત લીધી છે કે તને મરણ સમયે કોનું શરણ છે?

‘રોગની, વેદનાની, મરણની, એકત્વબુદ્ધિની અને આર્તધ્યાનની ભીંસમાં ભીંસાઈને દેહ છોડે છે. મનુષ્યભવ હારીને ચાલ્યો જાય છે.’ જે મનુષ્યભવમાં સિદ્ધભવનું ટાંકુ બાંધી શકે એવું છે. એડવાન્સ રિઝર્વેશન. એ મનુષ્યભવ હારી ગયો. અને એવો દુઃખી થઈને દેહ છોડે છે, એવો દુઃખી થઈને દેહ છોડે છે કે વાત મૂકી દ્યો. એવી વાત છે.

આ તો નિષ્કારણ કરુણાથી જ્ઞાનીઓએ-ધર્માત્માઓએ વાતને બહાર મૂકી છે. કોઈ જરૂર એમને નહોતી. અપેક્ષા વિના નિઃસ્પૃહપણે. જેને પોતાના રાગની સ્પૃહા નથી. સ્પૃહા તો રાગની મીઠાશ છે. જેને પોતાના રાગની સ્પૃહા નથી તેથી રાગથી વિમુખ થઈને વીતરાગભાવ પ્રગટ કર્યો. એ જ્ઞાનીઓને બીજી જગતના પદાર્થોની, રાગના વિષયોની ક્યાં સ્પૃહા હોય? છતાં જગતના પ્રાણીઓને દુઃખી થતા દેખીને એક નિષ્કારણ કરુણાનો જન્મ થાય છે. એ કુદરતી પરિસ્થિતિ છે. સાધકદશાની આ એક બહુ કુદરતી પરિસ્થિતિ છે એટલે એ માર્ગની સામે આંગળી ચીંધે છે કે, ભાઈ! તારા દુઃખનું કારણ તારો ભ્રમ સિવાય બીજું કાંઈ નથી. તને જે ભ્રમ થયો છે કે હું આ વાળો છું ને તે વાળો છું. એ સિવાય બીજું તારા દુઃખનું કોઈ કારણ નથી.

અમે એમ કહીએ છીએ કે તું એક આત્મા છો. આ સિદ્ધ ભગવાનનું સિદ્ધ સ્વરૂપ બતાવ્યું એવો તું એક આત્મા છો અને એ સિવાય તું કાંઈ નથી. છોડ બધો ભ્રમ, ત્યાગ કરી દે તારી ભ્રમણાનો અને તારા આનંદ અને શાંતિની અંદર તું મોજ કર. સુખી થઈ જા. આ સિવાય અમારે કાંઈ લેવા-દેવા નથી. અમે થયા સુખી, તું પણ આ રીતે સુખી થા. જે રીતે અમે સુખી થયા એ રીતે તું પણ સુખી થા. એ સિવાય બીજી આમાં કોઈ વાત નથી.

જગતમાં તો આવા નિઃસ્પૃહ મહાત્માઓ, ધર્માત્માઓ સામે પણ તકરાર કરનારાઓ છે. છે કે નહિ? કોઈ કાળ બાકી નથી. બધી વખતે, સર્વ કાળે એ વાત ચાલુ

જ રહે છે. એનો કોઈ ઉપાય નથી. એનો કોઈ ઉપાય નથી. જે હોય તે. અમે તો અમારા રસ્તે ચાલ્યા જઈએ છીએ, ચાલ્યા જઈશું. જે પાત્ર હશે એ વાતને ઝીલશે. ઝીલશે તો એનું કલ્યાણ થાશે. એથી અમને તો બીજી કાંઈ લેવાદેવા નથી. કોઈને પાત્રતા ન હોય ને ન ઝીલે, ન ઝીલી શકે કે એનું વિપરીત પરિણામ થાય તોપણ અમારી તો એ ભાવના છે કે એ પણ જીવો દુઃખી ન થાય તો સારું. કોઈને દુઃખ ન હો. ભાવના એ છે કે કોઈને દુઃખ ન હો.

એટલે સત્ય ઉપદેશ આપીને પણ કોઈને અસ્થે તો એની ક્ષમા માગી લે છે. ક્ષમા કરી દેજે. તને દુઃખ પહોંચ્યું હોય તો ક્ષમા કરજે. પણ અમને જે સાચું લાગ્યું છે. કેટલાક જીવોની પાત્રતા દેખાય છે એટલે સહેજે વચનયોગ પણ એના કાળે ઉત્પન્ન થઈને વાત પ્રસિદ્ધ થાય છે સુખ-શાંતિના માર્ગની. તને ન સ્થે તો માફ કરજે. એ પોતાના રસ્તે ચાલ્યા જાય છે.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાની જે .. છોડે છે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- શું છોડે છે?

મુમુક્ષુ :- ચોંટેલી ખીચડી હોય ને...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. હા. એ તો હીરાની રજ છે એમ કહેવાય છે. જે ગુણ છે એ તો હીરા છે. ગુણ પ્રાપ્તિ એ તો હીરાની પ્રાપ્તિ છે. આત્માને શાંતિ, આત્માને આનંદ, આત્માને આત્માનું સુખ મળે એ તો એક રત્નની પ્રાપ્તિ છે. પણ એ સંબંધીની જે વાણી છે એ હીરાની રજ છે એમ કહે છે. એની એટલી કિંમત છે.

ભગવાનની ઋષભદેવ પરમાત્માની વાણી જ્યાં નીકળી. એક કોડાકોડી સાગર. કેટલું થયું? એક કોડાકોડી સાગર થયા વર્ષ. ઋષભદેવ ભગવાનની, આદિનાથ ભગવાનની વાણી નીકળી. જેવી વાણી નીકળી એવું તોફાન શરૂ થયું. કેમકે એ તત્ત્વ જગતમાં પડ્યું છે. એ પણ ભગવાન આત્માની વૃત્તિ છે. એની વિરુદ્ધ વૃત્તિ છે. પોતાના સ્વરૂપથી વિરુદ્ધ વૃત્તિ છે. તરત ચાલુ થઈ ગયું. જેવો મોક્ષમાર્ગ ચાલુ થયો એ જ કાળે અહીંયાં સાતમી નારકી ચાલુ થઈ. જુગલિયાના ક્ષેત્ર હતા. કોઈ નારકીમાં જાય નહિ. જ્યાં અહીંયાં વાણી શરૂ થઈ, મોક્ષમાર્ગ ખુલ્યો એ ભેગો આ સાતમી નારકીનો દરવાજો ખૂલી ગયો. કેમકે વિરોધ કરે તો શું થાય? તીવ્ર વિરોધ કરનારા એ કાળમાં હતા. ચોથા આરાના પ્રારંભમાં પણ તીવ્ર વિરોધ કરનારા જીવો હતા. તો પંચમ આરામાં હોય એમાં બીજું નવન શું છે? એનું આશ્ચર્ય શું છે? એનું કોઈ આશ્ચર્ય કરવા યોગ્ય નથી. હોય એ તો. એ ત્રણે કાળે બનવાનું છે, ત્રણે કાળે રહેવાનું છે. એ તો પોતાને એમ લાગે કે મારે હિત કરી લેવું છે. હું દુઃખી છું અને મારે મારા

દુઃખથી છૂટી જવું છે તો આ સુખનો ઉપાય છે. બસ. સીધે સીધી વાત તો આટલી છે. કહે છે કે અંદરમાં અનંત સુખ ભરેલું છે 'પણ વિભ્રમની ચાદર આડી આવી ગઈ છે તેથી તને દેખાતું નથી.' એક ચાદરને આડી ઓઢી છે એટલે તને દેખાતું નથી કે મારામાં સુખ કેટલું છે. દેખાતું નથી એટલે તને પ્રતીતિ આવતી નથી કે ખરેખર છે. અને બાહ્ય વિષયોમાં સુખ છે એની પ્રતીતિ તારી છૂટતી નથી. બાહ્ય પદાર્થમાં સુખ છે એની પ્રતીતિ છૂટતી નથી, રાગમાં સુખ છે એની પ્રતીતિ છૂટતી નથી. અને અંદરના સુખની પ્રતીતિ આવતી નથી. ૪૦૮ થયો એ.

અજ્ઞાની જીવ, જેમ વડવાઈ પકડીને ટિંગાઈ રહેલો મનુષ્ય મધુનિંદ્રુની તીવ્ર લાલસામાં રહી વિદ્યાધરની સહાયને અવગણીને વિમાનમાં બેઠો નહિ તેમ, વિષયોના કલ્પિત સુખની તીવ્ર લાલસામાં રહી ગુસ્સા ઉપદેશને અવગણીને શુદ્ધાત્મચિ કરતો નથી, અથવા 'આટલું કામ કરી લઉં, આટલું કામ કરી લઉં' એમ પ્રવૃત્તિના રસમાં લીન રહી શુદ્ધાત્મપ્રતીતિના ઉદ્યમનો વખત મેળવતો નથી, ત્યાં તો મરણનો સમય આવી પહોંચે છે. પછી 'મેં કાંઈ કર્યું નહિ, અરેરે ! મનુષ્યભવ એળે ગયો !' એમ તે પસ્તાય તોપણ શા કામનું ? મરણસમયે તેને કોનું શરણ છે ? તે રોગની, વેદનાની, મરણની, એકત્વબુદ્ધિની અને આર્તધ્યાનની ભીંસમાં ભિંસાઈને દેહ છોડે છે. મનુષ્યભવ હારીને ચાલ્યો જાય છે.

ધર્મી જીવ રોગની, વેદનાની કે મરણની ભીંસમાં ભિંસાતો નથી, કારણ કે તેણે શુદ્ધાત્માનું શરણ પ્રાપ્ત કર્યું છે. વિપત્તિસમયે તે આત્મામાંથી શાંતિ મેળવી લે છે. વિકટ પ્રસંગે તે નિજ શુદ્ધાત્માનું શરણ વિશેષ ગ્રહે છે. મરણાદિસમયે ધર્મી જીવ શાશ્વત એવા નિજસુખસરોવરમાં વિશેષ વિશેષ ડૂબકી મારી જાય છે-જ્યાં રોગ નથી, વેદના નથી, મરણ નથી, શાંતિનો અખૂટ નિધિ છે. તે શાંતિપૂર્વક દેહ છોડે છે. તેનું જીવન સફળ છે.

તું મરણનો સમય આવ્યા પહેલાં ચેતી જા, સાવધાન થા, સદાય શરણભૂત-વિપત્તિસમયે વિશેષ શરણભૂત ધનાર-એવા શુદ્ધાત્મદ્રવ્યને અનુભવવાનો ઉદ્યમ કર. ૪૦૯.

૪૦૯. પહેલા અજ્ઞાનદશાની વાત કરી છે કે કોઈ જીવ સદ્ગુરુનો ઉપદેશ સાંભળે છે તોપણ પોતાનું હિત કરતાં કેમ વંચિત રહી જાય છે? એવી પરિસ્થિતિમાં આવેલા જીવનો અહીંયાં ચિતાર છે કે જેને ઉપદેશનો યોગ થયો છે, સાચી વાત કાને પડે છે છતાં પણ એ વિષયથી પોતાના જ આત્મલાભથી વંચિત રહી જાય છે. આત્માનું સુખ પ્રાપ્ત કરવામાં એ દૂર રહી જાય છે એનું શું કારણ છે?

‘જેમ વડવાઈ પકડીને ટિંગાઈ રહેલો મનુષ્ય...’ અજ્ઞાની જીવનું દષ્ટાંત લીધું છે. .. દશામાં રહેલા જીવની સામે દષ્ટાંત લીધું છે કે ‘જેમ વડવાઈ પકડીને ટિંગાઈ રહેલો મનુષ્ય મધુબિંદુની તીવ્ર લાલસામાં રહી વિદ્યાધરની સહાયને અવગણીને વિમાનમાં બેઠો નહિ તેમ,...’ એક કથાનુયોગની કથા છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ...ની ટીકમાં એમ?

તો એ કોઈ વિમાનમાં એને લેવા આવે છે કે, ભાઈ! તું નીચે પડીશ તો મરી જઈશ. વડવાઈને ટીંગાઈને તું ટીંગાઈ રહ્યો છો પણ નીચે પડીશ તો મરી જઈશ એવું છે. બેસી જા મારી સાથે. તો કહે છે, આ ઉપર મધપુડો છે એમાંથી મધ ટપકે છે એ એવું મીઠું લાગે છે. હજી થોડું મધ ચાખી લઉં... હજી થોડું મધ ચાખી લઉં... હજી થોડું મધ ચાખી લઉં... હજી એનો સ્વાદ લઈ લઉં... હજી થોડો સ્વાદ લઈ લઉં... હજી થોડો સ્વાદ લઈ લઉં... બહુ સરસ ચિતાર છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વડવાઈનું તો એ કાંઈ કાયમ માટે ટીંગાઈ રહી શકે એમ નથી અને કાયમ એનો સ્વાદ લઈ શકે એમ નથી. કેમકે એને ઉંદર કાપતા ત્યાં બતાવ્યા છે.

તેમ અજ્ઞાની જીવ ‘વિષયોનાં કલ્પિત સુખની તીવ્ર લાલસામાં રહી...’ શું અહીંયાં કહેવું છે? તો એક તો જાણે કલ્પિત સુખ છે એને સાચું સુખ માન્યું છે. અને હજી થોડુંક... હજી થોડુંક... હજી થોડુંક... હજી થોડુંક... જે થાય છે અથવા પછી પછી પછી થાય છે. પછી કરું... પછી કરું.. પછી કરું... એ શું પ્રદર્શિત કરે છે? કે તીવ્ર લાલસા રહેલી છે. એક થોડુંક લઈ લઉં એમ નથી એને. એને તીવ્રમાં તીવ્ર લાલસા રહેલી છે. એમ કહેવું છે. કેમ એની તીવ્રતા શું કરવા બતાવી? મંદ કષાયી જીવ હોય છે. ઉપદેશ સાંભળવા આવેલો જીવ તો મંદ કષાયી હોય છે. એને તીવ્ર લાલસાવાળો શું કરવા બતાવે છે અહીંયાં? કે ઉપદેશ સાંભળવા છતાં એને અવગણે છે. જો તીવ્ર લાલસા હોય તો જ એમ થાય અને નહિતર એમ થાય નહિ. ભલે

ઉપરથી મંદ દેખાય. છે એને તીવ્ર લાલસા. આ નાડ પકડી છે.

મુમુક્ષુ :- અમને અહીંયાં થાય છે ને કે આટલું સાંભળીએ તો કેમ થતું નથી એનો જવાબ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એવું છે. સત્ય છે. જે કેવળ સત્ય છે, નગ્ન સત્ય છે એ ઘણું કડવું છે, ઘણું કઠોર છે. એ જો સવળું પડે તો ચપટી વગાડે એમ કામ થાય એવું છે. અને નહિતર જરા વાત અઘરી દેખાય છે.

એટલે સાચો શિષ્ય તો એમ કહે છે, શ્રીગુરુ પાસે જાય છે કે, આપની પાસે જેટલું પણ કઠોરમાં કઠોર કહેવાય એવું હોય તો એને માટે હું તૈયારી કરીને આવ્યો છું. હવે કોઈ હું આપના કઠોર વચનથી છોડી દઉં એ વાત બનવાની નથી. ઊલટાનું એ કઠોર વચન મારા માટે તો અમૃતરૂપી ઔષધની ગરજ સારશે. ‘વચનામૃત વીતરાગના પરમશાંત રસમૂળ, ઔષધ જે ભવરોગના...’ ભવમાં તો જન્મ-મરણ છે. તો કહે મરણની સામે તો અમૃત હોય એ જ એનું ઔષધ છે. મરણનું ઔષધ શું? કે અમૃત પીએ તો મરે નહિ. ‘પણ કાયરને પ્રતિકૂળ.’ હવે હું એવો કાયર નથી. કે એ ભવરોગના કડક વચનો સાંભળીને હું ભાગી જાઉં કે ચાલ્યો જાઉં એ ખરેખર નથી. એ તો મૃદુ વચનનો પ્રયોગ તો ત્યાં સુધી જ્ઞાનીઓ કરે છે. નહિતર તો પશુ છો, મૂંઢ છો એમ કહે. કાયર છો, ક્લિવ છો. એમ કહે. પુરુષાર્થ કરતો નથી, નામદં છો. પણ જ્યાં સુધી એમ લાગે કે આ હવે સહન કરી શકે એવું નથી. તો એને મૃદુ વચન કહે. એ રીતે એની પરીક્ષાકાળ સુધી. હવે આ પરીક્ષામાં નિપૂણ થઈ ગયો છે. સાચું-ખોટું બરાબર પરીક્ષા કરી શકે છે. પછી કહેવામાં વાંધો નથી એને.

દષ્ટાંત આવે છે ને? કે એક મિત્રનો પુત્ર છે એ પોતાના પિતાશ્રીના મિત્રની પાસે જાય છે. પિતાશ્રીનું અવસાન થઈ ગયું હોય છે. આર્થિક પરિસ્થિતિ ખરાબ થાય છે. બાપાએ કીધું છે કે આ ઝવેરાત પડ્યું છે. મારો મિત્ર એક ઝવેરી છે એની પાસે વેચી આવજે જરૂર પડે ત્યારે. પણ એનો ઉપયોગ જલ્દી નહિ કરતો. ન ચાલે ત્યારે એને વેચજે. એ પહેલા વેચતો નહિ. કિંમતી વસ્તુ છે. ખરેખર કાંઈ કિંમતી વસ્તુ નહોતી. પણ એને એમ થાય કે મારો બાપ મરી ગયો અને મરતા મરતા સાવ ખાલી થઈ ગયા છીએ અમે? આઘાત લાગી જાય એને. ક્યાંક એ મરી ન જાય. એટલે એને સાંત્વના આપવા માટે ખોટી વાત કરી. પેલાને જરૂર પડી ત્યારે કીધું કે આ વેચવું છે. પેલાએ એમ ન કીધું કે તારું ઝવેરાત ખોટું છે. બહુ પ્રશ્ન કરે છે ને? કેમ ‘શ્રીમદ્’ ન કીધું? કે આ તમારો સંપ્રદાય આમ છે. એમ એના બાપના મિત્ર ઝવેરીએ એને એમ ન કીધું કે આ તું ખોટું લઈને આવ્યો છો.

તારો માલ ખોટો છે એમ ન કીધું. .. ખોટું કીધું ઊલટાનું. આવી કિંમતી વસ્તુ એમ જલ્દી ન વેચાય. તારે પૈસાની કેટલી જરૂર છે? તો કહે, આટલી જરૂર છે. એટલા તો તું લઈ જા. પણ એક કામ કર હવે તું. રોજ આપણી દુકાને આવી જા. આપણી દુકાને તું ચાલુ થઈ જા. કામ કરતો થઈ જા. હું તને કામના બદલામાં તારા ખર્ચના પૈસા આપીશ એટલે તારે બીજી ચિંતા નથી. હવે એને કાંઈ ખરેખર એટલું પ્રયોજન નહોતું. એની દુકાને એ કામ કરતો થયો, ઝવેરાતની પરખ કરતો થયો.

એક દિ' ઘરે જઈને જોયું. અરે..! આ તો સાવ ખોટું છે. ત્યાં ઓલાને યાદ આવ્યું કે લાવ તારે વેચવું હોય તો લાવ વેચી દઉં કે હવે. પણ શું વેચો આ તો ખોટું છે કહે. વાત તો સાચી છે. હવે મારે કહેવાની જરૂર નથી કે આ ખોટું છે અને હવે તને આઘાત લાગવાનો પ્રશ્ન નથી કે આ ખોટું છે.

એમ ખોટાને ખોટું કહેતા આઘાત લાગે ત્યાં સુધી ખોટું ન કહેવું. ખોટું કહેવું પડે. ભલે સાચું કહેવું છે. પણ એ ... એની પરખ એને આવવી જોઈએ કે હું જે પકડીને અત્યાર સુધી બેઠો હતો એ મિથ્યા આગ્રહથી અજ્ઞાનથી, ભૂલ ભરેલું ભ્રમણાથી ખોટાને સાચું માનીને બેઠો હતો. હવે મને જ એમ લાગે છે કે આ વસ્તુ બરાબર નથી. આટલી વિચક્ષણતા હોય છે. જ્ઞાનીઓની આટલી વિચક્ષણતા હોય છે. કે જીવ ક્યાં ઊભો છે? કેટલું સહન કરી શકશે? હું કહીશ એ એને હિતમાં નિમિત્ત પડશે? કે હું કહીશ એ એને અહિતમાં નિમિત્ત પડશે? એ વાતની બધી પરીક્ષા, ચારે પડખેનો એને ખ્યાલ આવે છે અને એ જીવનું હિત થાય એવો રસ્તો પકડે છે. અહિત થાય એવો રસ્તો પકડતા નથી. આ એક વિચક્ષણતા હોય છે જ્ઞાનીની.

મુમુક્ષુ :- પ્રત્યક્ષતાનો એ જ ફાયદો છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બહુ મોટો ફાયદો છે. એનો કોઈ અલ્ટરનેટીવ નથી. પ્રત્યક્ષ યોગની પૂર્તિ કોઈ બીજી રીતે થઈ શકે એવું નથી. નથી, નથી ને નથી. આ સિદ્ધાંત છે. સિદ્ધ થયેલો અંત છે. આથી કોઈ બહાર જઈ શકાય એવું નથી. એટલે તો એની બહુ બહુ પ્રશંસા કરી છે. શાસ્ત્રમાં પ્રત્યક્ષ યોગની જે પ્રશંસા કરી છે એ તો બહુ બહુ કરી છે. એને કલ્પવૃક્ષ કહ્યું છે. એ બધી ઉપમા પણ ઓછી પડે એવી બધી વાત છે ખરેખર તો.

તા. ૧૫-૦૭-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૦૯
પ્રવચન નં. ૩૨૧

‘બહેનશ્રીના વચનામૃત’ ૪૦૯ બોલ, ૧૫૬ પાનું. વડવાઈને પકડીને ટીંગાયેલા મનુષ્યની જેમ. દષ્ટાંત લીધું છે. ત્યાં દષ્ટાંતમાં મધુબિંદુ શબ્દ વાપર્યો છે. એટલે કે એક એક ટીપું મધનું આવે છે. કોઈ ધાર નથી આવતી. પણ જીવની જેટલી અભિલાષા હોય છે, લાલસા હોય છે એટલું મળતું નથી. થોડુંક મળે તો હજી થોડુંક મળે, હજી થોડું વધારે મળે એમ નવી નવી કલ્પના કરે છે. વસ્તુ ભલે સંયોગમાં પૂર્વ કર્મ અનુસાર જેટલી સંયોગરૂપ થાય તેટલી થાય. જીવને મળતી નથી એટલે સંયોગરૂપ થાય છે. પણ જીવના પરિણામમાં તીવ્રતા હોય છે એટલું અહીંયાં લેવું છે.

‘વિષયોનાં કલ્પિત સુખની તીવ્ર લાલસામાં રહી...’ એ તીવ્ર લાલસા એ તીવ્રપણું રસનું લેવું છે. એનો રસ ઘણો છે. ભલે પરિણામમાં એવી ઉગ્રતા દેખાય આવે એવા પરિણામ ન હોય પણ અંદર રસ ભરેલો હોય છે. પરિણામમાં બે પ્રકાર થાય છે. એક તો બહારથી બીજાને ખ્યાલ આવે એવા ઉગ્ર પરિણામ હોય અને એક બહારથી ખ્યાલ ન આવે એવા પરિણામ હોય. ઉગ્ર પણ હોય અને શાંત પણ હોય. અહીંયાં તો જે જીવ શુદ્ધાત્માની રુચિ કરતો નથી તેને તીવ્ર લાલસામાં રહેલો ગણ્યો છે. આ એનું માપ લીધું છે. દેખાવ ચાહે તેવો હોય. ત્યાગીનો દેખાવ હોય કે ગમે તે હોય. ત્યાગી હોય એને વિષયોનું કલ્પિત સુખ કેમ હોય? કે અનુકૂળતા એ એનો વિષય છે કે મને અનુકૂળતા તો છે અહીંયાં. અનુકૂળતા ઠીક છે એમાં પાંચેય ઈન્દ્રિયોના વિષયનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

અને તે ‘શુદ્ધાત્મરુચિ કરતો નથી,...’ તે શ્રીગુરુના ઉપદેશને અવગણીને કરતો નથી. આટલી વાત પણ સાથે સાથે લ્યે છે. ગુરુનું ફરમાન તો એ છે કે તારા શુદ્ધાત્મતત્ત્વની તું રુચિ કર અને એમાં એકત્વ કર. એમ કરતો નથી. અને બીજું બીજું કરે છે એ શ્રીગુરુના ઉપદેશની અવગણના છે. આમ લેવું છે. ચોખ્ખો વિરોધ ન કરે. ચોખ્ખો વિરોધ કરે એને તો પ્રશ્ન નથી ચર્ચવાનો કોઈ. પણ સામે વિરોધ ન કરે. ગુરુને ગુરુ તરીકે સ્વીકારે, પોતાની શક્તિ અનુસાર ભક્તિ પણ કરે, પોતાની યોગ્યતા અનુસાર ભક્તિ કરતો પણ દેખાય. તોપણ શ્રીગુરુ એમ કહે છે કે અમે તો તને એમ કહીએ છીએ કે તું તારા શુદ્ધાત્મતત્ત્વની રુચિ કર. રુચિ કરીશ તો

પુરુષાર્થ ઉપદેશ. ‘રુચિ અનુયાયી વીર્ય’. રુચિ કરીશ તો પુરુષાર્થ થશે અને રુચિ નહિ કર તો પુરુષાર્થ નહિ થાય. માટે અમે તને રુચિ કરવાનું કહીએ છીએ અને તું રુચિ નથી કરતો તો એ ઉપદેશની અવગણના છે. એક ન્યાયે તે ઉપદેશની અવગણના છે. એમ લીધું છે.

મુમુક્ષુ :- અનુકૂળતાની ભાવના તો સતત ચાલ્યા જ કરે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ચાલે જ છે ને. પરિણતિ થઈ ગઈ છે એ તો.

મુમુક્ષુ :- ઊંઘમાં પણ ચાલ્યા જ કરે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ઊંઘમાં કે જાગતા. એ તો પરિણતિ થઈ ગઈ છે એટલે નિરંતર ચાલે. વિચાર વડે કરીને એમાં સુખ શું છે? એ વિચારી લેવું જોઈએ. અને એથી ઘણું અનંત વાર મળી ગયું. કેટલો સુખી થયો આ જીવ? એનો કોઈ લાભ અત્યારે તો વિદ્યમાન રહેલો, ચાલુ રહેલો દેખાયો નથી, દેખાતો નથી. અને એ પરિણામમાં દુઃખ છે, આકુળતા છે અને દુઃખ છે. આ અંદરનો સંશોધનનો વિષય થઈ પડે છે. જ્યાં સુધી એ દુઃખ ન લાગે ત્યાં સુધી સુખ લાગવાનું જ છે. કેમકે સુખ તો નિશ્ચિત કરીને બેઠો છે. એટલે સુખ તો લાગી જ રહ્યું છે ને લાગવાનું જ છે. છે પરિણામમાં દુઃખ.

આમ .. કે તમે ગુરુના ઉપદેશની અવગણના કેમ કરો છો? તો એને સંમત કરવું ન ગમે. ના રે ના. કાંઈ શ્રીગુરુના ઉપદેશની અવગણના કરાય આપણાથી? ન કરાય. પણ શુદ્ધાત્માની રુચિ કરતો નથી એ મુમુક્ષુજીવ, ભલે મુમુક્ષુ કહેવાતો હોય તોપણ એ સ્પષ્ટપણે ઉપદેશની અને આજ્ઞાની અવગણના કરે છે, અવજ્ઞા કરે છે એ વાત સ્પષ્ટ છે. અહીંયાં એને દુઃખ થવું જોઈએ. ભલે રુચિ ન થતી હોય તો એનું એને દુઃખ તો ઓછામાં ઓછું થવું જોઈએ કે મારો આ અપરાધ છે. એ અપરાધ મને બહુ નુકસાનનું કારણ છે. તો ત્યાંથી ખસે. પણ એનું દુઃખ પણ નથી. પછી કેમ છૂટે છે?

મુમુક્ષુ :- દેખાતું નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ન દેખાય કે ન પોષાય પણ જો કાંઈ એને લાગે જ નહિ. પોતે પોતાના હિતનો રસ્તો ન પકડી શકે એનું એને કાંઈ લાગે જ નહિ તો પાછો કેવી રીતે વળે? પાછો વળવામાં તો એનું કાંઈક તો એમ થવું જોઈએ કે નહિ? કોઈ સ્વાધ્યાય કરી લીધો એટલે શાસ્ત્ર વાંચી લીધું એટલે કાંઈ સંતોષ માનવાનું કારણ નથી કે ચાલો આપણે શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય તો કરી લઈએ છીએ રોજ. એમ કામ નથી આવતું. એ તો એક રૂઢિ થઈ જાય છે. જેમ રૂઢિગતપણે બીજી ક્રિયા

થાય એમ રૂઢિગતપણે શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય થઈ જાય. પણ એને વાતને અંદરમાં ઉતારવી છે અને એ ઉતરતી નથી. કેમ ઉતરે? આ મુદ્દા ઉપર તો એણે બરાબર લડાઈ કરવી પડે. ચોંટી જવું પડે.

‘તીવ્ર લાલસામાં રહી ગુરુના ઉપદેશને અવગણીને...’ ગુરુના ઉપદેશને ત્યારે જ અવગણે છે કે જ્યારે એની અંદર એને લાલસા ઘણી હોય છે. ત્યારે એ બને છે. .. બુદ્ધિપૂર્વક તો એમ વિચારે છે કે ગુરુની આજ્ઞા, ગુરુના ઉપદેશની અવગણના આપણે ન કરવી જોઈએ. વિચાર તો એવા રાખે જ છે. પણ છતાં થાય છે એનો અર્થ શું છે કે એ વિપરીત રસ છે એની અને તીવ્ર લાલસા કહી છે. એ આ જીવનો વિપરીત રસ છે. પછી જેને જે પ્રકાર હોય તે. એ તીવ્ર રસ છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હોય જ તે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એમ જ હોય. કેમકે સામે જોર કરવું પડે એવી પરિસ્થિતિ ઊભી છે. અધ્યાત્મના તીખા વચનો કેટલાક કેમ આવે છે? કે આ તારો રાગ છે, શુભરાગ છે એ જડ છે, અરે..! તારું પરલક્ષી જ્ઞાન પણ જડ છે. એવા તીખા વચનો કેમ આવે છે? કે એ વચનો તીખાશમાંથી એમ નીકળ્યા છે કે એ પરિસ્થિતિ તોડવામાં જોર આવે ત્યારે પરિસ્થિતિ તૂટે છે. જો જોર ન થાય તો પરિસ્થિતિમાં ફેર પડતો નથી. ઉપર ઉપરથી .. રીતે થતું નથી. ઉપરની જિજ્ઞાસા, ઉપરની ભાવના, ઉપરનું શાસ્ત્ર વાંચન વગેરેથી તો કોઈ કામ થતું નથી. અને એ બધું પાછું અનંત વાર થઈ ચૂકેલું છે.

એટલે એ રીતે તીવ્ર લાલસાને વશ શુદ્ધાત્માની રુચિ કરતો નથી. અથવા એને એમ લાગે કે તીવ્ર લાલસા નથી. મારે તો મંદ પરિણામ છે. તો ‘એમાં આટલું કામ કરી લઉં, એક આટલું કામ કરી લઉં.’ આટલું કામ કરી લઉં પછી કરું. આટલું કામ કરી લઉં પછી કરું. એ શુદ્ધાત્માની અરુચિને પ્રદર્શિત કરે છે. એ ભાવો, એ પરિણામો શુદ્ધાત્માની અરુચિને બતાવનારા પરિણામ છે. અત્યારે નહિ. આટલું કરી લઉં એનો અર્થ શું છે કે અત્યારે નહિ. તો કામ તો વર્તમાનમાં થવાનું છે. ભૂત-ભવિષ્યમાં તો કામ થતું નથી. વર્તમાનમાં એમ કહે છે કે અત્યારે નહિ. અત્યારે આ કરી લઉં... અત્યારે તો આ કરી લઉં.

‘એમ પ્રવૃત્તિના રસમાં લીન રહી...’ જુઓ ! અહીંયાં ‘રસ’ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે. પ્રવૃત્તિમાં લીન રહીને નહિ પણ ‘પ્રવૃત્તિના રસમાં લીન રહી શુદ્ધાત્મપ્રતીતિના

ઉદ્યમનો વખત મેળવતો નથી,...' બહુ માર્મિક શબ્દો લીધા છે કે શુદ્ધાત્માની પ્રતીતિરૂપ સમ્યઞ્ચરણ, એ સમ્યઞ્ચરણ સંબંધી જે પ્રયત્ન થાય. ઉદ્યમ એટલે એને પુરુષાર્થ છે. એ પુરુષાર્થ કરવા માટે એનો વખત એને જાણે મળતો નથી. જે પુરુષાર્થ સર્વ ઉદ્યમના કાર્યકાળે પણ એને કરવાયોગ્ય છે. કરવો જોઈએ અથવા ચાલુ રહેવો જોઈએ, ઉત્પન્ન થવો જોઈએ. એના બદલે જરા પણ એ બાજુનો વખત જાણે એને મળતો જ નથી. વખત મેળવતો જ નથી. એવી પરિસ્થિતિ છે. વખત મેળવતો નથી એમ કહે છે. જુદો વખત ફાળવતો નથી. છેવટે કાંઈ નહિ. ઉદ્યમમાં તો ઉદ્યમના કાર્યમાં હું પરોવાઈ જાઉં છું અને મારો શુદ્ધાત્મા તો જાણે મને સ્મરણમાં આવતો નથી. પણ ચોવીસ કલાકમાંથી એવો સમય તો હું કાઢું કલાક, બે કલાક, ત્રણ કલાક, ચાર કલાક. કે બસ! એમાં મારા શુદ્ધાત્મા સિવાય મારે કોઈ બીજા વિષય ન જોઈએ. એક પરમાત્મ તત્ત્વની મુખ્યતામાં જ મારા પરિણામ વર્તે એવો કોઈ જુદો વખત લઈને હું... વખત મેળવું. એવું તો કાંઈ ખરું કે નહિ કે એવું કાંઈ નહિ જીવનમાં?

‘એમ પ્રવૃત્તિના રસમાં લીન રહી...’ એ પ્રવૃત્તિનો રસ છે. ‘શ્રીમદ્જી’એ એક જગ્યાએ કહ્યું છે કે રાત્રિ ભોજન નહિ કરવાની પાછળ ઘણો હેતુ હોય છે. માત્ર એમ કે ખાલી અહિંસાનો સવાલ છે, બીજા જીવોની ખોરાકમાં ઉત્પત્તિ થઈ જાય છે એટલું જ નહિ. માણસ રાત્રે જમે છે તો પછી ક્યારે જમે છે એનો કંઈ મેળ નથી. કોઈ આઠ વાગે જમે છે તો કોઈ નવ વાગે જમે છે તો કોઈ સાડા નવે તો કોઈ દસ વાગે પણ જમે છે. પછી તો કાંઈ મેળ રહેવાનો નથી. કેમકે બીજા કામ આવી પડ્યા. જમવાનું તો અડધી કલાક આઘુપાછું ચાલે. પછી જે નિંદ્રાની પરિસ્થિતિ થાય છે. શરીરની નિંદ્રાની પરિસ્થિતિ જે છે એમાં એને નિંદ્રા વિશેષ આવવાની જ છે. તો નિંદ્રાનો સમય થોડો કાપીને, કેમકે નિંદ્રાનો સમય ઘણો છે, કોઈને છ કલાક, કોઈને સાત કલાક, કોઈને સાડા સાત-આઠ કલાકની નિંદ્રા હોય છે. એથી વધારે હોય તો અતિશય ગણાય છે. પણ સામાન્ય રીતે પાંચ-છ કલાકની નિંદ્રા જોઈએ. એમાં પણ જેને પુરુષાર્થ કરવો છે એ તો એમાં પણ કાપ મૂકે છે. એના બદલે જો આવી પદ્ધતિ હોય, જીવનની જો આવી પદ્ધતિ હોય તો એને તો અવકાશ જ રહેવાનો નથી. એને તો કોઈ નિંદ્રા કાપવાનો પ્રસંગ જ નહિ આવે. એમ થઈ જાય છે. હજી તો વહેલા જમે એને પણ નિંદ્રા કાપવાનો પ્રસંગ નથી, મોડા જન્મે એની તો ચર્ચા જ કરવાનો પ્રશ્ન નથી. એવી રીતે લ્યે છે. જેને લાગી છે એ તો ગમે ત્યારે (સમય કાઢી લ્યે છે), એને કાંઈ પ્રશ્ન નથી રહેતો. એટલે સામાન્ય રીતે આ નિયમ બાંધવા પાછળ ઘણા હેતુઓ હોય છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પાંચ કલાક? હા. પાંચ કલાકમાં તો શારીરિક કે માનસિક રીતે જે પરિશ્રમ છે, જેમ એને કહે છે ને થાક ઉતરી જાય છે. એ પરિસ્થિતિમાં આવી જાય છે માણસ. પાંચ-સાડા પાંચ કલાકમાં. ઘણાને તો ચાર કલાકમાં થાક ઉતરી જાય. ત્રણ-ચાર કલાક થઈ હોય તો પછી એને ચોવીસ કલાક લાગે નહિ કે ઊંઘ લેવી, આરામ લેવો પડશે. એવું લાગે નહિ.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. વિકલ્પનો બોજો હોય ને. વિકલ્પનો બોજો હોય એટલે થાકી ગયો હોય. તો એને નિદ્રા વધારે આવે તો એમ થાય કે હાથ માનસિક થાક ઉતરી ગયો હવે. માનસિક થાક ઉતર્યો. એ થોડું વધારે ઊંઘે છે.

અહીંયાં તો મુમુક્ષુજીવ એટલે એવો જીવ લેવો છે કે જેને એમ લાગે છે કે મારી પાસે વખત થોડો છે ને કામ ઘણું બાકી છે. મારે કામ ઘણું બાકી છે અને મારી પાસે વખત નથી. મારી પાસે સમય નથી. દરિયો મોટો હોય ને હોડી નાની હોય, તો એને શું લાગે? એના જેવી વાત છે.

‘એમ પ્રવૃત્તિના રસમાં લીન રહી શુદ્ધાત્મપ્રતીતિના ઉદ્યમનો વખત મેળવતો નથી,...’ અને ત્યાં તો મરણનો સમય આવી પહોંચે છે. ઓચિંતો એકાદો ... એમાં ખોટકો ઊભો થાય છે. કોઈને .. નથી. કોઈ .. જાય છે. એમાં ગડબડ થઈ. સમજે તો સારી વાત છે. નહિતર કાંઈ વખત કોઈની શરમ રાખે નહિ કે થોભી જાવ. આને ઈચ્છા તો હતી, બિચારાને ભાવના તો હતી. પણ હવે બીજા કામમાં એને કાંઈ જલ્દી સૂઝ્યું નહિ. લાવ થોડો વધારે વખત આપીએ. એમાં કોઈને ગ્રેસ મળતો નથી. આયુષ્યના સમયમાં કોઈને ગ્રેસ મળતો નથી કે ચાલો આને ઈચ્છા છે માટે ભલે લાભ લઈ લ્યે. ત્યાં તો એમ કહે છે કે આ વખત નિશ્ચિત છે. કરવું હોય તો કરી લે અને ન કરવું હોય તો તું જાણ. બાકી એમાં કોઈ ફેરફાર ચાલશે નહિ.

એટલે પાત્રતાના લક્ષણમાં આ વાત લીધી છે. દસ બોલ ‘શ્રીમદ્જી’એ લીધા છે એમાં આ વાત લીધી છે. પાત્રતાના લક્ષણમાં. ઉપયોગથી એક પળ પણ ભરનાર. પળ પળનો હિસાબ કરે છે. કલાકોનો નહિ. મારો આટલો વખત નકામો ગયો. એનું એને દુઃખ થાય. મારો વખત ગયો. જેમ કોઈ ચીજ લઈ જાય તો એને દુઃખ થાય છે. એમ એનો વખત જાય એનું એને દુઃખ થાય છે.

એવી જે સમયના વિષયમાં સાવધાની ન આવતી હોય તો એનો અર્થ એમ છે, સમય ગુમાવી દે અને એની એને સાવધાની અને એનું દુઃખ એને ન લાગતું

હોય તો એમ સમજવું કે તથાગ્રપ પાત્રતા હજી પ્રગટ થઈ નથી. અને પાત્રતા વગર તો વસ્તુ આવવાનો કોઈ પ્રશ્ન રહેતો નથી. પાત્રતા તો એનું નામ જ પાત્રતા છે. પાત્ર. વસ્તુને રાખવાનું પાત્ર-સાધન. તો સાધનપણું જ નથી. વસ્તુ આવવાની છે ક્યાંથી અત્યારે?

મુમુક્ષુ :- પાત્ર વિના વસ્તુ ન રહે,...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પાત્રે આત્મિક જ્ઞાન. પાત્રે આત્મજ્ઞાન. આત્મજ્ઞાન લેવું છે. આત્મજ્ઞાન પાત્રતા વિના નહિ. સિદ્ધાંત આ. એમ ન લીધું કે ક્ષયોપશમ વિના નહિ.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આત્મજ્ઞાન પાત્રતા .. સિદ્ધાંત ... ક્ષયોપશમ વિના નહિ, ફલાણી ક્રિયા વિના નહિ, માળા ન ગણી આત્મજ્ઞાન નહિ, ફલાણું શાસ્ત્ર ન વાંચ્યું માટે આત્મજ્ઞાન નહિ થાય. પાત્રતા આવવી જોઈએ. પછી તિર્યચ હોય તો આવે છે.

મુમુક્ષુ :- દસ બોલમાં બધું આવી જાય કે બાકી કાંઈ રહી જાય?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બીજી ઘણી વાતો છે. પાત્રતામાં તો ઘણી વાતો છે. પહેલી વાત બહુ સરસ છે. સત્પુરુષના ચરણનો ઈચ્છુક છે એ વાત બહુ સ્પષ્ટ છે.

‘શ્રીમદ્જી’ તો કહે છે કે સત્સંગ વગર દુનિયા ડૂબી ગઈ છે. સત્પુરુષના સમાગમ વિના દુનિયા ડૂબી ગઈ એમ કહે છે. કેમકે બધાને ડૂબતા જ જોવે છે. કેટલા? આખી દુનિયા. સમૂહ આખી દુનિયાનો સમૂહ ડૂબે છે. જેમ કોઈ સ્ટીમર ડૂબતી જોવે તો કહે મરી ગયા બધા. કોઈ બચે એવું નથી. મઘદરિયે સ્ટીમર ભાંગી છે. છે તો લોખંડની. બોડી લોખંડનું હોય. અહીં અલંગમાં તોડે છે ને? .. લોખંડની પ્લેટ હોય. એ તો તળિયે જ જવાની. તૂટ્યું એટલે નીચે જ બેસી જવાની. કોઈ બચે નહિ. એમ ડૂબતા જોવે છે કે સત્સંગ વગર..

કહે છે કે ‘શુદ્ધાત્મપ્રતીતિના ઉદયમનો વખત મેળવતો નથી, ત્યાં તો મરણનો સમય આવી પહોંચે છે.’ આ પર્યાય છોડવાનો. મરણનો સમય એટલે મનુષ્યપર્યાય છોડવાનો સમય આવી પહોંચે છે. એ નિશ્ચિત થયેલો સમય છે. બહુ મર્યાદિત સમય છે અથવા બહુ ઓછો સમય છે. એવું વર્તમાન આયુષ્ય છે. સો-પચાસ વર્ષનું આયુષ્ય, અનિશ્ચિત આયુ, એમાં નિંદ્રા, એમાં આજીવિકા વગર ચાલે નહિ એટલે પ્રવૃત્તિ વગર પણ ચાલે નહિ એ પરિસ્થિતિ છે. એમાંથી વખત કાઢી લેવો. જો દરકાર ન હોય તો વખત મળે નહિ. દરકાર ન હોય તો વખત મળે નહિ. અને દરકાર જેટલી હોય એટલો વખત ગમે એવી પ્રવૃત્તિમાંથી પણ એ પોતાના કામનો વખત તો ખેંચી કાઢે. જેમ આજીવિકા આવશ્યક છે, જમવું આવશ્યક છે, નિંદ્રા લેવી આવશ્યક છે

તો આ પણ કરવું સૌથી વધારે આવશ્યક છે. એ બધાથી વધારે આવશ્યક આ છે. એટલું જો વજન ન હોય તો વખત મેળવી શકાતો નથી.

સમય આવી પહોંચે છે ત્યારે એને એવું પણ થાય કે અરે..રે..! મેં કાંઈ કર્યું નહિ. મનુષ્ય ભવ ચાલ્યો ગયો. એમ ને એમ માથાફોડની અંદર અનેક પ્રકારની વ્યર્થ પ્રવૃત્તિમાં. વ્યર્થ પ્રવૃત્તિ એટલા માટે કહે છે કે એને કામમાં કાંઈ નથી આવતું. આખી જિંદગી જે બધી પ્રવૃત્તિની ધમાલ કરી એમાં એને મરણ સમયે જો વિચાર કરે તો એમ થાય કે મારે શું કામનું આ બધું? જે કાંઈ થયું, ન થયું પણ મારે શું લેવા-દેવા રહી?

‘સોગાનીજી’ની વૃત્તિ બહુ વિચક્ષણ અને વિલક્ષણ પ્રકારની હતી. મુમુક્ષુનું ધ્યાન ખેંચ્યું છે. જ્યાં હજી તો છોકરાઓ તૈયાર થયા, ન થયા. તો કહે હું પંગુ છું. બાજી સંકેલી લીધી. એનો અર્થ શું છે? કે એણે સત્તા બધી મૂકી દીધી. મૂળ તો શું છે કે પાછલી ઉંમરમાં સત્તા મૂકવી મુશ્કેલ પડે છે. આખી જિંદગી એણે મહેનત કરી હોય છે, આખી જિંદગી બધું બરાબર છૂટછાટ કરવામાં ગયું હોય, એ દરમ્યાનમાં પાછળનો જે પરિવાર હોય છે એ પરિવારનો ઉત્સાહ એની ઉંમરના પ્રમાણમાં હોય છે તો એની રીતે એના વિચારો, એના વર્તમાન સંયોગોની પરિસ્થિતિ એ પ્રમાણે બધું થાય. એના વિચારોને મેળ ખાય નહિ. નવી પેઢી અને જૂની પેઢીના વિચારોને મેળ ખાય નહિ. કેમકે બંનનો ઉછેર, એમની સાયકોલોજી વીસ-પચ્ચીસ વર્ષના ગેપવાળી ઓછામાં ઓછી હોય છે. તો કહે, હું કહું એમ થવું જોઈએ. એ પરિસ્થિતિ એમણે કેવી રીતે છોડી એનો એક બહુ સરસ ચિહ્ન એમના જીવન પરિચયમાં વ્યક્ત છે. બાજી સંકેલી લીધી.

અમને તો એમની સાથે પરિચય છે. હજી તો એ બધા શરૂઆત ઊગીને ઊભા થતા હતા. ત્યાં એમણે હાથમાંથી લગામ મૂકી દીધી. ઘરમાં તો કહે હું તો પંગુ માણસ છું. હાથ-પગ વગરનો. બે ટાઈમ રોટલી આપી દેજો. મારે કાંઈ કામ નથી. જાણે કાંઈ સંબંધ રાખવો જ નથી. એક ઘરમાં મહેમાનોને જોઈએ, ટાઈમસર જમવા આવતો હોય એને બોલાવે કે જમવા આવજો. મહેમાનને કોઈ કામ ચીંધે નહિ. ચીંધે? ટાઈમ થાય એટલે બોલાવી લ્યે. ચાલો જમી લ્યો. રસોઈ તૈયાર છે. એ પોતે સમજી જાય કે આપણે મહેમાન છીએ હવે. હવે કાંઈ આપણે એમાં માથાફૂટમાં ઉતરીને સમય બગાડવો નથી.

સમજવા માગે એને એક વાક્યમાંથી બહુ મળી રહે છે. એ એક જ વાક્ય. કેમકે આ ક્ષેત્રમાં તો લગભગ ૪૫-૫૦ વટાવી ગયેલા વ્યક્તિઓ વધારે હોય છે.

પછી ઈથી ઉપરની હોય એને તો કાંઈ કહેવાની જ જરૂર નથી કે એણે ક્યાંય પ્રવૃત્તિમાં રસ લેવાની જરૂર નથી. પણ ૪૫-૫૦ વટાવી ગયા હોય એને માટે તો બહુ સારામાં સારો સંકેત છે. એને પોતાનું કરવા ઉપર કેટલું એને વજન દેવું જોઈએ. કેટલી દરકારમાં આવવું જોઈએ. નહિતર આ ભાવ રહી જાય છે. અરે..! કાંઈ કર્યું નહિ. આ બધો સમય એળે ગયો. એળે ગયો એટલે વ્યર્થ. ગુજરાતી કાઠિયાવાડી ભાષા છે-એળે ગયો. એળે ગયો એટલે વ્યર્થ. જેનો કાંઈ બદલો-રિટર્ન નહિ. કાંઈ વળ્યું નહિ. વળ્યું નહિ કાંઈ. એટલે એળે ગયો.

‘એમ તે પસ્તાય તોપણ શા કામનું?’ પસ્તાય માટે એને થોડ વખત આપે કોઈ કુદરત કે કોઈ દેવ, દેવી, દેવલા, ઈશ્વર એને કોઈ વખત આપે કે હવે બિચારો છેલ્લે છેલ્લે પણ પસ્તાય છે. લાવ એને થોડુંક વર્ષ, બે વર્ષ, છ મહિના લંબાવી દઉં. એ વાતમાં કાંઈ માલ નથી. શા કામનું? આ પરિસ્થિતિમાં...

જો આયુષ્ય છે એ નવો વખત આપવાનું આયુષ્ય કોઈ રીતે શક્ય નથી. તો એણે એમ લેવું જોઈએ કે મારે હવે વખત દેવો કોઈને માટે એ શક્ય નથી. દેવો પડે એ બીજી વાત છે. પણ દેવો છે એ વાત ચાલી ગઈ. દેવો પડે બીજી વાત છે અને દેવો છે એ બીજી વાત છે. દેવો પડે એમાં દુઃખ થાય અને દેવો છે એમાં હાંસ થાય. ઉત્તર-દક્ષિણનો છેડો થઈ જાય છે. ‘એમ તે પસ્તાય તોપણ શા કામનું? મરણ સમયે તેને કોનું શરણ છે?’ કદાચ પસ્તાય તોપણ શું કામ લાગે? એમ કહે છે. કોઈ એને મદદ કરી શકે એ પરિસ્થિતિ રહેતી નથી. ઈન્દ્ર, નરેન્દ્ર, જિનેન્દ્ર કોઈ મદદ કરે એવી પરિસ્થિતિ નથી. એ વખતે રોગની...

...કારણ હોઈ શકે નહિ. તો એને પણ માનવું, ક્યાંક એણે માનવું અને ક્યાંક એણે ન માનવું. આ જગ્યાએ એને માનવું અને આ જગ્યાએ એને ન માનવું. એમ કાંઈ અમે બધે માનતા નથી. પણ અમુક જગ્યાએ તો માનવું પડે કેમકે એમાં કથંચિત્ આમ છે, આમાં અનેકાંત છે, ફલાણુ છે, ઢીકણું છે એમ કરીને ગડબડ કરે તો એને નવ તત્ત્વનું ભાવભાસન નથી. અને ખાસ કરીને જીવ ભૂલ ખાય છે એ શુભભાવની ભૂલ ખાય છે.

અનેકવિધ પ્રકારના શુભભાવ છે. એમાં અમુકને તો એ ન ગણે એ રીતે. પણ અમુકને ગણી લ્યે છે. ત્યારે એને ભાવભાસન... જે સ્વરૂપે છે તે તત્ત્વનું તે જ સ્વરૂપે તે ભાવનું ભાસવું, એવું ભાવભાસન હોય તો એને ફસાવાનું થાય નહિ, અન્ય ભાવમાં ફસાવાનું થાય નહિ. સ્વભાવમાં એને આવવાનું થાય અને તો એને સમ્યઞ્ચરણની પ્રાપ્તિ થાય. જો સ્વભાવમાં આવવાનું થાય તો. તેનું નિશ્ચય સ્વરૂપ ઓળખે નહિ,

ભાવભાસન ન થાય તો અન્ય તત્ત્વને અન્ય તત્ત્વરૂપ માની બેસે.

... તણાવ-ટેન્શન એ પરિણામ ઉપર જે વજન આવે છે, ડિપ્રેશન થાય છે એમાં આટલા પ્રકાર પડે છે કે રોગને લઈને એને ઉપાધિ આવે કે અરે..રે..! મને આવો ભયંકર રોગ થયો. કેન્સર થયું, આ થયું. હાર્ટ ડિસીઝ થઈ ગયું, ફલાણું થઈ ગયું. ભયંકર રોગ. તો એની ભીંસ આવે. રોગ તો પરમાણુમાં છે, હોં! જીવને રોગ થતો નથી. એ તો પરમાણુની પર્યાય છે. દેહના પરમાણુની પર્યાય છે. પણ ટેન્શન એને-જીવને આવે છે. અરે..રે..! મને રોગ થયો. પણ તને થયો નથી. પાડોશીને થયો છે અને રાડું તું પાડો છો. આ તે ગાંડપણ કેવું? રોગ થાય પાડોશીને ને ઠેકડા પોતે મારે. અર..ર..! રોગ થયો રે રોગ થયો. એના જેવી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- સમજણ સાચી નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ, જુદો પડતો નથી. શરીરની સાથે એકત્વપણે વર્તે છે. જુદો પડતો નથી. પાડોશીને માને, પાડોશી તરીકે ક્યાં માને છે? એને તો પોતાનું સ્વરૂપ માને છે. દેહને પોતાનું સ્વરૂપ માને છે.

‘રોગની, વેદનાની...’ રોગની કોઈને વેદના-પીડા હોય છે. પીડાની ભીંસ આવે છે. અને એ પીડામાં એટલો બધો ઓતપ્રોત થાય છે કે એમાં એને અનંત આનંદનો સાગર, અનંત સુખનો સાગર આત્મા પોતે છે એ વાતનું સ્મરણ કરવાનો અવકાશ રહે નહિ. સાવધાની કરીને એમાં લાગે તો વાત જુદી છે. પણ એને સ્મરણ કરવાનો અવકાશ નથી.

મુમુક્ષુ :- આમ તો ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમાં બીજી આ લપ ઊભી થઈ ગઈ. એક તો ભાઈએ પહેલેથી સાજોસારો હતો ત્યારે દરકાર કરી નહિ. હવે પછી તો પીડા ઊભી થાય તો ક્યાંથી એને અવકાશ મળવાનો? એ તો ઘેરાઈ જાય. રોગ અને વેદનાની પરિસ્થિતિ છે .. એમાં પરિણામ એના એવા ઘેરાય જાય... એવા ઘેરાય જાય... ઉપયોગ મૂંઢાય જાય અને જીવ એકદમ અધોગતિમાં ચાલ્યો જાય. એ પરિસ્થિતિ થાય છે.

‘રોગની, વેદનાની કે મરણની...’ મરણની બીક લાગે. અરે..રે..! હું મરી જઈશ. અરે..રે..! આ બધાથી હું ક્યાં વયો જઈશ? મરી જઈશ તો આ બધું મારું ગુમાવી બેસીશ. આખી જિંદગી મથી મથીને આ બધું માંડ આટલો સંયોગ કર્યો. ખરેખર એની મહેનતથી નથી થયો. એ તો બધા પૂર્વ કર્મને લઈને સોગઠાબાજીની જેમ ગોઠવાઈ ગયું છે. એને એમ થાય કે આ મેં બધું કર્યું, હવે મારે બધું મૂકી દેવું. કેમ પાલવે? પાલવે કે ન પાલવે. મૂકે છૂટકો છે. સીધી વાત છે. પણ એને મરણની ભીંસ લાગે

છે. અને બહુભાગ મનુષ્યો એ ભીંસને લઈને એ માનસિક પરિસ્થિતિ, દુઃખીત પરિસ્થિતિ, અત્યંત દુઃખી પરિસ્થિતિમાં સુધ-સાન ગુમાવે છે. બેશુદ્ધ અવસ્થામાં દેહ ત્યાગ કરે છે. બેશુદ્ધ અવસ્થામાં દેહ ત્યાગ કરે છે એનો અર્થ એ છે કે પરિણામ અત્યંત બગડી ગયા છે. બેશુદ્ધ અવસ્થાનો અર્થ શું છે? કે વિચારાય છે, પૂછાય છે. આનો દેહ ત્યાગ થયો. છેલ્લી પરિસ્થિતિમાં પરિણામ કેવા હતા. સાધ હતી કે નહોતી? સાધ હતી કે બેશુદ્ધ હતા? આપણે ત્યાં એ ચર્ચા કેમ થાય છે? કે એની ગતિનો આધાર છે. ગતિ સારી હોય તો એને સાધ રહે છે. ગતિ નબળી હોય તો એ મરણમાં ... બે શુદ્ધ અવસ્થામાં પ્રાણ ત્યાગ કરે છે. ..

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- મંદ કષાય. આ મંદ કષાય ... સત્પુરુષનો યોગ નહિ. અને કેટલાક પાત્ર જીવોના નસીબે સત્પુરુષ પ્રસિદ્ધ થયા તોપણ કેટલાકે દરકાર કરી નહિ. 'લીંબડી'વાળા ... 'કૃપાળુદેવે' આત્મજ્ઞાનનો આટલો આટલો પ્રચાર કર્યો તો જેનું આત્મજ્ઞાન અતિ પ્રસિદ્ધપણે વર્તમાનકાળમાં પ્રસિદ્ધ થયું છે. એને આત્મજ્ઞાન છે કે નહિ એટલું ચેક કરવું, પરીક્ષા કરવી એટલી તસ્દી લીધી નહિ. સમાગમ કરવો તો એમ ને એમ સમાગમ કરવાનું નથી કહેતા કે તમે માની લ્યો. અમે માનીએ છીએ માટે તમે માની લ્યો. એવી કોઈ વાત નથી. પણ જ્યારે એ વિષયનું મહત્ત્વ છે એમ તમને લાગે છે તો આ એક સવાલ છે. .. માણસને ખરેખર .. એ વાતની ભૂલ થઈ ગઈ છે. દરકાર એટલી નથી કરી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- .. અનંતાનુબંધીનો કષાય છે. વિદ્યમાન સત્પુરુષ હોવા છતાં એના પ્રત્યે ઉદાસ રહે, વિમુખ રહે, ઉપેક્ષા ભાવે રહે. તો એ અનંતાનુબંધીનો કષાય છે. એ જ અનંતાનુબંધીનો કષાય છે. ભલે ગમે તેટલો મંદ કષાયમાં ગયો. તોપણ એ અનંતાનુબંધીનો મૂળ કષાય આ છે. આ તો ૨૦૦ નંબરના વચનામૃતમાં છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. દરેકને સંપ્રદાયનું એવું હોય છે. વેદાંતમાં જાવ તો કહે ઓ..હો..હો..! વેદં વ્યાસ. શું વાત થાય! એના અગાધ જ્ઞાનની શું વાત થાય! એમ દરેકમાં... શ્વેતાંબર હોય તો હેમચંદ્રાચાર્ય. એનો ક્ષયોપશમ હોય, વિશેષતા હોય, કોઈની કષાયની મંદતાની વિશેષતા હોય તો કોઈના જ્ઞાનના ક્ષયોપશમની વિશેષતા હોય. જ્ઞાન, વીર્ય અને ચારિત્ર. ત્રણ ગુણનો ક્ષયોપશમ. બાહ્ય ક્ષયોપશમ હોય, પરલક્ષી ક્ષયોપશમ હોય તો જગતના જીવોને તો આ વિષયથી અજ્ઞાણપણું હોવાથી, વિષયના અજ્ઞાણના

હોવાથી એની અંદર મૂર્છાઈ જાય છે, છેતરાય જાય છે, આકર્ષાય જાય છે. તો એક વાતાવરણ ઊભું થાય છે કે અહો..! એની શું વાત કરવી! ફલાણું તો એની શું વાત કરવી! પોતાને કેટલી પરિક્ષા છે? એ તો કાંઈ નથી.

એટલે એક બહુ સરસ 'શ્રીમદ્જી'એ ધ્યાન ખેંચ્યું છે એ વાત ઉપર. કે ત્યાગી અવસ્થામાં કોઈ મહાપુરુષ હોય તો એનો ત્યાગ વૈરાગ્ય તો સમજાય છે. એનો ત્યાગ વૈરાગ્ય તો સમજાય છે. અને એ ખુદ્દો ત્યાગ-વૈરાગ્ય હોવાથી ઘણીવાર એનું માહાત્મ્ય જે રીતે આવવું જોઈએ તે રીતે આવતું નથી. એ તો હવે દીક્ષા લીધી છે. એ તો મુનિ થઈ ગયા છે. એ તો મુનિ છે. એમ. એ તો મુનિ છે. એમ કાઢી નાખ્યું. કોઈવાર ગૃહસ્થ દશામાં રહેલા ધર્માત્મા છે એની અંતરંગ પરિણતિનો ત્યાગ-વૈરાગ્ય કોઈ પરીક્ષા થાય છે ત્યારે એમને અદ્ભુત અલૌકિક પરિસ્થિતિનું આશ્ચર્ય થાય છે અને એ ચોંટ લાગે છે. એવી ચોંટ ઘણીવાર ત્યાગીને નથી લાગતી. આવા કોઈ વિશેષ પ્રસંગ જોઈને એ રીતે પણ એ વાતને એમણે કોઈ બીજી પદ્ધતિથી વ્યક્ત કરી લીધી છે. એ પ્રકાર છે, આવું પણ થાય છે. ઓહો..! આવો સંયોગ! આવો પ્રકાર, આવો ઉદય, આ પ્રકાર! અને અંદરમાં આ પરિસ્થિતિ! એ જ્યારે એને ખ્યાલ આવે છે ત્યારે એની ચોંટ લાગે છે.

જેમ કોઈ કરોડોનું દાન દેનાર એમ કહે કે મારે મારું જીવન એકદમ સાધારણ.. મારું જીવન તો મારે મારી રીતે એકદમ સાદાઈથી જીવવું છે. રોટલી તો હું ઘી ચોપડયા વગરની ખાઈશ. કોઈ મીઠું, મરચું, અથાણું કે કોઈ આચાર જોઈએ નહિ. સાદામાં સાદુ શાક અને .. છે એ આટલું. પગે ચાલીને જ્યાં જવું હશે ત્યાં હું જઈશ. મારે કોઈ સાધન જોઈએ નહિ. દાન તો કહે કરોડોનું લઈ જાવ. ભંડાર ભરેલો છે. એની ઓળખ, પોતાની ઓળખાણ ક્યાંય દે નહિ. નામથી ક્યાંય દાન કરે નહિ. પછી એને કોઈક ઓળખે તો કેવી ચોંટ લાગે! કપડા-લત્તા એવું સાધારણ દેખાય, કોઈને ખબર પડે કે આ તો.. કોઈને દેખાવ ન કરે. પણ સાધારણ ગરીબ માણસ. દેખાવ સાધારણ હોય. એની ખબર પડે તો કેવી ચોંટ લાગે! એવું કોઈવાર થાય છે. એટલે સત્પુરુષ કેવી કેવી રીતે ક્યાં ક્યાં પાત્ર જીવોને ઉપકારી થાય છે એવી ઘણી વિલક્ષણ વાતો કરી ગયા છે.

... હજારો રૂપિયા. દસ હજાર રૂપિયાની એક રતિ દવા. કેટલી? તોલો નહિ. બહુ કિંમતી હોય. પણ જઠરાગ્નિ જ ન હોય તો શું કરે? નાખે તો ઊલટાનો મરી જાય. વજનદાર એવી ચીજ હોય. ઉપાદાન સામે જ નિમિત્ત .. ઉપાદાન .. વાત છે.

‘એકત્વબુદ્ધિની અને આર્તધ્યાનની...’ એકત્વબુદ્ધિને લઈને પણ તીવ્ર રસ પડે છે. અને આર્તધ્યાનને પણ તીવ્ર રસ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. એવી ‘ભીંસમાં ભિંસાઈને દેહ છોડે છે. મનુષ્યભવ હારીને ચાલ્યો જાય છે.’ હારી જાય છે એટલા માટે કહ્યું કે જેમ જુગારમાં કોઈ હારે, ગમે તેટલા એના પૈસા મૂકી દીધા હોય તો એની સામે એને કાંઈ વળતર દેવામાં આવતું નથી કે ભાઈ! તમે બહુ હારી ગયા. માટે છેવટે ગંજીપત્તા લેતા જાવ. પાના પણ નહિને. એમ જેણે પોતાની દરકાર ન કરી, સાવધાની ... એ આખી જિંદગીનો જુગાર રમે છે. આખી જિંદગીનો જુગાર રમી ગયો, રમી ગયો એમ નહિ, હારી ગયો એ જુગાર. રમીને હારી ગયો.

આ અજ્ઞાનદશા ... અજ્ઞાનદશામાં પણ જેને કોઈ આ વિચાર જ નથી એની વાત નથી લીધી. પણ કાચો રહ્યો, આ બાજુ આવવા છતાં કાચો રહ્યો. અથવા પરમસત્ય વિષય, પરમસત્ય વાતની નજીક આવ્યો અને છતાં દરકાર ન કરી. એટલે જેમ કાંઠે આવીને બૂડે તો અફસોસ થાય. ...એની બચવાની કોઈ આશા જ નથી. એમ સંસારના પ્રાણીને રખડપટ્ટી ... સંયોગો પાછળની દોડવાળા હોય તો ... પણ આ તરવાનો વિષય સામે આવે અને ઉપેક્ષા કરી લે આ ... વાત રહી જાય અને આયુષ્ય છૂટી જાય ત્યારે એને .. મનુષ્યભવ હારી ગયો.

ધર્મીજીવની જે સ્થિતિ હોય છે .. આકરામાં આકરો દેહાંતનો પ્રસંગ જે છે. ‘ધર્મી જીવ રોગની, વેદનાની કે મરણની ભીંસમાં ભિંસાતો નથી,...’ આ ચોખ્ખી વાત છે. ધર્મી જીવ છે એ ભિંસાતો નથી. ભલે રોગ આવે, ભલે વેદના થાય અને ભલે નજર સામે મોત દેખાય. કાંઈ વાંધો નહિ. એ બધી પરિસ્થિતિ માટે તૈયાર છે. આગોતરા જામીન લે છે કે નહિ? તો એણે આગોતરી તૈયારી રાખી છે. અગાઉથી તૈયાર છે. પહેલેથી જ તૈયાર છે. ભલે રોગ આવે, ભલે વેદના આવે, ભલે ... ઊભો થાય. મને કોઈ વાંધો નથી.

‘ધર્મી જીવ રોગની, વેદનાની કે મરણની ભીંસમાં ભિંસાતો નથી, કારણ કે તેણે શુદ્ધાત્માનું શરણ પ્રાપ્ત કર્યું છે.’ એની પાસે પરમાત્માની ઓથ છે એને એમ કહે છે. એને પરમાત્માની ઓથ છે. આ લડાઈમાં લડે છે ને? લડતા લડતા મરે છે. તો કહે, અમારું ગૌરવ છે. મરવું એ અમારું ગૌરવ છે. ત્યાં તો હજી તીવ્ર કષાય છે અને અશુભભાવ છે, કાંઈ શુભભાવ નથી. મારામારી કરવા જાય છે ત્યાં તીવ્ર અશુભભાવની ઓથે પણ મૃત્યુનું દુઃખ એને ભીંસવાળું લાગતું નથી. એ વખતે એને ભીંસ નથી આવતી. કષાયના અવલંબને ભીંસ ન આવે. તો નિષ્કષાય પરિપૂર્ણ

પરમાત્મા એના અવલંબને ભીંસ આવવાનો પ્રશ્ન છે જ ક્યાં ? ... બહુ મોટી વાત નથી.

‘કારણ કે તેણે શુદ્ધાત્માનું શરણ પ્રાપ્ત કર્યું છે.’ એટલે કે પોતે શુદ્ધાત્મામય થયો છે, એનું અવલંબન એને વર્તે છે. અજરાઅમર શાશ્વત તત્ત્વ છું. અનાદિઅનંત મારી હયાતી છે. એમાં કાંઈ થઈ શકે એવું છે નહિ. ગમે તેવા વાવાઝોડા આવે તો બહારના બહાર છે. હું તો અડગ એમ ને એમ મેરુથી પણ વધારે અડગ છું. મેરુથી પણ વધારે. મેરુ જેટલો નહિ પણ મેરુથી પણ વધારે અડગ છું. એવી નિશ્ચળતા પ્રાપ્ત કરે. નિશ્ચળ સ્વરૂપના આશ્રયે નિશ્ચળતા પ્રાપ્ત કરી છે. તેને મરણની, વેદનાની, રોગની ... નથી. એને તો મામૂલી વાત છે, સાવ મામૂલી વાત છે. એક ગામથી બીજા ગામ જવું એ કેટલી મામૂલી વાત છે. ‘અમેરિકા’ જવું હોય તો હોંશ કરે છે કે નહિ. ... સાથે લઈ જાય છે ? ... સાથે લઈ જઈએ. ‘અમેરિકા’ જવું હોય તો સામાન બહુ બહુ તો.. હોંશથી જાય છે કાંઈ? તો એમાં .. બીજી જગ્યાએ જવું એમાં તકલીફ શું છે? ...

તા. ૧૮-૦૭-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૧૦
પ્રવચન નં. ૩૨૨

જેણે આત્માના મૂળ અસ્તિત્વને પકડ્યું નથી, 'પોતે શાશ્વત તત્ત્વ છે, અનંત સુખથી ભરપૂર છે' એવો અનુભવ કરીને શુદ્ધ પરિણતિની ધારા પ્રગટાવી નથી, તેણે ભલે સાંસારિક ઈન્દ્રિયસુખોને નાશવંત અને ભવિષ્યમાં દુઃખ દેનારાં જાણી તજી દીધાં હોય અને બાહ્ય મુનિપણું ગ્રહણ કર્યું હોય, ભલે તે દુર્ધર તપ કરતો હોય અને ઉપસર્ગ-પરિષ્ક્રમમાં અડગ રહેતો હોય, તોપણ તેને તે બધું નિર્વાણનું કારણ થતું નથી, સ્વર્ગનું કારણ થાય છે; કારણ કે તેને શુદ્ધ પરિણમન બિલકુલ વર્તતું નથી, માત્ર શુભ પરિણામ જ-અને તે પણ ઉપાદેયબુદ્ધિઓ-વર્તે છે. તે ભલે નવ પૂર્વ ભણી ગયો હોય તોપણ તેણે આત્માનું મૂળ દ્રવ્ય-સામાન્યસ્વરૂપ અનુભવપૂર્વક જાણ્યું નહિ હોવાથી તે બધું અજ્ઞાન છે.

સાચા ભાવમુનિને તો શુદ્ધાત્મદ્રવ્યાશ્રિત મુનિયોગ્ય ઉગ્ર શુદ્ધપરિણતિ ચાલુ હોય છે, કર્તાપણું તો સમ્યગ્દર્શન થતાં જ છૂટી ગયું હોય છે, ઉગ્ર જ્ઞાતૃત્વધારા અતૂટ વર્તતી હોય છે, પરમ સમાધિ પરિણામી હોય છે. તેઓ શીઘ્ર શીઘ્ર નિજાત્મામાં લીન થઈ આનંદને વેદતા હોય છે. તેમને પ્રચુર સ્વસંવેદન હોય છે. તે દશા અદ્ભુત છે, જગતથી ન્યારી છે. પૂર્ણ વીતરાગતા નહિ હોવાથી તેમને પ્રત-તપ-શાસ્ત્રચર્યાના વગેરેના શુભ ભાવો આવે છે ખરા, પણ તે હેયબુદ્ધિએ આવે છે. આવી પવિત્ર મુનિદશા મુક્તિનું કારણ છે. ૪૧૦.

'બહેનશ્રીનાં વચનામૃત' ૪૦૯, પાનું-૧૫૭. આ જીવ સંસારમાં કેમ .. અનંત કાળ સંસાર પરિભ્રમણ કરવાનું શું કારણ છે એ વિષયને અહીં સ્પષ્ટ કરે છે.

'જેણે આત્માના મૂળ અસ્તિત્વને પકડ્યું નથી.' બીજું બધું કર્યું. આ કારણ છે. આત્માના મૂળ અસ્તિત્વને (અર્થાત્) જેવું અસ્તિત્વ છે, મૂળ એટલે જેવા મૂળ સ્વરૂપે છે-હયાતી, મોજૂદગી, વિદ્યમાનતા એને ગ્રહણ કર્યું નથી. પકડ્યું નથી એટલે તે સ્વરૂપે પોતે છે એવું પોતે એ સ્વરૂપે હોવા છતાં એનો નકાર કર્યો છે. પકડ્યું નથી પણ એનો નકાર કર્યો છે. કઠોર ભાષામાં એનો તિરસ્કાર કર્યો છે એમ કહેવાય છે.

કોઈપણ વ્યક્તિનો તિરસ્કાર કરવામાં આવે તોપણ દેખત રીતે ઉચિત માનવામાં આવતું નથી. સામાન્ય બુદ્ધિમાં પણ કોઈ એને ઠીક માનતું નથી. તો અહીંયાં તો પરિપૂર્ણ પવિત્ર નિજ પરમાત્મપદ છે. એનો તો તિરસ્કાર કેમ થાય? કોઈ કહે અમે તિરસ્કાર ક્યાં કરીએ છીએ? અમે તો બહુમાનસુચક વિચાર, વિકલ્પ અને વાણીથી બહુમાન કરીએ છીએ. અનુભવથી બહુમાન નથી થતું એટલી વાત છે. તો કહે છે કે જ્યારે વિચાર, વિકલ્પ અને વાણીથી એ વાત છે અને અનુભવમાં એ વાત નથી. તો એવું શું કારણ છે? પોતાને વિષે એવું ક્યુ કારણ છે, કેવો ભાવ છે કે એનો પરમ આદર કરતા રોકે છે? આદર તો થાય છે એમ પોતાને લાગે છે. તિરસ્કાર નથી થતો એમ લાગે છે. મુમુક્ષુજીવ વિચાર કરે છે. બાકી તો સામાન્ય રીતે બીજા જીવો તો તિરસ્કાર જ કરે છે. પુણ્ય જોઈએ અને જડ સંયોગો જોઈએ એ તો તિરસ્કાર જ કરે છે. પુણ્ય અને પુણ્યના ફળના વાંછક જીવો તો તિરસ્કાર જ કરે છે.

મુમુક્ષુજીવ વાણીથી, મનથી જે કાંઈ એના આદરની ચેષ્ટા કરે છે એને એમ વિચારવું રહ્યું કે તો પછી આનું ગ્રહણ કરવામાં મને ક્યો ભાવ, મારો પોતાનો જ ક્યો ભાવ મને નડે છે, અવરોધ કરે છે, રોકે છે? જો પોતે શોધે તો પોતાને ખબર પડે એવી ચીજ છે. કેમકે એ સ્થુળ પરિણામ છે અને સ્થુળ ભાવ છે. જો પોતે અંતર વિચાર કરે અને ન સમજાય એવો એ વિષય નથી. અને જો પોતાને એ દેખાય, પોતાને એ જણાય અને એને દૂર કરવાની ભાવના સહિત જણાય, એવી ભાવનામાં આવીને જાણે તો એનું ટળવું દુષ્કર નથી, એનું મટવું દુષ્કર નથી. નહિતર દુષ્કર છે. દુષ્કર પણ અપેક્ષાએ છે કે આ સિવાય દુષ્કર છે. આમ હોય તો તે દુષ્કર નથી પણ સુલભ છે, સરળ છે, સુગમ છે એમ કહેવામાં આવે છે.

પણ ગમે તેમ પણ જ્યાં સુધી મૂળ અસ્તિત્વને ગ્રહણ કર્યું નથી ત્યાં સુધી આ વિષયની કિંચિત્ પણ, અંશમાત્ર પણ સફળતા પ્રાપ્ત થઈ નથી. એટલે મન-વાણીથી એ આદરનો ભાવ થતો હોય તો તે અસંતોષનું સ્થાન થવું જોઈએ, જરા પણ સંતોષનું સ્થાન થવું જોઈએ નહિ. આ પહેલી જ પંક્તિમાં જે આ બોલનો વિષય છે એ પહેલી જ પંક્તિમાં, પહેલી જ લીટીમાં એ વાત કરી દીધી છે કે સંસાર પરિભ્રમણનું કારણ મૂળ અસ્તિત્વને ગ્રહણ કર્યું નથી, મૂળ અસ્તિત્વને પકડ્યું નથી. મૂળ સ્વરૂપથી દૂર રહીને બધું કર્યું છે. એક આ કરવું બાકી રહી ગયું છે.

પોતે શાશ્વત તત્ત્વ છે. મૂળ અસ્તિત્વ કેવું છે એ અવતરણ ચિહ્નમાં બીજી લીટી છે. એ મૂળ અસ્તિત્વને સ્પષ્ટ કરતી વાત છે. “પોતે શાશ્વત તત્ત્વ છે,...” એટલે અસ્તિત્વ ત્રિકાળ છે એમ લેવું છે. શાશ્વત છે એટલે ત્રિકાળ છે. એટલે પોતે ત્રિકાળી

છે અને અનંત સુખથી ભરપૂર છે. જ્ઞાન પણ નથી લીધું અહીં તો. જોકે અસ્તિત્વ કહેતા તો અસ્તિત્વમાં ધારણ થયેલા બધા જ ગુણો આવી જાય છે. કોઈ ગુણ બાકી રહેતો નથી. અસ્તિત્વ કહેતા અસ્તિત્વથી સત્તામાં રહેલા, વિદ્યમાનતામાં રહેલા બધા જ ગુણો આવી જાય છે. પણ પ્રયોજન સુખનું હોવાથી મુખ્ય ગુણથી વાત કરે. કોઈવાર જ્ઞાનથી તો કોઈવાર સુખથી. ગ્રહણ કરવાનો આશ્રય કરાવવાનો આશય હોય તો જ્ઞાનથી વાત કરે. ઠરવાના આશયથી સુખથી વાત કરે કે સુખમાં જીવ ઠરીને ઠામ થાય છે.

‘પોતે શાશ્વત છે, અનંત સુખથી ભરપૂર છે’...’ એવું મૂળ અસ્તિત્વ છે. હવે આવા અસ્તિત્વને પકડવું નથી, તો જે પરિણામ એ અસ્તિત્વને પકડતું નથી એ પરિણામ કોઈ બીજા અસ્તિત્વને સ્વપણે પકડે છે. સ્વ અસ્તિત્વને સ્વપણે ગ્રહણ કરવાને બદલે પર અસ્તિત્વને સ્વપણે ગ્રહણ કરે છે, પકડે છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ના, એમ પરિણામ રહે જ નહિ. એ સ્વભાવ છે. જેમ સુખ શોધ્યા જ કરે. કેમકે એનો સુખ સ્વભાવ છે. સુખ માટે નિરંતર એની પ્રવૃત્તિ રહે. કેમકે સુખ એનો સ્વભાવ છે. સુખ મળતું નથી ત્યાં સુધી એ અનંત કાળે થાકવાનો નથી. અનંત કાળે પણ એ જ પ્રયત્ન કરશે. કેમકે એનો સ્વભાવ છે. એમ કેવળજ્ઞાન એનો સ્વભાવ છે તો બધું જાણવું એ વાત એની છૂટવાની નથી. જેટલું વધારેમાં વધારે જાણવાનું મળે એટલું આ જીવને જાણવું છે. કેમકે એનો સ્વભાવ છે.

એમ સ્વપણે ગ્રહણ કરવું એટલે આધાર લેવો. નિજ સત્તાનો આધાર લેવાને બદલે કોઈને કોઈ સત્તાનો આધાર લેવો એ પણ એનો સ્વભાવ છે. એ પણ સ્વભાવ જ છે. એટલે કાં સ્વનો આધાર લે, કાં પરનો આધાર લે, કાં વિભાવનો આધાર, કાં વિભાવના વિષયભૂત પરનો આધાર લે. પણ અવલંબન વિનાનું કોઈ પરિણામ નથી.

ઉપદેશ તો અપેક્ષાએ છે. નહિતર ઉપદેશની જરૂર નથી. અને સિદ્ધપદમાં એ પ્રકાર કુદરતી ઉત્પન્ન નથી. અરિહંત પદ સુધી જ એની ઉત્પત્તિ કુદરતી રીતે છે. સિદ્ધપદમાં નથી. એ પણ બહુ ગહન વિષય છે. આત્મા જેવા સ્વરૂપે છે એવા સ્વરૂપે સ્થિત થઈ ગયું. વાત પૂરી થઈ ગઈ. પોતાને માટે અને બીજાને માટેની વાત બધી પૂરી થઈ ગઈ. અને ઉપદેશ અપેક્ષાએ છે એટલે કઈ અપેક્ષાએ છે? કે જીવ બીજી સત્તાને ગ્રહે છે એ અપેક્ષાએ ઉપદેશ છે. નહિતર તો નિજ સત્તા ખોઈ નથી.

ક્યારે પણ નિજ સત્તા ગુમાવી નથી. નિજ ગુણોને એણે છોડી દીધા નથી. સ્વરૂપને એણે ગુમાવ્યું નથી. સ્વરૂપ તો સ્વરૂપપણે છે જ. જો સ્વરૂપ સ્વરૂપપણે છે તો એને કહેવું શું કે સ્વરૂપ સ્વરૂપપણે છે.

જે માણસ પોતાની વિસ્મૃતિ કરતો હોય એને એમ કહે કે તું ફલાણો ભાઈ છો, હોં! તમે યાદ કરો તમે તો ફલાણા ભાઈ છો. કેમ તમે ભૂલી જાવ છો ફલાણાભાઈ છો. એમ કહેવું પડે. પણ એ તો અપેક્ષા શું છે કે એની વિસ્મૃતિની અપેક્ષા છે. એટલે એને સ્મૃતિ આપવી પડે છે. બસ! ઉપદેશની આટલી જ અપેક્ષા છે. નહિતર અપેક્ષા નથી. કેમકે વસ્તુ તો વસ્તુના પોતાના સ્વરૂપે જ છે. પોતાના મૂળ સ્વરૂપનો વસ્તુ કદી ત્યાગ કરે એ ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ. અશક્ય વસ્તુ છે. કોઈ દિવસ બની શકે નહિ.

એટલે અસ્તિત્વ દર્શાવ્યું બીજી પંક્તિમાં કે “પોતે શાશ્વત તત્ત્વ છે, અનંત સુખથી ભરપૂર છે’...” શાશ્વત છે અને અનંત સુખથી ભરપૂર છે. બસ! પ્રયોજન સુખનું હોય તોપણ અસ્તિત્વને ગ્રહણ કરવું જોઈએ. અને પ્રયોજન સુખનું જ છે તપાસે તો. બીજું અસ્તિત્વ ગ્રહણ કરવામાં પણ પ્રયોજન સુખનું જ છે. શરીરના આધારથી જીવવું કે શરીર સારુ રહે તો સારુ, નિરોગી રહે તો સારું. કે પૈસાના આધારે જીવવું કે ઘરના આશ્રયે જીવવું કે આ ઘરનો આશરો તો છે. હવે કોઈ આપણને કાઢે એવું તો નથી. ઘરનું ઘર છે. પરિવાર કે અમુક જૂથ છે એટલે કાંઈ વાંધો નથી. આબરુ-કીર્તિ છે માટે પણ વાંધો નથી. એ બધો પરસત્તાનો આધાર છે. એ જ જીવને અનંત સંસારનું કારણ છે. સ્વસત્તાનો આધાર તે મોક્ષનું કારણ, સિદ્ધપદનું કારણ. કેમકે એ તો સિદ્ધપદનો આધાર છે. એમાંથી સિદ્ધપદ પ્રગટશે. અને એને છોડીને અન્ય સત્તાનો આધાર તે સંસારનું કારણ છે. આ સીધે સીધી વાત છે. આટલો સંક્ષેપ છે ખરેખર તો.

એટલે જેવું સ્વરૂપ છે ‘એવો સ્વાનુભવ કરીને...’ સ્વનો એવો અનુભવ કરીને. જેવું સ્વરૂપ છે એવો જ પોતાનો ‘અનુભવ કરીને શુદ્ધ પરિણતિની ધારા પ્રગટાવી નથી,...’ શું કર્યું છે? કે ‘એવો અનુભવ કરીને...’ પોતે ક્યારે પણ અનંત કાળમાં એવી દશા, અનુભવ દશા, શુદ્ધ પરિણતિની દશા પ્રગટ કરી નથી. એ મૂળ અસ્તિત્વને પકડ્યું નથી એનું જ બીજું ભાષાંતર છે. જેવું શાશ્વત ત્રિકાળી સુખથી ભરપૂર તત્ત્વ છે એવો સુખાનુભવ ક્યારે પણ પ્રગટ કર્યો નથી. એ પણ એને ભવભ્રમણ નહિ મટવાનું અને ચાલુ રહેવાનું કારણ છે. કેમકે એક સમયનો પ્રથમ ક્ષણનો અનુભવ જન્મ-મરણના નાશનું કારણ છે.

કોઈ જીવને અપવાદે પણ એવું બનતું નથી કે અનુભવ કર્યો હોય અને એનો સંસાર ઊભો રહ્યો હોય. એનો અનંત સંસાર રહે એવું બને નહિ. બહુ અલ્પકાળમાં એ જીવ સંસારથી પરિમુક્ત થઈ જ જાય છે. બહુ સાદિ ભાષામાં આ મૂળ વસ્તુ ચોખ્ખી મૂકી છે. ક્યારે પણ ભૂતકાળમાં પોતાનો ‘અનુભવ કરીને શુદ્ધ પરિણતિની ધારા પ્રગટાવી નથી,...’ અને એ કર્યા વિના એણે ત્યાગ ઘણો કર્યો છે એમ કહેવું છે. પહેલી વાત ત્યાગની લીધી છે. કેમકે સર્વસાધારણ જીવો જ્ઞાનને સમજતા નથી. જ્ઞાનને સમજનારા ઓછા છે. ત્યાગને સમજનારા લગભગ બધા જ શ્રદ્ધાળુ છે- ધર્મશ્રદ્ધાળુ. જેને ધર્મ વિષયક શ્રદ્ધા ન હોય એ જુદી વાત છે. પણ ગમે તે ધર્મમાં માનતો હોય એ એના ત્યાગીને માનશે. એક આ ‘વલ્લભાચાર્ય’ના સંપ્રદાયને છોડીને. એ લોકો ત્યાગી કરતા ગૃહસ્થીને પણ એવી જ રીતે માને છે. આજે આચાર્યો ... એ બધા ગૃહસ્થ છે. અને બહુ વૈભવથી રહેનારા હોવા છતાં પણ એને એ ધર્મના વડા તરીકે સ્વીકારે છે.

બાકી સાધારણપણે શુદ્ધ પરિણામ અથવા સ્વાનુભવ પ્રગટ કર્યા વિના ‘તેણે...’ એટલે પોતે, આ જીવે પોતે. એમ લેવું. આ જીવે પોતે અનંત ભૂતકાળમાં સંસારના ઈન્દ્રિયસુખોને નાશવંત જાણ્યા છે કે અરે..! આ તો થોડા કાળના છે. અને એ થોડો કાળ એ ઈન્દ્રિયસુખનો ભોગવટો કરતા એવા કર્મ બંધાશે, પાપ કર્મ બંધાશે કે ભવિષ્યમાં તે દુઃખ દેનારા થશે. તેથી એનો ત્યાગ કરો. આવું સમજીને ત્યાગ કર્યો છે. સ્વરૂપ સમજીને અને સ્વરૂપનો અનુભવ કરીને નહિ. આવું તો સમજ્યો છે અને એ સારુ લાગે છે કે બરાબર છે. ભલે પૂર્વનો પુણ્યનો ઉદય હોય, ભલે ભોગ, ઉપભોગ અને વૈભવ પ્રાપ્ત થયો હોય. પણ એને ભોગવતા, એમાં રસ લેતા, એવા માઠા કર્મ બંધાય છે. સુભૌમ ચક્રવર્તી સાતમી નારકીએ (ગયો). એ પરિસ્થિતિ પ્રગટ છે. ‘રાજેશ્વરી તે નર્કેશ્વરી.’ એ કહેવતો એના ઉપરથી ઊભી થઈ છે. તો એમ જાણીને એનો ત્યાગ પણ કર્યો છે કે માઠા કર્મ તો ન બંધાય. પણ માઠા કર્મ ન બંધાય અને સારા કર્મ બંધાય તો આ સારા કર્મના બંધનનું ફળ તો આવ્યું છે તને માઠા કર્મ બાંધવા માટે. શું આવ્યું?

જેનો તું ત્યાગ કરે છે એ તો સારા કર્મનું ફળ છે. આ તો એની એ વાત ઊભી રહેશે કે જેનો તું ત્યાગ કરે છો એ જ કર્મ પાછું તારે બાંધવું છે? એ વાત તો કાંઈ બહુ સમજણવાળી દેખાતી નથી. માણસ એમ કહે કે જો મારું કામ નહોતું. મારું કામ નહોતું કે મારું કામ નથી કે હું તમારા માટે કામનો નથી તો મને બોલાવો છો શું કરવા? એમ કહે કે ન કહે? એક કોરથી તમે મને આમંત્રણ આપો અને

બીજી કોરથી તમે એમ કહો કે હવે મારે તારું કામ નથી. તું તારે રસ્તે ચાલતો થા. આ તો કાંઈ બરાબર વાત દેખાતી નથી.

એમ જાણીને 'બાહ્ય મુનિપણું ગ્રહણ કર્યું હોય,...' મુનિપણું ગ્રહણ કર્યું એમ નથી કીધું. વેશ ધારણ કર્યો. મુનિનો વેશ લીધો ત્યાગ કરીને અને બહારમાં મુનિપણું ધારણ કર્યું. આવી ભાવનામાં તો ઠીક ભાવના દેખાય. ઉપર ઉપરથી તો માણસને એમ લાગે કે બરાબર છે. પુણ્યોદની પ્રાપ્તિ થવા છતાં લખપતિ, કરોડપતિ, અબજપતિ હોય, રાજા હોય અને દીક્ષા લઈ લ્યે. સંસારમાં બહુ મોટી વાત ગણાય. પૂછો કે કેમ દીક્ષા લીધી? તો કહે કે, ભાઈ! આ બધું કાંઈ ભોગવવા જેવું નથી. એમાં પાપના પરિણામ થાય છે અને જીવ માઠા કર્મ બાંધીને અધોગતિમાં જાય છે. માટે એ ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ. પણ એ ત્યાગ કરવો જોઈએ તો બીજું શું કરવું જોઈએ?

અસ્તિત્વ ગ્રહણ કરવું જોઈએ. મૂળ અસ્તિત્વ ગ્રહણ કરવું જોઈએ. એ વાત આ જીવને અનંત કાળથી રહી ગઈ છે. ભલે આ ભવમાં દીક્ષા ન લીધી હોય પણ અનંત વાર દીક્ષા લઈને નવમી ગ્રૈવેયક સુધી ગયો છે. નવમી ગ્રૈવેયક જનાર જીવનો આશય બુરો હોતો નથી. ઘણા એમાં છેતરાય છે કે અમારો આશય તો સારો હતો ને. અમારો આશય થોડો અશુદ્ધ હતો? અરે..! ભાઈ! અશુદ્ધ આશયવાળા નવમી ગ્રૈવેયકે ન જાય. શુદ્ધ આશય હોય તો (જ જાય). માયાચાર હોય એને તો નવમી ગ્રૈવેયકને મંદ કષાયના પરિણામ હોઈ શકે નહિ. શુક્લલેશ્યાના પરિણામ માયાચારમાં હોતા નથી. પણ મિથ્યાત્વ તો ભૂલ છે. જાણે-અજાણે ભૂલ રહે છે. અને એ ભૂલ ન સુધરે, ભલે અજાણે ન સુધરે, તોપણ અજાણે ઝેર ખાય તો મરે જ મરે. જાણીને ઝેર ખાય તો મરે એવી જ રીતે અજાણે ઝેર ખાય તો મરે. બેમાં મરવામાં ફરક પડતો નથી. બંને ઝેરથી જ મરે છે.

મુમુક્ષુ :-

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ખરી વાત એ છે કે મારો આશય બરાબર છે એ વાત પણ ઓઘસંજ્ઞાએ છે. જેનો આશય બરાબર હોય એ તો એના એક એક ક્ષણના પરિણામને ચેક કરે છે કે મારા આશય પ્રમાણે મારા પરિણામ ચાલે છે. પરિણામ ગમે તેમ ચાલ્યા જાય. કોઈ બતાવે કે આ તો તમે ભૂલ કરી. ભૂલ કદાચ થઈ ગઈ હશે પણ મારો આશય નહોતો. ન ચાલે. ભૂલ થઈ ગઈ એની ખબર કેમ ન પડી? ભૂલ થઈ એની ખબર ન પડી એનું કારણ કે તારી જાગૃતિ, તારી દરકાર, તારી સાવધાની, તારા ચાલતા પરિણામને વિષે લાભ નુકસાન ઉપર નથી. પછી આશય તો અદ્ધર રહે છે તારો. શું કામ લાગે? એટલે એનો અર્થ એ થાય છે કે જેનો

શુદ્ધ આશય હોય છે, શુદ્ધ ભાવના હોય છે, શુદ્ધ ધ્યેય હોય છે એનો આત્મા અજ્ઞાનદશામાં એ ચોંટ લાગી જાય છે. નિર્ભ્રાંત દર્શનમાં એ વાતનો સંકેત કર્યો છે.

જેણે પોતાની પૂર્ણ શુદ્ધિનું ધ્યેય બાંધ્યું એણે પોતાના પરિણામ ઉપરનું લક્ષ, લાભ-નુકસાનનું લક્ષ બહાર જાય એવું બનતું નથી. એને પ્રયોજનભૂત, ત્યાં એ શૈલી લીધી છે, એને પ્રયોજનભૂત અને અપ્રયોજનભૂત એ બે વિષયની વહેંચણી ચાલુ થઈ જાય છે. જેમ ચાલતા ચાલતા પહોંચવું છે ભલે ગમે તેટલે દૂરના સ્થાને પણ ચાલનાર ક્યાંય પણ ખાડો-ટેકરો જોયા વિના પગ મૂકતો નથી. મૂકે છે? મારે ફલાણે જવું હતું અને એ આ દિશામાં હતો એટલે મેં તો એ જ દિશામાં ચાલવા માંડ્યું. એમ નહિ. એ દિશામાં રસ્તો જોઈને ચાલ તું. એક તો આ દિશાનો રસ્તો છે. બીજું એ રસ્તો તું જોઈને ચાલે છો. સાથે સાથે જોશે. એકલું નહિ ચાલે કે મારે એ દિશામાં જવું હતું માટે એ દિશામાં દોટ મૂકી. એમ નહિ ચાલે. ઉભાંગડે દોટ મૂકાય નહિ અને ચાલવું હોય તો જોયા વગર ચલાય નહિ. નહિતર રસ્તામાં પાંચ ફૂટનો ખાડો આવે તો રસ્તામાં જ રહેવું પડે. પહોંચવાની પરિસ્થિતિ ઊભી થતી નથી. એટલે ત્યાં એ વાત લીધી છે. જેનો શુદ્ધ આશય છે એને પ્રયોજનભૂત અને અપ્રયોજનભૂત સમજાય છે. જેની શુદ્ધભાવના છે એને પોતાને નુકસાન કરનાર પરિણામ એની ભાવનાને ઠેસ પહોંચાડે છે. તરત એને ખબર પડે છે. એ ઠેસ વાગે છે એ એનો આલારામ છે. ભલે મોટા ખાડામાં ન પડ્યો પણ ઠેસ વાગી ત્યારે એટલી તો ખબર પડી કે હું જોઈને ચાલતો નથી. આ જોઈને ચાલતો હોત તો ઠેસ લાગત નહિ. તમારે ઠેસ જ કહે છે ને ચાલતા ચાલતા?

એ વાત સાથે સાથે ઊભી થાય છે. અને જ્યારે એ વાત ઊભી થાય છે પછી એ જીવ ભૂલતો નથી અને એને સ્વરૂપ નિશ્ચયથી માંડીને બીજા બધા કાર્યનો વિવેક યથાસ્થાને યથાર્થપણે રહે છે. ભલે એની અજ્ઞાનદશા છે તો યથાર્થતા આવે છે અને એ યથાર્થ વિચારણા એને આત્મજ્ઞાનનું કારણ થાય છે અથવા આત્મજ્ઞાનમાં જ એના ફળમાં એ પરિણમે. એની સિવાય બીજું ફળ આવે જ નહિ. એમ જ થાય. આ એક ચોક્કસ પ્રકારની કાર્યપદ્ધતિ જ છે. નિયત કાર્યપદ્ધતિ જેને કહીએ.

જેમ મોક્ષમાર્ગ નિયત છે. સમ્યજ્ઞાનજ્ઞાનચારિત્રાણી મોક્ષમાર્ગ. ત્રણે કાળે. કોઈ ફેરફાર ખરો? નહિ. તો કહે એ સમ્યજ્ઞાન-જ્ઞાન-ચારિત્રને પહોંચવા માટેની કેડી... એટલે કેડી નામ આપ્યું. ઓલો તો રાજમાર્ગ છે, એ પણ નિયત છે, ચોક્કસ છે. એ રસ્તે ચાલે એ પહોંચે જ પહોંચે. ન ચાલે એ ન જ પહોંચે તે ન જ પહોંચે. બસ! સીધી વાત છે. એમાં બીજો ફેરફાર નથી. મોક્ષમાર્ગમાં આવે તેને મોક્ષ થાય

જ થાય. એમ મોક્ષમાર્ગની કેડીએ આવે એ મોક્ષમાર્ગમાં આવે જ આવે. ન આવે એ પ્રશ્ન નથી. એટલા માટે લીધું છે કે ભાવના નિષ્ફળ જતી નથી.

‘એવો અનુભવ કરીને શુદ્ધ પરિણતિની ધારા પ્રગટાવી નથી,..’ ‘અને બાહ્ય મુનિપણું ગ્રહણ કર્યું હોય,...’ એટલું જ નહિ. મુનિપણું ગ્રહણ કર્યું હોય એટલું જ નહિ. મુનિપણું ગ્રહણ કરીને ‘ભલે તે દુર્ધર તપ કરતો હોય...’ છ-છ મહિનાના ઉપવાસની પ્રતિજ્ઞા લઈ લે. પરચખાણ લઈ લે. આજથી છ મહિના સુધી આહાર નહિ. છ-છ મહિનાના આહારની પ્રતિજ્ઞા કરે. કરેલું છે. આ બધું આ જીવે કરેલું છે. ‘ભલે તે દુર્ધર તપ કરતો હોય અને ઉપસર્ગ-પરિષદમાં અડગ રહેતો હોય,...’ કે અરે..! હું તો જૈન મુનિ છું. જૈન મુનિને તો ઉપસર્ગ-પરિષદમાં આંખનો ખૂણો પણ લાલ કરવાનો હોય નહિ. આધાર શું લીધો? દીક્ષા લીધી એ. લીધી છે ઉદયના ઘરની દીક્ષા. જ્ઞાનના ઘરની, મોક્ષમાર્ગના ઘરની દીક્ષા નથી. આધાર એનો-કર્મના ઉદયનો લીધો કે હું તો જૈન છું, દીક્ષાધારી છું. ઉપસર્ગ-પરિષદ આવે, તપશ્ચર્યા કરવી આ તો મારો ધર્મ છે. એમાં હું કાંઈ ચલાયમાન થાઉં નહિ.

‘તોપણ તેને તે બધું નિર્વાણનું કારણ થતું નથી,...’ આ મુખ્ય વાત છે કે એ બધું પણ એને નિર્વાણનું કારણ થતું નથી. જે ઉપાય છે... રોગને જાણે નહિ, રાગના ઉપાયને જાણે નહિ, રોગની દવા લે નહિ, પથ્ય પાળે નહિ. આ બધું થઈ જાય છે એની અંદર. એટલે બધી ગડબડ ઊભી રહે છે. અનંત સંસાર એમ ને એમ ઊભો (રહે છે). ગાયું છે ‘તોપણ ગર્ભ અનંતા લેશે, બોલે બીજું અંગ જોને.’ બીજું અંગ એમ કહે છે. એક અંગ એટલે આ અંગ એણે ઉપવાસ કરી કરીને સૂકવી નાખ્યું તો એક અંગ અંદરથી બોલે છે કે હજી અનંતા ગર્ભ લેવાના તારે બાકી છે. શું કારણ છે આ? બહુ મહત્વનો વિષય થઈ પડે છે એટલા માટે કે જીવ પુરુષાર્થ કરે અને એનો પુરુષાર્થ નકામો જાય તો એ પુરુષાર્થ કોઈ બીજી દિશાનો છે, બીજી બાજુ ચાલે છે, નિર્વાણની દિશામાં એ ચાલતો નથી. આ એક બહુ મહત્વનો વિષય છે કે યોગ્ય દિશા મળવી જોઈએ. જો યોગ્ય દિશા ન મળે તો બધું એળે જાય છે. કોઈ એને નિર્વાણનું કારણ થતું નથી.

મુમુક્ષુ :- એને આધારે જ ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ ભૂલ થાય છે. જાણી જોઈને ભલે ભૂલ ન કરે. ભૂલ કરવાનો આશય ન હોય, તોપણ ભૂલ થાય તો ભૂલનું ફળ આવ્યા વિના રહે નહિ. અને આ ભૂલનું ફળ અનંત સંસાર છે. શુદ્ધાત્માને એક બાજુ મૂકી દીધો, પરમાત્માને એક બાજુ મૂકી દીધો અને બીજું જ બધું વર વગરની જ્ઞાન જોડી. એ જ્ઞાન ન

કહેવાય, ટોળું કહેવાય. એવું છે.

‘નિર્વાણનું કારણ થતું નથી, સ્વર્ગનું કારણ થાય છે;...’ બહુ બહુ તો એ સ્વર્ગનું કારણ થાય છે. અનંત કાળમાંથી કેટલોક કાળ જીવ સ્વર્ગમાં વિતાવે છે. વધુમાં વધુ એકત્રીસ સાગરની સ્થિતિ છે મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવની સ્વર્ગની. વળી પાછો અનંત કાળ (પરિભ્રમણમાં કાઢે છે). અનંત કાળમાં એકત્રીસ સાગર કેટલો? એક સાગરના ટીપા જેટલો એટલો મોટો જબરજસ્ત કાળ છે. આ અનાદિઅનંત કાળમાં એકત્રીસ સાગર કાંઈ નથી. આ ચોથો આરો એક કોડાકોડી સાગરનો છે. એકત્રીસ સાગર નહિ પણ કોડાકોડી સાગર છે ને? કોડાકોડી સાગર એટલે એક કરોડ ગુણ્યા એક કરોડ. એટલા સાગર તો ચોથા આરાના છે. એમાં એકત્રીસ સાગરનો શું હિસાબ?

....કે જે પરિણામી રહ્યું છે. દ્રવ્ય આત્મલાભ પારિણામિકઃ. તો જે પરિણામ જેનો હેતુ છે, પરિણામને જે આધારભૂત છે એ દ્રવ્ય છે. પરિણામ કાંઈ અધ્ધર થાય? એમ કહે છે. તો તો એક વસ્તુ થઈ જશે પરિણામ. દ્રવ્ય વિના પર્યાય હોય નહિ. ‘પંચાસ્તિકાય’ છે ને એટલે દ્રવ્યાનુયોગનો વિષય ચાલ્યો છે. તો ત્યાં દ્રવ્ય આત્મલાભ હેતુ પારિણામિકઃ. પરિણામ થયા કરે છે. તો પરિણામનો હેતુ ક્યાં છે? પરિણામનો આધાર ક્યાં છે ? કે દ્રવ્ય છે. દ્રવ્યસ્વરૂપ જ છે. પરિણામને પ્રાપ્ત કર્યા કરે. લાભ એટલે પ્રાપ્તિ થવી. એવું દ્રવ્ય છે.

મુમુક્ષુ :- શુદ્ધ નિશ્ચયનય...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલે શુદ્ધ નિશ્ચયનયનો વિષય છે એ નિશ્ચય સ્વરૂપ ત્રિકાળ અબાધિત અખંડ અભેદ એકરૂપ, દ્રવ્ય સામાન્યસ્વરૂપ કે જે ક્યારેય વિશેષરૂપે થતું નથી. શાશ્વત તત્ત્વ છે કે ક્યારેય પણ, કોઈપણ કાળે...

...નિગમની વસ્તુ છે. એટલે તો બુદ્ધિથી પાર પામવા જનાર મોટા ભૂલા પડી ગયા. વેદાંતમાં એ લોકોમાં પ્રખર બુદ્ધિવાળા થયા. એવા ભેખધારી માણસો થયા કે આત્મા અલખ નિરંજન છે તો એને શોધવા બધું છોડીને જંગલમાં ચાલ્યા જાવ. એ લોકો પણ, એ લોકોમાં જે .. દાઢી-વાળવાળા, જટાવાળા એટલે બનાવ્યા છે કે એ કાંઈ પ્રસંગ નહોતો એને. વાળ વધે અને વાળ ઉતરાવાનો કોઈ પ્રસંગ નહોતો. મોટી મોટી જટાઓ થાય છે ને જબરજસ્ત. બહુ લાંબી લાંબી. લાંબા બહુ મોટા વાળ થાય છે. એ શું બતાવે છે? કે એ એની પાછળ એટલા પડ્યા હતા. ઘણા ધ્યાન ધર્યા, ઘણા તપ તપ્યા, પંચાગ્નિ તપ તપે છે કે નહિ? પેલા જટાધારી. પાંચ ઈન્દ્રિયના વિષયનો છોડ્યા, જંગલમાં રહ્યા અને ઘણી બુદ્ધિ લગાવી. પણ આ પદાર્થનો વિષય એટલો અટપટો છે કે એમ બુદ્ધિ લગાવે પાર આવતો નથી. કલ્પનાએ ચડી

જાય છે જીવ. કાંઈકને કાંઈક પછી કલ્પના કરી બેસે છે કે આવો આત્મા છે... આવો આત્મા છે... આવો આત્મા છે.

... એ તો હજી એક ચોથો આરો છે. એવા તો અનંતા આરાઓ છે. અનંતાઅનંત. કરોડ નહિ, અબજ નહિ, અનંતાઅનંત. એની પાસે .. કાંઈ છે? એક પાંચ-પચ્ચીસ વર્ષના સાધન અને સુખ અને આજીવિકા માટે વખત .. લે. કે થોડી સગવડતા અને અનુકૂળતા માટે શુદ્ધાત્માનું વિસ્મરણ કરે. તો કહે છે કે એકત્રીસ સાગરમાં તું તો પાણી પાણી થઈ જઈશ. એક જિંદગીના પાંચ-પચ્ચીસ વર્ષના સુખમાં, સુખ આડે પણ તને... સુખ એટલે? કલ્પેલું સુખ. સુખ તો શું છે એની અંદર? કાંઈ નથી. કલ્પેલું સુખ છે. અત્યારે જે અનુકૂળતાઓ છે એ તો સ્વર્ગમાં ભિખારી હોય, ભિખારી જોકે સ્વર્ગમાં હોતા નથી, પણ સ્વર્ગમાં કોઈ ભિખારી હોય તો એના કરતા પણ નીચી કોટીના છે. એમાં પણ જો તું રોકાતો હો તો એકત્રીસ સાગરમાં તો તું ડૂબી જ જા. શું થાય તારું? હકીકત છે. એમ પોતાના આત્માને સમજાવવાનો છે.

‘સ્વર્ગનું કારણ થાય છે; કારણ કે તેને શુદ્ધ પરિણામન બિલકુલ વર્તતું નથી,...’ શુભભાવ થયો પણ શુદ્ધ પરિણામન તો બિલકુલ વર્તતું નથી. તેં આમ કર્યું... તેં આમ કર્યું... એટલે તેં એટલે અંદરમાં પોતાને કહેવાનું છે. તેં એટલે બીજા કોઈએ આમ કર્યું એમ નહિ. આ જીવે આમ કર્યું. હે જીવ! તેં આમ કર્યું... તેં આમ કર્યું... તેં આમ કર્યું... હવે ક્યાં ભૂલે છે? એમ. ‘કારણ કે તેને શુદ્ધ પરિણામન બિલકુલ વર્તતું નથી, માત્ર શુભ પરિણામ જ અને તે પણ ઉપાદેયબુદ્ધિએ વર્તે છે.’ કેમકે શુદ્ધાત્માના આદર વગર હેયબુદ્ધિ આવતી નથી. આ કરવા યોગ્ય છે અને આ જ કરવું... આ જ કરવું... બને એટલું આ વધારે કરવું. ભાઈ! પણ તું એકલા શુભભાવ બાંધે છો. શુદ્ધ આત્માના આશ્રય વગર, સમ્યક્દર્શનથી શરૂઆત થયા વગર એકલા શુભભાવ થાય છે અને એમાં તને ઉપાદેયબુદ્ધિ આવે છે. આ તો હજી સાધારણ શુભભાવ હોય છે. મુનિદશામાં તો જે નવમી ત્રૈવેયકે જનારાના તો ઘણા પાતળા (હોય છે). તોપણ એ માત્ર શુભભાવ છે. સ્વર્ગનું કારણ થાય છે. નિર્વાણનું બિલકુલ કારણ નથી.

મુમુક્ષુ :- શુભભાવ ઉપાદેયબુદ્ધિ વગર આવે છે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. જ્ઞાનીઓને મોક્ષમાર્ગમાં શુભભાવ આવે છે. જરાય ઉપાદેયબુદ્ધિ નથી. એક પોતાના શુદ્ધાત્મામાં સ્થિર રહેવાનો પુરુષાર્થ કરતા હોય છે. એ પુરુષાર્થમાં મંદતા થાય છે ત્યારે શુભોપયોગ થાય, નહિતર તો આત્મામાં સ્થિર શુદ્ધોપયોગ થઈ જાય. પણ સ્થિર થવામાં શક્તિ ઓછી પડે ત્યારે શુભોપયોગમાં આવે.

તો એને એમાં નથી રહેવું, નથી જાવું. એમાં એને રહેવું કે જાવું નથી. થઈ જાય છે.

અનાજ વાવે છે ને? અનાજ વાવે છે. બાસમતીના ચોખા વાવ્યા. સુગંધ આપે. ચડે તો બાજુના ઘર સુધી સુગંધ જાય. એવા ઊંચી ક્વોલિટીના એક્સપર્ટ ક્વોલિટીના ચોખા વાવ્યા હોય. અને ચોખા વાવે ત્યારે ખડ થાય કે નહિ? કે એમ ને એમ થાય? ચોખાની ડૂંડી તો ઉપર આવે. તો ખડ તો વચ્ચે થાય જ તે. ખડ માટે વાવ્યા છે કે ચોખા માટે વાવ્યા છે? ખડ તો આપી દેશે કે ગામમાં ગાયું ઘણી છે, બકરા ઘણા છે, ઘોડા ઘણા છે. આ બે હજાર રૂપિયા કિવન્ટલનો માલ છે. એમાંથી કાંઈ કોઈ આડુઅવળુ ન કરી જાય માટે ગરીબ માણસોને જેને ઢોર હોય એને, દાડિયા હોય, બીજા હોય, ત્રીજાને મફત આપી દે. અત્યારે આ ખડની કિંમત થઈ ગઈ. આ બધા હિનપુણ્યના દિવસો છે બધા લોકોના. કે ખડની શું કિંમત? નાખી દે. શ્રીમંત માણસો હોય, જાગીરદારો હોય એ ખડ આપી દે. ખડ વેચે-બેચે નહિ. ખડ માટે મેં કાંઈ આ વાવ્યું નથી. અનાજના ભંડાર ભરે.

એમ એ શુભઉપયોગ તો વચ્ચે ખડ થાય છે. પુરુષાર્થ તો શુદ્ધોપયોગનો છે. જ્ઞાનીનો, ધર્મીનો શુદ્ધોપયોગનો પુરુષાર્થ છે. વચ્ચે થોડું ખડ થઈ જાય છે. ખડ ઉપર એની નજર નથી. એટલે એ ઉપાદેયબુદ્ધિએ નથી. ખડ માટે નથી કરતા. ખડ માટે ખડ નથી થાતું. ખડ થાય છે ખરું પણ ખડ માટે ખર્ચ કરતા નથી. એ તો વચ્ચે થઈ જાય છે. ખડ એટલે ઘાસ. અજ્ઞાનદશામાં ઉપાદેયબુદ્ધિ આવે છે. અને એ ઉપાદેય બુદ્ધિ થતાં શુદ્ધાત્માની ઉપાદેયબુદ્ધિ છૂટી જાય છે, થઈ શકતી નથી. આ મોટું નુકસાન છે.

એટલે સમ્યક્ સન્મુખ થનારને આ એક બીજી પરિસ્થિતિ ઊભી થાય છે. શુદ્ધાત્માનો જેને નિશ્ચય થાય છે અથવા શુદ્ધાત્માનું જેને ધ્યેય બંધાય છે ત્યારથી, એને શુદ્ધાત્માની ઉપાદેયતાના ભાવ આવે છે. વચ્ચે એ સિવાયના શુભભાવ છે એનો એને નિષેધ આવે છે. ઉપાદેય બુદ્ધિએ નથી થતાં પછી. એટલે એ સમ્યક્દર્શનને પામે છે. જો શુભભાવની ઉપાદેયબુદ્ધિ રહે તો કોઈ કાળે સમ્યક્દર્શનને પામે નહિ અને પામ્યો નથી એનું કારણ એ છે કે ભૂલથી પણ ઉપાદેયબુદ્ધિ થઈ ગઈ છે અને રહી ગઈ છે. ભૂલથી પણ આ થઈ ગયું છે.

સત્સમાગમ અને શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય એટલા માટે છે કે પોતાને પોતાની ભૂલ ન જડે તો અરસપરસ વિચારણા, વિમર્શ, પ્રશ્નોત્તર ચર્ચા આદિથી એને ખ્યાલ આવે કે કાંઈક આવું થતું નથી ને? કાંઈક આમ તો થતું નથી ને? આ થતું નથી ને? એ પણ પોતાની તપાસ હોય અને સ્વલક્ષે હોય તો. નહિતર તો એમ ને એમ

એ બધું ચાલ્યું જાય છે. સ્વાધ્યાયમાં પણ લક્ષ્ય નથી રહેતું કે મારી ભૂલ ક્યાં થાય છે.

‘શુદ્ધ પરિણમન બિલકુલ વર્તતું નથી, માત્ર શુભ પરિણામ જ અને તે પણ ઉપાદેયબુદ્ધિએ વર્તે છે.’ અહીંયાં કોઈ તર્ક કરે છે કે જ્યાં સુધી શુદ્ધ પરિણમન ઊભું જ નથી થયું ત્યાં સુધી તો એકલા શુભ પરિણામ જ હોય ને? કેમકે શુદ્ધ પરિણામ શરૂ નથી થયા. તો મુમુક્ષુને તો એકલા શુભભાવ જ હોય ને. તો કહે છે, હોય ને એમ કહીને ઉપાદેયતા લેવી છે? ‘ગુરુદેવે’ કોઈ મોટો ઉપકાર કર્યો હોય તો આ વિષય ઉપર. કે હોય ને એમ કરીશ નહિ. આવશે ખરા, ઉપાદેયબુદ્ધિએ કરીશ નહિ. પછી એની મહત્તા આંકવી, એમાં સંતોષ પામવો, એની ગણતરી કરવી, એ વાત તો રહેતી જ નથી ક્યાંય. એ તો વળી બહુ અવળી લાઈને ચડી ગયા પછીનો વિષય છે. પણ બુદ્ધિપૂર્વક પણ એમ લે કે જે કોઈ શુભભાવ આવે એમાં જાણે-અજાણે ઉપાદેયબુદ્ધિ એ મારા આત્માને નુકસાન છે, એ મને સમ્યક્દર્શન અને નિર્વાણના કારણ પ્રત્યે નહિ જવા દે. માટે શુભભાવ આવે તોપણ સામું જોવું નથી. કેવો થયો અને કેવો ન થયો. એની સામું જોવું નથી. ગુરુદેવ આ ઉપકાર કરી ગયા. ધ્યાન ખેંચ્યું લોકોનું. નહિતર આ તકલીફ છે અહીંયાં કે શુદ્ધભાવ ઊભો થયો નથી, થાશે શુભભાવ. શું કરીએ પણ? શુભભાવ જ થાય ને. એમ નહિ. તારો અભિપ્રાય કેળવ, તારી ભાવના શુદ્ધતાની, શુદ્ધાત્માની કેળવ અને ચાલતા શુભભાવનો નિષેધ કેળવ એમ કહેવું છે.

બહુ શરૂઆતમાં જ્યારે મારો પ્રવેશ થયો ‘સોનગઢ’. ત્યારે એક વિષય ચાલતો હતો. ‘પંચાધ્યાયી’નો .. વંચાતી હતી. ... આવતા હતા. છૂટી ગયા અહીંથી. અત્યારે તો જીવતા નથી. પણ એ ‘સહરાનપુર’ના હતા. ‘દેહરાદુન’ના ‘સહરાનપુર’ના. ‘સહરાનપુર’માં બેઠા બેઠા ... ક્ષયોપશમ બહુ હતો. પણ થોડી અસ્થિરતા હતી. નિર્ણય ન કરી શકે. ‘સોનગઢ’ આવ્યા, ટકી ન શક્યા. નિર્ણય ન કરી શકે ને. ક્ષયોપશમ બહુ સારો હતો. સમજાવવાની શૈલી .. તો ‘ગુરુદેવ’ને એ ખ્યાલ હતો કે છે બુદ્ધિવાળો. આમ ઠેકાણું નથી એનું પણ છે બુદ્ધિવાળો, વિદ્વાન છે, અર્થ બરાબર કરે છે. કારણ કે ચાર-પાંચ ટીકાઓ જે હતી, દેવકીનંદનજીની અને આમની સોમચંદભાઈની. ‘ગુરુદેવ’ને હજી બહુ સંતોષ નહોતો. .. એ વંચાતી હતી. પણ એણે આદરબુદ્ધિથી મોકલી હતી. મારા ઉપર આમનો ઉપકાર છે. બહુ બહુ શબ્દ વાપર્યા હતા, એ બાબતમાં એટલા બધા શબ્દો એણે વાપર્યા હતા કે મને એમ લાગે કે ત્યાં કેમ રહે છે એ નવાઈ લાગે. મારી આ ટીકા છે આને આમ તપાસો. સ્વાધ્યાય થઈ જશે. બપોરે એકથી બેમાં પાંચ-પંદર ભાઈઓ અને બહેન-બહેનશ્રી એકલા આવતા હતા. બહેનોમાં

બીજાને નહોતા આવવા દેતા. તો બેન-બહેનશ્રી આવતા હતા અને પાંચ-પંદર ભાઈઓ આવતા હતા. એમાં એક વિષય ચાલતો હતો કે વ્યવહારનો નિષેધ કરે તે નિશ્ચય. નિશ્ચયની પરિભાષા બહુ એકદમ અધ્યાત્મિક પદ્ધતિથી (કરી છે). ગ્રંથ દ્રવ્યાનુયોગનો છે પણ અધ્યાત્મના બહુ વિષયો લીધા છે. એટલે એકલો અધ્યાત્મનો ન કહી શકાય અને એકલો દ્રવ્યાનુયોગનો ન કહી શકાય. બેય વાત એટલી પ્રસિદ્ધ છે. બહુ ઉચ્ચ કોટીનો ગ્રંથ છે.

તો કહે છે, વ્યવહાર કહેવો કોને? નિશ્ચય કહેવો કોને? નિશ્ચય. અસ્તિથી તો નિશ્ચય સ્વરૂપના આશ્રયે શુદ્ધ પરિણામન થાય તે નિશ્ચય. સમ્યક્દર્શન તે નિશ્ચય, સમ્યક્જ્ઞાન તે નિશ્ચય, સમ્યક્ચારિત્ર તે નિશ્ચય. આ શાસ્ત્રકારે એક પરિભાષા કરી. વ્યવહારનો નિષેધ કરે તે નિશ્ચય. એનો અર્થ શું? કે એનો અર્થ એ છે કે મોક્ષમાર્ગી જીવને વ્યવહાર હોય છે ખરો પણ ઉપાદેયબુદ્ધિએ કદી હોતો નથી. જો મોક્ષમાર્ગી જીવોને પણ વ્યવહારના શુભોપયોગના પરિણામ હેયબુદ્ધિએ છે. તો તું તો હજી મુમુક્ષુ છો, તને તો નિશ્ચય પ્રગટ નથી થયો, ઉપાદેયબુદ્ધિ કરીને ક્યાં જઈશ તું? આ સીધી વાત છે. જેની પાસે મૂડી છે એ પણ ખોટો ખર્ચ કરવા તૈયાર નથી શક્તિનો. મૂડી એટલે શક્તિ છે. મોક્ષમાર્ગી પાસે તો શક્તિ છે. શક્તિ પ્રગટ કરી છે. એ પણ શુભોપયોગમાં પોતાની મૂડીનો ખર્ચ કરવા તૈયાર નથી. તો તારી પાસે તો મૂડી જ નથી. હવે જે કાંઈ છે એને તારે શુભોપયોગમાં ખર્ચી નાખવી છે? પતી ગઈ વાત. સમય અને શક્તિ તારી શુભોપયોગમાં ખર્ચવાની બુદ્ધિ અનંત કાળ રખડાવશે. તને શુદ્ધતા ઉત્પન્ન થવા દેશે નહિ.

એ વાત લોકોને ન સમજાણી એટલે જરા કઠણ પડી કે અરે..રે..! આ તો વ્યવહારને ઉડાડે છે, વ્યવહારનો તિરસ્કાર કરે છે, વ્યવહારનો નાશ કરે છે. લોકો સ્વચ્છંદી થઈ જશે અને કોઈક થઈ પણ જાય. ન થાય એવું નથી. કોઈક થઈ પણ જાય. એ તો એની યોગ્યતાનું કારણ છે. અંદર જે પરમાર્થનું સ્થાપન કરવું છે એ મુખ્ય આશય ન સમજાણો હોય તો કોઈ થઈ જાય. એ તો ગધેડો સાકર ખાય તો એને તાવ આવે. ગધેડો સાકર ખાય તો એને તાવ આવે. પણ બીજા તો સાકર ખાય તો એના શરીરને પોષણ મળે. એમાં સાકરનો દોષ કે ગધેડાનો દોષ છે? ગધેડાનો દોષ છે.

મુમુક્ષુ :- ... માં પણ આ જ પદ્ધતિ હોય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- લાઈન બદલે ત્યારે આ થાય. ત્યાં સુધી લાઈન બદલાણી નથી. પોતાના શુભભાવનો નિષેધ શુદ્ધાત્માના આદરપૂર્વક. આટલી શરત છે. એમ

ને એમ પાછો અધધરથી કરે તો સ્વચ્છંદી થાય. જો શુદ્ધાત્માના આદરપૂર્વક ન કરે તો અવશ્ય સ્વચ્છંદી થાય પાછો. જોખમવાળી વાત છે થોડી. એ રીતે તો માર્ગ જોખમી છે. પણ એનું ફળ બહુ મોટું છે. માટે સાવધાન રાખીને માર્ગ ચાલવું એવો નિર્ણય કરવો જોઈએ, નિશ્ચય કરવો જોઈએ.

એ વાત બાહ્યાચરણની લીધી કે તપ કરતો હોય, ઉપસર્ગમાં અડગ રહેતો હોય તોપણ તે શુભભાવમાં ઉપાદેયબુદ્ધિએ વર્તે છે, એનો અનંત સંસાર એવો ને એવો ઊભો રહે છે. બીજો દષ્ટાંત છે જ્ઞાનનો. આ બાહ્ય આચરણનો દષ્ટાંત હતો. હવે જ્ઞાનનો છે. 'તે ભલે નવ પૂર્વ ભણી ગયો હોય...' ભલે તે નવ પૂર્વ ભણી ગયો હોય 'તોપણ તેણે આત્માનું મૂળ દ્રવ્યસામાન્યસ્વરૂપ અનુભવપૂર્વક જાણ્યું નહિ હોવાથી તે બધું અજ્ઞાન છે.' શું કહે છે? નવ પૂર્વમાં આત્મા કેવો હોય એનું જ્ઞાન આવે. દીક્ષામાં જોઈને ચાલવું. એમાં આત્મા કેવો હોય એ વાત ન આવે. સંયમ પાળવો એમાં આત્મા કેવો હોય એ વાત ન આવે. બીજા જીવોની રક્ષા અને અહિંસાની વાતમાં આત્મા કેવો છે એ વાત ભલે ન આવે. કેમકે એ બાહ્યાચરણનો પ્રકાર પરાશ્રિત થતો જાય છે. પરાશ્રિત વ્યવહાર છે. પણ જે જ્ઞાનનો વિષય છે અને નવ પૂર્વ એટલે 'ગણધરદેવ'ના રચિત શાસ્ત્રો. બાર અંગની રચના 'ગણધરદેવ'ની છે. એ બાર અંગમાં નવ પૂર્વ એટલે અગિયાર અંગ + નવપૂર્વ. બારમાં અંગના ચૌદ પૂર્વમાંથી નવ પૂર્વ પર્યંત. હવે પાંચ જ પૂર્વ બાકી રહ્યા. નવ પૂર્વ એટલે એકલા નવ પૂર્વ ન લેવા. અગિયાર અંગ ઉપરાંતના નવ પૂર્વ. પછી બારમું અંગ શરૂ થાય. અને એના ચૌદ પૂર્વમાંથી નવ પૂર્વ સુધી ભણી ગયો હોય. ભણી ગયો. ગાણ્યો નથી. પઠન કરે બરાબર, બુદ્ધિ લગાવે. શબ્દાર્થ, મતાર્થ, ભાવાર્થ, નયાર્થ બધું જાણે. પણ અનુભવ કરે નહિ. ત્યાં પણ એને ઉપાદેયબુદ્ધિ વધતી જાય. આ તકલીફ થાય છે.

મુમુક્ષુ :- ... અગિયાર અને નવ પૂર્વ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પરલક્ષીજ્ઞાન. પરલક્ષીજ્ઞાન અગિયાર અંગ અને નવ પૂર્વનું અભવ્યને થાય. કોને? ત્રણે કાળમાં ક્યારેય મોક્ષમાર્ગ પામવાનો નથી. સમ્યક્દર્શન જ નહિ થાય. અગિયાર અંગ નવ પૂર્વ સુધી થાય અભવિને. તો એની તો કોઈ કિંમત નથી.

જેમ અહીંયાં દીક્ષા, બાહ્ય તપશ્ચરણ અને ઉપસર્ગ પરિષ્કલનું સહન કરવું એની કાંઈ કિંમત નથી, એમ પરલક્ષીજ્ઞાનની કોઈ કિંમત નથી. ક્યાં સુધીના? અગિયાર અંગ અને નવ પૂર્વ સુધીના. અત્યારે તો એ શાસ્ત્ર વિચ્છેદ ગયા છે, રહ્યા નથી. અને બીજું કે અત્યારે એટલો ઉઘાડ પણ કોઈને હોતો નથી. એ તો લબ્ધિથી થાય

છે. એનો સહસ્ત્રાંશ પણ અત્યારે કોઈને નથી. હજારમા ભાગે નથી. એવો ઉઘાડ નથી હોતો. પણ ઉઘાડ સાથે આને મતલબ નથી. આને પોતાના મૂળ દ્રવ્ય સામાન્યનું અસ્તિત્વ ગ્રહણ કરવું, એ સમજવું, એ ઓળખવું અને એનું ગ્રહણ કરવું એની સાથે આને સંબંધ છે. ચકલા, દેડકાને ક્યાં જ્ઞાન હોય છે.

એટલે જ્ઞાનની બહારની ઋદ્ધિને કે જ્ઞાનના બહારના વૈભવને જોઈને વ્યામોહ પામવા જેવું નથી. બહુ જ્ઞાન, આમને તો બહુ જ્ઞાન. જ્ઞાન વસ્તુ જુદી છે. આવો ઉઘાડ તે જ્ઞાન, પરલક્ષી જ્ઞાન તે જ્ઞાન જ નથી. અહીં તો એને અજ્ઞાન કહ્યું છે. અથવા એને જડ જ્ઞાન, જડની સાથે વર્તતું જડ જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. ચૈતન્ય સાથે નહિ વર્તતું હોવાને લીધે. એ જ્ઞાનનો બીજો દાખલો લીધો છે. આ જીવ પણ અગિયાર અંગ ને નવ પૂર્વ ભણી ગયો છે. લબ્ધિથી. અગિયાર અંગ અને નવ પૂર્વ ભણી ગયો. એવી લબ્ધિ ઉત્પન્ન કરી છે આ જીવે પણ અનેક વાર. એક-બે વાર નહિ, અનેક વાર કરી છે.

મુમુક્ષુ :- આ લબ્ધિ શુભભાવનું ફળ છે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. શુભભાવનું ફળ છે. શુભભાવમાં લબ્ધિ હોય. બધી લબ્ધિઓ શુભભાવનું જ ફળ છે. ચાહે સમ્યક્ષિની હોય, મિથ્યાદષ્ટિની હોય કે ભાવલિંગી મુનિની હોય. પણ કેટલીક લબ્ધિઓ એવી હોય છે કે જે શુભભાવ શુદ્ધભાવની ભૂમિકાની સાથે જ હોય અને એ પહેલા થાય નહિ એવા પણ કેટલાક શુભભાવ હોય છે કે જે મુનિદશામાં જ થાય. ભાવલિંગી મુનિદશામાં. એ સિવાય નીચેની કોટીના જીવને થાય નહિ. જેમ કે તેના ફળમાં સર્વાર્થસિદ્ધિમાં જાય. સર્વાર્થસિદ્ધિમાં કોઈ મિથ્યાદષ્ટિ ન જાય. બધાય સમ્યક્ષિ જ જાય. એકાવતારી હોય એ જ જાય. ક્ષાયિક સમ્યક્ષિ હોય છે.

મુમુક્ષુ :- ગૃહસ્થ પણ નહિ જતા હોય. મુનિ જ જાય ને?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- મુનિ જાય છે. ગૃહસ્થ ન જાય. મુનિદશામાં તો ઉચ્ચ કોટીના ભાવ છે. મુનિ જ જાય છે. એ તો શ્રેણી સાધતા સાધતા થોડું બાકી રહી ગયું એટલી જ વાત છે. એવા મુનિઓને ઘણી લબ્ધિઓ પ્રગટે છે. પણ એ પુણ્યનું ફળ છે. સામું શું કરવા જોતા નથી? સામું પણ જોતા નથી. કેમ? કે ઉકરડો છે એ તો. જડનો એ બધો ઉકરડો છે. ઉકરડાની સામું શું જોવે? કોઈ જોવે? ઉકરડાની સામું જોવા ઊભું રહે છે? આ ઉકરડો સુંદર છે. ગામમાં જોવા જેવો છે. જાય કોઈ? દુનિયામાં ક્યાંય ભાળ્યું છે કે કોઈ ગામમાં કોઈ ઉકરડો જોવા જાય. પ્રશ્ન જ નથી. એમ એ તો ઉકરડો છે. સામું ન જોવે. શુભભાવ અને એના ફળની સામું

ન જોવે. ઉપાદેયબુદ્ધિએ કર્યા નથી પછી એના ફળ સામું કેમ જોવે? જે ભાવ ઉપાદેય બુદ્ધિએ કર્યા નથી, થયા નથી એના ફળની સામું જોવે કેમ? એ પ્રશ્ન જ નથી. એવો મોક્ષમાર્ગ કોઈ ઉચ્ચ કોટીનો વિલક્ષણ માર્ગ છે. સંસારના માર્ગથી કોઈ જુદી જાતનો વિલક્ષણ માર્ગ છે. એને જૈનમાર્ગ કહ્યો છે. સાધારણ વાત નથી. આ તો કહે અહિંસા પાળે, અનેકાંતની સ્યાદ્વાદની વાત કરે તે જૈન બધા. એવું નથી.

અહીં તો અગિયાર અંગ અને નવ પૂર્વની વાત કરે (તો) યથાર્થ લાગે, હોં! બુદ્ધિપૂર્વકના ગોટા હોય નહિ એમાં. છબરડા ન હોય. તોપણ કહે છે કે એ પરલક્ષી હોય, ઉપાદેયબુદ્ધિએ થાય. બહિર્લક્ષે જ્ઞાનની ઉપાદેયબુદ્ધિ અને શુભભાવની ઉપાદેય બુદ્ધિ. બેય એમાં રહી ગઈ. બાહ્ય પરિણામની ઉપાદેય બુદ્ધિ. ચાહે તે બાહ્ય પરિણામ આચરણના હોય કે ચાહે તે બાહ્ય પરિણામ જ્ઞાનના હોય. એ બાહ્ય પરિણામ ઉપર ચોકડી મૂકી છે. ‘ઉપયોગ બહાર નિકલા કિ જમકા દૂત સમજો.’ આ એમાં બધું આવી ગયું એક વાક્યની અંદર. એને મોત જ કીધું છે. બીજું કાંઈ નહિ. આત્માને બહાર નીકળવાની આજ્ઞા જ નથી. ભગવાનની આજ્ઞા અંદરમાં રહેવાની છે. બહાર નીકળવાની આજ્ઞા નથી. બસ. એ રસ્તે ચાલવાની વાત છે.

એટલે એણે આત્માનું મૂળ દ્રવ્ય, સામાન્ય સ્વરૂપ અનુભવપૂર્વક જાણ્યું નહિ. ઉઘાડમાં જાણ્યું. શાસ્ત્રમાં વાત આવી એટલે આત્માનું સ્વરૂપ આવું હોય, આત્મા આવો હોય, આત્મા આમ હોય, આત્મા આમ હોય. આત્મા-આત્મા કરે પણ એને કાંઈ ખબર નથી. કેમકે એ તો અનુભવની ચીજ છે, ખાવાની ચીજ છે, ખાય તો જ ખબર પડે. એના રૂપરંગ જોયે કે એની ગંધ વડે પેટ ભરાય નહિ.

‘સામાન્યસ્વરૂપ અનુભવપૂર્વક જાણ્યું નહિ હોવાથી તે બધું અજ્ઞાન છે.’ મીંડુ મૂકી દે તું. થોડોક તો કાંઈક માર્ક આપો એને. આટલું બધું શાસ્ત્રજ્ઞાન અને કાંઈ નહિ? કે માર્ક નથી આપતા. ચોકડી મૂકીએ છીએ. આને એકેય માર્ક નહિ મળે. જાવ. કુદ્દી નાપાસ એમ કહી દે. થોડાક માર્ક આપે (નહિ). એવી રીતે મોક્ષમાર્ગને ઉપાસવાનો છે એમ એમાં સંકેત છે. વિશેષ કહેવાશે...

તા. ૩-૮-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૧૦, ૪૧૧
પ્રવચન નં. ૩૨૩

... આત્મહિતનું કારણ નથી બન્યું. મુનિદેશાનું વર્ણન લીધું છે. પહેલા પેરેગ્રાફમાં મુનિદેશા પર્યંત શુભ પરિણામ કર્યા છે. દુર્ધર ઉપસર્ગ પરિષદમાં અડગ રહ્યો, બાહ્ય મુનિપણું ગ્રહણ કર્યું એ વગેરે. એની સામે સાચા ભાવમુનિએ શું કર્યું એ વિષયનું (નિરૂપણ છે).

‘સાચા ભાવમુનિને તો શુદ્ધાત્મ દ્રવ્યાશ્રિત મુનિયોગ્ય ઉગ્ર શુદ્ધપરિણતિ ચાલુ હોય છે,...’ સાચા ભાવમુનિના .. એકલા મુનિ નથી લીધા પણ સાચા ભાવમુનિ. સાચું એટલે સત્ય. ... વીતરાગી પરિણામ એવા મુનિરાજને તો પોતાના શુદ્ધ દ્રવ્યાશ્રિત, પરમાત્મ સ્વરૂપના આશ્રયે છઠ્ઠા-સાતમા ગુણસ્થાનની મુનિ યોગ્ય ઉગ્ર શુદ્ધ પરિણતિ ચાલુ હોય છે. શુદ્ધ પરિણતિ તો ચોથા-પાંચમા ગુણસ્થાને પણ ચાલે છે. અહીંયાં ભાવમુનિને તેથી ઉગ્ર છે. મુનિદેશાને યોગ્ય એવી જેની ઉગ્રતા છે. એવી શુદ્ધ પરિણતિ, વીતરાગ પરિણતિ ચાલુ હોય છે. અંદરમાં ચૈતન્યની જાગૃતધારા-મુખ્ય પરિણતિ એનું વહેણ ચાલુ હોય છે અને મુનિરાજ એમાં બિરાજમાન છે. પંચ મહાપ્રત આશ્રિત શુભરાગના પરિણામમાં મુનિરાજ ઊભા નથી પણ શુદ્ધ વીતરાગ પરિણતિ જે છે એમાં મુનિરાજ ઊભેલા છે.

‘કર્તાપિણું...’ પરપદાર્થના કાર્યો, શરીરના કાર્યો, રાગરૂપી કાર્ય કે એક સમયની પર્યાયનું કાર્ય એ સંબંધીનું ‘કર્તાપિણું તો સમ્યક્દર્શન થતાં જ છૂટી ગયું હોય છે,...’ એ તો ચોથા ગુણસ્થાને છૂટી ગયું હોય છે. મુનિદેશામાં તો એની ચર્ચા કરવાનો કોઈ પ્રશ્ન રહેતો નથી કે એમને કર્તાબુદ્ધિ છે કે નહિ. ભલે આચરણના અધિકારમાં એમ કથન આવે કે મુનિ ઈર્ષ્યા સમિતિમાં ચાર હાથ નીચે જોઈને ચાલે છે. સાવધાનીથી એક એક પગલું ભરે છે. ક્યાંય પણ ચંચળતાથી નગર-ગ્રામમાં પ્રવેશ કરતાં ક્યાંય પણ આડુઅવળું જોયા વિના નીચે ચાર હાથ જમીન જોઈને નીચું જોઈને ચાલ્યા જાય છે શાંત દેશમાં. એક તો નીચે કોઈ જીવ-જીવાત થાય નહિ. બીજી કોઈ ચંચળતાનો પ્રસંગ રહે નહિ. તો મુનિદેશામાં શરીરના કાર્યો, પગ મૂકવાનું, ચાલવાનું, આંખ ખોલવાનું, આંખ નીચી રાખવાનું, ઊંચી કરવાનું એ બધા કાર્ય તો બરાબર સાવધાનીથી મુનિરાજ કરે છે. તેથી તેમને કર્તાપિણું આવી જતું હશે તો? આવતું હશે તો? એ પ્રશ્ન અહીંયાં

ઉપસ્થિત થતો નથી. એ અહીંયાં વિચારવાનો પ્રશ્ન નથી. ચોથા ગુણસ્થાને કર્તાબુદ્ધિ સદંતર ખલાસ થઈ ગઈ.

‘કર્તાપણું તો સમ્યક્દર્શન થતાં જ છૂટી ગયું હોય છે,...’ અહીંયાં તો-મુનિદશામાં તો ‘ઉગ્ર જ્ઞાતૃત્વધારા અતૂટ વર્તતી હોય છે,...’ તૂટ્યા વિના ધારવાહીપણે. જે ધારા સમ્યક્દર્શનના કાળમાં ચાલુ થઈ છે એવી જે ઉગ્ર જ્ઞાતૃત્વધારા છે એ અતૂટપણે-એમાં અંતર પડ્યા વિના મુનિરાજને ચાલુ ને ચાલુ વર્ત્યા કરે છે. ‘પરમ સમાધિ પરિણામી હોય છે.’ સમાધિ નહિ. પરમ સમાધિની દશા એમને પરિણામી ગઈ હોય છે. પોતાના સ્વરૂપમાં સારી રીતે સમાધિપરિણાતિ છે પણ એકદમ ઉગ્ર અને જામેલી પરિણાતિ છે. જેનું બળવાનપણું એવું છે કે ઉપયોગ અત્યંત મર્યાદામાં વર્તે છે. ઉપસર્ગ-પરિષદમાં હોય તોપણ ઉપસર્ગ પરિષદને દૂર કરવાનો વિકલ્પ મર્યાદા બહારનો છે એવો વિકલ્પ એમને થતો નથી. એવી પરિણાતિ જામેલી છે. એનું કારણ એ છે કે એમની પરિણાતિ જામેલી છે.

અને એ પરિણાતિના કારણે અથવા એવી પરિણાતિ હોવાને લીધે ‘તેઓ શીઘ્ર શીઘ્ર નિજાત્મામાં લીન થઈ આનંદને વેદતા હોય છે.’ ક્ષણે ક્ષણે પોતાના પરમાત્મસ્વરૂપમાં અંતરલીન થાય છે. પરમાત્માને અભેદસ્વરૂપે, પોતા સ્વરૂપે શુદ્ધોપયોગ દ્વારા અનુભવ કરે છે. શરીર અને વિકલ્પથી છૂટા પડી જાય છે તદ્દન, વેદનમાં છૂટા પડી જાય છે. ક્ષણે ને ક્ષણે છૂટા પડી જાય છે. એવી પરિણાતિ થઈ ગઈ છે કે ઉપયોગ બહાર જાય છે તોપણ એ ઉપયોગ ટકી શકતો નથી. ક્યાંય પણ બહારમાં ઉપયોગ ટકી શકતો નથી. સામે ભગવાન હોય તો ન ટકે. બીજું તો આકર્ષણ આ જગતમાં ક્યુ મોટું છે? શાસ્ત્રનો સવાલ નથી. બીજા કોઈ સંગ-પ્રસંગનો સવાલ નથી. કર્મોદયનો સવાલ નથી. બીજા અનુકૂળ પ્રતિકૂળ (પ્રસંગોનો સવાલ નથી) પણ સામે સાક્ષાત્ બિરાજમાન તીર્થંકર દેવાધિદેવ હોય, તોપણ ઉપયોગ ટકતો નથી કોઈના ઉપર. એવી કોઈ અદ્ભુત દશામાં મુનિરાજ પરિણાતિને લીધે આવી જાય છે. સહજપણે વિકલ્પ કરવો પડતો નથી. એમ જ ઉપયોગ સહેજે સહેજે અંતરલીન થઈ જાય છે અને બહારના કોઈ જ્ઞેયોમાં ઉપયોગ રહેતો નથી.

‘તેઓ શીઘ્ર શીઘ્ર નિજાત્મામાં લીન થઈ આનંદને વેદતા હોય છે.’ .. આનંદને વિશેષપણે ... છે. જ્ઞાન ને આનંદ. જ્ઞાનમાં તેમને પ્રચુર સ્વસંવેદન હોય છે. આનંદમાં એકદમ આનંદની ભરતી છે. અને જ્ઞાનમાં તીવ્ર સ્વસંવેદન તો નીચેના ગુણસ્થાને પણ અનુભવગોચર થયું છે પણ અહીંયાં મુનિદશામાં પ્રચુર સ્વસંવેદન છે. ઘણું સ્વસંવેદન આવે છે. નીચેના ગુણસ્થાનની અપેક્ષાએ અસાધારણ સ્વસંવેદન એમને વર્તતું હોય

છે. આમ તો અનંત ગુણો પરિણામે છે. પરિણાતિમાં પણ અનંત ગુણોનું પરિણામન છે. અને શુદ્ધોપયોગના કાળમાં પણ અનંત ગુણનું પરિણામન શુદ્ધપણે છે. ગુણ તો સદાય પરિણામનશીલ છે. સર્વ ગુણો. પણ શુદ્ધપણે, જ્યારથી સમ્યક્દર્શન થાય છે ત્યારથી સર્વ ગુણોનો અંશ શુદ્ધપણે પરિણામે છે. પણ જ્ઞાન અને આનંદની વિશેષતા છે. અથવા એ ઉપયોગમાં ગ્રહણ થાય છે, સમજાય છે, ખ્યાલમાં આવે છે કે આનંદ વધ્યો.

‘ગુરુદેવશ્રી’ દર્શાવે આપતા હતા કે ઉનાળાનો વૈશાખ મહિનાનો ૧૧૮ ડિગ્રીનો તડકો હોય. ૧૧૮ ડિગ્રી એટલે સેન્ટીગ્રેડ ૫૦ ડિગ્રી આસપાસ થાય. આ ૪૭ ડિગ્રીએ ત્રાહિમામ પોકારી જાય છે ને. ૫૦-૫૨ ડિગ્રી, ૧૧૮ ડિગ્રીનો તડકો હોય. ચામડી બળે એવો તડકો હોય છે. શરીર ઉપર તડકો પડે તો ચામડી બળે એવો તડકો હોય. મુનિને કોઈ વસ્ત્રનું તો રક્ષણ નથી શરીરને અને જંગલમાં હોય છે. એ કાંઈ મકાનમાં કોઈ સાધન રાખીને ગરમીથી બચે એ પ્રકારના એમના પરિણામ હોતા નથી. ત્યારે આનંદનો ઊભરો અંદરથી આવે છે. ૧૧૮ ડિગ્રીના તડકામાં જેમ સમુદ્રમાં ભરતી આવે ભર બપોરે. એના સમયે ભરતી આવે જ છે. ચાર કલાક, છ કલાકે જે ભરતી આવતી હોય છે એ એના સમયે આવીને ઊભી જ રહે ભરતી. ભલેને ૧૧૮ ડિગ્રીનો તડકો હોય. મધ્યબિંદુથી સમુદ્ર ઊછળે છે. એના મોજાને કોઈ બહારનો તડકો રોકી શકતો નથી.

મુમુક્ષુ :- અહીંયાં ક્યાંથી ઉછળે છે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અહીંયાં આત્માના મૂળ સ્વરૂપમાંથી. મધ્યબિંદુ એટલે આત્માના મૂળ સ્વભાવમાં જે બેહદ આનંદ ભરેલો છે, અનંત આનંદ ભરેલો છે એમાંથી પ્રચુર આનંદ આવે છે મુનિદેશામાં. અંદરમાંથી ઊછળે છે. બહારથી કાંઈ આનંદ આવતો નથી. શરીરમાંથી નહિ, પંચ મહાપ્રતમાંથી નહિ અને બીજા તો જગતના પદાર્થોની પ્રવૃત્તિ વિષયની તો એમને છે નહિ. અંદરથી આનંદ ઊછળે છે.

એ બહુ સરસ વિષય લીધો છેલ્લે-છેલ્લે. આભ્યંતર પરિણામ અવલોકનમાં ડાયરી લખી છે ને. છેલ્લી ડાયરી બહુ સરસ છે. ત્રણ ડાયરી છે. પોતાના વિષે જ લખ્યું છે, હાં! એના ઉપરથી નક્કી થાય છે કે પોતે કઈ સ્થિતિમાં વર્તે છે. ‘પ્રત્યક્ષ નિજ અનુભવસ્વરૂપ છું તેમાં સંશય શો?’ પ્રત્યક્ષ જ અનુભવસ્વરૂપ હું મને અનુભવથી જણાઉં છું, અનુભવમાં આવી રહ્યો છું તો એમાં સંશય શો? કોઈ અનુમાન કરીને, વિચાર કરીને, કોઈ ઊંડે ઊંડે સ્વરૂપ છે એવી કોઈ વાત નથી. પ્રગટ પ્રત્યક્ષ અનુભવસ્વરૂપ છું એમાં વળી સંશય શો કે આત્મા કેવો છે? કેમ પ્રાપ્ત થાય એમાં સંશય શો?

‘તે અનુભવમાં જે વિશેષ વિષે...’ વિશેષ એટલે પર્યાયને વિષે. ‘તે અનુભવમાં જે વિશેષ વિષે ન્યૂનાધિકપણું થાય છે,...’ એમાં પણ પરિણતિમાં ન્યૂનાધિકપણું નથી થતું. ઉપયોગમાં શુદ્ધોપયોગ થાય, વળી અશુદ્ધોપયોગ થાય, વળી શુદ્ધોપયોગ થાય, વળી અશુદ્ધઉપયોગ થાય. એ એને વિશેષ કીધો છે. પરિણતિ તો એકધારી અતૂટ વર્તે છે. ‘તે અનુભવમાં જે વિશેષ વિષે ન્યૂનાધિકપણું થાય છે, તે જો મટે...’ એટલે એકધારો ઉપયોગ થઈ જાય. ‘તો કેવળ અખંડાકાર સ્વાનુભવસ્થિતિ વર્તે.’ આ પ્રત્યક્ષ ખ્યાલમાં આવે છે કે આ જે વિશેષ વિષે ન્યૂનાધિકપણું વર્તે છે. ઘડીક ન્યૂન, ઘડીક અધિક, ઘડીક ન્યૂન. ન્યૂન એટલે થોડું. ઓછું-વધારે... ઓછું-વધારે... એના બદલે જો કેવળ અખંડાકાર સ્વાનુભવ સ્થિતિ વર્તે તો એની ભાવના ભાવી છે.

‘અપ્રમત્ત ઉપયોગે તેમ થઈ શકે.’ કેમ થઈ શકે? અપ્રમત્ત ઉપયોગ હોય તો તેમ થઈ શકે. તે ‘અપ્રમત્ત ઉપયોગ થવાના હેતુઓ સુપ્રતીત છે.’ તે અપ્રમત્ત ઉપયોગ કેવી રીતે થાય? કયા કારણથી થાય? એ બરાબર જ્ઞાનમાં અમને સુપ્રસિદ્ધ છે, સારી રીતે જાણીએ છીએ કે આમ અપ્રમત્ત ઉપયોગ થાય છે. ‘તેમ વર્ત્યે જવાય છે...’ ખ્યાલમાં છે એમ નહિ, તેમ વર્તવામાં આવે છે. ‘તેમ વર્ત્યે જવાય છે...’ એટલે કાર્ય કર્યે જવાય છે ‘તે પ્રત્યક્ષ સુપ્રતીત છે.’ તે વર્તમાન અમારી અવસ્થાથી અમને સુપ્રતીત છે. પ્રત્યક્ષ એની સુપ્રતીતિ છે. કોઈ અનુમાનથી પ્રતીતિ કરેલી નથી.

‘અવિચ્છિન્ન તેવી ધારા વર્તે...’ આ છેલ્લું વચન નાખ્યું છે. આમાં જે વાત છે. ‘અવિચ્છિન્ન તેવી ધારા વર્તે તો અદ્ભુત અનંત જ્ઞાનસ્વરૂપ અનુભવ સુસ્પષ્ટ સમવસ્થિત વર્તે.’ જો એ અવિચ્છિન્ન ધારા વર્તે તો અંદરથી પૂરેપૂરું પરિણામન બહાર આવી જાય. ચમત્કાર થાય. એક જો અંતર્મૂર્ત અવિચ્છિન્ન ઉપયોગધારામાં રહી જાય તો કેવળજ્ઞાનનો અંદરથી ભડાકો થાય. બસ! એટલું કહીને ડેશ કરીને...

મુમુક્ષુ :- ન્યૂન અધિક...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘તે અનુભવમાં જે વિશેષ વિષે...’ વિશેષ વિષે એટલે ઉપયોગની અવસ્થા વિષે ‘ન્યૂનાધિકપણું થાય છે,...’ ન્યૂન એટલે ઘટે છે, અધિક એટલે વધે છે. ઘટવા-વધવાપણું થાય છે. ‘તે જો મટે...’ એ પ્રકારની સ્થિતિ મટે. ‘તો કેવળ અખંડાકાર સ્વાનુભવસ્થિતિ વર્તે.’ તો અનુભવમાં જ રહી જવાય.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પણ ઉપયોગમાં નહિ. ઉપયોગમાં નહિ. અને એમાં શું છે કે ગુણસ્થાન છે એ માળ જેવું છે. માણસ પહેલો માળ ચણે છે. ચણે છે

ત્યારે એક પછી એક પછી ઈંટ મૂકે. તો કહે ક્યાં સુધી પહોંચ્યા? તો કહે, ત્રણ ફૂટ દિવાલ થઈ છે. પછી કહે તો કહે અત્યારે પાંચ ફૂટ થઈ છે. પછી કહે અત્યારે સાત ફૂટ થઈ છે. માળ પૂરો થયો. સ્લેપ ભરી દીધો. પાછો બીજો માળ શરૂ થયો. તો કહે કેટલી દિવાલ થઈ છે? તો કહે એક ફૂટની થઈ છે. તો કહે નવ ફૂટ તો થઈ ગઈ હતી વળી એક ફૂટ કેમ થઈ? તો કહે, પણ આ બીજા માળની છે. એમ. એવી રીતે. એમ ઉપર.. ઉપર.. ઉપર.. આવતા જ જાય છે. પણ ઉપયોગની અંદર પાછું ચડઉંતર થાય છે. તોપણ પરિણતિ તો વધતી જાય છે. જેમ જેમ ઉપયોગ શુદ્ધ થતો જાય છે એમ પરિણતિમાં તો વધતા જ જાય છે. સાધકદશામાં પરિણતિ વધતી જ જાય છે. પણ જો મુનિદશા આવે, એટલી સાધક અવસ્થા વધી હોય અને જો મુનિદશા આવે અને એ મુનિદશાની અંદર આયુષ્ય પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી અખંડાકાર સ્વાનુભવસ્થિતિ ન વર્તે તો આયુષ્ય પૂરું થાય તો એમને ચોથા ગુણસ્થાને ફરજિયાત આવવું પડે. એમાં મરજી ન કામ આવે. ફરજિયાત જ આવવું પડે. એ મુનિદશામાં એવો ચારિત્રને અનુસરીને ઉપદેશ ચાલે છે. એ શાસ્ત્રો તો ઓછા છે અત્યારે. હે મુનિ! હવે કેવળજ્ઞાન લેવા જ નીકળ્યો છો અને રાત-દિવસ એની પાછળ પડેલો છો તો હવે કેવળજ્ઞાન લીધા વિના રહીશ નહિ, છોડીશ નહિ. જો પ્રમત્ત ઉપયોગમાં વિશેષ રહ્યો અને અપ્રમત્ત ઉપયોગમાં વિશેષ ન રહ્યો અને આયુષ્ય પૂરું થયું, આયુષ્યનો ભરોસો નથી, તો પછી ચોથા ગુણસ્થાને બહુ લાંબુ આયુષ્ય અઘાતિનો મોટો શુભબંધ પડશે. મોટા જંકશનમાં ગાડી ઊભી રહેશે ચોથા ગુણસ્થાને જઈને.

મુમુક્ષુ :- મુનિને ભાવના તો એવી નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ભાવના નથી પણ ઉપદેશની અંદર તો એવી જ વાત આવે ને. જેવો ઉપદેશ દેનાર પ્રયત્ન કરી રહ્યા હોય એવી જ વાત કરે. એ કાંઈ આડીઅવળી વાત ન કરે. અંતરંગમાં પોતાનો જે પ્રયત્ન વર્તતો હોય એવી જ વાત કરે બરાબર.

આગળ લખ્યું છે કે શા માટે તું કાળનો ભરોસો કરે છો? કાળનો ભરોસો તું શું કરવા કરે છો? બહુ છેલ્લે છેલ્લે ભાવનાના ઘણા બોલ લીધા છે.

મુમુક્ષુ :- ન્યૂનાધિકનું થોડું વધારે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- 'તે અનુભવમાં જે વિશેષ વિષે ન્યૂનાધિકપણું થાય છે, તે જો મટે તો કેવળ અખંડાકાર સ્વાનુભવસ્થિતિ વર્તે.' ન્યૂનાધિકપણું એટલે ઉપયોગ બહાર પછી ન જાય અને એમ ને એમ અંદર સ્થિર થઈ જાય તો પછી કેવળ અખંડાકાર અનુભવસ્થિતિ વર્તે. એ 'અપ્રમત્ત ઉપયોગે તેમ થઈ શકે.' તે ઉપયોગ થવાના કારણો અમને સુપ્રતીત છે, તે પ્રત્યે અમારો પ્રયત્ન ચાલુ છે અને તે પણ

અમને પ્રયત્ન વર્તે છે એની પણ અમને સુપ્રતીત છે. એમ એમનું કહેવું છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ન્યૂન એટલે ઉપયોગ બહાર આવી જાય છે. બહાર આવી જાય છે. એ છે ૧૮ નંબરના આંકમાં અને ૨૬ નંબરના આંકમાં આવે છે કે 'સ્વપર ઉપકારનું મહત્કાર્ય હવે કરી લે! ત્વરાથી કરી લે! અપ્રમત્ત થા-અપ્રમત્ત થા. શું કાળનો ક્ષણવારનો પણ ભરોસો આર્ય પુરુષોએ કર્યો છે?' આર્ય એટલે ઉત્તમ પુરુષોએ, પ્રયત્નવંત પુરુષાર્થવંત પુરુષોએ શું ક્ષણવાર પણ કાળનો ભરોસો કર્યો છે ખરો? શું કાળનો ક્ષણવારનો પણ ભરોસો એમણે કર્યો છે? નહિ.

મુમુક્ષુ :- ઉત્તમ પુરુષોએ નથી કર્યો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આર્ય પુરુષોએ નથી કર્યો. વાત તો પોતા ઉપર લઈ જવી છે. પણ મહાપુરુષોના નિમિત્તે પોતાની ભાવના ભાવે છે.

એટલે કહે છે, 'હે પ્રમાદ! હવે તું જા, જા.' હે પ્રમાદ! તું જા. 'હે જ્ઞાન! તું દુર્ગમ્યને પણ હવે સુગમસ્વભાવમાં લાવી મૂક. હે ચારિત્ર! પરમ અનુગ્રહ કર, પરમ અનુગ્રહ કર.' બધી ભાવના ભાવી છે છેલ્લે છેલ્લે. 'હે યોગ! તમે સ્થિર થાઓ; સ્થિર થાઓ. હે ધ્યાન! તું નિજસ્વભાવાકાર થા, નિજસ્વભાવાકાર થા. હે વ્યગ્રતા! તું જતી રહે, જતી રહે. હે અલ્પ કે મધ્ય અલ્પ કષાય!' તીવ્ર તો છે જ નહિ. 'હે અલ્પ કે મધ્ય અલ્પ કષાય ! તમે ઉપશમ થાઓ, ક્ષીણ થાઓ. અમારે કાંઈ તમારા પ્રત્યે રુચિ રહી નથી. હે સર્વજ્ઞપદ! યથાર્થ સુપ્રતીતપણે તું હૃદયાવેશ કર, હૃદયાવેશ કર. હે અસંગ નિર્ગ્રંથપદ! તું સ્વાભાવિક વ્યવહારરૂપ થા !' એટલે પ્રગટ થઈ જા.

'હે પરમ કરુણામય સર્વ પરમહિતના મૂળ વીતરાગ ધર્મ! પ્રસન્ન થા, પ્રસન્ન. હે આત્મા! તું નિજસ્વભાવાકાર વૃત્તિમાં જ અભિમુખ થા! અભિભુખ થા.' આટલા બોલ લીધા છે. 'હે વચનસમિતિ ! હે કાય અચપળતા ! હે એકાંતવાસ અને અસંગતા! તમે પણ પ્રસન્ન થાઓ, પ્રસન્ન થાઓ!' અમારા ઉપર બધા મહેરબાની કરો. 'બળભળી રહેલી એવી જે આભ્યંતર વર્ગણા...' હવે બળભળાટ ચાલ્યો છે. કેમકે એક ભવથી વધારે નથી. 'કાં તો આભ્યંતર જ વેદી લેવી, કાં તો તેને સ્વચ્છપુટ દઈ ઉપશમ કરી દેવી.' ભલે ઉદય આવે. ભલે બળવાનમાં બળવાનપણે ઉદય આવે. હવે અમારી તૈયારી બરાબર છે. અને નહિતર પછી એકદમ શુદ્ધોપયોગમાં વર્તીને એને ખલાસ કરી નાખ.

મુમુક્ષુ :- ગમે તેવા આકરા કર્મને પણ નાશ કરવાની સુવિધા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આત્માની શક્તિ એનાથી અનંત છે. સિંહ સૂતો હોય તો એના ઉપર માખી ને મચ્છર બેસે. પણ જાગે અને સસળે ત્યાં ઊડી ઊડીને બધા ભાગે. આત્મામાં શક્તિ તો અનંત છે. સંખ્યાએ કર્મ અનંત હોય તોપણ આ એકલો એના માટે બસ છે.

૪૧૦. ‘પ્રચુર સ્વસંવેદન હોય છે.’ ‘શીઘ્ર શીઘ્ર નિજાત્મામાં લીન થઈ આનંદને વેદતા હોય છે. તેમને પ્રચુર સ્વસંવેદન હોય છે. તે દશા અદ્ભુત છે, જગતથી ન્યારી છે.’ આવી મુનિદશા છે. એવી કોઈ અદ્ભુત મુનિદશા છે કે જગતને એનો ખ્યાલ આવવો મુશ્કેલ છે. આશ્ચર્ય લાગે કે બારે મહિના જંગલમાં કોઈપણ જાતની, કોઈની વ્યવસ્થાનો સ્વીકાર કર્યા વિના. આહારની નહિ. કોઈ વ્યવસ્થાનો સ્વીકાર ન કરે. મારા માટે કોઈને વિકલ્પ કરવો પડે, મારા કાર્યનો બોજો બીજાને આવે, પોતે જ વિકલ્પનો બોજો નથી રાખવા માગતા તો બીજાને બોજો થાય એ વાત પણ પોતે સંમત કરતા નથી. એવી કોઈ અદ્ભુત દશા છે.

‘જગતથી ન્યારી છે.’ જગતમાં તો ખેંચાખેંચી છે. આ તો જગતથી ન્યારી દશા છે. આખા જગતને રસ્તો કરી દીધો કે ભાઈ! તમારે જેમ કરવું હોય એમ કરો. અમે તો આ ચાલ્યા અમારે રસ્તે. હવે અમારે કાંઈ કોઈની સાથે સંબંધ છે નહિ. ‘જગતથી ન્યારી છે. પૂર્ણ વીતરાગતા નહિ હોવાથી...’ પૂર્ણ વીતરાગતા નહિ હોવાને લીધે ‘તેમને વ્રત-તપ-શાસ્ત્રરચના વગેરેના શુભભાવો આવે છે ખરા,...’ પરિપૂર્ણ વીતરાગદશા, સર્વજ્ઞદશા નહિ ઉત્પન્ન થઈ હોવાને લીધે વચ્ચે વિકલ્પ આવે છે તો વ્રતના, મહાવ્રત પાળવાના, કોઈ વિશેષ બાહ્ય તપશ્ચર્યાના પણ વિકલ્પ આવે છે. વિશેષ અંતર પરિણતિમાં ઉપયોગમાં વધારે લીન રહેવા માટે આહાર છોડી દે. દિવસો સુધી આહાર છોડી દે. એવો વિકલ્પ આવે. કોઈ વખત તો વગર વિકલ્પે પણ આહારનો સમય ચાલ્યો જાય. જ્ઞાન-ધ્યાનમાં લીન હોય અને આહારની વૃત્તિ ન ઊઠે તો કાંઈ સમય થયો છે માટે હવે નગરમાં જઈને આહાર કરી આવીએ. પછી આહારનો સમય રહેતો નથી. કેમકે લોકો તો મધ્યાહ્ને આહાર કરતા હોય એ વખતે એમને અનઉદ્દેશિક લેવાનું હોય છે. પછી તો કોઈના ઘરે આહારનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. સાંજે આહાર લેતા નથી. મધ્યાહ્ન સમયે એકવાર આહાર લે. એ જો સમય જ્ઞાન-ધ્યાનમાં ગયો, વૃત્તિ ન ઊઠી તો પછી વાત ખલાસ છે. પછી વિકલ્પ આવે તો વિશેષ તપશ્ચર્યાનો એમને વિકલ્પ આવે છે. શાસ્ત્ર રચનાનો પણ વિકલ્પ આવે. જગતના જીવોને દુઃખી જોઈને સુખના માર્ગે ચડાવવા માટે એને વિકલ્પ કોઈવાર નિષ્કારણ કારણ્યવૃત્તિ છે. બહુ જ હૃદય કરુણાથી ભીંજાયેલું છે. એકેન્દ્રિયથી માંડીને પંચેન્દ્રિય પર્યંતના કોઈપણ

જીવને દુઃખ થાય એ ચાલતા નથી, ઈચ્છતા નથી.

આ હોસ્પિટલમાં માણસને વેદનામાં, પીડામાં રાડું પાડતો જુવે ત્યારે એને એમ થાય કે અરે..રે..! કેવા કર્મ બાંધ્યા હશે અને કેવી વેદના ભોગવે છે. અહીંયાં કહે છે કે તમામ પ્રકારના દુઃખથી કોઈ મુંઝાય છે, કોઈ પીડાય છે. અનેક રીતે દુઃખ છે.

મુમુક્ષુ :- સંસારમાં દુઃખ જ છે ચારે ગતિમાં.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ બધાથી છોડાવવાનો એક માર્ગ છે પરમપ્રસિદ્ધ વીતરાગમાર્ગ. તે પોતે એ માર્ગ ઉપર ચાલે છે. બીજાને આંગળી ચીંધતા જાય છે. જગતના જીવોને આંગળી ચીંધે છે કે, હે ભવ્યો! આવવું હોય તો આવો આ રસ્તે. સુખનો માર્ગ છે. આ ઈલાજ એવો છે કે અમારે કાંઈ લેવાનું નથી અને તમારે કાંઈ દેવાનું નથી. તેમ અમારે કાંઈ દેવાનું નથી અને તમારે કાંઈ લેવાનું નથી. નિર્દોષ માર્ગ છે. તમે તમારા અંતરમાં નિમગ્ન થાઓ, અંતર્મુખ થવાનો આ ઉપાય છે. બસ! તમારું હિત સાધી લ્યો. અમે સાધતા સાધતા આટલું કહેતા જઈએ છીએ. રાગ રહી ગયો, વિકલ્પ રહી ગયો તો આટલું કહેતા જઈએ છીએ. બાકી તો સિદ્ધપદમાં એ વાત રહેતી નથી.

મુમુક્ષુ :- રચનાના ભાવ હોય, શાસ્ત્રો સળગાવી દેવાના ભાવ તો આવે જ નહિ. સાચા શાસ્ત્રને સળગાવી દ્યો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- દિગંબરો હશે કે કેમ એ સવાલ થાય છે. ધ્યાનતરાયજીએ ગાયું છે 'હુંડાવસર્પિણી જોરા. જૈની જૈન ...'

મુમુક્ષુ :- હુંડાવસર્પિણી જોરા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હુંડાવસર્પિણી જોર, હુંડાવસર્પિણીકાળનું જોર છે. એવા માઠા પરિણામવાળા જીવ થશે કે જૈન શાસ્ત્રોની વિરાધના કરશે, જૈન પ્રતિમાઓની વિરાધના કરશે.

.... જ્યારે પોતાના સ્વરૂપનો નિશ્ચય થાય છે ત્યારે આ મારું મૂળ સ્વરૂપ જ પ્રયોજનભૂત આશ્રય કરવાનું જે સ્વતત્ત્વ છે એના લક્ષે જ બધી પછી ક્રિયા થાય છે. સાંભળવું એના લક્ષે, વાંચવું... બસ! આ એને પ્રયોજન પકડાય ગયું એનું.

... વિરોધ કરે આમાં આમનો ફોટો નહિ રાખવા દઈએ, આનું આમાં નામ નહિ રાખવા દઈએ. જૈની સ્તુતિ કરવાની છે, જૈની પ્રશંસા કરવાની છે, જૈના ગુણાનુવાદ કરવાના છે એના પ્રત્યે તને આવો તીવ્ર કષાય થાય છે. તે તે સ્થાનો વિષે તને તીવ્ર કષાય થાય છે. હોનહાર એવું હોય. નબળું હોનહાર હોય ત્યારે જીવને એવા

પરિણામ થઈ જાય. અને આ જીવ ન સમજે તો ક્યારે ગડથોલિયું ખાઈને એ બાજુ જાશે એ કહેવું મુશ્કેલ છે. ગોથું ખાઈ જાય. કેમકે એને પોતાને કાંઈ વિવેક તો હજી જાગ્યો નથી. પારમાર્થિક વિવેક જાગ્યો નથી ત્યાં સુધી ત્યારે પણ પર્યાયાશ્રિત-પરિણામ આશ્રિત પરિણામ વર્તે છે, એ પરિણામનો ભરોસો કરવા જેવો નથી.

ત્રિકાળીનો આશ્રય, એના ભરોસે ચડી જા. ક્ષણિકના આશ્રયે, એના ભરોસે ક્યાં ગોથું ખાઈને ક્યારે ક્યાં જઈશ કહેવું મુશ્કેલ છે. અનંત વાર આ જીવે એ બધું કર્યું છે. અનંત વાર આ જીવે કર્યું છે. એટલે એને જોવા કરતાં આવું ન થઈ જાય એ ધ્યાન રાખવા જેવું છે. બોધ તો પોતાને લેવાનો છે. અરેરે..! એ પણ જીવ છે. આજે એમ માને છે કે એમ કરવાથી સારુ છે. એમ માને છે કે એમ કરવું બરાબર છે. એમ માનીને કરે છે ને? બરાબર માનીને કરે છે કે નહિ બરાબર માનીને કરે છે?

મુમુક્ષુ :- એમાં એનો પણ વાંક નથી. મિથ્યાદષ્ટિ લોકો જે કર્મ બાંધે છે એ કરતા આવા લોકો વધારે કર્મ બાંધે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. બરાબર છે. છે ને આમાં છે. આપણે જ્ઞાનામૃતમાં એ ખેંચેલો છે. બીજા જીવો કરતા એના વધારે કર્મ બંધાય છે. એ વાત સાચી છે.

મુમુક્ષુ :- એટલે આપણી જવાબદારી બહુ આવી જાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હાસ્તો. સીધી વાત છે. એ તો જેમ જેમ ઉપર જાવ તેમ તેમ જવાબદારી વિશેષ હોય છે. આ જગ્યાએ છે. ઊલટો પરિભ્રમણનો હેતુ છે.

‘કોઈ મહાત્માને બાદ કરતા ઘણા વિચારવાન જીવોએ ભક્તિમાર્ગનો તે જ કારણથી આશ્રય કર્યો છે.’ સત્પુરુષની ભક્તિ. ‘અને આજ્ઞાશ્રિતપણું અથવા પરમપુરુષ સદ્ગુરુને વિષે સર્વાર્પણ સ્વાધીનપણું શિર્ષાવંદ્ય દીકું છે અને તેમ જ વર્ત્યા છે. નહીં તો ચિંતામણિ જેવો જેનો એક સમય છે, એવો જે મનુષ્યદેહ ઊલટો પરિભ્રમણ વૃદ્ધિનો હેતુ થાય.’ ઊલટું પરિભ્રમણ વધી જાય, અનંત ભવ વધી જાય. એવી પરિસ્થિતિ ઊભી થાય છે. જે ભવભ્રમણ નાશ કરવાનો હેતુ થવો જોઈએ તે વૃદ્ધિનો હેતુ થઈ જાય. એટલે અનંત સંસાર વધે એમ કહેવા માગે છે. બીજે પણ આવે છે. આ સિવાય પણ આવે છે.

મુમુક્ષુ :- અત્યારે જેના આધારે ચાલે છે એ તો ભવભ્રમણનો હેતુ વધારે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. સાચી વાત છે. એમાં કાંઈ પ્રશ્ન નથી. પણ એમાંથી આ સાર નીકળે છે કે એ પણ કહેવાતા જૈનો જ છે. અજૈન કરે તો એમ સમજે કે એ તો અજૈનમાં જ આવ્યા છે, સંસ્કાર જ વિરુદ્ધ લઈને આવ્યા છે. પણ સંસ્કાર

આ લઈને આવ્યા છે. ત્યારે તો જૈનકુળમાં આવ્યા. બરાબર છે? પણ છતાં આમ કરે છે તો ચેતવા જેવું આપણે છે. જો માર્ગની અંદર પ્રવેશ ન થયો અને સમ્યજ્ઞિ હાથમાં ન આવી તો ક્યારે ગોથું જીવ ખાય જાય કાંઈ કહેવું મુશ્કેલ છે. એ પરિસ્થિતિ ઊભી થાય છે.

શાસ્ત્ર રચનાના પણ મુનિરાજને ભાવ આવે છે. એમાં કેવળ પરાનુકમ્પા છે, અન્યની અનુકંપા છે. 'વગેરે શુભભાવો આવે છે ખરા, પણ તે હેયબુદ્ધિએ આવે છે.' આગળ શું કહ્યું કે તેં અત્યાર સુધી મુનિ દીક્ષા અંગીકાર કરીને ઉપાદેયબુદ્ધિએ એ પરિણામ કર્યા છે. જ્યારે મુનિદશામાં તે હેયબુદ્ધિએ આવે છે. લોકોને તર્ક થાય છે કે હેયબુદ્ધિ છે તોપછી શું કરવા કરે? ભાઈ! કરતા નથી, આવે છે એમ વાત છે. કર્તાબુદ્ધિનો પ્રશ્ન નથી. હેયબુદ્ધિ છે અને કરવા નથી તોપણ પૂર્ણ વીતરાગતા નહિ હોવાને લીધે આવે છે. એના સ્વકાળે આવ્યા વિના રહેતા નથી.

'આવી પવિત્ર મુનિદશા મુક્તિનું કારણ છે.' પૂર્ણ શુદ્ધિનું આ કારણ છે. પોતાને માટે મુક્તિનું કારણ છે અને જગતના બધા જીવો માટે એ ભક્તિનું કારણ છે. આવી જો પવિત્ર દશા હોય તો એ ભક્તિનું કારણ છે. મુનિ મુનિરાજની પણ ભક્તિ કરે છે. મુનિરાજ મુનિરાજની ભક્તિ કરે છે. શ્રાવકો કરે એમાં તો કાંઈ પ્રશ્ન પૂછવાનો રહેતો નથી.

મુમુક્ષુ :- એમાં હેયબુદ્ધિ કેવી રીતે ઘટાવવી?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હેયબુદ્ધિ એવી રીતે ઘટાવવી કે પોતાના અભિપ્રાય વિરુદ્ધ થાય છે. પોતાનો અભિપ્રાય તો અને પુરુષાર્થ તો પૂર્ણ વીતરાગતા પ્રગટ કરવાનો છે. એના બદલે વચ્ચે રાગ ઉત્પન્ન થાય છે.

જેમ કે એક સામૂહિક કાર્ય કરવાનું હોય. દષ્ટાંત લઈએ છીએ. સોએ સો ટકા લાગુ ન પડે. પણ કેવી રીતે હેયપણું આવે છે. તો સામૂહિક કાર્ય કરવામાં દસ જણા ભેગા થયા કે દસ જણા ભેગા થઈને આપણે એક કામ વિચારીએ છીએ. તો નવ જણનો અભિપ્રાય પડ્યો એનાથી પોતાનો મત જુદો પડ્યો કે નહિ, આ ન કરાય. તો કહે ના, ભાઈ! આ કરવું જોઈએ. તો કરવું જોઈએ એમાં સાથે જોડાવું પડે.

મુમુક્ષુ :- વિરોધ ઉઠાવવો જોઈએ કે આમ ન કરાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલે એનો અભિપ્રાય પ્રગટ કરે. પણ નક્કી કર્યું કે હવે આપણે કરવાનું જ છે. તો એની બુદ્ધિ કેવી રીતે કામ કરશે એમાં? કે આ ન કરવું જોઈએ અને આપણે કરીએ છીએ. આ કરવું ન જોઈએ ને કરીએ છીએ.

અથવા એક બીજો દષ્ટાંત લઈએ કે ઘરમાં એક વ્યવસ્થા ગોઠવી હોય કે આમ નથી કરવાનું. અને છતાં ઘરના બીજા કોઈ સભ્ય હોય એ કરે. તો પછી આપણને નિષેધ આવે કે આમ નહોતું કરવું જોઈતું. આપણે આમ નથી કરવાનું ને છતાં આ કરે છે. છતાં આ કરે છે તો શું થાય છે? કે અંદર ખટક્યા કરે છે. ખટકે છે ને? અંદરથી નિષેધ આવે છે કે આમ નહોતું કરવું જોઈતું.

મુમુક્ષુ :- એમાં તો કાંઈ આપણો ઉપાય ન હોય ત્યારે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પણ આમાં એનો ઉપાય નથી. પુરુષાર્થ નથી ચાલતો ત્યારે રાગ થાય છે. રાગ કરવો નથી. પોતાનો પુરુષાર્થ એટલો પર્યાયમ માત્રામાં નથી કે પૂર્ણ વીતરાગતા અને કેવળજ્ઞાન પ્રગટ કરે. એટલો નથી તો અધૂરા પુરુષાર્થમાં રાગ થાય. કાંઈ ને કાંઈ તો રાગ થવાનો. વ્રતનો થશે, તપનો થશે, જપનો થશે, શાસ્ત્ર-સ્વાધ્યાયનો થશે. કોઈને કોઈ તો થશે. તો એના પ્રત્યે એનો નિષેધ આવે છે.

મુમુક્ષુ :- અશુભમાં ન જવાય એટલે શુભમાં રોકાઈ જાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અશુભમાં તો જવાનો પ્રશ્ન નથી. મુનિરાજને માટે તો નથી રહેતો. ચોથા પાંચમા ગુણસ્થાન માટે એ ન્યાય આવે છે પણ એની મર્યાદા છે. પણ મુનિદશામાં તો એ પ્રશ્ન રહેતો નથી. કેમકે એને તો અશુભ પરિણામ અશુભ ઉપયોગ થવાનો તો પ્રશ્ન નથી. એવી જ યોગ્યતા છે કે શુભોપયોગથી આગળ એ તીવ્ર કષાયમાં જતા નથી. અશુભ ઉપયોગ થતો નથી એમને.

બીજો એક દષ્ટાંત લઈએ. ઘરનું મુખ્ય માણસ હોય અને એનું જ ધાર્યું થતું હોય. એ કહે એમ જ થતું હોય. એના બદલે એ કહે એમ ન થાય. તો એને શું થાય? ગુસ્સો થાય છે. ગુસ્સો થાય છે ને? પોતાનું ધાર્યું ન થયું એના બદલે ઊલટું થયું તો એને ગુસ્સો આવી જાય છે. આમ કરવાનું હતું ને આમ કેમ કરી નાખ્યું?

અહીંયાં એમ કહે છે કે ખેદ થાય છે. જેને તીવ્ર નિષેધ આવે છે. સામાન્ય નિષેધની અંદર અને તીવ્ર નિષેધ પણ આવે છે તો ખેદ થઈ જાય. કે અરે..! હજી આ પરિણામ કાં? અરે..! હજી આ પરિણામ ક્યાં! એમ એને ખેદ આવે છે. એ ગુસ્સો પ્રશસ્ત દ્રેષ છે એ પોતા ઉપરનો છે. જે પરિણામ પોતે કરવા ચાલતો નથી તે પરિણામ પણ વગર વિચાર્યે જો થઈ જાય તો એના પ્રત્યે ખેદ ઉત્પન્ન થાય છે એને પ્રશસ્ત દ્રેષ કહેવામાં આવે છે. પોતાના ઉપરનો ગુસ્સો.

મુમુક્ષુ :- મુનિ મહારાજ પોતે તો ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પણ આ તો જુદા જુદા ગુણસ્થાનના દષ્ટાંત લઈએ

છીએ. મુનિદશામાં એ પ્રશ્ન નથી. મુનિદશામાં હેયબુદ્ધિએ આ પરિણામ થાય છે. શુભપરિણામ થાય, અશુભ થવાનો પ્રશ્ન નથી હોતો.

૪૧૦ બોલ થયો.

અનંત કાળથી જીવ ભ્રાન્તિને લીધે પરના કાર્ય કરવા મથે છે, પણ પર પદાર્થના કાર્ય તે બિલકુલ કરી શકતો નથી. દરેક દ્રવ્ય સ્વતંત્રપણે પરિણામે છે. જીવના કર્તા-ક્રિયા-કર્મ જીવમાં છે, પુદ્ગલના પુદ્ગલમાં છે. વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શાદિએ પુદ્ગલ પરિણામે છે, જીવ તેમને ફેરવી શકતો નથી. ચેતનના ભાવએ ચેતન પરિણામે છે, જડ પદાર્થો તેમાં કાંઈ કરી શકતા નથી.

તું જ્ઞાયકસ્વભાવી છે. પૌદ્ગલિક શરીર-વાણી-મનથી તો તું જુદો જ છે, પણ શુભાશુભ ભાવો પણ તારો સ્વભાવ નથી. અજ્ઞાનને લીધે તેં પરમાં તેમ જ વિભાવમાં એકત્વબુદ્ધિ કરી છે, તે એકત્વબુદ્ધિ છોડી તું જ્ઞાતા થઈ જા. શુદ્ધ આત્મદ્રવ્યની યથાર્થ પ્રતીતિ કરીને-શુદ્ધ દ્રવ્યદષ્ટિ પ્રગટ કરીને, તું જ્ઞાયકપરિણતિ પ્રગટાવ કે જેથી મુક્તિના પ્રયાણ ચાલુ થશે. ૪૧૧.

‘અનંત કાળથી જીવ ભ્રાન્તિને લીધે પરનાં કાર્ય કરવા મથે છે,...’ સંસારની અંદર અજ્ઞાન દશામાં, ભ્રાન્ત અવસ્થામાં, ભ્રાન્ત અવસ્થામાં એટલે પરપદાર્થના કાર્ય હું ઈચ્છું તે પ્રમાણે હું કરી શકું છું. એવું માનીને કરવા મથે છે. મથે છે એટલે ઘણું જોર લગાવે છે. જોરવાળા ચીકણા પરિણામ કરે છે કે આમ તો કરવું જ જોઈએ અને આમ તો થવું જ જોઈએ. ‘અનંત કાળથી જીવ ભ્રાન્તિને લીધે પરનાં કાર્ય કરવા મથે છે, પણ પર પદાર્થના કાર્ય તે બિલકુલ કરી શકતો નથી.’ આ મૂળ વાત છે. જો આ એક વાત એને અનુભવગમ્યપણે વારંવાર વિચારવામાં આવે. અનુભવ થાય નહિ એ બીજી વાત છે. પણ અનુભવ પદ્ધતિથી એને પ્રયોગમાં લે તો એને પહેલું એમ દેખાય કે પરપદાર્થમાં મારું વ્યાપ્ય-વ્યાપકપણું નથી. કાર્ય કરવાનો વિકલ્પ થયો કે આમ કરું. પણ સીધું એનું જ્ઞાન એને હાજર થાય, જેમાં એણે સમજાણ રસથી લીધી હોય તો. ઉપર ઉપરથી કાઢી નાખ્યું હોય તો નહિ. ઉપર ઉપરથી હા પાડી હોય તો નહિ. પણ જો એને રસ લીધો હોય કે અરે..! આ જીવ છે એનું વ્યાપ્ય-વ્યાપકપણું પોતામાં જ છે અને આ જીવનું વ્યાપ્ય-વ્યાપકપણું જરા પણ

કોઈ બીજા અન્ય પદાર્થને વિષે નથી. તો અન્ય કાર્ય કરવાના ઉદ્યના વિકલ્પ કાળે એને સીધી લાઈટ બીજી ચાલે કે કરી તો ન શકાય. ભલે વિચાર આવ્યો કે આમ કરીએ. જરૂર લાગી કે આમ કરવું જરૂરી છે પણ કરી શકાતું નથી. થાય તો ઠીક છે. જોર તૂટી જાય. એનું જોર છે એ તૂટી જાય છે. જોર તોડ્યા વગર સવળું નહિ થવાય.

એના માટે 'ગુરુદેવ' એક દષ્ટાંત દેતા હતા કે એક માણસ આમ જોર જોરથી ફેરફારડી ફેરે છે. ચક્કર...ચક્કર..ચક્કર.. હવે આમ ફેરે છે એને આમ ફરવાની જરૂર છે. તો એને એક વખત ધીમો પડે, ઊભો રહે પછી આમ ફરવાનું શરૂ કરી શકે. હવે આમ જોર જોરથી ફરતો હોય એમાં આમ ફરવા જાય તો હેઠો પડે. શું થાય? બેલેન્સ ન રહે. એટલે આ જીવ અનાદિથી તીવ્ર ઊંઘા પરિણામે પરિણામે છે. એનું પહેલા જોર તૂટે છે. પછી એકવાર ઊભો રહી જાય, પછી સવળો ચાલવા માંડે છે. આ એનો ક્રમ છે. પછી એ ક્રમમાં કોઈને થોડી વાર લાગે છે, કોઈને વધુ વાર લાગે છે એ એક બીજો વિષય છે પણ આવો ક્રમ અવશ્ય પડે છે. એવો જ ક્રમ હોય છે. એ વસ્તુનું વિજ્ઞાન છે. નહિતર વસ્તુમાં બેલેન્સ નથી રહેતું. દષ્ટાંત એમ બતાવે છે કે નહિતર બેલેન્સ નથી રહેતું.

એમ અનંત કાળથી આ જીવ-પોતાનો જીવ લેવો-પોતાનો જીવ ભ્રાંતિને લીધે જગતના અન્ય પદાર્થના કાર્ય કરવા મથે છે. એ કામ કરવા માટે પોતે મથે છે. 'પણ પર પદાર્થના કાર્ય તે બિલકુલ કરી શકતો નથી.' જરા પણ એ પર પદાર્થના કાર્ય કરી શકતો નથી. નથી કરી શકતો એનું કારણ કે ત્યાં હાજરી નથી પોતાની. કોઈ કાર્ય કરવું હોય તો પોતે હાજર રહીને કરે ને પોતાનું કાર્ય તો. પણ કોઈપણ પરપદાર્થમાં પોતાની ઉપસ્થિતિ નથી. વ્યાપ્ય-વ્યાપકભાવે જઈ શકતો નથી. જ્યાં જેની હયાતી નથી ત્યાં જઈને શું કાર્ય કરે? બસ! આ વાત જો એને સમજાય તો એને એમ પણ સમજાય કે મારું વ્યાપવું, મારી હયાતી મારા જ્ઞાનમાં છે. એથી આગળ નથી. પછી રાગમાં હયાતી જોવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. આ વિકલ્પ ખોટો ઊભો થાય છે. હું પરમાં વ્યાપતો નથી તો પરના કાર્ય કરવાનો વિકલ્પ છે એ વ્યર્થ છે.

'પણ પર પદાર્થના કાર્ય તે બિલકુલ કરી શકતો નથી. દરેક દ્રવ્ય સ્વતંત્રપણે પરિણામે છે.' બીજા પદાર્થો જે પરિણામે છે એ તદ્દન સ્વતંત્ર પરિણામે છે. મારું કર્યું થાય. સંયોગોમાં કોઈ કાર્ય પણ મારું કર્યું થાય એ વાત સાવ ભૂલી જવા જેવી છે, વિસ્મૃત કરી દેવા જેવી છે અથવા એના ઉપર મોટી ચોકડી મૂકી દેવા જેવી છે. એ પ્રશ્ન જ નથી જગતમાં. જે થાય એ કુદરતી થાય છે. જે થાય એ એની

પરિપક્વ અવસ્થાએ થાય છે. કોઈપણ કાર્ય અપરિપક્વ અવસ્થાએ થતું જ નથી. કોઈપણ પરમાણુ, કોઈપણ જીવની એક સમયની કોઈપણ સમયની પર્યાય લ્યો તો એ પાકીને આવેલી છે એ કાળે. જેમ ફળ એના ટાઈમે ઝાડ ઉપર પાકે અને ડિંટીયેથી પરમાણુ ગળી જાય તો હેઠું પડ્યા વિના રહે નહિ. એને પછી ત્યાં રાખવા કોઈ સમર્થ નથી કે હવે થોડુંક રહે ને સરખું પાકે. જે સેકન્ડે ખરવાનું તે ખરવાનું. બસ! એમ બધી અવસ્થા પાકીને ખરે છે. તને ગમે કે તને ન ગમે. કોઈપણ અવસ્થા સંયોગ-વિયોગનો તને ગમો હોય કે અણગમો હોય, બધી અવસ્થા પાકીને આવે છે. તું જ્ઞાતા-દૃષ્ટા થઈ જા. મહેરબાની કરીને તું જ્ઞાતા-દૃષ્ટા થઈ જા. જીવને પોતાને અંદર સમજાવવાની વાત છે. કોઈને કહેવાની વાત નથી. હે જીવ! તું અંદરમાં જ્ઞાતા-દૃષ્ટા રહે. આ બધી અવસ્થા પાકીને આવે છે.

મુમુક્ષુ :- જીવ હો કે અજીવ હો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જીવ કે અજીવ બધી અવસ્થા એના સ્વકાળે આવે છે. તું જ્ઞાતા-દૃષ્ટા થઈ જા. જ્ઞેયમાત્રમાં બધું સમાય છે. એક વર્ગમાં બધાને નાખી દે તું. વચ્ચે કોઈ બીજા વર્ગ ઊભા કરવાની જરૂર નથી કે આ ઠીક છે અને આ અઠીક છે. એવા બે વર્ગ પણ તું ઊભા નહિ કર.

મુમુક્ષુ :- કર્તાબુદ્ધિમાં જ બધું આવી જાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કર્તાબુદ્ધિમાં તો ઘણું આવે છે.

મુમુક્ષુ :- લગભગ બધું આવી જાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ તો જડ છે. કર્તાબુદ્ધિ અનંત સંસારની જડ છે-મૂળ છે અને અકર્તાબુદ્ધિ સિદ્ધપદની જડ છે એ. એમાંથી સિદ્ધપદ પાકે છે. એમ છે. ઓલામાંથી નિગોદ પાકે છે, આમાંથી (સિદ્ધપદ પાકે છે). નિગોદ પર્યતના હીણા પરિણામ કર્તાબુદ્ધિમાંથી પરંપરા સર્જાય છે. સિદ્ધપદ સુધીના પરિણામની પરંપરા સર્જાય છે અકર્તાબુદ્ધિમાંથી. જેટલો વિસ્તાર પછી કરો એટલો કરો.

મુમુક્ષુ :- એનો રસ બહુ વયો જાય છે. કર્તાબુદ્ધિમાં એટલો બધો રસ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ચોઠાણ્યો રસ કહેતા એને. કેવો? ચોઠાણ્યો રસ. ચારે બાજુથી ઘોળી ઘોળીને કર્યો હોય એવો રસ. એટલે તીવ્ર રસ. એમ. આ તો સ્થાનકવાસીમાં આવતું હશે. ભાઈ દૃષ્ટાંત આપતા હતા કે હીરની દોરી હોય, એની ગાંઠ વાળે. હીરની દોરી એટલે પછી ગાંઠ તીવ્ર વાળે તો ખોલવામાં આંગળા લપસી જાય. હીર એટલે રેશમ. રેશમની દોરી હોય. છૂટું રેશમ. રેશમનું સુતર. એની ગાંઠ વાળે. એ ખોલવા જાય તો ખૂલે નહિ. મુશ્કેલી પડે એવી ગાંઠ હોય. તો એને ખોલવા માટે તેલનું

ટીપું રેડે પછી. શું કરે? પછી કેવી રીતે એ ગાંઠ છૂટે? એમ આ જીવ હીરની દોરી અને ઉપર તેલનું ટીપું નાખીને ચીકણા પરિણામ કરીને બેઠો છે. એ ગ્રંથી એની છૂટતી નથી. એ વાત કરે છે સંસારનું કારણ.

મુમુક્ષુ :- કર્તા-કર્મ અધિકાર લખ્યો પછી સર્વવિશુદ્ધ લખવો પડ્યો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અસ્તિથી લખ્યો. આ નાસ્તિથી લખ્યો, આ અસ્તિથી લખ્યો. કર્તાબુદ્ધિનો નિષેધ છે. ઓલામાં જ્ઞાતા બુદ્ધિ સ્થાપી. સર્વવિશુદ્ધમાં જ્ઞાતાબુદ્ધિ સ્થાપી.

મુમુક્ષુ :- અસ્તિ-નાસ્તિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ તો આચાર્ય મહારાજનું સામર્થ્ય છે. વિષયને છેડવાનું, સ્પષ્ટ કરવાનું, વ્યક્ત કરવાનું ઘણું સામર્થ્ય છે. અને કુદરતી અંદરથી પ્રવાહ ચાલે છે. એક એક ગાથા જંગલમાં બેઠા બેઠા લખે જાય છે. આખા વિશ્વને ઉપકાર થાય એવો વિષય છે. આખા વિશ્વના કોઈપણ જીવને ઉપકાર થાય એવો વિષય છે. ભલે જંગલમાં બેઠા બેઠા લખ્યું હોય.

મુમુક્ષુ :- કર્તાબુદ્ધિ તોડે તો મૂળ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. મૂળ જ કાપવાની વાત છે. એ તો જૈનદર્શનની વિશિષ્ટતા છે કે સંસારનો રોગ ક્રોનિક છે. કેવો છે? ક્રોનિક. ઘર કરી ગયેલો રોગ છે. એને મૂળમાંથી કાઢવાનો આ ઈલાજ અને દવા છે. ઉપર ઉપરથી પાટાપિંડી કરીને અંદરમાં રોગ રહી જાય અને વળી ઊભો થાય એ વાત અહીંયાં નથી. મૂળમાંથી ક્ષય કરવાની વાત છે.

‘દરેક દ્રવ્ય સ્વતંત્રપણે પરિણામે છે.’ એનામાં અનંત શક્તિ છે. જડ પરમાણુ જડેશ્વર છે. બીજા બધા ચૈતન્ય ઈશ્વર છે અને આ જડેશ્વર છે. તારે આધીન કોઈ જીવ નથી, તારે આધીન કોઈ પરમાણુ નથી. અને કોઈના ઉપર આ જીવનો અધિકાર નથી. ચાહે જડ હોય કે ચાહે ચેતન હોય. આ જીવનો કોઈના ઉપર અધિકાર નથી. સ્વતંત્ર પરિણામે છે.

‘જીવનાં કર્તા-ક્રિયા-કર્મ જીવમાં છે, પુદ્ગલના પુદ્ગલમાં છે.’ એક કાર્ય કરવા માટે... કાર્ય કરવા મથે છે ને? તો એના જે કારકો છે એટલે કે કાર્ય થવામાં કારણભૂત કાર્ય કરનારા. કારક એટલે કાર્યને કરનારા. છ બાજુથી એક કાર્યને કરનારા છ જાણા હોય છે. કર્તા, ક્રિયા, કર્મ, સંપ્રદાન, અપાદાન અને અધિકરણ. એ છએ જીવના જીવમાં છે અને પુદ્ગલના પુદ્ગલમાં છે. પુદ્ગલના જીવ ન કરી શકે, જીવ પુદ્ગલના ન કરી શકે. કર્મનો ઉદય જીવને વિભાવ કરાવે કે ન કરાવે? કે કર્મના ઉદય થવાના પરિણામ, કર્મ પરમાણુમાં ઉદય થવાના જે પરિણામ એના છ કારકો એનામાં છે

અને જીવ વિભાવ કરે તો પોતાના છ કારકથી કરે છે. કર્મના ઉદયના કોઈ કારકથી નથી કરી શકતો. કેમકે એની પાસે છએ છ કારક છે. એટલે કોઈનો કારક લેવાની એને જરૂર પડતી નથી. આમ સીધી વાત છે. કર્મના ઉદયનો પરમાણુ કર્તા થાય અને અહીંયાં વિભાવરૂપી કર્મ થાય. એમ કર્તાકારક ઉદયના પરમાણુનો અને કર્મનો કારક જીવના પરિણામનું એમ પણ હોતું નથી. બેયને છ-છ કારક પોતપોતાના છે. પણ આ બધું સંપ્રદાયમાં ગડબડ ચાલી. એ કર્મનો ઉદય... કર્મનો ઉદય.. મારી નાખે રે... મારી નાખે. એ સમજણ વગરની વાત છે. વસ્તુના સ્વરૂપને, વિજ્ઞાનને એ સમજતા નથી.

મુમુક્ષુ :- જૈનધર્મને પીંખી નાખ્યો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ચુંથી નાખ્યો.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો અપવાસ એકટાણાવાળા કર્તાબુદ્ધિ કરે કે સ્વાધ્યાય કરવાવાળા કર્તાબુદ્ધિ કરે, કોઈપણ બહાને કર્તાબુદ્ધિ કરવા જેવી નથી. ક્યાંય નહિ.

મુમુક્ષુ :- સ્વાધ્યાયમાં શું કર્તાબુદ્ધિ થાય છે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સ્વાધ્યાયમાં હું રોજ વાંચુ છું, રોજ મંદિર જાવ છું, રોજ એક કલાક સ્વાધ્યાય કરું છું, એક કલાક બેસું છું. બરાબર એક કલાક બેસું છું. ક્યાંય તારો અધિકાર નથી.

મુમુક્ષુ :- એ ક્યારે ખ્યાલ આવે કે પોતાનું ... ત્યારે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો સીધી વાત છે. પોતાની સામું ન જુએ તો પોતામાં શું થાય છે એ કેમ ખબર પડે? જે થઈ રહ્યું છે એની સામું જ ન જુએ તો કેમ થઈ રહ્યું છે? શું કરવા થઈ રહ્યું છે? અને ગાડી ક્યાં ચાલે છે? કઈ બાજુ જાય છે એ ખબર પડે નહિ. સીધી વાત છે.

અવલોકન કરે અને નિર્દોષ થવાનો પોતાનો અભિપ્રાય હોય તો એને પોતાના દોષ સ્થુળ હોવાને લીધે અને પોતાના આત્માથી-સ્વભાવથી વિરુદ્ધ હોવાને લીધે એને પકડાયા વિના રહે નહિ. અને બીજાના સામે જોવાની વૃત્તિ એટલા માટે થાય છે કે એને પોતાના સામે જોવાની વૃત્તિ તીવ્રપણે બંધ થઈ ગઈ છે માટે. કેવી રીતે બંધ થઈ ગઈ છે? કે સારી રીતે બંધ થઈ ગઈ છે. મારા સામું જોવું જ નથી. એટલે બીજાની સામું જોયા કરે, બીજાની સામું જ જોયા કરે. દરેક દૃષ્ટાંતમાં બીજા જુદા જુદાને પકડ્યા કરે. દરેકમાં પોતાને લેવાનો છે એના બદલે દરેકમાં બીજાને લે. એટલે એને પોતાને સુધરવાનો ક્યારેય અવકાશ આવે નહિ. જગતનો આચાર્ય

થાય અને પોતાના પરિણામના ઠેકાણા રહે નહિ. આ પરિસ્થિતિ થાય છે.

‘વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શદિરૂપે પુદ્ગલ પરિણામે છે,...’ વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ આદિરૂપે પુદ્ગલ પરિણામે છે. ‘જીવ તેમને ફેરવી શકતો નથી.’ જીવ બિલકુલ એને ફેરવી શકતો નથી. ક્યારે? શરીરમાં વેદના થાય, રોગ થાય ત્યારે આ જીવ એને મટાડી શકતો નથી. એમ છે. ત્યારે તો તીવ્ર પરિણામ આવે ને, ઉપાધિ થાય. હવે આ એક કોઈ રીતે મટે તો સારું. મટે તો કાંઈક ધર્મ કરું. મટે ત્યારે પાછો બીજે એવો વળગે કે ક્યાંય એને અંતર્મુખ થવાના પરિણામ લાગે નહિ. બીજા પ્રમાદમાં લાગી જાય, બીજા કાર્યોમાં લાગે એટલે પ્રમાદમાં લાગી જાય. સાજો હોય ત્યારે પ્રમાદ કરે અને માંદો હોય ત્યારે ઉપાધિ કરે કે અરે..રે..! આ મટે તો સારું. અરે..રે..! આ મટે તો સારું.

મુમુક્ષુ :- મટે પછી ધર્મ કરવો છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ચાલુ છે ત્યારે કરે તો કાંઈ વાંધો આવે? ખરેખર તો કરવાનું ઈ જ ટાણું છે.

‘જીવ તેમને ફેરવી શકતો નથી. ચેતનના ભાવરૂપે ચેતન પરિણામે છે, જડ પદાર્થો તેમાં કાંઈ કરી શકતા નથી.’ ચેતનના ભાવરૂપે ચેતન પોતે પરિણામે છે. એમાં જડ પદાર્થ કાંઈ કરે છે, મારા ઉપર કોઈની અસર આવે છે એ વાત પણ જરાય વિચારવા જેવી નથી. શરીરથી માંડીને કોઈની. કોઈ જડ પદાર્થો મને કાંઈ કરી શકે (નહિ). જ્ઞાતા-દૃષ્ટા તો વજનો પિંડ છે આત્મા. એને કોઈ હલાવી શકે, એમાં કોઈ અસર પહોંચાડી શકે એ વસ્તુની વ્યવસ્થામાં નથી.

તા. ૫-૮-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૧૧, ૪૧૨
પ્રવચન નં. ૩૨૪

‘બહેનશ્રીના વચનામૃત’ ૪૧૧ નંબર, પાનું ૧૫૯. પહેલેથી શરૂઆત કરીએ. ‘તું જ્ઞાયકસ્વભાવી છે. પૌદ્ગલિક શરીર-વાણી-મનથી તો તું જુદો જ છે, પણ શુભાશુભ ભાવો પણ તારો સ્વભાવ નથી.’ બીજો પેરેગ્રાફ છે. પહેલો પેરેગ્રાફ થઈ ગયો છે. એમાં પણ એક વાત લીધી છે કે પુદ્ગલ પુદ્ગલમાં છે. એના વર્ણ-રંગ-ગંધ-સ્પર્શાદિ પુદ્ગલરૂપે પરિણમે છે. જીવ એમાં ફેરફાર કરી શકતો નથી. અને ચેતન ચેતનભાવરૂપે પરિણમે છે. જડ પદાર્થ તેમાં કાંઈ કરી શકતા નથી. આ વાત અનુભવવાની છે. માત્ર જાણીને, સમજીને કે વિકલ્પથી સ્વીકારીને સંતોષ માનવાનો નથી. એટલી વાત છે.

હવે અહીંયાં પોતે જ પોતાને કહે છે કે ‘તું જ્ઞાયકસ્વભાવી છે.’ બીજાને ઉપદેશ આપવાનો પ્રશ્ન આપણે ન લેવો. ‘તું જ્ઞાયકસ્વભાવી છે.’ એટલે પોતે જ પોતાને અંદરમાં કહે છે. પોતે જ્ઞાયકસ્વભાવી છે. ‘પૌદ્ગલિક શરીર-વાણી-મનથી તો તું જુદો જ છે,...’ એટલે કે શરીરની શાતા-અશાતા અવસ્થાથી પણ તું તદ્દન જુદો જ છે. એમ લેવું. આમ તો જુદો વિચારવામાં કાંઈ તકલીફ નથી પડતી. પણ શાતા-અશાતાના કાળમાં એ જુદાપણું સમજેલું ક્યાં ચાલ્યું જાય છે એ ખબર રહેતી નથી. ત્યાં પોતે જ્ઞાયકસ્વભાવી છે એવા જ્ઞાનમાત્ર ભાવમાં પોતે સાવધાન રહી શકતો નથી. જ્ઞાનમાત્ર ભાવને અનુભવવાને બદલે જ્ઞાનવિશેષમાં જે અશાતાનું પ્રતિબિંબ પડે છે ત્યાં મને અશાતા થાય છે એવી રીતે પકડાય છે. ‘ગુરુદેવશ્રી’ કહેતા કે નારકીમાં સંયોગોનું દુઃખ નથી પણ આ સંયોગો મને છે, આ પ્રતિકૂળતાઓ મને છે, આ રોગ મને છે, આ અશાતા મને છે એનું દુઃખ છે.

મુમુક્ષુ :- ફક્ત પ્રતિબિંબ પડ્યું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ફક્ત પ્રતિબિંબ પડ્યું છે. જેમ આ લાકડાના કટકાનું પ્રતિબિંબ પડે છે તેમ જ અશાતાનું પ્રતિબિંબ પડે છે. કોઈ જ્ઞાન અશાતારૂપે થઈ જાય કે અશાતા પોતે જ્ઞાનરૂપે થઈ જાય એવું બની શકતું નથી. અશક્ય છે. બની શકતું જ નથી. પણ ભિન્ન જ્ઞાનમાં પોતે ભિન્નપણે ભિન્ન અનુભવથી રહેવું એ પુરુષાર્થનું કાર્ય છે. એ તથારૂપ પુરુષાર્થ, તત્સંબંધિત પુરુષાર્થ, તેનાથી એમ રહી શકાય છે અને તો અશાતાનું માત્ર જ્ઞાન રહે છે. જેમ આ લાકડાનું જ્ઞાન રહે છે એમ અશાતાનું

જ્ઞાન રહે છે. કેવી અશાતા છે? કેવી ..? એનું જ્ઞાન, એના પ્રમાણનું જ્ઞાન, એ બધું રહી શકે છે.

મુમુક્ષુ :- પોતાનું અસ્તિત્વ જ્યાં છે ત્યાં નથી અને બીજે છે તો ત્યાં તો .. જ્ઞાન નથી રહી શકતું. પણ જ્યારે અસ્તિત્વ ફેરવે છે ત્યારે જ રહે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અસ્તિત્વ ફરવું જોઈએ. હુંપણું. અસ્તિત્વ એટલે હું છું. પોતાને જ્ઞાનસ્વરૂપે, હયાતી, મોજૂદગી વેદનથી અનુભવગોચર થવી જોઈએ. વેદનથી ગ્રહણ થવું જોઈએ. તો એને અશાતાનું જ્ઞાન રહે, નહિતર અશાતાને વેદ્યા વિના રહી શકે નહિ. વેદકસ્વભાવી હોવાથી કાં સ્વને વેદે, કાં પરને વેદવાના અધ્યાસમાં રહે. એટલે પરને વેદે એમ કહેવાય છે. કેમકે એ તો પરને વેદું છું એવું વાસ્તવિક વેદનમાં આવે છે. વેદી શકતો નથી. અધ્યાસ છે એ તો.

‘પૌદ્ગલિક શરીર-વાણી-મનથી તો તું જુદો જ છે, પણ શુભાશુભ ભાવો પણ તારો સ્વભાવ નથી.’ એ પણ જ્ઞેય છે. જેમ પૌદ્ગલિક શરીર-વાણી-મન છે એ જ્ઞેય છે, એમ શુભાશુભભાવ પણ પરજ્ઞેય છે. સ્વજ્ઞેયમાં જતું નથી, એ પરજ્ઞેયમાં જાય છે ખરેખર. કેમકે એ સ્વભાવથી બાહ્ય છે. વ્યવહારનયે શુભાશુભ ભાવ જીવના કહેવાય છે. તોપણ તે અસદ્ભુત વ્યવહારનયે કહેવાય છે. સદ્ભુત વ્યવહારનયે કહેવામાં આવતા નથી. અબુદ્ધિપૂર્વકના પણ અસદ્ભુતમાં છે અને બુદ્ધિપૂર્વકના પણ અસદ્ભુતમાં જ છે. અસદ્ભુત-સ્વભાવમાં સદ્ભાવરૂપે નહિ તેને અસદ્ભુત કહેવામાં આવે છે. ‘પણ શુભાશુભ ભાવો પણ તારો સ્વભાવ નથી.’

‘અજ્ઞાનને લીધે તેં પરમાં તેમ જ વિભાવમાં એકત્વબુદ્ધિ કરી છે,...’ તારો સ્વભાવ નથી એટલે તારા સ્વરૂપે નથી. પણ તારા સ્વરૂપને ભૂલીને અજ્ઞાનને લીધે એટલે તારા સ્વરૂપને ભૂલી ગયો હોવાને લીધે. ‘તેં પરમાં તેમ જ વિભાવમાં...’ પરમાં એટલે પૌદ્ગલિક શરીર-વાણી-મનમાં કે અન્ય સંયોગોમાં, તેમ જ શુભાશુભ ભાવમાં એકત્વબુદ્ધિ કરી છે. એટલે પોતાપણે તું એનો અનુભવ કરે છો. એકત્વબુદ્ધિ એટલે પોતાપણે તું એનો અનુભવ કરે છો. અનુભવની ભૂલ છે એ અનુભવથી જ સુધરે છે. અનુભવની ભૂલ વિકલ્પથી સુધરે એમ બનતું નથી. વિકલ્પથી એમ કહે કે મન-વાણી અને શુભાશુભભાવ તો જુદા છે. એવક વિકલ્પાત્મક જ્ઞાનમાં, વિચારમાં નિર્ણય કરે અને અનુભવમાં પાછું એમ ને એમ એકત્વ રહે તો બે વચ્ચે મેળ ખાતો નથી. અનુભવ કાંઈક છે, વિચાર કાંઈક છે. ઊલટો-સુલટો છે.

આ એકત્વબુદ્ધિ છે એ જન્મ-મરણનું મૂળ છે. એ જન્મ-મરણનો રોગ છે, પરિભ્રમણનો રોગ છે એનું મૂળ આ એકત્વબુદ્ધિ છે. ‘વિભાવમાં એકત્વબુદ્ધિ કરી

છે, તે એકત્વબુદ્ધિ છોડી તું જ્ઞાતા થઈ જા.' તે એકત્વબુદ્ધિ તે ભિન્નપણાનો અનુભવ કરીને, ભિન્નસ્વરૂપે પોતે અનુભવ કરીને. એકત્વબુદ્ધિ છોડીને અર્થ એ છે કે જે પોતે પોતાને જ્ઞાનમાત્રપણે પરભાવ અને પરદ્રવ્યથી ભિન્ન સ્વરૂપે જેવો છે તેવો અનુભવ કરે તો એકત્વબુદ્ધિ છૂટી જાય છે.

મુમુક્ષુ :- પરમાં તો છૂટી જાય છે પણ વિભાવમાં જરા...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બે સાથે જ છૂટે. પરમાં પહેલા છૂટે, વિભાવમાં પછી છૂટે એવું બનતું નથી. જો પરમાં છૂટી જાય તો અજ્ઞાતા વેદનના કાળમાં ક્યાંથી અજ્ઞાતાને વેદે છે? જો પરમાં છૂટી હોય તો અજ્ઞાતા વખતે પોતે અજ્ઞાતાને જ્ઞેય તરીકે જાણે છે કે અજ્ઞાતાને પોતારૂપે વેદે છે? મને અજ્ઞાતા થાય છે... મને અજ્ઞાતા થાય છે... એમ. એટલે એને છૂટવાનો કાળ તો બેયનો એક જ છે. કહેવામાં ક્રમ પડે છે. અથવા વિષય સ્થુળ સૂક્ષ્મ છે. વિભાવની એકત્વબુદ્ધિ સૂક્ષ્મ છે અને પરદ્રવ્યમાં એકત્વબુદ્ધિ સ્થુળ પરિણામ દ્વારા થઈ રહી છે. પણ છૂટવાનું તો બંનેને એકસાથે જ બને છે. એકત્વબુદ્ધિ છૂટી એટલે મિથ્યાત્વ છૂટ્યું, અનંતાનુબંધીનો કષાય તૂટ્યો. તો એકસાથે જ છૂટે છે. કોઈ એમ કહે કે અમે પહેલા વર્ગમાંથી પાસ થઈ ગયા. પરદ્રવ્ય સાથે તો એકત્વ હવે કરતા નથી. પણ હજી રાગમાંથી એકત્વ જતું નથી. ખોટી વાત છે. જોકે જેઓ ભેદજ્ઞાન કરીને એકત્વને તોડે છે એનો પ્રયોગ તો રાગથી ભિન્નપણાનો થાય છે.

ત્રણ પ્રકારે ભિન્નતા કહેવામાં આવે છે. એક સમયના ક્ષણિક પર્યાયપણાથી પણ પોતે ભિન્ન છે. પછી એ પર્યાયમાં ગમે તે ભાવ હોય. ચારમાંથી. ઉદય, ઉપશમ, ક્ષયોપશમ અને ક્ષાયિક. શુભાશુભ વિભાવથી પણ ભિન્ન છે અને મન-વાણી-શરીરાદિ અનેક પ્રકારના સંયોગોથી, જગતના પુદ્ગલ પદાર્થોથી પણ પોતે ભિન્ન છે. એ ત્રણેનું એકત્વ એકસાથે જ છૂટે છે. અને એ ત્રણેમાંથી પ્રયોગ થાય છે રાગ સાથે એકત્વ છે એનાથી છૂટો પડવાનો પ્રયોગ થાય છે. કેમકે એક સમયની પર્યાયનું સ્થુળ ઉપયોગમાં ગ્રહણ નથી છત્તસ્થને. એટલે ત્યાં બુદ્ધિગોચર કોઈ પ્રયોગ થઈ શકે એવી પરિસ્થિતિ નથી. અને જડ પદાર્થથી ભિન્ન છે પણ એની અભિન્નતા તું વિભાવથી કરે છો. જડ પદાર્થ તો પ્રગટ ભિન્ન છે. પણ એનું એકત્વ તો એ રાગાદિ ભાવથી કરી રહ્યો છે. એનો સંપર્ક છે, એનું માધ્યમ છે એકત્વ કરવાનું એ તો રાગાદિ પરિણામ છે.

મુમુક્ષુ :- ત્રણે સાથે છૂટે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલે છૂટે છે ત્રણે સાથે. છતાં પ્રયોગ અહીંયાં એકથી શરૂ થાય છે. આ વિધિનો વિષય છે. એમાં કોઈ ગડબડ કરે કે અમારે અહીંથી શરૂ કરવું

છે કે અહીંથી શરૂ કરવું છે. તો એને આ વિષયમાં કેવી રીતે, કઈ વિધિથી આગળ વધાય છે એના ક્રમનો એને ખ્યાલ નથી, અનુભવ નથી. અથવા એ વાત એને વાસ્તવિકતાથી સમજમાં આવી નથી.

મુમુક્ષુ :-

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આવી જ જાય. એ તો જેવું ભેદજ્ઞાન થયું એટલે સ્વભાવના ગ્રહણથી ભેદજ્ઞાન થાય છે. સ્વના અભેદજ્ઞાનથી ભેદજ્ઞાન છે. તો સ્વના ગ્રહણમાં જે ત્રિકાળી સ્વ છે એનું જે ગ્રહણ છે એમાં પર્યાયનું એકત્વ છૂટ્યું, વિભાવનું એકત્વ છૂટ્યું, પરનું એકત્વ છૂટ્યું એ કાંઈ કહેવાની જરૂર રહેતી નથી. પણ શરૂઆતવાળાએ પરથી એકત્વ છોડવું, પછી આગળ વધીને થોડુંક આગળ વધાય એટલે રાગથી એકત્વ છોડવું, પછી આગળ વધાય એટલે એક સમયની પર્યાયથી એકત્વ છોડવું એવો કોઈ ક્રમ નથી. જેમ કોઈ એમ વિચારે કે આપણે તો પહેલેથી એક સમયની પર્યાયથી જ એકત્વ છોડવું છે. તો એ પણ ક્રમ નથી. જે કાંઈ આ વિષયનો વિધિ વિષયક પ્રયોગ છે એ રાગથી ભિન્નતાનો છે.

મુમુક્ષુ :- ‘ગુરુદેવશ્રી’ તો રાગ અને જ્ઞાન ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમણે પણ ત્યાંથી પકડ્યું હતું. એ તો કોઈપણ (હો), અનાદિઅનંત કાળમાં કોઈપણ જ્ઞાની જે વિધિથી કાર્ય કરે છે એમાં કોઈની વિધિમાં ફેરફાર થતો નથી. બધાને એક જ વિધિ હોય છે. અને કોઈ વિધિમાં ફરક સમજે તો એમ સમજવા યોગ્ય છે કે એને માર્ગ અથવા ઉપાય અથવા વિધિના વિષયમાં કાંઈક કલ્પના કરી છે અને એ જીવ કલ્પનાએ ચડ્યો છે. એ કલ્પના પોતે વિપર્યાસ છે, કલ્પના પોતે વિપર્યાસ છે અને કલ્પના પોતે જ દુઃખ મૂળ છે. દુઃખનું મૂળ શું છે? કલ્પના છે.

એટલે જે જીવો માર્ગની શોધમાં છે એને પણ આ વિષય સ્પષ્ટપણે અંતરમાં નિશ્ચિત થવો જોઈએ અને કાંઈક પ્રયાસના અંશે, અંશે પ્રયાસ થઈને નિશ્ચિત થવો જોઈએ. એમ ને એમ વિચારથી નિશ્ચય કરે અથવા કોઈ વિશેષજ્ઞ હોય એના કહેવાથી પોતે નિશ્ચય કરે કે ચાલો ગુરુએ આમ કહ્યું છે માટે આપણે એમ માની લ્યો. એ નિશ્ચય એનો ટકતો નથી. પણ પોતે પ્રયોગ કરીને, પ્રયાસ કરીને કાંઈક નિશ્ચય કરે તો એમાં એને એ વિષયની વાસ્તવિકતા સમજમાં આવે છે અને એથી એ વિષયની અંદર એને ... અથવા એ વિધિની અંદર કોઈ બીજી તર્ક વૃત્તિ આપે તોપણ એને ખ્યાલ આવે છે કે આમાં ફેર ક્યાં છે, ક્યાં ફેર છે એનો ખ્યાલ આવે છે.

તકલીફ તો ક્યાં થાય છે કે તર્ક વૃત્તિમાં કોઈને ખ્યાલ આવે છે, કોઈને ખ્યાલ

નથી આવતો. કેમકે એ થોડો વિધિનો વિષય છે. પણ કોઈવાર કોઈક એવા પણ પ્રકાર ઉત્પન્ન થાય છે કે આગમ વાંચીને આગમના કથનોની શૈલીની સમજણ નહિ પડવાથી આગમ આધાર સામે મૂકે છે. કોની સામે? અનુભવની સામે. તમે એમ કહો છો પણ આગમમાં તો આમ કહે છે. એવો પ્રશ્ન આવે છે.

હમણા ... કે આમાં કાંઈક ફેર લાગે છે. જોકે પ્રશ્ન કરનારે લખ્યું હતું કે ભાવદીપિકામાં 'દીપચંદ્રજી' આમ કહે છે. પુસ્તક લઈને આવજો. પુસ્તક લઈને આવજો. પછી ચર્ચા પૂરી થઈ. બપોરે ચર્ચાનો વિષય ચાલ્યો. .. ન વિચાર્યું ... પ્રશ્ન કરનાર નિર્દોષ છે. એને તો ખબર નથી. ... કે આગળ-પાછળ વાંચ્યું. એટલું જ વાંચીએ તો તો એ કહે છે એમ જ લાગે. પ્રકરણ થોડું પાછળના પેજથી શરૂ થતું હતું એ વાંચ્યું. ઉપરનો પેરેગ્રાફ અને એણે જે ચર્ચિલો પેરેગ્રાફ એ બંને સાથે વાંચ્યા અને એનું કન્કલુઝન-તારણ એમાંથી કાંઈક નીકળતું હતું કે અહીંયાં જે સારાંશ છે એને અનુસરીને આ કહેવા માગે છે.

પ્રશ્ન તો એ પ્રકારનો હતો કે સામાન્ય રીતે ભગવાનની પૂજા કરવામાં આવે છે કે ભગવાનનો વિનય કરવામાં આવે છે. ભગવાનની મહાનતા, ભગવાનના ગુણોનો ગુણાનુવાદ કરવામાં આવે છે, સ્તુતિ કરવામાં આવે છે. તો એ કરતાં કરતાં કોઈ આત્માને વચમાં ભેળવે કે આપ પણ ભગવાન છો અને હું પણ ભગવાન છું. તો એ કોઈ અવિનય કરે છે. એવો પ્રશ્ન હતો. ભગવાનનો અવિનય કરે છે. ભગવાનનો અવિનય થાય છે. એમ ન કરવું. પૂજા કરવી .. કરવી. એમ. વચ્ચે પોતાને ન લેવો. કારણ કે ભગવાનની પૂજા તો ભક્ત થઈને કરે છે. તો ભક્ત છે અને પાછો પોતે ભગવાન છે એમ ક્યાં વચ્ચે લાવે છે? છેલ્લે સારાંશમાં અવિનય નહિ થવો જોઈએ એ જાતનો સારાંશ હતો. આપણે ત્યાં તો બીજાને લઈને ઘણી વાતો કરીએ છીએ. બીજા કરતાં .. નમસ્કાર.. જેવું આપનું સ્વરૂપ છે એવું મારું સ્વરૂપ છે.

બરેબર તો પોતાના સ્વરૂપનું લક્ષ કરાવવા માટે સ્થાપના છે. અને એવી ઘણી આધ્યાત્મિક પૂજાઓ છે કે જેમાં એ પૂજાની અંદર આત્મસ્વરૂપનું લક્ષ થવા માટેના પદોની રચના હોય છે. તો એ .. અધ્યાત્મ.. એટલે એવી વાત એકાંતે અંદર બેસતી નથી. પછી કાંઈક વિચાર આવ્યો હશે બીજે દિવસે. 'સમયસાર'માં પ્રશ્ન ઉઠ્યો કે તીર્થંકર ભગવાનની સ્તુતિ કોને કહેવી? એટલે સાચી સ્તુતિ તો એ છે તીર્થંકર ભગવાનની, કે 'જીતી ઈન્દ્રિયો જ્ઞાનસ્વભાવે અધિક જાણે આત્માને'. ત્યાં તો અધ્યાત્મની વાત લઈ લીધી. આત્માને અધિક જાણે એને તીર્થંકરની સ્તુતિ કહીએ. તીર્થંકરની વાત પણ ટીકામાં ક્યાંય ન આવે. ત્રણ ગાયમાં બધી આત્માની જ વાત આવી. પ્રશ્ન

ઉઠાવ્યો છે તીર્થંકરની સ્તુતિનો. આ સ્તુતિ છે, આ સાચી સ્તુતિ છે એમ જવાબ આપ્યો 'કુંદકુંદાચાર્યદેવે', 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે'. પણ કોઈ સ્વચ્છંદથી, આત્માસથી અવિનયના ભાવમાં પણ આવે છે. એને લાભ નથી થતો. સ્વચ્છંદ થઈ જાય, ભ્રમણાએ ચડી જાય. એવા કિસ્સા બને છે. કહેવાની પાછળ પણ એવું બનતું હોય છે. પણ એવો ખ્યાલ .. છે.

આપણા મુમુક્ષુ ભાઈ હશે. ગયા મંદિરમાં. ... પેન્ટના ખિસ્સામાં હાથ નાખીને ભગવાનની સામે ઊભા રહ્યા. એ કહે, નથી કરવા વંદન. નહિ કરું વંદન. નથી વંદન કરવા. એમ બોલે સામે ઊભા રહીને. પાઠ બોલાવાને બદલે. થોડીવાર તો હું ઊભો હતો. પેન્ટના ખિસ્સામાં આગળના ખિસ્સામાં હાથ નાખીને કહે, નથી વંદન કરવાનો ભાવ આવતો. નહિ વંદન કરું. હું ભગવાન છું. એમ બોલ્યા કરે, વિચાર કરે એ બોલ્યા કરે. તો એનો શું અર્થ છે? કે એને .. ઠેકાણું નથી. નિશ્ચયનો વિષય છે એ થોડો પચાવવો પડે છે. ન પચે તો અજીર્ણ થાય ત્યારે એ ગડબડ ઊભી થાય છે. પચાવવો કઠણ છે. એવું પણ ન થવું જોઈએ. એવું બતાવવા માટે એને અનુસરીને પણ કેટલોક ઉપદેશ આવે છે આપણે. એકાંત કેમ ખેંચાય તો ગડબડ ઊભી થાય.

મુમુક્ષુ :- આદર્શ અમસ્તો પણ ઊંચો હોય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આદર્શ ઊંચો હોય છે અને યોગ્ય સ્થાનમાં વ્યવહાર તો યોગ્ય જ હોય. જ્યાં વ્યવહારનો .. છે ત્યાં વ્યવહારને લઈને પરિણામ હોય, નિશ્ચયનો પ્રસંગ તો પોતાના આત્મામાં છે ત્યારે તો કોઈ વ્યવહાર હોતો નથી. જેમ કે એક પદાર્થ બીજા પદાર્થનું કાંઈ કરતો નથી. તો કોઈને દયા પાળવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. વ્યવહારનો .. તો એ જીવ એમ જાણે છે કે એક જીવ બીજા જીવનું કાંઈ કરી શકતો નથી. એટલે વધુમાં વધુ દયાના પરિણામ એને હોય છે. .. મુનિદશા લઈ લેવી. એકેન્દ્રિયથી માંડીને પંચેન્દ્રિય પર્યંતમાં કોઈપણ જીવને પોતાના મન-વચન-કાયાથી કરવું, કરાવવું અનુમોદનાથી નવ કોટીએ કાંઈપણ પ્રતિકૂળતા, પ્રાણઘાત, કાંઈ ન થાય એની સાવધાની એના વ્યવહારમાં કેમ ... ? કેટલી સાવધાની? જોઈને ચાલવું, કોઈ ચીજ મૂકવી હોય તો જોઈને મૂકવી. આદાનનિક્ષેપણ. બધામાં એ જ વ્યવહાર...

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમ કહેવાનો અર્થ શું છે? એને બીજા પ્રત્યે કરુણા છે કે નહિ? કેટલી કરુણા છે? કે બીજા કોઈપણ જીવ કરતા વિશેષ છે. તો જેટલો નિશ્ચય વિશેષ છે, જેટલો નિશ્ચય અન્ય ... ઉચ્ચ કોટીનો છે એટલો જ વ્યવહાર એમનો ઉચ્ચ કોટીનો છે એમ કહેવું છે. જેમ જેમ નિશ્ચયમાં આગળ વધે તેમ તેમ

એના વ્યવહારની જે કક્ષા છે એ ઉચ્ચ કોટીની થતી જાય છે. એમ માર્ગ છે. માર્ગ તો એ પ્રકારે છે. નિશ્ચયમાં આગળ વધે અને વ્યવહારમાં ઊંઘાઈ કરે તો એ કોઈ માર્ગનું સ્વરૂપ નથી. એમ કહેવાનો મતલબ છે.

અહીંયાં એકત્વબુદ્ધિથી વિષય લીધો છે. અંતરંગમાં શુભાશુભ ભાવોથી પોતાની ભિન્નતા ... કેમકે બંને ભાવો અનુભવમાં આવી રહ્યા છે. પરદ્રવ્યનો અનુભવ નથી, એક સમયની પર્યાયનું છન્નસ્થને ગ્રહણ નથી. શુભાશુભ ભાવ બુદ્ધિગોચર છે. જ્ઞાન પણ બુદ્ધિગોચર છે, એટલે અધ્યાત્મનો વિષય જે પ્રયત્નસાધ્ય છે એ બુદ્ધિમાં આવે .. છે તેનો પ્રયત્ન થાય છે. જે વાત જે રીતે બુદ્ધિમાં આવે જ નહિ એને કોઈ બુદ્ધિગોચર પ્રયત્ન ઉત્પન્ન પણ કેવી રીતે થાય? કે થઈ શકે નહિ. એટલી જ વાત લેવાની છે. 'તે એકત્વબુદ્ધિ છોડી...' છોડીને એટલે આ પ્રકારે. રાગાદિથી પોતાના જ્ઞાનસ્વભાવથી ભિન્નતા અનુભવ કરીને 'તું જ્ઞાતા થઈ જા.' પરિણામ, એવો સ્વભાવ છે અને એ પરિણામને એ ...

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાતા થઈ જા એટલે ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જ્ઞાતા થઈ જા એટલે શુદ્ધોપયોગમાં આવી જા. પ્રથમ તો શુદ્ધોપયોગમાં આવતા જ્ઞાતાપણું થશે. પછી અશુદ્ધઉપયોગ થશે તોપણ .. તે જ્ઞાતૃત્વ પરિણાતિ ચાલુ રહેશે. એ મુખ્ય પરિણાતિ છે. અને જ્ઞાની એ જ્ઞાનભાવમાં છે, અશુદ્ધોપયોગમાં જ્ઞાની નથી. પોતે જ્ઞાતા થઈ ગયા છે.

'શુદ્ધ આત્મદ્રવ્યની યથાર્થ પ્રતીતિ કરીને-શુદ્ધ દ્રવ્યદૃષ્ટિ પ્રગટ કરીને,...' જ્ઞાતા થઈ જા એમ કહ્યું ને? 'તું જ્ઞાયકપરિણાતિ પ્રગટાવ કે જેથી મુક્તિનાં પ્રયાણ ચાલુ થશે.' આટલી વાત છે. 'શુદ્ધ આત્મદ્રવ્યની યથાર્થ પ્રતીતિ કરીને...' એટલે કે. વચ્ચે લીટો છે એનો અર્થ અર્થાત્ થાય છે. અર્થાત્ 'શુદ્ધ દ્રવ્યદૃષ્ટિ પ્રગટ કરીને,...' જ્ઞાતા થઈ જા એમાં સમ્યજ્ઞાન સાથે આવે છે. એકલો જ્ઞાનનો પર્યાય છે એમ નથી. એમાં શુદ્ધાત્મ દ્રવ્યની પ્રતીતિ છે કે હું જ્ઞાનમાત્ર છું એવી પ્રતીતિ છે. અને પોતાનું મૂળ શુદ્ધ દ્રવ્ય છે એની દૃષ્ટિ એટલે એની શ્રદ્ધા છે. તે .. પ્રગટ થઈ છે અને જ્ઞાતાપણું આવ્યું છે. બંને સમકાળે, એક કાળે છે. પણ ભેદજ્ઞાન કરતાં કરતાં ...

ભેદજ્ઞાનનો પ્રયોગ અને ભેદજ્ઞાનનો પુરુષાર્થ જેને વર્તે છે, જેને ચાલુ થાય છે, ચાલુ થયા પછી સતત જેને વર્તે છે. જો ભેદજ્ઞાનના પ્રયત્નના પુરુષાર્થનું સાતત્ય જળવાઈ રહે તો અનુભવમાં આવવાની ... છે. ક્યારેક થાય, ક્યારેક છૂટી જાય... ક્યારેક થાય, ક્યારેક છૂટી જાય... ત્યાં સુધી એ પુરુષાર્થની ઘણી નબળાઈ છે તેથી એમ થાય છે. જેને એ પ્રયોગ થતો જ નથી એને તો સમજવું કે પુરુષાર્થ હજી

શરૂ થયો નથી. પુરુષાર્થનું નામનિશાન હજી અહીંયાં નથી. કોરો વિકલ્પ છે, માત્ર વિચાર છે. એને પુરુષાર્થ કહેવાય નહિ.

પ્રયોગ અને પુરુષાર્થ અવિનાભાવી છે. જ્યાં સુધી પ્રયોગ ન થાય ત્યાં સુધી એમ સમજવું કે હજી વિચારની ગડમથલમાં જીવ ગોથાં ખાય છે. અથવા પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ, પૂરો પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ, કરડો પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ એવો વિચાર છે એ પણ પુરુષાર્થનું સ્વરૂપ નથી. એને પુરુષાર્થની ભાવના જ હજી ... પણ પુરુષાર્થ હજી શરૂ નથી થયો. શરૂ થાય ત્યારે એ પ્રયોગ ચાલુ થાય છે. અને એ પ્રયોગ ચાલુ થાય તો નબળી અવસ્થામાં ક્યારેક જીવ પ્રયોગ કરે, ક્યારેક ન કરે .. એમાંથી હજી તો એને ફળ આવવું... એમાં દષ્ટિ પ્રગટે એટલે કે ઘણા સમયથી ઊંઘી પડેલી શ્રદ્ધા સવળી થાય એ ...

કેમકે ભેદજ્ઞાન સતત ચાલુ છે. જેનું ભેદજ્ઞાન સતત ચાલુ છે, છેલ્લી ક્ષણોમાં તો જાણે .. ભેદજ્ઞાન ચાલુ થયું હોય એવું સતત ચાલે. ધારાવાહી. ત્યારે એના આત્મા પોતાનો જ્ઞાયકસ્વભાવ ... એમાં ... થાય ત્યારે વિકલ્પની ... થાય, ત્યારે એને શુદ્ધ દ્રવ્યદષ્ટિ પ્રગટ થઈ અને ...

૩૯૮ બોલ છે. ૧૫૦ પાને. બીજી લીટી. 'બીજું તો શું પણ મારી સ્વાભાવિક પર્યાય-નિર્મળ પર્યાય પ્રગટ થઈ તે પણ, હું દ્રવ્યદષ્ટિના બળે કહું છું કે, મારી નથી.' શુદ્ધ પર્યાય તો જીવની છે. પણ દષ્ટિબળે એમ કહે છે કે મારી નથી. કેમકે દષ્ટિ એને વિષય નથી કરતી. પોતાની હોય તો પોતાને વિષય કરે. દષ્ટિ પોતાને વિષય કરતી નથી. તે વખતે શુદ્ધોપયોગ છે એને પણ વિષય કરતી નથી કે કેવળજ્ઞાન હોય તો એને પણ વિષય કરતી નથી. એના બળથી એમ કહું છું કે એ મારી નથી. એમ.

એવું 'નિયમસાર'માં આવે છે કે નિશ્ચયનયના બળથી એમ કહેવામાં આવે છે કે આ ચારેય ભાવ છે તે મારા નથી. નિશ્ચયનયના બળે એમ કહેવામાં આવે છે કે જેવા સિદ્ધ આત્માઓ છે તેવા જ નિશ્ચયનયના બળથી સંસારી આત્માઓ છે. સિદ્ધ આત્મા અને સંસારી આત્મામાં કાંઈ ફેર નથી. ૪૭ ગાથા છે 'નિયમસાર'ની. 'જેવા જીવો છે સિદ્ધિગત તેવા જીવો સંસારી છે, જેથી..' જે કારણથી એટલે જે નયથી, જે નયના બળથી 'જન્મમરણાદિલીન ને અષ્ટગુણસંયુક્ત છે.' જે આઠ ગુણ સિદ્ધ પરમાત્માને છે તેવા જ આઠ ગુણ સંસારીજીવને છે. જેમ સિદ્ધ પરમાત્મા જન્મ-જરા-મરણ આદિ વિલીન છે એમ સંસારી જીવોને પણ એ નયથી, એ ન્યાયથી જન્મ-મરણ નથી. હોવા છતાં નથી.

મુમુક્ષુ :- નિશ્ચયના બળે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નિશ્ચયના બળે.

‘શુદ્ધદ્રવ્યાર્થિક નયના અભિપ્રાયે સંસારી જીવોમાં અને મુક્ત જીવોમાં તફાવત નહિ હોવાનું આ કથન છે.’ અને શુદ્ધદ્રવ્યાર્થિક નયની બુદ્ધિથી ટીકાકાર મુનિરાજ શ્લોક કહે છે કે મને તો એમાં કાંઈ બે વચ્ચે ફેર જ દેખાતો નથી. એવી મારી પાસે બુદ્ધિ જ નથી. હું કઈ બુદ્ધિથી જાણું કે આ બે વચ્ચે ફેર છે? પૂર્વે સિદ્ધો કેવા હતા? ‘પૂર્વે સંસારાવસ્થામાં સંસારક્લેશથી થાકેલા ચિત્તવાળા થયા થકા...’ સિદ્ધ કેમ થયા. ‘સંસાર અવસ્થામાં સંસારક્લેશથી થાકેલા ચિત્તવાળા થયા થકા સહજવૈરાગ્યપરાયણ થવાથી...’ એની ઉપેક્ષા થવાથી ‘દ્રવ્ય-ભાવ લિંગને ધારણ કરીને પરમગુરુના પ્રસાદથી...’ વચ્ચે નાખ્યા. ‘પરમ ગુરુના પ્રસાદથી પ્રાપ્ત કરેલા પરમાગમના અભ્યાસ વડે સિદ્ધક્ષેત્રને પામીને અવ્યાબાધ સકળ-વિમળ કેવળજ્ઞાન-કેવળદર્શન-કેવળસુખ-કેવળવીર્યયુક્ત સિદ્ધાત્માઓ થઈ ગયા-કે જે સિદ્ધાત્માઓ કાર્યસમયસારરૂપ છે, અથવા કાર્યશુદ્ધ છે.’ એમનું પરિણામ કાર્યશુદ્ધ છે.

‘જેવા તે સિદ્ધાત્માઓ છે તેવા જ શુદ્ધનિશ્ચયનયથી ભવવાળા (સંસારી) જીવો છે...’ તેવા જ છે. ગાથાનો વિષય આ છે. ભાવના ભાવે છે ને. નિજપદની ભાવનાનો ગ્રંથ છે. ‘જેવા તે સિદ્ધાત્માઓ છે તેવા જ શુદ્ધનિશ્ચયનયથી (સંસારી) જીવો છે. જે કારણે તે સંસારી જીવો સિદ્ધાત્માઓ જેવા છે, તે કારણે તે સંસારી જીવો જન્મજરામરણરહિત અને સમ્યક્ત્વાદિ આઠ ગુણોની પુષ્ટિથી તુષ્ટ છે.’ પૂરેપૂરા ભરેલા છે. જે કારણથી એટલે શુદ્ધનિશ્ચયના બળથી. શુદ્ધનિશ્ચયના અનુભવથી એ એમ અનુભવે છે કે મને જન્મ-મરણ નથી. જન્મ-મરણ થાય છે તે મારા થતા નથી. અને મારામાં સિદ્ધપદ જેવા જ આઠ ગુણ છે. હું એનાથી પૂરોપૂરો સ્વરૂપ જ છું.

‘અશરીર અને અવિનાશ છે.’ સિદ્ધ કેવા છે? ‘અશરીર અને અવિનાશ છે, નિર્મળ, અર્તાદ્રિય શુદ્ધ છે,...’ ૪૮મી ગાથા એ જ છે. ‘જ્યમ લોક-અગ્રે સિદ્ધ, તે રીત જાણ સૌ સંસારીને.’ એમાં એ રીતે જ લીધું છે. જેવી રીતે આ સિદ્ધ છે તેવી જ રીતે સંસારમાં પણ આ સંસારી જીવો કઈ નયના બળે શુદ્ધ છે. જેવા સિદ્ધ છે તેવા શુદ્ધ છે. એટલે ‘કાર્યસમયસારમાં અને કારણસમયસારમાં...’ બંને વચ્ચે કોઈ તફાવત નથી.

મુમુક્ષુ :- તફાવત નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તફાવત અવસ્થાને બાદ કરી નાખી. સંસારની અવસ્થાને બાદ કરી નાખી. એકલું દ્રવ્ય લીધું તો આ તો નક્કોર સિદ્ધપદ છે. જો એકલું દ્રવ્ય લેવામાં આવે તો એ તો નક્કોર કોરેકોરું નક્કોર સિદ્ધપદ છે એમાં ને એમાં કાંઈ ફેર નથી.

આના શ્લોકમાં (એમ કહે છે), જ્યમ જાણે છે આવા સમ્યજ્ઞિ આવું જાણે છે તેને અમે વંદન કરીએ છીએ. એ ૪૮ ગાથા ઉપરનો કળશ છે.

મુમુક્ષુ :- મુનિ મહારાજ એમને વંદન કરે છે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અભિપ્રાયનો વિષય છે. વ્યવહારે ન કરે. અભિપ્રાયનો વિષય છે. અહીંયાં તો સમ્યજ્ઞિને વંદન કરીએ છીએ.

‘આ રીતે પરમાગમના અતુલ અર્થને સારાસારના વિચારવાળી સુંદર બુદ્ધિ વડે જે સમ્યજ્ઞિ સ્વયં જાણે છે, તેને અમે વંદન કરીએ છીએ.’ એમ લીધું છે. વિષય લીધો છે મિથ્યાદ્વિ અને સમ્યજ્ઞિનો કે શુદ્ધ-અશુદ્ધની વિકલ્પના મિથ્યાદ્વિને હોય છે, સમ્યજ્ઞિને હોતી નથી. સમ્યજ્ઞિ તો સુંદર બુદ્ધિ વડે આમ જાણે છે કે કારણ સમયસાર તો શુદ્ધ છે. તો કહે છે, તારી બુદ્ધિને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. તને આ બુદ્ધિ થઈ કે અંદરમાં સિદ્ધપદને તેં પકડ્યું! અમે તને વંદન કરીએ છીએ.

‘શુદ્ધ દ્રવ્યદ્વિ પ્રગટ કરીને, તું જ્ઞાયકપરિણતિને પ્રગટાવ...’ જ્ઞાનધારાને પ્રગટ કર કે જેથી મુક્તિના પ્રયાણ ચાલુ થશે.’ ત્યાંથી તારો મુક્તિનો માર્ગ છે એ શરૂ થશે. મુક્તિના માર્ગે તારી ચાલ શરૂ થશે. અસંખ્ય સમયમાં પરિપૂર્ણ શુદ્ધ અવસ્થાને તું નિષ્કલંક દશાને પ્રાપ્ત થઈ જઈશ. એ ૪૧૧ થયો. માર્ગદર્શન આપ્યું છે એ રીતે.

મરણ તો આવવાનું જ છે જ્યારે બધુંય છૂટી જશે. બહારની એક ચીજ છોડતા તને દુઃખ થાય છે, તો બહારના બધાંય દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ એક સાથે છૂટતા તને કેટલું દુઃખ થશે? મરણની વેદના પણ કેટલી હશે? ‘મને કોઈ બચાવો’ એમ તારું હૃદય પોકારતું હશે. પણ શું તને કોઈ બચાવી શકશે? તું ભલે ધનના ઢગલા કરે, વૈદ્ય-દાકતરો ભલે સર્વ પ્રયત્ન કરી છૂટે, ટોળે વળીને ઊભેલા સગાસંબંધીઓ તરફ તું ભલે દીનતાથી ટગર ટગર જોઈ રહે, તોપણ શું કોઈ તને શરણભૂત થાય એમ છે? જો તેં શાશ્વત સ્વયંરક્ષિત જ્ઞાનાનંદસ્વરૂપ આત્માની પ્રતીતિ-અનુભૂતિ કરી આત્મ-આરાધના કરી હશે, આત્મામાંથી શાંતિ પ્રગટ કરી હશે, તો તે એક જ તને શરણ આપશે. માટે અત્યારથી જ તે પ્રયત્ન કર. ‘માથે મોત ભમે છે’ એમ વારંવાર સ્મરણમાં લાવીને પણ તું પુરુષાર્થ ઉપાડ કે જેથી ‘અબ હમ અમર ભયે, ન મેરેંગે’ એવા ભાવમાં તું સમાધિપૂર્વક દેહત્યાગ કરી શકે. જીવનમાં એક શુદ્ધ આત્મા જ ઉપાદેય છે. ૪૧૨.

૪૧૨. ‘મરણ તો આવવાનું જ છે જ્યારે બધુંય છૂટી જશે.’ મરણ એટલે દેહાદિ સંયોગોથી કોઈ અન્ય ક્ષેત્રે આત્માને જવાનું થાય. સંયોગનો વિયોગ થાય એને અહીંયાં મરણ કહેવામાં આવે છે. લોકો મરણ કહે છે. વસ્તુતાએ આત્માને કોઈ મરણ-ફરણ છે જ નહિ. છે નહિ પછી નહિ થવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. મરણ ન થાય એવું કહો. પણ મરણ થતું જ નથી પછી નહિ થવાનો ક્યાં પ્રશ્ન?

મુમુક્ષુ :- કોને નથી?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- માને એને છે અને ન માને એને નથી. સીધી વાત છે. એણે જ માન્યું છે, એણે જ માન્યું છે.

લોકોમાં તો મરણની વાત કરવી.. એવી વાતો ક્યાં કરો છો? અશુભ વાતો નહિ કરવી. વાત-નામ સાંભળવા કોઈ તૈયાર નથી. એટલા બધા દૂર રહેવા માગે છે. એ પ્રસંગથી, એ વાતથી, એ વિચારથી દૂર રહેવા માગે છે. અહીંયાં કહે છે કે એ ચીજ જ કલ્પનાની છે. જે આત્મા અખંડપદ છે, અવિનાશીપદ છે એને વળી મરણ શેનું? એક કપડું ઝરે છે અથવા ન ઝર્યું હોય ને કાંઈક ફાટી ગયું. ક્યાંક ભરાઈને ફાટી ગયું તો બદલવું પડે. સારું હોય તો બદલવું પડે અને ઝરી ગયું હોય તોપણ બદલવું પડે. એનો હરખ શોક શું? બીજું કપડું ન હોય તો માણસને એમ થાય. પણ થપ્પી લગાવેલી હોય તો એમાં કાંઈ કપડું બદલવામાં કાંઈ તકલીફ પડે છે? કાંઈ નહિ. ફાટી ગયું તો બીજું વાપરો. એમ જગતમાં પુદ્ગલોનો કોઈ તૂટો નથી. એક શરીર જાય અને બીજું આવે છે. તારે ઉચાટ કરવાનો અને ચિંતા કરવાનો પ્રસંગ શું છે? કાંઈ પ્રસંગ તો છે નહિ. પણ એને એમ થાય છે કે ખરેખર મારો નાશ થઈ જાય છે. આમાં મારો નાશ થઈ જાય છે.

મુમુક્ષુ :- ..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એકત્વબુદ્ધિ પડી છે. એને શરીર તે જ આત્મા. દેહાત્મબુદ્ધિ. એને દેહાત્મબુદ્ધિ કહે છે. એ જ આત્મા છે. શરીરના નાશ પોતાનો નાશ માને છે અને નાશતુલ્ય, મરણતુલ્ય દુઃખનો અનુભવ કરે છે.

એટલે શરીર છૂટવાનો પ્રસંગ તો નિશ્ચિત છે. આવવાનું જ છે એટલે નિશ્ચિત છે. કોઈ શરીર શાશ્વત રહે કોઈ જીવ સાથે, એ તો કોઈપણ કાળે બનતું નથી. એની મર્યાદા નક્કી થયેલી છે અને એ વખતે બીજા બધા સંયોગો પણ છૂટા પડી જશે. જ્યારે શરીર છૂટશે ત્યારે આત્મા જ કોઈ બીજા ક્ષેત્રમાં ચાલ્યો જશે ત્યારે આ કોઈ સંયોગ સાથે આવે એ બનવાનું નથી.

જે અનિત્ય સંયોગો પ્રત્યે તને પ્રીતિ છે અને પ્રતીતિ છે કે આ મારા છે.

પ્રતીતિમાં શું છે? કે આ મારા છે, મારો અધિકાર છે. મેં મેળવેલા છે. મારા બુદ્ધિકૌશલ્ય અને પરિશ્રમથી મેં એને ભેગા કર્યા છે. એવી તારી પ્રતીતિ છે. એ પણ તને દુઃખદાયક છે અને પ્રીતિ છે એ પણ તને દુઃખદાયક છે.

‘જ્યારે બધુંય છૂટી જશે.’ એટલે કે બધાથી દૂર જવાનું થશે. અત્યારે ‘બહારની એક ચીજ છોડતાં તને દુઃખ થાય છે,...’ થોડુંક પણ નુકસાન જાય તો એની સાવધાની પહેલેથી રાખવાનો અભિપ્રાય હોવાને લીધે. આમ સાવધાની ન રાખી, આમ ન કર્યું માટે આમ થઈ ગયું, આમ ધ્યાન ન રાખ્યું માટે આમ થઈ ગયું. એ વાત બધી ખોટી છે. બધા પૂર્વ કર્મના ખેલ છે અને એ પૂર્વ કર્મના ખેલ સાથે ખરેખર તારે કાંઈ લેવા-દેવા નથી. ધાવમાતાની જેમ વ્યવહાર કર. વ્યવહાર કરવો પડે તો ધાવમાતાની જેમ વ્યવહાર કર. કુટુંબનો, પરિવારનો કરવાનો પ્રસંગ છે. તો એ તો ધાવમાતા પણ બાળકને ઉછેરે છે. અને એ પણ બરાબર લાલનપાલન કરતી દેખાય છે. અંતરંગ એનું જુદું છે. એમ અંતરંગમાં તું બદલી જા. આટલી વાત છે. સાચી વસ્તુસ્થિતિનું જ્ઞાન-શ્રદ્ધાન કરીને તદ્દનુસાર અંતરંગમાં ફેરફાર જે કરવાનો છે એ તું કરી નાખ.

મુમુક્ષુ :- ભાઈશ્રી! જ્ઞાન-શ્રદ્ધાનો ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વિશ્વાસ ઊડી જાય. મારું છે એમ દેખાય નહિ એને. આ એક વ્યવહાર છે એટલો ખ્યાલ છે. ખાલી દેખાવ કરવાનો છે. બાકી અંતરંગમાં એને પોતાણે કોઈ દેખાતું નથી. પોતાપણે કોઈ દેખાતું નથી, મારાપણે કોઈ દેખાતું નથી.

‘બહારની એક ચીજ છોડતાં તને દુઃખ થાય છે, તો બહારનાં બધાંય દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ એકસાથે છૂટતાં તને કેટલું દુઃખ થશે?’ ત્રિ-રાશી મૂકી દે. અત્યારે થોડુંક જાય તોપણ દુઃખ થાય. એક ઝાટકે બધું છૂટે તો કેટલું દુઃખ થશે? મોટા ભાગના મનુષ્યો એટલા બધા તીવ્ર દુઃખની અંદર પરિણમે છે કે બેશુદ્ધ અવસ્થામાં, અસાધ્ય અવસ્થામાં પ્રાણત્યાગ કરે છે. પહેલેથી દુઃખમાં એટલા બધા આવી જાય છે કે પોતે સુધસાન ગુમાવે છે દુઃખને લીધે. તીવ્ર દુઃખનું કારણ છે. કેટલાકને તો વેદનાને લઈને એવું થાય છે, પણ કેટલાકને એવા રોગ હોય કે વેદના નથી હોતી પણ સુધસાન ગુમાવે.

મુમુક્ષુ :- એકત્વબુદ્ધિ પડી હોય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તીવ્ર દુઃખ. એકત્વબુદ્ધિને લઈને એક કલ્પના થાય કે હવે નહિ જીવું. હવે હું મરવાનો. હવે આ બધું છોડવું પડશે. એટલું બધું પરિણામ ઉપર દબાણ-ડિપ્રેશન ઊભું થાય. એને પોતાને ભાન ન રહે કે હું ક્યાં છું? કોણ છું

અને કેવી રીતે છું. એટલો બધો દબાય જાય છે દુઃખની નીચે.

‘મરણની વેદના પણ કેટલી હશે?’ પ્રાણત્યાગ વખતે વેદનાનો પણ પ્રકાર કોઈને લંબાય છે, કોઈને ઓછો કાળ હોય છે અને એ વેદના તીવ્ર હોય છે.

મુમુક્ષુ :- ખાલી અશાતાનો ઉદય જ હોય?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. કોઈને કાળ ઓછોવત્તો હોય. પણ પ્રાણત્યાગ અશાતાપૂર્વક હોય છે. એ વખતે અશાતાનો અનુભવ, તીવ્ર અશાતાનો અનુભવ થાય છે. જ્યારે છૂટા પડે છે ત્યારે તીવ્ર અશાતાનો અનુભવ થાય છે. અને એટલા માટે તો નવા ભવની અંદર પૂર્વ ભવની સ્મૃતિ છૂટી જવાનું પણ કારણ એ જ છે. નહિતર તો ઘણા માંદા નથી હોતા. હાર્ટફેઈલ વગેરે એવા કોઈ દરદ થાય છે તો ઓચિંતો દેહ છૂટી જાય. પણ એ કાળે એને એટલી બધી તીવ્ર અશાતાની વેદના હોય છે કે એને નવા ભવની અંદર જૂના ભવમાં શું હતું, કેમ હતું એ યાદ નથી રહેતું. કોઈ જીવને એવી કષાયની મંદતા અબુદ્ધિપૂર્વકની રહી જાય છે તો જાતિસ્મરણ કોઈ જીવને રહી પણ જાય છે. એનું કારણ એ છે. ‘શ્રીમદ્જી’ને જાતિસ્મરણ હતું. એમણે એ વિષય ઉપર સ્પષ્ટીકરણ આપ્યું છે. અને એ બુદ્ધિગમ્ય સમજી શકાય એવો વિષય છે.

મુમુક્ષુ :- કોને?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’.

બહુ મોટો એક્સિડન્ટ થાય તો માણસને વિસ્મૃતિ નથી થઈ જતી? માથામાં ઘા વાગે તો આને આ ભવમાં ભૂલી જાય. કોઈને ઓળખે નહિ. એવું નથી બનતું? એમ આ એક મોટો વેદનાનો એક્સિડન્ટ જ છે. એ બીજા ભવની અંદર, પૂર્વભવની બધી વાતને ભૂલી જાય, વિસ્મૃત કરી જાય. અને આમ પણ અમુક કાળ છે એ વિસ્મૃતિનો તો મર્યાદિત કાળ છે. સ્મૃતિ-વિસ્મૃતિ. ગમે તેવું બન્યું હોય તો અમુક કાળે વિસ્મૃતિ થઈ જાય. ક્ષયોપશમજ્ઞાનની એ મર્યાદા છે. કોઈને બધું જ બધા કાળ સુધી યાદ રહે એવું બનતું નથી. એ નિયમ છે.

‘મને કોઈ બચાવો’ એમ તારું હૃદય પોકારતું હશે.’ અંદરથી પોકાર આવતો હશે, કોઈ મને બચાવે તો સારું. અરે...! કોઈ મને બચાવે તો સારું. કોઈ બચાવી લે તો સારું. ગમે તેમ કરીને કોઈ મને બચાવી લે તો સારું. પોકાર અંદરથી (ઉઠે). બોલી ન શકે. હૃદયનો પોકાર હોય અંદરનો. આવો પોકાર એને આત્મા માટે આવવો જોઈએ. મરણકાળે એને મરણથી બચવાનો હૃદયમાંથી જે પોકાર આવે છે એવો પોકાર એને ભાવમરણથી બચવાનો આત્મામાંથી આવવો જોઈએ. કોઈ રીતે મારે સંસારથી છૂટવું છે, કોઈ રીતે જન્મ-મરણથી છૂટવું. આ તો એક મરણથી બચવાની વાત

છે. ઓલા તો અનંત જન્મ-મરણથી (બચવાની વાત છે). અંદરથી પોકાર આવે તો માર્ગ સુગમ થઈ જાય. તો એને માર્ગ તો પ્રસિદ્ધ જ છે. જગતમાં કોઈ કાળે માર્ગનો સર્વથા લોપ હોય એવું કોઈ કાળે બનતું નથી.

ત્રણે કાળે માર્ગના જાણનારા, કહેનારા વિદ્યમાન જ હોય છે જગતની અંદર. વિદ્યમાન જ રહે છે. આવી જ કોઈ કુદરતી વસ્તુ વ્યવસ્થા છે. જે જીવને અંતરથી માર્ગપ્રાપ્તિની ભાવના થાય છે એને અલ્પ કાળમાં એ માર્ગ કહેનારાનો સંયોગ થઈ જાય છે. ગમે ત્યાંથી થઈ જાય. અલ્પ કાળમાં થઈ જાય. કોઈ ક્ષેત્રમાં ન હોય, અમુક કાળ પર્યંત ન હોય એમ બને. પણ મનુષ્યક્ષેત્રમાં, કોઈ ક્ષેત્રમાં ન હોય એવું તો કોઈ કાળે બને જ નહિ. કેમકે મહાવિદ્યાદિ દસ ક્ષેત્રો તો એવા જ છે કે જ્યાં તો વીસ તીર્થકરો-ઓછામાં ઓછા વીસ તીર્થકરો તો વિદ્યમાન હોય જ. અને જ્યાં એક તીર્થકર હોય ત્યાં અનેક મુનિઓ અને અનેક જ્ઞાનીઓ તો હોય જ હોય. તીર્થકર એક હોય, એની પાછળ મુનિઓ અને જ્ઞાનીઓ અનેક હોય. એની સંખ્યા વિશેષ હોય છે. તીર્થકર કરતાં મુનિની સંખ્યા વધારે, મુનિની સંખ્યા કરતાં સમ્યક્ષિની સંખ્યા વધારે જ હોય. એટલે ન હોય એવું બનતું નથી. અને કુદરત એને એ સંયોગ-ભેટો કરાવી દે છે.

‘મને કોઈ બચાવો’ એમ તારું હૃદય પોકારતું હશે. પણ શું તને કોઈ બચાવી શકશે?’ એ પ્રસંગથી છૂટવાનો કોઈ પ્રશ્ન રહેતો નથી. બધાને ભલે સંમત ન હોય, આખા જગતને સંમત ન હોય કે ભાઈ આવી કાચી ઉંમરમાં તો સોએ કામ બાકી છે એવા માણસને તો મરણ આવવું જોઈએ નહિ. એ કામ ન આવે. એ તો એ પોતે જ નક્કી કરીને આવેલો છે. એ પોતાનું જ પૂર્વ કર્મ છે. કોઈને એની સાથે લેવા દેવા નથી. તું ભલે ધનના ઢગલા કરે, આખી સંપત્તિ આપી દે, માથે દેવું કરવા તૈયાર થઈ જાય. એમાં કાંઈ એનાથી કોઈ આ પ્રસંગથી ફેરફાર થઈ શકે એવું બનતું નથી. બચવાનો તો પ્રશ્ન નથી. એક સમયનો પણ ફેરફાર થઈ શકે નહિ.

‘તું ભલે ધનના ઢગલા કરે, વૈદ્ય-દાક્તરો ભલે સર્વ પ્રયત્ન કરી છૂટે,...’ વૈદ્ય-ડોક્ટરો ભલે બધા પ્રયત્નો કરી છૂટે. એ બિચારા શું કરે પણ? એને તો એ પૂર્વ કર્મને અડવાનો પણ અધિકાર નથી. આડંબર કરે, આમ તપાસે, દવા આપે ને ઢીંકણું કરે. પરમાણુ સ્વતંત્ર પરિણામે છે એમાં વૈદ્ય-ડોક્ટરોનો કોઈ અધિકાર નથી. ડોક્ટરોને તો પરમાણુની સ્વતંત્રતા તરત સમજાય એવું છે કે એક જ દવા એક દર્દીને જે રોગ ઉપર આપી, એ જ દવા એ જ રોગ ઉપર એ જ દર્દીને આપે, એ જ શરીર, એ જ દવા બીજી વખત કામ ન કરે. પહેલી વખત કામ કરતી દેખાય અને

બીજી વખત કામ કરતી ન દેખાય. કેમ આમ થાય છે? કે પરમાણુની સ્વતંત્રતા છે. તારા અધિકારનો કોઈ વિષય નથી. છે, બધો પ્રસંગ વિસ્તારથી લીધો છે. જીવને કોઈ રીતે પણ રસ છૂટે, સંયોગનો અને રાગનો રસ છૂટે એના માટે થોડો વિસ્તાર કર્યો છે. બહુ ભાવવાલી વિષય છે. (અહીં સુધી રાખીએ...)

તા. ૭-૦૮-૧૯૮૮, પચનામૃત-૪૧૩
પ્રવચન નં. ૩૨૫

સર્વજ્ઞભગવાન પરિપૂર્ણજ્ઞાનરૂપે પરિણમી ગયા છે. તેઓ પોતાને પૂર્ણપણે-પોતાના સર્વ ગુણોના ભૂત-વર્તમાન-ભાવી પર્યાયોના અવિભાગ પ્રતિસ્થેદો સહિત-પ્રત્યક્ષ જાણે છે. સાથે સાથે તેઓ સ્વક્ષેત્રમાં રહીને, પર સમીપ ગયા વિના, પરસન્મુખ થયા વિના, નિરાળા રહીને લોકાલોકના સર્વ પદાર્થોને અતીન્દ્રિયપણે પ્રત્યક્ષ જાણે છે. પરને જાણવા માટે તેઓ પરસન્મુખ થતા નથી. પરસન્મુખ થવાથી તો જ્ઞાન દ્બાઈ જાય છે-રોકાઈ જાય છે, ખીલતું નથી. પૂર્ણરૂપે પરિણમી ગયેલું જ્ઞાન કોઈને જાણ્યા વિના રહેતું નથી. તે જ્ઞાન સ્વયંતન્યક્ષેત્રમાં રહ્યાં રહ્યાં, ત્રણે કાળના તેમ જ લોકાલોકના બધાં સ્વ-પર જ્ઞેયો જાણે કે જ્ઞાનમાં કોતરાઈ ગયા હોય તેમ, સમસ્ત સ્વ-પરને એક સમયમાં સહજપણે પ્રત્યક્ષ જાણે છે; જે વીતી ગયું છે તે બધાને પણ પૂરું જાણે છે, જે હવે પછી થવાનું છે તે બધાને પણ પૂરું જાણે છે. જ્ઞાનશક્તિ અદ્ભુત છે. ૪૧૩.

... દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રમાં ... એમાં દેવનું સ્વરૂપ છે. આત્માની પૂર્ણ શુદ્ધ દશા પ્રગટ થવાથી જેમને દેવત્વ પ્રાપ્ત છે. દેવગતિને લઈને દેવત્વ પ્રાપ્ત છે એમ નહિ પણ આત્માની પરિપૂર્ણ પવિત્ર શુદ્ધ દશા પ્રાપ્ત થવાથી, અનંત મહિમાવંત પદને પ્રાપ્ત થયા હોવાથી સર્વજ્ઞદેવનો મહિમા કરવામાં આવે છે. કોણ એ મહિમા કરે છે? કે જેને એવા પદની અભિલાષા છે એવા જીવ એની મહિમા કરે છે.

મુમુક્ષુ :- પદની અભિલાષા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પોતાને એ પદની અભિલાષા છે. તેથી કરીને એનો મહિમા કરવામાં આવે છે.

‘સર્વજ્ઞભગવાન પરિપૂર્ણજ્ઞાનરૂપે પરિણમી ગયા છે.’ અંદરમાં સામર્થ્યપણે જ્ઞાનનું નિધાન ભરેલું છે. અસીમ બેહદ જ્ઞાનનો ભંડાર ભરેલો છે. એવું પૂર્ણ સામર્થ્ય એક સમયની પર્યાયમાં જેમને વ્યક્ત થયું છે એને પરિપૂર્ણજ્ઞાન રૂપે, પરિપૂર્ણ જ્ઞાન થઈ ગયું. એવા જ્ઞાનરૂપે પોતે પરિણમી ગયા છે. સચરાચર સર્વ જ્ઞેયો જેમાં પ્રતિબિંબિત થઈ જાય છે. જગતના સર્વ પદાર્થોમાં જ્ઞેયપણું છે. જ્ઞેયત્વશક્તિને લીધે બીજાના જ્ઞાનમાં

જણાવાયોય એના જ્ઞેયત્વની પર્યાય વ્યક્ત છે. તેથી સંપૂર્ણ નિરાવરણજ્ઞાન હોય તેમાં તે જણાયા વિના રહે નહિ.

જ્ઞાનનું જાણવું પોતાના સામર્થ્યને લઈને, જ્ઞેયનું જણાવું પોતાના સામર્થ્યને લઈને. બંને સામર્થ્ય પોતપોતામાં કામ કરી રહ્યા છે. સંબંધ જોડવામાં આવે છે તોપણ ખરેખર કોઈને કાર્ય-કારણ સંબંધ ખરેખર નથી. મેળ જોઈને સંબંધ જોડવામાં આવે છે. ખરેખર કાંઈ સંબંધ નથી. કેમકે એ પદાર્થ સ્વતંત્ર છે. આ પદાર્થ સ્વતંત્ર છે. જ્ઞેયશક્તિ પોતાની છે. એને કોઈના જ્ઞાનશક્તિના આધારની જરૂર નથી. જ્ઞાનશક્તિ પોતાની છે એને જ્ઞેયશક્તિના આધારની જરૂર નથી.

અંદરમાં માત્ર જ્ઞાનરૂપે પરિણમી રહ્યા છે. જરા પણ ચ્યુતિ નથી. પરિપૂર્ણ જ્ઞાતા-દષ્ટાભાવે પરિણમી ગયા છે. એમાં જરા પણ ચ્યુતિ થતી નથી. એ પ્રકારે પરિપૂર્ણજ્ઞાનમાં સ્વપરની બંનેની અપેક્ષા લઈ લેવી. પોતાના સ્વરૂપને અનુભવ કરવાની, વેદવાની પરિપૂર્ણ શક્તિ છે, અન્ય જ્ઞેયોના પ્રતિબિંબ જીલવાની પણ અનંતી પૂર્ણ શક્તિ છે. અને ઘણા જ્ઞેયો થઈ ગયા માટે હવે જ્ઞાનમાં પ્રતિબિંબ ઝીલવાની જગ્યા નથી એમ પણ નથી. કેટલા જ્ઞેયોને જાણે છે? કે અનંત જ્ઞેયોને જાણે છે. અનંતા જીવોને જાણે છે, અનંતા પુદ્ગલોને જાણે છે. બીજા તો સંખ્યાએ ઓછા છે પણ આ બે તો અનંત અનંત છે. અને સર્વ દ્રવ્યોના સર્વ કાળની અવસ્થાઓને જાણે છે. સર્વ દ્રવ્યોના, સર્વ અનંત ગુણોને અને તેમની સર્વ અનંત અવસ્થાઓને એકસાથે ભેદપણે અને અભેદપણે બધી રીતે જાણે છે. બધો પ્રકાર એ જ્ઞાનની અંદર પ્રતિબિંબિત થઈ જાય છે. જ્ઞાન તો સર્વાંશે સ્વરૂપસ્થ છે. સ્વરૂપસ્થ જ્ઞાનમાં જરાપણ કોઈપણ અંશે વિચલિતપણું થતું નથી. એ તો શુક્લધ્યાન છે. તેરમા ગુણસ્થાને શુક્લધ્યાન છે.

‘પરિપૂર્ણજ્ઞાનરૂપે પરિણમી ગયા છે. તેઓ પોતાને પૂર્ણપણે...’ પ્રત્યક્ષ જાણે છે. ‘તેઓ પોતાને પૂર્ણપણે...’ પ્રત્યક્ષ જાણે છે. પોતામાં રહેલા અનંત ગુણો અને પોતાની સર્વ પર્યાયો, ભૂતકાળની અનંત, ભવિષ્યની પણ અનંત. પોતાને પૂર્ણપણે પ્રત્યક્ષ જાણે છે. પૂર્ણપણેનો અર્થ કયો છે કે ‘પોતાના સર્વગુણોના ભૂત-વર્તમાન-ભાવી પર્યાયોના અવિભાગ પ્રતિચ્છેદો સહિત પ્રત્યક્ષ જાણે છે.’ એક પર્યાયમાં અનંત અવિભાગ પ્રતિચ્છેદ છે.

મુમુક્ષુ :- એક સમયની પર્યાયમાં?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એક સમયની પર્યાયમાં અનંત અવિભાગ પ્રતિચ્છેદ છે. તારતમ્ય અપેક્ષા છે. સમય એક છે. સમયના બે ભાગ ન પડે. પણ તારતમ્યના ભાગ પડે છે. અને એવા એક સમયની પર્યાયમાં એક ગુણના પરિણમનને અનંત અવિભાગ

પ્રતિચ્છેદ છે.

અહીંયાં કહે છે કે સર્વ ગુણોના ભૂત-વર્તમાન અને ભાવિ સર્વ અનંત પર્યાયોના પ્રત્યેક અનંત અવિભાગ પ્રતિચ્છેદો સહિત જાણો છે. એવું કેવળજ્ઞાનનું સ્વચ્છત્વ છે કે જેની અંદર કાંઈપણ જણાવું બાકી રહે નહિ. કોઈપણ પર્યાયને અધૂરી નથી જાણતા એનો આ પૂરાવો છે કે એના એકેએક પ્રતિચ્છેદ સહિત જાણો છે. પ્રતિચ્છેદ એટલે જેનો છેદ કરતા બીજો છેદ ન થાય એવો છેલ્લો છેદ એને પ્રતિચ્છેદ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- તારતમ્યતામાં ફેર છે એ...?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જેમકે ક્રોધ છે. સ્થુળ પર્યાયનો દૃષ્ટાંત લઈએ. તો થોડો ક્રોધ છે, ઘણો ક્રોધ છે, અતિ ઘણો ક્રોધ છે. બધો ક્રોધ જ કહેવાય. પણ બધાની તારતમ્યતામાં ફેર છે. એવી જ રીતે શુદ્ધમાં લઈએ તો સ્વાનુભવની જે દશા છે ચોથા ગુણસ્થાને જે તારતમ્યતાપૂર્વક સ્વસંવેદન છે એની અપેક્ષાએ મુનિદશામાં જે સ્વસંવેદન છે એને પ્રચુર સ્વસંવેદન કહેવાય છે. તો ત્યાં એક પ્રચુર વિશેષણ લાગ્યું સ્વસંવેદનને. એ એની તારતમ્યતાનો ભેદ દેખાડવો છે. વેદે છે તો ચોથા ગુણસ્થાને પણ આત્માને અને વેદે છે તો સાતમા ગુણસ્થાને પણ આત્માને. બંને વેદન નિર્વિકલ્પ દશાનું છે. છતાં બંનેમાં તારતમ્યભેદ ઘણો છે. મુનિદશામાં પ્રચુર સ્વસંવેદન છે. એવું પ્રચુર સ્વસંવેદન ચોથા ગુણસ્થાને ક્ષાયિક સમ્યજ્ઞિ હોય તોપણ એવું પ્રચુર સ્વસંવેદન હોય નહિ. એ અનુભવની-વેદનની તારતમ્યતા છે. એમાં ફેર પડે છે. વધે છે ત્યાં. ત્યાં પ્રતિચ્છેદો વધે છે. નીચે ઘટે છે. છતાં જઘન્ય હોય એમાં પણ અનંતા પ્રતિચ્છેદ છે. બીજામાં તો અનંતા હોય. એક જ્ઞાનની સંસારીજીવની પર્યાયમાં અનંત અવિભાગ પ્રતિચ્છેદ છે. કેવળજ્ઞાનમાં હોય એમાં તો કાંઈ પ્રશ્ન રહેતો નથી.

એમ અનંતે અનંત ગુણની, પ્રત્યેક ગુણની પ્રત્યેક અવસ્થા, એના પ્રત્યેક અવિભાગ પ્રતિચ્છેદને જાણો છે. કેવળજ્ઞાનમાં કોઈ ચીજ અજાણી રહેતી નથી. વળી તે કેવળજ્ઞાનનો ઉપયોગ... એ તો કહેશે અહીંયાં કે એને જાણવા જવા માટે ક્યાંય પણ લંબાવું પડતું નથી, ખેંચાવું પડતું નથી. જેમ કુતૂલવવશ સામાન્ય જીવને ખેંચાઈને જાણવું થાય છે એવું જાણવું ત્યાં નથી. સ્વરૂપસ્થ રહે છે. એ તો વિષય છે. જ્ઞાન અપેક્ષાએ જ અહીંયાં મહિમા કર્યો છે. છેલ્લું વચન લીધું છે ને.

‘જ્ઞાનશક્તિ અદ્ભુત છે.’ છેલ્લું વચન એક લીધું છે. સર્વજ્ઞપદ તો અનંત મહિમાવંત છે. એની વ્યક્ત થયેલી અનંત શક્તિઓની એક એક શક્તિઓનું વર્ણન કરે તો અનંત કાળે પૂરું ન પડે. એટલું બધું મહિમાવંત પરિણામન છે, એમાંથી અહીંયાં જ્ઞાનની અપેક્ષાથી માત્ર વાત ચાલશે. બીજી બધી ઘણી વાતો છે એમ સમજી લેવું. દેવમહિમાના

તો બોલ છે. ઘણા બોલ છે. આગળ પણ આવી ગયા છે. ૧૫, ૧૭૬, ૨૩૩, ૨૯૧, ૩૩૦, ૪૦૮, ૪૧૩મો આપણે ચાલે છે. પછી ૪૧૮ અને ૪૩૨ છેલ્લો બોલ છે. છેલ્લો બોલ પણ સર્વજ્ઞદેવની મહિમાનો જ છે. પ્રશ્ન પૂછ્યો છે. ભગવાન મહાવીરસ્વામીનો નિર્વાણ (કલ્યાણક દિવસ છે). એનો ઉત્તર આપ્યો છે.

સર્વજ્ઞદેવ ‘પોતાને પૂર્ણપણે પોતાના સર્વગુણોના ભૂત-વર્તમાન-ભાવી પર્યાયોના અવિભાગ પ્રતિચ્છેદો સહિત પ્રત્યક્ષ જાણે છે.’ પ્રત્યક્ષ જાણે છે એટલે એમના શરીરના ઈન્દ્રિયોનું, અવયવરૂપ ઈન્દ્રિયોનું કોઈ નિમિત્તનું કારણ બનતું નથી, એનો આધાર લેવો પડતો નથી. આંખ દ્વારા જોવે રૂપી પદાર્થને, કાન દ્વારા સાંભળે અવાજના પરમાણુના પરિણામનને એવું ત્યાં બનતું નથી. સર્વ પ્રદેશેથી. જેમ આંખથી જુએ છે એના બદલે સર્વ પ્રદેશેથી જોવાનું બને છે. આંખથી જોવે છે એ તો આવરણ સહિતનું જ્ઞાન છે. નિરાવરણજ્ઞાન નથી. આ તો ખુલી ગયેલું, નિરાવરણ થયેલું, ખુલ્લું થઈ ગયેલું જ્ઞાન છે. કોઈ પડળ બાકી નથી. કેવળજ્ઞાનાવરણીય પણ ખલાસ થયું છે અને કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થયું છે.

કહે છે સર્વપ્રદેશેથી, પ્રદેશે-પ્રદેશેથી જે અખૂટ જ્ઞાનનો ભંડાર-ખજાનો ભરેલો છે એમાંથી પૂર્ણ શક્તિ વ્યક્ત થાય છે. શક્તિ ગોપવીને, આવરિત રહીને પરિણામન થતું નથી. પ્રત્યક્ષ જાણે છે એટલે કોઈના નિમિત્તના અવલંબન વિના, ઈન્દ્રિયોના અવલંબન વિના પ્રત્યક્ષ જાણે છે. અહીંયાં તો કેટલું આવરણ છે! આંખ હોય તોપણ પાછા ચક્ષુ હોય. એ વધારાનું આવરણ છે. ચક્ષુઈન્દ્રિયના ઉપયોગને વધારાનું આવરણ છે.

‘સાથે સાથે તેઓ સ્વક્ષેત્રમાં રહીને, પર સમીપ ગયા વિના, પરસન્મુખ થયા વિના,...’ કેટલી વાત લીધી? ત્રણ વાત લીધી. જ્યારે એ જાણે છે ત્યારે સ્વક્ષેત્રમાં રહીને જાણે છે. કોઈ પરક્ષેત્રને જાણતા, પરક્ષેત્રમાં રહેલા પદાર્થોને જાણતા, પરક્ષેત્રમાં જ્ઞાનને લઈ જવું પડે એમ બનતું નથી. જોકે કોઈ પદાર્થની કોઈ પર્યાય પોતાના સ્વક્ષેત્રને છોડીને બહાર જઈને પરિણામે એવું બની શકતું નથી. બહુ અતિ સ્પષ્ટ જાણતા હોવાને લીધે, અન્ય પદાર્થોને, અન્ય ક્ષેત્રના પદાર્થોને અતિ સ્પષ્ટ જાણતા હોવાને લીધે એમને સર્વવ્યાપકપણું એવું વિશેષણ લાગુ પડે છે. ક્યાંક ક્યાંક ભગવાનના જ્ઞાનને સર્વવ્યાપક કહેવામાં આવે છે. તેથી ભગવાનને પણ સર્વવ્યાપક કહેવામાં આવે છે.

આ વેદાંતમાં અહીંથી વિકૃતિ ઊભી થઈ છે. સિદ્ધાંત ગમે એટલો ઊંચો હોય તોપણ જીવ પોતાના મતિદોષથી કહેનાર ગમે તેટલું સ્પષ્ટ કહે અને સિદ્ધાંત ગમે તેટલો ઉચ્ચ કોટીનો હોય તોપણ જીવ પોતાના મતિદોષને લઈને વિપર્યાય ધારણ કરી શકે છે. તો કોઈએ એવું પકડ્યું કે બધી જગ્યાએ વ્યાપી જાય એવું સામર્થ્ય.

ખરેખર વ્યાપી જાય, ક્ષેત્રથી પણ વ્યાપી જાય એવું પરમેશ્વરપદ હોવું જોઈએ. એવું કહેવા માગતા નથી. એવો ભ્રમ થયો છે. અને એમાંથી એક મત ચાલ્યો આખો. નહિ, અમે તો આવું ઐશ્વર્ય સ્વીકારશું. પ્રત્યક્ષ તો કાંઈ થયું નથી. કલ્પનાએ ચડેલા છે અને કલ્પનાવાળા કોઈ પુણ્યવંત જીવને ઘણા અનુસરનારા હોય છે એટલે એમાંથી આખો મતાંતર ઉત્પન્ન થાય છે. આમ છે.

મુમુક્ષુ :- મતિદોષથી જ ઊભા થાય ને?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- મતિ દોષથી ઊભા થાય. અને કોઈ એક એવી વ્યક્તિ હોય કે જેના પુણ્ય હોય, એને અનુસરનારા ઘણા મળે. કે આ કહે છે એ બરાબર છે. અમે તો આને માનશું. એ કહે છે એના ઉપર અમને વિશ્વાસ છે. એની વાત બરાબર હોય જ તે. એમાં બીજું બરાબર ન હોય એવું બને જ નહિ. એક માને એવા અનેક મળે. સમૂહ ઊભો થાય એમાંથી સંપ્રદાયની સ્થાપના થઈ જાય છે.

મુમુક્ષુ :- સહેજ ફેર હોય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સહેજ ફેરમાંથી આવો મોટો ફેર થાય. વિપરીતતા તે વિપરીતતા છે અને અવિપરીતતા તે અવિપરીતતા છે. એમ. સહેજ ફેરમાં એવું નથી ક્યાંય કે થોડુંક મિથ્યાત્વ લાગ્યું છે. બાકી તો સમ્યક્ રહી ગયું છે. બધી વાત તો બરાબર સમજે છે પણ એક વાત છે એમાં થોડો ફેર પડે છે. માટે થોડુંક મિથ્યાત્વ છે અને બાકીનું બધું સમ્યક્ છે એવું આમાં બનતું નથી. કેમકે મિથ્યાત્વ ક્યારેય અધૂરું પરિણમતું નથી અને સમ્યક્ ક્યારેય અધૂરું થતું નથી. મિથ્યાત્વ થયું તો પૂરું અને સમ્યક્ થયું તોપણ પૂરું.

એક ભાઈ ચર્ચા કરતા હતા. ચોવીસ તીર્થંકર, નવ તત્ત્વો, નિશ્ચયનય, વ્યવહારનયની અનેક વાતો શ્વેતાંબર સંપ્રદાયમાં પણ છે. ઘણી વાતો મળતી આવે છે. ક્યાંક થોડોક ફેર હોય તો ગૌણ કરીને બધાને સાથે રાખીએ તો શું ખોટું? ભગવાન મહાવીરનો પંથ છે. જૈન સંપ્રદાય તો ભગવાન મહાવીરનો પંથ કહેવાય છે. બધાને સાથે રાખીએ. થોડુંક જતુ કરી દઈએ. એ તો થોડુંક છે ને. ન મળે એવી તો વાત થોડીક છે અને એમાં કેટલીક તો વળી વ્યવહારની છે, નિશ્ચયની થોડીક હશે કદાચ પણ હવે એ થોડુંક હોય તો જતું કરી દઈએ. જતું કરવું કે ન કરવું આ સવાલ છે. અને ઉદાર ચિત્ત હોય. મોટા મનના માણસે તો જતું જ કરવું જોઈએ ને?

મિથ્યાત્વને પોષણ આપવાનો પ્રશ્ન ક્યાંય પણ હોઈ શકે નહિ. સિદ્ધાંતમાં બાંધ છોડ થાય, સિદ્ધાંતમાં સમાધાન થાય એવું કદી હોઈ શકે નહિ. પણ તો પછી સંખ્યા ઘટી જશે. સંખ્યા ઘટે, સંખ્યા વધે એની સાથે સત્યને કાંઈ સંબંધ જ રહેતો નથી.

એનાથી નિરપેક્ષ જ છે સત્ય તો.

‘ટોડરમલજી’ને પ્રશ્ન કર્યો છે. દોઢસો-બસ્સો વર્ષ પહેલા કોઈ મુનિ નહોતા. ‘ગુરુદેવ’નો ઉદય થયો ત્યારે તો માંડ આંગળીને વેઢે ગણાય એવા બે-પાંચ મુનિ હશે. એ બે-પાંચ સંપ્રદાયમાં. અત્યારે બસ્સો જેટલા થઈ ગયા છે. જેમ જેમ શિથિલતા વધતી ગઈ એમ લોકો ભળતા ગયા. પણ એ પહેલા તો એથી કડકાઈ હતી. તો દોઢસો-બસ્સો વર્ષ પહેલા તો કોઈ મુનિ નહોતું. અને એમણે પ્રતિપાદન કર્યું કે નહિ, સિદ્ધાંતમાં કાંઈ ફેર નહિ ચાલે નહિ. આવી જો તમે ચુસ્ત નાકાબંધી કરશો તો પછી કોઈ મુનિ નહિ રહે. મુનિસંઘ નહિ રહે. એટલે મુનિસંઘ છે નહિ અત્યારે એનું શું કરશું? માટે ચલાવો. અને જે મુનિ થાય એના થોડાઘણા દોષ હોય તો ગૌણ કરીને મુનિ તરીકે સ્વીકારી લ્યો. એમ. બરાબર આચારમાં દેશકાળ થોડો એવો છે કે કઠણ છે બાહ્યાચાર શાસ્ત્રોક્ત પ્રમાણે જળવાવો. તો ગૌણ કરી નાખવું. પણ ત્યાગ જેટલો કર્યો હોય એટલો ત્યાગ એને બહુમાન આપીને એનું મુનિપદ સ્વીકારી લેવું.

એટલે એમણે એક દષ્ટાંત આપ્યું કે કદાચ હંસ ન દેખાય ક્યાંય, તો બગલાને હંસ માનવો કે ન માનવો? કેમકે બંનેની પાંખ ઘોળી છે, બંનેનો દેખાવ ઠીક છે. બંને ઉડનારા અને પાણીમાં ખોરાક લેનારા પ્રાણીઓ છે. મળતા છે. બન્નેની ચાંચ મોટી છે. ફેર દેખાય તો ચલાવી લેવું. બગલા છે એ માછલા ખાય છે અને હંસ છે એ સાચા મોતીનો ચારો ચરે છે.

એમ સાચા મુનિ ભાવલિંગી સંતો અંદરથી અતીન્દ્રિય આનંદનું ભોજન લે છે અને દ્રવ્યલિંગી અથવા દ્રવ્યલિંગી પણ નથી એ તો બધા રાગ અને મિથ્યાત્વનો આહાર લે છે. એ મિથ્યાત્વને પોષે છે. એક જિનમાર્ગ અને પરમાત્મપદનું પોષણ જેને કહેવાય એવા પરિણામ કરે છે. એકને સ્વીકાર કરતા બીજાનો વિરોધ થઈ જશે. શું થાય? વિરોધ બે પ્રકારે થાય. એક સીધો વિરોધ કરે, દ્વેષથી, કષાયથી. અને એક વિરોધીને અનુમોદન કરે, અન્યથાને અનુમોદન કરે. એ પણ વિરોધ જ છે. એમણે એ બધા ખુલાસા કર્યા ‘મોક્ષમાર્ગપ્રકાશક’માં. બહુ સુંદર ખુલાસા કર્યા છે.

‘પર સમીપ ગયા વિના,...’ એમાંથી લીધું. ભગવાનનો ઉપયોગ ક્યાંય પણ પરને જાણવા માટે પરની સમીપ જાય છે એવું બનતું નથી. પર સમીપ તો ન જાય પણ પરસન્મુખ થયા વિના, પોતાનું અંતર્મુખ અતીન્દ્રિય શુકલધ્યાનને છોડ્યા વિના સ્વરૂપમાં એકાગ્ર રહીને ‘પરસન્મુખ થયા વિના, નિરાળા રહીને...’ કોઈને પણ ભળ્યા વિના. દેહની સાથે ભળતા નથી. બીજાની સાથે ભળવાનો પ્રશ્ન નથી. ‘નિરાળા રહીને લોકાલોકના સર્વ પદાર્થોને અતીન્દ્રિયપણે પ્રત્યક્ષ જાણે છે.’ અતીન્દ્રિય

પ્રત્યક્ષપણે જાણી લે છે. આવું એમનું જ્ઞાન છે. જે જ્ઞાન પરપ્રકાશક છે, એ જ કાળમાં તે જ્ઞાન સ્વપ્રકાશક છે. એક જ કાળમાં જ્ઞાન સ્વને પણ પ્રકાશે છે અને એક જ કાળમાં જ્ઞાન પરને પણ પ્રકાશે છે. તો સ્વને પ્રકાશે છે એમાં? કે પોતાના સર્વ ગુણોના સર્વ પર્યાયોને, સર્વ અવિભાગ પ્રતિચ્છેદો સહિત જાણે છે. એટલે પોતાના દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયમાં કાંઈ જાણવું બાકી રહ્યું નહિ. પરિપૂર્ણ જાણ્યું. હવે એ સ્વઅપેક્ષા છે.

પરઅપેક્ષાથી? તો કહે સર્વ પદાર્થોને, સર્વ પદાર્થોના સર્વ ગુણોને અને સર્વ પદાર્થોની સર્વ ભૂત-વર્તમાન-ભાવિ પર્યાયોને સર્વ અવિભાગ પ્રતિચ્છેદો સહિત ત્યાં પણ બધું લઈ લેવું. કેવી રીતે જાણે છે? કે સ્વક્ષેત્રમાં રહીને જાણે છે. પરસમીપ ગયા વિના જાણે છે, પરસન્મુખ થયા વિના જાણે છે અને સર્વથા ભિન્ન રહીને, નિરાળા રહીને જાણે છે. આવું કેવળજ્ઞાનનું સ્વરૂપ છે. ખરેખર તો અહીંયાં કેવળજ્ઞાનનું સ્વરૂપ બહુ સાદી ભાષામાં એકદમ સ્પષ્ટ કર્યું છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એક સમયની વ્યક્ત શક્તિનું આટલું માપ છે એમ કહે છે. અંદર તો અનંતી છે. એનું માપ નીકળે એવું નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. કોઈની સામું જોતા નથી. અંતર્લીન છે. અંતર્લીન છે તોપણ જ્ઞાનની અંદર, એમના જ્ઞાનની અંદર બધા પદાર્થો, બધા પદાર્થોની અવસ્થાઓ બધું (જાણાય છે). એટલો વિશેષ ખુલાસો આમાં નથી. બોલ નાનો છે. પણ કેવળજ્ઞાનનું વર્ણન કરતા 'ગુરુદેવ' એમ કહેતા કે અનંત કાળ પહેલાની કે અનંત કાળ પછીની પોતાની કે કોઈપણ દ્રવ્યની પર્યાયને કેવી રીતે જાણે? પ્રત્યક્ષવત્, વર્તમાનવત્. વર્તમાનવત્ જાણે છે. વર્તમાનમાં જેમ પ્રત્યક્ષ થાય ને? એમ વર્તમાનવત્ જાણે છે. વીતી ગયેલી હોય તોપણ વર્તમાન જાણે થઈ રહી હોય એમ જાણાય એવી રીતે જાણે છે. અને ન થઈ ગઈ હોય અને અનંત કાળ પછી થવાની હોય એ વર્તમાન થાય તો આવી થાય એમ જાણે છે. એટલું ચોખ્ખું જાણવું છે વર્તમાનવત્.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. વિચાર નથી. એક સમયમાં યુગપદ્ જાણે છે. એક સેકન્ડમાં નહિ. વિચારમાં નહિ. વિચારથી નથી જાણતા. એક સમયમાં. વિચારમાં કેટલા સમય છે? અસંખ્ય સમય જાય છે. આપણને જે જ્ઞાનનો વિચાર આવે છે એ જ્ઞાન વિચારમાં તો અસંખ્ય સમય છે. એટલું નહિ. અહીંયાં ઉપયોગ હોય અને અહીંયાં તમારી સાથે વાત કરવામાં ચક્ષુઈન્દ્રિયનો ઉપયોગ લંબાય, અહીંયાં અક્ષર વાંચવા પછી

તમારી સામું જોવું. તો અહીંથી અહીંયાં ફરે ઉપયોગ છત્રસ્થ અવસ્થામાં, એમાં અસંખ્ય સમય જાય છે. કેટલા? અસંખ્ય સમય જાય છે. સેકન્ડ કરતાં ઓછો ભાગ છે. તોપણ અસંખ્ય સમય જાય છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કેવળજ્ઞાનમાં તો એક સમયમાં. એટલે કે આટલો જે ઉપયોગ છે એનો અસંખ્યમો ભાગ લઈએ. અબજમો ભાગ નહિ. અસંખ્યમો ભાગ લઈએ એટલા સૂક્ષ્મ કાળની અંદર સર્વ દ્રવ્યો, સર્વ પર્યાયો, સર્વ ગુણો, સર્વ અવિભાગ પ્રતિચ્છેદ જ્ઞાનની અંદર આવી જાય છે. એની સામું જોયા વિના. કોઈની સામું જોયા વિના જ્ઞાનની અંદર પ્રતિબિંબીત થઈ જાય છે. જ્ઞાન પોતાના અંતર્મુખપણાથી જરા પણ વિચલિત થતું નથી. અચલિત રહે છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એક સમય પછીની એ વર્તમાન ગઈ. પહેલી ભૂતમાં ગઈ. ભાવિની આવવાવાળી પ્રથમ સમયની પર્યાય વર્તમાન થઈ, બીજા સમયે એ જે વર્તમાન હતી એ ભૂતમાં ગઈ. આટલો ફેરફાર થયો. બાકી બધું એમનેમ રહી ગયું. બાકી બધું હલચલ વગરનું એમ ને એમ રહી ગયું. હલચલ વર્તમાન એક સમયમાં થાય છે. સર્વ દ્રવ્યોની હલચલ વર્તમાન એક સમય પૂરતી છે. બસ! એટલું ફરે છે. બીજું કાંઈ ફરતું નથી. બાકીનું બધું એમ ને એમ રહે છે.

જેમકે એક મોટું ગોળાકાર બનાવ્યું હોય અને એમાં એકસો ફોટાઓ જડ્યા હોય. વચ્ચે ઘરીથી ગોળાકારને ફેરવી શકાય. આ પુસ્તકો લેવા માટે બેંકમાં ને વકીલોને ત્યાં નથી હોતું? ફરતો ઘોડો નથી હોતો? ખુરશી ઉપર બેઠા બેઠા ફેરવી શકે. તો પહેલા નંબરનો ફોટો જોવે છે. પછી બીજા નંબરનો ફોટો જોવે. તો કેટલો ફેર પડ્યો? બાકીનો જે ક્રમ છે એ તો એમ ને એમ જ રહ્યો ને? કેમકે સોએ સો ક્રમથી જડેલા છે. બીજો શું ફેર પડ્યો એમાં? અગ્રતા...

કેવળજ્ઞાનમાં કોઈ એક્સિડેન્ટ નથી. કેવળજ્ઞાનમાં કોઈ અચાનક બનતું નથી. અચાનક બને છે એમ જણાય છે એવું કેવળજ્ઞાનમાં જાણવાનું બનતું નથી. એટલે કેવળજ્ઞાનીને ક્યારે પણ આશ્ચર્ય થતું નથી, કુતૂહલ થતું નથી. વિસ્મય થતું નથી કે આમ કેમ થયું? અરે..! આવું થયું! એવો વિસ્મય ન થાય, એવું આશ્ચર્ય ન થાય, એવું કુતૂહલ થાય નહિ. કેવળજ્ઞાનમાં એમ થતું નથી. તો સિદ્ધાંત અપેક્ષાએ જે મતિ-શ્રુતજ્ઞાન આવા કેવળજ્ઞાનને સ્વીકારે છે એને પણ આશ્ચર્ય, વિસ્મય અને કુતૂહલ ગયું છે. આશ્ચર્ય શું? કોઈપણ ઘટના થાય તો એમાં આશ્ચર્ય શું? થવા યોગ્ય હતી તે થઈ.

સર્વ પર્યાયો એના પરિપક્વ કાળે જન્મ પામે છે, જન્મે છે. જડની કે ચેતનની કોઈ પર્યાય અપરિપક્વ કાળે ઉત્પન્ન થતી નથી. ત્યાં એનું આશ્ચર્ય શું? ત્યાં એનો વિકલ્પ શો? એમાં સંદેહ શો? એમાં કુતૂહલ શું? એમાં અસમાધાન શું? કાંઈ વાત રહેતી નથી. એટલે સમાધાન એમ આવે છે કે એ બધો એ સંબંધિનો કોઈપણ વિકલ્પ છોડીને, સર્વ વિકલ્પ છોડીને તું સ્વરૂપસ્થ જ રહે. તારે કાંઈ બીજી રીતે રહેવાની કોઈ પરિસ્થિતિ છે જ નહિ. સ્વરૂપસ્થ જ રહે એ જ યોગ્ય છે. કાંઈપણ વિકલ્પ કરવો યોગ્ય નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ચોથા ગુણસ્થાને આ સ્થિતિ છે. ચોથા ગુણસ્થાને કેવળજ્ઞાનનું જ્ઞાન થયું. કેવળજ્ઞાન કેવું હોય એવું જ્ઞાન થયું. અને એક ન્યાયે સર્વ સમાધાન ઊભું થયું. કેમ સર્વ સમાધાન ઊભું થયું? કે સર્વાંગ સર્વ સમાધાનનો ભંડાર એના કબજામાં આવી ગયો. એની દૃષ્ટિના કબજામાં આવી ગયો. અસમાધાનનો પ્રશ્ન રહેતો નથી.

મુમુક્ષુ :- સર્વ સમાધાનનો ભંડાર છે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સર્વ સમાધાનનો. કોઈ સમસ્યા એવી નથી કે જેનું અસમાધાન ઊભું રહે. એવી કોઈ સમસ્યા નથી. સમ્યક્દૃષ્ટિ ચેલેન્જ મારે કે લાવો કોઈ સમસ્યા કે જેનું કોઈ સમાધાન ન હોય એવી કોઈ સમસ્યા લાવો. એવી કોઈ સમસ્યા રહેતી નથી. આ પરિસ્થિતિ છે. ચોથા ગુણસ્થાને મતિ-શ્રુતજ્ઞાનમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

એટલે તો ‘ગુરુદેવશ્રી’એ ‘પરમાગમસાર’માં લીધું છે કે જે ન્યાય બાર અંગની લબ્ધિધારી સાથે એવો ન્યાય ચોથા ગુણસ્થાનવર્તી સાધક સાથે. ગણદરદેવ જે ન્યાય કાઢે એ ન્યાય આ કાઢે-ચોથા ગુણસ્થાનવાળો કાઢે. કેમકે એમને મતિ-શ્રુત છે અને આમને મતિ-શ્રુત છે. ઉઘાડમાં ફેર છે.

મુમુક્ષુ :- બેય સાચા મતિ-શ્રુત છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બેય મતિ-શ્રુત સમ્યક્ છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમને લબ્ધિ છે અને આને પણ લબ્ધિ છે. લબ્ધિ-લબ્ધિમાં ફેર છે. થોડોક ફેર છે. અને ઉઘાડરૂપ લબ્ધિ છે, આમને ઉઘાડરૂપ લબ્ધિ નથી. પણ લબ્ધિ છે. લબ્ધિ નથી એવું કાંઈ નથી. વ્યક્ત લબ્ધિની અપેક્ષાએ એમને બાર અંગની લબ્ધિ છે, અવ્યક્ત લબ્ધિની અપેક્ષાએ આને કેવળજ્ઞાનની લબ્ધિ છે. બાર અંગની નહિ, કેવળજ્ઞાનની લબ્ધિ છે, કે જે કેવળજ્ઞાન પાસે બાર અંગ અનંતમા ભાગે છે. કેટલામા ભાગે છે? અનંતમાં ભાગે છે. એવી લબ્ધિનો ઘણી છે એ. એટલી મહત્તા

આપી છે. અને એટલી મહત્તા છે ને આપી છે. એવો વિષય છે.

આમ બહારમાં શું બને છે? કોઈ આપણા સ્નેહી હોય, સંબંધી હોય. સ્નેહી સંબંધી હોય. આપણને ખબર ન હોય કે અન્ય મતમાંથી સાચા માર્ગની અંદર ભળ્યા છે. ઓચિંતા ઘણા વર્ષે મળવાનું થાય અને એ વાત કરે કે, ભાઈ! આટલો ફેરફાર કર્યો છે. સન્માર્ગ મળી ગયો છે. અને અમને એમ ખ્યાલ છે કે તમે પણ ઘણા વખતથી એમાં છો. આપણે મળી ગયા તો વાત કરું છું. તો ઓલાને કેટલો આનંદ થાય? અરે વાહ! ભાગ્યશાળી તમે. એને પ્રમોદ થાય ને? કે તમે સન્માર્ગમાં ભળ્યા, મને તો બહુ આનંદ થયો. એમ ધર્માત્માઓને કોઈ મિથ્યાષ્ટિ જીવ મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરીને સત્ની પ્રાપ્તિ કરે છે, સન્માર્ગમાં ભળે છે ત્યારે બધાને પ્રમોદ થાય છે. મુનિ હોય તો મુનિને પ્રમોદ થાય છે. આ દંસણ મૂલ્યો ધર્મોમાં જે આધાર લીધા છે એની પાછળ એટલો હેતુ છે કે મુનિ તો મુનિદશામાં છે. એમને સમ્યક્દર્શનની મહિમા કરવાનો ક્યાં પ્રશ્ન છે? એ તો ચોથા ગુણસ્થાવર્તી જીવો છે સમ્યક્દષ્ટિઓ તો. પોતે છઠા-સાતમામાં છે. એનો મહિમા લખવાની એમને શું જરૂર પડી? કે એમને પ્રમોદ થયો. કોઈ જીવ અનંત સંસાર પરિભ્રમણનો છેદ કરીને સન્માર્ગને વિષે આવે છે ત્યારે એને પણ પ્રમોદ થાય છે. ગુણીશુ પ્રમોદ. ગુણીશુ પ્રમોદ એ ગુણ તો ચોથા ગુણસ્થાનથી એમને લાગુ થઈ ગયો છે. વૃદ્ધિગત થયો છે. આ ગુણવાન થયો. ગુણની દષ્ટિ એને થઈ. સ્વભાવની દષ્ટિ થઈ એટલે ગુણની દષ્ટિ થઈ. તો એને પ્રમોદ થાય છે. એટલે પ્રમોદથી પ્રશંસા, પ્રમોદવશ પ્રશંસા કરી છે.

મુમુક્ષુ :- ગુણીશુ પ્રમોદ. આવે જ આવે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પોતે ગુણના અભિલાષી છે એટલે આવે. એ બહુ કુદરતી છે.

(અહીંયા) કેવળજ્ઞાનનું સ્વરૂપ લીધું કે પરની સામે જોયા વિના અને ભિન્ન રહીને, દ્રવ્યથી અને ભાવથી બંને પ્રકારે 'નિરાળા રહીને લોકાલોકના સર્વ પદાર્થોને અતીન્દ્રિયપણે પ્રત્યક્ષ જાણે છે.' શાસ્ત્રમાં એને હસ્તામલકવત કહેવામાં આવે છે. હાથમાં રહેલું આમળું જણાય, ચોખ્ખું જણાય કે આ આમળું જ છે અને મોસંબી નથી. એમ જાણી શકે ને? એમ જણાય છે. એ દષ્ટાંત પણ અધૂરો પડે છે. કેમકે એના અંદરના પરમાણુ કાંઈ ચક્ષુઈન્દ્રિયમાં જણાતા નથી. ઉપરની સાઈડ જોવે તો નીચેની સાઈડ જોવાતી નથી. આ બાજુથી જોવે તો પેલી બાજુ નજરમાં આવતી નથી. બીજી બાજુથી સડેલું છે કે નહિ એ ફેરવીને જોવું પડે. હાથમાં રહેલા આમળાને ફેરવે તો બધી બાજુ જણાય. અહીંયાં ફેરવવાની જરૂર પડતી નથી. અંદરના, બહારના, દૂરના, નજીકના સર્વ પદાર્થો, સર્વ ક્ષેત્રના, સર્વ કાળવર્તી, સર્વ પદાર્થોને પૂરેપૂરા જાણે છે.

‘પરને જાણવા માટે તેઓ પરસન્મુખ થતા નથી.’ અન્યને જાણવા માટે કેવળજ્ઞાની સર્વજ્ઞ પરમાત્મા પરસન્મુખ થતા નથી. સમવસરણની સ્થિતિમાં પંડિતજીએ એ વાત લખી છે. ‘નથી એ જ્ઞેયોમાં તુજ પરિણતિ સન્મુખ જરા, ભલે સો ઈન્દ્રોના રતનમય સ્વસ્તિક બનતા.’

મુમુક્ષુ :- ‘નથી એ જ્ઞેયોમાં તુજ પરિણતિ સન્મુખ જરા, સ્વરૂપે ડૂબેલા...’

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘નમન તુજને એ જિનવરા.’ સ્વરૂપમાં ડૂબેલા છે. હે જિનેશ્વરદેવ! આપ તો સ્વરૂપમાં ડૂબેલા છો. સો-સો ઈન્દ્રો આપને નમે છે. એના મણિરત્નોના મુગટ આપના ચરણોમાં ઢળે છે. આપ તો કાંઈ સામું જોતા નથી. એ તો મુનિદશાથી થઈ ગયું છે. સમાજ, રાજા, મહારાજા, શેઠિયાઓ, ચક્રવર્તીઓ આવીને વંદન કરે. મુનિ સામું જોતા નથી. આ રાજા છે માટે એને આવકાર આપવો એ વાત નથી. અભિપ્રાય તો ચોથા ગુણસ્થાને છે.

‘સોગાનીજી’ને પેલા મીલ માલિકે કહ્યું. એની એજન્સી હતી. હજારો-લાખો રૂપિયા કદાચ કમિશનના આપતા હશે. સાંભળ્યું છે કે તમે બહુ ધર્મમાં ઊંડા ઉતર્યા છો. બીજી કાંઈ ખબર નહિ. કોઈ છાપ ઊભી થઈ હશે. કારણ કે આમનું ધંધામાં પણ જવા-આવવાનું અનિયમિત. તો કહે, આવો છો ત્યારે થોડું મને સમજાવોને. મને સમજાવવા માટે ક્યારેક ક્યારેક આવો તમે. આવ્યા કરો તમે. તો એમનો ટોન તો સમજી ગયા કે હું આને કમાણી કરાવું છું માટે કાંઈક આ અપેક્ષા રાખે છે. આ કાંઈ એવી રીતે તો સોદાબાજીમાં તો કાંઈ આવી શકાય નહિ. તો કહ્યું, મારી પાસે વખત જ ક્યાં છે કે હું તમને સમજાવવા આવું. આ તો થોડો વ્યવહારનો વિકલ્પ છે એટલે આવું છું તમારી પાસે. પણ એ તો એ સંબંધી વાત છે. એટલા પૂરતી જ વાત છે, એટલો જ સંબંધ છે. આગળપાછળ કાંઈ મારે લગવાડ નથી. તમારી સાથે સંબંધ કેટલો? કે ઉદયની અંદર ઉપયોગ જાય એટલો. વાત પૂરી થઈ ગઈ. આગળ પણ નહિ અને પાછળ પણ નહિ. એથી વધારે નહિ. પરચીસ વર્ષનો? પરચીસ વર્ષનો નહિ, એક ક્ષણનો પણ નહિ. પછી કાંઈ લગવાડ નહિ. ના પાડી દીધી. એટલે કોઈ આર્થિક સંબંધ અને ધાર્મિક સંબંધ બે વાતને સાથે જોડવાનો પ્રશ્ન હોઈ શકે નહિ. દર્શનમોહનું આવરણ થાય છે.

‘પ્રયોજનસિદ્ધિ’માં એક પોઈન્ટ લીધો છે કે દર્શનમોહનું આવરણ થાય. એટલે એ પ્રકાર જ્ઞાનીને-સમ્યક્ષિને તો સ્વપ્નમાં પણ હોઈ શકે નહિ. જાગતા તો પ્રશ્ન નથી. એ સપનું પણ ન આવે કે અહીંથી લાભ લેવાનો છે. એ વાત નથી. કોઈ મુમુક્ષુથી નહિ, કોઈ અન્યથી નહિ. એ રીતે. આ શેઠિયા છે, એને મુમુક્ષુ બનાવી

નાખીએ. આપણને લાભ રહેશે, બીજાને લાભ રહેશે, સમાજને લાભ રહેશે. સમાજને લાભ રહે તો મારે આર્થિક સંબંધ નથી. મારી સાથે, બીજાની સાથે આ કોઈ ધંધો માંડ્યો નથી. દર્શનમોહ લાગે. તીવ્ર મિથ્યાત્વ થાય. મિથ્યાત્વ થાય નહિ, તીવ્ર મિથ્યાત્વ થાય. અરે..! જે દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રથી અપેક્ષા રાખવાની નથી તો અન્યથી અપેક્ષા રાખવાનો પ્રશ્ન ક્યાં રહે છે? જે દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની સમીપે જતા જે અપેક્ષા નથી રાખવાની એ અપેક્ષા અન્ય જીવના સંબંધ સાથે તો ક્યાં પ્રશ્ન જ રહે છે. એ પ્રશ્ન રહેતો નથી.

એટલે ‘પરને જાણવા માટે તેઓ પરસન્મુખ થતા નથી.’ કેવળજ્ઞાનમાં પરસન્મુખતા થતી નથી. છત્રસ્થને આવરિત ઉપયોગ હોવાને લીધે, ઉપયોગનું જ્ઞાન આવરિત હોવાને લીધે પરને જાણવાના કાળે પરસન્મુખતા ઊભી થાય છે. પછી ચારિત્રનો ત્યાં દોષ લાગે છે અને જેટલું ચારિત્ર શુદ્ધ છે એટલો દોષ અલ્પ છે. જેટલું ચારિત્ર અશુદ્ધ છે એટલો દોષ ત્યાં તીવ્ર છે. એટલું લેવું. પણ સમ્યક્દષ્ટિ હોય અને છત્રસ્થ હોય તોપણ એને પરને જાણવામાં પરને જાણવાનો દોષ નથી, પર જણાય તેનો દોષ નથી પણ પર સન્મુખ થાય એનો દોષ છે. કેવળજ્ઞાનમાં એવો દોષ ઉત્પન્ન થતો નથી. ચારિત્ર પ્રગટ થયું છે. યથાખ્યાત્ પરિપૂર્ણ વીતરાગચારિત્ર ત્યાં પ્રગટ થઈ ગયું છે. બારમા ગુણસ્થાનથી. એક ગુણસ્થાન એડવાન્સ પહેલા થઈ ગયું છે. તેરમા ગુણસ્થાને એ પ્રશ્ન રહેતો નથી.

નીચે સિદ્ધાંત લીધો છે. કેમકે ‘પરસન્મુખ થવાથી તો જ્ઞાન દબાઈ જાય છે-રોકાય જાય છે,...’ આવરણ આવે છે. જીવ પરસન્મુખ થાય ત્યારે એની જ્ઞાનશક્તિ બીડાય. જીવ સ્વસન્મુખ થાય ત્યારે એની જ્ઞાનશક્તિ ખીલે. વિકસિત થાય. આ વિજ્ઞાન છે. ગુણને અવરોધ થવાનું અને ગુણને વિકાસ પામવાનું આ વિજ્ઞાન છે. બીજી કોઈ પરિસ્થિતિ નથી. આ તો વૈજ્ઞાનિક પરિસ્થિતિ છે. જીવ નામના પદાર્થની આ વૈજ્ઞાનિક પરિસ્થિતિ છે. ‘પરસન્મુખ થવાથી...’ જેટલો ખેંચાય. પરને જાણવામાં આશ્ચર્યથી, કુતૂહલથી, વિસ્મયથી જેટલો ખેંચાય એટલો જ્ઞાનને આવરણ કરે. અને જેટલો સ્વરૂપસ્થ રહે એટલું જ્ઞાન વિકાસ પામે. બસ. સીધેસીધી વાત આ છે.

મુમુક્ષુ :- ..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કોઈપણ હોય ને. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર કોઈ હોય ને. બીજા તો બધા વિષય અશુભમાં જાય છે. પાંચ ઈન્દ્રિયના વિષય તો અશુભમાં જાય છે. પણ જે શુભવિષય છે દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રનો એ પ્રત્યે પણ પરસન્મુખ થાય એટલે જ્ઞાન બીડાય.

હવે એક પ્રશ્ન વિચારીએ કે શાસ્ત્ર વાંચવાથી જ્ઞાન ઉઘડે કે શાસ્ત્ર વાંચવાથી

જ્ઞાન બીડાય? એ કહો.

મુમુક્ષુ :- બીડાય એમ કીધું આપે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- દેખાય છે તો એવું કે વાંચતા વાંચતા જ્ઞાન ઉઘડતું હોય એવું દેખાય છે.

મુમુક્ષુ :- સમજાવો અમને.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પાપ કરતાં કરતાં પુણ્યનું ફળ મળે છે કે નહિ? આ પૈસા કમાય છે એ શું છે? પૈસા આવે છે એ પુણ્યનું ફળ આવે છે અને જે પ્રવૃત્તિ કરે છે એ પાપની. દેખાવ કેવો વિચિત્ર છે કે કરે પાપ અને એનું ફળ દેખાય પુણ્યનું. પુણ્યનું ફળ દેખાય. એમ અહીંયાં પરસન્મુખ થાય અને જ્ઞાન ઉઘડતું દેખાય. ઊલટુ-સુલટુ થાય છે. જ્ઞાન ઉઘડવું એ પૂર્વનો ક્ષયોપશમ છે.

શાસ્ત્ર વાંચતા વાંચતા કે સાંભળતા સાંભળતા જે જ્ઞાનનો ઉઘાડ થાય છે, એ જ કાળે ઉઘાડ થાય છે, આ બાજુ વાંચે, આ બાજુ સાંભળે અને જ્ઞાન ઉઘડે. ક્ષયોપશમનો. એને એમ લાગે-ભ્રમ થાય કે વાંચવાથી જ્ઞાન થયું, સાંભળવાથી જ્ઞાન થયું. ભગવાન કહે છે કે તારી ભ્રમણા છે. જ્ઞાન તો જ્ઞાનમાંથી થાય છે. પહેલી વાત તો એ છે કે જ્ઞાન તો જ્ઞાનમાંથી જ થાય છે. સાંભળવા-વાંચવાથી તો જ્ઞાન થતું જ નથી. આ મૂળની વાત છે. બીજું, તે કાળે જે ઉઘાડ થયો એ પૂર્વ કર્મનો ક્ષયોપશમનો નિશ્ચિત સમય હતો. પર બાજુ તારો ઉપયોગ ખેંચાણો માટે જ્ઞાન ખીલ્યું છે એ વસ્તુસ્થિતિ નથી.

આમાં તો બહુ તર્ક આવે છે. કોઈ 'ટોડરમલજી'નો આધાર લે છે ઘણા મુમુક્ષુ. ચર્ચા તો ઘણી થાય. તો કહે, સામાન્ય કરતા વિશેષ બળવાન છે માટે શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય વિશેષ કરવો એવું 'ટોડરમલજી'નું સૂચન છે. એક જગ્યાએ એ વાત આવે છે. એ મુમુક્ષુ, ધર્માત્માઓ પણ શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય કરે છે. શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય કરવાથી એનું જ્ઞાન સામાન્ય હોય એમાંથી વિશેષ થાય છે, ઘણું જાણે છે. સામાન્ય જ્ઞાન હોય એના કરતા વિશેષ જ્ઞાન હોય તો એ જ્ઞાન બળવાન ગણાય છે. કેમકે ઘણા પડખાથી ઓણે જાણ્યું છે. સામાન્ય કરતા વિશેષ બળવાન હોવાથી શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય છે એ કર્તવ્ય છે. મૂળ તો વાત, મુદ્દો છે એ આટલો છે.

હવે તમે એમ કહો કે અહીંયાં પરસન્મુખ થાય તો જ્ઞાન દબાય છે. આ સિદ્ધાંતનું શું? અહીં તો આ સિદ્ધાંતિક વાત છે. આ વાત સિદ્ધાંતની છે. સિદ્ધાંત ત્રણે કાળે અફર છે. એમાં કોઈ ફેરફાર નથી. હવે ત્યાં શું અપેક્ષા લેવી? કે ત્યાં જે જ્ઞાન ખીલે છે એ પૂર્વ કર્મને લઈને ખીલે છે. પૂર્વ કર્મનો ત્યાં ક્ષયોપશમનો ફેરફાર થાય

છે એટલે જ્ઞાન ખીલે છે. બીજું કાંઈ કારણ નથી. પણ એ બાલ્ય ઉઘાડ છે પાછો. એ કોઈ અંતરંગ ઉઘાડ નથી.

એટલા માટે ‘પરમાગમસાર’માં ૪૦૦ અને ૫૦૦ આસપાસના જે બધા બોલો છે એમાં પરલક્ષી ઉઘાડજ્ઞાન ઉપર ‘ગુરુદેવે’ બહુ પ્રહાર કરેલા છે. જેમ કોઈ સંપ્રદાયની અંદર ક્રિયા કરતાં કરતાં આત્માને લાભ થશે, ધર્મ થશે એમ માને એ એક એને શલ્ય છે. એમ શાસ્ત્ર વાંચતા વાંચતા ધર્મ થશે એમ કોઈ માને તો એને એટલું જ એ શલ્ય છે. શલ્ય શબ્દ વાપર્યો છે. એનો અર્થ શું છે? એ તો પરસન્મુખતા છે. શાસ્ત્ર તો એમ કહે છે કે તું અંતર્મુખ થા. ભગવાનની સામું તું જોતો હો તો ભગવાન પોતે એમ વગર કહ્યે દર્શાવી રહ્યા છે, બોધ આપી રહ્યા છે કે જો હું અંતર સન્મુખ છું પરિપૂર્ણ. તું અંતર્મુખ થઈ જાય. મારે કહેવાની પણ જરૂર નથી. હું જે કરું છું એના ઉપરથી, મારા પરિણામન ઉપરથી, મારા દશ્ય ઉપરથી તું બોધ પામી જા કે આમ અંતર્મુખ રહેવા જેવું છે. બહાર જવાનો પ્રશ્ન છે નહિ. એ તો વગર કીધે છે. કહે તો એમ જ કહે, પછી બીજું કાંઈ કહે? વાણીમાં એ જ વાત આવવાની છે. ગુરુને પણ એ જ વાત આવવાની છે. શાસ્ત્રની પણ એ જ વાત આવવાની છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, સીધી વાત છે એ તો. પ્રયોજનને સાધતું નથી. પ્રયોજનની વિરુદ્ધ જાય છે. પ્રયોજનથી વિરુદ્ધતા સાધે છે. પ્રયોજન સાધવાની વાત તો એકબાજુ રહી. એ તો પ્લસ પોઈન્ટ તમે વાત કરી કે પ્લસ પોઈન્ટ આમાં નથી. અરે..! પ્લસ પોઈન્ટ નથી માયનસ પોઈન્ટ છે અહીં તો. એ વાત લીધી છે કે જ્ઞાન દબાય જાય છે એમાં તો નુકસાન થાય છે.

એ તો ‘સોગાનીજી’એ કહ્યું કે, ‘સુનના સુનાના નુકસાન હૈ. સુનનેવાલે કો ઔર સુનાનેવાલે કો. દોનો કો અપની અપની યોગ્યતા અનુસાર નુકસાન હૈ.’ સંભળાવવાળા તો કોઈ જ્ઞાની હોય. તો એને સંભળાવાથી નુકસાન છે? હા. પણ એની યોગ્યતા પૂરતું. જેટલું પરસન્મુખપણું થાય, ચારિત્રમાંથી જેટલી ચ્યુતિ થાય એટલું નુકસાન છે. એ સંભળાવવાનો રાગ છે એને. આને સાંભળવાનો રાગ, આને સંભળાવવાનો રાગ. રાગમાં લાભ છે એ વાત જૈનદર્શનના સિદ્ધાંતની ક્યારેય નથી. વીતરાગદર્શનમાં એ વાત નથી કે રાગથી લાભ થાય. એ વાત આ માર્ગની નથી.

સર્વજ્ઞદેવનો મહિમા કરતાં કરતાં સિદ્ધાંતની વાત વચ્ચે નાખી છે. ભગવાન પરસન્મુખ થતા નથી એમાંથી એ સિદ્ધાંત સ્પષ્ટ થાય છે કે જેઓ પરસન્મુખ થાય

છે તે સર્વને-કોઈપણ હોય, એમાં કોઈના માટે અદકુ-ઉણું તોળવાની વાત રહેતી નથી. કોઈના માટે ઓછુવતું તોળવાનો પ્રશ્ન નથી. જો પરસન્મુખ થાય છે તેમને પરસન્મુખ થવાથી તેનું જ્ઞાન દૂભાય છે. એ વખતે એને જ્ઞાનાવરણીયનો બંધ પડે, પડે ને પડે જ. જ્યારે બંધ પડે ત્યારે ઉઘાડનો કાળ હોય તો જ્ઞાન ઉઘડતું દેખાય એટલે વસ્તુના સ્વરૂપને નહિ જાણનારો જીવ ભ્રમણામાં પડે કે મેં જોયું અને મેં જે જોયું એનું જ્ઞાન થયું. મારું જ્ઞાન વધ્યું કે નહિ? મારું જ્ઞાન વધ્યું કે નહિ? એવી વાત છે.

એવું ઘણી વાર આપણે ત્યાં આ સિદ્ધાંત બહુ સરખી રીતે ન બેઠો હોય તો કોઈને ભૂલ થાય છે કે જુઓ! જેટલું વાંચો એટલું જ્ઞાન તો વધ્યું કે નહિ? જેટલું સાંભળો એટલું જ્ઞાન વધ્યું કે નહિ? જેટલું જાણો-જુઓ એટલું જ્ઞાન વધ્યું કે નહિ? એ જ્ઞાન વધ્યું છે એવી રીતે એનું અનુસરણ કરીને આગળ વધાય નહિ. ત્યારે તો જ્ઞાનાવરણીયનો બંધ પડે છે. એ તો વધેલું દેખાય છે એ તો પૂર્વ કર્મ છે. એ કાંઈ વર્તમાન પ્રયત્નથી વધ્યું છે એમ માનવું જોઈએ નહિ.

મુમુક્ષુ :- ... એ બધું જાણે છે એ બધું ક્ષયોપશમ જ્ઞાન જ છે ને?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ક્ષયોપશમ જ છે. એ તો લબ્ધિ થઈ જાય છે. મંદ કષાયની લબ્ધિ થઈ જાય. મંદ કષાયના ફળનું છે.

મુમુક્ષુ :- બધાય કર્મજનિત?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કર્મજનિત છે. લબ્ધિ બધી કર્મજનિત છે. પછી અગિયાર અંગની હોય કે બાર અંગની હોય. કેવળજ્ઞાનની લબ્ધિ કર્મજનિત નથી. બે લબ્ધિમાં આ ફેર છે. પછી એક બીજો સિદ્ધાંત વિચારવા જેવો છે કે કેવળજ્ઞાન શાસ્ત્ર વાંચતા વાંચતા કોઈને ન થાય કે વાણી સાંભળતા સાંભળતા કેવળજ્ઞાન ન થાય. દિવ્યધ્વનિ સાંભળતા પણ કેવળજ્ઞાન ન થાય.

મુમુક્ષુ :- સમવસરણમાં થાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સમવસરણમાં થાય કે ગમે ત્યાં થાય. સમવસરણ બહાર થાય કે સમવસરણની અંદર થાય પણ સાંભળતા સાંભળતા ન થાય, વાંચતા વાંચતા ન થાય, વાત કરતાં કરતાં ન થાય, કોઈ પ્રવૃત્તિ કરતાં કરતાં ન થાય. શ્વેતાંબરમાં કથાઓ આવે છે કે ફલાણું કરતાં કરતાં (કેવળજ્ઞાન થઈ ગયું). વિચાર કરતાં કરતાં પણ ન થાય. વળી બીજી પ્રવૃત્તિ કરતાં ન થાય. વિચાર કરતાં કરતાં ન થાય. પણ સ્વરૂપમાં એકાગ્રતારૂપ જે ધ્યાન છે એ ધ્યાન પણ શુક્લધ્યાનની શ્રેણી માંડે એટલે ઉચ્ચ-ધર્મધ્યાનનો તબક્કો છોડીને ઉપરના સ્તરમાં જાય ત્યારે કેવળજ્ઞાન થાય. એ કેવળજ્ઞાનને

વાણીનો સંપર્ક ન હોય, શાસ્ત્રનો સંપર્ક ન હોય, ભગવાન સામે સાક્ષાત બિરાજતા હોય તો એનો સંપર્ક ન હોય, એના ઉપયોગને કોઈ સંપર્ક હોઈ શકે નહિ. ત્યારે કેવળજ્ઞાન થાય છે. તો આ સિદ્ધાંત પ્રમાણે એનો અર્થ શું થયો?

પરસન્મુખ થવાથી જો જ્ઞાન રોકાય છે તો સ્વસન્મુખ થવાથી જ્ઞાન ખીલે છે. કેવળજ્ઞાન પર્યતનું જે જ્ઞાન ખીલે છે એ સ્વસન્મુખતાને કારણે ખીલે છે, પરસન્મુખતાથી જ્ઞાન ખીલતું નથી. આ સિદ્ધાંત સ્વરૂપ નિશ્ચયથી ઊભો થયેલો છે. સ્વરૂપ નિશ્ચય સ્વસન્મુખતામાં કર્યો ત્યારથી સમ્યક્ સન્મુખ થયો. જ્ઞાનની પ્રધાનતામાં સન્મુખ થઈને સ્વરૂપ નિશ્ચય કર્યો ત્યારથી જ્ઞાનની જાત બદલી, ત્યારથી એણે એ જ્ઞાન મતિ-શ્રુત ભવભ્રમણનું કારણ થાય એ જાતનું ન રહ્યું. સંસ્કાર પડ્યો ને! પતી ગઈ વાત. ત્યારથી એ લાઈન શરૂ થઈ છે. ઠેઠ કેવળજ્ઞાન સુધી પરસન્મુખતાનો એકાંતે નિષેધ છે. પરમાર્થે એકાંતે પરસન્મુખતાનો નિષેધ છે.

મુમુક્ષુ :- સામાન્ય વિશેષ બળવાન આવી ગયું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બધું એમાં આવી ગયું. બધા ખુલાસા એમાં આવી ગયા.

ત્યાં તો મર્યાદા એ લીધી છે કે જે જીવો શાસ્ત્ર વાંચતા નથી અને પ્રમાદથી અન્ય પ્રવૃત્તિમાં લાગેલા રહે છે અથવા અશુભ છોડીને કોઈ બીજી શુભ પ્રવૃત્તિમાં લાગે છે. પૂજા પહેલા કરવી કે સ્વાધ્યાય પહેલા કરવો? હજી આપણા મુમુક્ષુમાં ઘણાને એ ખબર નથી.

મુમુક્ષુ :- સ્વાધ્યાય ચાલતો હોય ત્યારે પૂજામાં બેસે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. સ્વાધ્યાય ચાલતો હોય ને પૂજામાં બેસે, પૂજામાં બેસે અને સ્વાધ્યાયમાં ન બેસે. એ પ્રકાર હોય છે. એને શુભભાવ ક્યાં ક્યા સ્તરનો થાય છે એ શુભભાવના નીચ-ઉચ્ચ કોટીના વિષયની પણ સમજણ નથી. સમજણવાળું જ્ઞાન નથી. બીજા જ્ઞાનનો તો પ્રશ્ન નથી. એટલો ફેર છે. તત્ત્વજ્ઞાનના સમજવા કાળે જે શુભભાવ થાય અને પૂજા-ભક્તિના શુભભાવ થાય એમાં ઘણું અંતર છે. આમાં વિશેષ પ્રકાર છે. ઉચ્ચ કોટીનો છે.

મુમુક્ષુ :- એક કલાક ગઈ ખબર પણ ન પડી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પરિણામ ઉપર આધાર છે. પણ સામાન્ય રીતે શુભભાવનો પ્રકાર જ ફેર છે. કેમકે વિષય ફેર છે આખો. આમાં પોતાના શુદ્ધાત્માને લક્ષ કરવાનો વિષય વિચારમાં આવે છે. ઓલામાં તો બહુભાગ ઉપયોગ છે એ પદ્ધતિસર ચાલ્યો જાય.

તા. ૮-૮-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૧૩, ૪૧૪
પ્રવચન નં. ૩૨૬

‘બહેનશ્રીનાં વચનામૃત’ ૪૧૩. જિનેન્દ્ર પરમાત્મા ... એમના કેવળજ્ઞાનનો વિષય ‘તેઓ પરસન્મુખ થતા નથી.’ સ્વસન્મુખ .. લોકાલોકને ... જાણાઈ આવે છે. એમાંથી એ .. સ્પષ્ટ થાય છે. સ્વસન્મુખ રહેતા હોવાથી તેમના જ્ઞાનને આવરણ (નથી). જે જીવનું જ્ઞાન પરસન્મુખ થાય છે ‘તેનું જ્ઞાન દબાઈ જાય છે-રોકાઈ જાય છે, ખીલતું નથી.’ અહીંયાં જ્ઞાનની જે મૂળની શક્તિ છે એના વિકાસનો વિષય છે. ઉઘાડનો વિષય અહીંયાં નથી. જ્ઞાનની મૂળની શક્તિ પોતાના સ્વરૂપ સન્મુખ રહેવાની છે. પરસન્મુખ થાય તે તેની નબળાય છે. શક્તિ નથી પણ નબળાય છે. સ્વસન્મુખ રહીને સર્વને જાણવાનું સામર્થ્ય હોવા છતાં પરસન્મુખ થઈને જાણવું પડે એ એનો ગુણ નથી, એ એની ક્ષતિ છે. જેમ કોઈ વ્યક્તિને વગર માથે જોઈએ તેના કરતાં વધારે મળે, માગવું જ ન પડે, એને માગવું પડે તો એ એને અનુકૂળ નથી પણ એને પોતાની યોગ્યતાને પ્રતિકૂળ વાત જાય છે.

એમ જે જ્ઞાનને સર્વ જ્ઞેયો સામેથી પોતાનું જ્ઞેયત્વને લઈને સમર્પણ કરે એ જ્ઞાનને સામે ચાલીને જાણવા માટે જાવું પડે એ કાંઈ જ્ઞાનનો ગુણ નથી. દોષ છે.

એટલે અહીંયાં એમ કહ્યું કે પરસન્મુખ થવું એ પણ જ્ઞાનનો દોષ છે. પરને જાણવું તે જ્ઞાનનો દોષ નથી. પર જાણાય તે જ્ઞાનનો દોષ નથી. પણ પરસન્મુખ થવું તે જ્ઞાનનો દોષ છે. શાસ્ત્રમાં શુક્લધ્યાનનું વિવરણ આવે છે. પૃથક્ત્વ, વિતર્ક વિચાર ને એ બધા ભેદો આવે છે. એમાં ઉપયોગ તો નવમા ગુણસ્થાનથી, જોકે સાતમાથી જ નિર્વિકલ્પ છે પણ આ તો નવમાંથી ધ્યાન શરૂ થાય છે. નવ, દસ, બાર, તેરમે. તો એ ગુણસ્થાનની અંદર નિર્વિકલ્પ એકાગ્રતા સ્વરૂપમાં હોવા છતાં શું પરિસ્થિતિ છે? જ્ઞાતિ પરિવર્તન ક્રિયા છે. ‘પ્રવચનસાર’માં આ વિષય આવે છે. જ્ઞાતિ પરિવર્તનની ક્રિયા. એક જ્ઞેયથી બીજા જ્ઞેય ઉપર, એક જ્ઞેયથી બીજા જ્ઞેય ઉપર જ્ઞાન પરિવર્તન પામે છે. એટલી સૂક્ષ્મ કેવળીગમ્ય અસ્થિરતાની પરિણતિ છે. જ્ઞાનગુણની. તો એને પણ અહીંયાં કેવળજ્ઞાનમાં બાધક ગણવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :- આમ તો અંદર ને અંદર જ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અંદર ને અંદર છે પણ ત્યાં ભેદ પડે છે. દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયિના સુક્ષ્મ ભેદ પડે છે. એકને એક જે જ્ઞેય ઉપર જ્ઞાન સ્થિર રહે તો કેવળજ્ઞાન પ્રગટે. પણ ત્યાં પણ જ્ઞાનિ પરિવર્તન લીધું છે. ‘પ્રવચનસાર’માં ચરણાનુયોગસૂચક ચૂલિકામાં એ વિષય ચાલ્યો છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એક જ ... ઉપર .. એ પ્રકારના જે જ્ઞાનના ભેદો છે એ ભેદ...

એ આ સિદ્ધાંત છે કે પરસન્મુખ થવાથી, પરસન્મુખના ભેદ પડવાથી, અભેદમાં ભેદ પડવાથી પણ જ્ઞાન રોકાય છે, જ્ઞાન ખીલતું બંધ થાય છે. અને વસ્તુના સ્વરૂપમાં ગુણભેદ, પર્યાયભેદ આદિ કથંચિત વસ્તુનું સ્વરૂપ છે, સર્વથા વસ્તુનું સ્વરૂપ નથી પણ કથંચિત એ વસ્તુનું સ્વરૂપ છે. તોપણ એ ઉપાદેયરૂપ જે અભેદ પરમાત્મા, એની અપેક્ષાએ એનો નિષેધ કરવામાં આવે છે. તો બીજા પરજ્ઞેયોની સન્મુખ થવાનો તો સવાલ પ્રશ્ન જ રહેતો નથી.

‘પૂણ્ડરિકે પરિણમી ગયેવું જ્ઞાન કોઈને જાણ્યા વિના રહેતું નથી.’ એટલે કે કોઈ પદાર્થ તે જ્ઞાનમાં જાણાયા વિના રહેતો નથી. એનો અર્થ એમ કે જાણ્યા વિના રહેતું નથી. બેય એક જ વાત છે. પણ કોઈને જાણ્યા વિના કેવળજ્ઞાન રહેતું નથી એટલે બધાને જાણવા માટે, બધાની સન્મુખ એની ઉપયોગની પર્યાય થાય છે કેવળજ્ઞાનની, એવું કેવળજ્ઞાનનું સ્વરૂપ સમજવા યોગ્ય નથી. એવું નથી. ‘પૂણ્ડરિકે પરિણમી ગયેવું જ્ઞાન કોઈને જાણ્યા વિના રહેતું નથી.’ એટલે કે કોઈ અજ્ઞાણ્યું રહે એવું બનતું નથી.

‘તે જ્ઞાન સ્વચૈતન્યક્ષેત્રમાં રહ્યાં રહ્યાં, ત્રણે કાળનાં તેમ જ લોકાલોકના બધાં સ્વ-પર જ્ઞેયો જાણે કે જ્ઞાનમાં કોતરાઈ ગયાં હોય તેમ, સમસ્ત સ્વ-પરને એક સમયમાં સહજપણે પ્રત્યક્ષ જાણે છે;...’ કોતરાઈ ગયા હોય. કોતરાયેલું ભૂંસાય નહિ. ‘પ્રવચનસાર’માં ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે’ એવા શબ્દો વાપર્યા છે. કોતરાઈ ગયા હોય, ખોડાઈ ગયા હોય, જડાઈ ગયા હોય, ચિતરાઈ ગયા હોય એવા ત્રણ-ચાર-પાંચ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે. ‘તે જ્ઞાન સ્વચૈતન્યક્ષેત્રમાં રહ્યાં રહ્યાં,...’ જેટલું દેહપ્રમાણ આત્માનું ક્ષેત્ર છે. કેવળજ્ઞાનીને ભિન્ન ભિન્ન દેહપ્રમાણ કાળ અનુસાર હોય છે આ ક્ષેત્રની અંદર. એટલે તો ભગવાન ઋષભદેવસ્વામીના દેહની પાંચસો ધનુષની કાયા છે. તો અંતિમ તીર્થંકર ભગવાન મહાવીરસ્વામી શરીરની ઊંચાઈ સાત હાથની છે. કાળક્રમે આયુષ્ય ઓછા હોય છે. અને દેહના જે પ્રમાણ છે એમાં ઊંચાઈ ઘટતી

જાય છે. હજી પણ ઊંચાઈ ઘટતી જશે. અને એ દિવસે દિવસે સ્પષ્ટ જોવામાં આવે છે કે અત્યારે છ ફૂટનો માણસ તો લાંબો માણસ, ઊંચો માણસ અને પડછંદ માણસ ગણાય છે. કેમકે પાંચ અને પાંચની આસપાસ, પોણા પાંચ, સવા પાંચ, સાડા ચાર, પોણા પાંચ, સવા પાંચ, પાંચ એટલી જ લગભગ ઊંચાઈ જોવામાં આવે છે. હજી એ પણ ઘટતું જશે. આયુષ્ય પણ ઘટતા જશે. એવું નથી કે વિજ્ઞાનની શોધ થઈ છે માટે હવે આયુષ્ય લંબાતા જશે.

હમણા થોડા કાળમાં એવું બન્યું છે કે પહેલા કાંઈક સાંઈઈની એવરેજ હતી એ હમણા કાંઈક પાંસઠ આસપાસની એવરેજ થયો છે. કેમકે દવાઓ બહુ શોધાય ગઈ અને વિકાસ થઈ ગયો. ઘણા રોગોનું નિદાન થવા માંડ્યું. બરાબર હશે? એ તો ચડ-ઉતર થયા કરે. ટેમ્પરરી. એકંદર કાળના પ્રવાહમાં આયુષ્યનું પરિમાણ ઓછું આયુષ્ય લઈને આવે એવા જ જીવો અહીંયા જન્મે છે, એવા જ મનુષ્યો અહીંયા જન્મે છે. પરિણામ હીણા, આયુષ્ય હીણું બધું એ પ્રકારનું. સંયોગો હીણા, પુણ્ય હીણા, એ બધું થવાનું. ધર્મથી હીણા, પુરુષાર્થથી હીણા, યોગ્યતાથી હીણા એ પ્રકાર ચાલશે.

‘શ્રીમદ્જી’એ તો સો વર્ષ પહેલા લખ્યું કે ધર્મનો પરાભવ થશે. પાખંડીઓનો વિજય થશે. એ રીતે આ પંચમકાળમાં વિપરીતતા વધતી ચાલશે. સત્યનો પરાભવ થશે. ધર્મનો નહિ. સત્યનો પરાભવ થશે. અસત્ય અને પાખંડ છે એ ફૂલશે-ફાલશે. એ વગેરે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. કેવળજ્ઞાનમાં આવેલી વાત છે. કેવળજ્ઞાનમાં, દિવ્યધ્વનિમાં એ વાત પ્રસિદ્ધ થયેલી છે કે હવે પછીના પંચમકાળમાં દિવસે દિવસે છટ્ટો આરો નજીક આવે છે ત્યાં તો ધર્મનો વિચ્છેદ થવાનો છે. એ ધર્મનો વિચ્છેદ થાય એવી જ પરિસ્થિતિ થતી આવશે. જેમકે ૨૫૦૦ વર્ષ પહેલા લઈએ. આ તો ૨૧૫૦૦ વર્ષનો આરો છે. હજી ૨૫૦૦ વર્ષ ગયા છે. ૨૫૦૦ વર્ષમાં ભગવાન મહાવીર સ્વામી વખતે ભાવલિંગી મુનિઓ કેટલા થયા. કેટલાય ભાવલિંગી મુનિઓ થયા. સમ્યજ્ઞિઓ તો કેટલાના કેટલા થાય. ટોળે ટોળા થાય. હવે અત્યારે જુઓ તો? અબજોમાં કોક મળે. કરોડોમાં નહિ પણ અબજોની સંખ્યામાં કો’ક મળે. એટલું બધું. છ અબજની સંખ્યામાં છ સમ્યજ્ઞિ મળે નહિ. ટકાવારી ગણો તો પોઈન્ટ ઝીરો ઝીરોથી લેવું પડે. એવી રીતે એક ટકાની અંદરના ભાગમાં આવે. એમ એથી ઓછું. ઓછું થતું જશે. એથી ઓછું. જોકે મુનિઓ થશે ખરા પણ એવો કાળ વચમાં આવે કે મુનિઓ

જ નથી. કોઈ ભાવલિંગી સંત જ નથી. થાય, થવાની સંભાવના થઈ જાય બીજી વાત છે. શક્યતા છે. દિવસે દિવસે એ પ્રકાર આવશે.

અહીંયાં તો શું છે કે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય ત્યારે જેટલું જીવનું દેહપ્રમાણ ક્ષેત્ર હોય એટલા સ્વચૈતન્યક્ષેત્રમાં રહીને ત્રણે કાળના તેમ જ લોકલોકના બધા સ્વ-પર જ્ઞેયો. ‘ત્રણે કાળના...’ એટલે ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનનો સર્વ અનંત કાળ લઈ લેવો. અને લોક તેમજ અલોક. અલોકમાં આકાશ છે. લોકમાં ચૌદ્ બ્રહ્માંડ છે. એ બધા જ્ઞેયો, તે બધામાં જણાવાયોચ્ય શક્તિ છે તેથી તેને જ્ઞેય કહેવામાં આવે છે. પોતે અને પર. સ્વ એટલે પોતે અને પર એટલે બીજા સર્વ. ‘જાણે કે જ્ઞાનમાં કોતરાઈ ગયા હોય.’ એક સમયની અંદર જ્ઞાનની અંદર સ્પષ્ટ કોતરાઈ ગયા હોય. કોતરેલું અસ્પષ્ટ ન હોય. લખેલું અસ્પષ્ટ હોય પણ કોતરેલું અસ્પષ્ટ ન હોય. કોતરાઈ ગયેલું હોય એવું સ્પષ્ટ. નહિ થયેલી અવસ્થાઓ વર્તમાનવત્ સ્પષ્ટ. અનંત કાળ પહેલા થઈ ગયેલી અવસ્થાઓ વર્તમાનવત્ સ્પષ્ટ. વર્તમાન નથી પણ વર્તમાન હોય તેવી રીતે. વર્તમાનવત્ એકદમ સ્પષ્ટ. એના સર્વ અવિભાગ પ્રતિચ્છેદો ...

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કેવળજ્ઞાનનું વર્તમાન છે. કેવળજ્ઞાન જાણે તો વર્તમાન સમયમાં જ. ભૂતકાળ તો વ્યતીત થઈ ગયેલી અવસ્થા છે અને ભવિષ્યની તો નહિ ઉત્પન્ન થયેલી અવસ્થા છે. તો એ તો પ્રશ્ન જ નથી રહેતો. જે અવસ્થા છે જ નહિ એ જાણે કેવી રીતે? એ પ્રશ્ન રહેતો નથી. પણ વર્તમાનમાં ત્રણે કાળને જાણે છે. એવું નથી કે થશે ત્યારે જાણશે. અથવા જે અવસ્થા શક્તિરૂપ છે માટે અસ્પષ્ટ જણાય છે, યોચ્યતારૂપ છે માટે અસ્પષ્ટ જણાય છે. અનંત કાળ પહેલા થઈ ગઈ છે માટે એનું જ્ઞાન કાંઈક ઝાંખું છે એમ નથી. અને અનંત કાળ પછી થવાની છે માટે કાંઈક એનું અનુમાન પહોંચાડે છે એમ પણ નથી. પ્રગટ હોય અને જેવી સ્પષ્ટ જણાય એવું એનું જ્ઞાન થાય છે. ત્યાં અવસ્થા પ્રગટ નથી. જે-તે દ્રવ્યમાં અવસ્થા પ્રગટ નથી. જે-તે દ્રવ્યમાં, જે-તે કાળની અવસ્થા પ્રગટ નહિ હોવા છતાં પ્રગટવત્ સ્પષ્ટ જણાય એટલું સ્પષ્ટ જાણે છે. એમ કહેવું છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જાણવામાં જણાય જાય છે. ત્યાં અવસ્થા નથી પ્રગટ થતી.

મુમુક્ષુ :- એના જ્ઞાનમાં તો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એના જ્ઞાનમાં તો જેમ પ્રગટ જણાય એટલું સ્પષ્ટ જણાય છે એમ લેવું છે. જ્ઞાનમાં તો જ્ઞાનની અવસ્થા પ્રગટ છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. જ્ઞેયાકારે સ્પષ્ટ થાય છે. સ્પષ્ટ જ્ઞેયાકાર છે એનો. અસ્પષ્ટ જ્ઞેયાકાર નથી.

સાત હાથનો દેહ હોય. ભગવાન મહાવીર સ્વામીનો. અને લોકાલોક એની અંદર જાણે. આટલું બધું સ્પષ્ટ જાણે. કેવી રીતે જ્ઞાનમાં સમાતું હશે? અત્યારે આ ચણાની દાળ જેટલી આંખની કીકી છે. મોટા મોટા પર્વત જાણે છે કે નહિ?

મુમુક્ષુ :- સૂર્ય-ચંદ્ર જાણે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સૂર્ય-ચંદ્ર જાણે. કેટલા લાંબા અંતરને જાણે છે! આઘેથી પર્વત જોવે પણ માપ કાઢે પાછું કે આ દેખાય છે એ પર્વત ઓછામાં ઓછો પાંચ હજાર ફૂટ ઊંચો હશે. માપ કાઢી લે કે ન કાઢી લે? જગ્યા જોવાની કેટલી છે? અને કેટલા ... ને જાણે?

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમ તો કહેને કે, ભાઈ ! આ જગ્યાથી આઘી-પાછી જરાક આઘા જાવ. એક દોરાવા બહાર આઘા જાવ તો ત્યાંથી નહિ જણાય પાછી. એટલો જ પ્રદેશ છે. એટલા પ્રદેશો ખુદ્દા છે. બરાબર છે? ત્યાં ચક્ષુર્ઇન્દ્રિયનો ઉપયોગ થાય એ પ્રકારનો એટલા પ્રદેશો ખુદ્દા છે. તોપણ હજી આવરણ સહિતનો ત્યાં ક્ષયોપશમ છે. તોપણ આટલું કામ કરે છે.

આ ચાલતા એરોપ્લેનનું નિશાન લે છે કે નહિ? હમણા એક ૨૯૦નું તોડી નાખ્યું. અમેરિકન જહાજે. હજાર માઈલની સ્પીડે જાતું હોય. એક કલાકમાં એક હજાર માઈલ કાપે. ૭૦૦-૮૦૦-૧૦૦-૧૨૦૦ માઈલ કાપે. એટલી સ્પીડમાં ઊડતા હોય એને અહીંથી એવી રીતે નિશાન તાકે કે અહીંથી છૂટેલું શસ્ત્ર ત્યાં પહોંચે ત્યારે બે ભેગા થાય. ન પેલું આગળ નીકળી જાય, ન આ પાછળ જાય. બેમાંથી કાંઈ ન બને. શેને જોયું? કોઈની આંખે જોયું કે બીજા કોઈએ જોયું? નક્કી કોણે કર્યું? નિર્ણય કોણે કર્યો?

આત્માની શક્તિને વિચારવી હોય તો જગતની અંદર અનેક દૃષ્ટાંતો છે. થોડામાંથી શક્તિ તો જાજી સમજી શકાય છે ને? 'ગુરુદેવ' દૃષ્ટાંત દેતા હતા. એક વેપારી બીજા વેપારીને કાગળમાં એમ લખે છે કે હવે રૂની સિઝન નીકળી છે. પોસ્ટ કાર્ડમાં એક લીટી લખે કે બજાર ભાવે પચાસ હજાર ગાંસડી ખરીદી લેજો. એક વાક્ય લખે. ખાલી પોસ્ટકાર્ડનો ઉપયોગ કરે. તો એને પંદર પૈસાનો ખર્ચ કર્યો છે અને કરોડોનો માલ ખરીદવાનું લખ્યું છે માટે આ લખનારની શક્તિનું માપ પંદર પૈસા ઉપરથી

નીકળે કે એક વાક્ય ઉપરથી નીકળે? એક વાક્યમાં લખ્યું કે રૂની પચાસ હજાર ગાંસડી લઈ લેજો. બજાર ભાવે લઈ લેજો. કસવાની વાત નથી. તો ખરીદનારને વેપારની શક્તિનું માપ નીકળે એક વાક્ય ઉપરથી. પંદર પૈસા ઉપરથી નીકળતું નથી.

એમ જ્ઞાનની વર્તમાન શક્તિ, ઉઘાડ ઉપરથી એની અનંત શક્તિનું માપ નીકળે છે કે જો આવરણ પામેલું જ્ઞાન, કુજ્ઞાન, વિપરીત પડેલું જ્ઞાન, કુજ્ઞાન જેને કહીએ, સંસાર સાધતું જ્ઞાન એમાં આટલી શક્તિ. સવળું થાય તો એની કેટલી શક્તિ હોય? કે એને પરસન્મુખ થયા વિના, ‘સ્વચૈતન્યક્ષેત્રમાં રહ્યાં રહ્યાં, ત્રણે કાળનાં...’ અને ત્રણે લોકને જાણી લેવું હોય તો એ સહજપણે, કોઈપણ જાતના પરિશ્રમ વગર અને પ્રત્યક્ષ એક જ સમયમાં સમસ્ત જાણી લે છે. કાંઈ બાકી રહેતું નથી.

સમસ્ત ‘સ્વ-પરને એક સમયમાં સહજપણે પ્રત્યક્ષ જાણે છે;...’ કોઈને બાકી રાખ્યા વગર. વળી લાંબો કાળ જાણવા માટે લીધા વિના. એક સમય. એક સેકન્ડનો અસંખ્યમો ભાગ. એક સેકન્ડ નહિ પણ એક સેકન્ડનો લાખ-કરોડ-અબજ નહિ. અસંખ્યમો ભાગ જવું પડે છે. એટલા ટૂંકા ગાળામાં બધાને પ્રત્યક્ષ જાણે છે. ‘જે વીતી ગયું છે તે બધાને પણ પૂરું જાણે છે, જે હવે પછી થવાનું તે બધાને પણ પૂરું જાણે છે.’ ગણિતના વિષયનો બહારનો વિષય છે. પૂરું જાણે છે એમ કહે છે. છતાં જે જાણે તેને છેડો નથી. જણાય છે તેનો પણ છેડો નથી. બેય પેરેલલ છે. સમજાવવા માટે એમ કહે છે કે બધું જાણે છે. કેમકે જણાયા વિનાનું કાંઈ બાકી રહેતું નથી. અનંત કાળમાં ગમે એટલો પાછો જાય, કોઈ બાકી રહેતું નથી. બાકી રહેતું નથી એટલે એનો અંત આવી જાય છે એમ પણ નથી. ન તો જ્ઞાનનો અંત આવે છે, ન તો કોઈ જ્ઞેયોનો અંત આવે છે. ક્ષેત્રથી આકાશનો અંત આવતો નથી, કાળથી સમયનો અંત આવતો નથી. દ્રવ્યથી સંખ્યાનો અંત આવતો નથી. એટલા પરમાણુ હોય, એટલા જીવો છે, અનંત છે. અંત ન આવે. જેની સંખ્યામાં અંત ન આવે એટલા જીવો છે અને એટલા પરમાણુઓ છે. બધાને જાણે. કોઈ એકેય અજ્ઞાણ્યો ન રહે. અને છતાં એ સાત ફૂટનો દેહ હોય, સાત હાથનો દેહ હોય એમાં કોઈ ગડદી થાતી નથી. કેવી રીતે એમાં સમાતો હશે એ પ્રશ્ન રહેતો નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. એમાં શું છે કે છન્નસ્થની જેમ મુખ્ય-ગૌણ તો ત્યાં નથી. છન્નસ્થને તો પોતાના ઉપર વજન છે તે મુખ્ય છે અને બાકીનું બધું ગૌણ છે. અહીંયાં એવું કાંઈ નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. વસ્તુસ્થિતિ જ છે એની તો. સ્વરૂપ જ છે. વસ્તુનું સ્વરૂપ છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ જ્ઞાનની પર્યાય છે. પરપ્રકાશકપણું તે જ્ઞાનની અવસ્થા છે. જેમાં પર પ્રતિબિંબિત થાય છે એવી જ્ઞાનની અવસ્થા છે.

મુમુક્ષુ :- ..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બે પડખા એટલે સ્વ અને પર બધું જ એક સમયે જણાય છે.

મુમુક્ષુ :- સ્વ છે એ પર નથી...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અને પર છે તે સ્વ નથી. એ તો તમે છો તે આ નથી અને આ છે તે તમે નથી.

મુમુક્ષુ :- એટલે ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ જે જેમ છે તેમ જણાય છે. જે જેમ છે તે તેમ જણાય છે. બસ, એટલી જ વાત છે. ભેદવિચાર નથી ત્યાં. ભેદવિચાર નથી. સ્વ-પરનો ભેદ વિકલ્પ નથી. છતાં સ્વ સ્વપણે જ જણાય, પર પરપણે જ જણાય. બધી વખતે છન્નસ્થને પણ પરનો પરપણે વિકલ્પ નથી કરવો પડતો. પાડોશીનું ઘર છે એ પાડોશીનું ઘર છે. પણ આપણા કરતા સારું હોય તો? આપણા ઘર કરતાં એના ઉપર વધારે કાંઈક રાગ રહે એવું ખરું? આપણા ઘર કરતા બાજુનું ઘર બહુ સારું છે. કોના ઉપર રાગ રહે? એવો વિકલ્પ કરવો પડે છે કે આ મારું છે માટે રાગ કરું, વધારે રાગ કરું. એવો કાંઈ વિકલ્પ કરવો પડતો નથી. એમ છન્નસ્થને કેટલીક પરિણતિ થાય એનો વિકલ્પ કરવો પડતો નથી. કેવળજ્ઞાનને તો પ્રશ્ન જ નથી.

‘જ્ઞાનશક્તિ અદ્ભુત છે.’ અથવા બહુ સ્પષ્ટ કહેવામાં આવે તો કેવળજ્ઞાનનું સ્વરૂપ અચિંત્ય છે. કેવું છે? હવે કોઈ મનની ચિંતવનાથી પૂરેપૂરો એનો તાગ લેવા માટે. નહિ આવે. અદ્ભુત છે અને અચિંત્ય છે. એ ચિંતવનામાં આવે એવો વિષય નથી. પણ જ્યારે કેવળજ્ઞાનસ્વભાવી પોતાનું આત્મસ્વરૂપ અતીન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનમાં સ્વાનુભવગોચર થાય છે ત્યારે એનું જ્ઞાન થઈ જાય છે. ઈન્દ્રિયજ્ઞાન નહિ પણ અતીન્દ્રિય જ્ઞાનમાં એનું જ્ઞાન થાય છે. નીચે સાધક ધર્માત્માને ચોથા ગુણસ્થાનથી કેવળજ્ઞાનનું જ્ઞાન થાય છે. એ મન સહિતના વિકલ્પ વિચારમાં જ્ઞાન થાય છે એમ નથી. હવે એને કોઈ પૂછે તો મનવાળો પૂછે. મનના સંબંધિત વિચારથી એને પ્રશ્ન ઊઠે, ઉત્તર કહેવા જાય. જેણે જાણ્યું છે એ પણ ઉત્તર કહેવા જાય તો કહેતી વખતે વિકલ્પ

પુરસ્સર એનો વિચાર ચાલે. કેવી રીતે આવે? વાણીમાં તો આવી શકવા યોગ્ય નથી. પણ વિચારમાં પણ આવી શકવા યોગ્ય નથી. છતાં પણ કથંચિત્ જેટલું કહેવાય છે તેના ઉપરથી બીજા એને સમજી શકે એવી મતિ-શ્રુતજ્ઞાનની યોગ્યતા છે. સમજી શકે. સમજી શકે અને સમજીને આગળ વધે તો અનુભવમાં લઈ શકે.

એવી કોઈ આત્માની જ્ઞાનશક્તિ છે તે અદ્ભુત છે અને એ જ્ઞાનશક્તિ જેની સંપૂર્ણપણે વિકાસ પામી છે તેને જૈન પરમેશ્વર કહેવામાં આવે છે. એ જૈન પરમેશ્વરનું સ્વરૂપ છે. લોકો જગતમાં પરમેશ્વર માને છે એવું કોઈ પરમેશ્વરનું સ્વરૂપ નથી અથવા એવું કોઈ પરમેશ્વરનું અસ્તિત્વ પણ આ જગતમાં નથી. કે જગતને નવું ઉત્પન્ન કરે, એનું લાલનપાલન કરે, પાછો એનો વિનાશ કરે, વળી પાછું જગતને ઉત્પન્ન કરે. એવી લીલા વારંવાર કર્યા કરે. તો તો ઓલું છે કે જેમ વાંદરાને નિસરણી હોય અને ચડ-ઉતર કર્યા કરે. એમ આ ઈશ્વરને પણ એવું મન થાય કે ઘડીકમાં જગતને ઉત્પન્ન કરે, ઘણા વર્ષ ચલાવે એનો વહિવટ, વળી પાછો નાશ કરે, વળી પાછો ફરીને ઉત્પન્ન કરે. જગતમાં એવી કોઈ પરિસ્થિતિ છે નહિ.

મુમુક્ષુ :- આવી અદ્ભુત જ્ઞાનશક્તિ દરેક આત્મામાં બિરાજમાન છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- દરેક આત્મામાં બિરાજમાન છે કે દરેક આત્મા શક્તિએ પરમેશ્વર છે. 'જિન સોહી હૈ આત્મા' જૈન પરમેશ્વર જિનનું જ સ્વરૂપ છે. સાક્ષાત્ સિદ્ધપદપણે અંદરમાં પોતે બિરાજમાન છે. લક્ષમાં લેવાની જરૂર છે, લક્ષમાં નથી એટલી વાત છે. ૪૧૩ થયો એ.

કોઈ પોતે ચક્રવર્તી રાજા હોવા છતાં, પોતાની પાસે શ્રદ્ધિના ભંડાર ભર્યા હોવા છતાં, બહાર ભીખ માગે, તેમ તું પોતે ત્રણ લોકનો નાથ હોવા છતાં, તારી પાસે અનંત ગુણરૂપ શ્રદ્ધિના ભંડાર ભર્યા હોવા છતાં, 'પર પદાર્થ મને કંઈક જ્ઞાન દેજો. મને સુખ દેજો' એમ ભીખ માગ્યા કરે છે! 'મને ઘનમાંથી સુખ મળજો, મને શરીરમાંથી સુખ મળજો, મને શુભ કાર્યોમાંથી સુખ મળજો, મને શુભ પરિણામમાંથી સુખ મળજો' એમ તું ભીખ માગ્યા કરે છે! પણ બહારથી કંઈ મળતું નથી. ઊંડાણથી જ્ઞાયકપણાનો અભ્યાસ કરવામાં આવે તો અંદરથી જ બધું મળે છે. જેમ ભોંયરામાં જઈ યોગ્ય ચાવી વડે પટારાનું તાળું ખોલવામાં આવે તો નિધાન મળે અને દારિદ્ર ફીટે, તેમ ઊંડાણમાં જઈ જ્ઞાયકના અભ્યાસરૂપ ચાવીથી ભ્રાંતિરૂપ તાળું ખોલી નાખવામાં આવે તો અનંત ગુણરૂપ નિધાન પ્રાપ્ત થાય અને માગણવૃત્તિ મટે. ૪૧૪.

૪૧૪. હવે કેવી સ્થિતિ છે? આવો આત્મા હોવા છતાં બહારમાં કેવી સ્થિતિ છે? સંસારમાં જીવની કેવી સ્થિતિ છે? માગણ જેવી સ્થિતિ છે. ‘કોઈ પોતે ચક્રવર્તી રાજા હોવા છતાં પોતાની પાસે શ્રદ્ધિના ભંડાર ભર્યા હોવા છતાં, બહાર ભીખ માગે,...’ આ દૃષ્ટાંત લીધું. ચક્રવર્તીનું દૃષ્ટાંત તો અધૂરું પડે છે, ઓછું પડે છે. કેમકે એને તો મનુષ્યમાં પણ છ ખંડનું રાજ છે. કેટલું? એથી વધારે નહિ. મનુષ્યલોક કાંઈ છ ખંડ જેવડો નથી. એથી આગળ છે. પણ કોઈ ચક્રવર્તીને છ ખંડનું (રાજ હોય).

... આ તો ત્રણલોકનો નાથ છે. એકલો મનુષ્યલોકનો વિભાગ નહિ, ખંડ નહિ. ત્રણ લોકનો (નાથ). બધા દેવલોક આવી જાય, આખો મનુષ્યલોક આવી જાય અને નીચેનો અધોલોક પણ એમાં આવી જાય. ‘તેમ તું પોતે ત્રણ લોકનો નાથ હોવા છતાં, તારી પાસે અનંત ગુણરૂપ શ્રદ્ધિના ભંડાર ભર્યા હોવા છતાં,...’ ચક્રવર્તીની સંપત્તિ છે. તો કહે તારી પાસે સંપત્તિ છે. “પર પદાર્થ મને કંઈક જ્ઞાન દેજો. મને સુખ દેજો” મને સુખ આપો. હે જગતના જડ પદાર્થો! મને સુખ આપો અને મને સુખી કરો. મને અનુકૂળતા પ્રાપ્ત કરાવો. શું કહે છે? આપો એટલે મને અનુકૂળતાની પ્રાપ્તિ કરાવી દ્યો.

‘પરપદાર્થ મને કંઈક જ્ઞાન દેજો.’ પહેલા જ્ઞાનની ભીખ માગે છે. ‘મને સુખ દેજો.’ બે વાત લીધી છે. જ્ઞાન અને સુખ બે માગે છે. “પરપદાર્થ મને કંઈક જ્ઞાન દેજો. મને સુખ દેજો.’ એમ ભીખ માગ્યા કરે છે!” એને જ્ઞાન પણ બીજેથી લેવું છે અને સુખ પણ બીજેથી લેવું છે. બેય ભંડાર તારામાં ભર્યા છે. અનંત જ્ઞાનનો ભંડાર તારામાં છે. અનંત સુખનો ખજાનો પણ તારામાં જ છે.

ચક્રવર્તીનું દૃષ્ટાંત લીધું છે. હવે એ વિચારીએ કે ત્રણ લોકનો નાથ કેમ કીધો? જે ન બેસે એવી વાત છે. ‘ગુરુદેવ’ દૃષ્ટાંત આપતાને? બિચારાને બીડી વગર ચાલે નહિ અને પાશેર ચાનું પાણી ન પીધું હોય તો માથુ દુઃખે. મગજ ઠેકાણે ન રહે. વ્યાખ્યાનમાં ધ્યાન ન રહે. કેમકે આજે ચા નથી પીધી. દૂધ નહોતું આવ્યું. ચા બની નહિ ને ચા પીધી નહિ. એને ચા નથી પીધી... ચા નથી પીધી... ચા નથી પીધી... એ જ અંદરમાં ચાલતું હોય. આટલી બધી દીનતા અને પામરતા હોય. એ દૃષ્ટાંત દેતા. કઢી સરખી ન થઈ હોય તો ઢીંચણીયું ઉડાડે. પહેલા તો ઢીંચણીયું લઈને જમવા બેસતાને? કાંઈક બૈરાની ભૂલ થઈ ગઈ હોય. કઢી મોળી થઈ ગઈ હોય કે ખાટી થઈ ગઈ હોય, ગળી થઈ ગઈ હોય. બનવી જોઈએ એવા સ્વાદની ન બનતી હોય. ભાઈનું મગજ છટકી જાય. કમાન છટકે. એવી શુદ્ધ વૃત્તિવાળાને, પોતે ત્રણ લોકનો

નાથ છે એ વાત એને કઈ રીતે બેસે? એમ પૂછતા હતા. એ તો એક એક્સિટ્રમ પોઈન્ટનું દર્શાવતું દેતા હતા.

કહેવાનો મતલબ એ છે કે જેને પોતાના જ્ઞાન અને પોતાના સુખ માટે ઘણી શુદ્ધ વૃત્તિ છે એવા જીવને હું ત્રણ લોક મારામાં એક સમયમાં જાણાય જાય અને મારા જ્ઞાન બહાર કોઈ ન જાય. એકબીજાને આધીન નથી પણ છતાં જ્ઞાન બહાર કાંઈ જતું નથી. એટલે જ્ઞાનની આજ્ઞામાં બધું થાય છે. આ-જ્ઞા. જ્ઞાનની અંદર આવવું. મર્યાદા બહાર ન જવું એને આજ્ઞા કહે છે. મર્યાદા બહાર ન જવું એને આજ્ઞા કહે છે. કોની? કે જ્ઞાનની મર્યાદા બહાર ન જાય. એ પોતાનું સામર્થ્ય છે, એવી શ્રદ્ધ છે. કેવી રીતે બેસે એને?

ત્રણ લોકનો નાથ એટલે ત્રણ લોકનું કાર્ય કરે એમ નહિ. ત્રણે લોકનું કાર્ય કરે એમ નહિ. કાર્ય કરે એ તો સેવક હોય. નોકર-ચાકર કામ કરે. રાજા કામ કરે નહિ. પણ જેની જ્ઞાન બહાર, આજ્ઞા બહાર કાંઈ થાય નહિ એવું જેનું જ્ઞાનનું સ્વરૂપ છે એને ત્રણ લોકનો નાથ કહેવામાં આવે છે. અથવા જેમ રાજા દીનતા ન કરે. લાચારી ન કરે. એમ આત્મા કોઈની લાચારી કરે એવું કોઈ આત્માનું સ્વરૂપ નથી. કોઈની લાચારી કરવી પડે એવું કોઈ આત્માનું સ્વરૂપ નથી.

‘તેમ તું પોતે ત્રણ લોકનો નાથ હોવા છતાં,...’ આ કયા પ્લેટફોર્મ ઉપર મૂકી દે છે. આ જગતનો વ્યવહાર આ સિદ્ધાંત ઉપર કેટલોક ચાલે છે. બહુ બુદ્ધિશાળી માણસો હોય એ વિચારી શકે છે. ભાઈ! કયા પ્લેટફોર્મ ઉપર બેસો તો કામ થાય? તો કહે, જે ચીજમાં આપણે વ્યવસાય કરતા હોય, એની અછત હોય એ પ્લેટફોર્મ ઉપર બેસવું. તો જરૂરિયાતવાળા દીનતા કરવા આવશે. આપણે જરૂર હોય તો આપણે જરૂર દેખાવા દેવી નહિ. શું કરે? સમજાય છે ને? જગતનો વ્યવહાર આમ ચાલે છે. જો સામાને ખબર પડી કે આને ગરજ છે અને આને જરૂર છે, થઈ રહ્યું. ક્યાં ખેંચીને લઈ જાય એ કહેવું મુશ્કેલ છે. એમ કહે કે એક આ અમારા કારખાનામાં વેસ્ટેજ પડે છે. મફત આપી દઈશું. કે આની જગ્યાની તકલીફ છે. તો ઉપાડવાના પૈસા માગે. માગે ન માગે? અને એને ગરજ હોય તો? તો સામા પૈસા આપે. ગરજ ઉપર તો દુનિયા કેવી રીતે વ્યવહાર ચલાવે છે, સંસાર ચલાવે છે એ વિચારવા જેવું છે.

અહીંયાં એને ભગવાન એમ કહે છે કે જો તને એક એવા પ્લેટફોર્મ ઉપર મૂકી દઉં તો તારે કોઈની ગરજ છે એ વાત ભૂલી જા. તારે કોઈની ગરજ નથી. અભિમાન કરાવે છે? આ તો સ્વમાન ... તારો સ્વભાવ, તારી મહાનતાને પીછાણ તો કોઈની

તારે ગરજ કરવી પડે તારા જ્ઞાન માટે કે તારા સુખ માટે એ વસ્તુસ્થિતિ નથી. 'સમયસાર'ની પહેલી ગાથામાં ટીકાકાર કરતા આચાર્ય મહારાજે આ વાત સ્થાપીને ટીકા કરી. મંગલિકમાં આ વાત સ્થાપી. સિદ્ધ ભગવાનને નમસ્કાર કરે છે. 'ધ્રુવમચલમણોવમં ગર્દિં પત્તે' 'ધ્રુવ, અચલ ને અનુપમ ગતિ પામેલ સર્વે સિદ્ધને.' એમાંથી કાઢ્યું કે એ ભગવાનને તો મંગલિક કરતાં નમસ્કાર કરું છું. પણ તારા આત્માને નમસ્કાર કરું છું અને મારા આત્માને પણ નમસ્કાર કરું છું. કેમકે તારો આત્મા પણ સિદ્ધ છે અને મારો આત્મા પણ સિદ્ધ છે. બેયમાં સિદ્ધપદ સ્થાપીને કહું છું. મારા આત્મામાં સિદ્ધપદ સ્થાપું છું અને તું અજ્ઞાની છો, ડોબો છો એમ નથી કીધું. મારા આત્મામાં સિદ્ધપદ સ્થાપું છું, તારા આત્મામાં પણ સિદ્ધપદને જોઉં છું. અને હવે આ શાસ્ત્રની ટીકાનો પ્રારંભ કરું છું. આટલું સ્થાપીને, પાયામાં આ વાત રાખીને બધું ચણતર છે.

મુમુક્ષુ :- પહેલા જ કીધું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પહેલી જ ગાથામાં સિદ્ધ ભગવાનને નમસ્કાર કરતાં આ વાત નાખી છે. અલૌકિક ટીકા છે!

શું કહે છે? કે ત્રણ લોકનો તું નાથ છો. અનંત અનંત ગુણની ઋદ્ધિના ભંડાર તારામાં ભર્યા છે. પાર વિનાની ગુણની ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અંદર ભરેલી છે. કોઈની જરૂર પડે એવો તું નથી. અને એ પણ વિચાર કરે તો સમજી શકાય એવું છે. આ જીવ અનાદિથી વર્તમાન સુધીમાં અનંત કાળ પસાર કર્યો, જીવતો રહીને પસાર કર્યો એનો અર્થ એમ છે કે એને જીવવા માટે કોઈની જરૂર પડી નથી. કેમકે સંયોગ બધા આવીને છૂટ્યા. કોઈ સંયોગ શાશ્વતપણે એની સાથે કાયમ રહ્યા નહિ. જો સંયોગથી જીવતો હોત, કોઈપણ એ પ્રકારના સંયોગથી જીવતો હોત તો એ સંયોગ છૂટતાં એ મરી ગયો હોત. પણ અત્યારે હયાત છે એ એમ બતાવે છે કે કોઈના વિના જ એ જીવે છે. કોઈના વિના જીવે છે. કોઈનાથી જીવે છે, કોઈના વડે જીવે છે એ વસ્તુના સ્વરૂપમાં નથી.

એવું શાશ્વત રહેવાની શક્તિ પણ અનંત ગુણની ઋદ્ધિમાં સાથે સાથે છે. એ પણ એની બહુ મોટી રિદ્ધિ-સિદ્ધિ છે. કોઈના વગર પણ જીવત્વશક્તિને લઈને એનું અનંત જીવન સદાને માટે રહે છે, ટકે છે. આવું હોવા છતાં પરપદાર્થ મને કંઈક જ્ઞાન દેજો અને પરપદાર્થ મને સુખ દેજો. પરપદાર્થ મને અનુકૂળતાઓ આપજો. તો હું સુખી રહી શકીશ. નહિતર હું દુઃખી થઈ જઈશ. એવી ભ્રમણા જીવને અનાદિથી વળગી છે.

મુમુક્ષુ :- અહીંયાં ભગવાન પાસે આવીને તો માંગવું ને?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- શું માગવું છે ભગવાન પાસે? લીલી વાડી રાખે સંસારની. ભગવાન કહે છે કે તું જો તો ખરો. મેં તો સંસારની વાડી બાળી નાખી. હું તો અસંસારી થઈ ગયો. સંસારની વાડી મેં બાળી નાખી. તું બાળ. વળી મારો સંસાર પણ મારી પાસે નથી તો તારો સંસાર ક્યાં મારી પાસે છે તો હું તને કાંઈ દઉં? મેં તો મારો સંસાર પણ રાખ્યો નથી તો પછી તારો સંસાર દેવાનો મારે પ્રશ્ન રહેતો નથી. મૂર્ખાઈની પણ હદ હોય છે. એ વીતરાગની સામે ઊભા ઊભા સંસારની માગણી કરે છે. આ જીવે એ જ કર્યું છે. અત્યાર સુધી શું કર્યું છે? દેરાસરમાં જઈને એ જ કર્યું છે. હે ભગવાન! મારું બધું સરખું રાખજો, હોં! મારું બધું સરખું રહે એવું કાંઈક કરજો.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સોદાબાજી. બુદ્ધિશાળી લોકો સમજે છે. મજ્જરી કરે છે .. આ જમાનામાં ... બુદ્ધિશાળી માણસો એમ કહે છે કે શનિવારે હનુમાનજીને પાવળુ તેલ ચડાવીને આખા તેલનો ડબો માગે કે પાંચ ડબા તેલ મારા ઘરે મોકલી દેજો. એટલી સગવડ મને કરી દેજો. એક પાવળુ તેલમાં પંદરસો રૂપિયાનું તેલ સામે માગે પાછું. હાસ્યાસ્પદ વાત છે.

જગતમાં બહુ ... છે. એટલે ક્યાં જાવું? દિગંબર સંપ્રદાયમાં એ .. બહુ મોટો. ... ઘરે ગયા હતા. ... રસ્તો લાગુ ... બબ્બે ફૂટે તકતી છે. બે ડગલા ભરો ત્યાં તકતી આવે. આ લાદી ફલાણાએ ફલાણાએ નખાવી છે. ફલાણીએ નખાવી છે ને ફલાણાએ નખાવી છે. બબ્બે ફૂટે. ડિઝાઈન પાડીને. એટલી બધી તકતીઓ છે. રસ્તામાં ડિઝાઈન પડી જાય. જ્યાં ત્રણ લોકનો નાથ છે એવો ઉપદેશ કર્યો છે. જેના શાસ્ત્રોમાં, જેના ઉપદેશની દેશનામાં ... ત્યાં આટલી બધી દીનતા છે. મારું નામ રહે. પણ તને કોણ ઓળખે? સેંકડો નામ છે. કોણ ઓળખે? કોણ વાંચવા નવરું હોય? કોણ કોણ કોને ઓળખે અને કોણ કોને વાંચવા નવરું હોય?

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- 'દિલ્હી'ના 'નેમિચંદ'એ આ બંધાવી છે. પણ 'દિલ્હી'માં ૨૫-૫૦-૧૦૦ 'નેમિચંદ' હોય. ક્યા 'નેમિચંદ'ને પકડે. કોને કોણ વિચાર કરે, કોણ વિકલ્પ કરે, કોને સમય હોય. એટલે આ જીવને મોહ થાય છે. મારું નામ અહીંયાં રહેશે અને કોઈક વાંચશે. તને ઓળખતો પણ નથી. વર્ષો વીતી જાય. એવી ૫૦-૧૦૦ નેમિચંદ મરીને બીજા ૫૦-૧૦૦ નેમિચંદ પાછા જન્મ્યા હોય. દિલ્હીની આવડી

મોટી વસ્તી. ક્યાં પતો ખાય? અન્ય સંપ્રદાયમાં તો આવું હોય. કેમકે બિચારાને ખબર નથી. પણ જ્યાં એવો ઉપદેશ છે કે તું ત્રણ લોકનો નાથ છો, ત્યાં આ દશા છે. ... ત્યાં આ પરિસ્થિતિ છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જૈન મત અન્યમત જેવા થઈ ગયા. અન્યમતિ થઈ ગયા.

જ્ઞાન અને સુખની ભીખ ક્યાંય માગીશ નહિ. જો તારા અંદરમાં આ ખજાનો ભર્યો છે. ખોદ. તારી ખાણને ખોદ તું. કોને ખોદ? અંદરમાં તારી ખાણ છે એને ખોદ. ત્યાંથી લે.

‘મને ધનમાંથી સુખ મળજો.’ કેવી રીતે ભીખ માગે છે! ‘મને ધનમાંથી સુખ મળજો. મને શરીરમાંથી સુખ મળજો.’ બીજું કાંઈ નહિ પણ શરીર સાજુ નરવું રહે તોય ઘણું. અને શરીર સાજુ નરવું ક્યારે રહે? કે એની વણજાર બધી સાજી નરવી હોય ત્યારે. ખોરાક બરાબર હોય, દવા બરાબર હોય, હવા-પાણી બરાબર હોય, મકાન બરાબર, બધી વણજાર એની મોટી હોય પાછી. એ ઉપાધિમાંથી જીવને દુઃખની નિવૃત્તિ થાય એવું નથી. બધી ઉપાધિ જ છે. આ મને હો... આ મને હો... આ મને હો... આ મને હો. એ પોતે જ દુઃખ છે. એ બધા પ્રકાર દુઃખમય વિકલ્પના પ્રકાર છે.

‘મને ધનમાંથી સુખ મળજો. મને શરીરમાંથી સુખ મળજો. મને શુભ કાર્યોમાંથી સુખ મળજો.’ છેવટે અહીંયાં કે હું એવા શુભકાર્યો કરું, એવા શુભકાર્યો કરતો રહું કે જેથી મને સુખ મળે, શાંતિ મળે એવું જ હું કર્યા કરું. ‘મને શુભ કાર્યોમાંથી સુખ મળજો, મને શુભ પરિમામમાંથી સુખ મળજો.’ આત્માને છોડીને આ બધી વાત છે. ‘એમ તું ભીખ માગ્યા કરે છે!’ જીવ આ રીતે દીનતા કર્યા જ કરે છે. પોતાની શક્તિને ભૂલીને આ દીનતા કર્યા કરે છે.

‘પણ બહારથી કંઈ મળતું નથી.’ બહારથી કાંઈ મળતું નથી. માગે તો મળે છે એવું હોત, માગ્યું મળતું હોત, તારું સુખ, તારું જ્ઞાન કોઈપણ રીતે માગવાથી મળતું હોત ને તું માગતો હોત તો તો એમ માનત કે ઠીક છે. બરાબર છે. તારી કાર્યની સિદ્ધિ તો થાય છે. પણ એથી કાંઈ મળતું નથી. પંદર-સોળ વર્ષે આ વિવેક આવ્યો છે. ‘સુખ પ્રાપ્ત કરતાં સુખ ટળે છે, લેશ એ લક્ષે લહો’. પૂર્વના સંસ્કારમાંથી વાત નીકળી છે. વાત કાંઈક બીજી લખતા હતા. શાહી ઢોળાય ગઈ અને અંદરથી એક કાવ્ય સરી પડ્યું. એ વખતે રચના થઈ ગઈ. એકલી સુખ પ્રાપ્ત કરવાની ઉપાધિ છે. અથવા સુખ માટે જીવ જેટલા ઝાવાં નાખે છે એ બધા પરિણામ એના વર્તમાને

દુઃખમય છે અને ભવિષ્યમાં પણ દુઃખ ઊભા થાય એવા કર્મને બાંધે છે. બીજું કાંઈ એમાં નથી. ‘પણ બહારથી કંઈ મળતું નથી.’ ભલે ભીખ માગે તોપણ કાંઈ મળવાનું નથી. અહીં સુધી તો એની અત્યારની હાલત છે એનો ચિતાર દીધો છે. હવે ... આમાં ને આમાં. સમસ્યા આ છે અને સમાધાન પણ અહીંયાં જ છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સમાધિમરણ કરવા માટે શું માંગવું? .. શું માંગવું? કહો. પ્રશ્ન સ્પષ્ટ કરો.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- મને તો સંપ્રદાયની ખબર ન હોય પણ અર્થ શું છે એનો?

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તો એનો અર્થ એમ થયો કે આરોગ્ય વગેરે સારું હોય તો સમાધિમરણ થાય. તો ઘણા એમ ને એમ આ ઓચિંતા જ વ્યા જાય છે તો એનું આરોગ્ય છોક સુધી સારુ હોય છે. ભાઈ કેવું? કે લાલચણોઠી જેવું શરીર હતું પણ ઓચિંતા ગયા. તો એથી કાંઈ સમાધિમરણ થાય એવું તો કાંઈ નથી. સંયોગો અનુકૂળ હોય તો સમાધિમરણ થાય એવું કાંઈ નથી. સમાધિમરણ તો સમાધિ જીવન જે જીવ્યા હોય. જ્ઞાનદેશાનું સમાધિમય જેનું જીવતર હોય એનું મરણ સમાધિમય થાય. પણ અહીંયાં અજ્ઞાનદેશામાં અસમાધિભાવે જીવ્યા હોય અને ભલે એ બધા જ સંયોગો અનુકૂળ હોય તો એનું સમાધિમરણ ન થાય. જાય દુર્ગતિમાં. આખી જિંદગી સંસારના સંયોગોના રસ લીધા હોય અને અધોગતિના કર્મ બંધાઈ ગયા હોય. એને સમાધિમરણ થાય કેવી રીતે? આખી જિંદગી કર્મ બાંધ્યા અધોગતિના. હવે સમાધિમરણ ક્યાંથી થવાનું હતું એને? સમાધિમરણ થાય એને તો અધોગતિ હોય નહિ. થાય કેવી રીતે એને સમાધિમરણ? કેવી રીતે પડે?

આયુષ્યનો જે બંધ છે એ રસ્સી જેવો છે કે આયુષ્ય પર્યંત ઉદય થાય પછી આયુષ્ય પૂરું થાય ત્યાં સુધી છૂટે નહિ. તો એ કેવળજ્ઞાન થાય તોપણ ન છૂટે. તેરમા ગુણસ્થાનમાં રહેવું પડે લાખો કરોડો વર્ષ. કેટલા? લાખો-કરોડો વર્ષ. સીમંધર ભગવાનને એક કરોડ પૂર્વનું આયુષ્ય છે. એમાં કેવળજ્ઞાનના ચોર્યાશી લાખ પૂર્વ છે. ઋષભદેવ સ્વામીને ચોર્યાશી લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય હતું એમાંથી એક લાખ કેવળજ્ઞાનના. તો એક લાખ વર્ષ સુધી કેવળજ્ઞાનમાં રહેવું પડ્યું. પાંચ લાખ પૂર્વ ભલે સંસારમાં રહ્યા. રસ્સી જેવું છે. રસ્સી કેવી રીતે બને છે? તાણા તાંતણાથી બને છે. આ જે આયુષ્યનો બંધ છે એના તાંતણા ક્યા છે? આખી જિંદગી જે કર્મ બાંધ્યા એ

બધા એના તાંતણા છે. શુભ અને અશુભ... શુભ અને અશુભ.. અવળા ને સવળા, અવળા ને સવળા. વળ ચડતા.. ચડતા.. ચડતા.. એક રસ્સી થાય. આયુષ્યનો બંધ પડે. તમે આખી જિંદગી કાંઈક જુદું જ કરો અને આયુષ્યનો બંધ કાંઈક જુદો જ પડી જાય એવું નથી બનતું. એ વસ્તુની વ્યવસ્થામાં નથી. એ કુદરતના ક્રમમાં એ વિષય નથી. એવું કુદરતના ક્રમમાં બનતું નથી.

એટલે એ તો જે સમાધિમય જીવન જીવે છે એને જ સમાધિમય મરણ હોય. સીધી વાત તો આ છે. નહિતર તો એના જેવું થાય છે કે નિશાળની અંદર છોકરો ભણવા બેઠો. આખું વર્ષ કાંઈ ભણ્યો જ નહિ, રખડ્યો અને પહેલા નંબરે પાસ થઈ ગયો. પરીક્ષા આવી અને પરીક્ષામાં પહેલા નંબરે પાસે થઈ ગયો. બને કોઈ દિવસ? આખું વર્ષ ચોપડી જ ઉઘાડી નથી. આખું વર્ષ ભણવામાં ધ્યાન આપ્યું નથી. એકેય આંકડો એને આવડ્યો નથી અને પહેલા નંબરે પાસ થયો. કોઈ માને? બને કોઈ દિવસ? એમ આખી જિંદગી સંસારનો રસ લીધો, સંયોગનો રસ લીધો. અને હવે કહે કે મારે સમાધિમરણ જોઈએ છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સારું એટલે શું પણ?

મુમુક્ષુ :- આયુષ્યનો બંધ મોળો પડે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- મોળો. જુઓ! અઘાતિ છે. આ અઘાતિકર્મની પ્રકૃતિ શું છે એ એક વિચારવા જેવો વિષય છે. અઘાતિમાં તીવ્ર પરિણામે બંધ પડે છે. જો અશુભ તીવ્ર હોય તો સ્થિતિ મોટી થાય અને શુભ તીવ્ર હોય તો સ્થિતિ મોટી પડે. અને બાકી તો જે સામાન્ય અત્યારે જે મનુષ્ય જીવન જીવે છે એમાં લગભગ તિર્યચ ગતિના બંધ પડે એ પરિસ્થિતિ છે. અત્યારે એક જૈન વાણિયાનો આપણે સંપ્રદાય વિચારીએ. જૈન વાણિયા વેપાર-ધંધો-રૂપિયા, દેરાસર, પૂજા, ભક્તિ, દયા, દાન સામાન્ય રીતે ... સ્વ તત્ત્વની કાંઈ ખબર નથી. આત્મજ્ઞાન અને આત્માના વિષયનો લોપ થઈ ગયો. શું કરે?

‘ગુરુદેવ’ બહુ સ્પષ્ટ કહેતા કે સમ વ્યસન ન હોય એટલે નરકમાં ન જાય. પણ તિર્યચમાં જાશે. મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાનને કારણે તિર્યચમાં જાશે. તિર્યચ જ થાય. ઢોર-ઢાંખરમાં ચાલ્યો જાય. ‘કુંવરજીભાઈ’ને કહેતા. ભાગીદાર. આખો દિ’ ધંધો-ધંધો, વેપાર-વેપાર. સંયોગના જ વિચાર. એનો અર્થ શું? કે સંયોગના જ વિચાર. પછી કામ તો બધા મુનિમ કરતા હોય, છોકરાઓ કરતા હોય, બીજા કરતા હોય. .. હોય તો એક કોર બેઠા રહે. પણ વિચાર એ જ આવ્યા કરે. વિચાર એને સંયોગના

જ આવ્યા કરે. બીજા કાંઈ વિચાર આવતા ન હોય. આત્માનું શું થશે? આત્માનું હિત કરું, કેમ મારા આત્માનું હિત સાધુ? કેવી રીતે હું મારા આત્માનું ... તિર્યચગતિમાં ચાલ્યો જાય.

જેને કાંઈક આત્મહિત કરવાની ભાવના થાય છે એનું હોનહાર સારું છે. હોનહાર કોનું સારું છે? કે આત્મહિતની ભાવના જેને ઉત્પન્ન થઈ એનું ભવિષ્ય સારું છે. એનું ભવિષ્ય નબળું નથી. બાકી તો ચારેય ગતિ ઊભી છે અને ચોર્યાશી લાખ યોનીના જન્મ-મરણ પણ ઊભા છે. ... આ એક રસ્તો છે. આ બહુ મોટો ઉપકાર 'ગુરુદેવે' કર્યો છે. ચાર ગતિમાંથી છૂટવું હોય તો કાંઈક આત્મહિતનો વિચાર કર. અને સાધારણપણે નહિ પણ તીવ્રપણે કરવો. સાધારણ તો તેં ઘણી વાર કર્યો છે. પાછો ભૂલીને પાછો ચાર ગતિના પરિણામના ચક્કરમાં પાછો ફસાણો છો. એમ રહેવા દે. એકાંતે આત્મહિત કરવું છે એ ભાવનામાં આવી જા. એ જિજ્ઞાસામાં આવી જા, એ ધ્યેયમાં આવી જા અને તારું જીવન આત્મામય કરી દે. અને આત્મામય કર્યું એ વર્તમાન પાત્ર છે. મુમુક્ષુજીવ પોતાનું જીવન વર્તમાન પાત્ર હોય આત્મમય કરી લે છે. પરિણતિ કરી લે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બંધ પડી ગયો હોય તો પછી એને કોઈ ગતિમાં એને વાંધો નથી. તિર્યચમાં પણ સાધી લેશે, નરકમાં પણ સાધી લેશે. વર્તમાન સંભાળે એને કોઈ ભય નથી. એને ગતિનો જ ભય નથી. કેમકે એને તો ગતિ પડી ગઈ હોય તો એમ અંદરમાં ભાસે છે કે હું તો ગતિ વગરનો છું. શાશ્વત પદાર્થ છું. મારામાં ભવ નથી, ભવનું કારણ નથી, ભવની ગંધ નથી, ભવ રહિત પદાર્થ છું. રાજા થઈ ગયો એ તો. ભલે એક-બે-ચાર ભવ હોય. એનો એને પછી ડર છે નહિ. લાઈનદોરી મળી ગઈ. સમાધિમય જીવન કોને કહેવાય? મને કુગતિનો બંધ પડી ગયો હશે તો? એવી શંકા પાત્રતાવાળાને પડતી નથી. જ્ઞાનીને તો પડવાનો પ્રશ્ન જ નથી. પાત્ર મુમુક્ષુને પણ એવી શંકા થતી નથી. નિબ્રાંત દર્શનમાં લીધું ને? મોક્ષાર્થીનું (સ્વરૂપ). એવી શંકા એને નથી પડતી. કે અરે..રે..! મારો કાંઈક ... બંધ થઈ ગયો હશે? આ ભવ જ મને સંસારથી તરવા માટે મળ્યો છે એટલે હવે હું નિર્ભય છું. નિ:શંક છું, નિર્ભય છું. કોઈ ભય રાખવાની મારે જરૂર નથી. ઘણી વાતો આ ... તેથી એમનો ઉપકાર માનવામાં આવે છે.

તા. ૯-૦૮-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૧૪, ૪૧૫
પ્રવચન નં. ૩૨૭

‘બહેનશ્રીનાં વચનામૃત’ ૪૧૪ બોલ, પાનું ૧૬૧. સ્વરૂપની અંતર ઋદ્ધિ ગુણનિધાન આત્મા છે. એના બેભાનપણામાં જીવ બહારથી પોતાના સુખની શોધ કરે છે, મેળવવાનો પ્રયત્ન કરે છે, દીનતા કરે છે. કોઈપણ રીતે બહારથી કંઈ મળે એવી વૃત્તિ રહ્યા કરે છે. સુખ અંતરમાં છે પણ એનો ખ્યાલ નહિ હોવાથી અભિપ્રાયપૂર્વક બહારથી મેળવવાની વૃત્તિ રહ્યા કરે છે. બહારથી સુખ મળશે એવા વિશ્વાસપૂર્વક, એવા અભિપ્રાયપૂર્વક બહારથી સુખ મેળવવાની વૃત્તિ રહ્યા કરે છે. ‘પણ બહારથી કંઈ મળતું નથી.’ પ્રયત્ન કરે છે. ખોટો સંતોષ ક્યારેક લે છે કે સુખ મળ્યું. ઈચ્છા અને અનુકૂળ પદાર્થ મળતાં સુખ થયાનો એને ખોટો સંતોષ પણ થાય છે. પણ બહારથી કંઈ મળતું જ નથી. અને બહારથી સુખ નહિ મળતું હોવાને લીધે ઈચ્છિત વિષયની પ્રાપ્તિમાં પણ અતૃપ્તિ જીવને ઊભી રહે છે. અથવા જેમ અગ્નિમાં ઘી નાખવાથી અગ્નિ વૃદ્ધિગત થાય છે. એમ ઈચ્છાની અગ્નિ જેમ જેમ પદાર્થો પ્રાપ્ત થાય તેમ તેમ અગ્નિ વધતી જાય છે. શાંત થવાને બદલે વધતી જાય છે. જો કંઈ બહારથી મળતું હોત તો એમ ન થાત. પણ બહારથી કંઈ મળતું નથી એટલે પરિસ્થિતિ આ પ્રકારે ઉત્પન્ન થાય છે. એટલે હવે શું કરવું? મુખ્ય વાત તો આ છે કે શું કરવું તો પછી?

‘ઊંડાણથી જ્ઞાયકપણાનો અભ્યાસ કરવામાં આવે તો અંદરથી જ બધું મળે છે.’ એક વાક્યની અંદર આખી સૂચના આવી ગઈ કે શું કરવું જોઈએ? શું કરવું છે? એ વાત આવી ગઈ. જ્ઞાયકપણાનો અભ્યાસ એટલે શું? કે હું જ્ઞાયક છું એવો પ્રયાસ, એવો પ્રયત્ન. વારંવાર તેવો પ્રયત્ન કરવો તેને અભ્યાસ કહે છે. વારંવાર પ્રયત્ન કરવો, વારંવાર હું જ્ઞાયક છું એમ વિકલ્પ કરવો, એમ બોલવું, એમ જપ કરવો એમ નહિ પણ પ્રયત્ન કરવો. જપ કરવાનો કહે તો સમજાય, બોલવાનું કહે તો બોલવાનું સમજાય, વિકલ્પ કરવાનું કહે તો વિકલ્પ કરવાનું સમજાય. પણ પ્રયત્ન કરવાનો વિષય આવે તો કહે એ શું કરવું? એ પ્રયત્ન કરવો એટલે શું કરવું? આ પ્રશ્ન ઊપજે છે.

હવે એ વિષય ભાષાનો નથી પણ એ વિષય ચાલતા અનુભવનો છે. આ જીવ ક્યારે પણ પ્રયત્ન વિનાનો નથી. ભલે કોઈને કોઈ કાર્ય વિષેનો એનો પ્રયત્ન હોય

છે. એ પ્રયત્નરૂપ ભાવ શું છે? પ્રયત્ન શબ્દનું વાચ્ય એના પરિણામમાં છે. વાચક શબ્દમાં પ્રયત્ન નથી પણ પ્રયત્ન તો એના પરિણામસ્વરૂપે છે, જે પ્રગટ છે, મોજૂદ છે. તો એને સમજવાનો પ્રયત્ન કરે. પોતાના ચાલતા પરિણામને સમજવાનો પ્રયત્ન કરે, પ્રયાસ કરે. ઉપયોગ પોતાના પરિણામ ઉપર લઈ જાય તો એને સમજાય કે પ્રયત્ન શું ચીજ છે.

ઉપયોગ એટલે જ્યાં સમજવું છે એવી જ્ઞાનની જે દશા. એને ચાલતા પ્રયત્નના પરિણામ ઉપર મૂકે તો પરિણામમાં પ્રયત્ન શું છે એ સમજાય. પણ પોતાનું અવલોકન કરે નહિ અને પ્રયત્ન એટલે શું? એમ ભાષાથી સમજવાનો પ્રયત્ન કરે પાછો. એમાં તો શું છે કે ભાષાથી સમજવાનો પ્રયત્ન કરે. છતાં પ્રયત્નને ન સમજે. પ્રયત્ન કરે અને પ્રયત્નને ન સમજે. આવું અંધારું છે. નિજ અવલોકન વિના આ પ્રકાનું અંધારુ છે. જીવ ક્ષણે ક્ષણે પ્રયત્ન કરે છે. સમજવાનો પણ પ્રયત્ન કરે છે. સમજવામાં જ્ઞાન પણ કામ કરે છે અને પ્રયત્ન પણ કામ કરે છે. એ પ્રયત્ન શું ચીજ છે એને સમજે અને હું જ્ઞાયક છું એમ જ્ઞાયકપણાનો પ્રયત્ન કરે.

કેવી રીતે કરે? એક વિશેષણ લગાવ્યું છે અહીંયાં કે ઊંડાણથી કરે. જ્યાં જ્યાં ઊંડાણ શબ્દ આવે છે ત્યાં ત્યાં અનુભવનું ઊંડાણ લેવું. અનુભવનું ઊંડાણ લેવું અને ક્યાંક ક્યાંક ઊંડાણ શબ્દથી સ્વભાવને કહેવા માગે છે. એમ કોઈ જગ્યાએ પરિણામ સ્થુળ ભાવ ગણીને ઉપરનું તત્ત્વ ગણવામાં આવે છે અને સ્વભાવને સૂક્ષ્મ ભાવ ગણીને ઊંડાણનું તત્ત્વ ગણવામાં આવે છે. બે અર્થ પ્રકરણવશ કહેવા ધારે છે ઊંડાણ શબ્દથી.

બેય અર્થ લેવા હોય તો અહીંયાં લેવાય. કે આત્માનો જે સ્વભાવ, જ્ઞાયકસ્વભાવ સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ એવો જે જ્ઞાયકસ્વભાવ, એ જ્ઞાયકસ્વભાવથી જ્ઞાયકપણાનો અભ્યાસ કરવો. અથવા પ્રગટ અનુભવમાં આવતો જે ચેતનાગુણ, નિરંતર અનુભવમાં આવતો, પ્રગટપણે નિરંતરપણે અનુભવમાં આવતો જે ચેતનાગુણ. ૪૯મી ગાથામાં એ વિષય લીધો છે. ‘ચેદનાગુણમસદ્દં’ એને પકડીને એના ઉપર ઉપયોગ મૂકીને, એને અનુભવગોચર કરીને વારંવાર હું જ્ઞાયક છું એમ અનુભવ કરવાનો પ્રયાસ કરવો.

જ્ઞાયકપણાનો ઊંડાણથી અભ્યાસ કરવો એટલે તે જ્ઞાયકપણે હું છું એમ અનુભવ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો. અનુભવ કેમ થાય? એવા સીધા પ્રશ્નનો સીધો ઉત્તર એ છે કે અનુભવના પ્રયત્નથી અનુભવ થાય અને એ સિવાય બીજી કોઈ રીતે અનુભવ ન થાય. અસ્તિ-નાસ્તિ બેય અનેકાંત છે. અનુભવ તો અનુભવના પ્રયત્નથી થાય અને અનુભવનો પ્રયત્ન ન થાય તો બીજું ગમે તે કરીને તૂટી મરે, અનુભવ ન

થાય. બીજું ગમે તે કરે. અને કર્યા કરે અનંત કાળ પર્યંત, મરણ પર્યંત કરે (તોપણ) અનુભવ ન થાય.

‘ગુરુદેવે’ ‘પરમાગમસાર’માં આત્મજ્ઞાનનો વિષય લીધો છે. એવું દૃષ્ટાંત આપ્યું છે કે કેટલા ઉપવાસ કરે તો ગણિત આવડે? બાળકને એકડો શીખવવો હોય તો કહે તું ઉપવાસ કર. તારે એકડો શીખવો હોય તો ઉપવાસ કર. કેટલા ઉપવાસ કરે તો બાળકને એકડો આવડી જાય? ભાઈ! એકડો ઘૂંટે તો એકડો આવડે. બાકી એકડો આવડવાનો કોઈ બીજો ઉપાય જગતમાં નથી. એકડો જોવે તો એકડો આવડે નહિ. જો આ એકડો છે. પણ એકડો કરી દેખાડે, પછી કહે તું ઘૂટ. પ્રેક્ટિસ કર. એકડો કરવાની પ્રેક્ટિસ કર. તો તને એકડો આવડે.

એમ આત્મજ્ઞાન કેમ થાય? કેટલા ઉપવાસ કરે તો આત્મજ્ઞાન થાય? છ મહિનાના ઉપવાસ કરો તો આત્મજ્ઞાન થાય? એ એની પદ્ધતિ નથી. આત્મજ્ઞાન કરવા માટે આત્માનું જ્ઞાન કરવું, આત્માને અનુભવવાનું જ્ઞાન કરવું એ આત્મજ્ઞાન છે. અને તે અનુભવના પ્રયત્નથી સફળ થાય છે અને બીજા કોઈ પ્રયત્નથી એની સફળતા થતી નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એટલે તો ‘ગુરુદેવ’ ના પાડતા હતા કે આખા જગતમાં બધા જ ધાર્મિક સંપ્રદાયમાં કષાયની મંદતાથી ધર્મ કરવો છે બધાને. ચારિત્રગુણનો પર્યાય છે. તો કહે છે, તું શુક્લલેશ્યા પર્યંત નવમી ગ્રૈવેયક સુધી જા. એટલો ચારિત્રગુણ મંદ થાય પણ શ્રદ્ધા નહિ થાય. શ્રદ્ધાનું કારણ ચારિત્ર નથી. શ્રદ્ધાનું કારણ કારણ તરીકે વ્યવહાર કરવો હોય તો એ જ્ઞાન છે. બીજા ગુણ ઉપર વ્યવહાર કરવો હોય તોપણ જ્ઞાન છે. આમ શ્રદ્ધા જ શ્રદ્ધાનું કામ કરે છે. તોપણ એને કાંઈ મેળ હોય તો જ્ઞાન સાથે છે. ચારિત્ર સાથે તો નથી. પછી એમ કહેવાય કે ચારિત્રનું કારણ કોણ? તો કહે, શ્રદ્ધા-જ્ઞાન છે તે ચારિત્રનું કારણ છે. એમ વ્યવહાર કરાય. પણ ચારિત્રના કારણે શ્રદ્ધા-જ્ઞાન થાય છે એવો તો વ્યવહાર પણ થતો નથી. નિમિત્તત્વ પણ છે નિમિત્ત જોઈને વ્યવહાર કરાય છે કે કારણનો ઉપચાર કરાય છે. પણ આ રીતે નિમિત્તત્વ છે. કોઈવાર શ્રદ્ધાને જ્ઞાનનું કારણ કહેવાય છે, કોઈવાર જ્ઞાનને શ્રદ્ધાનું કારણ કહેવાય છે. એ રીતે મેળ પડે છે.

પણ મુમુક્ષુદેશાનો વિચાર કરવામાં આવે તો જ્ઞાન શ્રદ્ધાનું કારણ છે. મુમુક્ષુના તબક્કાથી જો વિષયને વિચારવામાં આવે તો જ્ઞાન શ્રદ્ધાનું કારણ છે. કેમકે શ્રદ્ધા સર્વથા ઊંઘી પડેલી છે. એ ઊંઘી પડેલી શ્રદ્ધા કારણ થાય અને જ્ઞાન એનું કાર્ય

થાય એવું બનતું નથી. પણ જ્ઞાનમાં સ્વભાવ અંશ ખુલ્લો હોવાને લીધે જ્ઞાનથી જાગૃતિ આવે છે, સમજણ આવે છે અને જ્ઞાન પ્રધાન થઈને જ્ઞાન-દર્શન દ્વારા જ્ઞાનની પ્રધાનતામાં જ્ઞાનસ્વભાવી આત્માનો નિશ્ચય પણ જ્ઞાનમાં થાય છે. નિશ્ચય થતાં જ્ઞાનબળ પણ જ્ઞાનમાં પ્રગટે છે.

જેમાં સ્વરૂપનો નિશ્ચય થાય છે એવા જ્ઞાનમાં સ્વરૂપનું મૂલ્યાંકન થાય છે. મૂલ્યાંકન કરવું એ પણ જ્ઞાનનું કાર્ય છે. મૂલ્ય આંકવું. અને એ જ સ્વરૂપનો મહિમા છે. અનંત મહિમાવંતનું મૂલ્ય આંક્યું એટલે જ્ઞાને સ્વરૂપનો મહિમા કર્યો ત્યારે રાગ ઢસડાણો. એ પણ આત્માનો વિકલ્પ કરવા માંડ્યો. રાગ પણ આત્માનો વિકલ્પ કરવા માંડ્યો. અને શ્રદ્ધા છે એમાં દર્શનમોહ છે એ ગળવા માંડ્યો. નિઃસત્ત્વ થવા માંડ્યો. એની શક્તિ હણાવા માંડી. આવું બધું કાર્ય પ્રથમ ભૂમિકામાં સમ્યક્દર્શન પહેલા થાય છે.

જ્યારે સમ્યક્દર્શન થાય છે ત્યારે પોતાની અનંત શક્તિ સહિત શ્રદ્ધા કામ કરવા લાગે છે. સવળું. ત્યારે શ્રદ્ધાને કારણ ગણીને અનંત ગુણોને ખીલવાનું મૂળ છે એ. એમ કહીને 'દંસણ મૂલો ધમ્મો' કહેવામાં આવે છે. ત્યાં બધાયને શ્રદ્ધાનું મૂળ લાગુ પાડ્યું છે. પણ ક્યારે? કે સવળી થઈ પછી. એ જ્ઞાનદશાથી વાત છે. પછી એનું મહત્ત્વ બતાવવા એમ કહેવાય કે શ્રદ્ધા સમ્યક્ એનું જ્ઞાન સમ્યક્, શ્રદ્ધા સમ્યક્ એનું ચારિત્ર સમ્યક્ અને શ્રદ્ધા વિનાના જ્ઞાન-ચારિત્ર એકડા વિનાના મીંડા. એમ શ્રદ્ધાનું મહત્ત્વ બતાવવા માટે પછી કહેવામાં આવે છે.

અહીંયાં એમ કહે છે કે તું બહારથી મેળવવાનો પ્રયત્ન કરે છો એ પ્રયત્નની દિશા બદલાવ. બહારથી કંઈ મળતું નથી. તારું કંઈ બહારમાં છે નહિ. અને બહારથી તને કંઈ મળે એવું પણ છે નહિ. માટે એ બાજુ તું આંખ મીંચી જા.

મુમુક્ષુ :- ત્યાં આંખ બંધ કરી

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આંખ બંધ કરી દે. આંખ બંધ કરી દે એમ નહિ. તું એ બધું વિચારવા, જોવા માટે આંધળો થઈ જા એમ કહે છે.

'ધર્મદાસજી ક્ષુદ્રક'. તું આંધળો થઈ જા. છ દ્રવ્યને જોવા માટે તું આંધળો થઈ જા એમ કહે છે. કેમકે પરસન્મુખ થઈને જોવે છે ને? તું આંધળો થઈ જા. દેખાય. તો કહે ન દેખાય એવું ગૌણ કરી નાખ. દેખાયા વિના રહેશે નહિ. પણ ન દેખાય એવું એને તું ગૌણ કરી નાખ. અને તારા સ્વરૂપને જોવા માટે તારા પ્રદેશે પ્રદેશેથી અસંખ્ય નેત્રને ખોલી નાખ. પરને જોવા માટે તું આંધળો થા અને તને જોવા માટે તું હજારો નહિ, કરોડો નહિ, અસંખ્ય નેત્રો ખોલી નાખ. તારું સ્વરૂપ જોવા માટે.

'બહારથી કંઈ મળતું નથી. ઊંડાણથી જ્ઞાયકપણાનો અભ્યાસ કરવામાં આવે

તો અંદરથી જ બધું મળે છે.’ એક અડધા વાક્યની અંદર કહેવું છે કહી દીધું છે. પછી તો ફળ બતાવ્યું છે. બધું મળે છે એ તો ફળ બતાવ્યું છે એક જ વચનની અંદર. પણ જે કહેવું છે એ તો અડધા વચનમાં કહી દીધું. ‘ઊંડાણથી જ્ઞાયકપણાનો અભ્યાસ...’ કર. જ્ઞાયકપણાનો જ્ઞાયકપણો છું, જ્ઞાયકસ્વરૂપે છું એનો ઊંડાણથી અભ્યાસ કર. આટલું (સરળ છે). હજી કથનમાં તો વ્યવહાર હોવાને લીધે આટલો વિસ્તાર છે. આરાધનામાં એટલો વિસ્તાર નથી. આ તો વિકલ્પપૂર્વક વચન છે ને? જ્ઞાયકપણાનો ઊંડાણથી અભ્યાસ કર. એટલો વિકલ્પ થાય અને એટલું વચન નીકળે. હું જ્ઞાયક છું, એમાં હું જ્ઞાયક છું એવા ત્રણ શબ્દપૂર્વકના ત્રણ વિકલ્પ પણ નથી. હું જ્ઞાયક છું. એ અભેદ નિર્વિકલ્પ જ્ઞાયકતત્ત્વમાં હુંપણાનો અનુભવ છે. અને એમાં બધું આવી ગયું. બાર અંગનો સાર આમાં આવ્યો. સ્વાનુભૂતિ તે બાર અંગનો સાર છે. તો જેમાં કાંઈ વિસ્તાર નથી. બાર અંગનો વિસ્તાર ગમે તેટલો હોય, એના સારનો કોઈ વિસ્તાર નથી.

જ્યાં પોતાનું જ્ઞાયક સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ છે, પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે ત્યાં હું અને જ્ઞાયક બે જુદા રહેતા નથી. કેમકે જ્ઞાયક જ હું છું અને હું છું તે જ્ઞાયક છે. એમાં બે વાત નથી. બસ, એટલો બધો સંક્ષેપ છે કે જેને વિસ્તારની કોઈ આવશ્યકતા નથી.

વિસ્તાર રુચિ જીવને એ અભિપ્રાય રહે છે કે ઘણો વિસ્તાર કરી કરીને અમને સમજાવો. એવો અભિપ્રાય રહે છે. હજી સ્પષ્ટ કરો. એના માટે કોઈ દાખલો આપો, કોઈ દૃષ્ટાંત આપો પણ અમને સ્પષ્ટ કરી કરીને કહો. સંક્ષેપરુચિ જે હોય છે સંકેતમાત્રમાં ઉદ્ધાસથી સમજે છે. સમજે છે નહિ એને સમજતા ઉદ્ધાસ આવે છે. એવું ધર્માત્માઓનું સામર્થ્ય છે. જ્ઞાનીઓ અને આચાર્યોનું શું સામર્થ્ય છે કે અડધા વચનમાં, એક શબ્દમાં અનંત આગમનો સાર મૂકી દે! જ્ઞાનીના એક વચનમાં, અરે..! એક શબ્દમાં અનંત આગમ ભરેલા છે. આ વાત કેમ હશે? એ વિચારવા જેવો વિષય છે. કે આ વાત અહીંયાં છે. કેમ હશે? ક્યાં હશે? કે અહીંયાં છે.

‘ધર્મદાસજી ક્ષુદ્રક’ને એમના ગુરુએ એમ પૂછ્યું કે ‘તેરા સિદ્ધ પરમાત્માકા દર્શન ક્રિયા?’ તેરા-બેરા નહિ. ‘સિદ્ધ પરમાત્માકા દર્શન ક્રિયા કિ નહિ ક્રિયા?’ કેટલી જાત્રા કરી સમ્મેદશિખરની? કે હજારો યાત્રા કરી. હજારો વાર સમ્મેદશિખર ઉપર ચડ્યો છું. ક્ષુદ્રક હતા. બહુ જાત્રા કરતા, બહુ ઉપવાસ કરતા, ઉપવાસ બહુ કરતા. હજારો ઉપવાસ કરે. આટલું કર્યું તોપણ સિદ્ધ પરમાત્માના દર્શન ન કર્યા? નથી કર્યા. નથી કર્યા તો નથી જ કર્યા. ગુરુની પાસે બીજું શું કહે? અંધા હૈ. બસ! આટલું કહ્યું.

આંખ ઊઘડી ગઈ. જ્ઞાનનેત્ર એનું ખુલી ગયું. મને આંધળો કહે છે. આટલું આટલું કરું ને મને આંધળો કીધો? એમ. શું બાકી રહી ગયું? કાંઈક બાકી રહી ગયું છે. ગુરુ ઉપર વિશ્વાસ છે, કહેનાર ઉપર વિશ્વાસ છે કે મારા હિતને માટે કાંઈક બહુમૂલ્ય વાત, ઘણી મૂલ્યવાન વાત છે. એટલો વિશ્વાસ છે. દુઃખ નથી લાગતું. આંધળો કીધો એનું દુઃખ નથી લાગતું. આટલી ક્રિયાઓ કરી એના ઉપર મીંડુ મૂકી દીધું એને દુઃખ ન લાગ્યું, કે અરે...રે..! મેં આટલું આટલું કર્યું અને હજી પણ મને આંધળો કહીને સંબોધે છે! જન્મ-મરણ ખલાસ કરી નાખ્યા.

એક વખત તો ઉપડ્યા પાછા સમ્મેદશિખર. સિદ્ધ પરમાત્મા થયા છે એમ કહે છે ને. અનંતા તીર્થંકરો ત્યાંથી સિદ્ધાલયમાં ગયા છે. સિદ્ધના દર્શન થવા જવા જોઈએ એવું કાંઈક કહે છે. લાવો ફરીને જાઉં. વળી એકવાર જઈ આવ્યા. થયા સિદ્ધના દર્શન? સિદ્ધ પરમાત્માના દર્શન નથી થયા. તો કહે તું આંધળો છો? 'સિદ્ધ પરમાત્મા કો નહિ દેખતા હૈ અંધા હૈ તુ?' પછી ખ્યાલ ગયો. એ નિજ સિદ્ધપદના દર્શન થયા.

મુમુક્ષુ :- ..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો શું છે કે તીવ્ર જિજ્ઞાસામાં આવ્યા. સ્વરૂપને જોવા માટેની તીવ્ર જિજ્ઞાસામાં આવ્યા. તીવ્ર જિજ્ઞાસા છે એ જ્ઞાનમાં સત્ય સ્વરૂપનો પ્રકાશ થવાનો અવકાશ ઊભો કરે છે. જ્યાં સુધી એની જગ્યા ન થાય ત્યાં સુધી વસ્તુ દેખાતી નથી. એમ છે. એનો અવકાશ ઊભો કરે છે.

સત્યાસ્ત્રોની અંદર પણ પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવે છે. છઠ્ઠી ગાથામાં પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે. 'કોડસૌ શુદ્ધ આત્મેતિ ચેત્' આવો શુદ્ધ આત્મા કોણ છે કે જેને જાણવો જરૂરી છે? એવો અર્થ કાઢ્યો છે. ગુજરાતી એટલું લાંબુ કર્યું છે. 'इति चेत' એમાંથી એ કાઢ્યું. નહિતર એમાં કાંઈ જાણવો અવશ્યનો છે એવું સંસ્કૃત નથી પડ્યું. સંસ્કૃત તો એટલું જ છે 'કોડસૌ શુદ્ધ આત્મેતિ ચેત્' આ શુદ્ધાત્મા તે કોણ છે? કોણ છે એમાંથી ભાવ કાઢ્યો કે એને જાણવો જરૂરી છે. જરૂરિયાત લાગી છે. પાણીની તરસ વગર પાણીને કોઈ શોધે નહિ. ન હોય તો ઢોળી નાખે, પગ ઘોઈ નાખે. પાણીની કાંઈ કિંમત છે નહિ. પણ તરસ લાગે તો કેટલી છે? કે જેટલી પ્રાણની કિંમત છે એટલી. પ્રાણની કિંમત કેટલી? કે એના રૂપિયા, આના, પાઈમાં લેખા થાય નહિ. એટલી પાણીની કિંમત છે.

'અંદરથી જ બધું મળે છે. જેમ ભોંયરામાં જઈ યોગ્ય ચાવી વડે પટારાનું તાળું ખોલવામાં આવે તો નિધાન મળે અને દારિદ્ર ફીટે,...' દષ્ટાંત લીધું છે. ભોંયરામાં

ઘનના નિધાન ભર્યા હોય. તાળું મારેલું હોય. ચાવીથી ખોલી નાખે તો એ ઘનનો ઉપયોગ કરી શકે. એની દરિદ્રતા રહેતી નથી.

એમ ફરીથી હવે સિદ્ધાંત લે છે. 'ઊંડાણમાં જઈ...' ફરીને એ શબ્દ લીધો છે. ત્યાં ઊંડાણથી કહ્યું અહીંયાં પણ ઊંડાણમાં જઈને. એમ. કેમકે ઉપર ઉપરથી આ વાત સાંભળીને ઘણા મુમુક્ષુઓ વિકલ્પ કરે છે. હું જ્ઞાયક છું એવો વિકલ્પ કરે છે, એવું રટણ કરે છે. અને એ રટણ કરતાં કરતાં એ ઘૂનમાં ચડી જાય ત્યારે એને એમ લાગે, ટેવ પડી જાય કે ઘૂન ચડી જાય ત્યારે એને એમ લાગે કે હવે તો આપણે જ્ઞાયકના ભાવમાં આવી ગયા. જ્ઞાયકભાવમાં આવી ગયા છીએ આપણે. એ જ્ઞાયકભાવ નહિ. એવો જ્ઞાયકભાવ છે નહિ. એ વચનાતીત છે, વિકલ્પાતીત છે. વિકલ્પમાં એનું રટણ થયા કરે અને એને કષાયની મંદતાને લીધે ઠીક લાગે કે ના ના, હવે શાંતિ લાગે છે, જ્ઞાયક... જ્ઞાયક... જ્ઞાયક... કરતાં તો શાંતિ લાગે છે. માટે જ્ઞાયકભાવ આવી ગયો હવે. એ જ્ઞાયકભાવ છે નહિ. એ બતાવવા માટે ઊંડાણ શબ્દ લે છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પરિચય નથી એના માટે...?

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એને ભૂલ થઈ જાય છે. અથવા પરિણામ ઉપર જેની દૃષ્ટિ છે... આ ભૂલ કેમ થાય છે? ભૂલ થવાનું કારણ આ છે કે પરિણામ ઉપર દૃષ્ટિ છે. શું થયું પરિણામમાં? શું થયું પરિણામમાં? પરિણામમાં જ્ઞાયક-જ્ઞાયકપણું થઈ જાય છે કે નહિ? રહે છે કે નહિ? પરિણામ ઉપર દૃષ્ટિ છે એટલે એને એવો ભ્રમ થાય છે. અને જ્ઞાયક તો પરિણામ વિનાનો છે. જ્ઞાયક કેવો છે? એક સમયના પરિણામ વગરનો જ્ઞાયક છે. જ્ઞાયક ઉપર દૃષ્ટિ જાય છે અથવા જ્ઞાયક ઉપર એકાગ્રતા રહે છે, જ્ઞાયકને લક્ષમાં લેવાય છે ત્યારે પરિણામ ઉપર લક્ષ રહેતું નથી એ પરિણામમાં શું થાય છે. પરિણામમાં થાય છે એ બધું બરાબર થાય છે. પણ શું થાય છે એની મુખ્યતા થતી નથી. અને છતાં શું થાય છે એ ખ્યાલ બહાર પણ રહેતું નથી. બેય વાત ભેગી છે. કેમકે પરિણામ તો સ્થુળ છે. ઉપરની સપાટીમાં છે. જ્ઞાયક સૂક્ષ્મ છે અને ઊંડાણમાં છે. ઊંડાણમાં જાય અને ઉપર અડ્યા વગર જાય એમ તો કાંઈ બને નહિ. અથવા ઊંડાણમાં જે જાય છે એ પરિણામ પોતે ઊંડાણમાં જાય છે. તો પોતાને પોતાને ખબર ન હોય એવું બન્યા વગર રહે નહિ. પણ મુખ્યતા કોની થવી એના ઉપર આખો આધાર છે. પરિણામની મુખ્યતા થાય તો બહિર્મુખપણું છે, સ્વભાવની મુખ્યતા થાય તો અંતર્મુખપણું છે. આટલો ફેર છે.

મુમુક્ષુ :-

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કામ તો પરિણામ જ કરે ને. જ્ઞાયકને શું કામ કરવાનું છે? એ તો કાર્ય વિનાની ચીજ છે. એનામાં કોઈ કાર્ય થાય એવી કોઈ હલચલ એમાં નથી. પોતે સ્થિર તત્ત્વ છે, ધ્રુવ તત્ત્વ છે. એટલે એને કાર્યનો પ્રશ્ન નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આખું પરિણામ ઉપરનું વલણ બદલી જાય છે.

અહીં તો શું વિચાર છે કે જ્ઞાયકનું રટણ ચાલે અને પરિણામ ઉપરની દૃષ્ટિ મટે નહિ તો એને એમ લાગે કે મને જ્ઞાયકનો ભાવ આવી ગયો. જ્ઞાયકભાવ મને સૂઝી ગયો. આ ભ્રમ થાય છે. ભ્રમ ક્યારે એને થાય? કે સાક્ષાત્ પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનો પ્રત્યક્ષ પ્રકાર ઊપજે ત્યારે એ એટલો મહાન હોવાથી પરિણામની મુખ્યતા થવાનો કોઈ ક્લાસ નથી, કોઈ અવકાશ નથી, કોઈ ગુંજાઈશ નથી. કેમકે પરિણામથી એટલું મહાન તત્ત્વ છે કે પરિણામ સામે જોવાનો પ્રશ્ન જ રહેતો નથી. એવું સહજ છે. વસ્તુનું સ્વરૂપ એવું સહજ જ છે. જ્યાં સુધી એ દેખાય નહિ ત્યાં સુધી પરિણામની દૃષ્ટિ તો અનાદિની છે. એટલે કોઈને કોઈ રીતે, છેવટે જ્ઞાયકના બહાને, જ્ઞાયકના નામે, જ્ઞાયકના નિમિત્તે, જ્ઞાયકના વિકલ્પના નિમિત્તે એની જ મુખ્યતા થઈ જાય છે. કેમકે મૂળ સ્વરૂપ છે એ એને લક્ષમાં આવ્યું નથી. નિર્ણય .. લીધો છે એનું કારણ એ છે. સમ્યક્દર્શનનું કારણ નિર્ણય કેમ લીધો? કે નિર્ણયમાં મૂળ સ્વરૂપ લક્ષગત થાય છે. ત્યારથી (એની મુખ્યતા રહે છે).

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ પરિણામ ઉપર વજન જાય તો એણે શેનો નિર્ણય કર્યો? પરિણામનો કર્યો? કે પરિણામ રહિત તત્ત્વનો કર્યો? ત્રિકાળીનો કર્યો? શેનો નિર્ણય કર્યો? સ્વભાવનો નિર્ણય કર્યો કે પરિણામનો નિર્ણય કર્યો? સ્વભાવ સ્વભાવ છે અને પરિણામ પરિણામ છે.

‘તેમ ઊંડાણમાં જઈ...’ એટલે સ્વભાવને ગ્રહીને ‘જ્ઞાયકના અભ્યાસરૂપ...’ એટલે હું જ્ઞાયક છું એના પ્રયાસરૂપ, હું જ્ઞાયક છું એના પ્રયાસરૂપ, પ્રયત્નરૂપ ‘ચાવીથી...’ પુરુષાર્થનું કાર્ય કરે છે. અનુભવ છે તે પુરુષાર્થથી સિદ્ધ થયેલી પર્યાય છે. પુરુષાર્થથી પ્રાપ્ત પર્યાય છે. અભ્યાસરૂપ પુરુષાર્થથી, પુરુષાર્થરૂપ ચાવીથી ‘ભ્રાંતિરૂપ તાળુ ખોલી ખોલી નાખવામાં આવે...’ ત્યાં તો નિભ્રાંત અવસ્થા છે. ભ્રાંતિ અનાદિની છૂટે ત્યારે એને સ્પષ્ટ ભાસે છે કે અત્યાર સુધી મેં મારી વર્તમાન અવસ્થાને જ મારું પૂરું સ્વરૂપ માન્યું છે. હવે મને સ્પષ્ટપણે એમ ભાસે છે કે અનાદિઅનંત કોઈ અવસ્થા એ મારું

સ્વરૂપ નથી. અરે..! સિદ્ધ અવસ્થા પણ મારો વેશ છે. આત્માને ખરેખર તો વેશ નથી. એ એક વેશ છે. આત્માને મૂળ સ્વરૂપને કોઈ વેશ નથી. મુમુક્ષુપણું, ગૃહસ્થપણું, ત્યાગીપણું, મુનિપણું, અરિહંતપણું અને સિદ્ધપણું. આગળ એક બોલ આવી ગયો છે. આત્માને કોઈ વેશ છે નહિ. વેશ વિનાનો આત્મા છે. બધા ભેખ ધારે છે છતાં એકેય ભેખ એને લાગુ પડતો નથી. નહિતર તો જેવું સિદ્ધપદ છે એવું જ સ્વરૂપ છે. પણ પોતે ત્રિકાળી છે અને સિદ્ધ અવસ્થા એક એક સમયે બદલાય છે. માટે ત્રિકાળીને ક્ષણિકનો વેશ નથી. એમ લીધું છે.

મુમુક્ષુ :- ૧૦૫ બોલ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘આત્માએ તો ત્રિકાળ એક જ્ઞાયકપણાનો જ વેશ પરમાર્થે ધારણ કરેલો છે.’ ત્રિકાળી એનો વેશ છે. એક સમયની અવસ્થા એનો વેશ નથી. ‘જ્ઞાયકતત્ત્વને પરમાર્થે કોઈ પર્યાયવેષ નથી.’ એકેય લીધું અનાદિઅનંતમાંથી? કોઈ વેષ નહિ. કોઈ પર્યાયની અપેક્ષા નથી. એથી એને કોઈ પર્યાયની અપેક્ષા નથી. ‘આત્મા મુનિ છે કે કેવળજ્ઞાની છે કે સિદ્ધ છે...’ મુમુક્ષુ ને ગૃહસ્થીની ચર્ચા પણ નથી કરી. જુઓ! હું મુમુક્ષુ છું અને હું ગૃહસ્થ છું, વાણિયો છું એવી ચર્ચા પણ નથી.

‘આત્મા મુનિ છે કે કેવળજ્ઞાની છે કે સિદ્ધ છે,...’ સ્ત્રી છું, પુરુષ છું, સઘન છું, નિર્ઘન છું, રોગિષ્ઠ છું, નિરોગી છું. એકેય ચર્ચા નથી કરી. ‘એવી એક પણ પર્યાય અપેક્ષા ખરેખર જ્ઞાયકપદાર્થને નથી.’ અહીંયા જ્ઞાયક શબ્દ વાપર્યો. પહેલા આત્માથી લીધું. અહીંયા લીધું જ્ઞાયક શબ્દ, ‘ખરેખર જ્ઞાયક પદાર્થને નથી.’ તેથી પર્યાય પ્રત્યે અપેક્ષા નથી તો પર્યાય પ્રત્યે ઉપેક્ષા વૃત્તિ છે. એ આ બધું ૧૦૦ નંબરના બોલમાં છે. સામેના પાને. જ્યારે દ્રવ્યદષ્ટિ થઈ ત્યારે ‘મુક્તિની પર્યાયને આવવું હોય તો આવે...’ મુક્તિની પર્યાયને આવવું હોય તો આવે ‘એમ દ્રવ્ય પ્રત્યે આલંબન અને પર્યાય પ્રત્યે ઉપેક્ષાવૃત્તિ થતાં...’ એટલે કે પર્યાયની અપેક્ષા નથી જ એમ લીધું છે. એવી ‘ઉપેક્ષાવૃત્તિ થતાં સ્વાભાવિક શુદ્ધ પર્યાય પ્રગટે જ છે.’ તોપણ એનું મૂલ્ય થતું નથી, મુખ્યતા થતી નથી. બસ! જ્ઞાયક તે જ્ઞાયક જ છે. આ જ્ઞાયક તો જ્ઞાયક જ છે. આ છઠ્ઠી ગાથા આવી ગઈ. છેલ્લા શબ્દો છે, જ્ઞાયક તો જ્ઞાયક છે.

‘ઊંડાણમાં જઈ જ્ઞાયકના અભ્યાસરૂપ ચાવીથી ભ્રાંતિરૂપ તાળું ખોલી નાખવામાં આવે તો અનંત ગુણરૂપ નિધાન પ્રાપ્ત થાય...’ ભંડારના દૃષ્ટાંતે લીધું છે. પટારાના દૃષ્ટાંતે લીધું છે કે જો જ્ઞાયકપણાનો પ્રયત્નરૂપ અભ્યાસ કરવામાં આવે કે કોઈ પર્યાય વેષ મને નથી. જ્ઞાયકને કોઈ પર્યાયનો વેષ નથી. એમ એને નિર્ભ્રાંત દર્શન થાય

અને જ્ઞાયકમાં રહેલું અનંત ગુણનું નિધાન એને પ્રાપ્ત થાય. પ્રાપ્ત થાય એટલે સ્વપણે અનુભવાય. સ્વસ્વરૂપે અનુભવાયું તે પ્રાપ્ત થયું. હતું તો ખરું. કેમ કે એ તો ત્રિકાળી છે. ત્રિકાળી હોય એને નહિ હોવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. પણ પોતા સ્વરૂપે અનુભવગોચર થયું ત્યારે એને અનંતગુણનું નિધાન પ્રાપ્ત થયું એમ કહેવામાં આવે છે. ‘અને માગણવૃત્તિ મટે.’ ત્રણ લોકનો નાથ હતો તે અનુભવાયો, પરમાત્મપદ-પરમેશ્વરપદે હતો તે અનુભવગોચર થયો. હવે એને દીનતા છે નહિ. કોઈ દીનતા નથી. કોઈ પ્રકારની દીનતા નથી. એને માગણવૃત્તિ મટે. એ દીનતાની વૃત્તિ એની મટે.

ટૂંકામાં બહુ .. લીધું છે. ઊંડાણમાં જઈને જ્ઞાયકપણાનો અભ્યાસ કરે. કોઈપણ સ્તરના મુમુક્ષને. આ એક વાત બસ છે. એટલે ઘણી વાત સાંભળી. લોજીકથી, ન્યાયથી, કારણ-કાર્યથી... તો આ બધાનો સરવાળો ... ઊંડાણથી જ્ઞાયકપણાનો અભ્યાસ કર. બસ. આ કામે લાગી જા. સતત આ કામે લાગી જા. જો કેટલો ચમત્કાર છે. આ કાર્યનો કેટલો ચમત્કાર છે કે સિદ્ધપદને ખડું કરશે! સિદ્ધપદને પ્રગટ કરશે. પછી સિદ્ધપદ અપ્રગટ રહે એ વસ્તુના સ્વરૂપમાં નથી. ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ. માર્ગની સુંદરતા અને વસ્તુની સુંદરતા એ છે કે કોઈ જીવ પ્રયત્ન કરે અને નિષ્ફળ જાય એવો અપવાદ ખાતર પણ કોઈ જીવ (હોતો નથી). અનંતા થયા, અનંતા થશે. ગેરેન્ટેડ વાત છે કે પ્રયત્ન કરે અને નિષ્ફળ જાય એ આમાં બનતું નથી. બહારના કાર્યોમાં પ્રયત્ન કરે, પૂર્વ કર્મ ન હોય તો નિષ્ફળ જાય. અહીંયાં એવું બનતું નથી. બને જ નહિ. બને જ નહિ. કોઈ કાળે ન બને. એટલું બધું... વસ્તુનું સ્વરૂપ છે ને. આ તો વિજ્ઞાન છે. જગતના વિજ્ઞાનમાં તો એમ કહે છે કે, ભાઈ! આ દવા આના ઉપર અસર કરે. બે લાખ પ્રયોગ કર્યા પછી આ દવાની સિદ્ધિ કરવામાં આવી છે. અને એ બે લાખ પ્રયોગ કર્યા પછી, સિદ્ધ થયા પછી કોઈ વખત એમાં નિષ્ફળ નહિ ગયા પછી બહારમાં ઘણા પ્રયોગ પાછા સફળ થયા છે તોપણ કોઈ પ્રયોગ નિષ્ફળ જાય. આમાં એવું બનતું નથી. કેમકે ત્યાં જે વિજ્ઞાન છે એ પરમાણુના કેટલાક મુખ્ય ગુણધર્મોને સમજીને છે. બાકી જે ન જાણ્યા અને જેનાથી અજાણ રહ્યા એ ... પરમાણુ જ્યારે એક સ્થિતિ ધારણ કરે ત્યારે એને સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે કે આ હવે આપણે જે વિજ્ઞાન શોધ્યું છે એ પ્રમાણે અત્યારે કામ થાતું નથી. એ વાત નથી થતી. કેમ નથી થતું? એ કારણ અજાણ્યું છે. હાથ ઊંચા કરવા પડે. અહીંયાં એવું નથી. જે પ્રયત્ન કરે એને પ્રયત્નની સિદ્ધિ થાય એટલે પ્રયત્ન કરવાની અભિલાષાવાળા જીવને જરા પણ નિરાશ થવાની જરૂર નથી. કોઈ અંશે નિરાશ થવાની જરૂર નથી.

મુનિરાજ કહે છે : અમારો આત્મા તો અનંત ગુણથી ભરેલો, અનંત અમૃતરસથી ભરેલો, અક્ષય ઘડો છે. તે ઘડામાંથી પાતળી ધારે અલ્પ અમૃત પિવાય એવા સ્વસંવેદનથી અમને સંતોષ થતો નથી. અમારે તો પ્રત્યેક સમયે પૂરું અમૃત પિવાય એવી પૂર્ણ દશા જોઈએ છે. એ પૂર્ણ દશામાં સાદિ-અનંત કાળ પર્યંત સમયે સમયે પૂરું અમૃત પિવાય છે અને ઘડો પણ સદાય પૂરેપૂરો ભરેલો રહે છે. ચમત્કારિક પૂર્ણ શક્તિવાળું શાશ્વત દ્રવ્ય અને પ્રત્યેક સમયે એવી જ પૂર્ણ શક્તિવાળું પરિણામન! આવી ઉત્કૃષ્ટ-નિર્મળ દશાની અમે ભાવના ભાવીએ છીએ. (આવી ભાવના વખતે પણ મુનિરાજની દષ્ટિ તો સદા શુદ્ધ આત્મદ્રવ્ય ઉપર જ છે.) ૪૧૫.

૪૧૫. મુનિદેશાનો બોલ છે. મુનિરાજના સ્વમુખેથી કહેવરાવ્યું છે. ‘મુનિરાજ કહે છે :’ ભાવલિંગી સંત. જેને આત્મજ્ઞાન નથી અને મુનિનો વેષ છે એને તો આ કાંઈ ભાવ છે નહિ. એને આ જ્ઞાન પણ નથી, આ .. નથી, આ આચરણ નથી, આ ભાવ એને હોતા નથી. પણ જે ભાવલિંગી સંત છે એવા મુનિરાજ કહે છે કે ‘અમારો આત્મા તો અનંત ગુણથી ભરેલો, અનંત અમૃતરસથી ભરેલો, અક્ષય ઘડો છે.’ એવો છે અમારો આત્મા કે જેમાં અનંત અનંત ગુણ ભરેલા છે. અનંત શક્તિઓથી જે ભરચક છે અને જેમાં અમૃતરસ છે. કેટલો અમૃતરસ છે? અનંત અમૃતરસ છે. જેના ચતુર્થ ગુણસ્થાનના એક ક્ષણના સ્વાદ આગળ ઈન્દ્રને એનું ઈન્દ્રાસન સડેલા તરણા જેવું લાગે. એટલો અમૃતરસ છે. જઘન્ય ભાવે સ્વાદ છે એનો. ... મુનિરાજ ... ઓલામાં પૂરો આવે છે. સ્વાદમાં ... દુઃખરૂપ ભાસે છે. ઈન્દ્રનું ઈન્દ્રાસન છે એ દુઃખરૂપ ભાસે છે. કેમકે એનું લક્ષ જાય છે ત્યારે આકુળતા જન્મે છે. અને અંદરમાં અમૃતરસ છે એ પ્રગટ છે. સમ્યજ્ઞિ ઈન્દ્રને અમૃતરસ પ્રગટ છે. પરિણતિ છે. અમૃતની પરિણતિ છે. આમ ઉપયોગ જાય છે ઈન્દ્રાસન ઉપર. હોંશ ન થાય કે આટલા બધા....

**તા. ૧૦-૦૮-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૧૫, ૪૧૬
પ્રવચન નં. ૩૨૮**

બહેનશ્રીનાં વચનામૃત. ૪૧૫. ‘મુનિરાજ કહે છે :’ અહીંથી લીધું હતું ને? એથી એમ કહે છે કે મારે તો પ્રત્યેક સમયે પૂરું અમૃત પીવાય એવી પૂર્ણ દશા જોઈએ છે. આત્મામાં રહેલો અનંત આનંદ પરિપૂર્ણ વિકાસ પામે એવી દશા જ્યાં સુધી ઉત્પન્ન ન થાય ત્યાં સુધી નિરાંત કરીને બેસતા નથી. સતત પ્રયત્નવાન રહે છે. એ પૂર્ણ દશામાં સાદિઅનંત કાળ પર્યંત સમયે સમયે પૂરું અમૃત પીવાય, પૂર્ણ પરમાનંદની દશા પ્રગટ છે. એમાં ... આગામી સર્વ કાળ પર્યંત, અનંત કાળ પર્યંત, સર્વ કાળ પર્યંત, કોઈ કાળે પછી એમાં ફરક પડશે એવું ન બને.

અનંત કાળ પર્યંત પ્રત્યેક સમયે પૂરું અમૃત પીવાય. વચમાં કોઈ સમયનો આંતરો પડે એવું પણ ન બને. ક્યારેય પાછળથી મૂંઢ થાય એવું ન બને, વચ્ચે ક્યારેય આંતરો પડે કે ઓછું વત્તું થાય એવું પણ ન બને. એવું પૂરેપૂરું અમૃત પીવાય છે મોક્ષદશામાં. અને ઘડો પણ સદાય પૂરેપૂરો ભરેલો છે. આત્માને અમૃતકુંભ છે. ઘડાને કુંભ કહે છે. આત્મા અમૃતકુંભ છે. એ અનંત આનંદની દશા .. હોવા છતાં એમાંથી કાંઈ વપરાય ગયું માટે ઓછું થઈ ગયું કોઈ કાળે. અનંત કાળમાંથી કોઈ કાળે, એવું બનવાનું નથી. એટલો ને એટલો રહે.

આ એક અસાધારણ વસ્તુની સ્થિતિ છે. એ ક્યારેય એની શક્તિની .. નથી. એ સદાય અનાદિઅનંત એટલી ને એટલી રહે છે. પોતે વિકાસ કરીને એનો અનુભવ કરે એટલો એનો લાભ છે અથવા પરિણામને એટલો પોતામાં લાભ છે. પરિણામ લાભ લે છે. વસ્તુનો લાભ કોણ લે છે? કે તે વસ્તુના પરિણામ વસ્તુનો લાભ લે છે. બીજાને કોઈને લાભ-ગેરલાભનો સવાલ છે નહિ. વસ્તુને પણ પોતાને લાભ-ગેરલાભનો સવાલ નથી. પરિણામમાં એટલી ક્યાશ છે. જે પરિણામ સ્વીકાર કરે, અવલંબન લે તો એનો લાભ છે, અવલંબન ન લે તો એને એનો લાભ નથી કહેવામાં આવે છે. ... એટલે શું? પરિણામ ... ખરેખર તો પરિણામ સ્વરૂપલાભ લે છે. પરિણામ પોતે સ્વરૂપનો લાભ લે છે. એમ છે.

‘ઘડો પણ સદાય પૂરેપૂરો ભરેલો રહે છે.’ એટલે કે અક્ષય શક્તિ છે એનો ક્ષય થતો નથી. શક્તિ એટલી ને એટલી અકબંધ (રહે છે). જેટલી અનંત કાળ

પહેલા નિગોદ અવસ્થામાં હતી એટલી જ અનંત કાળ પછી સિદ્ધ અવસ્થામાં (રહે છે). એમાં કોઈ ફરક પડતો નથી. એટલે આત્મા મૂળ સ્વરૂપે એવું ને એવું રહે છે. સંસાર અવસ્થા નાશ પામે. સિદ્ધ અવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ. એ બધા ફેરફાર અવસ્થાના છે. વસ્તુ જેમ છે તેમ છે સર્વ અવસ્થાને વિષે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ વસ્તુનું સ્વરૂપ છે. એવું વસ્તુનું સ્વરૂપ છે. અને એ વસ્તુનું સ્વરૂપ છે એટલે પોતાનું એવું સ્વરૂપ છે. જો પોતાનું આવું સ્વરૂપ છે તો પોતાને પરિણામમાં એનો હર્ષ થવો ઘટે છે. મારા સ્વરૂપમાંથી ક્યારેય કાંઈ ઘટે એવું નથી. જો મારા સ્વરૂપમાંથી ક્યારે કાંઈ ઓછું થાય એમ નથી, કાંઈ ઘટે એમ નથી. તો પછી એનો વિકલ્પ શો? એની ચિંતા શી? શંકા શી? ભય શો? કાંઈ રહેતું નથી. એ જ મોટો આધાર છે પરિણામને.

‘ચમત્કારિક પૂર્ણ શક્તિવાળું શાશ્વત દ્રવ્ય અને પ્રત્યેક સમયે એવી જ પૂર્ણ વ્યક્તિવાળું પરિણામન!’ શું થયું મોક્ષદશા જ્યાં પ્રગટ થઈ ત્યાં? કે ‘ચમત્કારિક પૂર્ણ શક્તિવાળું શાશ્વત દ્રવ્ય અને પ્રત્યેક સમયે એવી જ પૂર્ણ વ્યક્તિવાળું પરિણામન!’ બેય સરખા થઈ ગયા. દ્રવ્યને ચમત્કારિક એટલા માટે કહ્યું કે એમાં કાંઈ વધઘટ થતી નથી. સદાને માટે કોઈ વધઘટ ન થાય એવું દ્રવ્ય છે એ ચમત્કારિક છે. જગતમાં ઈન્દ્રિયજ્ઞાન ગોચર તો અવસ્થાઓ-જડ પદાર્થની અવસ્થાઓ જોવામાં આવે છે. એ સિવાય ઈન્દ્રિયજ્ઞાનનો વિષય એક શુદ્ધ પરમાણુ પણ નથી અને ઈન્દ્રિયજ્ઞાનનો વિષય અરૂપી આત્મા પણ નથી. બીજા અરૂપી પદાર્થો પણ ઈન્દ્રિયજ્ઞાનનો વિષય નથી.

જે જે પદાર્થો ઈન્દ્રિયજ્ઞાનગોચર થાય છે એ સમસ્ત જડ પદાર્થો એની અવસ્થાથી જણાય છે. મૂળ શુદ્ધ પરમાણુ તો જણાતો નથી. કેમકે તે ઈન્દ્રિયજ્ઞાનનો વિષય નથી. સૂક્ષ્મ પર્યાયે પરિણત રહે છે. જગતમાં એ કોઈ અવસ્થાઓ શાશ્વત જોવામાં આવતી નથી. કોઈ અવસ્થા શાશ્વત હોય એવું જોવામાં આવતું નથી. એના ઉપરથી જેની બુદ્ધિ ચાલી ઓણે એમ નક્કી કર્યું કે જગતની અંદર કોઈ શાશ્વત જ નથી. બધું અનિત્ય છે.

કહે છે કે બધું અનિત્ય છે એવું તારું જ્ઞાન સાચું ક્યારે? કે તું અનાદિઅનંત નિત્ય છો એવું તારું પોતાનું સ્વરૂપજ્ઞાન થાય ત્યારે તને અન્ય પર્યાયોનું અનિત્યતાનું જ્ઞાન સાચું. નહિતર અનિત્યતા એટલે ફેરફાર થવો, પરિવર્તન થવું. બુદ્ધિમાન લોકોમાં એ પ્રસિદ્ધ છે કે પરિવર્તન એ જગતનો સ્વભાવ છે. એક બહુ ભણેલાગણેલા જૈન હતા. પરદેશ જઈ આવેલા મોટી પાયરી ઉપર. એના ઘરે સૂત્રની જેમ લખેલું હતું.

કે પરિવર્તન એ જગતનો સ્વભાવ છે આ એક પરમસત્ય છે. શું લખેલું? આ એક પરમ સત્ય છે કે પરિવર્તન એ જગતનો સ્વભાવ છે. અને એ દેખાય છે. કોઈ ના પાડી શકે એવું નથી. વાંચ્યું એટલે એમ કહ્યું કે આ એક પરમ સત્ય છે એમ નહિ પણ આ એક સત્યનો અંશ છે. શું છે? સત્યનો અંશ છે.

જે વસ્તુનું સ્વરૂપ સત્ય છે એ તો ત્રિકાળ નિત્ય છે. એ પરમસત્ય છે અને પર્યાય પરિવર્તનશીલ છે એ એનો એક વિભાગ છે, એક એનો અંશ છે. અહીંયાં સત્ય પૂરું નથી થતું. એ જરા ચમક્યા. એને તો લાગ્યું કે આ તો ટોટલ મારેલો છે. આખા જગતને જોઈને સરવાળો મારેલો છે. પરિવર્તન થાય છે એ અવસ્થાઓનું થાય છે. અવસ્થાઓના પરિવર્તનનું જ્ઞાન સાચું ક્યારે? કે પોતાના અપરિવર્તનશીલ સ્વભાવનું જ્ઞાન કરે ત્યારે. કેમકે અનિત્ય છે એ પોતે સાપેક્ષ છે. અનિત્ય છે એ નિરપેક્ષ નથી પણ અનિત્ય છે એ સાપેક્ષ છે. અનિત્યતા ધર્મ છે એ નિત્યતાની અપેક્ષાવાળો ધર્મ છે. નિત્ય-અનિત્ય બંને આપસમાં સાપેક્ષ છે. જેમ નાનું કહો તો મોટું લક્ષમાં હોય તો નાનું કહેવાય, મોટું કહો તો નાનું લક્ષમાં હોય તો કહેવાય. એમ જો તમે પદાર્થની અનિત્યતા જુઓ છો તો નિત્યતા લક્ષમાં છે કે નહિ? કેવી રીતે અનિત્યતા નક્કી કરી? અથવા અનિત્યતા નક્કી કરનાર અનિત્ય છે કે નિત્ય છે? જો એ અનિત્ય હોય તો અનિત્યતાને કેમ નક્કી કરે? પોતે શાશ્વત હોય તો જ અનિત્ય નક્કી કરી શકે. એ વગર નક્કી કરી શકે નહિ. સ્થાનકવાસી હતા. સંપ્રદાયમાં તો એવું કાંઈ તત્ત્વજ્ઞાન નથી પણ બુદ્ધિવાળા માણસ એટલે થોડુંઘણું વિચારે.

અહીંયાં કહે છે કે નિત્ય દ્રવ્ય છે એ ચમત્કારિક પૂર્ણ છે. ક્યારેય અપૂર્ણ ન થાય એવું ચમત્કારિક પૂર્ણ છે. આશ્ચર્યકારી છે, ચમત્કારી છે, અદ્ભૂત છે. એવી જેની શક્તિ છે. તે સદાય એવું છે. મોક્ષદશામાં એની પ્રત્યેક પર્યાય, પ્રત્યેક સમયે એવી જ પૂર્ણ વ્યક્તિ. વ્યક્તિ એટલે પર્યાય. શક્તિની વ્યક્તિ. એવું જ પરિણામન. એ અદ્ભૂતથી અદ્ભૂત દ્રવ્ય પર્યાયની ચરમસીમાની દશા છે. છેલ્લી હદની આ દશા છે. આથી પછી આગળ કોઈ દશા થતી નથી. સાદિઅનંત દ્રવ્ય પણ એવું ને એવું રહે, અવસ્થા પણ એવીને એવી રહે.

મુનિરાજની આ ભાવનાનો વિષય છે. ‘આવી ઉત્કૃષ્ટ-નિર્મળ દશાની અમે ભાવના ભાવીએ છીએ.’ મુનિરાજ એમ કહે છે કે.. એમ લેવું છે. ‘આવી ઉત્કૃષ્ટ-નિર્મળ દશાની અમે ભાવના ભાવીએ છીએ.’ મુનિરાજનું પ્રકરણ ચાલ્યું છે. પણ સાધકદશાના પ્રારંભથી માંડીને સર્વ અવસ્થાઓમાં-સાધકની સર્વ અવસ્થાઓમાં આ ભાવના દરેક સાધકને હોય છે. ચોથા ગુણસ્થાને પણ આ ભાવના છે. ચોથું ગુણસ્થાન પ્રાપ્ત થવા

માટે પણ આવી જ ભાવના હોય છે. પ્રાપ્ત થતાં પણ આ ભાવના છે. મુનિદશામાં પણ આ જ ભાવના છે. પછી તો વિકલ્પ નથી. આ તો વિકલ્પવાળું છે.

મુમુક્ષુ :- શ્રીમદ્જીએ મુનિ મહારાજની ભાવના ભાવી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અપૂર્વ અવસર. ‘અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે?’ એ એકવીસ કડીનું પદ રચ્યું છે. પૂર્ણ દશા સુધીની ભાવના ભાવી છે. પોતે નીચેના ગુણસ્થાને છે. એટલે નિર્ગ્રંથ દશા કેમ પ્રાપ્ત થાય? એ નિર્ગ્રંથ દશા પ્રાપ્ત થતાં અંતરબાહ્ય સ્થિતિ કેવી થાય, એનું વર્ણન કરીને પછી શ્રેણીનું વર્ણન લીધું છે. પછી પૂર્ણ દશાનું વર્ણન લીધું છે. એ એમ સૂચવે છે કે બધા ગુણસ્થાને, સાધક દશાના સર્વ ગુણસ્થાનોમાં આ ભાવના હોય છે. કેમકે પોતાનું જો સ્વરૂપ પૂર્ણ છે તો અવસ્થા શા માટે અપૂર્ણ? જો મારું સ્વરૂપ પૂર્ણ છે, મારો ભંડાર ભરેલો છે તો અધુરું શા માટે? પર્યાયના ભાગે અધુરું શા માટે? એ વાત કોઈને પોસાતી નથી.

મુમુક્ષુ :- પૂર્ણતાના લક્ષે શરૂઆત...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ત્યારથી શરૂઆત થાય છે. વાસ્તવિક શરૂઆત ત્યાંથી જ થાય છે. પૂર્ણતાનું લક્ષ થાય છે. લક્ષ અહીંયાં ધ્યેયના સ્થાને છે. જેને પૂર્ણ થવું છે એવી ભાવના નિશ્ચય સાથે થાય છે. નિશ્ચય થાય છે પહેલા. નક્કી થાય છે કે મારે પરિપૂર્ણ શુદ્ધ થવું છે. આ મારા જીવનનો આદર્શ છે, આ મારા જીવનનું ધ્યેય છે. એ વસ્તુ પહેલા નિશ્ચિત થાય છે, ત્યારથી એની ભાવના ચાલુ રહે છે અને જ્યાં સુધી પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી એ ભાવના ચાલુ ને ચાલુ રહી જાય છે.

હવે આવી ઉત્કૃષ્ટ દશાની જે ભાવના છે એ ભાવનાના ભાવવાહીપણાનો વિચાર કરવામાં આવે, ભાવનાની ભાવુક્તાનો વિચાર કરવામાં આવે તો એની અંદર ઘણું તારતમ્ય છે અથવા પુરુષાર્થ ઉપડે છે. ભાવના એવી નથી કે વિકલ્પ થઈને ઠંડો પડી જાય છે. પણ આ એવી ભાવના છે અથવા ત્યારે જ એને ભાવના કહેવાય છે કે જ્યારે પુરુષાર્થ સાથે સાથે વર્તતો થઈ જાય ત્યારે. જો પુરુષાર્થ ન વર્તે અને એકલો પર્યાયનો પૂર્ણ દશાનો વિકલ્પ થાય તો એને ખરેખર ભાવના કહી શકાય નહિ. એવી ઉગ્ર ભાવના છે. ત્યારે કોઈને આમાં આશંકા થાય એનો ઉત્તર છે.

‘(આવી ભાવના વખતે પણ મુનિરાજની દષ્ટિ તો સદાશુદ્ધ આત્મદ્રવ્ય ઉપર જ છે.)’ કેમકે આ તો પર્યાયની ભાવના થઈ ને પૂર્ણ પર્યાયની? તો ‘આવી ભાવના વખતે...’ મુનિરાજ હો કે કોઈપણ અવસ્થાના સાધક હો, કોઈપણ ગુણસ્થાનના સાધક હો, એની દષ્ટિ કાંઈ પર્યાય ઉપર ચાલી જાય, પર્યાયની તીવ્ર ભાવના થાય માટે દષ્ટિ પર્યાયની થાય એવું બનતું નથી. એટલું મોક્ષમાર્ગની દશાનું અનેકાંતિકપણું છે.

દષ્ટિ દ્રવ્યની રહે અને પર્યાયની આવી ઉગ્ર ભાવના ભાવે તો પર્યાયના વિકાસ માટે એને ખેદ થાય, વિકાસ ન થતો હોય તો ખેદ થાય, રડવું આવે. તોપણ દષ્ટિ દ્રવ્યની છૂટે નહિ. એટલું બેલેન્સ રહે છે.

ભાવના ગમે તેટલી ઉગ્ર થાય તોપણ પર્યાયની દષ્ટિ ન થાય. દષ્ટિ દ્રવ્યની રહે અને પર્યાયમાં ભાવના ઉત્પન્ન થાય, એ સંતુલન, પર્યાયનું એ સંતુલન સદાય જળવાઈ રહે છે. એવું જ કોઈ મોક્ષમાર્ગની દશાનું અનેકાંતિકપણું છે, અનેકધર્મપણું છે. અનેક અંત એટલે અનેક ધર્મપણું છે. એવા ઘણા પ્રકાર છે. ભિન્ન ભિન્ન રીતે એવા ઘણા પ્રકાર હોય છે એટલે એને અનેકાંત દશા કહેવામાં આવે છે. એ દશાને કહેનાર વચનને અનેકાંતવાદ અથવા સ્યાદ્વાદ પણ કહેવામાં આવે છે. એ પ્રકાર અનેક રીતે છે. ભિન્ન ભિન્ન એના પડખા છે.

અહીંયાં તો કૌંસ કરીને ચોખવટ કરી છે એની પાછળ એ હેતુ છે કે આવી ઉત્કૃષ્ટ નિર્મળદશાની સાધક ભાવના ભાવે છે કે અમારે તો પૂર્ણ દશા જ જોઈએ, પૂર્ણતા જ જોઈએ, અધુરું જોઈતું નથી. 'નિયમસાર'ની ૯૬મી ગાથા. અમે તો શુદ્ધ સદ્ભુત વ્યવહારનયે અત્યારે જ પૂર્ણ છીએ. નિશ્ચયનયે તો પૂર્ણ છીએ જ, પણ વ્યવહારનયે પણ અમે પૂર્ણ છીએ. એવી ગાથા ચાલી છે. 'નિયમસાર'ની ૯૬ ગાથા. ત્યારે કોઈને શંકા થાય કે મુનિરાજ તો હજી સાધક અવસ્થામાં બિરાજે છે. લખનાર જે પદ્મપ્રભમલધારીદેવ છે એ તો પ્રવૃત્તિ શાસ્ત્ર રચનાની, ટીકાની પ્રવૃત્તિ તો છદ્મસ્થ અવસ્થામાં થાય. કોઈ કેવળજ્ઞાનીએ કોઈ શાસ્ત્ર રચ્યા હોય કે એ રચવાની પ્રવૃત્તિ ને રાગ થાય એવું કદી બનતું નથી. કહેવાય ભગવાનના કહેલા શાસ્ત્ર પણ ભગવાન અનિચ્છાપૂર્વક કહે છે. શાસ્ત્ર કદી રચતા નથી. એવી મર્યાદા છે. એ પોતે એમ કહે છે કે શુદ્ધ સદ્ભુત વ્યવહારનયથી અમે અનંત ચતુષ્ટયસ્વરૂપ છીએ. નિશ્ચયનયથી તો અમે અનંત ચતુષ્ટયસ્વરૂપ છીએ પણ વ્યવહારનયથી અમે અનંત ચતુષ્ટયસ્વરૂપ છીએ.

'ગુરુદેવે' બહુ ભાવ કાઢ્યા છે એમાંથી કે અમારી જે પૂર્ણતાની ભાવના છે અને પૂર્ણ દશા છે એ અમારી હાથવેંતમાં છે હવે. એટલે અમે અમારી પૂર્ણ દશાને જાણે પહોંચી વળ્યા છીએ, પહોંચી ગયા છીએ, અત્યારે જ પૂર્ણ થઈ ગયા છીએ એવી પૂર્ણતાની ભાવના ભાવે છે. માણસ કહે છે ને? 'મુંબઈ'ના સહરાના એરપોર્ટથી એરોપ્લેન ઊડે. પૂછે ક્યાં ગયા? કે 'અમેરિકા' ગયા. ફ્લાણા દેશ ગયા. હજી તો કલાકો લાગશે. પહોંચતા તો કલાકો લાગશે. પણ હવે એ પહોંચી જ જવાના છે અને રસ્તામાં પ્લેટ તૂટવાનું નથી. એવી શંકા પણ નથી. એવી શંકા કરે? અમંગળ શંકા કોઈ કરતું નથી. એ પહોંચી ગયા છે એ જ એનું મંગળીક છે. પહોંચ્યા. નહિ પહોંચ્યા હોય

તોપણ પહોંચ્યા એમ જ જોવામાં આવે છે.

એમ મુનિરાજ એમ કહે છે કે અમે તો શુદ્ધ સદ્ભુત વ્યવહારનયથી અમે પણ પૂર્ણ જ છીએ. અનંત ચતુષ્ઠયથી અમે સનાથ છીએ હવે. હવે અપૂર્ણતા અમારી રહેવાની નથી. બહુ અલ્પ કાળમાં (પૂર્ણતા પામશું). પોતે તો ભાવિ તીર્થંકર છે. કળશ ઉપરથી નીકળે છે કે પોતે ભાવિ તીર્થંકર છે. પણ એવી ભાવના ભાવી છે. અથવા પોતાની પૂર્ણ દશાની ભાવનામાં ભાવવિભોર થઈને એ વાત લખી છે. એમ છે. ૯૬ ગાથા છે ને? ભાવનાનો જ વિષય છે.

કેવળદરશ, કેવલવીરજ, કેવલ્યજ્ઞાનસ્વભાવી છે,

વળી સૌખ્યમય છે જેહ તે હું એમ જ્ઞાની ચિંતવે. ૯૬.

‘આ, અનંતચતુષ્ઠ્યાત્મક નિજ આત્માના ધ્યાનના ઉપદેશનું કથન છે.’ અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતસુખ અને અનંતવીર્ય એવું મારું સ્વરૂપ છે એમ જ્ઞાની ચિંતવે છે. નિજ આત્મા તો સદાય અનંત ચતુષ્ઠ્યાત્મક છે પણ એમાંથી ટીકાકાર મુનિરાજે ભાવ બે રીતે કાઢ્યા છે. એક નયની વાત નથી કરી. નિશ્ચયનયથી હું આવો છું એવી વાત નથી લીધી. વ્યવહારનયથી પણ હું આવો જ છું. એમ બે રીતે વાત કરી છે. આ એક ટીકાની વિશિષ્ટતા છે.

‘સાદિ-અનંત...’ સાદિ લીધું. કેવળજ્ઞાનની શરૂઆત થવાની છે. ‘સાદિ-અનંત અમૂર્ત અતીન્દ્રિયસ્વભાવવાળા શુદ્ધસદ્ભૂતવ્યવહારથી,...’ નિશ્ચયથી નહિ પણ સદ્ભુતવ્યવહારથી. સદ્ભુત એટલા માટે લીધો કે સ્વભાવિક દશા છે. ‘શુદ્ધ સ્પર્શ-રસ-ગંધ-વર્ણના આધારભૂત શુદ્ધ પુદ્ગલ-પરમાણુની માફક,...’ જેમ શુદ્ધ અવસ્થાએ પ્રાપ્ત પરમાણુ છે એવા પરમાણુની માફક. ‘જે કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, કેવળ સુખ અને કેવળશક્તિયુક્ત પરમાત્મા તે હું છું એમ જ્ઞાનીએ ભાવના કરવી;...’ પર્યાય અપેક્ષાએ હું પૂર્ણ છું એમ જ્ઞાનીએ ભાવના કરવી એમ કહે છે.

‘અને નિશ્ચયથી,...’ હવે પછી નિશ્ચયની વાત પછી લીધી. વ્યવહારની વાત પહેલા લીધી અને નિશ્ચયની વાત પછી લીધી. ‘અને નિશ્ચયથી, હું સહજજ્ઞાનસ્વરૂપ છું, હું સહજદર્શનસ્વરૂપ છું, હું સહજચારિત્રસ્વરૂપ છું અને હું સહજચિત્શક્તિરૂપ છું એમ ભાવના કરવી.’ આ નિશ્ચયના વિષયની ભાવના થઈ. ઓલી વ્યવહારના વિષયની ભાવના થઈ. બેય ભાવના જ્ઞાનીઓએ કરવી એમ અહીંયાં તત્ત્વજ્ઞાની જીવને ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે. ‘પરમતત્ત્વજ્ઞાનિનો જીવસ્ય શિક્ષા પ્રોક્તા’ એવો ઉપદેશ આપ્યો છે, શિક્ષા આપી છે કે તું દ્રવ્યે અને પર્યાયે બેય રીતે પૂર્ણતાની ભાવના ભાવ.

દ્રવ્યાનુયોગનો વિષય એમ કહે છે કે તું દ્રવ્યે પૂર્ણ છો પણ પર્યાયે અપૂર્ણ

છો. ભાવનામાં એ વાત નથી. ભાવના દ્રવ્યાનુયોગના વિષયના જ્ઞાનને જાણવાના વિષય તરીકે બાજુમાં રાખે છે. અવસ્થાનું અલ્પત્વ છે, અધૂરાપણું છે એ જાણવાનો વિષય છે. એ ભાવનાનો વિષય હોઈ શકે નહિ. ભાવનાનો વિષય તો પૂર્ણ દશા છે.

મુમુક્ષુ :- આ અધ્યાત્મ ભાવના છે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. અધ્યાત્મ ભાવના છે. અધ્યાત્મ ભાવના છે.

પૂર્ણ જ છું ને... પૂર્ણ જ છું ને... પૂર્ણ જ છું ને... એમાં પૂર્ણ થઈ જાય છે એમ કહે છે. કેમકે અપેક્ષા પાડ (કે) દ્રવ્યે પૂર્ણ છું પણ પર્યાયે પૂર્ણ નથી. દ્રવ્યે પૂર્ણ છું પણ પર્યાયે પૂર્ણ નથી, (એમાં) ભાવનાને વિક્ષેપ પડે છે. પૂર્ણતાની ભાવનાને એ વિક્ષેપ પડે છે. એવી ભાવના નથી લેતા. 'ગુરુદેવ'નું તો બહુ સરસ પ્રવચન આવ્યું છે. બહુ સારું પ્રવચન આવ્યું છે. ટેપ સાંભળીએ અને પ્રત્યક્ષ સાંભળીએ એમાં ફેર ઘણો પડે છે. ઘણો ફેર પડે છે. એ એમ લેતા પણ હું પૂર્ણ જ છું ને. અત્યારે પણ હું પૂર્ણ જ છું ને એમ કરતો કરતો સાધક પૂર્ણ થઈ જાય છે. પૂર્ણતા, આ પૂર્ણતા, આ રહી પૂર્ણતા, આ હું પૂર્ણ જ છું એમ પૂર્ણતાની ભાવનામાં આવીને એ પૂર્ણ થઈ જાય છે.

મુમુક્ષુ :- પૂર્ણ હોય છે ને પૂર્ણ કહે છે કે ભાવનાથી કહે છે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ભાવનાથી કહે છે. ભાવના ભાવે છે ત્યારે તો પૂર્ણતા નથી. પણ એવી ભાવના છે કે હવે પૂર્ણતા મારી દૂર નથી. એમ.

આ તો જે યથાર્થ સાધકદશામાં આવે છે એને કેવા કેવા ભાવ આવે છે! દ્રવ્ય અપેક્ષાએ તો આવે જ. કેમકે એ તો વસ્તુ, દ્રવ્ય જ એવું છે. દ્રવ્ય અપેક્ષાએ આવે તો કોઈ નવી વાત નથી પણ પર્યાયે અપેક્ષાએ પણ આવા ભાવ આવે છે. એ આ ૯૬ ગાથાની ટીકામાંથી નીકળે છે. 'ગુરુદેવ'ને બહુ પ્રસન્નતા હતી. કેમકે પોતાને એવા ભાવ થાય છે ને! શાસ્ત્રમાંથી નીકળે છે આ વાત. પંડિત હોય તો વાંધો પાડે કે આપ પૂર્ણતાએ ક્યાં ભગવાન છો? અને પર્યાયે ક્યાં ભગવાન છો? દ્રવ્યે તો ભગવાન છો બરાબર છે પણ પર્યાયે ક્યાં હજી ભગવાન થયા છો? એ અમારી ભાવના છે. એ ભાવનાને અધુરું પોસાતું નથી. ભાવનામાં અધુરું ભાવવામાં આવે નહિ કદાપિ. અને જો કદાચ અધુરું ભાવવામાં આવે તો એ ભાવના રહેતી નથી. એ ભાવના કેમ કહેવી?

ઉપર તો જે ઉપદેશ આપે છે પણ એ ઉપદેશ એમ આપ્યો છે કે 'इति भावना कर्तव्या चेति' આમ ભાવના કરવા યોગ્ય છે. સાધકજીવે આવી ભાવના કરવા યોગ્ય છે એમ ઉપદેશ છે એટલી વાત છે. એનો અર્થ એમ છે કે સાધકને આવી જ

ભાવના હોય, બીજી ભાવના હોય નહિ. કેમકે એ તો જાણેલું પ્રયોજનવાન છે. અધૂરાપણું છે એ દોષ છે અને દોષ તો જાણેલો પ્રયોજનવાન છે. દોષ ભાવનાનો વિષય બની શકે નહિ. એટલે પંચમકાળ હોવા છતાં અને અત્યારે મોક્ષદશા પ્રગટ નહિ થતી હોવા છતાં તમામ સાધકના વચનો જોશો તો એમાં આ સાધક અવસ્થા સાધતા આમ ને આમ પૂર્ણ...

.. અમે સગા છીએ, અમે સંબંધી છીએ, અમારે ઘણા વર્ષનો સંબંધ છે. અમારે આ ક્ષેત્ર સાથે સંબંધ નથી, આ કાળ સાથે સંબંધ નથી. તો અત્યારે જે માણસો સંયોગમાં છે એની સાથે પણ અમારે સંબંધ નથી. વાત પૂરી થઈ ગઈ. એવી ભાવનામાં સાધક હોય છે.

મુમુક્ષુ :- 'શ્રીમદ્જી'ની

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો ઓલા શાસ્ત્રની કોઈ વાત કરી છે તો એ કહે છે કે કહેવાતા જૈન શાસ્ત્રોમાં એવી ઘણી વાત છે. એમ કહી દીધું. કહેવાતા જૈન શાસ્ત્રોમાં એવી ઘણી વાતો છે. આત્માએ એમ લેવા જેવું નથી. એવી અવગણના કરી છે. એ તો .. હોય. કદાચ એ તો ક્ષેત્ર ને કાળની મર્યાદાની વાત છે. મારે ક્યાં ક્ષેત્ર અને કાળની મર્યાદા છે? એમ ઉપાડે છે. આ ક્ષેત્રે જન્મેલા, આ કાળે જન્મેલા એટલી મર્યાદાની વાત છે. હું કાંઈ એવડો થોડો છું? હું તો મારા પુરુષાર્થથી અને મારી ભાવનાએ ઉપડ્યો છું. આયુષ્ય વચ્ચે કદાચ પૂર્ણ થઈ જશે આ ક્ષેત્ર અને આ કાળે નહિ થવાની વસ્તુસ્થિતિ હશે તો. આયુષ્ય પૂર્ણ થઈ, હું તો સળંગ છું. બીજે પૂર્ણ થઈ જશે. અહીંથી જઈને બીજે પૂર્ણ થઈ જઈશ. પણ હું પૂર્ણ થઈ જઈશ ઈ જ હું જોઉં છું. આ ક્ષેત્ર અને આ કાળ સામું હું જોતો નથી. હું પૂર્ણ થઈ જઈશ ઈ હું જોઉં છું, હું બીજું જોતો નથી. એમ ભાવના છે.

એવી ઉગ્ર ભાવના હોવા છતાં દષ્ટિ તો દ્રવ્યને છોડ્યા વગર અથવા દષ્ટિ પર્યાયની પલટી જાય અને ભાવના થાય એવું બનતું નથી. ખરેખર તો દ્રવ્યદષ્ટિવાળાને જ આવી પર્યાયની ભાવના હોય. આ પ્રકારની પર્યાયની ભાવના પર્યાયદષ્ટિવાળાને હોઈ શકતી નથી. જે સાધક અવસ્થામાં હોય છે. એ એનો અવિનાભાવી વિષય છે.

એ ૪૧૫ થયો.

ભવભ્રમણ ચાલુ રહે એવા ભાવમાં આ ભવ વ્યતીત થવા દેવો યોગ્ય નથી. ભવના અભાવના પ્રયત્ન માટે આ ભવ છે. ભવભ્રમણ કેટલાં દુઃખોથી ભરેલું છે તેનો ગંભીરતાથી વિચાર તો કર! નરકના ભયંકર દુઃખોમાં એક ક્ષણ જવી પણ વસમી પકે ત્યાં સાગરોપમ કાળના આયુષ્ય કેમ પૂરા થયા હશે? નરકના દુઃખ સાંભળ્યા જાય એવા નથી. પગમાં કાંટો વાગે તેટલું દુઃખ પણ તું સહન કરી શકતો નથી, તો પછી જેના ગર્ભમાં તેનાથી અનંતાનંતગુણાં દુઃખ પડ્યા છે એવા મિથ્યાત્વને છોડવાનો ઉદ્યમ તું કેમ કરતો નથી? ગફલતમાં કેમ રહે છે? આપો ઉત્તમ યોગ ફરીને ક્યારે મળશે? તું મિથ્યાત્વ છોડવાને મરણિયો પ્રયત્ન કર, એટલે કે શાતા-અશાતાથી ભિન્ન તેમ જ આકુળતામય શુભાશુભ ભાવોથી પણ ભિન્ન એવા નિરાકુળ જ્ઞાયકસ્વભાવને અનુભવવાનો પ્રબળ પુરુષાર્થ કર. એ જ આ ભવમાં કરવા જેવું છે. ૪૧૬.

૪૧૬. મુમુક્ષુજીવને-આત્માર્થી જીવને કેવા ભાવો આવે છે એ વિષય લીધો છે. ‘ભવભ્રમણ ચાલુ રહે એવા ભાવમાં આ ભવ વ્યતીત થવા દેવો યોગ્ય નથી.’ અનંત કાળે ઉત્પન્ન એવું જે મનુષ્યપણું, મનુષ્યભવ એ ‘ભવભ્રમણ ચાલુ રહે એવા...’ મિથ્યાત્વ દશામાં પૂરો થઈ જાય, વ્યતીત થાય એમ થવા દેવું યોગ્ય નથી. એને એવો જ ભાવ આવે છે. મારું ભવભ્રમણ ચાલુ રહે અને આ ભવ પૂરો થઈ જાય, એમ ને એમ પૂરો થઈ જાય એમ થવા દેવા યોગ્ય નથી. એટલે કે આ તકનો જે લાભ લેવા જેવો છે એ લાભ મારે લઈ જ લેવો છે. એવી એને અંદરથી પોતાની વર્તમાન પરિસ્થિતિમાંથી આગળ વધવાની તીવ્રતા આવી જાય છે.

એનો અર્થ એ પણ છે કે જગતના તમામ જીવો ઉદયવશ પડેલા છે. એનું બીજું પડખું લઈ લઈએ કે જગતના બધા જીવો ઉદયવશ પડેલા છે અને ઉદયાધીન પ્રવૃત્તિની અંદર ભવ વ્યતીત કરી નાખે છે. એવું ચોખ્ખું જોવામાં આવે છે કે જગતના જીવો ઉદયની પાછળ લાગેલા છે. એને વશ એની પ્રવૃત્તિઓ છે અને એમાં આખો ને આખો ભવ પૂરો થઈ જાય છે. ત્યારે એક આત્માર્થી જીવ એમાંથી જુદો પડે છે કે નહિ-નહિ આમને આમ ભવ પૂરો કરવો એ તો મોટો અવિવેક છે. એ અવિવેકમાં ભવ પૂરો થઈ જાય તો પાછળ બહુ મોટી મુશ્કેલી છે. એમ કરવું જોઈએ નહિ. આ ગાડી ચૂકવી જોઈએ નહિ, એનો ટાઈમ ચૂકવો જોઈએ નહિ. આવી એણે અંદરમાં

નિર્ણયની પોતાના હિત કરવાના નિર્ણયની પણ એક ગાંઠ મારી હોય છે.

જો વિકલ્પાત્મક દશામાં આવા દૃઢ નિર્ણયની ગાંઠ ન વાળે તો એ સંબંધીનું એનું કાર્ય ક્યારેય ન થાય. ઉપર ઉપરથી વાંચન-વિચાર કરે તો એમાં કાંઈ વળે એવું નથી. ભલે તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરે. જીંદગી પર્યંત કરે. સમયની ગણતરી સાથે આનો આંક મપાય એવું નથી. આમાં કાર્યની ક્વોલિટી કેવી છે, પરિણામની ક્વોલિટી કેવી છે એના ઉપર આધાર છે. સમય સાથે આને કાંઈ લેવા-દેવા નથી. તમે કેટલા શાસ્ત્ર કેટલા વખત સુધી વાંચ્યા? એ આ ગણતરીનો વિષય નથી. એનાથી એનું લાભ-નુકસાન માપી શકાય એવું નથી. પણ તમે થોડા કાળમાં કે વધુ કાળમાં તમારા પરિણામ કયા પ્રકારના છે એના ઉપર એનું માપ છે. આ બહુ અનુભવમાંથી કાઢેલો વિષય છે કે યથાર્થ ભૂમિકામાં એને આવું લાગ્યા વિના રહે નહિ. મુમુક્ષુજીવને આમ લાગ્યા વિના રહે નહિ. આ ઉદય છે એ ઉદયની સાથે પરિણામ જોડાયા કરે છે અને આમનામ વખત ચાલ્યો જાય છે એ વસ્તુ એને પોસાતી નથી.

‘ભવભ્રમણ ચાલુ રહે એવા ભાવમાં આ ભવ વ્યતીત થવા દેવો યોગ્ય નથી. ભવના અભાવના પ્રયત્ન માટે આ ભવ છે.’ ઉદયના કાર્યો કરવાના પ્રયત્ન માટે આ ભવ છે એમ નથી. પણ આ મનુષ્યપણું આવ્યું છે તેથી અંદરથી એ જીવને એમ લાગે છે કે મારો સત્પુરુષાર્થ કરવા માટે ભવ મળ્યો છે. મારું હિત થવાનું છે તેથી જ મને આ ભવ-મનુષ્યપણું આવ્યું છે અને ભવના અભાવનો પુરુષાર્થ કરી શકું એમ બીજી ગતિમાં એ પરિસ્થિતિ દેખાતી નથી. માટે આ ભવ આવ્યો છે એ મારા પુરુષાર્થ કરવા માટેનો આવ્યો છે એવું એને વર્તમાન પુરુષાર્થના ઉપાડથી વિશ્વાસપૂર્ણ પરિણામન ચાલે છે. વિશ્વાસ છે એનો એ વિષયનો.

કોને ખબર હિત થશે કે નહિ થાય? મારું હિત થશે કે નહિ થાય? અને ક્યારેક એ પહેલા આંખ મીંચાય જશે તો? એવી શંકા યથાર્થ ભૂમિકામાં પડતી નથી, થતી નથી. એવી શંકા પણ નથી થતી. એ અનુભવમાંથી કાઢેલો વિષય છે. એવો પ્રકાર આવે છે. સમ્યક્દર્શન પહેલા આ પ્રકારનું અંદરથી લાગવું, વિચાર તો વિચાર છે પણ પોતાની જાત માટે એને એમ લાગ્યા કરે છે. લાગવું એક વાત છે, વિકલ્પ આવવો બીજી વાત છે. આ લાગીને વિકલ્પ આવે છે. એમ ન એમ અદ્વરથી વિકલ્પ આવતો નથી. એટલો ફેર છે.

મુમુક્ષુ :- આ બોલને મુમુક્ષુની યથાર્થ ... કહેવાય?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- યથાર્થ ભૂમિકા. મુમુક્ષુની યથાર્થ ભૂમિકા છે. મુખ્યપણું તો પાછળના પેરેગ્રાફમાં પુરુષાર્થ માટેની પ્રેરણા આપી છે આ બોલની અંદર. વિશેષપણું

તો એ વાત છે. પણ એક બોલમાં અનેક વિષય લીધા છે. એટલે અનેક વર્ગમાં વર્ગીકરણ કરીએ તો અનેક વર્ગમાં એનો સમાવેશ કરી શકાય.

‘સમયસાર’ સંપ્રદાયની અંદર અપ્રસિદ્ધ હતું. યોગાનુયોગે ‘ગુરુદેવ’ના હાથમાં ‘સમયસાર’ આવ્યું અને ‘સમયસાર’માંથી એમણે નિજ સમયસારના દર્શન કર્યા. ‘સમયસાર’ના નિમિત્તે એમણે પોતાના ‘સમયસાર’ના જ્યારે દર્શન કર્યા ત્યારે એમને શું લાગ્યું હશે? આ એક વિચારવા જેવો વિષય છે. શાસ્ત્રના રચયિતા આચાર્યદેવ છે એમણે બે હજાર વર્ષ પહેલા સેંકડો માઈલ દૂરના ક્ષેત્રમાં આ શાસ્ત્રની રચના કરી છે. ક્યાં કાઠિયાવાડ અને ક્યાં મદ્રાસથી દક્ષિણમાં ૮૦ માઈલ નીચે પોન્નુર હિલ. એ એમનું વિહારક્ષેત્ર છે ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’નું. મુનિદશાની અંદર ત્યાં વિચરતા હતા. ક્ષેત્રથી સેંકડો માઈલ દૂર છે અને કાળથી બે હજાર વર્ષ દૂર છે. એમ કહે, એ શાસ્ત્ર તે દિ’ રચ્યું હતું ને એ મારા માટે રચ્યું હશે એ લાગે છે. મારા આત્માને આત્મજ્ઞાન થવાનું કારણ હતું માટે એમણે રચેલું. ઘણા જીવો વાંચશે અને ઘણા જીવો પામશે એવો ઘણાનો વિકલ્પ નથી આવતો. ભલે એ વસ્તુસ્થિતિ હશે ને રહેશે કદાચ પણ એમને તો પોતાને એવો વિકલ્પ આવે છે કે બે હજાર વર્ષ પહેલા જંગલમાં મહાપવિત્ર વીતરાગી દશામાં જન્મનારા ભાવલિંગી આચાર્યદેવ સંત છે એણે આ શાસ્ત્ર તો મારા માટે જ રચ્યું લાગે છે. મારું હિત થવાનું હતું ને એટલે એમને રચવાનો વિકલ્પ આવેલો. ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ને કોઈ વિકલ્પ નથી પણ અહીંયાં જેનું હિત થાય છે એને આમ લાગે છે. વિકલ્પ આવે છે નહિ પણ એમ લાગે છે પોતાને માટે.

એમ અહીંયાં એમ કહે છે કે આ પુરુષાર્થ માટેનો ભવ છે એમ મને લાગે છે. મને તો એમ લાગે છે કે મારો આ ભવ પુરુષાર્થ માટેનો છે. મારા હિતનો પુરુષાર્થ કરું એના માટે આ ભવ આવ્યો લાગે છે. મનુષ્યભવ તો આ જીવને અનંત કાળમાં અનંત વાર આવ્યા છે. મનુષ્યપણું નથી મળ્યું એવું કાંઈ નથી. આથી સારા ઉજળા સંયોગો (પ્રાપ્ત થયા છે).

અત્યારે તો બહુ સાધારણ કાળ છે એટલે સાધારણ સંયોગો હોય છે. પણ આથી ઉજળા સંયોગો હોય. ઘરમાં જ્ઞાનીઓ હોય. ઘરની અંદર અનેક જ્ઞાનીઓ હોય, સમાજની અંદર અનેક જ્ઞાનીઓ હોય, તીર્થકરો વિચરતા હોય, ભાવલિંગી મુનિઓ ઘરે આહાર લેવા આવતા હોય. મહાવિદેહમાં તો આ બધું સાધારણ છે. ત્યાં તો આ બધું સાધારણ છે. અનેક વાર મુનિઓ આવી ચડે, આહારદાન એને દેવાના થતા હોય. તીર્થકરોની સભામાં જવાનું થતું હોય, સમાજની અને સંબંધીઓની અંદર અનેક જ્ઞાનીઓ હોય, સત્પુરુષો હોય અને પોતે પણ એ બધાની સાથે જોડાતો હોય. ભલે ઓઘે ઓઘે

પાછો. જાગૃત થાય તો તો પરિસ્થિતિ રહેતી નથી. પણ ઓઘે ઓઘે પોતે પણ જોડાતો હોય કે હા બહુ પરમ સત્ય છે. સત્ય છે એ પરમસત્ય છે, સત્ય છે એ પરમસત્ય છે. પણ કાંઈ જાગૃતિ આવે નહિ. તો એવા ભવો પણ વ્યતીત થયેલા છે.

પણ જ્યારે આત્મા જાગૃત થાય છે ત્યારે એને આ પરિણામ આવે છે. આ જે પરિણામ છે એ મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં લિતની જાગૃતિ કોઈ અપૂર્વ આવે છે-પૂર્વે નહિ આવેલી એવી અપૂર્વ આવે છે ત્યારે એને આવું લાગે છે. પોતાની જાત માટે એમ લાગે છે કે ભવના અભાવના પ્રયત્ન માટે આ મારો ભવ છે. હવે પુરુષાર્થ ન ઊપડે અને મારું લિત ન સાધુ એ વાત હવે બનવાની નથી. હવે હું છોડીશ નહિ. આ વાત લક્ષમાં આવી છે એ હવે મારા લક્ષમાંથી છૂટે એવું આગામી કોઈ કાળ પર્યંત હવે બનવાનું નથી. પછી તો જે દશા પ્રાપ્ત થાય આગામી કાળમાં એમાં તો પ્રશ્ન જ નથી. પણ એ પહેલા પણ ક્યારે પણ બનવાનું નથી.

મુમુક્ષુ : ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એ તો પ્રત્યક્ષ હોય છે એને માટે છે. ઓલા તો બે હજાર વર્ષ પહેલા થયેલા.

મુમુક્ષુ :- ‘ગુરુદેવ’નો આ ક્ષેત્રે જન્મ એ આપણા માટે જ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમ જ છે. ખરેખર એમ જ છે. જેને લિત થાય છે એને તો એમ જ થાય છે. એટલે તો ‘સોગાનીજી’એ કહ્યું અનંત તીર્થંકરોથી મારે માટે તો અધિક છે. કેમકે મારું લિત થયું છે. અનંત તીર્થંકરોના નિમિત્તે જે લિત ન થયું એ લિત મારું થયું છે. માટે અનંત તીર્થંકરથી મારે માટે અધિક છે. કેટલું બહુમાન કર્યું! એક તીર્થંકરની બરાબર બહુમાન ન કર્યું, એક તીર્થંકરથી અધિક છે એવું બહુમાન ન કર્યું, પણ એથી અનંતગુણું. અનંત તીર્થંકરથી અધિક છે. એટલું બહુમાન કર્યું છે. સાકરનો સ્વાદ ખિસકોલીને ક્યાંથી ખબર પડે? સહન ન કરી શકે. કાનજીસ્વામીને તીર્થંકર સ્થાપી દીધા. ... એટલે શું થઈ ગયું? એ તો બોલ્યા, શું થઈ ગયું? એ તો બહેનશ્રી બોલ્યા. શું થઈ ગયું? એમ કંઈ સ્થાપી દેવાય? સ્થાપી દેવાય એ તો હજી દ્રવ્યની સ્થાપના છે. ભાવનામાં તો એથી વધારે છે. આ તો એક મૂર્ત સ્થાપના છે. અમૂર્ત ભાવનામાં તો એથી વધારે છે. એ મર્યાદા છે. બહારમાં એથી વધારે થઈ શકતું નથી. ભાવનાની મર્યાદા હોતી નથી.

‘ભવભ્રમણ કેટલાં દુઃખોથી ભરેલું છે તેનો ગંભીરતાથી વિચાર તો કર!’ એનો વિચાર કર એમ નથી લીધું. એનો ગંભીરતાથી વિચાર કર. જેમ હોસ્પિટલમાં જા અને પીડાતા દર્દીઓ જોવે તો અસર થાય. છાપામાં વાંચે કે ‘ભાવનગર’ની હોસ્પિટલમાં

અત્યારે આઠસો દર્દીઓ છે કે બારસો દર્દીઓ છે. તો એને કાંઈ અસર ન થાય. પણ એકને પીડાતો જોવેને ત્યાં એને એમ થાય કે આવું આપણે થાય તો તો બહુ મુશ્કેલી પડે. શું થાય એને? સીધું પોતા ઉપર લે. કે આને જે પીડા થાય છે... એક જણની પીડા સાંભળી હતી. પથરી થઈ હતી. એક આવડો મોટો હોલ હતો. ૩૦-૪૦ ફૂટનો. કેવા ગલોટિયા ખાય? એક છોડેથી બીજા છોડા સુધી જાય ગલોટિયું ખાતો. રહી શકે નહિ. ગલોટિયા ઉપર ગલોટિયા ખાધા કરે. આળોટયા કરે. પીડા સહન થાય નહિ. જોવે તો ખબર પડે. ખબર પડે નહિ, જોવે તો એની ગંભીરતા આવે. દુઃખ કેવી ચીજ છે એની ગંભીરતા એને આવે. મરણ જોવે. નજરે જોવે તો ખબર પડે. એ ગંભીરતામાં એ વાત છે કે એનો વિચાર કર એટલે પ્રત્યક્ષવત્ જ્ઞાનમાં લઈને એનો વિચાર કર. એમ કહેવું છે.

ભવભ્રમણ ચારે ગતિના જન્મ-મરણના, અશાતાની પીડાના અને મુંઝવણના દુઃખ તો એથી વધારે છે. અશાતાની પીડા થાય એના કરતા મુંઝવણના દુઃખ તો એથી વધારે છે. મુંઝાયને માણસ આપઘાત કરે છે કે નહિ? મરણ કરતાં એનું દુઃખ એને વધારે લાગ્યું. મરણના દુઃખને ઓછું ગણ્યું એણે. અગાસીમાંથી પડતુ મૂકે. મરી જ જવાનો છે એ ક્યાં છે. એ તો હાથ-પગ ભાંગે ખાલી. મરે નહિ. ડોકી ભાંગે, હાથ-પગ ભાંગે, પાસળા ભાંગે. તો એ બધું મંજૂર છે પણ એને મુંઝવણ મંજૂર નથી. આવા તો મુંઝવણના દુઃખ છે. એ તો પંચેન્દ્રિયના. અસંજીથી માંડીને એકેન્દ્રિયની મુંઝવણ તો કથાય એવી નથી. એ તો કહી શકાય નહિ એવી છે. એટલા મુંઝવણમાં પડેલા છે. મુંઝાણા છે ત્યારે મન ગયું છે. મનથી મુંઝાય મુંઝાય મુંઝાયને એટલા મનમાં મુંઝાણા કે મન ગુમાવી બેઠા. આ પરિસ્થિતિ થઈ છે. એને તો વિષે હોય જ છે મુંઝવણ. એને ન હોય એ પ્રશ્ન જ નથી પાછો.

‘ભવભ્રમણ કેટલા દુઃખોથી ભરેલું છે તેનો ગંભીરતાથી વિચાર તો કર!’ એટલે તારી જાતને એમાં ભેળવીને વિચાર કર. ગંભીરતાથી વિચાર કર એટલે કો’કને આમ થાય છે એમ રહેવા દે. બીજાને આમ થાય છે એમ નહિ. તારી જાતને તું અંદર ભેળવ, તો તને એ વિષયની ગંભીરતા સમજાય કે આ દુઃખ તે શું ચીજ છે. ‘નરકના ભયંકર દુઃખોમાં એક ક્ષણ જવી પણ વસમી પડે...’ કેવા ભયંકર દુઃખો હોય છે કે એક ક્ષણ પસાર થાય એ બહુ લાંબો કાળ લાગે એને. એક એક ક્ષણ એને લાંબો કાળ લાગે. ‘ત્યાં સાગરોપમ કાળનાં આયુષ્ય કેમ પૂરા થયાં હશે?’ જ્યાં એક એક ક્ષણ પસાર કરવી પણ આકરી લાગે. વસમી લાગે એટલે આકરી લાગે. ત્યાં સાગરોપમના કાળ. અસંખ્ય અબજ વર્ષ. અબજોના અબજો અસંખ્ય અબજ

કાળ કેવી રીતે જીવે કાઢ્યો હશે? આ ગંભીરતાથી વિચાર કરવા જેવો છે. જો જીવ એ વિષયની ગંભીરતા લક્ષમાં લે તો એને આત્મહિત કરવાનો ભાવ આવ્યા વિના રહે નહિ. પુરુષાર્થ એનો ઉપડ્યા વિના રહે નહિ. પણ હળવું કરીને કાઢી નાખે કે અત્યારે ક્યાં આપણે કાંઈ વાંધો છે? ખાઈ પીને ઉટકેલી થાળીમાં જમીને આરામથી સૂઈ જઈએ છીએ. ‘સુખિયા સબ સંસાર, ખાવે ઓર સોવે, દુઃખીયા દાસ કબીર ગાવે ઓર રોવે.’ માર્ગાનુસારી કીધા છે. આ સંસાર આમ ને આમ ચાલ્યો જાય છે. આમ જવાય નહિ. આમ ટાઈમ પસાર થવા દેવાય નહિ. વિશેષ લઈશું...

**તા. ૧૨-૮-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૧૬, ૪૧૭
પ્રવચન નં. ૩૨૯**

૧૬૨ પાને ચાલે છે. ભવભ્રમણના દુઃખનો ગંભીરતાથી વિચાર કરીને એ દુઃખના કારણરૂપ મિથ્યાત્વ, એનો ત્યાગ કરવો એવો અહીંયાં ઉપદેશ છે. જે ભયંકર દુઃખોમાં એક ક્ષણ પણ વસમી લાગે ત્યાં અબજોના અબજો વર્ષ, સાગરોપમના આયુષ્ય. એટલે અબજોના અબજો વર્ષ કેમ પૂરા થયા હશે? એવા 'નરકના દુઃખ સાંભળ્યા જાય એવા નથી.' ભોગવવાની વાત તો પછી છે. સાંભળ્યા જાય એવા નથી. એ દુઃખનું વર્ણન કરે તો સાંભળનારને દુઃખ થઈ જાય. સહન ન થાય. સાંભળ્યા જાય એવા નથી, જોયા જાય એવા નથી. ભોગવનારની તો શું દશા થતી હશે? કલ્પનાતીત વિષય છે.

અહીંયાં 'પગમાં કાંટો વાગે તેટલું દુઃખ પણ તું સહન કરી શકતો નથી,...' ચાલતા અડધા ઈંચની શૂળ અંદર પાનીમાં પેસી જાય. કેટલી? અડધો ઈંચ જેટલી હોય. ચાલતા અંદર પેસી જાય તો રાડ નાખે. એટલું પણ દુઃખ.. વિચાર કરે છે કે આ સહન કરવું કે ન કરવું કે શું કરવું? થોડોક વિચાર કરીને પછી દુઃખી થવું, જલ્દી દુઃખી ન થવું, દુઃખી થવું કે ન થવું? એ તો કાંટો વાગ્યો તત્ક્ષણ દુઃખ શરૂ થઈ જાય છે. એનો અર્થ કે જીવને જરા પણ એ સંમત નથી. અલ્પ દુઃખ પણ જીવને સંમત નથી. તો ઘણું દુઃખ તને કેમ સંમત છે? આ એક આશ્ચર્ય ઊપજે એવી ઘટના છે. થોડું દુઃખ પણ તને સંમત નથી તો ઘણું દુઃખ થાય એવું કેમ સંમત કરી શકાય? કે એ તો સંમત ન થવું જોઈએ.

'તો પછી જેના ગર્ભમાં તેનાથી અનંતાનંતગુણાં દુઃખ પડ્યા છે એવા મિથ્યાત્વને છોડવાનો ઉદ્યમ તું કેમ કરતો નથી?' મિથ્યાત્વનું એવું છે કે અનંત અનંત દુઃખ એમાંથી ફલશે-ફુલશે. એક મિથ્યા અભિપ્રાય, મિથ્યાજ્ઞાન, મિથ્યા શ્રદ્ધાન, એમાંથી એટલા દોષ અને એ દોષના ફળરૂપ દુઃખ પાંગરશે. જ્ઞાની તો એ મિથ્યાત્વમાં બધા દુઃખ જોવે છે. નરક, નિગોદના દુઃખના અસ્તિત્વને જોવે છે. મુનિદશામાં કે કોઈપણ સાધકદશામાં ચોથે-પાંચમે ગુણસ્થાને જ્ઞાતા-દષ્ટાપણું સાક્ષીભાવને સાધતા-સાધતા કરુણા આવે છે કે આ મિથ્યાત્વમાં કેવા દુઃખ પડ્યા છે. અનંત અનંતગુણા દુઃખ પડ્યા છે. એ મિથ્યાત્વ છૂટે તો ફક્ત જેમ કોઈ સુતર હોય ને ગાંઠ-ઘૂંચ નીકળી જાય,

ગાંઠ નીકળી જાય તો એ સુતરનો બરાબર સદુપયોગ થાય. ગાંઠ ન નીકળે તો ઘૂંચવાયેલું સુતર નકામું થઈ પડે છે. આમ કાંઈ અંદર નાખવાનું નથી, અંદરથી કાંઈ લેવાનું નથી. અવસ્થા ફેરે ફેર છે. સુતર એનું એ છે. વજન એટલું ને એટલું, લંબાઈ એટલી ને એટલી. કાંઈ અંદરથી લઈ લેવાનું નથી, કાંઈ અંદર મૂકી દેવાનું નથી. અવસ્થા બદલાય છે. ઘૂંચમાંથી સરળ અવસ્થા થાય છે.

એમ મિથ્યાત્વ પલટીને જીવને અવસ્થા બદલવાની છે. કોઈ લેવા-મૂકવાનો પ્રશ્ન નથી. વસ્તુનું જે સત્ય સ્વરૂપ સ્વ-પર પદાર્થનું જેમ છે એમ સ્વીકારવું, જેમ છે એમ શ્રદ્ધવું અને તદ્ અનુરૂપ આચરણ કરવું. બસ! આથી વધારે કાંઈ એમાં નથી.

પ્રશ્ન કર્યો છે. ‘ઉદમ તું કેમ કરતો નથી?’ પુરુષાર્થ કેમ કરતો નથી? જ્ઞાનીને આશ્ચર્ય થાય છે કે આ તો દુઃખ છોડાબવાની વાત છે, અનંત દુઃખ ટાળવાની વાત છે. જીવ કેમ એને છોડવા માટે પુરુષાર્થ નથી કરતો? શા માટે પુરુષાર્થ નથી કરતો? નવાઈ લાગે છે એમને. દુઃખમાંથી છૂટવાની વાત છે એનો પુરુષાર્થ કેમ જીવ ન કરે? અથવા આવી ગંભીર બાબતમાં ગફલતમાં કેમ રહે છે? વિષય ગંભીર છે. સાધારણ નથી. એક મરણનો પ્રસંગ (આવ્યો હોય), હજી મરણ ન થયું હોય પણ મરણના પ્રસંગ જેવી વાત આવે તોપણ એટલી ગંભીરતા થાય છે કે કોઈપણ પ્રકારની વાતાવરણમાં હળવાશ ન આવે. કોઈ હસે, મજ્જરી કરે, ઠઠામજ્જરી કરે, કોઈ મરણ પથારીએ હોય એની પાસે કરતું નથી. ભાઈ! પ્રાણ જાય એવી પરિસ્થિતિ છે. શાંતિ જાળવો. કાંઈ નહિ તો છેવટ શાંતિ જાળવો. મૌન રાખો. ગમે તેમ ગપ્પા મારે અને ગમે તેમ પ્રવર્તે એવું બનતું નથી.

અનંત જન્મ-મરણનો વિષય છે. એવા વિષયમાં ‘ગફલતમાં કેમ રહે છે?’ ગફલતમાં એટલે બેદરકારીથી ગફલતમાં રહે છે. જાણે-અજાણ્યે કોઈપણ રીતે પુરુષાર્થથી વંચિત રહે છે. ‘આવો ઉત્તમ યોગ ફરીને ક્યારે મળશે?’ પ્રશ્ન કર્યો છે. આવો ઉત્તમ યોગ આ વિષયને આટલું બધું સ્પષ્ટ કહેનારા, બતાવનારા, સન્માર્ગને દર્શાવનારા, સત્નું સ્વરૂપ પ્રગટ કહેનારા, પ્રગટ અનુભવીને કહેનારા. પાછા એમ. એવો ઉત્તમ યોગ તને ક્યારે મળશે?

એનો અર્થ એમ છે કે જીવ એવો ઉત્તમ યોગ મળવા છતાં પણ કોઈપણ કારણસર એની ઉપેક્ષા કરે, ગફલતમાં રહે, અવગણના કરે અથવા પુરુષાર્થ ન કરે અને બીજું કાંઈ પણ કરે, પુરુષાર્થ ન કરે અને બીજું કાંઈ પણ કરે તે બધું ઊંધાઈનું જોર છે. અને કુદરત એના ફળમાં ફરીને એવો ઉત્તમ યોગ જલ્દી ન મળે એવી પરિસ્થિતિમાં એને ધકેલી દે છે. એવા કોઈ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવમાં જીવ ચાલ્યો જાય છે કે

જ્યાં એને બહુ લાંબા કાળ પર્યંત યોગ ફરીને સાંપડતો નથી. કેમકે જ્યારે એવો ઉત્તમ યોગ મળ્યો ત્યારે આ જીવે દરકાર કરી નહિ. કુદરત છે. એ તો પોતાના સ્વભાવથી બંધાયેલી છે. કુદરત છે એ તો સ્વભાવથી બંધાયેલી છે.

‘આવો ઉત્તમ યોગ ફરીને ક્યારે મળશે?’ જરા વિચાર કર. ફરી ફરીને આવી તક મળતી નથી. સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતાં જીવને ભાગ્યે જ આવી તક મળે છે એમ કહેવું છે. અને જે ભાગ્યે જ તક મળે, અનંત કાળે મળે એવી તક તને અત્યારે મળી ચૂકી છે. અવસર ચૂકવા જેવો નથી. એમ લેવું. ‘તું મિથ્યાત્વ છોડવાને મરણિયો પ્રયત્ન કર,...’ સાધારણ નહિ. મિથ્યાત્વ છોડવાને તું મરણિયો પ્રયત્ન કર. ‘કથમપિ મૃત્વા તત્ત્વકૌતૂહલી સન્’ ‘સમયસાર’નો ૨૩મો કળશ છે. ગમે તેમ કરીને. ‘રાજમલજી’એ તેનો ખૂબ અત્યંત પુરુષાર્થ કરીને એવો અર્થ કર્યો છે. ‘મૃત્વા’નો અર્થ. કેમકે અહીં તો જીવવાની વાત છે. મરવાનો તો પ્રશ્ન છે નહિ. પણ એમ લઈ શકાય કે મરણ પર્યંતનો. મરણ પર્યંતની પ્રતિકૂળતા સંમત કરી લે પણ પુરુષાર્થ છોડવાની વાત ન હોવી જોઈએ. ૨૩મો છે.

‘શુદ્ધ ચૈતન્ય વસ્તુના સ્વરૂપને જોવા ઈચ્છે છે એવો થયો થકો.’ કેવો થઈને? કે કોઈપણ પ્રકારે. ‘કથમપિ મૃત્વા’ કોઈપણ પ્રકારે, કોઈપણ ઉપાયે, મરીને પણ. એમ. ‘મૃત્વા’ શુદ્ધ જીવસ્વરૂપનો અનુભવ કર. આટલું બધું જોર દીધા પછી એનો ખુલાસો કરે છે કે કોઈ કર્તૃત્વમાં આવી જાય. મરીને પણ કર... મરીને પણ કર... કર્તૃત્વમાં આવી જાય. ‘ભાવાર્થ આમ છે કે શુદ્ધ ચૈતન્યનો અનુભવ તો સહજસાધ્ય છે. યત્ન સાધ્ય તો નથી.’ યત્ન સાધ્ય નથી એટલે આમ જોર દે. પર્યાય ઉપર જોર દે એવા પ્રયત્નથી સાધ્ય નથી.

‘પરંતુ આમ કહીને...’ ‘કથમપિ મૃત્વા’ એમ કહીને. ‘અત્યંત ઉપાદેયપણું દઢ કર્યું છે.’ ભાવાર્થ એનો એ છે. શુદ્ધ ચૈતન્યનું સ્વરૂપ, શુદ્ધ ચૈતન્ય વસ્તુના સ્વરૂપને અનુભવવું એ જ ઉપાદેય છે. શુદ્ધ ચૈતન્યવસ્તુ ઉપાદેય છે અનુભવમાં. એ દઢ કરાવ્યું છે. ‘કથમપિ મૃત્વા’ એમ કહીને એની ઉપાદેયતાને દઢ કરાવી છે. ‘આટલું કહીને અત્યંત ઉપાદેયપણું દઢ કર્યું છે. અહીં કોઈ પ્રશ્ન કરે છે કે અનુભવ તો જ્ઞાનમાત્ર છે. એનાથી શું કાર્યસિદ્ધિ છે?’ અનુભવ તો જ્ઞાનમાત્ર હું. એનું નામ અનુભવ છે. જ્ઞાનમાત્રપણે પોતાનો સ્વાનુભવ. આમાં શું પણ? કાર્યસિદ્ધિ શું? કે બધી વિપરીતતા છૂટી જાય.

‘દ્રવ્યકર્મ, ભાવકર્મ, નોકર્મરૂપ સમસ્ત કર્મરૂપ પર્યાયોની સાથે એકસંસ્કારરૂપ છે...’ એ જ્ઞાનમાત્ર હું એમાં છૂટી જાય છે. શુદ્ધ સ્વરૂપના અનુભવથી એ છૂટી જાય છે.

એકત્વસંસ્કાર એ રૂપ ન હો. એમ લીધું છે. એકત્વસંસ્કાર ઈત્યાદિરૂપ પ્રતીતિ એવો હું. પછી તો દૃષ્ટાંત લીધા છે હું દેવ છું, મનુષ્ય છું, સુખી છું, દુઃખી છું, ક્રોધી છું, માની છું, યતિ છું કે ગૃહસ્થ છું. અનુભવ થતાવેંત જ હે જીવ! એવો મોહ-એવું વિપરીતપણું તને છૂટી જશે. અને જ્ઞાનમાત્ર વસ્તુ જે અનુભવ એને અને આવા મોહ છૂટવાને સીધો સંબંધ છે. મોહનો નાશ થાય અને જ્ઞાનમાત્રપણે પોતાનો અનુભવ થાય. પોતાનો જ્ઞાનમાત્રપણે અનુભવ થાય અને એનો વિપરીત મોહ છૂટી જાય છે. એ કાર્યસિદ્ધિ છે. શું કાર્યસિદ્ધિ છે? કે અનંત દુઃખનું કારણ એવું જે મિથ્યાત્વ-મોહ એના નાશ થવાનું એ કારણ છે.

‘તું મિથ્યાત્વ છોડવાને મરણિયો પ્રયત્ન કર,...’ ભલે કોઈપણ અવસ્થા હો. બધી પ્રતિકૂળતાઓ મરણથી નીચેના સ્તરની છે. સૌથી વધારે પ્રતિકૂળતા માણસને મોત આવે એ છે. તો એથી (નીચેના) ગમે તે તારા સંયોગ હો, ગમે તે અનુકૂળતા, પ્રતિકૂળતા હો, કોઈપણ જાતના દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ હો, મરણથી બધા નીચેના છે. એટલે કોઈપણ હાલતમાં, કોઈપણ સંયોગમાં, કોઈપણ વિયોગમાં, કોઈપણ પ્રકારમાં આ જીવ પ્રયત્ન કરવા ધારે તો પ્રયત્ન થઈ શકે એમ છે.

મુંઝવણ તો બહુ ભાગ જીવોને એ થાય છે કે પ્રતિકૂળતાની ઉપાધિ હોય એ ઉપાધિમાં રોકાઈ ગયેલો હોય એ પ્રયત્ન કેવી રીતે કરે? પોતે પ્રતિકૂળતાની ઉપાધિમાં ઘેરાયેલો હોય તો પોતે કેવી રીતે પ્રયત્ન કરે? એ જ પ્રતિકૂળતામાંથી છૂટવાના ઉપાયની કોઈ વાત કરે તો કોઈ પ્રયત્ન કરે કે ન કરે? રોગ થયો છે, પીડા થઈ છે. આ બધી પીડાથી મટવાનો આ ઉપાય. તો પ્રયત્ન કરે કે ન કરે? પીડાની ઉપાધિ હોય, કોઈપણ ઉપાધિમાં ઉપાધિથી મટવાનો, પ્રતિકૂળતા દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરે કે ન કરે? ત્યારે એમ તર્ક કરે છે કે એક બાજુ મને આટલી બધી ઉપાધિ છે અને હું ક્યાંથી આમાંથી છૂટવાની મહેનત કરું? એવું બનતું નથી.

જો એ જગતમાં પ્રસિદ્ધ એવા ઉપાયને કરવા માટે તૈયાર છે તો પછી આ એથી વધારે ઉત્કૃષ્ટ ઉપાધિમાંથી છૂટવાનો ઉપાય છે. સર્વ પ્રકારે દુઃખમાંથી છૂટવાનો ઉપાય છે. આ પણ દુઃખમાંથી જ છૂટવાનો ઉપાય છે. તો એમાં પ્રયત્ન નહિ થવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. એકવાર એવી ચર્ચા ચાલી હતી. કોઈ માણસને માંદગી હોય, ઘણી વેદના હોય, ક્યાંય ચેન પડતું ન હોય એમાં આત્માની વાત ક્યાંથી સાંભળે? આવી બધી તત્ત્વજ્ઞાનની વાત ક્યાંથી સાંભળે? પછી એક બીજા મુમુક્ષુએ તર્ક કર્યો કે એવું બધું હોય એમાં કાંઈક બહુ મોટા લાભની વાત હોય તો સાંભળવા તૈયાર થાય કે ન થાય? એવી પરિસ્થિતિમાં કોઈ બહુ લાભની વાત સાંભળાવે કે ભાઈ! તમારે એક

બહુ સારી તક આવી છે. તમારું ધ્યાન દોરું. સીધા તમને પરચીસ લાખ મળી જાય એવું છે. એ બધું ભૂલી જાય એકવાર. એ વળી શું વાત છે? ક્યાં ગયો રોગ ને ક્યા ગઈ ઉપાધિ? એ તો મુખ્યતા-ગૌણતાનો સવાલ છે. ગમે તે પરિસ્થિતિમાં પોતાના સુખના ઉપાયને મુખ્ય કરવા માટે જીવ તત્પર થાય છે. એને એમ લાગવું જોઈએ કે આ મારા લાભની વાત છે. લાગે તો એની મુખ્યતા કોઈપણ હાલતમાં જીવ કરે. એમાં પ્રશ્ન રહેતો નથી.

‘તું મિથ્યાત્વ છોડવાને મરણિયો પ્રયત્ન કર, એટલે કે શાતા-અશાતાથી ભિન્ન તેમ જ આકુળતામય શુભાશુભ ભાવોથી પણ ભિન્ન...’ શાતા-અશાતાથી ભિન્ન. વર્તમાન જે ઉદયરૂપ શાતા-અશાતા હોય એનાથી ભિન્ન અને જે પોતાના આકુળતાવાળા પરિણામની સાથે વળગેલા છે એવા શુભાશુભભાવોથી પણ ભિન્ન ‘એવા નિરાકુળ જ્ઞાયકસ્વભાવને અનુભવવાનો પ્રબળ પુરુષાર્થ કર.’ અંતરંગમાં જ્ઞાયકસ્વભાવને અનુભવવાનો (પુરુષાર્થ કર). લીધું ને એ તો? ઊંડાણથી. ‘ઊંડાણમાં જઈને જ્ઞાયકના અભ્યાસરૂપ ચાવીથી ભ્રાંતિરૂપ તાળુ ખોલી નાખ.’ ૪૧૪. ઊંડાણથી જ્ઞાયકપણાનો અભ્યાસ કરવામાં આવે તો બધું જ અંદરથી મળે એમ છે. પૂરેપૂરી સફળતા થાય એવું છે.

‘મિથ્યાત્વ છોડવાને મરણિયો પ્રયત્ન કર, એટલે કે...’ એમ કહેવું છે. એ તો નાસ્તિ થઈ. મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરવો. ત્યાગ તો નાસ્તિની વાત થઈ. અસ્તિથી શું કરવું? કે વર્તમાનમાં શાતા-અશાતા કોઈપણ પ્રકારનો ઉદય હોય. બેમાંથી એક તો હોય જ. કાં શાતાનો ઉદય હોય કાં જીવને અશાતાનો ઉદય હોય. એ હું નહિ. શાતા-અશાતા એ મારું સ્વરૂપ નથી. અને જે આકુળતામય શુભાશુભ પરિણામ છે એનાથી પણ હું જ્ઞાનસ્વભાવને લીધે, જ્ઞાયકપણાને લીધે હું ભિન્ન છું.

‘સમયસાર’ની નિર્જરા અધિકારની એકસાથે પેલા સાત કળશવાળી ગાથાઓ છે ને? સમ્યક્દષ્ટિના આઠ અંગ લીધા છે. નિઃકાંક્ષિત, નિઃશંક, પ્રભાવના આદિ. બધી ગાથામાં એ લીધું છે કે જ્ઞાયકપણાને લીધે. જ્ઞાયકપણાને લીધે એ ભિન્ન છે. અને ભિન્ન છે, જેવો ભિન્ન છે એવો જ ભિન્ન અનુભવ કરવો. આ એક પ્રકારનો પુરુષાર્થ છે. અને એ પુરુષાર્થ કરવા જેવો છે. એ જ કર્તવ્ય છે. એવા સ્વાનુભવનો પ્રબળપણે પુરુષાર્થ કર. જોરથી પુરુષાર્થ કર. ઢીલોઢબ થઈને પડ્યો છો. કેમ થાય? કેવી રીતે થાય? આ તો બહુ કઠણ વાત છે. થતી નથી. અનંત કાળે પણ આ જીવે કરી નથી. બહુ અઘરી વાત છે. એમ લેવા જેવું નથી.

તિર્યંચ પણ કરે છે. ખરેખર જોવે તો પંચમ ગુણસ્થાનને યોગ્ય આત્મસ્થિરતા,

ઘણી સ્વરૂપસ્થિરતા છે ચોથા કરતા તો પાંચમાની. એક તિર્યચ કરે છે. દેડકો, ચકલો, બળદ, ગાય, હાથી, સિંહ, વાઘ, ક્રોધી પ્રાણીઓ છે. સર્પ છે, વાઘ છે, હાથી છે, સિંહ છે એ તો બધા ક્રોધની પ્રકૃતિમાંથી જન્મેલા બધા પર્યાયો છે. તોપણ એ પ્રકૃતિથી ભિન્ન પડીને જ્ઞાયકસ્વભાવમાં સ્થિર થાય છે. પાંચમું ગુણસ્થાન આવે એટલે હદ સુધી સ્થિર થાય છે. અને તું બહાના કાઢે છો કે અરે..રે..! હજી આમ છે અને હજી આમ છે. હજી જરાક આમ છે અને હજી જરાક આમ છે. અમારાથી કામ થતું નથી એ બહાના સાચા નથી. એટલે એ વાત લીધી છે.

‘ભિન્ન એવા નિરાકુળ જ્ઞાયકસ્વભાવને અનુભવવાનો પ્રબળ પુરુષાર્થ કર. એ જ આ ભવમાં કરવા જેવું છે.’ આ ભવ જે છે એ આના માટે છે. પહેલા જે વાત લીધી છે ને? કે ભવભ્રમણ ચાલુ રહે એવા ભાવમાં આ ભવ વ્યતીત થઈ જાય, પૂરો થઈ જાય એ કરવા જેવું નથી. આ ખટક બેઠી છે. મુમુક્ષુજીવને આ એક ખટક આવી જાય છે કે પાણીના રેલાની જેમ આયુષ્ય ચાલ્યું જાય છે. પૂર, પાણીનું પૂર હોય એને ખાળી શકાય નહિ, રોકી શકાય નહિ. આ ગામડામાં નદીમાં પૂર આવે ને? બબ્બે માથોડા પાણીનું દળ હોય. કોણ રોકે એને? કે એને કોઈ રોકી શકે નહિ. એટલા જોશથી પાણી આવતું હોય. સામો પડે એ તણાય જાય. રોકવા જાય એ તણાય જાય. એમ આ કાળ ચાલ્યો જાય છે. કાળના પૂરને કોઈ રોકી શકે એવું જગતમાં બનતું નથી. એક સેકન્ડ માટે કે એક સમય માટે કાળને થંભાવી દે કોઈ એવું બનતું નથી. એટલું ઝડપથી ચક્કર ફરે છે. એમાં આ ખટક ઊભી થાય છે કે ભવભ્રમણ ચાલુ રહી જાય અને આ ભવ પૂરો થઈ જાય એમ હવે હું થવા દઈશ નહિ. આ ગાંઠ મારવાની છે.

કામ કરવું જ છે, કરી લેવું જ છે. કર્યા વિના અહીંથી જવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. એ પ્રકાર ઉત્પન્ન થાય છે. એની આ પ્રેરણા છે કે ‘એ જ આ ભવમાં કરવા જેવું છે.’ ભિન્ન પડીને પરમાત્મપદને અનંત નિરાકુળ શાંતપદને, જે આત્માને અભિરામનું પદ છે, શાંતિનું પદ છે, નિરામયપદ છે, જ્યાં કોઈપણ પ્રકારનો ઉપદ્રવ થતો નથી, થઈ શકતો નથી, એ જ કરવા જેવું છે. ૪૧૬ થયો એ.

સમ્યગ્દર્શન થયા પછી આત્મસ્થિરતા વધતાં વધતાં, વારંવાર સ્વપ્ન-લીનતા થયા કરે એવી દશા થાય ત્યારે મુનિપણું આવે છે. મુનિને સ્વપ્ન તરફ ઢળતી શુદ્ધિ એવી વધી ગઈ હોય છે કે તેઓ ઘડીએ ઘડીએ આત્માની અંદરમાં પ્રવેશી જાય છે. પૂર્ણ વીતરાગતાના અભાવને લીધે જ્યારે બહાર આવે છે ત્યારે વિકલ્પો તો ઊઠે છે પણ તે ગૃહસ્થદશાને યોગ્ય હોતા નથી, માત્ર સ્વાધ્યાય-ધ્યાન-વ્રત-સંયમ-તપ-ભક્તિ ઇત્યાદિ સંબંધી મુનિયોગ્ય શુભ વિકલ્પો જ હોય છે અને તે પણ હઠ રહિત હોય છે. મુનિરાજને બહારનું કાંઈ જોઈતું નથી. બહારમાં એક શરીરમાત્રનો સંબંધ છે, તેના પ્રત્યે પણ પરમ ઉપેક્ષા છે. ઘણી નિઃસ્પૃહ દશા છે. આત્માની જ લગની લાગી છે. ચૈતન્યનગરમાં જ વાસ છે. 'હું ને મારા આત્માના અનંત ગુણો તે જ મારા ચૈતન્યનગરની વસ્તુ છે. તેનું જ મારે કામ છે. બીજાનું મારે શું કામ છે?' એમ એક આત્માની જ ધૂન છે. વિશ્વની વાર્તાથી ઉદાસ છે. બસ, એક આત્માની જ ધૂન છે. વિશ્વની વાર્તાથી ઉદાસ છે. બસ, એક આત્મામય જ જીવન થઈ ગયું છે;- જાણે હાલતા-ચાલતા સિદ્ધ! જેમ પિતાનો અણસાર પુત્રમાં દેખાય તેમ જિનભગવાનનો અણસાર મુનિરાજમાં દેખાય છે. મુનિ છકે-સાતમે ગુણસ્થાને રહે તેટલો કાળ કાંઈ (આત્મશુદ્ધિની દશામાં આગળ વધ્યા પિના) ત્યાં ને ત્યાં ઊભા નથી રહેતા, આગળ વધતા જાય છે; કેવળજ્ઞાન ન થાય ત્યાં સુધી શુદ્ધિ વધારતા જ જાય છે.-આ, મુનિની અંતઃસાધના છે. જગતના જીવો મુનિની અંદરની સાધના દેખતા નથી. સાધના કાંઈ બહારથી જોવાની ચીજ નથી, અંતરની દશા છે. મુનિદશા આશ્ચર્યકારી છે, વંધ છે. ૪૧૭.

૪૧૭ છે. મુનિદશાનો મહિમા કર્યો છે. કેવા મુનિ હોય છે. ત્રણે કાળે જિનમાર્ગને વિષે મુનિ તો આવા જ હોય છે. કોઈ બીજી રીતે હોઈ શકે એવું બનતું નથી. કાળદોષને કારણે વસ્તુના સ્વરૂપમાં કોઈ ફેર પડતો નથી. મુનિદશાનું વર્ણન કરે છે.

'સમ્યગ્દર્શન થયા પછી...' મનુષ્યપર્યાયિની વાત છે. કેમકે મુનિદશા બીજી ત્રણ ગતિમાંથી કોઈ ગતિમાં મુનિદશા પ્રગટ થતી નથી. અથવા બીજી ત્રણ ગતિને પ્રાપ્ત જે જીવો છે તે તે ગતિમાં ગયા છે એ તીવ્ર રાગ અને તીવ્ર દ્વેષના પરિણામપૂર્વક ગયા છે. તે ગતિના આયુષ્ય પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી મુનિદશામાં આવી શકે નહિ. ઉત્કૃષ્ટ દૃષ્ટાંત વર્ણવે તો આ કાળના મુનિરાજ હોય એ દેવગતિમાં જાય છે. શુભનો રસ ઘણો વધે છે ત્યારે જાય છે. દીક્ષા અંગીકાર કરી છે એ તો કેવળજ્ઞાન લેવા

માટે અંગીકાર કરી છે. દેવગતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે દીક્ષા અંગીકાર કરી નથી. છતાં દેવગતિમાં જાય છે. જે આત્મરસ છે તે ગુણસ્થાનમાં જે હદે આગળ વધીને કેવળજ્ઞાન લ્યે એ હદે પુરુષાર્થનો તીવ્ર રસ વધતો નથી અને શુભરસ વધે છે. પંચ મહાવ્રત, સમિતિ, ગુપ્તિ, અઠ્યાવીશ મૂળગુણના પાલનમાં શુભરસ વધે છે.

નીચે ચોથા ગુણસ્થાને અનિવાર્યપણે આવવું થાય છે. અઘાતિનો બંધ રસ તીવ્ર હોવાને લીધે લાંબી સ્થિતિનો પડે છે. અને લાંબા કાળ પર્યંત ચોથા ગુણસ્થાનમાંથી બહાર નીકળી શકતા નથી. આચારંગના શાસ્ત્રો હોય એમાં એવો ઉપદેશ આવે કે હે મુનિ! આયુષ્ય પૂરું થાય એ પહેલા કેવળજ્ઞાનને સાધી લે. નહિતર દેવગતિમાં બળબળતા અંગારામાં શેકાવું પડશે. ત્યાં તો સગવડ છે. જન્મવાનું દુઃખ નથી, બાળપણનું દુઃખ નથી, ઘડપણનું દુઃખ નથી, રોગનું દુઃખ નથી. સદાય કુમાર અવસ્થા હોય છે, યુવાન અવસ્થા હોય છે, નિરોગ અવસ્થા હોય છે અને વિપુલ પ્રમાણમાં પુણ્યનો સંયોગ હોય છે. તોપણ એનો રસ છે એ દુઃખદાયક છે. એ અનુકૂળતાઓનો રસ એને દુઃખદાયક થઈ પડે છે. એ પ્રકારના સંયોગો ..

... કરીને છોડી શકાય છે એમ સાબિત નથી કરવું. જુઓ, છોડીને એટલે આમ કરી શકાય છે. વિવેક કરવાની વાત છે કે અશુભ કરતાં શુભ છે એ ખરાબ છે એમ તેં માની લીધું હોય તો તારી ભૂલ છે. એવી તારી સમજણ હોય તો ભૂલ છે. શુભ કરતાં અશુભ ખરાબ છે એમ તારે સમજવું જોઈએ અને એમ સમજીશ તો તું અશુભમાં નહિ રહેતા શુભમાં રહીશ. શુદ્ધોપયોગ નહિ થાય તોપણ. પણ શુદ્ધોપયોગ થવાનો તારો જે પુરુષાર્થ છે તે જ યોગ્ય છે. માત્ર કષાયની તીવ્રતા અને મંદતાની રમતમાં અનાદિથી તું છો, તેને તે તે રમતમાં તું રહ્યા કરે એ વાત તો યોગ્ય નથી.

...તો કાં તો એકલા શુભભાવમાં લાગી જાય. હવે એનો મર્મ સમજવો એટલે શું? કે અશુભમાં છોડીને તું શુભમાં આવજે એમ કહ્યું. એનો મર્મ ન સમજ્યો તો શુભભાવ પાછળ લાગી જાય. જુઓ! જ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે અશુભ વંચનાર્થે. જ્ઞાનીઓ પણ શુભની પ્રવૃત્તિ કરતાં જોવામાં આવે છે. આચરણનો અધિકાર ચાલે ત્યારે એવી ભાષા આવે કે અશુભ વંચનાર્થે જ્ઞાની શુદ્ધોપયોગમાં ન પરિણમે સાધક તો શુભોપયોગમાં જાય છે. પણ એ સહેજે સહેજે છે. એ પરિણામની ક્રિયા સહેજે સહેજે એમ જ થાય. એનો મર્મ ન સમજે અને એકલો એ શુભભાવમાં લાગી જાય અને કાં તો શુભને છોડીને અશુભમાં લાગી જાય,... એના પરિણામ દુઃખનું કારણ છે. બીજું કોઈ દુઃખનું કારણ નથી.

અહીંયાં કહે છે કે મનુષ્યગતિમાં ‘સમ્યજ્ઞર્શન થયા પછી...’ ચારે ગતિમાં સમ્યજ્ઞર્શન તો થાય છે પણ મુનિદશાની વાત છે એટલે મનુષ્યપણું લાગુ પડે છે. બીજી ત્રણ ગતિ લાગુ નથી પડતી અહીંયાં. ‘આત્મસ્થિરતા વધતાં વધતાં,...’ એમ. વ્રતાદિ અંગીકાર કરતાં કરતાં ન લીધું. કેમકે એ તો મિથ્યાદષ્ટિઓ વ્રત અંગીકાર કરે છે અને ચોથા ગુણસ્થાનમાં પણ વ્રત અંગીકાર કરે, પાંચમા ગુણસ્થાનમાં પણ વ્રત અંગીકાર કરે. એથી કાંઈ મુનિપણું આવી જાય નહિ. મહાવ્રત લે, મહાવ્રતની પ્રતિજ્ઞા લે. તેથી કાંઈ મુનિપણું પ્રગટ નથી થતું.

પરંતુ ‘આત્મસ્થિરતા વધતાં વધતાં, વારંવાર સ્વરૂપલીનતા થયા કરે એવી દશા થાય ત્યારે મુનિપણું આવે છે.’ જુઓ! બાહ્યક્રિયાની તો કોઈ ચર્ચા ન કરી. આત્મસ્થિરતા વધતાં વધતાં પછી એને દીક્ષાનો વિકલ્પ આવે એ પણ વાત નથી કરી. આત્મસ્થિરતા, સ્વરૂપલીનતા વધતાં વધતાં એવી દશામાં આવે કે ક્ષણે ક્ષણે એને સ્વરૂપલીનતા ઉત્પન્ન થયા કરે. એવી દશામાં આવે. તો એવી દશાને ભાવલિંગ મુનિદશા કહેવામાં આવે છે. એને ભાવલિંગી મુનિ કહે છે. લિંગ એટલે ચિહ્ન. આવો ભાવ જેનું લક્ષણ છે અથવા આવો ભાવ જેનું સ્વરૂપ છે કે જેમાં ક્ષણે ક્ષણે વારંવાર સ્વરૂપલીનતા આવે. એવી દશા થાય ત્યારે તેને મુનિદશા કહીએ. એ મુનિદશા છે.

જેને નિર્વિકલ્પ થવા માટે નિર્વિકલ્પ થવાનો વિકલ્પ નથી આવતો અને નિર્વિકલ્પ થાય છે. હવે હું ધ્યાનમાં બેસું અને નિર્વિકલ્પપણું પ્રગટ કરું એ વાત નથી. હાલતા-ચાલતા, ખાતા-પીત, ઉપદેશ આપતા, શાસ્ત્ર લખતાં, બીજી તો કોઈ જગતની પ્રવૃત્તિનો વ્યાપાર તો મુનિને હોતો નથી. પણ જે મુનિયોગ્ય દશામાં જે પ્રવૃત્તિ હોય છે એટલી પ્રવૃત્તિ કરતાં કરતાં, બાહ્ય પ્રવૃત્તિ કરતાં કરતાં પણ સ્વરૂપમાં વારંવાર લીનતા થાય એવી દશાને મુનિદશા કહે છે. પછી એ ક્ષણ તૂટી જાય છે. બહાર આવવાની ક્ષણ છે એ છૂટી જાય છે. પુરુષાર્થ એનો સદાને માટે સ્વરૂપમાં લીન રહેવાનો છે. મુનિદશામાં એટલે હદે પહોંચ્યો છે કે ક્ષણે ક્ષણે આવી જાય છે. એક ક્ષણનો આંતરો તૂટી જાય એટલે શ્રેણી માંડીને કેવળજ્ઞાન લઈ લ્યે છે.

‘મુનિને સ્વરૂપ તરફ ઢળતી શુદ્ધિ એવી વધી ગઈ હોય છે...’ સ્વરૂપ તરફ ઢળતી શુદ્ધિ. પરિણતિ છે આ. એવી ‘વધી ગઈ હોય છે કે તેઓ ઘડીએ ઘડીએ આત્માની અંદરમાં પ્રવેશી જાય છે.’ એનું કારણ પરિણતિ છે. નીચેના ગુણસ્થાને પણ એ જ સિદ્ધાંત લાગુ પડે છે. ચોથા ગુણસ્થાને પણ જે જીવની પરિણતિ ઉગ્ર, એને નિર્વિકલ્પ ઉપયોગનો અંતરાળનો સમય ઓછો. એકને એક ગુણસ્થાનમાં અનેક જીવો હોય છે. ચોથા અને પાંચમા ગુણસ્થાને બધાને એકસરખા અંતરાળે શુદ્ધોપયોગ

નથી થતો. સ્વરૂપલીનતામાં જે આંતરો પડે છે એનો કાળ કોની સાથે સંબંધ ધરાવે છે? કે એનો સીધો સંબંધ સ્વરૂપ તરફ ઢળતી જે શુદ્ધિ પરિણતિમાં થઈ ગઈ છે, એની જે ઉગ્રતા છે, એની જે વિશેષતા છે એની સાથે એનો સીધો સંબંધ છે.

‘પૂજ્ય બહેનશ્રી’ સાથે એકવાર ચર્ચા ચાલી હતી. એક એવો સરસ દૃષ્ટાંત આપ્યો કે પરિણતિ છે એ ઉપયોગને ખેંચે છે. જેમ દોરથી પતંગ ખેંચાય છે એમ ઉપયોગની જે ઉડાઉડ છે, શુભાશુભપણે ચોથા ગુણસ્થાને જાય છે, એ સ્વરૂપમાં આવવાનું એને શું કારણ બને છે? કે પરિણતિ એનું કારણ છે. બીજું કોઈ એનું કારણ નથી. શુદ્ધિનું કારણ શુદ્ધિ. શુદ્ધિનું કારણ વિકલ્પ નહિ, શુદ્ધિનું કારણ અશુદ્ધિ નહિ. ધ્યાનમાં બેસું એવો વિકલ્પ થયો માટે શુદ્ધોપયોગ આવે એમ નથી. પરિણતિ ઉપયોગને ખેંચે છે. એ વાત લીધી હતી. પહેલા તો એમ કહે કે કોઈ સાધક કાંઈ શુદ્ધોપયોગની રાહ જોઈને બેસતો નથી. કે ક્યારે મને શુદ્ધોપયોગ આવે? એ તો પોતાના પુરુષાર્થમાં પડેલો છે અને શુદ્ધોપયોગ આવી જાય છે. પુરુષાર્થમાં પડેલો છે એની પરિણતિ ચાલે છે અને એ પરિણતિ ઉપયોગને ખેંચી લાવે છે. જેની પરિણતિ ઉગ્ર, જેની પરિણતિ તગડી, જોરદાર એને વારંવાર શુદ્ધોપયોગ થવાનું કારણ છે.

એ સિદ્ધાંત અનુસાર અહીંયાં એમ નક્કી થયું કે મુનિરાજને છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં મહાવ્રતના અઠ્યાવીશ મૂળગુણના જે શુભપરિણામના ઉપયોગ સાથે વિકલ્પ છે-શુભ ઉપયોગ-એ વખતે પરિણતિ ઘણી ઉગ્ર છે. ભલે સાતમા ગુણસ્થાનેથી પાછા વળીને છઠ્ઠે આવ્યા છે. તોપણ તે છઠ્ઠા ગુણસ્થાને પરિણતિ ઘણી ઉગ્ર છે. તે છઠ્ઠામાં ટકતા નથી. પાછા સાતમામાં ચાલ્યા જાય છે. આ દશામાં આવી જાય છે. આવી સ્વરૂપમાં વારંવાર લીનતા થવાની રમઝટ બોલાવે છે.

જેમ કોઈ યુદ્ધમાં લડે છે તો એકદમ એવી તલવારની જે રમઝટ બોલાવે છે. કોઈ નજીક આવી શકે નહિ. આવે તો એનો શિરચ્છેદ થઈ જાય. એ બધી વિદ્યાઓ હોય છે. પ્રેક્ટિસથી એવી તૈયારી કરી હોય છે કે એટલી ઝડપથી ચારે બાજુ એની તલવાર ફરતી હોય કે કોઈ બીજાનો ઘા આવે તો તલવાર ઉપર આવે. એના માથા ઉપર ન આવે. એટલી ઝડપથી ચારે દિશામાં એની તલવાર ફરતી હોય. એના માથાની આજુબાજુ ચારે દિશામાં. કોઈ માથા ઉપર ઘા કરે તલવારથી, ગમે ત્યારે ઘા કરે, કોઈપણ ક્ષણે તો તલવાર ઉપર આવે, માથા ઉપર ન આવે. એટલી ઝડપથી રમઝટ બોલાવતા હોય.

એમ મુનિદશામાં એ પુરુષાર્થમાં પડેલા જીવો છે. જે મુનિના આત્માઓ છે એ બસ, એવી રીતે છે કે કેવળજ્ઞાન લેવા માટે વારંવાર સ્વરૂપમાં લીન થઈ જાય છે.

‘તેઓ ઘડીએ ઘડીએ આત્માની અંદરમાં પ્રવેશી જાય છે.’ વારંવાર પ્રવેશી જાય છે. અને એમાં વિક્ષેપ ન પડે એટલા માટે એ કોઈ પ્રવૃત્તિ અંગીકાર કરતા નથી, કોઈ પ્રવૃત્તિમાં સામેલ થતા નથી અથવા કોઈનો સંગ ચાહતા નથી. અસંગદશામાં રહે છે, નિઃસંગદશામાં રહે છે. કોઈની સાથે સંગ કરવામાં એમના પુરુષાર્થને અનુકૂળ વાત પડતી નથી. એકાંત જંગલમાં ગુફામાં જઈને પોતાના પુરુષાર્થમાં લાગેલા રહે છે.

‘પૂર્ણ વીતરાગતાના અભાવને લીધે જ્યારે બહાર આવે છે ત્યારે વિકલ્પો તો ઊઠે છે...’ જ્યારે છઠ્ઠા ગુણસ્થાને આવે છે ત્યારે વિકલ્પ તો ઊઠે છે. ‘પણ તે ગૃહસ્થદશાને યોગ્ય હોતા નથી,...’ એવો કોઈ વિકલ્પ ન ઊઠે કે જે ગૃહસ્થને યોગ્ય હોય એવો વિકલ્પ ઊઠે નહિ. એવો શુભ વિકલ્પ ન ઊઠે. કમંડળમાં પાણી હોય પણ કોઈને પાણી પાવાનો વિકલ્પ ઊઠે નહિ. કોઈ આરંભ-સમારંભનો વિકલ્પ ઊઠે નહિ. મંદિર જિનેન્દ્ર દર્શનનો વિકલ્પ ઊઠે પણ અષ્ટ દ્રવ્યનો વિકલ્પ ઊઠે નહિ. રાજા, મહારાજાઓ, શેઠિયાઓ ઉપદેશ સાંભળવા બેઠા હોય પણ પોતે એને એમ કહે કે તમે આમ કરો ને તેમ કરો, એવો વિકલ્પ એને ઊઠે નહિ. કોઈ સમાજ વ્યવસ્થામાં કોઈપણ પ્રકારના કાર્યમાં કરે નહિ, કરાવે નહિ, અનુમોદે નહિ. મનથી વિકલ્પ કરે નહિ, વાણીથી એ કહે નહિ કે કોઈ શરીર ચેષ્ટાથી કોઈને સંકેત કરે નહિ. મન-વચન-કાયા, કરવું-કરાવવું અને અનુમોદવું. નવ કોટીથી. એમ ન કહે કે તમારા ગામમાં જિનમંદિર નથી અને તમારી પાસે ઘણા પૈસા છે માટે તમે હવે જિનમંદિર બંધાવો. એમ કહે નહિ. એ કાર્યમાં એ પોતે ક્યાંય પણ લાગે નહિ. પોતે કરે નહિ, બાંધે નહિ, બંધાવે નહિ, બંધાવવામાં સીધા કે આડકતરા પોતે ઊભા રહે નહિ. દાનનો અધિકાર હોય તો દાનના અધિકારની વાત કરે. પણ પોતે વ્યક્તિગત રીતે સીધો કોઈને ઉપદેશ આપે નહિ કે આજ્ઞા કરે નહિ. સીધી આજ્ઞા ન કરે. વ્યક્તિને પણ ન કરે અને સમાજને પણ ન કરે.

મુમુક્ષુ :- એવા હલકા શુભભાવનો વિકલ્પ જ આવે નહિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ નીચ કોટીના શુભભાવ છે. ગૃહસ્થદશાને યોગ્ય જે શુભભાવ છે અને મુનિદશાને યોગ્ય જે શુભભાવ છે એમાં ઘણો ફેર છે. સાધકને પંચમ ગુણસ્થાન હોય, એને જો શુભ ભાવ આવે, મિથ્યાદષ્ટિની તો અહીંયાં ચર્ચા કરવાની નથી, એવા શુભભાવ પણ મુનિદશામાં હોય શકે નહિ. એમ કહેવું છે.

મુમુક્ષુ :- મુનિરાજને શુભભાવ કેવા હોય?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અઠ્યાવીશ મૂળગુણથી વધારે આગળ નહિ. અઠ્યાવીશ મૂળગુણ અને ચોર્યાશી લાખ ઉત્તરગુણ એના કીધા છે. એથી આગળ કોઈ વાત નહિ. એ

મર્યાદા છોડીને કોઈ વાત નહિ. એમાંથી સહેજ ચ્યુતિ થાય તો એ દોષ લાગે છે એનું પ્રાયશ્ચિત લે છે. પણ એ તો એક દોષની અપવાદની વાત છે. કેમકે પંચમ ગુણસ્થાન સુધી બે કષાય જીવંત છે અને બે કષાયનો અભાવ કર્યો છે. મુનિરાજે ત્રણ કષાયનો અભાવ કર્યો છે અને ચોથું સંજ્વલન કષાય છે એના મંદ ઉદયમાં વર્તે છે. તીવ્ર ઉદયમાં વર્તતા નથી. સંજ્વલનના મંદ ઉદયમાં છે. એટલે એમને નીચી કોટીના, નીચી કક્ષાના શુભભાવો પણ ઉત્પન્ન થતા નથી. અશુભભાવ તો ઉત્પન્ન થવાનો પ્રશ્ન જ નથી. મુનિને અશુભયોગ કે અશુભ ઉપયોગ મુનિદશામાં હોતો નથી. ગૃહસ્થમાં એ અશુભ પ્રકાર હોય છે. મુનિને હોતો નથી. કોઈ તર્ક કરે છે.

મુમુક્ષુ :- મુનિને માન, માયા, લોભ છૂટી ગયા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ક્રોધ, માન, માયા, લોભ ચાર સંજ્વલનના છે. ત્રણ છૂટી ગયા છે. અનંતાનુબંધી, પ્રત્યાખ્યાનવરણી, અપ્રત્યાખ્યાનવરણી. આ ત્રણ પ્રકાર છૂટી ગયા છે. સંજ્વલનનો મંદ પ્રકાર છે.

એટલે કોઈ એવો તર્ક કરે છે. પ્રશ્ન તો એ છે કે સામાન્ય રીતે સંસારમાં આહાર લેવાનો ભાવ અશુભભાવ ગણવામાં આવે છે. આ ભૂખ લાગે અને ખાવું છે એવો જે વિકલ્પ ઊઠે એ અશુભભાવ છે. સંસારીજીવને શુભભાવ નથી. અને મુનિને પણ આહારનો વિકલ્પ ઊઠે તોપણ મુનિને તે શુભભાવ ગણાય છે, અશુભભાવ નથી ગણાતો. કેમ? કે એ શુભભાવની પાછળ એમનો અભિપ્રાય શરીરપુષ્ટિનો નથી. શરીરના પોષણનો નથી. પણ સંયમપુષ્ટિનો છે. બહારમાં જે મુનિયોગ્ય આચાર છે. બાહ્યાચાર છે એની જાળવણી અને શરીર સ્વાસ્થ્યને-શરીરની શક્તિને સંબંધ છે. તો બાહ્યાચાર યથાયોગ્યપણે જાળવાય રહે એટલા પૂરતો આહાર લેવો છે. શરીરની શક્તિ વધારવા માટે આહાર લેતા નથી. અત્યારે જે ગરિષ્ઠ આહાર લે છે એ મુનિ લે નહિ. ગરિષ્ઠ આહાર ન લે મુનિ. સાદો ખોરાક. તે પણ ઉણોદરી (પૂર્વક). પેટ ભરીને મુનિ કોઈ દિવસ જમે નહિ. આ પ્રેક્ટિસ તો હજી ચોથા ગુણસ્થાનથી શરૂ કરી દે છે. ઓછું ખાવું. પૂરું ન ખાવું, પેટ ભરીને ન ખાવું. એને લઈને શું છે કે પ્રમાદ ઓછો (થાય). જો પેટ ભરીને ખાય તો પ્રમાદ વધે, વધે ને વધે. મુનિ એ પ્રમાદમાં આવતા નથી. પ્રમાદમાં આવતા નથી. પ્રમત્ત ગુણસ્થાન એ તો બહુ ઊંચી વાત છે. આ લોકો પ્રમાદ કહે છે એવો પ્રમાદ એમાં નથી કાંઈ. એટલા માટે નિરસ અને ભૂખથી પણ બહુ ઓછો ઉણોદરી એવો જે આહાર છે એ મુનિ ગ્રહણ કરે છે એટલે એમના આહારમાં અશુભઉપયોગ નથી ગણાતો.

અને શુભ અને અશુભનો આંક એવો છે. કષાયની તીવ્રતાને પાપ કહેવામાં આવે

છે અને કષાયની મંદતાને પુણ્ય કહેવામાં આવે છે. તો અહીંયાં કષાયની તીવ્રતા નથી થતી. આહાર ગ્રહણનો વિકલ્પ અને આહાર ગ્રહણની પ્રક્રિયા એ વખતે એમને તીવ્ર કષાય નથી હોતો. મંદ કષાયમાં જ હોય છે. માટે એને પાપના પરિણામ અથવા અશુભઉપયોગ એને કહેવામાં આવતો નથી.

મુમુક્ષુ :- કોઈ જીવ પાણી વિના તડકડતો હોય. મુનિ પાણી ન આપે. જીવ વયો જાતો હોય તોપણ ન દે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તોપણ નહિ. થોડુંક વિચિત્ર લાગે એવું છે. એક કોરથી મુનિદશામાં એકેન્દ્રિય જીવને પણ હિંસા ન થાય એની સાવધાનીથી ઈર્ષ્યાસમિતિ, ભાષાસમિતિ, એષણાસમિતિ, આદાનનિક્ષેપણાસમિતિ, પ્રતિષ્ઠાપન સમિતિ (પાળે છે). પાંચ સમિતિ છે અને એ પ્રકારે તે વર્તે છે. તોપણ સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવને એ રીતે પ્રવૃત્તિ કરીને બચાવવાનો તીવ્ર કષાય એમને આવતો નથી. એ પ્રકારમાં નથી આવતા એ. એવી વાત છે. કેમકે એક જીવને બચાવે તો એવા તો ઘણા જીવોને બચાવવા એને કેટલી... પછી તો પ્રશ્ન બીજો ઊઠે.

જેમ તમે એક પ્રશ્ન ઊઠાવ્યો કે કોઈ એક જીવ તરફ છે. પાણી... પાણી... પાણી કરે છે. તો એને પાણી પાવાની પ્રવૃત્તિ કરે. તો પછી બે હોય તો? પાંચ હોય તો? પચ્ચીસ હોય તો? કેટલી પ્રવૃત્તિ કરે એ? પછી તો એને તળાવ અને નદીએ દોડવું પડે. આ પરિસ્થિતિ ઊભી થાય. અને જેમ તરસ્યો છે એમ ભૂખ્યો હોય પછી. એના કાર્ય અને પરંપરાની એટલી મોટી વણઝાર ઊભી થાય કે મુનિદશામાં એ પ્રવૃત્તિ અને એ પ્રકારનો વ્યવસાય છે એ કરવા જાય તો એને ક્ષણે ક્ષણે જે સમમ ગુણસ્થાનમાં વારંવાર આવવું થાય છે એ પરિસ્થિતિમાં એ આવી શકે નહિ. એનો કષાય લંબાઈ જાય. એનો પ્રવૃત્તિનો ઉપયોગ લંબાઈ જાય તો એની દશા છૂટી જાય. કોઈ કરવા જાય તો દશાને છોડવી પડે. મુનિદશાનો ત્યાગ થઈ જાય એમાંથી.

મુમુક્ષુ :- છઠા-સાતમા ગુણસ્થાનવાળા સાધુને પાણી આપે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ.

મુમુક્ષુ :- મુનિને પણ નહિ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. કોઈ દિ' નહિ. બીજા સાધુને નહિ. બીજા જીવને નહિ, બીજા સાધુને નહિ.

મુમુક્ષુ :- બીજા સાધુને કેમ નહિ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ એની મર્યાદા બહારનો વિષય છે. જેમ કે કોઈ મુનિરાજ છે. બીજા મુનિરાજ છે. સંઘમાં બે-ચાર મુનિ સાથે રહેતા હોય. કોઈને ગંભીર રોગ

થયો કે ગંભીર ઈજા થઈ. એક્સિડન્ટ થયો, પડી ગયા, કાંઈ થયું. અને બીજા મુનિ પાસે લબ્ધિ હોય. ફૂંક મારે ત્યાં સોના જેવું શરીર થઈ જાય. અંદરથી રોગનો ઉપદ્રવ થઈને ફૂટી નીકળે બધું અંદર લોહી, પસ-પરુ થઈ જાય શરીરની અંદર. ફૂંક મારે ત્યાં સોના જેવું શરીર થઈ જાય એટલી લબ્ધિ થઈ જાય. એના ઉચ્છ્વાસની અંદર.

મુમુક્ષુ :- ઉપયોગ કરે કે નહિ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વિકલ્પ ન કરે. ઉપયોગ કરવાનો પ્રશ્ન નથી, વિકલ્પ ન કરે.

હવે એમાં એક ન્યાય શું છે? કે પોતાના શરીર માટે પણ એમ કરતા નથી. ગૃહસ્થી પોતાના માટે કરે છે એટલે બીજાને માટે ન કરે તો અન્યાય છે. શું ન્યાય છે આમાં? જો પોતાના શરીર માટે તો કરવું છે. પોતાને અશાતા થાય તો ઠીક કરવું છે, એની પ્રવૃત્તિ કરવી છે અને બીજાને થાય તો કહે ના ના, અમારે તો આરાધનામાં રહેવું છે, અમે તો આરાધના આમ કરવા માગીએ છીએ. તારો આ ન્યાય છે. પોતાના શરીરમાં ગમે તે થાય તો પોતાની લબ્ધિનો ઉપયોગ ન કરે. તો બીજાના શરીરને થાય અને પોતાની લબ્ધિનો ઉપયોગ કરે એ પ્રશ્ન બનતો નથી. એટલો ન્યાય છે એની અંદર. અને એટલી વીતરાગતા એમને વર્તે છે કે જે પોતાની પણ અશાતા દૂર કરવા માટે કોઈ પ્રવૃત્તિ કરતા નથી કે કોઈ વિચારસુદ્ધા, વિકલ્પસુદ્ધા કરતા નથી. પ્રવૃત્તિ તો એક બાજુ રહી, વિકલ્પસુદ્ધા કરતા નથી.

મુમુક્ષુ :- વયાવચ્ચ કરે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વયાવચ્ચ કરે છે. પણ એમાં બીજો કોઈ આરંભ-સમારંભ નહિ. વયાવચ્ચમાં બહુ બહુ તો એના શરીરે કોઈ માથુ દાબવું, પગ દાબવું એટલું જ. ઔષધિ લાવી દે એવું કાંઈ નહિ. એમાં પણ વધુમાં વધુ વયાવચ્ચમાં ઉપદેશાત્મક ભાવ છે ત્યાં. બે મુનિ શરીર પ્રયોગ કરે છે. એક માથુ દાબે છે, એક પગ દાબે છે. બાકીના જે બે-ચાર મુનિ છે એમાં ત્રણ ઉપદેશ સાંભળે છે અને એક ઉપદેશ આપે છે. એવું ચિત્ર દોર્યું છે.

મુમુક્ષુ :- સમાધિ થાય મુનિને.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સમાધાન થાય, એનો ઉપયોગ આત્મામાં વધુ સ્થિર થાય. એવો ઉપદેશ આપે છે, એવી પ્રવૃત્તિ કરે છે. એમ. કેમકે અશાતાના પણ તીવ્રમાં તીવ્ર ઉદય હોય છે. અને એમાં કોઈ મુનિ પુરુષાર્થલીન થઈને ખેંચાઈ ન જાય, મુનિદશાથી ચ્યુત ન થઈ જાય. એવું ત્યાં સ્થિતિકરણઅંગ નામથી પ્રસિદ્ધ છે. એ પ્રકારનો એમને વિકલ્પ આવે છે. મુનિ મુનિદશામાં સ્થિર રહે એના માટે એને વિકલ્પ આવે છે. પણ ઔષધ લાવી દે, ગામમાં જઈને વૈદને ત્યાંથી ઔષધ લઈ આવે. એ પ્રકાર

નથી. કે પોતાની પાસે લબ્ધિ હોય તો એનો પ્રયોગ કરે. એમ નથી. નહિતર એમાં તો લેવું નથી ને દેવું નથી. પણ એ વિકલ્પ ન કરે. કરે તો મુનિદશા એની જાય.

‘વિષ્ણુકુમાર’ મુનિનો પ્રસિદ્ધ દષ્ટાંત છે ને. એક મુનિ નહોતા. સાતસો મુનિ હતા. સાતસો મુનિને ઉપસર્ગ કર્યો હતો. અગ્નિની જાળમાં લપેટી લીધા હતા. સાતસો મુનિ બળીને ભડથું થઈ જાય એવો ઉપદ્રવ હતો. વિકલ્પ આવ્યો એમને. મારી લબ્ધિ છે. સાતસો મુનિ બચી જાય. લબ્ધિનો ઉપયોગ કર્યો. મુનિ બચી ગયા. એ તો બચવાના હતા તો બચ્યા. મુનિપણું ખોયું. મુનિપણું એ વખતે નાશ થઈ ગયું મુનિદશા. પછી પોતે પુરુષાર્થવંત હતા તો ફરીને મુનિદશામાં આવ્યા. એક વખત તો મૂડી ખોઈ નાખી. પછી કમાય લીધું એ બીજી વાત છે. પણ એક વખત તો મૂડી ગઈ હાથમાંથી. ગઈ તે ગઈ. એમ છે.

ઘણાને નથી બેસતું. ‘સોનાગિરી’માં એક ભાઈએ પ્રશ્ન કર્યો હતો. મુનિ આવી રીતે કરે એમાં શું વાંધો? કીધું, ગઈ મૂડી એની જાય. એ તો કમાઈ લે. એ તો બરાબર છે. પણ એ તો દેવાળુ આપણે કાઢીએ છીએ ને આપણે કમાઈ લઈએ પણ દેવાળુ એ દેવાળુ છે. કમાણો-ન કમાણો કાલની કોને ખબર છે? એક ક્ષણનો ભરોસો શું? અને ભરોસો રાખે એને કાંઈ ડાહ્યો કહેવાતો નથી. સીધી વાત છે. એટલે એ પ્રશ્ન છે. એકને માટે કરે તો અનેકને માટે એ સવાલ ઊભો થાય છે. એ મુનિદશાની મર્યાદામાં એ વાત રહેતી નથી.

એટલે અહીંયાં એ સ્પષ્ટ કરે છે કે ‘પૂર્ણ વીતરાગતાના અભાવને લીધે જ્યારે બહાર આવે...’ એટલે પરિણામ બહાર આવે, વિકલ્પ બહાર જાય ‘ત્યારે વિકલ્પ તો ઊઠે છે પણ તે ગૃહસ્થદશાને યોગ્ય હોતા નથી,...’ ગૃહસ્થદશાને યોગ્ય એવા વિકલ્પ એમને હોતા નથી. તો કેવા હોય છે? કે ‘માત્ર સ્વાધ્યાય-ધ્યાન-વ્રત-સંયમ-તપ-ભક્તિ ઈત્યાદિ...’ આ પ્રકાર લીધા. કેવા કેવા વિકલ્પ આવે છે? શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય કરે, શાસ્ત્ર રચના કરે, પૂર્વાચાર્યના શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરે, પોતે નવા શાસ્ત્રની રચના કરે, કોઈ એકાંત સ્થાનમાં જઈને ધ્યાનનો વિકલ્પ આવે, વ્રતનો વિકલ્પ આવે કે આ વ્રત બરાબર પાળવું. બાહ્ય સંયમનો વિકલ્પ આવે, તપનો વિકલ્પ આવે. વિશેષ વિશેષ પ્રકારે બાહ્ય તપ કરવાનો. અથવા જિનેન્દ્ર ભક્તિ. ભક્તિમાં બીજા આચાર્યોની, મુનિઓની ભક્તિ કરે. આચાર્યોની ભક્તિ કરે. કોઈ એવા મહાન આચાર્ય હોય, જેની દશા જોઈને પોતાને પણ એમ થાય. તો એને વારંવાર નમસ્કાર કરે. એ આવે છે. ‘નિયમસાર’માં એવા કળશો આવે છે. એવા આચાર્યોને હું પુનઃ પુનઃ વંદન કરું છું. વારંવાર વંદન કરું છું. પોતે મુનિ છે. આચાર્યને વંદન કરે છે. એ તો પંચપરમેષ્ટીને

વંદન કરે જ છે.

મુમુક્ષુ :- મુનિને ઉપદેશનો વિકલ્પ ન આવે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઉપદેશનો પણ આવે. ઉપદેશનો વિકલ્પ આવે. એ એની મર્યાદામાં છે. એ મર્યાદા બહાર નથી. ઉપદેશનો જે વિકલ્પ છે.... એ (પોતે) આમ તો ગુરુના સ્થાને છે એટલે ઉપદેશનો વિકલ્પ મર્યાદા બહાર છે એ પ્રશ્ન રહેતો જ નથી. કેમકે એ ગુરુના સ્થાને છે.

માર્ગ પ્રકાશન. ‘દેવ દેવ .. માનવ .. નમામી જૈનમ ચરણમ્ પુનઃ પુનઃ’ ફરી ફરીને. પછી આમાં આચાર્યની વાત લીધી છે. ‘રત્નત્રયામયા શુદ્ધાન...’ રત્નત્રયથી જે શુદ્ધ છે. ‘ભવ્યામ્ ભોજ દીવાકરાન’ ભવ્યોને ઉપદેશ દેનારા છે. ‘ઉપદેશ .. ઉપાધ્યાયન...’ ઉપાધ્યાયને વંદન કર્યા છે. એવા ઉપદેશક ઉપાધ્યાયોને ‘નિત્યં વંદે પુનઃ પુનઃ’ હું એમને સદાય ફરી ફરીને નમસ્કાર કરું છે. એવી રીતે અરિહંતનું લીધું છે. ‘સ્વસ્વરૂપ સ્થિતાન શ્રદ્ધાન શુદ્ધાન’ શુદ્ધસ્વરૂપમાં શુદ્ધ થઈને સ્થિર થયા છે. ‘પ્રાપ્ત અષ્ટગુણ સંપદઃ’ આઠ ગુણોને જેણે પ્રાપ્ત કર્યા છે. સિદ્ધનું સ્વરૂપ લીધું છે. ‘નષ્ટ અષ્ટ કર્મસંદોલાન સિદ્ધાંત વંદે પુનઃ પુનઃ’ એવા સિદ્ધોને હું ફરી ફરીને નમસ્કાર કરું છું. ...

તા. ૧૩-૮-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૧૭
પ્રવચન નં. ૩૩૦

‘બહેનશ્રીનાં વચનામૃત’ ૪૧૭ બોલ. મુનિ ભગવંતની અંતરંગ દશાનું વર્ણન છે. અંતર-બાહ્ય બંને દશા અહીંયા દર્શાવી છે. વિષયકષાય જીત્યા હોવાથી જેને જૈનમુનિ કહેવાય છે. ભવનો અંત અતિ નિકટ હોવાથી મુનિ ભગવંત કહેવાય છે. એ કેવા હોય છે? અથવા મૂર્તિમંત જિનમાર્ગ કેવો હોય છે એ મુનિદશાનું સ્વરૂપ છે.

કહે છે કે, ગૃહસ્થને યોગ્ય એમને શુભભાવ અથવા વિકલ્પો નથી થતા. ‘માત્ર સ્વાધ્યાય-ધ્યાન-વ્રત-સંયમ-તપ-ભક્તિ ઈત્યાદિ સંબંધી મુનિયોગ્ય શુભ વિકલ્પો જ હોય છે...’ ભાવલિંગી સંતને જે પ્રકારનો શુભભાવ ઉત્પન્ન થાય એવો વિશિષ્ટ શુભભાવ, સ્વાધ્યાયનો ભાવ તો મિથ્યાદષ્ટિને પણ થાય છે, ધ્યાનનો પણ વિકલ્પ આવે, વ્રત-સંયમનો પણ વિકલ્પ આવે, તપશ્ચર્યા-ભક્તિનો પણ વિકલ્પ આવે, પણ મુનિયોગ્ય, ભાવલિંગી મુનિને સંજ્વલનના મંદ ઉદયથી જે ઉત્પન્ન થતો વિકલ્પ એવો મુનિયોગ્ય શુભવિકલ્પ જ એમને હોય છે. એ પ્રકાર બીજા સાધારણ જીવોને તો હોઈ શકે જ નહિ. શબ્દો એના એ લાગુ પડે. આપણે પણ સ્વાધ્યાય કરીએ છીએ. મુનિ પણ સ્વાધ્યાય કરે, એકાંતમાં શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય કરે, ઉપદેશ આપે, શાસ્ત્ર રચના કરે. બધો શાસ્ત્રને અનુસરીને ઉત્પન્ન થતો વિકલ્પ છે. તોપણ એ મુનિદશાયોગ્ય વિકલ્પ છે. બધાનો એકસરખો નથી.

એવા ‘શુભવિકલ્પો જ હોય છે અને તે પણ હઠ રહિત હોય છે.’ એમને હઠ અથવા પરાણે કરવા પડે એવા એ વિકલ્પો નથી પણ પૂર્વ વીતરાગતાના અભાવને લીધે સહજ જ શુભભાવમાં પરિણમે છે. એ પણ પોતાની દશાને યોગ્ય એવા શુભભાવમાં સહજ પરિણમી જાય છે. એ વ્રતાદિ અને સંયમના પરિણામના કાળે એમને કોઈ બોજો ઉઠાવવો પડે, પરાણે કરવું પડે, સંયમ આદિ પાળતા એમને બહુ વસમુ લાગે, અઘરું લાગે, કઠણ પડે એ પ્રકારના પરિણામ મુનિરાજને હોતા નથી. એ પ્રકાર ઉત્પન્ન ન થાય મુનિરાજને.

‘હઠ રહિત હોય છે.’ અથવા સાધકદશાના અને બાધકદશાના શુભભાવનું આ એક વિશિષ્ટ લક્ષણ છે કે સાધકદશામાં પોતપોતાની સાધકની ઉચિત દશામાં જે શુભભાવ થાય તે હઠ વગરના થાય. હઠસહિત કદી સાધક કોઈ પરિણામને કરે નહિ. હઠ છે

એ જિદનો પ્રકાર છે અને જિદ છે એ અસરજતાની પ્રકૃતિમાં જાય છે અથવા માયાની પ્રકૃતિમાં જાય છે કે જે મિથ્યાત્વની પ્રકૃતિ સાથે એનો સંબંધ થઈ જાય છે. મિથ્યાત્વ માયાની પ્રકૃતિમાં જાય છે.

જેને પરિણામમાં કર્તાબુદ્ધિ નથી, એક સમયની શુદ્ધ પર્યાયનું પણ કર્તૃત્વ નથી એને શુભ એવી અશુદ્ધપર્યાયનું હઠથી કર્તૃત્વભાવે પરિણામન થાય એ વાત વિચારવાયોગ્ય પણ નથી. એ બનતું નથી. અને જેને કર્તૃત્વબુદ્ધિથી, પોતાની તેવી સહજ દશા નહિ હોવા છતાં તે દશાના વ્રત-સંયમને અંગીકાર કરતા એને નિયમથી હઠ ઉત્પન્ન થાય છે, આગ્રહ ઉત્પન્ન થાય છે અને એ મિથ્યાત્વદશામાં હઠથી પાળે છે. એવા પ્રકાર સાધકદશાની અંદર ઉત્પન્ન થતા નથી.

મુમુક્ષુ :- એટલે સાધકદશા જ્યારથી શરૂ થાય ત્યારથી...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હઠ ચાલી જાય છે. સહજ જ. જે થાય તે સહજ થાય છે. પરિણામને ફેરવવાની બુદ્ધિ નથી, પરિણામને કરવાની બુદ્ધિ નથી. કેમકે પરિપૂર્ણ ગુણનિધાન પોતે જ છે, સ્વયં છે પછી એમાં કરવું, કરાવવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી.

જેમ કોઈ ખાતા ખાતા ધરાઈ ગયો. એને પછી ખાવાની લાલચનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. જેને ખાતા ખાતા સંતોષ થઈ ગયો કે બસ, હવે મને કાંઈ જરૂર નથી. એ લાલચ કરે? એને લાલચના પરિણામ થતા નથી. એમ જેણે પરિપૂર્ણ ગુણનિધાન પોતામાં જોયું એને પરિણામના કર્તૃત્વનો સવાલ ત્યાંથી જ ખલાસ થાય છે. અથવા પોતાના અકર્તૃત્વ સ્વરૂપને જોવે છે ત્યારે કરવું એ પ્રશ્ન ખલાસ થાય છે. એટલે એવા પરિણામ હઠ સહિત હોય છે.

‘મુનિરાજને બહારનું કાંઈ જોઈતું નથી.’ વળી એ શુભવિકલ્પોથી પુણ્ય બંધાય અને પુણ્યનું ફળ અથવા રિક્તિ-સિદ્ધિ-લબ્ધિ મને હજો એવું નિદાન-નિદાનશલ્ય છે, એવું શલ્ય મુનિરાજને હોતું નથી. એ મિથ્યાત્વ સહિતનું મોટું પાપ છે. શલ્ય છે એ મિથ્યાત્વ સહિતનું મોટું પાપ છે.

મુમુક્ષુ :- નારાયણ, પ્રતિ નારાયણ બધા નિદાન બાંધે છે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, મિથ્યાત્વમાં બંધાય છે.

મુમુક્ષુ :- મિથ્યાત્વ આવી જાય?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. નિદાનબંધમાં આવે, નિદાનબંધના પરિણામ થાય એટલે મુનિદશા તો ન રહે પણ સમ્યક્દર્શનની દશા પણ એને ન રહે. કેમકે એને એ પુણ્યના ફળમાં કે જે પુણ્યના ફળ એકાંતે પુદ્ગલાત્મક છે. કેવા છે? પુદ્ગલાત્મક છે, સુખરહિત છે છતાં એમાં એને સુખ ભાસ્યું. ભલે આભાસ થયો. પણ એ તો જ્ઞાની આભાસ

કહે છે. એને તો ભાસ્યું છે કે આનું સુખ મને હજો. બહરની અનુકૂળતાઓનું, વૈભવનું, રિદ્ધિ-સિદ્ધિનું સુખ મને હો.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા.

મુમુક્ષુ :- અને પાછી ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ જ્ઞાન મટીને અજ્ઞાન થઈ ગયું ત્યાં.

મુમુક્ષુ :- એટલે ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ ભૂલાઈ ગયું-એ વિસ્મૃત થયું. તે કાળે તે વિસ્મૃત થઈ ગયું ખરેખર તો. એમ વાત છે. વિસ્મૃત થઈ ગયું એ તો. નહિતર તો એક આત્મિકસુખ પાસે તો આ દુઃખ છે. સુખ નથી પણ દુઃખના પરિણામ છે આ તો. બાહ્ય પદાર્થોને આલિંગતા પરિણામ એ દુઃખના પરિણામ છે. સુખના પરિણામ જ નથી. એમાં નિયમથી દુઃખ જન્મે, જન્મે ને જન્મે જ છે.

મુમુક્ષુ :- વિસ્મૃત થવાનું... જ્યારે સુખનો .. આધાર હોય છે ત્યારે સુખ... બીજા સમયે એનો ખરાબ શુભભાવ થઈ ગયો અને ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો પર્યાય ગઈ ને? એ ક્યાં રહી છે?

મુમુક્ષુ :- ભૂતમાં તો છે ને?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ કાળે નથી. પાછળથી સ્મરણ થાય, બીજો વિષય છે. પણ સ્મરણ થાય એ કાંઈ દશાને લાવી ન શકે. પછી પૂર્વના સુખની સ્મરણદશા એ સુખને લાવી ન શકે. કેમકે અહીંયાં નિદાનમાં રસ ઘણો પડી ગયો. મિથ્યાત્વ સહિતના એકત્વબુદ્ધિના પરિણામમાં તીવ્ર રસ, ચીકણો રસ પડી ગયો. એટલે ગયું એ.

મુમુક્ષુ :- પરિણામ પરિણામન થયું..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આ પરિણામન આખું બદલાઈ ગયું. પરિણામન આખું બદલાઈ ગયું. અને જેવો મિથ્યાદષ્ટિ અનાદિ હોય તેવો મિથ્યાદષ્ટિ સાદિ થઈ જાય. સાદિ મિથ્યાદષ્ટિ અને અનાદિ મિથ્યાષ્ટિમાં પર્યાય અપેક્ષાએ કાંઈ ફેર પછી નથી. દ્રવ્યની વાત જુદી છે આખી. દ્રવ્ય તો પાછું શુદ્ધ પરિણામી જશે એ નિયમબદ્ધ છે.

મુમુક્ષુ :- આવું પડવાનું ન થાય તે માટે શું તકેદારી રાખવી?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પોતે પોતાની સાધનામાં લાગેલાને લાગેલા જ રહે. પાછળ એ વાત લીધી છે. 'એક આત્માની જ ધૂન છે.' એક આત્માની જ ધૂન છે. બીજી કાંઈ ધૂન ન ઉતરે. એ પહેલા અહીંયાં છેલ્લી લીટીથી વાત છે. 'ઘણી નિઃસ્પૃહ દશા છે. આત્માની જ લગની લાગી છે.' પૂર્ણ દશાની જ લગની લાગી છે. એની ધૂનમાંથી

ન ઉતરે તો પ્રશ્ન રહેતો નથી.

મુમુક્ષુ :- પહેલા ધૂન તો લાગેલી જ હતી. ચોથા ગુણસ્થાને...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ચોથે લાગેલી, પાંચમે લાગેલી, છઠ્ઠે-સાતમે ગુણસ્થાને લાગેલી જ રહેવી જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- નહિ. લાગેલી હતી, એમાંથી પાછા ચ્યુત થયા. એટલે ધૂન એ કાંઈ એને ચ્યુત થવા માટે ઓલી નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ચ્યુત થવામાં ઓલી નથી પણ પરિણામન સમય સમયનું છે.

મુમુક્ષુ :- આપની વાત સાચી પણ આ જે ધૂન હતી એ પહેલા સમય પછી તો મિથ્યાત્વ આવી ગયું. તો ધૂનને વિસારી ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલે તો એમ કહે છે કે પૂર્વ પર્યાય ઉત્તર પર્યાયનું કારણ નથી. બે પર્યાય વ્યતિરેક હોવાને લીધે. વ્યતિરેક એટલે જુદી. બે પર્યાય જુદી છે. એક પર્યાય અને બીજી પર્યાય બે વચ્ચે વ્યતિરેક છે-ભિન્નપણું છે. જુદી છે. એટલે પહેલી પર્યાય કારણ અને બીજી પર્યાય કાર્ય એમ નિશ્ચયથી નથી. નિશ્ચય નથી એ. વ્યવહાર ક્યારે છે? કે સદૃશ્યપણું જોવાય ત્યારે વ્યવહાર લાગુ કરવામાં આવે છે. અથવા કેટલાક પરિણામના ક્રમને વ્યવહાર લાગુ પડે છે. મોક્ષમાર્ગની દૃશા વિના મોક્ષ ન હોય. સીધો કોઈને મોક્ષ થાય એવું બને નહિ. તો એ ક્રમ છે. પછી એ ક્રમનો કાળ ઓછો હોય, વધારે હોય એ પ્રશ્ન જુદો છે.

સમ્યક્ સન્મુખ થયા વિના સમ્યક્ ન હોય. પાત્રતા વિના સમ્યક્ ન હોય, સમ્યક્ વિના મુનિદૃશા ન હોય. તો એ બધાને વ્યવહાર તરીકે નિયત ક્રમ જોઈને પણ ગણવામાં આવે છે. તોપણ એ વાત અને એ સિદ્ધાંત અખંડ છે કે એક પર્યાય એની પછીની બીજી પર્યાયનું કારણ નથી. ઉત્તર સમયની પર્યાયનું કારણ નથી. ...વર્તી પર્યાયની તો વાત જ મૂકી દ્યો. પણ એક સમયની પર્યાય અનુત્તર સમયે બીજો વચ્ચે ખંડ પડ્યા વિનાનો સમય, નિશ્ચયથી કારણ નથી. એમ છે.

સંસ્કારથી તો ઘણો આરોપ કરવામાં આવે કે એક ભવમાં કરેલું કામ બીજા ભવમાં કરે છે. કેમકે સંસ્કાર લીધેલા છે. એટલો બધો આરોપ કરે. વચમાં અસંખ્ય સમય ગયા હોય. તોપણ આરોપ કરે. પણ સદૃશ્યતા જોઈને આરોપ કરે. નિશ્ચયથી જે કાળે સંસ્કારી જીવ પણ પોતે સમ્યક્દર્શનને પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે એનો તે સમયનો સ્વતંત્ર પુરુષાર્થ છે. બિલકુલ એ વખતે આત્મામાંથી ઉત્પન્ન થયેલો સ્વતંત્ર પુરુષાર્થ છે. જો એ સમયે એણે પુરુષાર્થ ન કર્યો હોત તો એ પહેલાના અસંખ્ય સમયમાં બધે સંસ્કાર તો ઊભા જ હતા. સંસ્કાર નહોતા? અને એ વખતે કાંઈ નવા આવ્યા?

એવું તો કાંઈ નથી. એ પણ સિદ્ધ કરે છે કે એક પર્યાયથી બીજી પર્યાય તદ્દન સ્વતંત્ર છે. કર્તકર્મ સંબંધ પર્યાય-પર્યાય વચ્ચે હોઈ શકે નહિ. કેમકે પર્યાયમાંથી પર્યાય આવતી નથી. પર્યાય પર્યાયનું કોઈ અનન્ય કારણ હોઈ શકે નહિ. અન્ય અન્ય છે. પોતે જ અન્ય અન્ય પર્યાય છે. એ વિષય દ્રવ્યાનુયોગનો છે.

અહીંયાં તો એવા મુનિરાજ લીધે છે કે જે મુનિરાજને બહારનું કાંઈ જોઈતું નથી. એવા વીતરાગી મુનિ લીધા છે. એને કાંઈ જોઈતું નથી. એની વર્તમાન દિગંબર દશા સ્પષ્ટ કરે છે કે તિલતુષમાત્ર એને પરિગ્રહ નથી. એટલે એને કાંઈ જોઈતું નથી. હતું એ છોડી નીકળ્યા છે, એને જોઈતું નથી એ વાત સાબિત કરવાની જરૂર રહેતી નથી. કદાચ એમને કાંઈ જોઈતું હશે એ વાત સાબિત કરવાની જરૂર રહેતી નથી.

મુમુક્ષુ :- આમ તો ચોથે ગુણસ્થાને જ કાંઈ જોઈતું નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ત્યાંથી જ જોઈતું નથી. આ તો હવે આચારણમાં મૂક્યું. ત્યાં તો જોઈતું નથી પણ લોકો માને નહિ. કેમકે પ્રવૃત્તિ કરે છે. મેળવવા માટે લોકોને વિકલ્પ દેખાય, પ્રવૃત્તિ દેખાય છે તો એ કાંઈ માને નહિ. તમે ભલેને કહો. અમે દુકાને બેઠેલા જોયા છે. અમે વેપાર કરતા જોયા છે એમ કહે. ન માને. એટલે એમની જે અંતરંગ પરિપૂર્ણ શુદ્ધતાની, વીતરાગતાની જે શ્રેણી છે, પરિણમનની જે શ્રેણી છે એને અને બહારની પરિસ્થિતિને વિરોધાભાસ છે. એટલે ત્યાં ઉપદેશકપણું સંભવતું નથી. એમ કહે છે. કેમકે લોકોને કેમ વિશ્વાસ આવે?

ગળપણ ન ખાવું. મીઠાઈ ખાતા ખાતા કોઈ એમ કહે કે ગળપણ ન ખાવું, ગળપણનો સ્વાદ ન લેવો. તો માણસને ગળે નહિ ઉતરે. ભાઈ! તમે આ મીઠાઈ ખાતા ખાતા ગળપણ ન ખાવાની વાત કેવી રીતે કરો છો? એમ કહે કે નહિ? એ વાત, એ પ્રકાર ઉત્પન્ન થતો નથી. એટલે મોટા ભાગે કોઈ ગૃહસ્થી ધર્માત્મા હોય તો એને એવો જ વિકલ્પ રહે છે કે કોઈ વિશિષ્ટ દશા થયા પછી અને એ રીતે અંતર-બાહ્ય ત્યાગની દશા થયા પછી ઉપદેશનું કાર્ય ઠીક છે. નહિતર લોકોને મેળ ખાશે નહિ. નકામું શંકાનું કારણ થાય, આશંકાનું કારણ થાય અને વિરાધનાનું કારણ થાય છે. એને વિરાધના થઈ જાય છે.

મુમુક્ષુ :- જે એમને ઓળખી નથી શક્યા. ખરેખર તો એને વિરાધના..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એને વિરાધના થાય છે, એને વિસ્મદ વિકલ્પ આવે છે કે આ ઢોંગ કરે છે, આડંબર કરે છે.

મુમુક્ષુ :- ..માં ન આવે તોપણ વિરાધના છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. તોપણ વિરાધના છે. થાય જ. એને વિરાધના કેવી રીતે

થાય છે? સત્પુરુષનું જેટલી હદે બહુમાન આવવું જોઈએ એટલી હદે ન આવે તે. જે ક્ષતિ રહી. એ ક્ષતિ પોતે વિરાધક પરિણામ છે. એ ક્ષતિ ત્યાં પોતે વિરાધક પરિણામ છે. એને ‘શ્રીમદ્જી’એ વંચનાબુદ્ધિ કહી છે.

વંચનાબુદ્ધિ એટલે શું કે વંચના એટલે છેતરાવું. જે બુદ્ધિથી પોતે છેતરાય. પોતે એમ માને કે મને તો ભક્તિ છે, મને તો અનુરાગ છે, મને તો બહુમાન છે અને હું જ્ઞાની તરીકે માનું છું. પણ જે હદે ઓળખીને આવવું જોઈએ, સર્વાર્પણબુદ્ધિથી જે આવે છે એ પ્રકાર ઓળખ્યા વિના આવતો નથી. આવતો નથી એ પ્રકારનું બહુમાન અને અનુરાગ ઉત્પન્ન થતો નથી. એટલી પ્રીતિ ઉત્પન્ન જ થતી નથી. એટલે બાકીનું જે માન આદિ છે, ... જે છે એનાથી પોતે છેતરાય છે. એટલે એને વંચનાબુદ્ધિ એવું નામ આપ્યું છે. અને વંચનાબુદ્ધિએ પ્રવર્તતા જીવનું કદી કલ્યાણ થાય નહિ. એ વાત ત્યાં નાખી છે. બહુ સારા શબ્દો છે, એની શૈલી તો બહુ સારી છે.

૫૨૬ છે. ૫૨૬. ૨૮મું વર્ષ હોવું જોઈએ. ૨૭મું વર્ષ છે. ‘જીવ જો ત્યાં પણ વંચનાબુદ્ધિએ પ્રવર્તે તો કોઈ દિવસ કલ્યાણ થાય નહીં. વંચનાબુદ્ધિ એટલે સત્સંગ, સદ્ગુરુ આદિને વિષે ખરા આત્મભાવે માહાત્મ્યબુદ્ધિ ઘટે તે માહાત્મ્યબુદ્ધિ નહીં,...’ માહાત્મ્યબુદ્ધિ છે ખરી. નથી એમ નહિ પાછું. વંચના કેમ કહ્યું? કે છે તો ખરું. વિરોધ કરતો હોય એની ચર્ચા નથી કરી અહીંયાં. પણ જે વિરોધ નથી કરતો એને એમ કહે છે કે ખરા આત્મભાવે જે હદે એની માહાત્મ્યબુદ્ધિ ઘટે તે માહાત્મ્યબુદ્ધિ નહિ હોવી તે. એની સામે ક્યા પ્રકારે એણે વિચાર્યું નથી. ‘પોતાના આત્માને અજ્ઞાનપણું વર્ત્યા કર્યું છે, માટે તેની અલ્પજ્ઞતા લઘુતા વિચારી અમાહાત્મ્યબુદ્ધિ નહીં;...’ અમાહાત્મ્યબુદ્ધિ પોતાની આવી નથી. પોતાની અમાહાત્મ્યબુદ્ધિ નથી અને એમની માહાત્મ્યબુદ્ધિ નથી. એટલે ક્યાંક એ એમ સમજે છે કે ક્યાંક હું બરાબર છું, ક્યાંક એ બરાબર છે. જ્ઞાની છે તોપણ ક્યાંક ભૂલ તો થાય. ન થઈ જાય કાંઈ? એમ.

‘તેની અલ્પજ્ઞતા, લઘુતા વિચારી અમાહાત્મ્યબુદ્ધિ નહીં; તે સત્સંગ, સદ્ગુરુ આદિને વિષે આરાધવાં નહીં એ પણ વંચનાબુદ્ધિ છે ત્યાં પણ જો જીવ લઘુતા ધારણ ન કરે તો પ્રત્યક્ષપણે જીવ ભવપરિભ્રમણનો ભય નથી પામતો...’ જેને ભવભ્રમણનો ભય હોય છે એ એમ વિચારે છે કે આ સત્સંગ, આ સત્પુરુષ, આ જ્ઞાની, આ સદ્ગુરુ મારા ભવભ્રમણથી છોડાવનાર છે. તો એના પ્રત્યે એને કહેવાની જરૂર નથી કે કેટલી સર્વાર્પણબુદ્ધિથી પ્રવર્તવું થાય. ‘ભય નથી પામતો એમ જ વિચારવા યોગ્ય છે. વધારે લક્ષ તો પ્રથમ જીવને જો આ થાય...’ આ જો પહેલામાં

પહેલું લક્ષ થાય 'તો સર્વ શાસ્ત્રાર્થ અને આત્માર્થ સહેજે સિદ્ધ થવા સંભવે છે.' પણ આ જ લક્ષ ન હોય તો એનું શાસ્ત્રજ્ઞાન કે એનો આત્માર્થ કોઈ રીતે એની સિદ્ધિ થઈ શકે, પ્રાપ્તિ થઈ શકે એમ બની શકે એવું નથી. એ બહુ સારું માર્ગદર્શન છે.

સમ્યજ્ઞિને કાંઈ જોઈતું નથી એ સાબિત કરવું પડે. મુનિરાજને તો કાંઈ સાબિત કરવું પડે એવું નથી. એમનો દેદાર એવો છે. નીતરતી વીતરાગતા છે. એટલે એમાં કાંઈ કહેવું પડે એવું નથી. ઠરી જાય માણસ. જો ભાવલિંગી મુનિને જોવે તો એકવાર તો ઠરી જાય. માણસ શું? પશુ જેવા પશુ ઠરી જાય છે. માણસ ઠરી જાય એમાં તો કાંઈ નવાય નથી. માણસને તો થોડી વધારે બુદ્ધિ છે. પણ જેનો ઉઘાડ બીડાય ગયો છે એવા જંગલી પશુઓ એ ઠરી જાય છે. માણસનો તો ક્યાં વિચાર કરવો?

મુમુક્ષુ :- ક્રોધમાં આવેલા, વર્તમાન ક્રોધમાં છે..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ક્રોધાવેશમાં હોય, કુદાડા મારતા આવતા હોય. વાઘ ને સિંહ ત્રાડ નાખતા હોય. એને એમ થાય કે અરે..! મને ભાળીને તો મનુષ્ય ભાગે. કેવી રીતે ભાગે? મુઠ્ઠી વાળીને ભાગે. ભગાય એટલું ભાગે. એના બદલે આ અડગ છે. છે શું આ? એ પણ જીવ છે ને? મનવાળું પ્રાણી છે. વિચાર કરતો થઈ જાય છે. આ વિચારમાં આવે એટલે ગુસ્સો ગયો. સીધો એનો જે ક્રોધનો પારો છે એ હેઠો ઊતરી જાય સીધો. એમ છે.

'મુનિરાજને બહારનું કાંઈ જોઈતું નથી. બહારમાં એક શરીરમાત્રનો સંબંધ છે,...' કેટલો? બીજું કાંઈ નથી. ફક્ત એમના આત્માને શરીરનો સંબંધ છે. કોઈ બીજો (સંબંધ નથી). દેહમાત્ર જેને પરિગ્રહ કહે છે. નહિતર તો એકત્વબુદ્ધિ-દેહાત્મબુદ્ધિ નથી. ચારિત્રનો વિકલ્પ છે એ પરિગ્રહ છે. એ પરિગ્રહ પણ અમારે જોઈતો નથી. સિદ્ધ થવું છે ને! અશરીરી થવું છે. 'બહારમાં એક શરીરમાત્રનો સંબંધ છે, તેના પ્રત્યે પણ પરમ ઉપેક્ષા છે.' એ શરીર છે એ તો પૂર્વકર્મને લઈને છે. સમ્યજ્ઞિને સંયોગ પૂર્વ કર્મને લઈને છે. એ એક વિશેષ સંયોગ છે. આમને એટલું કર્મ મટી ગયું.

મુમુક્ષુ :- મુનિ ઝેર માને.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. સમ્યજ્ઞિ ઝેર માને છે તો મુનિનો પ્રશ્ન નથી.

મુમુક્ષુ :- જેલ, બંધાયેલો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. બંધાયેલો. એ તો છે જ ને. શરીર તો એક બંધન છે.

'તેના પ્રત્યે પણ પરમ ઉપેક્ષા છે.' એટલે કે રોગાદિ થાય, ક્ષુધાદિ થાય, તૃષ્ણા વગેરે થાય એ જાતના પરિષદ થાય તોપણ તેની તે અપેક્ષા કરતા નથી. અપેક્ષાબુદ્ધિ

નથી કરતા કે આ રોગ મટે તો સારું. એવી અપેક્ષા નથી. પરમ ઉપેક્ષા છે-ઘણી ઉપેક્ષા છે. ઊલટાના એવા કાળમાં પોતાનું વિશેષ કલ્યાણ સાધે છે, હિત સાધે છે મુનિરાજ.

‘ઘણી નિઃસ્પૃહ દશા છે.’ શરીરનો સંબંધ છે તોપણ પરમ ઉપેક્ષા છે અને ઘણી નિઃસ્પૃહ દશા છે. કોઈ સ્પૃહાવાળી દશા નથી. આ શરીર તંદુરસ્ત રહે તો હું આરાધના બરાબર કરી શકું અને તંદુરસ્ત ન રહે તો આરાધના બરાબર કદાચ નહિ કરી શકું. એવી અપેક્ષા મુનિરાજને નથી. ગમે તે થાવ. જ્યારે દીક્ષા લીધી છે ત્યારે જ એને ખબર છે કે એ તો શરીર છે. શરીરનો ધર્મ શરીરને હોય. શાતા-અશાતા શરીરધર્મ પૂર્વ કર્મ અનુસાર પ્રવર્તશે. ભલે ગમે તે હોય.

.. નથી હોતા કે હવે શું થશે? બહુ માંદગી આવશે તો શું થાશે? કાંઈ શરીરમાં શક્તિ નહિ રહે તો આરાધના કેમ થશે? શરીરની શક્તિ સાથે આરાધનાની શક્તિને કાંઈ લેવા દેવા નથી. એમ છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વિશેષ આરાધનામાં પરિણામે છે.

શરીરની શક્તિ ક્ષીણ થતી જાય અને આત્માની શક્તિ વધતી જાય. એમ એ વખતે પરિણામન ઊલટું સુલટું ચાલે છે. એટલે શરીર પ્રત્યે ઘણી નિઃસ્પૃહ દશા છે. જુઓ! અત્યારે આવા મુનિરાજ દેખાતા નથી. તોપણ વર્ણન આબેહુબ કર્યું છે. પોતાને તો જાતિસ્મરણ છે અને મહાવિદેહમાં તો મુનિઓને જોયા છે. અનેક મુનિઓને જોયા છે અને પોતે નગરશેઠના પરિવારમાં છે એટલે એમના આંગણે પણ અનેક મુનિરાજના આહારદાન પણ થયા હોય, કર્યા હોય. એટલે એમને તો નજર સામે છે. નહિતર પણ એને જ્ઞાન થઈ જાય છે. સમ્યક્ દશામાં મુનિદશાનું અને કેવળજ્ઞાનનું જ્ઞાન થઈ જાય.

‘ઘણી નિઃસ્પૃહશા છે. આત્માની જ લગની લાગી છે.’ શરીર પ્રત્યેની ઉપેક્ષા છે, આત્માની લગની લાગે છે. બસ! મારી પૂર્ણતાના પ્રયત્નમાં પોતે લાગેલા રહે છે. એ બાજુથી પાછું વાળીને જોતા નથી. ‘ચૈતન્યનગરમાં જ વાસ છે.’ પોતાનું રહેવું, પોતાનો નિવાસ ચૈતન્યનગરમાં છે. ત્યાં બધું સુંદર છે. સર્વાંગ સુંદર છે. ચૈતન્યનગર તો સર્વાંગ સુંદર છે. એવા ચૈતન્યનગરમાં પોતાનો વાસ છે. “હું ને મારા આત્માના અનંત ગુણો તે જ મારા ચૈતન્યનગરની વસ્તી છે.” ભર્યું ભર્યું લાગે છે. ખાલી નથી લાગતું. અંદરમાં આત્મા શૂન્ય છે એમ નથી કાંઈ. કોઈ શૂન્યતા નથી. અનંત ગુણોનો નિવાસ છે અંદરમાં, અનંત ગુણોની વસ્તી છે. ‘હું ને મારા

આત્માના અનંત ગુણો...' મારામાં અનંત ગુણોની વસ્તી છે, અનંત ગુણો વસેલા છે. સારી રીતે વસેલા છે, અનાદિઅનંત વસેલા છે. આ વસ્તી ક્યારે પણ ઓછીવતી થતી નથી. નવી વસતી જન્મે, જૂની વસ્તી મરે એ લૌકિક નગરમાં થાય છે. અલૌકિક નગરમાં-ચૈતન્યનગરમાં એ થતું નથી. બહુ ભાવવાલી વર્ણન કર્યું છે. અને 'તેનું જ મારે કામ છે.' મારે તો મારા આત્માના ગુણો સાથે કામ છે. મારે બીજા કોઈની સાથે, પુણ્ય-પાપ સાથે કામ નથી તો પુણ્ય-પાપના ફળની સાથે કામ હોવાનો તો પ્રશ્ન જ નથી.

જગતના જીવો મને અનુકૂળ વર્તો એ વાત એમને નથી. 'વંદે ચક્રી તથાપિ ન મળે માન જો'. ચક્રવર્તી હોય તો મારે શું છે? જ્ઞાનનું જ્ઞેય છે. મારે મન કોઈ રંક હોય કે કોઈ રાજા હોય એથી મને કાંઈ ફરક પડતો નથી. આમાં 'ગીતા'માં અમુક વાત તો (આવે છે) ... કંચન અને લોદુ જેને સમાન છે. સોનું અને લોદુ જેને સમાન છે. એટલું તો એ પણ વિચારે છે. આ તો વીતરાગમાર્ગ છે. પછી ઓલા કહે, અમારામાં એવું આવે છે. પણ આ તો વીતરાગમાર્ગમાં તો વીતરાગસ્વરૂપી પરિપૂર્ણ પરમાત્મપદના અવલંબનમાં પડીને વાત છે. એના પક્ષે ચડીને વાત છે. કોઈ વિકલ્પ નથી. સમભાવનો વિકલ્પ છે એમ નથી. જ્ઞાનનું જ્ઞેય છે, વિકલ્પ વિનાનું જ્ઞાન છે. સમભાવી જ્ઞાન વિકલ્પ વિનાનું જ્ઞાન છે. આ ઠીક અને આ અઠીક એવો વિકલ્પ જેને ટળી ગયો છે એમ છે. એને સમભાવ ને સામ્યભાવ કહેવામાં આવ્યો છે. બસ! પુદ્ગલ પરમાણુ-પરમાણુ (છે). દેવોનો વૈભવ હોય. 'સર્વે માન્યા પુદ્ગલ એક સ્વભાવ જો, રજકણ કે રિદ્ધિ વૈમાનિક દેવની.' વૈમાનિક દેવની, સોળમાં સ્વર્ગની રિદ્ધિસિદ્ધિ હોય ટોચની અને એક રજકણ (હોય), જ્ઞાનમાં એકસરખું જ્ઞેય જણાય છે. પરમાણુ છે પર્યાપાંતર ક્યારે થાય, ગમે તે પર્યાપાંતર થાય, આખરમાં પરમાણુ તે પરમાણુ છે. સુખરહિત છે, જ્ઞાનરહિત છે. ચૈતન્યને અને જડને કાંઈ લેવાદેવા નથી

મારે મારા ગુણનું કામ છે. 'બીજાનું મારે શું કામ છે?' અમુક ચીજ કામની છે એ વાત ખલાસ થઈ ગઈ. કોઈ ચીજ કામની નથી. આગળ જતા આ કામ આવશે એ વાત ખલાસ થઈ ગઈ. કેમકે જેને બાહ્ય પ્રયોજન નથી. બાહ્ય કાર્યથી, બાહ્ય પરિણામથી અને બાહ્ય સંયોગના ફેરફારથી જેને કાંઈ પ્રયોજન નથી. કોઈ પ્રયોજન નથી.

મુમુક્ષુ :- પ્રયોજન એક પોતે અને પોતાના અનંત ગુણો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પોતાના અનંત ગુણોનું અભેદ એકરૂપ એની સાથે પ્રયોજન છે. એ અવલંબન લેવાનું. એનું અવલંબન પરિણામ લે છે. પોતાને માટે પોતે જ

પોતાને પ્રયોજનભૂત છે. એ સિવાય કાંઈ પ્રયોજનભૂત નથી. એવી વાત છે. બીજાનું કાંઈ કામ નથી એમ કહે છે. 'બીજાનું મારે શું કામ છે?' બીજાનું કાંઈ કામ નથી. થોડુંક પણ કામ નથી? જરાય કામ નથી.

'એમ એક આત્માની જ ધૂન છે.' લ્યો! એમાંથી ધૂન કાઢી છે. અહીંથી લીધું છે. 'હું' અવતરણ ચિહ્ન. ઉપરની લીટીમાં છે (ત્યાંથી) નીચે 'મારે શું કામ છે?' ત્યાં અવતરણચિહ્ન પૂરું થયું. એટલા જે વચનો છે એ વચનો પાછળનો જે ભાવ છે એ ભાવમાં આત્માની ધૂન લીધી છે. એમ કહીને. એમ એટલે આટલા વચનમાં 'હું ને મારા આત્માના અનંત ગુણો તે જ મારા ચૈતન્યનગરની વસ્તી છે.' એ ચૈતન્યનગરમાં મારી વસ્તી છે, ચૈતન્યનગરમાં મારી મસ્તી છે, બસ! મારે એ કોઈનું કામ નથી. એવી ધૂન ચડી છે. કોઈનું કામ મારે નથી. એવી નિરાલંબ નિરપેક્ષ પરિણતિ છે.

'એમ એક આત્માની જ ધૂન છે. વિશ્વની વાર્તાથી ઉદાસ છે.' જગતની કોઈ વાતનું કુતૂલલ એને નથી. જગતમાં ભલે ગમે તેટલી ઉથલપાથલ થતી હોય. ચૌદ બ્રહ્માંડમાં ખળભળાટ થાય તોપણ એ ઉદાસ છે. મારે કાંઈ લેવા દેવા નથી. આ થોડા દિવસ પહેલા ઘરતીકંપ થયો હતો ને? ઉત્તર ભારતમાં ઘરતીકંપ થયો. આમ ખૂણામાં. બધું ખળભળી ઉઠ્યું. ગમે તે થાય નહિ. પોતે ઉદાસ છે. કાંઈ લક્ષ્ય નથી. જગતમાં જેમ થાવું હોય એમ થાઓ. હું મારા માર્ગે ચડ્યો છું, મારા રસ્તે ચડ્યો છું અને મારા રસ્તે ચાલ્યો જાવ છું. બસ! જગતમાં શું થાય છે એ પાછુ વાળીને જોવાની વાત નથી. કુતૂલલ બહુ ચાલ્યું ગયુ છે. એમ. જગતની વાર્તાથી ઉદાસ છે. એટલું પણ નહિ કે આહાર માટે નગર પ્રવેશ કરે તો નવું નગર છે માટે કુતૂલલથી જોવે કે આ ગામ કેવું છે? એમ નથી. ઈર્ષ્યાસિમિતિથી ચાર હાથ જોઈને શાંત ભાવે નીચું જોઈને ચાલ્યા જાય છે. એકમદ નિશ્ચંચળ પરિણતિ, મન-વચન-કાયાના યોગ શાંત થઈ ગયા છે.

એમ જોતા નથી કે કોઈ ક્યાંય મને આહારદાન દેવા માટે રાહ જોઈને ઊભું છે કે નહિ. લાવ જરા જોઈ લઉં. કોઈ પડગાહન કરે તો લક્ષ્ય જાય. આહાર માટે નીકળ્યા છે. એમાં એને છેતાલીસ દોષ રહિત વ્યવસ્થા લાગે તો આહાર ગ્રહણ કરે. નહિતર શરીરની પરમ ઉપેક્ષા છે. શરીરથી પરમ ઉદાસ છે. આ પાછા. હળવેક દઈને પાછા વળી જાય છે. ઉપવાસ પડે તો દ્વેષ થતો નથી કે અરે..રે..! આ નગરમાં કોઈને કાંઈ મુનિની પડી નથી. આ નગરમાં કોઈને મુનિની પડી નથી એવો વિકલ્પ આવતો નથી. આહારનો યોગ નથી. આત્મા તો અનાહારસ્વભાવી છે. એને વળી

આટલી અપેક્ષા શું કરવા થઈ? વળી જાય પાછા. છૂટી જાય છે વિકલ્પ. વિકલ્પ જ છૂટી જાય છે એમ છે ખરેખર તો. જેમ ખાધા પછી ખાવાનો વિકલ્પ છૂટી જાય. કે રહે? માણસ ખાધા પછી ખાવાનો વિકલ્પ નથી કરતો. ખાઈ લીધું એટલે ખાઈ લીધું, પતી ગયું એ વાત. હાથ ઘોઈ નાખ્યા. એમ વગર ખાધે વિકલ્પ છૂટી જાય છે. એવી વાત છે. સમજવી કઠણ પડે એવી છે પણ છે એવી વાત.

મુમુક્ષુ :- એની કરતા વધારે. નહિતર ખાધા પછી તો થોડીક પણ રહે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો પછી ખાવાના કેવા રસોડિયા છે એના ઉપર આધાર છે. એને તો વિસ્મૃત થઈ જાય છે. અંદરમાં ચૈતન્યની શાંતિના સ્વાદમાં ઊતરી જાય છે. પછી સાંભરતું પણ નથી. ખાધુ છે કે નથી ખાધું, ખાધુ એ સાંભરતું નથી. અહીં તો સવારે પચખાણ લે તો નથી ખાધું, નથી ખાધું થયા કરે. એને ખલાસ થઈ જાય. વિકલ્પ છૂટ્યો કે છૂટ્યો, ખલાસ.

‘વિશ્વની વાતથી ઉદાસ છે.’ એટલે કે કાંઈ કામ નથી. જેનું કાંઈ કામ નથી એની કોઈ અપેક્ષા નથી. સહેજે એની ઉપેક્ષા છે. ‘બસ, એક આત્મામય જ જીવન થઈ ગયું છે;...’ મુનિરાજને તો એક આત્મામય જ જીવન થઈ ગયું છે. અંદરમાં આત્મભાવો, સ્વભાવભાવનો એટલો આવિર્ભાવ થયા કરે છે, ક્ષણે ક્ષણે ભરતી આવે છે. જીવન આખું આત્મામય છે. વિકલ્પ આવે તોપણ પરિણતિ, ધોકબંધ પરિણતિ છે. એમાંથી પાછો ઉપયોગ થઈ જાય છે. વિકલ્પ તો ઉપરછઠ્ઠો સહેજ અમસ્તો આવીને છૂટી જાય છે. એની સાથે જાજો લગવાડ નથી.

‘બસ, એક આત્મામય જ જીવન થઈ ગયું છે; જાણે હાલતા-ચાલતા સિદ્ધ!’ સિદ્ધ ભગવાનનો એમાં અણસાર જોવામાં આવે છે. નીચે એ જ વાત લે છે ને. ‘જેમ પિતાનો અણસાર પુત્રમાં દેખાય તેમ જિનભગવાનનો અણસાર મુનિરાજમાં દેખાય છે.’ અરિહંત ભગવાનનો તો દેખાય જ દેખાય. પણ સિદ્ધ ભગવાનનો પણ એમાં અણસાર દેખાય છે. એવી વાત છે. ‘ગુરુદેવે’ આ વિષય અંદરથી કાઢેલો વિષય છે. કેમકે પોતાના નિજ સિદ્ધપદ સાથે પરિણતિને એટલો સંબંધ થયો છે કે એ બધા સિદ્ધસ્વરૂપ, જેવું સિદ્ધ સ્વરૂપ છે એવું પરિણામનું સ્વરૂપ થવા માંડ્યું છે. માટીનો પિંડલો ચાકડા ઉપર ચડાવે અને ઘડો કરે તો એને પહેલા થોડો... થોડો... થોડો... એનો આકાર શરૂ થવા માંડેને? એકઝેટ ભલે ઘડો પછી થાય. એનો આકાર તો શરૂ થવા માંડેને? એમ અંદરમાં સિદ્ધ સ્વરૂપ છે. બહુ નજીકમાં એવું જ સિદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ થવાનું છે. મુનિદશા આવે છે ત્યારે એનો અણસાર પ્રગટ જોવામાં આવે છે. ઓલા સિદ્ધ દેખાય નહિ, આ દેખાય. એવું છે. સમ્યજ્ઞાનનો આ પુરાવો છે

અને સમ્યજ્ઞાનની આ વિશિષ્ટતા છે. એક અતિશય છે. અધ્યાત્મ અતિશય છે. ઉપર સિદ્ધ છે. ભગવાન તો ઉપર છે.

અહીંયાં કહે છે કે મુનિરાજને જોઈએ છીએ ત્યારે અમને આ જે ઉપર સિદ્ધ છે ને? એનો બરાબર ખ્યાલ આવે છે. સિદ્ધ ભગવાન કેવા હોય એનો બરાબર અમને ખ્યાલ આવે છે. ફેર એટલો કે એ અચલિત રહે છે. આ હાલતા-ચાલતા છે. બાકી છે એવા જ બિલકુલ. એની સાથે પોતાના જ્ઞાનમાં એને મેળ ખાય છે. સિદ્ધપદને અને મુનિરાજને મેળ ખાય છે. એમ કહીને બીજી વાત તો એ કરી છે કે એક વિશિષ્ટ ભક્તિ કરી છે. મુનિરાજની વિશિષ્ટ ભક્તિ કરી છે. અને એ તો સમ્યજ્ઞાન તો ભક્તિ કરે જ કરે. એમાં તો કાંઈ પ્રશ્ન નથી. પણ મુનિરાજ હોય તોપણ મુનિરાજની ભક્તિ કરે છે. આચાર્ય હોય તો કરે છે.

લીધું છે ને? ‘પ્રવચનસાર’ પંચરત્ન છેલ્લી પાંચ ગાથા. પાંચ ગાથા રત્ન જેવી. ભાવલિંગી મુનિદેશા, એને અમે અહીંયાં મોક્ષતત્ત્વ કહીએ છીએ. એને અમે મોક્ષતત્ત્વ કહીએ છીએ. મોક્ષતત્ત્વ તો સિદ્ધદેશા છે. આ સંવર, નિર્જરા તત્ત્વ છે. તો કહે છે, અમે એને મોક્ષતત્ત્વ કહીએ છીએ. ભક્તિ કરી છે, બહુમાન કર્યું છે. ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે’ પોતે બહુમાન કર્યું છે. ‘પ્રવચનસાર’ છે ને. પંડિત હોય તો વાંધો પડે કે તમે મોક્ષતત્ત્વ શેના કહો છો? હજી તો છટ્ટુ-સાતમું ગુણસ્થાન છે. એ તો જોખી જોખીને ચાલે ને. ગુણસ્થાન પ્રમાણે કાંટો લઈને બેઠા હોય. પછી પોતાના ગુણસ્થાનનો કાંટો ન હોય એની પાસે. મુનિરાજના ગુણસ્થાનનો કાંટો લઈને બેસે. મુનિ છે ને સિદ્ધ જેવી કેમ ભક્તિ કરો છો? મોક્ષતત્ત્વ કેમ કહી દો છો? એમ એને લાગે. પણ એ આ વિષયના મર્મને સમજતા નથી. શું વાત છે એમાં? પાછળ શું મર્મ છે કહેવાનો એ નથી સમજતા.

૨૭૨ ગાથા છે. કુલ ૨૭૫ ગાથામાં આ શાસ્ત્રની રચના છે. એમાં ૨૭૨ ગાથા છે. ૨૭૧, ૨૭૨, ૨૭૩, ૨૭૪, ૨૭૫. ‘અથ પંચરત્નમ્’ ‘હવે પાંચ રત્નો જેવી પાંચ ગાથાઓ કહેવામાં આવે છે. (ત્યાં પ્રથમ, શ્લોક દ્વારા તે પાંચ ગાથાઓનો મહિમા કરવામાં આવે છે :)’ આખા શાસ્ત્રમાં બહુ ઓછા શ્લોકની રચના છે. ‘સમયસાર’ની અંદર ૨૭૮ કળશ જેમણે રચ્યા છે એ ‘અમૃતચંદ્રસૂરી’એ ફક્ત ‘પ્રવચનસાર’માં ૧૮ શ્લોક રચ્યા છે. એટલો ફેર છે. ત્યાં ટીકા કરતાં કરતાં ૨૭૮ શ્લોકની રચના કરી છે. આ ૧૮મો છેલ્લો કળશ છે. ‘અથ પંચરત્નમ્’ અને એમાં એ પાંચ ગાથાનો મહિમા કરેલો છે.

‘હવે આ શાસ્ત્રને કલગીના અલંકાર જેવા (અર્થાત્ આ શાસ્ત્રના ચૂડામણિ-

મુગટમણિ જેવાં) આ પાંચ સૂત્રોરૂપ નિર્મળ પાંચ રત્નોકે જેઓ સંક્ષેપથી અર્હતભગવાનના સમગ્ર અદ્વિતીય શાસનને સર્વતઃ પ્રકાશે છે...' લ્યો ઠીક! અમે મોક્ષતત્ત્વ કહેશું એમાં તો સર્વજ્ઞ ભગવાનના શાસનને અદ્વિતીય પ્રકાશ છે એનો. પહેલો જ દ્રવ્યલિંગીને સંસારતત્ત્વ કહેશે. ક્યા? જે પાંચ મહાવ્રત, અઠ્યાવીશ મૂળગુણને પાળે છે એવા દ્રવ્યલિંગી, હોં! એને સંસારતત્ત્વ કહેશે. બીજાની તો ચર્ચા નથી. એ 'સમગ્ર અદ્વિતીય શાસનને સર્વતઃ પ્રકાશે છે...' ચારે બાજુથી પ્રકાશે છે. 'તેઓ વિલક્ષણ પંથવાળી સંસાર-મોક્ષની સ્થિતિને...' બંને વાત કરવી છે. તે 'જગત સમક્ષ પ્રગટ કરતાં થકાં જયવંત વર્તો.' આવા પંચ રત્નો છે એ જયવંત વર્તો. એવી ભાવના અને ભક્તિ કરે છે પહેલા પૂર્વસૂત્રની. પૂર્વાચાર્યના સૂત્રોની પહેલા કળશ ચડાવીને ભક્તિ કરે છે. પાંચ રત્નોનો-પાંચ ગાથાનો અભિષેક કરે છે. પછી પાંચ રત્નોની ટીકા કરશે.

અયથાચરણહીન, સૂત્ર-અર્થ સુનિશ્ચયી ઉપશાંત જે,

તે પૂર્ણ સાધુ અફળ આ સંસારમાં ચિર નહિ રહે. ૨૭૨.

કેવા છે સાધુ? કે 'જે જીવ યથાતથપણે પદોના અને અર્થોના નિશ્ચયવાળો હોવાથી પ્રશાંતાત્મા છે...' ક્યાંથી પ્રશાંત શાંતિ ક્યાંથી ઉત્પન્ન થઈ છે? કે 'જે જીવ યથાતથપણે પદોના અને અર્થોના નિશ્ચયવાળો...' છે. જેને સૂત્રનું, શાસ્ત્રનું, જિનવાણીનું યથાતથ્ય નિશ્ચય છે. અર્થથી અને પદથી. બંને રીતે યથાતથ્ય નિશ્ચય હોવાથી જે પ્રશાંત આત્મા છે 'અને અયથાચાર રહિત છે,...' અયથાચરણહીન. હિન એટલે નહિ. યથાતથ આચાર છે અથવા અયથાર્થ ચારિત્ર, અન્યથા આચરણ જેને નથી. અયથાતથ્ય એટલે અયથાર્થ, અન્યથા આચારણ જેને નથી. એવા રહિત છે. એટલે યથાર્થ આચરણવાળા છે.

'તે સંપૂર્ણ શ્રામણ્યવાળો જીવ અફળ (કર્મફળ રહિત થયેલા) એવા આ સંસારમાં ચિરકાળ રહેતો નથી (અલ્પકાળમાં મુક્ત થાય છે).' બહુ અલ્પકાળમાં મુક્તિ જોઈને એને મોક્ષતત્ત્વ કહેવામાં આવે છે. બહુ માર્મિક ગાથા છે. મોક્ષ થયો નથી. અને 'હવે મોક્ષતત્ત્વ પ્રગટ કરે છે.' 'અથ મોક્ષતત્ત્વમુદ્ઘાટયતિ' હવે અમે મોક્ષતત્ત્વનું ઉદ્ઘાટન કરીએ છીએ એમ કહે છે. ત્યાંથી શરૂઆત કરી છે. 'જયસેનાચાર્ય'ની ટીકા છે. 'ઇતઃપરં પશ્ચમસ્થલે સંક્ષેપેણ સંસારસ્વરૂપસ્ય મોક્ષસ્વરૂપસ્ય ચ પ્રતીત્યર્થં પશ્ચરત્નભૂતગાથાપશ્ચકેન વ્યાખ્યાનં કરોતિ।' એમ કરીને એમણે પણ પંચરત્ન એવું નામ આપ્યું છે અને અહીંયાં ૨૭૨ શરૂ કરતાં 'અથ મોક્ષસ્વરૂપં પ્રકાશયતિ' અહીંયાં 'ઉદ્ઘાટયતિ' લીધું છે અહીંયાં 'પ્રકાશયતિ' લીધું છે. પ્રકાશ કરવામાં આવે છે. એમણે પણ મોક્ષતત્ત્વ

એવું નામ આપ્યું છે.

અહીંયાં સ્વરૂપમંથર શબ્દ વાપર્યો છે. ‘નિર્મળ વિવેકરૂપી દીવીના પ્રકાશવાળો હોવાને લીધે યથાસ્થિત પદાર્થનિશ્ચય વડે ઉત્સુકતા નિવર્તાવીને...’ એવો પદાર્થનો નિશ્ચય થયો છે કે હવે ક્યાંય કુતૂહલ રહ્યું નથી. ‘સ્વરૂપમંથર રહેવાથી...’ સ્વરૂપમાં કેમ મંથર થઈ જાય છે? કે બહાર નીકળવાનું કોઈ અમને કારણ નથી. ‘સ્વરૂપમાં જામી ગયેલો રહેવાથી સતત ઉપશાંતાત્મા વર્તતો થકો,...’ ઉપશાંત આત્મા થયો એમ નહિ. સતત. સતત શબ્દ લગાડ્યો છે. ‘સતત ઉપશાંતાત્મા વર્તતો થકો, સ્વરૂપમાં એકમાં જ અભિમુખપણે ચરતો (વિચરતો-રમતો) હોવાથી ‘અયથાચાર રહિત’ વર્તતો થકો, નિત્ય જ્ઞાની હોય, તે ખરેખર સંપૂર્ણ શ્રામણ્યવાળા સાક્ષાત્ શ્રમણને મોક્ષતત્ત્વ જાણવું,...’ ઠીક! ‘સ ખુલ સંપૂર્ણશ્રામણ્યઃ સાક્ષાત્ શ્રમણો હેલાવકીર્ણ..’ પછી બધા વિશેષણો લઈને છેલ્લે લખે છે. ‘મોક્ષતત્ત્વમવબુદ્ધ્યતામ્’ એને મોક્ષતત્ત્વ જાણો.

‘કારણ કે પહેલાનાં સકળ કર્મનાં ફળ તેણે લીલાથી નષ્ટ કર્યાં હોવાથી અને નૂતન કર્મફળને તે નિપજવતો નહિ હોવાથી, ફરીને પ્રાણધારણરૂપ દીનતાને નહિ પામતો થકો દ્વિતીય ભાવરૂપ પરાવર્તનના અભાવને લીધે શુદ્ધ સ્વભાવમાં અવસ્થિત વૃત્તિવાળા રહે છે.’ મૂળ તો એ જોવું હતું કે આ જે હાલતા-ચાલતા સિદ્ધ છે એ કાંઈ આમાંથી કાઢ્યું છે? એમ. શુદ્ધોપયોગ છે તે મોક્ષતત્ત્વનું સાધનતત્ત્વ છે. પછીની ગાથા છે.

અહીંયાં તો મુનિરાજને ચાલ્યા જતા જોઈને, હાલ્યા જતા જોઈને જાણે કહેતા હોય કે આ તો કોઈ હાલતા ચાલતા સિદ્ધ જ છે. સિદ્ધ જ જોઈએ છીએ અમે તો. આત્માને તો સિદ્ધ જોઈએ છીએ પણ એમની દશામાં પણ સિદ્ધપણું જોવામાં આવે છે.

‘જેમ પિતાનો અણસાર પુત્રમાં દેખાય તેમ જિનભગવાનનો અણસાર મુનિરાજમાં દેખાય છે.’ જિનેન્દ્રનો અણસાર દેખાય છે. એટલે એને જિનેન્દ્રના લઘુનંદન તો ચોથા ગુણસ્થાનવાળાને કહ્યા છે. અહીં તો પાટવી રાજકુમાર. મુખ્ય એના મોટા પુત્ર ગણવામાં આવે છે. સમ્યઞ્ચિને નાના પુત્ર કહ્યા છે, આને મોટા પુત્ર કહ્યા છે. ‘જેમ પિતાનો અણસાર પુત્રમાં...’ અણસાર શબ્દ આવે છે. તમારે હિન્દીમાં અણસાર આવે છે? અણસાર એટલે એવો જ દેખાવ થાય, એવા ચિહ્નો હોય. એવું જ લાગે. એમ. એમ જિનેન્દ્ર ભગવાનનો અણસાર મુનિરાજમાં દેખાય છે. આવા મુનિ જોયા છે. પોતાના જ્ઞાનમાં આવા મુનિને જોયા છે. એ સિવાય મુનિદશા હોય શકે નહિ.

અંતરબાહ્ય એવી દશા ન હોય તો મજ્જરી થઈ જાય, એનો અપરાધ થઈ જાય, વિરાધના થઈ જાય. એ કોઈ મજ્જરીનું સ્થાન નથી. એકદમ પૂજ્ય સ્થાન છે. નીચે લે છે ને? વંદ્ય છે. વંદનીય દશા છે. વંદનીય દશા છે, પૂજનીય દશા છે. એમાં ફેરફાર થવો જોઈએ નહિ. એમ વાત છે. ઘણી ભક્તિ કરી છે. વિશેષ કહેશે...

**તા. ૧૪-૮-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૧૭, ૪૧૮
પ્રવચન નં. ૩૩૧**

... અને અનુભવને, સાક્ષાત્ અનુભવને કલમમાં ઉતાર્યો છે એમ કહીએ તો ચાલે. આ તો કોઈ ગજબના પુણ્ય છે કે આ ચીજ રહી ગઈ છે આ કાળમાં. રહી ગઈ છે એમ નહિ, આપણી સામે પણ આવી છે. નહિતર તો એવી રીતે તો જગતના ઘણા જીવો અત્યારે હયાતી ધરાવે છે પણ આ તો લક્ષ ઉપર આવે એવી રીતે સામે છે. ખોલીને આપ્યું છે.

.. આ એનું ઉપાદાન છે. પોતે જ રસપૂર્વક જો અસત્સંગ કરે તો તેની પરિણતિ મંદ પડી જાય. નવરો હોય, લાવ ફલાણાને ત્યાં જઈને બેસું. ફલાણાની ઓફિસે જઈને બેસું. મિત્રો હોય, સગાસંબંધી હોય, ભાઈ હોય. ગમે તે હોય. પોતાને લાગતુ-વળગતું ન હોય. પોતે નવરો હોય, પોતાનું કામ કરવું હોય તો પોતે નવરો હોય. પણ ટાઈમ પસાર કરવા માટે વિવેક ન કરે કે હું ક્યાં જાઉં છું અને કોનો સંગ કરું છું? તો એ બતાવે છે કે એનું ઉપાદાન હવે બગડ્યું છે. આગળની વાત એને નુકસાનની થવાની છે, લાભની થવાની નથી. એ વાત નક્કી છે. એ .. સમજવા જેવું છે. આ તો સાધનાનો વિષય ચાલે છે. સાધના અંદરથી જોવાની ચીજ છે. અંતરની તે દશા છે અને તે અંતરથી જોવાની ચીજ છે. બહારથી જોવાની ચીજ નથી.

‘મુનિદશા તો આશ્ચર્યકારક છે,...’ એમાં જે અહીંયાં આ બોલમાં જે વર્ણન ચાલ્યું છે, એવી જે મુનિદશા કહી, એ તો ખરેખર આશ્ચર્યકારક છે. જગતને માટે એક આશ્ચર્ય છે. જેને કોઈ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવનો પ્રતિબંધ નડતો નથી. અને જે માત્ર પોતાના આત્માની મસ્તીમાં જંગલની અંદર જેમ સિંહ રહે છે એવી રીતે સિંહની જેમ રહે છે. એવી દશા ‘વંદ છે.’ આખા જગતને માટે એ દશા વંદ છે. વીતરાગ દશા છે, પવિત્ર દશા છે, નિર્દોષ દશા છે. એ એમની પવિત્રતાને લીધે વંદન કરવા લાયક છે. કોઈપણ દશાને વંદન કરવાનું જે અહીંયાં કથન આવે છે, લખાણ આવે છે એનું કારણ શું છે એ વિચારવા જેવું છે. કે એ દશામાં રહેલી જે પવિત્રતા અથવા એ દશાનું આરાધ્યપણું જે પરમાત્મસ્વરૂપ સાધે છે અને એને લઈને જેનું

પ્રાગટ્ય છે, એને કારણે જે નિર્દોષપણું ઉત્પન્ન થયું છે, પવિત્રતા ઉત્પન્ન થઈ છે એ પવિત્રતા સર્વને માટે વંદ્ય છે. પવિત્રતા છે એમાં પવિત્રતાની પ્રાપ્તિ, પવિત્રતાની મહિમા જેને છે એને એ વંદ્ય થાય છે. કેમકે પોતે પણ અંતરમાં ઢળવા માગે છે. વંદવું એટલે વંદના કરવી એટલે નમવું. દ્રવ્યથી ને ભાવથી. બંને પ્રકારથી. ૪૧૭ થયો.

સિદ્ધભગવાનને અવ્યાબાધ અનંત સુખ પ્રગટ્યું તે પ્રગટ્યું. તેનો કદી નાશ થતો નથી. જેને દુઃખના બીજડાં જ બળી ગયા છે તે કદી સુખ છોડીને દુઃખમાં ક્યાંથી આવે? એકવાર જેઓ ક્ષાયિક સમ્યગ્દર્શન પામીને છૂટા પરિણામે છે તેઓ પણ કદી ભેગા થતા નથી, તો પછી જે સિદ્ધપણે પરિણમ્યા તે અસિદ્ધપણે ક્યાંથી પરિણમે? સિદ્ધત્વપરિણમન પ્રવાહરૂપે સાદિ-અનંત છે. સિદ્ધભગવાન સાદિ-અનંત કાળ પ્રતિસમય પૂર્ણરૂપે પરિણમ્યા કરે છે. જોકે સિદ્ધભગવાનને જ્ઞાન-આનંદાદિ સર્વ ગુણરત્નોમાં ચમક ઊઠ્યા જ કરે છે-ઉત્પાદવ્યય થયા જ કરે છે, તોપણ તે સર્વ ગુણો પરિણમનમાં પણ સદા તેવા ને તેવા જ પરિપૂર્ણ રહે છે. સ્વભાવ અદ્ભુત છે. ૪૧૮.

૪૧૮માં છે દેવનો મહિમા. સત્દેવ તત્ત્વ. સાચા દેવ-વીતરાગી દેવ કેવા હોય એનું વર્ણન કર્યું છે. એમ ને એમ ઓળખાણ કર્યા વિના વંદન નમસ્કાર કર્યા કરે એ પ્રકાર હોવો ઘટતો નથી. સિદ્ધ ભગવાનનો વિષય લીધો છે.

‘સિદ્ધ ભગવાનને અવ્યાબાધ અનંત સુખ પ્રગટ્યું તે પ્રગટ્યું.’ સિદ્ધ ભગવાનને અવ્યાબાધ અને અનંત સુખ પ્રગટ્યું તે પ્રગટ્યું. ‘તેનો કદી નાશ થતો નથી.’ ક્યારેક પછી એમને દુઃખ થશે તો? એ પ્રશ્ન રહેતો નથી. આ લોકો અન્યમતની અંદર ઈશ્વરનો અવતાર માને છે ને? ઈશ્વરાવતાર. નૈયાયિક અને મિમાંસક એ લોકો અવતાર માને છે. પૂર્ણ થાય, જેને સર્વ અશુદ્ધિનો ક્ષય થાય એને નવી અશુદ્ધિ જન્મવાનું, ઉત્પન્ન થવાનું કોઈ કારણ રહેતું નથી. એટલે એને જન્મ લેવો પડે એ પ્રકાર ઉત્પન્ન થતો નથી. ત્યાં તો વસ્તુવિજ્ઞાન નથી ને. મૂળ વસ્તુનું વિજ્ઞાન નથી. શુદ્ધિ શું? શુદ્ધિનું વિજ્ઞાન શું? અશુદ્ધિ શું? એનું વિજ્ઞાન શું? એના ફળસ્વરૂપ જન્મ શું? એના ફળસ્વરૂપ મરણ શું? એ કાંઈ ત્યાં વિચાર નથી. એમ જ અંધશ્રદ્ધાથી સ્વીકાર કરવામાં આવે છે.

‘શ્રીમદ્જી’ તો શ્રદ્ધાથી સ્વીકારવાનું કહે છે. અંધશ્રદ્ધા ન કહે. ‘ગાંધીજી’એ પ્રશ્ન

પૂછ્યા છે. તો કહે, આમ માનીએ તો કેમ? તો કહ્યું, શ્રદ્ધાથી માની શકાય. બાકી વસ્તુસ્થિતિ દેખાતી નથી. શ્રદ્ધા કરવી હોય તો ઠીક, જુદી વાત છે એમ કહે. અંધશ્રદ્ધા છે એમ ન કહે. બહુ ભાષા મૂઠ્ઠુ રાખી છે. ‘ગાંધીજી’ને જવાબ લખ્યા છે. ‘જૂના કરારમાં જે ભવિષ્ય ભાખ્યું છે તે બધું ઈસામાં ખરું પડ્યું છે.’ ‘બાઈબલ’ના બે વિભાગ જુદા છે ને? ‘એમ હોય તોપણ તેથી તે બન્ને શાસ્ત્ર વિષે વિચાર કરવો ઘટે છે. તેમ જ એવું ભવિષ્ય તે પણ ઈસુને ઈશ્વરાવતાર કહેવામાં બળવાન પ્રમાણ નથી, કેમકે જ્યોતિષાદિકથી પણ મહાત્માની ઉત્પત્તિ જણાવી સંભવે છે. અથવા ભલે કોઈ જ્ઞાનથી તેવી વાત જણાવી હોય પણ તેવા ભવિષ્યવેત્તા સંપૂર્ણ એવા મોક્ષમાર્ગના જાણનાર હતા તે વાત, જ્યાં સુધી યથાસ્થિત પ્રમાણરૂપ ન થાય, ત્યાં સુધી તે ભવિષ્ય વગેરે એક શ્રદ્ધાગ્રાહ્ય પ્રમાણ છે.’ અંધશ્રદ્ધાથી ગ્રહણ કરવાનું પ્રમાણ છે. એમ. શ્રદ્ધાગ્રાહ્ય છે. અંધશ્રદ્ધા એવો શબ્દ નથી વાપરતા. બે-ત્રણ જગ્યાએ એવી વાત કરી છે.

મુમુક્ષુ :- સ્પષ્ટ કેમ નહિ લખ્યું હોય? ઝિરવી ન શકે....

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઓલાની સહન કરવાની શક્તિ ન હોય ને. શું કરે?

મુમુક્ષુ :- આવું તો ઘણા મુમુક્ષુઓને લખ્યું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સહન કરવાની શક્તિ ન હોય ને. ગાડી પાટા ઉપરથી ખડી ન જાય એટલે એ ફરીને પૂછવા આવે. જરાક કઠોર શબ્દ વાપરે તો ઓલાને ફરીને પૂછવાનું મન ન થાય એવી માનસિક કમજોર પરિસ્થિતિ હોય છે.

‘કૃષ્ણાવતાર અને રામાવતાર એ વાત ખરી છે?’ પ્રશ્ન પૂછ્યો છે. ‘ગાંધીજી’ પોતે વૈષ્ણવ હતા. ‘રામ’ અને ‘કૃષ્ણ’ને માનનારા હતા. ‘એમ હોય તો તે શું?’ એ સાક્ષાત્ ઈશ્વર હતા કે તેના અંશ હતા?’ બેય વાત ત્યાં આવે છે. ઈશ્વર તરીકે સ્થાપે છે, ઈશ્વરના અંશ તરીકે પણ સ્થાપે છે. અને એમને માનીને મોક્ષ ખરો? એમને ભજીએ તો મોક્ષ થાય કે ન થાય? કેટલા પ્રશ્ન લીધા છે? એક, બે, ત્રણ અને ચાર પ્રશ્ન. એક પ્રશ્નના પેટામાં ચાર પ્રશ્ન છે. ‘બન્ને મહાત્માપુરુષ હતા, એવો તો મને પણ નિશ્ચય છે.’ એ તો જૈન રામાયણ છે ને? ‘બન્ને માહત્માપુરુષ હતા, એવો તો મને પણ નિશ્ચય છે. આત્મા હોવાથી તેઓ ઈશ્વર હતા.’ ઠીક! ક્યાં નાખ્યું? એમ કે એ ઈશ્વરનો અવતાર હતા કે ઈશ્વરનો અંશ હતા એમ નહિ. આત્મા તો બધા છે અને બધા આત્મા ઈશ્વર છે. ‘આત્મા હોવાથી તેઓ ઈશ્વર હતા.’

‘સર્વ આવરણ તેમને મટ્યા હોય તો તેનો મોક્ષ પણ સર્વથા માનવામાં વિવાદ નથી.’ એમ ફટ લઈને એમ કહી દે કે ના, એ મોક્ષે નથી ગયા. એમ નહિ. જો

એમને સર્વ આવરણ ટળ્યા હોય તો એમનો મોક્ષ આપણે માનવો જોઈએ. એમને સર્વ આવરણ ન ટળ્યા હોય તો એમનો મોક્ષ આપણે નહિ માનવો જોઈએ. ‘ઈશ્વરનો અંશ કોઈ જીવ છે એમ મને લાગતું નથી,...’ એ વાત ચોખ્ખી છે. ‘કેમકે તેને વિરોધ આપતાં એવા હજારો પ્રમાણ દૃષ્ટિમાં આવે છે.’ એક-બે નહિ. ‘ઈશ્વરનો અંશ જીવને માનવાથી બંધ મોક્ષ બધા વ્યર્થ થાય...’ જો બધા જીવો ઈશ્વરનો અંશ છે એમ માને તો બંધ-મોક્ષ બધા વ્યર્થ થાય. ‘કેમકે ઈશ્વર જ અજ્ઞાનાદિનો કર્તા થયો;...’ કારણ કે અજ્ઞાન કોણે કર્યું તો પછી? ઊંઘી મતિ કોણે કરી? ભગવાને કરી.

‘અને અજ્ઞાનાદિનો જે કર્તા થાય તેને પછી સહેજે અનૈશ્વર્યપણું પ્રાપ્ત થાય...’ જે ભગવાન બીજાની મતિ અવળી કરે એને જ્ઞાન છે એમ કેમ કહેવાય? જેને જ્ઞાન નથી એને અજ્ઞાન છે અને અજ્ઞાનથી એનો મોક્ષ કેમ થાય? મોક્ષ કેમ હોય? લોજિક છે આ બધું. એને ‘સહેજે અનૈશ્વર્યપણું પ્રાપ્ત થાય ને ઈશ્વરપણું ખોઈ બેસે; અર્થાત્ ઊલટું જીવના સ્વામી થવા જતાં ઈશ્વરને નુકસાન ખમવાનો પ્રસંગ આવે તેવું છે.’ એને જીવનો સ્વામી બતાવશો તો એના ભાગે નુકસાન આવશે. એને લાભ નહિ થાય. ‘તેમ જીવને ઈશ્વરનો અંશ માન્યા પછી પુરુષાર્થ કરવો યોગ્ય શી રીતે લાગે?’ હું તો ઈશ્વરનો અંશ છું. મારે હવે પુરુષાર્થ કરવાનું ક્યાં રહે છે? ‘કેમકે તે જાતે તો કંઈ કર્તાહર્તા ઠરી શકે નહીં.’ ઈશ્વરનું રમકડું, એનો અંશ, એને હલાવે-ચલાવે. દોરી-સંચાર એનો બધો.

‘એ આદિ વિરોધથી ઈશ્વરના અંશ તરીકે કોઈ જીવને સ્વીકારવાની પણ મારી બુદ્ધિ થતી નથી; તો પછી શ્રીકૃષ્ણ કે રામ જેવા મહાત્માને તેવા યોગમાં ગણવાની બુદ્ધિ કેમ થાય?’ હું એને ઈશ્વરનો અંશ કેમ ગણું? ‘તે બન્ને અવ્યક્ત ઈશ્વર હતા એમ માનવામાં અડચણ નથી. તથાપિ તેમને વિષે સંપૂર્ણ ઐશ્વર્ય પ્રગટ્યું હતું કે કેમ તે વાત વિચારવા યોગ્ય છે.’ વિચારનો વિષય છે. હું અહીંયા એને ફાઈનલ કરતો નથી.

‘તેમને માનીને મોક્ષ ખરો કે? એનો ઉત્તર સહજ છે. જીવને સર્વ રાગદ્વેષ અજ્ઞાનનો અભાવ અર્થાત્ તેથી છૂટવું તે મોક્ષ છે. તે જેના ઉપદેશે થઈ શકે તેને માનીને અને તેનું પરમાર્થસ્વરૂપ વિચારીને સ્વાત્માને વિષે પણ તેવી જ નિષ્ઠા થઈ, તે જ મહાત્માના આત્માને આકારે (સ્વરૂપે) પ્રતિષ્ઠાન થાય ત્યારે, મોક્ષ થવો સંભવે છે. બાકી બીજી ઉપાસના કેવળ મોક્ષનો હેતુ નથી;...’ આ સિવાયની કોઈ ઉપાસના એ મોક્ષનો હેતુ નથી.

મુમુક્ષુ :- માર્ગની પણ ચોક્કસતા દેખાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- માર્ગ ત્રણે કાળે આવો જ છે. પછી તમે જે મતથી પૂછવા માગો એ મતમાં આ છે? તપાસ કરી લ્યો તમે. એમ કહે છે. આ તો કેટલા મધ્યસ્થ રહીને જવાબ આપ્યા છે!

મુમુક્ષુ :- સામાન્ય જવાબ નથી દીધા

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમાં કાંઈ પ્રશ્ન નહિ. સામે પણ 'ગાંધીજી' જેવી વ્યક્તિ હતી ને! એ તો એ જમાનામાં બેરિસ્ટર થયા છે 'લંડન' જઈને. જે દી લોકો 'મુંબઈ'ની મુસાફરી કરે એ નવાઈ લાગતી હતી. 'મુંબઈ' જાય છે એમ કહે. એને નાણિયેર આપે અને એને કાંઈક...

મુમુક્ષુ :- ૩૦-૪૦ જણા તો સ્ટેશને જાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ૪૦ જણા સ્ટેશને જાય 'મુંબઈ' જતા હોય તો મૂકવા જાય. એ જમાનામાં એ 'લંડન' ગયા છે. બેરિસ્ટર થઈને આવ્યા છે. અને આખી બ્રિટિશ સલ્તનતને ઉથાપવાનું એણે બીડુ ઝડપ્યું છે. જેનો દુનિયામાં સૂરજ આથમતો નથી એટલું એનું સામર્થ્યપણું ગણાતું હતું. અહીંયા ન જોઈએ. એનો પ્લાનિંગ, એનો કિંગ. બુદ્ધિશાળી માણસ હતા. એ પણ અંદરમાં મુંઝાતા હતા કે આ છે શું? દુનિયામાં આ બધું તે છે શું? આ જન્મ શું? મરણ શું? ભગવાન શું? ઈશ્વર શું? શાસ્ત્ર શું? પ્રલય શું? દુનિયા ચાલે છે શું? શેના આધારે ચાલે છે? આની પાછળ વ્યવસ્થા છે શું? કોઈ અન્યમતમાં આવી વ્યવસ્થિત વાત ક્યાંય નથી. જૈનદર્શન સિવાય વિશ્વનું વિજ્ઞાન કહો, પદાર્થનું વિજ્ઞાન કહો, જડ-ચેતનનું વિજ્ઞાન કહો, કર્મનો સિદ્ધાંત કહો, બંધ-મોક્ષની વ્યવસ્થા કહો. ક્યાંય નથી. આટલું વ્યવસ્થિત ક્યાંય નથી. નિર્બાધ. ક્યાંય બાધા ન આવે. ગપ્પા માર્યા છે ઘણાએ. એમ ને એમ અદ્ધરે અદ્ધર કલ્પના કરી કરીને. પણ આવી કોઈ વ્યવસ્થિત વૈજ્ઞાનિક વાત હોય એવું ક્યાંય નથી.

મુમુક્ષુ :- ... રાજકરણી જ હતા. રાજકારણમાં જ .. હતા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એમની વૃત્તિ તીવ્ર રાજકારણની હતી.

મુમુક્ષુ :-

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ક્રિશ્ચિયન બાજુ એમનો આ એ જ કાગળ છે. ડરબનથી એમણે આ પત્ર લખેલો છે. બચી ગયા. 'શ્રીમદ્જી'ને હિસાબે બચી ગયા. નહિતર કે દિવસના ક્રિશ્ચિયન થઈ ગયા હોત. એ બચી ગયા છે. હવે એક સામાન્ય સત્સંગ કર્યો છે એમણે. કોઈ 'શ્રીમદ્જી'નો વિશેષ સત્સંગ નથી કર્યો. પણ એક એને આસ્થા હતી કે આ વ્યક્તિ કોઈ છે એ પૂછવા ઠેકાણું છે. મારા માટે આ પૂછવા ઠેકાણું

છે. બસ, એટલું રાખ્યું હતું.

મુમુક્ષુ :- સત્પુરુષ તરીકે ન સ્થાપ્યા. નહિતર તો

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો પોતાની આત્મ કલ્યાણની ભાવના હોય તો જ સ્થાપે. એટલી કોઈ એમને પોતાને આત્મક લ્યાણની ભાવના નહિ થયેલી. પણ બુદ્ધિશાળી માણસ, અનેક ઠેકાણે અસમાધાન અને મુંઝવણના પ્રસંગો ઊભા થાય ત્યારે એને આ પૂછવા ઠેકાણું હતું. ક્યારેક ક્યારેક મુંઝાણા છે ત્યારે પ્રશ્નો પૂછ્યા છે. માર્ગદર્શન માગ્યું છે.

મુમુક્ષુ :- ઉમરમાં ફેર હશે ને?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સામાન્ય ફેર તો હોય. સામાન્ય ફેર તો હોય. પણ છતાં એકબીજાનો પત્ર-વ્યવહાર થઈ શકે એવી સમાન ઉંમર હશે. ભલે પાંચ-દસ વર્ષ કોઈ આઘા-પાછા હોય. સમાન ઉંમર હશે. ‘ગાંધીજી’નો જન્મ કેટલામાં છે એ ખ્યાલ નથી આપણને. ‘શ્રીમદ્જી’નો તો ૧૯૨૪માં હતો. તોપણ બચી ગયા. ક્રિશ્ચિન થતા બચી ગયા. એટલો સંગ કર્યો તોપણ ક્રિશ્ચિયન થતા બચી ગયા. વિશેષ સંગ કર્યો હોત તો વધારે ફાયદો થાત એ કહેવાની જરૂર રહેતી નથી. એમ છે.

‘સિદ્ધભગવાનને અવ્યાબાધ...’ બાધા ન પહોંચે તેને અવ્યાબાધ કહે છે. જગતના કોઈ પદાર્થથી, અન્ય પદાર્થથી જે સુખને બાધા પહોંચાડી શકાય, ખલેલ પહોંચાડી શકાય, વિક્ષેપ કરી શકાય એવું સિદ્ધ ભગવાનનું સુખ હોતું નથી. સંપૂર્ણ નિરાબાધ સુખ હોય છે. અવ્યાબાધ કહો કે નિરાબાધ કહો. એક વાત છે. કેટલું? કે અનંત. એનું કોઈ માપ આવી જાય, મર્યાદામાં આવી જાય એવું નહિ. અમર્યાદિત સુખ પ્રગટ્યું તે પ્રગટ્યું. શરૂઆત થઈ તે થઈ. જ્યારથી સિદ્ધદેશ શરૂ થઈ, છેલ્લો દેહ છોડ્યો અને સિદ્ધાલયમાં બિરાજમાન થયા, એક સમયમાં સિદ્ધાલયમાં બિરાજમાન થયા છે ત્યારથી જે ‘સુખ પ્રગટ્યું તે પ્રગટ્યું.’ સર્વ અનંત કાળને માટે. ‘તેનો કદી નાશ થતો નથી.’ એવા સિદ્ધ પરમાત્માના સુખનો કદી નાશ થતો નથી. ક્યારે પણ નાશ થતો નથી.

શું કરવા આ કહેવામાં આવે છે? કે બધા જીવને આવું જ જોઈએ છે. સર્વ જીવને પૂરું અનંત સુખ જોઈએ છે અને સર્વ કાળ માટે સૌને સુખી રહેવું છે. કોઈને ક્યારેય દુઃખી થાવું નથી. અને ઓછું સુખ જોઈએ છે એવો પણ કોઈનો અભિપ્રાય નથી. રસ્તો ઊલટો પકડે છે એટલે બધા તોફાન શરૂ થાય છે. સાચો રસ્તો નહિ મળવાથી ઊંધે રસ્તે બધી ગડબડ ઊભી થાય છે. બાકી જોઈએ છે બધાને સુખ કાયમ માટે અને પૂરેપૂરું. કાળ પણ પૂરો અને સુખનું પરિમાણ પણ પૂરું. એવી

સ્થિતિનું વર્ણન કરે છે કે એ પણ શક્ય છે અને અશક્ય નથી. અનંતા એવા આત્માઓ છે કે જેણે સદાને માટે પૂરા સુખની પ્રાપ્તિ કરી. તું પણ તેવો જ આત્મા છો. એ જ માર્ગ ચાલ, એ જ ઉપાય કર તો તું પણ એ સ્થિતિને પામી શકે એમ છો. એ બધું એમાંથી નીકળે છે.

‘તેનો કદી નાશ થતો નથી. જેને દુઃખના બીજડાં જ બળી ગયા છે...’ શું છે, બીજ બળી જાય પછી ઊગવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. બળેલું બીજ ઊગે નહિ. જેમ આ શેકેલો ચણો હજી બળ્યો નથી. શેકેલો છે તો ઊગે નહિ. એમ બળેલું બીજ ઊગે નહિ. અહીં તો બળેલું નહિ, રાખ થઈને રાખ ગોતી જડે એવું નથી. શુક્લધ્યાનની શ્રેણીમાં જે કર્મદહન કર્યું અને એની જે રાખ થઈ એ ક્યાં ગઈ, ગોતે જડે એવા નથી. એવું જ અંદરમાં અશુદ્ધિ ઊપજવાનું કોઈ કારણ રહ્યું નથી. આત્માને વિષે દુઃખ ઊપજવાનું કોઈ કારણ રહ્યું નથી.

દુઃખ તો દોષને લીધે છે. દુઃખ શેને લીધે છે? દોષને લીધે દુઃખ છે. દોષ અને દુઃખ અવિનાભાવી છે. નિર્દોષતા, પવિત્રતા અને સુખ અવિનાભાવી છે. જેને પરિપૂર્ણ દોષ ન થવાની પરિસ્થિતિ પણ પૂર્ણ છે એને દુઃખ થવાની પરિસ્થિતિ પણ પછી રહેતી નથી. દુઃખના બીજડા સાવ બળી ગયા છે. ‘તે કદી સુખ છોડીને દુઃખમાં ક્યાંથી આવે?’ પ્રશ્ન ઊઠાવ્યો છે. એને સુખ છૂટી જાય અને એને દુઃખ થાય એવું બને કઈ રીતે? કોઈ રીતે બનવાની પરિસ્થિતિ દેખાતી નથી. ક્ષાયિક સમકિતનો દષ્ટાંત લીધો છે.

‘એક વાર જેઓ ક્ષાયિક સમ્યજ્ઞાન પામીને છૂટા પરિણામે છે તેઓ પણ કદી ભેગા થતા નથી,...’ દેહથી અને રાગથી ભિન્ન પરિણામી ગયા. ક્ષાયિક સમ્યજ્ઞાન થતાં સમ્યજ્ઞાન થયું, સમ્યક્ આચરણ થયું. એક વખત ક્ષાયિક પામ્યા એની પરિણાતિ રાગથી અને દેહથી કદી ભેગી થાય નહિ. છૂટી તે છૂટી જ રહી જાય. ઉપયોગ જાય તોપણ છૂટો રહે. વિશેષતા શું છે? ઉપયોગ જાય તોપણ છૂટો રહે છે. એની અંદર ભાન રહે છે, જ્ઞાન રહે છે કે જ્ઞાનમાં રાગ નથી, રાગમાં જ્ઞાન નથી. રાગ થાય ખરો પણ જ્ઞાનથી છૂટો રહે રાગ. જ્ઞાન અને રાગ મળે નહિ. એકવાર ક્ષાયિક થાય તો આ દશા છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમાં શું છે કે ઉપશમ સમ્યજ્ઞાન તો અંતર્મુલ્તનું છે. પછી ક્ષયોપશમ થાય. કાં ક્ષાયિક થાય અને ક્ષયોપશમ થાય. હવે ક્ષાયિક ન થાય તો ક્ષયોપશમ જ થાય. ઉપશમનો કાળ તો અંતર્મુલ્તથી વધારે નથી. એ પણ જઘન્ય અંતર્મુલ્ત.

વિશેષ અંતર્મૂર્ત નથી. મધ્યમ, ઉત્કૃષ્ટ નથી. એટલે ક્ષણમાત્રમાં ઉપશમ પૂરું થાય છે. જેવું ઉપશમ પૂરું થયું એટલે કાં ક્ષાયિકમાં આવે કાં ક્ષયોપશમમાં આવે. ક્ષાયિકનો તો દષ્ટાંત છે. ક્ષાયિક સિવાયનું લ્યો તો ક્ષયોપશમમાં આવે. તો ક્ષયોપશમવાળો કદાચ પડે તો એની પાછી એકત્વ પરિણતિ થાય. એટલે ત્યાં એ અપવાદ છે. પડવાનો અપવાદ છે. ક્ષાયિકવાળાને પડવાનો અપવાદ નથી. દષ્ટાંત સમજીને લીધું છે. અહીંયાં દષ્ટાંત સિદ્ધદશા સાથે ક્ષયોપશમનું ન લીધું અને ક્ષાયિકનું કેમ લીધું? કે એકવાર ક્ષાયિક સમ્યજ્ઞાન થઈ ગયું તે થઈ ગયું, એની પરિણતિ રાગ અને દેહની સાથે થતી એકત્વપણાને પામતી નથી. કોઈ દિવસ નહિ, ક્યારેય નહિ. એમ.

મુમુક્ષુ :- ...બેયમાં ફેર ખરો?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કેવળીગમ્ય છે. છન્નસ્થને ખ્યાલમાં ન આવે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ના. એવું કાંઈ નથી. એ ફેરફાર જે શ્રદ્ધાના પરિણમનનો જે ફેરફાર છે એ કેવળજ્ઞાનગોચર છે. છન્નસ્થને જ્ઞાનગોચર નથી. ક્ષયોપશમવાળાને એમ ન લાગે કે મારી શ્રદ્ધામાં કાંઈક ફેર છે. એવો એને અનુભવ ન થાય. એનો જ્ઞાનગુણ શ્રદ્ધાને અનુભવે છે કે નહિ? તે પોતાની શ્રદ્ધાને કેવો અનુભવે? મારી શ્રદ્ધામાં ફેર પડે નહિ. ત્રણ કાળમાં ઉથલપાથલ થાય, ચૌદ્ બ્રહ્માંડની ઉથલપાથલ થાય, મારી શ્રદ્ધા નહિ ડગે એમ એને હોય છે. એવું જ ક્ષાયિકનું હોય છે. જે ફેર છે એ કેવળજ્ઞાનગોચર છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમાં તો ...

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એમાં તો જ્ઞાન તો જ્ઞાનાવરણીયના ક્ષયોપશમ અનુસાર છે અને ચારિત્ર છે એ પણ ચારિત્રના ક્ષયોપશમ અનુસાર છે. જેટલું પ્રગટપણું છે એટલું, એટલે એમાં થોડો થોડો ફેર હોય છે. બધાને એકસરખો જ્ઞાનનો ઉઘાડ ન હોય.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એનો કોઈ નિયમ નથી. ક્ષાયિક સમ્યજ્ઞાન હોય એનું જ્ઞાન આવું જ હોય એવો કોઈ નિયમ નથી. ક્ષયોપશમ સમ્યજ્ઞાન હોય એનું જ્ઞાન આવું જ હોય એવો કોઈ નિયમ નથી. એક ચોથા ગુણસ્થાને બાર અંગનું જ્ઞાન સાધે અને એક છઠ્ઠા-સાતમા ગુણસ્થાને નવ તત્ત્વને યાદ ન રાખી શકે. જ્ઞાનમાં તો આટલો

મોટો બાહ્ય જ્ઞાનમાં ફેરફાર દેખાય. અંતર જ્ઞાનની અંદર તો જેટલી આરાધના એટલી જ્ઞાનશક્તિ વિશેષ, એટલી ચારિત્રશક્તિ વિશેષ. એ તો ગુણસ્થાન અનુસાર અને તારતમ્ય અનુસાર (હોય છે). એમાં કાંઈ આગળપાછળ કોઈને હોતું નથી. અને એમાં શ્રદ્ધા સાથે કાંઈ પાછો સંબંધ નથી. એમાં પુરુષાર્થ સાથે સીધો સંબંધ છે.

બે ક્ષાયિક સમ્યજ્ઞિ લ્યો. એક ક્ષાયિક સમ્યજ્ઞિ અંતર્મૂર્તમાં કેવળજ્ઞાન લે. એકને ગમે એટલી વાર લાગે. એક ભવ .. થઈ જાય. બીજા ભવમાં જાવું. ઓલો એને એ ભવમાં (પામી જાય). તો સમ્યજ્ઞર્શન ક્ષાયિક થયું માટે બંનેનો આગળનો સાધનાકાળ છે એ એકસરખો રહે છે કે આ સાધનામાં જે વિકાસ થાય છે એ એકસરખો રહે છે એ સમ્યજ્ઞર્શનને આધારિત નથી પછી. એ પુરુષાર્થને આધારિત છે. જેટલો પુરુષાર્થ એટલી સિદ્ધિ. સમ્યજ્ઞર્શન સરખું. બેયનું ક્ષાયિક, બેયનું ક્ષયોપશમ. બધું સરખું.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એક કાળે ક્ષાયિક થાય તોપણ આગળનો કાળ એકસરખો નહિ. એક જ સમયે બે જીવને ક્ષાયિક સમ્યજ્ઞર્શન થયું. તો એનો વિકાસનો કાળ એકસરખો નથી. જેટલો પુરુષાર્થ એટલી કાર્યસિદ્ધિ, જેટલો પુરુષાર્થ એટલી કાર્યસિદ્ધિ. બસ! આ સીધો એનો હિસાબ છે. અને એ વસ્તુ સ્વતંત્ર છે, પોતે કરે એટલી થાય. જેટલું કરે. બીજું કોઈ કારણ નહિ. અકારણ.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. બસ એટલો અપવાદ છે. વિશેષ લઈશું...

તા. ૧૫-૮-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૧૮
પ્રવચન નં. ૩૩૨

.... સ્વરૂપનો વિષય છે. અનંત મહિમાવંત પરમાત્મા છે. ... ક્ષાયિક સમ્યજ્ઞેષ્ટિનું દૃષ્ટાંત લીધું છે. ક્ષાયિક સમ્યજ્ઞેષ્ટિન થતાં જ્ઞાન અને રાગ જુદા થઈ ગયા. અથવા આત્મા અનાત્માથી જુદો પડી ગયો. ક્ષાયિક સમ્યજ્ઞેષ્ટિન થતાં આત્મા અને અનાત્મભાવ, અનાત્મદ્રવ્ય ભિન્ન પડી ગયો. એ ભિન્ન ભાવમાં કદી અભિન્ન ભાવ થાય, પૂર્વે મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં ... હોય એવું કદી ન બને. એ જે પ્રારંભમાં ચોથા ગુણસ્થાને મોક્ષમાર્ગની શરૂઆતમાં આવવું થતું હોય તો. એમ કહેવું છે. એનાથી ઘણી સ્વરૂપસ્થિરતા થઈને પૂર્ણ સ્થિરતા થઈ. મોક્ષમાર્ગમાં એનાથી ઘણી સ્વરૂપસ્થિરતા થઈ. ક્ષાયિક સમ્યજ્ઞેષ્ટિનના કાળમાં છે એના કરતાં, શુક્લધ્યાનની શ્રેણી વગેરે. અને સિદ્ધ અવસ્થામાં તો પરિપૂર્ણ સ્થિરતા થઈ. બારમા ગુણસ્થાનથી યથાખ્યાત ચારિત્ર થયું છે. પૂર્ણ સ્થિરતા.

‘તો પછી જે સિદ્ધપણે પરિણમ્યા...’ ૧૬૫ પાને. ‘તે અસિદ્ધપણે ક્યાંથી પરિણમે?’ જે સિદ્ધપણે પરિણમ્યા તે અસિદ્ધપણે ક્યાંથી પરિણમે? એમ તો બને જ કેવી રીતે? એમ કહે છે. એટલે એકવાર જે આત્માને સર્વોત્કૃષ્ટ પદ, પરમાત્મપદ, મોક્ષપદ પ્રાપ્ત થયું એ સર્વોત્કૃષ્ટ ઉચ્ચ પદથી વળી પાછા નીચપદમાં પણ આવે એ વાત કેવી રીતે સંમત થઈ શકે? એ વાત કોઈ રીતે સંમત થઈ શકે એવું નથી. આગળ તો કહ્યું કે જેને દુઃખના બીજડા બળી ગયા છે. દુઃખનું બીજ બળી ગયું છે એનો અર્થ કે દોષનું બીજ પણ બળી ગયું છે. દોષ પણ નથી. દોષ અને દુઃખ સાથે હોય. જ્યાં દોષ નથી ત્યાં દોષનું ફળ નથી.

‘જે સિદ્ધપણે પરિણમ્યા તે અસિદ્ધપણે ક્યાંથી પરિણમે?’ સિદ્ધાલયમાં ગયા એ ચૌદમા ગુણસ્થાને ન આવે. જન્મ લેવાનો તો પ્રશ્ન રહેતો નથી. કેમકે કોઈપણ જીવ નવા દેહને ધારણ કરે, જન્મ એટલે નવો દેહ ધારણ કરવો, ત્યારે એ જીવની ચતુર્થ ગુણસ્થાનથી વધુ ઊંચી સ્થિતિ ન હોય. કોઈપણ ચાર ગતિમાં દેહ ધારણ કરે ત્યારે ચતુર્થ ગુણસ્થાનથી ઊંચી સ્થિતિમાં ન હોય. પછી તિર્યચ હોય તો પંચમ ગુણસ્થાનમાં આવે. દેવમાં ચોથા ગુણસ્થાનથી આગળ વધી શકતા નથી. મનુષ્ય હોય એ ગમે તેટલા ઊંચે જાય. પણ જન્મ ધારણ કરતી વખતે જ્ઞાનદશામાં ભવપલટો કર્યો હોય તોપણ ચોથા ગુણસ્થાનથી મુનિ હોય તોપણ ચોથા ગુણસ્થાને નવા દેહને

ધારણ કરે. છઠ્ઠા-સાતમા ગુણસ્થાને એ પરિસ્થિતિ રહેતી નથી.

અહીંયાં તો એમ લીધું કે અસિદ્ધપણે ન પરિણમે. ચૌદમું ગુણસ્થાન અસિદ્ધદશાનું છે. તેર અને ચૌદમું ગુણસ્થાન પરમાત્મદશાના હોવા છતાં તે અસિદ્ધપણાનું ગુણસ્થાન છે. સિદ્ધપણું હજી ત્યાં પ્રગટ થયું નથી. ‘બનારસીદાસે’ બે ભાગ પાડ્યા છે ને? કે આ વિશ્વમાં જીવોના બે વિભાગ કરવામાં આવે તો એવા બે વિભાગ છે કે એક સંસારી અને બીજા સિદ્ધ. તો ‘ગુરુદેવે’ એનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું કે સંસારી ક્યાં સુધી? કે ચૌદમા ગુણસ્થાન સુધી સંસારી. ત્યાર પછી સિદ્ધદશા થાય છે. ચૌદમા ગુણસ્થાનનો વ્યય થાય, સિદ્ધદશાનો ઉત્પાદ થાય. તેરમું અને ચૌદમું ગુણસ્થાન પણ સંસારીનું .. સિદ્ધની અપેક્ષાએ અસિદ્ધ છે. અસિદ્ધ છે એટલે સંસારી છે. એમ લેવું. સંસારમાં છે એની ક્ષેત્ર અપેક્ષાએ .. હજી સંસારમાં છે. સિદ્ધાલયમાં ... જ્યાં સિદ્ધને રહેવાનું સ્થાન છે એ ક્ષેત્રમાં એમની સ્થિતિ થઈ નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- શરીરનો સંયોગ છે અને બીજા પ્રતિજીવ ગુણો પણ પૂર્ણ નથી થયા તેરમા ગુણસ્થાને. અનુજીવી ગુણો પૂર્ણ થયા છે. પ્રતિજીવ ગુણો પૂર્ણ થયા નથી. અવ્યાબાધત્વ આદિમાં હજી ખામી છે. ચૌદમા ગુણસ્થાને એ પૂરા થાય છે તોપણ ત્યાં હજી સિદ્ધત્વ નથી પ્રગટ થયું. અસિદ્ધત્વ રહ્યું છે. એમ છે. કેટલી અપેક્ષા છે.

જૈનદર્શનમાં એવી વાત છે કે એક જીવને દોષ થાય એના બે તત્ત્વ પાડ્યા છે : આસ્રવ અને બંધ. તારતમ્યભેદે એના ચાર ભેદ પાડ્યા : પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ અને બંધ. એક જ પર્યાય છે. પણ તત્ત્વદષ્ટિએ ચાર તત્ત્વ એમાં લીધા છે. ઝીણું ઘણું કાંત્યું છે.

નિશ્ચય પ્રતિક્રમણનો અધિકાર લીધો છે. બધા અધિકારમાં એ વાત તો લે છે. ખરેખર નિશ્ચય પ્રતિક્રમણ તો એ છે કે જીવ બહારથી પાછો વળે અને અંતર્મુખ પોતાના નિજનંદમાં લીન થાય, પરમેશ્વરપદમાં એકાગ્ર થાય, સ્થિર થાય ત્યારે એને બરાબર નિશ્ચયપ્રતિક્રમણ થાય. પણ નાસ્તિથી લઈએ તો ક્યાંથી પાછો વળ્યો? કે વાણીની પ્રવૃત્તિથી પાછો વળ્યો, મનની પ્રવૃત્તિથી પાછો વળ્યો, કાયાની પ્રવૃત્તિથી પાછો વળ્યો, વિકલ્પની પ્રવૃત્તિથી પાછો વળ્યો. એ તો જેટલો વિસ્તાર કરવો હોય એટલો થાય. નાસ્તિમાં અનેક વાતો છે.

વળી અસ્તિથી લઈએ તોપણ ભેદથી અનેક વાતો છે. અભેદથી એમ કહ્યું કે અંતર્મુખ થયો. ભેદથી લઈએ તો શ્રદ્ધાએ પરિણમ્યો, જ્ઞાને કરીને પરિણમ્યો, આચરણથી

પરિણમ્યો. આચરણમાં રાગાદિ સહિત પરિણમ્યો. વીતરાગતા સહિત પરિણમ્યો. એક વાતને દર્શાવવા માટે કેટલા પડખેથી એને ચર્ચે છે. એ વિષય ક્યાંય પણ બોદો રહી જાય અને ગોટાળો ઊભો થાય એવી વાત નથી ક્યાંય.

બીજા લોકો તો આરોપ કરે છે કે સ્યાદ્રાદ તો એવો એક વાદ છે કે ક્ષવતું લેવું. ક્યાંય ન પકડાય એટલા માટે એમ કહે કે અમે તો અપેક્ષાએ કીધું હતું. અમારી અપેક્ષા આમ હતી, અમારી અપેક્ષા આમ હતી. સ્યાદ ... કથન. આ અપેક્ષા એટલી બધી આ લોકોએ-જૈનોએ વધારી દીધી છે. આરોપ કરે છે. એવી અપેક્ષાવાદનો છળ પકડ્યો છે. વસ્તુનું સ્વરૂપ જ નક્કી કરતા નથી કે વસ્તુ છે કેવી પણ. એને એમ લાગે કે વસ્તુનું સ્વરૂપ ત્યાં નક્કી થતું નથી. એવું નથી.

સ્યાદ્રાદમાં ગમે તે અપેક્ષા ગમે ત્યાં લગાડીને ગમે તેમ ગપ્પા મારે એવો સ્યાદ્રાદ છે નહિ. સ્પષ્ટ વિષય છે. વસ્તુનું સ્વરૂપ અનંત ધર્માત્મક, અનંત ગુણાત્મક હોવાથી તે તે ધર્મની, તે તે ગુણોની અપેક્ષાથી વાત ચાલે છે. આડીઅવળી જરાય વાત ચાલતી નથી. અને તે બધાથી વસ્તુનું સ્વરૂપ નિશ્ચિત થાય છે. નથી નિશ્ચિત થતું એવું કાંઈ નથી. બરાબર નિશ્ચિત થાય છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બીજી રીતે, કોઈ રીતે સિદ્ધ ન થાય. જો સ્યાદ્રાદથી વસ્તુના ... કથન ન કહેવામાં આવે તો બીજા કથનથી, બીજી કોઈ કથનપદ્ધતિથી વસ્તુનું સ્વરૂપ કહી શકાય એમ છે જ નહિ. આ એક માત્ર પદ્ધતિ છે. ... અને તે યથાર્થ પદ્ધતિ છે. એટલે તો એની પદ્ધતિ, એની યથાર્થતા અને એની જે સંયોજના છે, સમ્યક્ પ્રકારે એની જે યોજના છે એને જિનવાણી એવું નામ આપીને નમસ્કાર કર્યા છે. પદાર્થના યથાર્થ સ્વરૂપને યથાર્થ પ્રકારે બતાવનારી જે વાણી, એવી એક વાણી એને જિનવાણી કહીને એને નમસ્કાર કર્યા છે.

ભગવાનની વાણી તો અક્ષરાત્મક નથી. જિનની જે વાણી છે, જિનેશ્વરની વાણી છે એ અનઅક્ષરાત્મક છે. સર્વ પ્રદેશેથી છૂટે છે. હોઠ ચલાવીને મોઢેથી બોલે છે એવું જિનેશ્વરને બનતું નથી. હોઠ ચાલે નહિ, જીભ ચાલે નહિ, મોઢું ખુલે નહિ, કંઠ હલે નહિ. કંઠ હલે છે બોલતા બોલતા એ કંઠ હલે નહિ. કોઈ અવયવમાં, અંગ-ઉપાંગમાં કોઈ હલનચલન થાય નહિ. સ્થિર યોગમાં છે. મન-વચન-કાયાનો સ્થિર યોગ છે. જો કે ત્યાં યોગાસ્રવ છે. સૂક્ષ્મ ... લીધે. પણ લોકોને નજરે દેખાય ઈન્દ્રિયજ્ઞાનથી એવું કોઈ હલનચલન મન-વચન-કાયાનું ત્યાં નથી. અને સર્વ પ્રદેશોના નિમિત્તે ઝંકાર ધ્વનિ, જેમાં કોઈ અક્ષર ન ઉઠે, છતાં એનો અતિશય એવો છે

કે ક્યાં સુધી નિરક્ષરી? કે શ્રોતાઓના કર્ણ દ્વાર સુધી એ અનક્ષરી છે. કર્ણમાં પ્રવેશે એટલે અક્ષરી ... છે.

જેને જેને જેવી જે ભાષા હોય તેને તેને તેની ભાષામાં એ વાત કહેવામાં આવતી હોય, સારી રીતે કહેવામાં આવતી હોય એવું એને માલૂમ પડે છે. ચોખ્ખું ભગવાન આમ કહે છે એમ એને લાગે છે. સંસ્કૃતનો વિદ્વાન બેઠો હોય એને સંસ્કૃત સંભળાતું હોય એમ લાગે, ગુજરાતીવાળાને ગુજરાતી સંભળાતું હોય એમ લાગે, હિન્દીવાળાને હિન્દી સંભળાતું હોય એમ લાગે અને મગધદેશના માગધીને માગધી સંભળાતું હોય એમ લાગે. .. ચોખ્ખો આ અક્ષર હતો. અંદરમાં એક અક્ષર ફરે ત્યાં આખો શબ્દ ફરે એમ અર્થ ફરી જતો હોય છે. ચોખ્ખે ચોખ્ખું લાગે. જરાય અસ્પષ્ટ ન લાગે.

એટલે 'સિદ્ધપણે પરિણમ્યા તે અસિદ્ધપણે ક્યાંથી પરિણમે?' નીચે તો પ્રશ્ન રહેતો નથી. એ તો વિચારવાનો પ્રશ્ન નથી. 'સિદ્ધત્વપરિણમન પ્રવાહરૂપે સાદિઅનંત છે.' સિદ્ધદશામાં ગયા પછી સિદ્ધપણારૂપ પરિણમન સમય સમયની અવસ્થા, ત્યાં પણ સમય સમયની અવસ્થા છે, સાદિ અનંત કાળ પર્યંત અનંત સિદ્ધ અવસ્થાઓ આત્મામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. એ દશાઓ ક્યાંથી ઉત્પન્ન થઈ? કે આત્માની જે ચૈતન્ય ... છે એમાંથી ઉત્પન્ન થઈ છે. ચૈતન્ય ગાંસડી છે આત્મા. એમાંથી એ ઉત્પન્ન થઈ છે. કેટલી? કે અનંત કાળ પર્યંત. કેટલું દ્રવ્ય મહાન છે! કે જે અનંત કાળ સુધી અનંત સિદ્ધ અવસ્થાઓનો દાતાર છે. દાન દે છે. અનંત કાળ સુધી અનંત સિદ્ધ અવસ્થાઓનું દાન દે છે.

અહીંયાં એમ વિકલ્પ કરે કે સમ્યજ્ઞર્શન થવું બહુ અઘરું છે. કેમ થાય સમ્યજ્ઞર્શન. અરે..! પણ અનંત કાળ સુધી સિદ્ધદશા તારી અંદરથી પ્રગટે એવું છે. સમ્યજ્ઞર્શનની ક્યાં વાત કરે છે. એવો હિન વિચાર કરવા જેવો નથી કે સમ્યજ્ઞર્શન કેમ થાય? આ તો બહુ અઘરી વાત છે, કઠણ વાત છે. મૂળ તો શું છે કે જીવને મોહ મૂકવો મુશ્કેલ પડે છે, મોહને છોડવો મુશ્કેલ પડે છે એટલે એને કઠણ લાગે છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અનંત શક્તિથી. શ્રદ્ધા છે એ અનંત શક્તિથી કામ કરે છે. ઊંઘી શ્રદ્ધા પણ અનંત શક્તિથી કામ કરે છે. મૂળ એને ખોટું સાચું લાગે છે. એટલે સાચું દેખાતું નથી. આ શરીર, આ સંયોગો બધું એને સત્ય લાગે છે કે ખરેખર હું આવો જ છું. હું ફલાણો-ફલાણો જ છું અને આ બધા સંયોગોની અંદર બધું ઠીક થઈ જાય. બધું ઠીક રહે બસ! એની કલ્પના પ્રમાણે. ઠીકની કોઈ જાત નથી, કોઈ ધર્મ નથી. દરેકને પોતપોતાની કલ્પના છે, પોતાના પુણ્ય-પાપ અનુસારના વિકલ્પ

ઊઠે છે. યોગ્યતા અનુસાર. આ બધું ઠીક, આટલો જ હું, આવો જ હું. બસ. એટલામાં એણે આખી દુનિયાની સૃષ્ટિ કરી નાખી છે. હવે એ પક્કડમાંથી છૂટતો નથી. ભેંસના શિંગડામાં જઈને માથુ નાખ્યું છે. ભેંસ પણ નથી અને ભેંસનું શિંગડું પણ નથી. પણ એને એમ થઈ ગયું કે ભેંસના શિંગડામાં મારું માથુ ભરાઈ ગયું છે હવે હું બહુ મુંઝાઉં છું. હું તો બહુ મુંઝાઉં છું. સંસારમાં જીવ શું કરે છે? હું તો મુંઝાઉં છું, ભાઈ! બહુ મુંઝાઉં છું. મને તો મુંઝવણ થયા કરે છે. મને તો મુંઝવણ જ થયા કરે છે. પણ શેની મુંઝવણ છે તને? અનંત સિદ્ધ અવસ્થા સમય સમય થઈને અનંત કાળ પર્યંત પ્રગટ થાય એવી ચૈતન્ય ગાંસડી આત્મામાં. ગાંઠ ભરી છે. નીકળ્યા જ કરે. અને છતાં એમ ને એમ રહે પાછી. એના સામર્થ્યમાં કોઈ ફેર પડે નહિ.

‘સિદ્ધત્વપરિણમન પ્રવાહરૂપે સાદિઅનંત છે.’ એવું પરિણમન થાય એ સત્ય સ્વરૂપ છે. આત્માનું એ સત્ય સ્વરૂપ છે કે જેમાંથી સાદિઅનંતપણે સિદ્ધત્વદશા સમયે સમયે થયા જ કરે. એ સત્ય છે અને એ સાચું છે એ દેખાતું નથી. અને આ શરીર, મન, વાણી ને સંયોગ ને રાગ બધું દેખાય છે. બસ! આ જ છે. આટલું જ છે. સર્વસ્વપણે એ જ જોવામાં આવે છે. ‘સિદ્ધભગવાન સાદિ-અનંતકાળ પ્રતિસમય પૂર્ણરૂપે પરિણમ્યા કરે છે.’ એ પરિણમનની અંદર કોઈ હિનાધિકપણું થાય એવું બનતું નથી. એકસરખી સિદ્ધ અવસ્થા સદાયને માટે થયા જ કરે છે, પરિણમ્યા જ કરે છે.

‘જોકે સિદ્ધ ભગવાનને જ્ઞાનઆનંદાદિ સર્વ ગુણરત્નોમાં ચમક ઊઠ્યા જ કરે છે-ઉત્પાદવ્યય થયા જ કરે છે,...’ કહેવાય એમ કે સાદિઅનંત કાળ સિદ્ધ. પણ એમ નથી. એના સર્વ અનંત ગુણોમાં એનું પરિણમન ઉત્પાદ-વ્યય... ઉત્પાદવ્યય... ઉત્પાદવ્યય... સમયે સમયે, પ્રતિ સમયે... સમયે... સમયે.. થયા જ કરે છે. એક સમયની અવસ્થાનો વ્યય થાય, બીજા સમયની અવસ્થાનો ઉત્પાદ થાય, એનો પાછો વ્યય થાય એક સમયમાં. બીજા સમયની પર્યાયનો ઉત્પાદ થાય. આમ થયા જ કરે છે. ત્યાં પણ પરિણમન પલટ્યા જ કરે છે. પરિણમનમાં જે પલટવું છે એ પ્રકાર તો ત્યાં ને ત્યાં એમ ને એમ જ છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પર્યાય છે ને. પર્યાય એ સમય સમયની પરિણમનશીલ સ્થિતિ છે. એટલે વસ્તુનું એક અંગ જ એવું છે કે જે થયા જ કરે છે, બદલ્યા જ કરે છે. ભલે એવું ને એવું સિદ્ધ અવસ્થામાં બદલીને ઉત્પન્ન થાય છે, એવું

ને એવું ઉત્પન્ન થાય છે. પણ એનો અર્થ એમ નથી કે બદલતું નથી.

એક અરીસો હોય તો એ અરીસો પ્રતિબિંબ વગરનો જ્યારે જોવાય ત્યારે એમ લાગે કે આ અરીસાની એવી ને એવી દશા છે. એમ નથી. ત્યાં પ્રત્યેક પરમાણુ એના અનંત ગુણ સહિત ફર્યા જ કરે છે, બદલ્યા જ કરે છે. સ્થુળપણે એમ લાગે કે આ એમ ને એમ છે. આમાં કાંઈ ફેર નથી. પણ એમાં ફેર છે. એકસરખી અવસ્થા ત્યાં રહેતી નથી. બદલતી અવસ્થા છે. દેખાય છે એકસરખી.

એમ સાદિઅનંત કાળ પર્યંત સિદ્ધાત્માઓ એકસરખી અવસ્થાએ બિરાજમાન દેખાય સિદ્ધ અવસ્થામાં તોપણ સમયે સમયે પ્રતિસમયે .. અવસ્થા બદલીને નવી થાય છે, બદલીને નવી થાય છે, બદલીને નવી થાય છે. એ ઘણાને ખબર નથી. સંપ્રદાયમાં તો ઘણાને એ ખબર નથી. સિદ્ધદશામાં પાછું પરિણમન હોય? એમ કહે. એ તો સિદ્ધ થઈ ગયા. હવે પરિણમવાનું સંસારમાં જ હતું જાણે એમ લાગે. દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયથી વસ્તુનું સ્વરૂપ શું છે એ વિચાર્યું નથી. એ ખ્યાલ નથી. પર્યાય તો સદાય પરિણામે.

મુમુક્ષુ :- ..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલી દરકાર નથી. ખરેખર તો શાસ્ત્રની અંદર આવું તત્ત્વ પડ્યું છે.

એક સામાન્ય શોધખોળ કરવી હોય. શોધખોળ પાછળ આ નહિ કરોડો-અબજોના ખર્ચ કરે છે કે નહિ? અહીંયાં આપણે 'ભાવનગર'માં મીઠાનું છે. 'દહેરાદુન'માં પેટ્રોલનું છે. એમ એક એક ચીજ પાછળ એના કરોડો રૂપિયાના બજેટ કરે છે. સેંકડો માણસો કામ કરે એમાં. ભેજાનું દહીં કરે. એટલું વાંચે, એટલા પ્રયોગ કરે. એક ભૌતિક શોધખોળ. ત્યારે એને કોઈને કોઈ એની બ્રાંચ મળે. અનંત ગુણધર્મો છે એમાંથી કોઈ એક શાખા મળે એને. એમાંથી કાંઈ આત્માને સુખ થાય એવું કાંઈ છે નહિ. સુખનું પ્રયોજન નથી તોપણ આટલા લોકો મથે છે. તો એને પોતાના આત્માના સુખ માટે અંતરસુખમાં કેટલું જાવું? એની કિંમત કેટલી આંકવી? આ વિચારવા જેવું છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પર્યાય પરિણામે એટલે અવસ્થાથી અવસ્થાંતર થાય. સિદ્ધપર્યાયનો ઉત્પાદ થાય, એનો નાશ થાય. નવી સિદ્ધપર્યાયનો ઉત્પાદ થાય, એનો નાશ થાય, નવી સિદ્ધપર્યાયનો ઉત્પાદ થાય... એમ પ્રવાહપણે (પરિણામ્યા કરે છે). જેમ આ નળમાંથી પાણીનો પ્રવાહ નીકળે છે. તો પાણી કેવું સળંગ દેખાય છે? ધાર કેવી દેખાય? સળંગ એકધારી દેખાય. તો એનું એ પાણી છે? જ્યાંથી પાણી

નીકળે છે ત્યાં તેનું તે પાણી છે? કે એનું એ પાણી હોય તો નીચે ડોલ ભરાય નહિ. બરાબર છે? ત્યાં પાણી બદલતું જાય છે પણ દેખાતું નથી. બદલતું હોય એવું દેખાતું નથી. એકઘાર દેખાય છે, સળંગ ઘાર દેખાય છે અને તેવી ને તેવી તેટલી ને તેટલી દેખાય છે. તો પ્રવાહપણે ભલે એમ દેખાય તોપણ એની એક એક સમયની અવસ્થા જુઓ તો એક અવસ્થા છે એ બીજી અવસ્થા નથી. બરાબર છે કે નહિ?

મુમુક્ષુ :- વિચારવાનો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. વિચારવાનો પ્રશ્ન જ નથી. વિચારવાનું તો બહુ સ્થુળ દશામાં પૂરું કર્યું છે એ તો. છઠ્ઠે ગુણસ્થાનથી વિચાર બંધ કરી દીધા. મન ખલાસ થયું છઠ્ઠે ગુણસ્થાને. પછી વિચાર વિનાની દશા છે. પણ એ જે અસિદ્ધત્વ સુધી અધૂરી દશા છે, સિદ્ધત્વમાં પૂર્ણ દશા છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કેમકે પદાર્થ છે એ પ્રતિસમયે અવસ્થાથી અવસ્થાંતર થાય છે. કોઈપણ પદાર્થ અવસ્થાથી અવસ્થાંતર થાય છે. એ એનું સ્વરૂપ છે. જો સિદ્ધદશામાં ગયા પછી એમ ન થાય તો પદાર્થે એ પ્રકારનો એ અવસ્થાથી અવસ્થાંતર થવાના ધર્મનો ત્યાગ કર્યો એમ થાય.

મુમુક્ષુ :- જડત્વ આવી જાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જડત્વ આવી જાય. ચેતનપણું ન રહે. જોકે અવસ્થાંતર થવું તે ચેતનપણું નથી. એ તો જડને પણ થાય છે, આકાશને પણ થાય છે, કાળાણુને થાય છે, ધર્માસ્તિકાયને થાય છે. બધાય છએ દ્રવ્યો સમયે સમયે અવસ્થાથી અવસ્થાંતર થાય છે. ચાહે શુદ્ધપણે હો, ચાહે અશુદ્ધપણે હો, ચાહે ચેતન હો કે ચાહે જડ હો. એટલે ન પરિણામે તો જડ એમ નહિ. જડ પણ પરિણામે, ચેતન પણ પરિણામે. પણ પરિણામન ન હોય કોઈ પદાર્થને, ક્યારેય પણ પરિણામન ન હોય, સંસાર અવસ્થા હોય કે સિદ્ધ અવસ્થા, પરિણામન ન હોય એવું ન બને. એમ કહેવું છે. પરિણામન તો હોય, હોય ને હોય જ.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જોવા જાતા નથી. જોતા નથી એમ નહિ જોવા જાતા નથી. જોવે છે તો બધું પણ પોતામાં જોવે છે. ક્યાં? આમેય જીવ તો ખરેખર તો પોતામાં જ જોવે છે પણ એને એમ લાગે છે કે હું ત્યાં જોઉં છું. કેમકે જોવા જાય છે એ. એટલે એને એવો ભ્રમ થાય છે કે હું ત્યાં જોઉં છું... હું ત્યાં જોઉં છું...

હું ત્યાં જોઉં છું. જોવે છે તો અહીંયાં. પોતામાં જ જોવે છે. ક્યાંય બહાર જોતો નથી. જોવાનું કાર્ય ક્યાં થાય? પોતામાં જ થાય છે. તો એમાં તો આખું વિશ્વ છે એ પ્રતિબિંબિત થાય છે. છન્નસ્થને તો આવરણ હોવાથી કેટલાક જોયોનું પ્રતિબિંબ પડે છે. અહીંયાં સિદ્ધ અવસ્થામાં તો સર્વ જોયોનું પ્રતિબિંબ પડે છે. એટલે બધું જોવે છે. નથી જોતા એ પ્રશ્ન નથી. બધું જોવે છે. છતાં પોતાના સ્વરૂપસ્થિરતાથી વિચલિત થતા નથી. એમ છે.

બારમા ગુણસ્થાનથી અવચિળ દશા છે. ચારિત્રની સ્થિરતા-અસ્થિરતાની જે પરિણતિ છે એ સ્વરૂપમાં સ્થિર થઈ ગઈ. પછી કાંઈ ફેરફાર થાય નહિ. યથાખ્યાત ચારિત્રગુણ બારમા ગુણસ્થાને પૂર્ણ શુદ્ધ પરિણમ્યો. વીતરાગ. બારમા ગુણસ્થાને એ વીતરાગદશા છે. પૂર્ણ વીતરાગદશા છે. તેરમામાં? તો પૂર્ણ વીતરાગદશા. ચૌદમામાં? પૂર્ણ વીતરાગદશા. સિદ્ધમાં? પૂર્ણ વીતરાગદશા. બધે એકસરખી પૂર્ણ વીતરાગદશા છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એટલે એમના જ્ઞાનમાં બધું દેખાઈ ગયું છે. ભવિષ્યનું પણ. જોકે જ્ઞાનમાં દેખાઈ ગયું છે એ તો થવાનું છે ને દેખાય ગયું છે. થવાનું છે તે સ્વતંત્ર, દેખાણું છે તે સ્વતંત્ર. જ્ઞાનના આધીન જે દેખાય છે તે પદાર્થો નહિ અને પદાર્થોને આધીન જ્ઞાન નહિ. છે સ્વતંત્ર. પણ એમણે જોયું છે અને આપણને ખબર નથી એટલે એમ કહે છે કે એમણે જે જોયું છે, થવાનું છે એમ જોયું છે અને એમ થવાનું છે. માટે એમાં ફેરફાર કરવાની આકુળતાને તું છોડ એમ કહેવું છે. જે જીવ તીવ્ર આકુળતા કરે છે કે આમ નહિ ને આમ કરવું જોઈએ, આમ નહિ ને આમ થવું જોઈએ, આમ નહિ ને આમ કરવું જોઈએ. એને કહે છે કે છોડ, ભાઈ! જ્ઞાનીએ દીકું છે એમ જ થવાનું છે. બીજું કાંઈ થવાનું નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કથન વ્યવહારનું છે. કથન વ્યવહારનું છે. પરિણામ નિશ્ચય છે. પરિણામ તે નિશ્ચય પરિણામ છે. પણ એમ કથન વ્યવહારનું છે. કથન કેમ વ્યવહારનું કલ્પું? કે એક તો પર્યાયનું કથન છે. અને બીજું, એમાં પરની...

(૩૦.૦૦ મિનિટ પછી સમજાતું નથી.)

તા. ૧૬-૦૮-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૧૯
પ્રવચન નં. ૩૩૩

પ્રશ્ન : અનંત કાળના દુખિયારાં અમે; અમારું આ દુઃખ કેમ મટે?
ઉત્તર : ‘હું જ્ઞાયક છું, હું જ્ઞાયક છું, વિભાવથી જુદો હું જ્ઞાયક છું’ એ રસ્તે જવાથી દુઃખ ટળશે અને સુખની ઘડી આવશે. જ્ઞાયકની પ્રતીતિ થાય અને વિભાવની રુચિ છૂટે-એવા પ્રયત્નની પાછળ વિકલ્પ તૂટશે અને સુખની ઘડી આવશે. ‘હું જ્ઞાયક છું’ એમ ભલે પહેલાં ઉપલક્ષણે કર, પછી ઊંડાણથી કર, પણ ગમે તેમ કરીને એ રસ્તે જા. શુભાશુભ ભાવથી જુદા જ્ઞાયકનો જ્ઞાયકપણે અભ્યાસ કરીને જ્ઞાયકની પ્રતીતિ દઢ કરવી, જ્ઞાયકને ઊંડાણથી પ્રાપ્ત કરવો, તે જ સાદિ-અનંત સુખ પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય છે. આત્મા સુખનું ધામ છે, તેમાંથી સુખ મળશે. ૪૧૯.

...અને જો કોઈ સુખનો ઉપાય ન કરું તો કેટલો અનંત કાળ દુઃખમાં જશે એનો છોડો દેખાતો નથી. દુઃખનો કોઈ છોડો દેખાતો નથી. એવું જેને લાગ્યું છે અને એ દુઃખની વેદનામાંથી જેને ભાવના અને જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થઈ છે એવા જીવને અહીંયાં જે ઉત્તર આપ્યો છે એ એના આત્મામાં ઉતરેલી ચીજ છે.

‘ઉત્તર : ‘હું જ્ઞાયક છું, હું જ્ઞાયક છું, વિભાવથી જુદો હું જ્ઞાયક છું’ આટલી વાત લીધી છે. જે કાંઈ કરવાયોગ્ય કાર્ય છે તે આટલું જ છે. આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ હોવાને લીધે માત્ર જાણવું એટલું જ એનું કાર્ય છે, એટલી જ કાર્યની મર્યાદા છે. આથી વધારે કાર્ય કરી શકવાની કોઈ મર્યાદા આત્મામાં નથી. તેથી માત્ર હું જ્ઞાયક છું. અને જ્ઞાયક છું એટલે વર્તમાન વર્તતા વિભાવથી પ્રત્યક્ષ જુદો છું. ચાલતા રાગાદિ ભાવથી પ્રત્યક્ષ જુદો છું એનું નામ, એવા પ્રકારનું નામ જ્ઞાયક છું. અસ્તિ-નાસ્તિ બેય લીધી છે.

ચાલતા વિભાવમાં પણ હુંપણું થાય અને જ્ઞાયકમાં પણ હુંપણું થાય એવું બનતું નથી. વિભાવમાં હુંપણું થાય છે તો જ્ઞાયકમાં હુંપણું થતું નથી, જ્ઞાયકમાં હુંપણું થાય તો વિભાવમાં હુંપણું થતું નથી. અથવા પોતાની હું એટલે હયાતી. હું... હું... હું... હું... એવો આસ્તિક્ય ભાવ. હું હું.. એવો આસ્તિક્ય ભાવ, રાગમાં જ્યાં સુધી

અનુભવગોચર થાય છે અથવા ભાસ્યમાન થાય છે ત્યાં સુધી જ્ઞાયકનો પત્તો લાગતો નથી. અને ત્યાંથી પાછા વળીને, જુદા પડીને જ્ઞાયકસ્વભાવમાં હુંપણું થાય છે ત્યારે રાગાદિ ભાવમાં હુંપણું માલૂમ પડતું નથી.

એ રસ્તે જવાથી, વિકલ્પ કરવાથી, વિચાર કરવાથી એવી વાત નથી લીધી. પણ એ રસ્તે જવાથી દુઃખ ટળશે અને સુખની ઘડી આવશે. દુઃખ મટવાનો આ એક જ ઉપાય છે. બીજો કોઈ ઉપાય નથી. દુઃખ ભલે અનેક પ્રકારના હો. ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના દુઃખ હો, પણ એ બધાનો ઉપાય આ એક જ છે. ગમે તે નિમિત્તે, ગમે તે બાદ્ય દુઃખ થયું હોય પણ દુઃખ તો દુઃખ જ છે. દુઃખનો એક પ્રકાર છે તેથી તેના મટવાનો પણ એક જ પ્રકાર છે. જુદા જુદા કારણથી દુઃખ થાય છે પણ દુઃખ તો દુઃખ એક પ્રકારનું દુઃખ છે. જીવનો આકુળિત પરિણામ, આકુળતાભાવ તે દુઃખ છે.

વસ્તુના સ્વરૂપની પ્રતીતિ કરે, વિચારપૂર્વક પ્રતીતિ કરે, કે મારામાં તો જ્ઞાન, સુખ, આનંદ આદિ અનંત ગુણો ભરપૂર છે. અનંતઆનંદ અને અનંતજ્ઞાન મારામાં ભરેલું છે, રહેલું છે. અને મારાથી બહાર જેટલા પદાર્થો દેખાય છે ત્યાં ક્યાંય હું નથી કે મારાપણું નથી. જે મારું નથી એની ચિંતા ને વિકલ્પ શો? અને જે મારું છે એમાં તો કોઈ બાધા કરી શકે એવું છે નહિ. પછી એની ચિંતા ને વિકલ્પ શો?

જે પરિણામ નિર્વિકલ્પ થાય છે એનું કારણ કે બધી ચિંતા મટે છે એટલે નિર્વિકલ્પ થાય છે. સંયોગની, રાગની, પરની ચિંતા રહે અને નિર્વિકલ્પ થાય એવું તો બની શકવાનું નથી. સમાધાન .. હોય છે કે આ કાંઈ ચિંતાનો વિષય નથી. તેથી મારા નિર્વિકલ્પ સ્વરૂપમાં, નિર્વિકલ્પ સ્વરૂપના આશ્રયે હું નિર્વિકલ્પ થઈને રહું. મને કોઈપણ દુઃખી થવાની જરૂર નથી.

જેમ કોઈ કહે કે, ભાઈ! ફલાણી જગ્યાએ આમ થયું પણ એ બાજુ ઘણું નુકસાન થયું છે. પણ તમારું એ બાજુ કાંઈ નુકસાન નથી થયું. એક ઘડાકો થયો. તમારા રહેણાંકના એરિયામાં ઘડાકો થયો અને કેટલાક મકાનો પડી ગયા છે. તો માણસને પોતાના મકાનનું દુઃખ છે. મારું મકાન પડી જાય તો મને દુઃખ છે. તમારું મકાન સાજુ છે પછી કાંઈ? પછી કાંઈ વાંધો નહિ, પછી કાંઈ ચિંતા નહિ, પછી કાંઈ દુઃખ નહિ. એટલે જ્યાં મમત્વ છે ત્યાં દુઃખ છે.

હવે અહીંયાં એટલી પ્રતીતિ કરવાની છે કે મારું કેટલું? અને હું કેટલામાં? બસ. ચાલતો રાગ એ પણ આત્મા નહિ-પોતે નહિ, આત્મા એટલે પોતે નહિ તો પછી એથી આગળની ચીજ પોતે કેવી રીતે છે? કે પોતાને કેવી રીતે છે? બસ! આટલો

સવાલ છે. દુઃખ મટવાની વિધિ છે. દુઃખથી છૂટવું હોય એને આ વાત ગમે ત્યારે પણ આત્મામાં સ્થાન પામે તો જ દુઃખથી છૂટાય નહિતર દુઃખથી ન છૂટાય એ વસ્તુની સ્થિતિ છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બસ, આ તો સીધી સાદિ વાત છે કે આ રસ્તે જા. હું જાયક છું અને વિભાવથી પણ હું ભિન્ન છું એ રસ્તે જા. એ રસ્તે જતાં દુઃખ ટળશે, સુખની ઘડી આવશે. એટલે સુખ શરૂ થશે. ઘડી આવશે એટલે ત્યારથી તારુ સુખ શરૂ થશે. સાદિઅનંત કાળ પર્યંત તારું સુખ શરૂ થશે.

રસ્તે જવું એનો અર્થ અહીંયાં કરે છે હવે. રસ્તે જવું એટલે શું? કે 'જાયકની પ્રતીતિ થાય અને વિભાવની રુચિ છૂટે...' બહુ ટૂંકામાં પણ ઘણી વાત લખી છે. જાયકની પ્રતીતિ થાય, જાયક જ છું એવી પ્રતીતિ થાય. માત્ર જ્ઞાતા છું, માત્ર જાણનાર છું, જ્ઞાનમાત્ર જ છું એવી જ્યારે પ્રતીતિ થાય. એ વિકલ્પ થાય એમ નથી લીધું, એવો વિચાર આવે એમ નથી લીધું, એવી પ્રતીતિ થાય કે જાયક જ છું. અને વિભાવમાં આકુળતા ને દુઃખ હોવાથી એની રુચિ છૂટે. વિભાવમાં આકુળતા છે, વિભાવમાં દુઃખ છે. એ પ્રત્યક્ષ અનુભવગોચર વિષય છે. દુઃખ છે એ અનુભવવાનો વિષય છે. અનુભવથી એ પ્રત્યક્ષ છે કે દુઃખ જ છે. તો એની રુચિ છૂટે. બેય સાથે સાથે છે. જાયકની પ્રતીતિ અને વિભાવની અરુચિ બેય સાથે છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એવો પ્રયત્ન છે ને. લીધું છે. એવા પ્રયત્નથી 'એવા પ્રયત્નની પાછળ વિકલ્પ તૂટશે અને સુખની ઘડી આવશે.' પ્રયત્ન કરવાનો સવાલ છે. વિચાર-વિકલ્પ કરવાનો સવાલ નથી. પણ પ્રયત્ન કરવાનો સવાલ છે.

જે અનુભવ કરી રહ્યો છે. રાગમાં, વિભાવમાં, રુચિથી હુંપણાનો અનુભવ કરી રહ્યો છે. એને કહે છે કે જરાક અંતર અવલોકન કરીને ઊંડાણમાં જઈને જોતો ખરો કે તું જાયક છો કે તું રાગાદિ ભાવ છો? બેય તું નથી. તું જાયક છો એવી તને પ્રતીતિ થશે. તારું હુંપણું તને ત્યાં માલૂમ પડશે. તારી હયાતી જ્ઞાનાદિ ભાવમાં-સ્વભાવમાં છે એમ તને જણાશે. એમ લાગશે તને કે હું... હું... હું... હું... હું... હુંપદ મારું જ્ઞાનમાં છે. મારું પદ રાગમાં નથી. આટલું તને અવશ્ય જણાશે.

જોવાનો પ્રયત્ન ન કરે તો તો જે પરિસ્થિતિ ચાલી રહી છે એ જ ચાલુ રહેશે. અને જોવાનો પ્રયત્ન કેમ ન કરે? કે એનું દુઃખ ન લાગે તો ન કરે. દુઃખ લાગે તો દુઃખ ટાળવાનો ઉપાય કર્યા વિના કોઈ રહે નહિ. આ તો જીવનો સ્વભાવ છે.

કે જીવને દુઃખ લાગે અને એને ટાળવાનો એ પ્રયત્ન ન કરે એવું તો કોઈ દિવસ બનતું નથી. ન લાગે તો એનો પ્રયત્ન ઊપડે જ નહિ. આ સીધી વાત છે. ભલે ન્યાયથી વાત સંમત કરવા જેવી લાગે કે વાત તો શાસ્ત્રમાં જે કહે છે એ બરાબર છે. પણ પોતાને જ્યાં સુધી દુઃખ ન લાગે ત્યાં સુધી એ દુઃખ મટાડવાનો કોણ ઉપાય કરે? કે કોઈ ઉપાય નહિ કરે.

‘એવા પ્રયત્નની પાછળ વિકલ્પ તૂટશે અને સુખની ઘડી આવશે. ‘હું જ્ઞાયક છું’...’ હવે વિધિનો જરા વિસ્તાર કરે છે-એની વિગત આપે છે. આ તો એવો બોલ લીધો છે કે બહુ શરૂઆતવાળાને બહુ શરૂઆતથી આગળ વધવું કેવી રીતે? એ વિધિના વિષયમાં ચોખ્ખી લાઈનદોરી આપી છે. “હું જ્ઞાયક છું” એમ ભલે પહેલાં ઉપલક્ષણ કરે,....’ ઉપલક્ષણ કરે એટલે ઉપર ઉપરથી એવો તને વિચાર પહેલા આવશે, એનો વિકલ્પ આવશે પણ એ વિકલ્પ આવે છે, વિકલ્પ થાય છે કે હું જ્ઞાયક છું માટે સંતોષ થઈ જાય કે હું જ્ઞાયકનો વિકલ્પ કરું છું. રાગથી હું ભિન્ન છું, રાગ તે હું નહિ. હું જ્ઞાયક, રાગ તે હું નહિ એવો તને વિકલ્પ આવશે. એવું ઉપલક્ષણ પહેલા ભલે તું કર પણ ત્યાં કાંઈ અટકવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. હજી કોઈ કાર્ય થયું છે એમ ત્યાં સમજી લેવાનું, માની લેવાનું પણ નથી કે હું ક્યાં બીજો વિચાર કરું છું? હું તો જ્ઞાયકનો વિચાર કરું છું. એવું બને છે એટલે.

કોઈ કોઈ જીવોને એવું બને છે કે સંસારમાં પહેલા અનેક પ્રકારના ધા-ઉધામા કર્યા હોય. વેપારી હોય એટલે વેપાર-ધંધા મોટા કર્યા. આખી જિંદગી સંયોગનો રસ લીધો હોય. સંયોગનો રસ એટલે પાપના પરિણામ, હોં! આખી જિંદગી અનેક પ્રકારના તીવ્ર પાપના પરિણામ થયા હોય. પછી કુદરતી વ્યવસાયથી ઉદયમાં ફેરફાર થાય અને વ્યવસાયથી જુદા થવાનું થાય. વ્યવસાય બંધ થાય. અમુક ઉંમરે તો દરેકને વ્યવસાય છોડવો પડે. શરીરની પણ કામ કરવાની મર્યાદા હોય છે. મનની પણ કામ કરવાની મર્યાદા હોય છે. અથવા મનમાં ગમે એટલી હોંશ હોય પણ શરીરની મર્યાદા જ્યાં આવે ત્યાં પછી કોઈ એ ક્ષેત્રની અંદર ઊભા રહેવાનું બનતું નથી. ત્યારે એને આ વિષય મુમુક્ષુની ભૂમિકાનો મળે છે કે પોતે જ્ઞાયક છે. આત્માનો વિચાર, સ્વરૂપનો વિચાર, સ્વરૂપનું ચિંતવન એ કરવા યોગ્ય છે અને એ કરે. તો એને એમ લાગે કે મેં આગળનું ઘણું છોડીને આ હવે હું મારી લાઈન ફેરવી નાખી છે. તો વળી પાછી એ આપત્તિ મોટી છે. એ આપત્તિ મોટી છે એની.

આ તો હજી શરૂઆતમાં હું જ્ઞાયક છું અને હું રાગાદિથી જુદો છું એવો જે વિચાર ઉપલક્ષ ઉપલક્ષણ થાય છે એમાં એને કાંઈ વિશેષતા માની લેવાની જરૂર

નથી. અથવા ઉપલક છે એ ઉપલક છે, હજી અંતરના ઊંડાણમાં એ ઊતર્યું નથી. એ વાત જો પોતાના લક્ષમાં હોય તો એ ત્યાં અટકે નહિ. નહિતર એને અટકવાનું અવશ્ય બની જાય છે.

મુમુક્ષુ :- ઉપલકને ઓઘસંજ્ઞા કહી શકાય?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ ઓઘસંજ્ઞામાં છે હજી. જ્યાં સુધી ઉપલક કરે છે ત્યાં સુધી હજી ઓઘસંજ્ઞામાં છે. ઓઘસંજ્ઞામાં તો અનાદિથી છે જીવ. અને ઓઘસંજ્ઞામાં તો બીજી ક્રિયા પણ કરે. અને ઓઘસંજ્ઞામાં સ્વરૂપનો વિકલ્પ, સ્વરૂપનું ચિંતવન, સ્વરૂપની વિચારણા, વિકલ્પ આ બધું ચાલે. હવે અહીંથી આગળ વધવાનું છે. અહીંયાં અટકવાનું નથી. ભલે આગળ વધનાર જીવ હોય, સમ્યક્દર્શન પર્યંત પહોંચનાર જીવ હોય એવા જીવને પણ શરૂઆત થાય ત્યારે ઉપલકપણે પહેલા આ વિચાર શરૂ થાય છે. પણ એના ઉપર એનું જરાય વજન હોતું નથી. આ એની યથાર્થતાનું લક્ષણ છે.

અથવા બહુ સ્પષ્ટપણે બીજી રીતે વિચારીએ કે કોઈ જીવ, કોઈ મુમુક્ષુ આત્માના સ્વરૂપનો વિચાર, ચિંતવન કરે છે, જ્ઞાયક છું એવા વિકલ્પ એને આવે છે કે કરે છે કે આવે છે, જે કહો એ, એની યથાર્થતા અને અયથાર્થતાને કેવી રીતે સમજી શકાય? કે એ વિકલ્પ ઉપર અને એ પ્રકારના ભાવો ઉપર જો એનું વજન હોય તો તે જ્ઞાયકના વિકલ્પ કરતો હોય તોપણ અયથાર્થ છે અને એવા વિકલ્પ થવા છતાં એના ઉપર એનું વજન ન હોય તો એ નક્કી ત્યાંથી આગળ વધીને અંતરના ઊંડાણમાં જશે. માટે એ પ્રારંભની પરિસ્થિતિ એની યથાર્થ છે.

ફરીથી. શરૂઆતમાં ઉપલકપણે જ્ઞાયકના વિચાર શરૂ થાય છે. તો કોઈ જીવ એ જ વિષયના ઊંડાણમાં જઈને અનુભવ સુધી પહોંચે છે, તો કોઈ જીવ એવા વિકલ્પ કરીને પાછો ત્યાં ને ત્યાં અટકી જાય છે અથવા પાછો વળી જાય છે. પછી ત્યાં બહુ ટકી ન શકે. બહુ બહુ તો આયુષ્ય પર્યંત ટકે. પછી તો ભવાંતર થતા ભાવાંતર થઈ જ જાય. ભવાંતર થતાં પાછું ભાવાંતર થઈ જાય. કેમકે ઉદય બદલાઈ જાય. સંયોગની દૃષ્ટિ છૂટી નથી એટલે એ સંયોગની સાથે લપેટાઈ જાય પાછો. પણ બેયને ઉપલકપણે જ વિચાર થયા છે ને એક આગળ નથી વધતો અને એક આગળ વધે છે ત્યાં શું કારણ છે?

જેને એના ઉપર વજન આવ્યું એણે અયથાર્થ પદ્ધતિથી આ વિષયમાં પ્રવેશ કર્યો છે. જેને એના ઉપર જરાય વજન નથી પણ એને ખ્યાલ છે કે મારે આના અનુભવ સુધી પહોંચવું છે, એને તો એ જ્ઞાયકની વિચારણા શરૂ થઈ છે, વિકલ્પ ચાલ્યા છે તોપણ એના ઉપર એનું વજન રહેતું નથી. આ એને આગળ વધવાનું

લક્ષણ બતાવે છે અથવા યથાર્થતાનું લક્ષણ આ છે.

મુમુક્ષુ :- ઓલાને પાટો બદલાય છે અને ઓલાને પાટો ઈનો ઈ રહે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઓલાને તો આગળ વધવાનું થાય છે. એક જણ આગળ વધે છે. કેમકે એને વર્તમાન પરિસ્થિતિમાં જરાય સંતોષ નથી કે આ હું પહેલા કરતા ઠીક કરું છું એવી એની નજર નીચે નથી. એની નજર ઊંચે છે કે જે અભેદ નિર્વિકલ્પ અનુભવ જ્ઞાયકનો જોઈએ એ હજી જ્યાં સુધી નથી ત્યાં સુધી આ દિશામાં વિચાર આવ્યો તેથી શું? વિકલ્પ થયો તેથી શું? એમ એને લાગ્યા વિના રહે નહિ. આ સીધી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- ત્યાં દુઃખ છે એવું ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. યથાર્થ અભ્યાસ હોય તો. બહુ ઉપલકપણામાં હજી એટલું દુઃખ ન લાગે. પણ જરાક ઊંડાણમાં જાય. ઊંડાણનો અર્થ અનુભવ છે. આપણે આગળ એક વખત ચર્ચા કરી ગયા છીએ. ઊંડાણનો અર્થ અનુભવ છે. જરાક અનુભવને પકડે તો એના વિકલ્પની અંદર એને દુઃખ છે. બીજા વિભાવથી તો દુઃખ છે પણ જ્ઞાયકના વિકલ્પમાં દુઃખ છે.

મુમુક્ષુ :- દુઃખનો પ્રકાર એક જ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- દુઃખ તો આકુળતા. આકુળતા લક્ષણ દુઃખ. દુઃખનું આ સ્વરૂપ છે. જેમાં આકુળતા છે તે દુઃખ છે. એ પછી ગમે તે પ્રકારથી હોય પણ આકુળતા તે આકુળતા જ છે. સામાન્ય.

મુમુક્ષુ :- બંનેમાં દુઃખ છે. યથાર્થમાં જીવને દુઃખ લાગ્યું હોય તો ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- દુઃખમાં કેમ અટકે? અને દુઃખમાં કેમ ઠીકપણું માને? પણ જેને એ પ્રકાર નથી એની નજર નીચે હોય છે. તો શું કે પહેલા તો એમ કે આખી જિંદગી આપણે આ વિચારમાં અને આ પ્રકારમાં આવ્યા નહિ. હવે સારું ચાલો આત્માનું તો ચિંતવન કરીએ છીએ. વિચાર તો આત્માના આવે છે અને શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે પહેલા ઉપલકપણે કર. તો આપણે ઉપલકપણે શરૂ તો કર્યું. એમ એનું જ્યાં વજન રહે છે ત્યાં એ ભૂલ ખાઈ ગયો. આ એક પાછી નવી ભૂલ કરી અહીંયાં આવીને પણ. જ્ઞાયકના સ્વરૂપનો વિચાર કરીને એક નવી ભૂલ પાછી ઊભી કરી. એટલે એ અવસ્થામાં આવવા માટે એક પાછો પ્રતિબંધ-અવરોધ ઊભો થયો. એ ભૂલ મટે તો આગળ વધે. ભૂલ ન મટે તો આગળ વધી શકે નહિ. પાછળ જવાનો પ્રસંગ આવે એને.

મુમુક્ષુ :- દર્શનમોહની વૃદ્ધિ થાય છે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. જ્યારે વર્તમાન અવસ્થા ઉપર વજન વધે ત્યારે દર્શનમોહ વધે. અથવા દર્શનમોહ વધે અને વર્તમાન અવસ્થા ઉપર વજન વધે. એમ. બેય એકસાથે જ છે એ તો. દર્શનમોહની ત્યાં તીવ્રતા છે.

મુમુક્ષુ :- ઓલાને દર્શનમોહનો નાશ થતો જાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઓલાને દર્શનમોહ ગળતો જાય છે. એનું લક્ષ જ્ઞાયક ઉપર છે. જેનું લક્ષ જ્ઞાયક ઉપર છે એનું લક્ષ જ્ઞાયકના વિકલ્પ ઉપર નથી. અને જેનું લક્ષ જ્ઞાયકના વિકલ્પ ઉપર છે એનું લક્ષ જ્ઞાયક ઉપર નથી. એમ. બે જુદી જુદી વસ્તુ છે.

મુમુક્ષુ :- દર્શનમોહ વધે એ તો ઘાતિમાં ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ઘાતિ જ છે. ઘાતિમાં જ છે. પણ પાપ અને પુણ્ય તો શું છે કે કષાયની તીવ્રતા-મંદતા ઉપર એનો આંક લેવામાં આવે છે. આમ તો મિથ્યાત્વનું સૌથી મોટું પાપ છે. પણ એ લોકો નથી સમજતા. કષાયની તીવ્રતાને પાપ સમજે છે, કષાયની મંદતાને ... નથી કરવો. અહીંયાં તો એટલો જ હિસાબ કરવો છે, યથાર્થ છે કે અયથાર્થ છે.

જ્યારે જીવ જ્ઞાયક સ્વરૂપનો વિકલ્પ અને વિચાર કરે છે તો જો યથાર્થ હોય તો ઉપલક્ષ્યપણે વિચાર કરીને પછી એના ઊંડાણમાં જશે. પ્રારંભ તો ઉપલક્ષ્યપણથી થશે. એટલે એમ કે ભલે તું ઉપલક્ષ્યપણે કર. શું લીધું? “હું જ્ઞાયક છું” એમ ભલે પહેલાં ઉપલક્ષ્યપણે કર,...’ એવી ઉપલક્ષ્યપણે તને શરૂઆત થાય તો એનો બહુ વાંધો નથી. પણ ‘પછી ઊંડાણથી કર,...’ ઊંડાણથી કરતાં એના અનુભવમાં જા કે તને શું અનુભવાય છે? જો તેં એમ વિચાર કર્યો કે હું જ્ઞાયક છું. તો હું જ્ઞાયક છું તેવો તને અનુભવ છે? કે હું જ્ઞાયક છું એવા વિકલ્પનો તને અનુભવ છે? અથવા તને જ્ઞાનથી અનુભવ છે? અનુભવને તારા જ્ઞાન સાથે સીધો સંબંધ છે? કે અનુભવને રાગ સાથે સીધો સંબંધ છે. એક.

હુંપણું જ્ઞાનમાં છે તારું કે હુંપણું રાગમાં છે તારું? કેમકે હુંપણું તો તને અનુભવાય જ છે. અનુભવનો અર્થ શું છે? કે હુંપણું તો તને અનુભવાય છે. એટલે ક્યાંક અનુભૂતિનો અર્થ હુંપણું એવો કરવામાં આવે છે. જેમ જ્ઞાન કરવામાં આવે છે એમ સત્તા કરવામાં આવે છે. એનું કારણ એ છે કે હું છું એમ અનુભવનો એ વિષય છે. અનુભવનું વાચ્ય એ છે કે હું છું. તો ઉપલક્ષ્યપણે થયું... હું છું શેમાં થયું? વિકલ્પમાં કે જ્ઞાનમાં? ક્યાં હુંપણું થયું? જરાક તારા અનુભવના ઊંડાણમાં જા. માત્ર ઉપર ઉપરથી જ્ઞાયક છું... જ્ઞાયક છું... જ્ઞાયક છું... જ્ઞાયક છું... કરીને રોકાય જાય

અને હું જ્ઞાયક-જ્ઞાયક કરું છું. એમ નહિ. એટલેથી અટકી જામાં. એટલો વિચાર, એટલો પ્રકાર એ પર્યાપ્તિ નથી. અથવા એ કાંઈ નથી એમ લઈ લે. એના ઉપર જો તારે વજન ન લેવું હોય તો એમ ગણી લે કે એ તો કાંઈ નથી. આ તો એક વિકલ્પ આવે છે. આમાં હજી કાંઈ નથી. એના ઊંડાણમાં જવાની મારે આવશ્યકતા છે, જરૂર છે એમ એને જરૂરિયાત ભાસવી જોઈએ. તો આગળ વધે.

મુમુક્ષુ :- .. સહજ પરિણતિ એટલે પહેલા તો ઘણો પ્રયત્ન કરવો પડે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વિકલ્પપૂર્વક કૃત્રિમ પ્રયત્ન પહેલા કરવો પડે છે. હા. એ બરાબર .. છે. કેમકે કૃત્રિમતામાં ઊભો છે તો અકૃત્રિમ પ્રયત્ન ક્યાંથી સીધો લાવશે? જ્યાં જે એની પાસે સાધન છે એ સાધનનો જ પ્રયોગ કરશે. પછી એ પ્રયોગ કરતાં એને ખ્યાલ આવશે કે આ પ્રયોગથી આગળ વધવાનું છે. આ કાંઈ પૂરતી વાત નથી. તો આગળ વધશે.

મુમુક્ષુ :- આ ... વાસ્તવિક છે કે આ આમ જ હોય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બીજી રીતે એ તો વિધિમાં કાંઈ આઘુપાછ ચાલે એવું નથી.

મુમુક્ષુ :- ... અને પછી ધીમે ધીમે ધીમે આમ આવે.. એવી તો બીજે કોઈ ચોખવટ નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ચોખવટ નથી, એટલી બધી ચોખવટ નથી. એટલે તો 'ગુરુદેવે' બહુ પ્રશંસા કરી હતી ને. આ ગ્રંથની પ્રશંસા વિશેષ કરવાનું કારણ એ હતું કે કેટલીક વાત માર્ગની વિધિની બહુ સૂક્ષ્મ છે. છતાં બહુ સાદી ભાષામાં, કોઈ શાસ્ત્રની પરિભાષા અને મોટા મોટા શબ્દો વગર એકદમ સાદી ભાષામાં મૂળભૂત અને ઉપયોગની ચીજ (આવી ગઈ છે). મુમુક્ષુને કેવી રીતે આગળ વધવું? એવી મુમુક્ષુના ઉપયોગની ચીજ ચોખ્ખી મૂકી દીધી છે.

નહિતર અધ્યાત્મનો આવો સૂક્ષ્મ વિષય ભાષામાં મૂકવો એટલું બધાને માટે સહેલું નથી. કેટલાક કોઈ કોઈ જ્ઞાનીઓનું એ સામર્થ્ય હોય છે. અજ્ઞાનીનું તો એ સામર્થ્ય નથી. કેમકે એણે એ રસ્તો જોયો નથી કે બતાવે. જેણે જે રસ્તો જોયો નથી એને બતાવવાનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતો નથી. પણ જ્ઞાનીમાં પણ બધા કરે એવું નથી હોતું. એવો વાણીનો યોગ, એવા વચનના યોગ સાથેના ક્ષયોપશમનો વિકાસ એ બધું હોય, એ પ્રકારનું સામર્થ્ય હોય તો વાત બહાર આવે, નહિતર એમના પરિણામનમાં રહી જાય એ એનું કામ કરીને ચાલ્યા જાય. એનો લાભ જગતને મળતો નથી. જ્યારે એવો યોગ હોય છે ત્યારે એવો યોગ ક્વચિત જ હોવાથી એની ઘણી કિંમત મૂકવામાં આવે છે, બહુ કિંમત એની મૂકવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :- ... એ સ્વરૂપમાં પરિણમન થાય ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા સાચી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- ઉપલક્ષણો કેમ કરે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઉપલક્ષણો એટલે શું છે કે જો પોતાને ફિક્કર થઈ છે કે આ વિભાવરસ છે એ વિસ્મૃત રસ છે એ મને નુકસાનનું કારણ છે એવી ચિંતા ને ફિક્કર જેને છે. એને થોડી જાગૃતિ આવવી જોઈએ કે હું જ્ઞાયક છું એ વાત હું સમજ્યો છું તો કેમ ચૂકાઈ જવાય છે? કેમ વિસ્મૃત થઈ જાય છે? એમ એકદમ એની સ્મૃતિમાં, સંભાળમાં અને સાવધાનીમાં આવવું જોઈએ. જેમ કોઈ ચીજ હાથમાંથી પડી જાય તો ખોવાઈ જાય. એને એની સંભાળ લેવાનો ભાવ આવે છે ને? કે આ પડી ન જવી જોઈએ, આ પડી ન જવી જોઈએ. એમ પોતે વિભાવરસમાં ચાલ્યો ગયો, અરે..! નુકસાનમાં ગયો. હું તો જ્ઞાનમાત્ર છું, જ્ઞાયકમાત્ર છું. મારે તો એ લાઈન પકડવાની છે.

અને બીજું શું છે કે જે વિભાવરસમાં ચાલ્યો જાય છે એનું પણ એ કારણ છે કે એણે ભૂતકાળમાં એની ઘણી કિંમત આપી દીધેલી છે. ઘણી કિંમત આંકી દીધી છે. જે શુદ્ધ છે, નિર્મૂલ્ય છે. જેની કાંઈ કિંમત નથી. આત્માને એ કોઈ કામની ચીજ નથી. જગતમાં કોઈ ચીજ આત્માને કામની જ નથી. ત્યાંથી લેવું પડે. પછી એની પાછળ મારો આટલો રસ કાં? એમ વિચારબળે કરીને એ રસને ઠંડો પાડવામાં આવે છતાં થાય તો એની જાગૃતિથી એની સંભાળ લેવી ઘટે કે હું જ્ઞાયક છું. એમ ઉપલક્ષણો પણ એને જ્ઞાયક બાજુનો વિચાર-વિકલ્પ ઊઠે તો ઓલા રસથી એ પાછો વળી જાય.

મુમુક્ષુ :- ... સંગપરિત્યાગની ભાવનાથી...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો ધ્યેય તો એ જ છે. ધ્યેય તો એ છે કે મારે તો પરિપૂર્ણ શુદ્ધ થવું છે. પૂર્ણ શુદ્ધ થવું છે એ તો ધ્યેય છે. અને પૂર્ણ શુદ્ધમાં તો કોઈ વસ્તુ રહેતી નથી પછી. અશુદ્ધતાનો કોઈ પ્રકાર સાથે રાખવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. એ તો સીધી વાત છે. એટલે...

મુમુક્ષુ :- ... છે જ નહિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- છે જ નહિ. પ્રશ્ન જ નથી.

મુમુક્ષુ :- ..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ચોક્કસ. પોતાને ખ્યાલ આવવો જ જોઈએ અને એ આવ્યા વિના રહે નહિ. ભલે હજારો વર્ષ પહેલા જ્ઞાની થયા હોય તો ખ્યાલ આવે છે.

‘શ્રીમદ્જી’ને થયા. એક સો વર્ષ પૂરા થઈ ગયા. તો સો વર્ષ આસપાસ થયેલા જ્ઞાનીની અત્યારે પ્રતીતિ આવે. એવું નથી કે ખબર ન પડે. ભલે પત્રો લખ્યા છે તો પ્રતીતિ આવે છે કે જ્ઞાનદશા વગર આ પ્રકારથી આવી વાત આવે નહિ. એ તો સીધી વાત છે. કેમકે એ આત્માની વાત કરે છે અને આત્માની વાત કરતાં આત્મપ્રાપ્તિની વિધિ એને કથનમાં ઊભી થઈ જાય છે. એવી અદ્ધરથી વાત નથી આવતી. વિધિ સહિત એ વિષય આવે છે. ત્યાંથી એ પકડાઈ જાય છે કે આ પરિણામન વગર, રસ્તો જોયા વિના રસ્તાની વાત આવે નહિ. અને આ તો બધી એવી વાતો છે કે આ રસ્તે જા તો આ ઝાડ આવશે, પછી આ ફૂલો આવશે, પછી આ વળાંક આવશે, પછી આ બોર્ડ આવશે, પછી આ વડલો આવશે, આ ફલાણું આવશે. તો ચાલે છે એને ખબર પડે છે કે આ કહેનાર બરાબર છે. આ રસ્તે ચાલીને આ વાત કરેલી છે. તરત એને પ્રતીતિ આવી જશે. જ્યારે પોતે ચાલવા માંડશે ત્યારે એને પ્રતીતિ આવશે. પણ પોતે ચાલે નહિ ને એકલો બુદ્ધિથી નક્કી કરવા જાય, પોતે એ લાઈનમાં જવાનો કોઈ પ્રયત્ન કરે નહિ અને બુદ્ધિથી નક્કી કરવા જાય કે આ જ્ઞાની છે કે અજ્ઞાની? કેવી રીતે નક્કી કરી શકશે? એને પ્રતીતિ આવશે નહિ.

શું વાત છે? કે નક્કી કરનાર એ રસ્તે ચાલવાનો કાંઈક ચત્કિંચિત્ પણ પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે એને અનુભવની લાઈન અનુભવ સાથે મેળ ખાય છે કે નહિ? એનું એને ટેલી થાય છે. અને ત્યારે એ પકડી શકે છે, એને વિશ્વાસ આવે છે કે વાત તો અનુભવપૂર્વક કીધેલી છે. નહિતર આ રીતે આ વાત કેમ કરી શકે? એ એને વિશ્વાસ આવે છે. વિશ્વાસ આવવાનું કારણ પુસ્તક નથી. વિશ્વાસ આવવાનું કારણ કોઈ શૈલી નથી. કેમકે શૈલી તો વિદ્વાનોને ઘણી હોય. મોટા લેખક હોય અને લેખનની સારામાં સારી શૈલી હોય. વક્તા હોય અને વક્તૃત્વની સારામાં સારી શૈલી હોય. પણ જ્ઞાનીને એ કોઈ જરૂર નથી. જ્ઞાની જ્ઞાની છે. કોઈપણ શૈલી એની આગવી શૈલી હોય તોપણ ખબર પડે કે આ જ્ઞાની છે. બધા જ્ઞાની કોઈ વક્તા ને લેખક હોય જ એવું કાંઈ નથી. કોઈ વેપારી હોય, કોઈ રાજા હોય, કોઈ રંક હોય, કોઈ કોઈ હોય, કોઈ કોઈ હોય, ગમે તે હોય. છતાં એની વાણીમાં એ વાત અછાની રહેતી નથી.

એને માટે એમ લોકો એમ કહે છે કે જેમ સૂરજ છાબડે ઢાંક્યો રહે નહિ, એમ જ્ઞાનીની વાણી છે એ કાંઈ છૂપી રહે નહિ. એમ લીધું છે. છાબડે એટલે ખબર છે? છાબડી નથી આવતી? પેલી વાંસના પટ્ટીની નાની છાબડી બનાવે છે કે નહિ?

જેમાં મોટા મોટા કાણા હોય. આ કુટ રાખવા માટે વપરાય છે. હવા આવે એટલે. એનાથી કાંઈ સૂરજને ઢાંકી દેવાય. આવડો મોટો પ્રકાશનો પુંજ, એ આટલીક એવી છાબડીથી કાંઈ ઢાંકી દેવાય. સૂરજ કાંઈ છાબડે ઢાંક્યો રહે નહિ.

એમ અહીંયાં આગળ વધવા માટે બહુ સ્પષ્ટ સમજણ આપે છે કે “હું જ્ઞાયક છું” એમ પહેલાં ઉપલક્ષણ કર,...’ તારા પરિણામ બીજે ચાલ્યા જતા હોય તો પહેલા સાવધાની કર કે હું તો જ્ઞાયક છું એમ સાવધાનીમાં આવી જા. એવો સાવધાનીનો પ્રકાર પહેલા ઉપલક્ષી થશે. ‘પછી ઊંડાણથી કર,...’ પછી શું છે કે ઓલો રસ ઠંડો થશે. જેવી જ્ઞાયકની સાવધાનીમાં આવ્યો કે પેલો રસ ઠંડો થશે તો પછી તું એના ઊંડાણમાં જા. ઊંડાણમાં જા એટલે અનુભવના ઊંડાણમાં જા. તને શેનો અનુભવ છે?

શ્રીગુરુ એમ કહે છે કે, હે જીવ! તને અનાદિથી વર્તમાન સુધી તારા જ્ઞાનનો અનુભવ થયો છે. તને બીજા કોઈનો અનુભવ થઈ શકે એવી જ્ઞાનમાં જગ્યા નથી, ખાલી જગ્યા નથી કે બીજાનો અનુભવ થાય તને. પણ કદી તે તારા અનુભવને તપાસ્યો નથી. તો જા એના ઊંડાણમાં. તારા અનુભવના અંતર ઊંડાણમાં જા તો તને અવશ્ય માલૂમ પડશે કે મને મારા જ્ઞાનનો અનુભવ છે. હું..હું.. હુંપદની આસ્તિક્યતા તને તારા જ્ઞાનમાં માલૂમ પડ્યા વિના રહેશે નહિ. એની અસ્તિ તને ભાસશે, હયાતી તને ભાસશે કે હું તો અહીંયાં છું. હું જ્ઞાનમાં છું... હું જ્ઞાનમાં છું. એ વાત તને અવશ્ય માલૂમ પડશે.

‘પછી ઊંડાણથી કર, પણ ગમે તેમ કરીને એ રસ્તે જા.’ આ રસ્તો ચાતરીશ નહિ. માર્ગ ચાતરીશ નહિ. બીજો ચીલો પાડીશ નહિ. પહેલા આમ કરી લઉં, પહેલા આમ કરી લઉં, પહેલા કાંઈક બીજો વિચાર કરી લઉં, બીજું કાંઈ (કરું). કાંઈ નહિ. તને સીધું કહીએ છીએ કે તું જ્ઞાયક છું અને જ્ઞાયકને પકડ. જ્ઞાયકના જ રસ્તે જા, જ્ઞાયકની જ સાવધાની કર, એના જ ઊંડાણમાં જા. આડીઅવળી કાંઈ હવે તારે વિચાર કરવાની જરૂર નથી. તારે સમય અને શક્તિ ગુમાવવાની કોઈ જરૂર નથી. તને ચોખ્ખે ચોખ્ખી લાઈનદોરી બતાવી દીધી. આ તો ઘણા શોધક આત્માઓને સીધું મળતું નથી. મક્કતમાં મળે એટલે માણસને કિંમત ન થાય. પણ ગોતી ગોતીને ગોતનારા, મથી મથી મથીને મથનારાને આ લાઈન આમ છે. માર્ગની આ લાઈન આ પ્રકારે છે એનો પત્તો ખાતો નથી. ક્યાં હશે? કોણે કહ્યું હશે? કેમ હશે? કેવી રીતે હશે? એનું માથુ ખરાબ થઈ જાય ત્યાં સુધી પત્તો લાગતો નથી.

મુમુક્ષુ :- દરિયો ડોળે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- દરિયો ડહોળે છે લોકો. જરૂર લાગે છે એ દરિયો ડહોળે છે અને પછી પરિશ્રમથી એને હાથ આવે છે. સાચી ભાવના હોય અને જિજ્ઞાસા હોય એટલે એને પત્તો લાગી જાય છે. પણ ત્યારે એને એની કિંમત આવે છે કે કેટલો પરિશ્રમ કર્યો પછી આ પત્તો લાગ્યો છે. ત્યારે એને એની કિંમત સમજાય છે. અને નહિતર તો હવે ઠીક છે. હું જ્ઞાયક છું... હું જ્ઞાયક છું... એ તો હવે આપણે 'ગુરુદેવે' કીધું છે અને બધાય આપણે એમ કહીએ છીએ અને ચાલે છે આ બધું. એ તો એને શું છે કે ઓઘસંજ્ઞા તીવ્ર થઈ ગઈ. તીવ્ર ઓઘસંજ્ઞા થઈ ગઈ ત્યાં.

'પણ ગમે તેમ કરીને એ રસ્તે જા.' એટલે પૂરો પાછળ પડીને. ગમે તેમ કરીનો અર્થ એમ છે. સર્વ ઉદ્યમથી, પૂરી શક્તિથી તું 'ગમે તેમ કરીને એ રસ્તે જા.' બીજા રસ્તે ભૂલેચૂકે જઈશ નહિ. એ અનર્પિતપણે એમાં આવી જાય છે. આ રસ્તે જા. આ એક જ રસ્તે જા. બસ! અને એ એક વસ્તુની પોતાની અંદરથી એક સ્વભાવગત પરિસ્થિતિ છે કે જ્યારે જીવ એક જ રસ્તો પકડે છે ત્યારે એને કોઈ અંદરમાં પ્રતિબંધ નથી. એ રસ્તે જવા માટે કોઈ પ્રતિબંધ વચમાં આવતો નથી. સીધે સીધો રસ્તો મળી જાય છે. પણ જ્યાં સુધી પોતે બીજો બીજો રસ્તો કલ્પના કરી કરીને વિચારે કે આમ કરવાનું કે આમ કરવાનું? આમ કરવાનું કે આમ કરવાનું? ત્યાં સુધી એ જ્ઞાનીના માર્ગે ચાલવા માગતો નથી પણ પોતાના માર્ગે ચાલવા માગે છે. અનાદિથી નિજ કલ્પનાએ ચાલ્યો છે. જ્ઞાનીના માર્ગે ચાલ્યો નથી. અથવા જે કાંઈ કર્યું છે એ પોતાની કલ્પનાથી કર્યું છે. જ્ઞાનીના અભિપ્રાયપૂર્વક કર્યું નથી.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનીમાં વિશ્વાસ જ કર્યો નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ખરી વાત તો એ છે કે વિશ્વાસ એને આવ્યો નથી. નહિતર કહ્યું કે, એ જ રસ્તે જા. ગમે તેમ કરીને પણ એટલે પૂરા પુરુષાર્થે તું આ જ રસ્તે જા. પછી શું કરવા બીજો રસ્તો પકડે છો? શાસ્ત્ર વાંચી લઉં તો સારું, સાંભળી લઉં તો સારું. શું કરવા એ બધું? આ એક રસ્તો પકડ તું. હાલતા, ચાલતા, ખાતા, પીતા, ઉઠતા, બેસતા બધી વખતે આ એક જ રસ્તો પકડ તું. સાંભળે તો સાંભળવાના વિકલ્પથી ભિન્ન જ્ઞાયક છું એમ કેમ સીધો ઉપાડ નથી આવતો? ત્યાંથી ઉપડ. આ જ્ઞાયકના રસ્તે જ જા. અને એના અંતરના ઊંડાણમાં જાવાનો પૂરો પ્રયત્ન કર. પૂરો પુરુષાર્થ ત્યાં જ કર. એક જ જગ્યાએ શક્તિને લગાવ. સફળતા થાય, થાય ને થાય જ. ન થવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. શંકા કરવાની જરૂર નથી. એમ છે.

મુમુક્ષુ :- ક્ષાયિક સમકિતનો ઘણી લડાઈ કરે, લગ્ન કરે ત્યારે શું વિચાર હશે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એને તો બધું આવી પડેલી વાત છે. માથે પડેલી વાત છે. એને એમાં કાંઈ રસ નથી.

મુમુક્ષુ :- એ ઊંડાણથી આ રસ્તે જ ચાલ્યા હશે ને?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એનું ઊંડાણ બીજું છે. પૂર્વે જે કોઈ કર્મ કર્યા છે એટલે એ પ્રકારે ઉદય ઊભો થાય છે તો એને આવી પડેલી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- ઉદયથી પાછો ન ફરી શકે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પાછો નથી ફરી શકતો એનું એને દુઃખ છે. એની હોંશ નથી એને. એને એનું દુઃખ છે. જગતને એની હોંશ છે અને સુખ છે. આને એનું દુઃખ છે. આ ફેર છે. એ તો એના કાળજમાં દુઃખ થાય છે એ કોણ જોવે?

પચ્ચીસ વર્ષનો જુવાનજોધ દેવનો ચક્કર જેવો દીકરો ઓચિંતો મરી ગયો હોય ફૂ કરતો. એકનો એક. અને બારમાને દી લાડવા ખાતો હોય તો એના કાળજનું દુઃખ કોણ માપે? ફોટો પાડે તો લાડવો ખાતો આવે. શું આવે? આ તો લાડવો ખાય છે. પણ એની અંદર ઘા પડ્યો છે એ કોઈ જોવે છે? એવું છે એનું. એનો અંદરનો જે વિષય છે એ જુદો છે. બહારનો વિષય જુદો છે.

‘સમ્યજ્ઞાન દીપિકા’માં એક ચિત્ર આપ્યું છે. હાથીના ચાવવાના દાંત જુદા છે અને દેખડવાના દાંત જુદા છે. એમ જ્ઞાનીનો, અવિરત સમ્યજ્ઞાનનો બહારનો દેખાવ જુદો છે, અંદરનો દેખાવ જુદો છે. એવું છે. એટલે તો અનંત કાળથી જ્ઞાનીને ઓળખ્યા નથી એનું કારણ આ રહ્યું છે કે એનો બહારનો દેખાવ બરાબર નથી. બહારનો દેખાવ એનો બરાબર નહિ હોવાને લીધે સાધારણ રીતે, સાધારણ જીવને કોઈ એની પ્રતીતિ આવે નહિ. વિશ્વાસ જ ન આવે એને. બસ, પતી ગયું. જગત જગતને રસ્તે અને જ્ઞાની જ્ઞાનીના રસ્તે. એમ છે.

મુમુક્ષુ :- બહાર આવી ધમાલ છે છતાં જ્ઞાની અંદરથી મચક નથી ખાતા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પણ કોણ જોવે એવું? એની શક્તિને કોણ જોવે? અંદરથી એ આત્મા છોડતા નથી, બહારની એને પકકડ આવતી નથી એ કોણ જોવે એને? એના ઊંડાણમાં જાય એ જોઈ શકે. એના ઘનિષ્ટ પરિચયમાં પરિવારના સભ્યો હોય કે બીજા કોઈ હોય, જે કોઈ હોય તે, એને ખ્યાલ હોય છે કે આને પરાણે જોડાવું પડે છે ને આને રસ આવતો નથી. એ બીજાને ખ્યાલ આવે છે. નથી આવતો એવું કાંઈ નથી. પણ એ જાતની અવલોકનની દૃષ્ટિ હોય તો.

‘શ્રીમદ્જી’ને ક્યાં એમના કુટુંબ પરિવારના સભ્યો કાંઈ ઓળખી નથી શક્યા. ‘સોગાનીજી’ને એમના પરિવારના સભ્ય ઓળખી નથી શક્યા. ગૃહસ્થ હતા. ગૃહસ્થ

જીવનના બે દશાંત લઈએ તો એ સ્પષ્ટ છે કે એ ઓળખવું એવી રીતે સહેલાઈથી ઉપલક્ષણો સાધારણ રીતે ખ્યાલમાં આવે એવી ચીજ નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એટલે એ તો બહુ તૈયારી માગે એવો વિષય છે.

મુમુક્ષુ :- એટલે ... તૈયારી માટે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એની જ તો. બીજા કોની? પેલા તો તૈયાર જ છે પોતાની લાઈનમાં. આને ઓળખનારની તૈયારી માગે. એમ જ છે.

‘ગમે તેમ કરીને એ રસ્તે જા. શુભાશુભ ભાવથી જુદા જ્ઞાયકનો જ્ઞાયકપણે અભ્યાસ કરીને જ્ઞાયકની પ્રતીતિ દઢ કરવી,...’ બસ! આ જે કાર્ય છે એનો ચિતાર છે કે ચાલતા શુભાશુભ વિભાવભાવોથી જુદું એક જ્ઞાનતત્ત્વ પોતે છે. જ્ઞાનમાત્રપણે જ્ઞાનતત્ત્વ છે. એનો જ્ઞાયકપણે એટલે હું જ્ઞાયક. જ્ઞાયકપણે-જ્ઞાયકરૂપે. કોણ? હું. અભ્યાસ એટલે પ્રયત્ન. અભ્યાસ એટલે વારંવાર કરવામાં આવતો પ્રયત્ન. એમ કરીને જ્ઞાયક જ હું એવી પ્રતીતિ દઢ કરવી. અથવા જે આમ જ છે, પ્રતીતિનો વિષય શું છે? આ આમ જ છે એ પ્રતીતિનો વિષય છે. જાણવા અને પ્રતીતિમાં ફેર આટલો છે. એટલે નિશ્ચય સાથે પ્રતીતિને જોડવામાં આવે છે કે આ આમ જ છે. એમ. તો જ્ઞાયકપણે હું... જ્ઞાયકપણે હું... એમ જ્ઞાયકપણે હું એમ એની પ્રતીતિ ઉપર અને જોર આવવું જોઈએ. એ પ્રકારનો પુરુષાર્થ, એ પ્રકારનો પુરુષાર્થ તું વારંવાર કર એમ કરે છે. જ્ઞાયક જ હું, માત્ર જ્ઞાયક જ હું. અને આ જ્ઞાયકને-મને પોતાને, જ્ઞાયકને એટલે મને પોતાને કોઈની સાથે વિકલ્પ સુદ્ધાની સાથે, શુભાશુભ ભાવ કે એના કોઈ વિષય સાથે ખરેખર સંબંધ નથી. સંબંધ સાચો રાખે અને જ્ઞાયક હું એમ ક્યાંથી આવવાનું હતું? સંબંધ છે એ ખોટો છે.

માણસ નથી કહેતા? વ્યવહાર ખોટો છે. આ તો એક વ્યવહાર છે. એટલે કે આ બધું ખોટું છે. વ્યવહાર છે એ ખોટો છે. એમ ખરેખર ખોટાને ખોટું જોવે તો તો એના સાચાપણાની કલ્પના છૂટી જાય, તો એનો રસ છૂટ્યા વિના રહે નહિ. સાચું માનતા રસ છે. એટલે તો જ્ઞાની માટે એ લીધું કે એ તો સ્વપ્ન જેવું માને છે. ‘સકળ જગત છે એકવત્ અથવા સ્વપ્ન સમાન.’ એ તો સપના જેવું છે. સપનાનું મૂલ્ય શું? સપનાની કેટલી કિંમત ? કે અવસ્તુ જેટલી કિંમત. વસ્તુ જ નથી. સપનું એટલે કોઈ વસ્તુ જ નથી.

એમ જ્ઞાયક છે એ વસ્તુ છે. પોતે વસ્તુ છે અને પોતાને માટે બીજું બધું અવસ્તુ છે. આમ લઈ લે. એક સમયની પર્યાય સુધી અવસ્તુ લઈ લે છે. પછી ક્યાં માથાકૂટ

કરવાની રહી. પર્યાય તો એને અનુભવમાં આવતી ચીજ છે. તો કહે છે, પણ મારી દષ્ટિ જ્ઞાયક ઉપર છે. તો જેટલી મારી દષ્ટિ જે તત્ત્વ ઉપર છે એટલી જ વસ્તુ છે મારે માટે. બીજી કોઈ વસ્તુ મારે માટે નથી.

મુમુક્ષુ :- પર્યાય એમ કહે છે કે હું અવસ્તુ છું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હું અવસ્તુ છું. હું ધ્રુવ છું, હું બ્રહ્મ છું, હું ધ્રુવ છું. એમ એમાંથી ભાવ ઊઠે છે. અને એને પર્યાય ને દ્રવ્યનો ભેદ નિરસ્ત થઈ ગયો હોવાથી એને અભેદભાવ કહેવામાં આવે છે. અભેદભાવ કહેવામાં આવે છે. બે વચ્ચે વિકલ્પ નથી.

મુમુક્ષુ :- ... કર્તાપિણું હોય?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઉપલક્ષણો જ્યાં સુધી હજી થાય છે ત્યાં સુધી હજી કર્તાપિણું છે. પછી જેમ જેમ એના ઊંડાણમાં જાય છે ત્યારે એ કર્તાપિણું છે એ છૂટતું જાય છે. સફળ થાય ત્યારે કર્તાપિણું રહેતું નથી. એટલે આમાં ત્રણ તબક્કા છે. એક તબક્કામાં કૃત્રિમતા અને કર્તાપિણું હોય છે ત્યારે એને ઉપલક્ષણો શરૂઆત થાય છે. પછી એ કર્તાપિણું ઘસાતું જાય છે અને સન્મુખતા એમ કહેવામાં આવે છે. અને એક પછી એ દશામાં આવે છે ત્યારે એ જ્ઞાતા-દષ્ટા થાય છે પછી એ કર્તા રહેતો નથી.

મુમુક્ષુ :- આમ સળંગ જોઈએ તો રસ બધાયમાં ઘટતો જાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ઘટે જ તે. એ તો આ ચીજ જ એવી છે. વિરુદ્ધ રસની વસ્તુ છે. એટલે ઓલો રસ તો તૂટવાનો જ. એ તો ખરેખર તો જિજ્ઞાસામાં રસ તોડ્યો છે. સાચા મુમુક્ષુએ તો જ્ઞાયકની તીવ્ર ભાવના અને તીવ્ર જિજ્ઞાસામાં જ બીજો રસ તોડ્યો છે. અહીંથી યથાર્થતા આવવી જોઈએ. હજી જિજ્ઞાસા અને ભાવનાનું ઠેકાણું ન હોય અને પુરુષાર્થ કેવી રીતે કરવાનો? સન્મુખ ક્યાંથી થવાનો? એને તો બીજો તબક્કો શરૂ થતો નથી. એટલે પ્રયત્નપૂર્વક એ વાત છે.

‘શુભાશુભ ભાવથી જુદા જ્ઞાયકનો જ્ઞાયકપણો અભ્યાસ કરીને...’ જ્ઞાયકપણો પુરુષાર્થ કરીને ‘જ્ઞાયકની પ્રતીતિ દઢ કરવી,...’ અને એ પ્રતીતિ દઢ કરીને ‘જ્ઞાયકને ઊંડાણથી...’ એટલે અનુભવથી ‘પ્રાપ્ત કરવો.’

મુમુક્ષુ :- એનું નામ સમ્યજ્ઞર્શન?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પ્રાપ્ત કર્યું એનું નામ સમ્યજ્ઞર્શન, એનું નામ સમ્યજ્ઞાન, એનું નામ ‘સમયસાર’. શું આપ્યું એનું નામ? ‘સમયસાર’. ભિન્ન આત્મા. એને ‘સમયસાર’ કહ્યો. ૧૪૪માં એને ‘સમયસાર’ કહી દીધો. એ જ ‘સમયસાર’ છે. સમ્યજ્ઞાન, સમ્યજ્ઞર્શન અને ‘સમયસાર’ જે એકને સંજ્ઞા મળે. સંજ્ઞા એટલે નામ. ત્રણેને એક જ નામ દેવામાં આવ્યું છે. એમાં મોટી વાત એ છે કે પોતાનું જે

પરમાત્મપદ છે, પરમેશ્વરપદ છે, અંદરમાં સિદ્ધપદ છે. એનો સાક્ષાત્ તે સ્વરૂપે જ અનુભવ છે. અનુભવના ટાણે પોતાના પરમેશ્વર સિદ્ધપદનો સાક્ષાત્પણે એ જ સ્વરૂપે પોતાને અનુભવ છે કે હું આમ છું. આથી બીજી મોટી વાત કઈ હોય? એમ છે.

‘જ્ઞાયકને ઊંડાણથી પ્રાપ્ત કરવો,...’ એટલે અનુભવથી પ્રાપ્ત કરવો ‘તે જ સાદિ-અનંત સુખ પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય છે.’ ઓલો તો પ્રશ્ન આવ્યો હતો ને કે આ તારું દુઃખ કેમ મટે? કે આ જ શરૂઆતથી માંડીને અનંત કાળના સુખની પ્રાપ્તિનો આ એક જ ઉપાય છે. આ સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી. ‘આત્મા સુખનું ધામ છે,...’ અનંત સુખનું ગોદામ છે, અનંત સુખનો સમુદ્ર છે, અનંત સુખનું સરોવર છે. ‘એમાંથી સુખ મળશે.’ ક્યાંય બહારથી સુખ આવશે નહિ. એને પ્રતીતિ હોય કે મારું સુખ અહીંયાં ભર્યું છે તો એને આકર્ષણ થાય. આકર્ષણ તો દરેકને સુખનું છે. જીવમાત્રને ગમે ત્યાં પણ આકર્ષણ તો સુખને લીધે છે. બસ! અહીંયાં મારું અનંત સુખ છે એ જ્યાં સુધી એને પ્રતીતિમાં ન આવે એને જોયા વિના પ્રતીતિ આવતી નથી. જોયા વિના વિશ્વાસ આવતો નથી. તો કેવી રીતે જોવું? કે જ્ઞાનમાં સુખ છે. રાગમાં દુઃખ છે અને જ્ઞાનમાં સુખ છે. પણ રાગમાં દુઃખ લાગતું નથી એટલે જ્ઞાનમાં સુખ ભાસતું નથી. આ સીધી પરિસ્થિતિ ઊભી છે. પણ છે ખરું. જ્યારે એમ કહેવામાં આવે છે કે છે. ત્યારે એને શોધવું રહ્યું. સીધી વાત આ છે. જો શોધે તો એને મળે એવું છે. પણ એને જરૂરિયાત લાગવી જોઈએ. જો જરૂરિયાત ન લાગે તો શોધનો પ્રયત્ન પણ સાચી દિશામાં જીવ કરતો નથી.

મુમુક્ષુ :- આ બોલ ખાસ અગત્યનો છે એટલે કાલે કરી લેવા વિનંતી છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- છે. બોલ સારો છે. અને એ વિધિ છે. વિધિનો વિષય છે ને.

... નામનિશાન નથી. જેમ સંસારના તીવ્ર રસિયાથી આત્મા લાખો ગાવ દૂર છે, એમ આત્માના સુખના ધામથી લાખો ગાવ દુઃખ દૂર છે. ક્યાંય દુઃખનો પત્તો લાગે એવું નથી. એવું અનંત સુખથી ભરચક ભરેલું તત્ત્વ છે. જેમ માણસને એમ કહે ને કે એક ચોંટિયો ભરોને તો લોહી નીકળશે. બહુ હ્યુષ્ટપુષ્ટ માણસ હોય લાલ બુંદિ જેવો કે એને તો ચોંટિયો ભરસો તો લોહી નીકળશે. એમ આત્મા એટલા બધા સુખથી ભરેલો છે કે જરાક અંદર સહેજ હજી તો પરિણામ સન્મુખ થાય ને ત્યાં સુખનો ઊભરો અંદરથી ઉભરાય એવું છે. અડવું પડે એવું નથી. ત્રિકાળીને તો અડવું પડે એવું નથી. સન્મુખ થાય એમાં આ પરિસ્થિતિ છે. એટલું લીધું. એનો ત્રિકાળીનો પર્યાય ઉપર પ્રભાવ આવે છે. સન્મુખ થનાર પરમાનંદમાં વિચરે છે. એટલો આહ્લાદ ઊભો થાય છે. એ બહુ મોટી વાત છે.

નોંધ :- પ્રવચન નં. ૩૩૪, ૩૩૫માં અવાજ ખરાબ હોવાથી લેવામાં આવેલ નથી.

**તા. ૨-૦૯-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૨૨
પ્રવચન નં. ૩૩૬**

**પ્રશ્ન :- વિકલ્પ અમારો પીછો નથી છોડતા!
ઉત્તર :- વિકલ્પ તને વળગ્યા નથી, તું વિકલ્પને વળગ્યો છો. તું ખસી જા ને! વિકલ્પમાં જરા પણ સુખ અને શાંતિ નથી, અંદરમાં પૂર્ણ સુખ અને સમાધાન છે.
પહેલાં આત્મસ્વભાવની પ્રતીતિ થાય, ભેદજ્ઞાન થાય, પછી વિકલ્પ તૂટે અને નિર્વિકલ્પ સ્વાનુભૂતિ થાય. ૪૨૨.**

વિકલ્પમેં આકુલતા હૈ, દુઃખ હૈ. વહ દુઃખ મિટ જાયેં ઔર નિરાકૂલ નિર્વિકલ્પ શાંતિકા અનુભવ હો. ઐસી ભાવનાવાલે કો વિકલ્પ ચાલુ રહતા હૈ વહ ઠીક નહીં લગતા હૈ. યહાં સે યહ પ્રશ્ન ઊઠતા હૈ. ‘વિકલ્પ હમારા પીછા નહીં છોડતે.’ નહીં ચાહતે હુએ ભી વિકલ્પ ચાલુ રહ જાતા હૈ. પ્રશ્નકાર કા યહ અભિપ્રાય હૈ.

ઉત્તર દેતે હૈં કિ ‘વિકલ્પ તુએ લગે નહીં હૈ, તૂં વિકલ્પોંકો લગા હૈ.’ વિકલ્પ ઔર આત્મા અલગ-અલગ બાત બતાતે હૈં કિ તેરી આત્મા કો વિકલ્પ નહીં લગે હૈ, લેકિન તું સ્વયં હિ વિકલ્પોં કો લગા હૈ. લગા હૈ માને ચોંટા હૈ. માને વિકલ્પમેં તુજે કુછ વિકલ્પ ઠીક લગતે હૈં, કુછ વિકલ્પ તુજે દુઃખમય લગતે હૈ, કુછ વિચાર વિકલ્પ સુખરૂપ લગતે હૈં. તો વિકલ્પ મેં પ્રીતિ હૈ, વિકલ્પ મેં પ્રેમ હૈ, રાગ મેં રુચિ હૈ, યહ વિકલ્પ કભી છૂટનેવાલે નહીં. ઉત્તર મેં યહ બાત ભી અનર્પિતરૂપ સે આ હી જાતી હૈ કિ વિકલ્પકી ચિંતા સે વિકલ્પ નહીં છૂટતા. યહ વિકલ્પ મુજે ક્યોં હો રહે હૈં? વિકલ્પ છૂટ જાયે તો ઠીક હૈ. વિકલ્પ ચાલુ હી ચાલુ રહતા હૈ, વિકલ્પ કેસે અંધ હો? ઐસી ચિંતાસે ભી વિકલ્પ છૂટતા નહીં.

મૂલ ઉત્તર મેં યહ બાત હૈ કિ વિકલ્પોંકો તૂ લગા હૈ, ચોંટા હૈ. માને અભી

तुझे विकल्पे अशांतिका जो अनुभव होना चाहिए, दुःख लगना चाहिए वह विकल्प में दुःख लगता नहीं है. दुःख लगे, जहां भी जोवको दुःख लगे और जो वहां से उटने का प्रयास नहीं करे ऐसा नहीं बनता. जो के स्वभाव में है कि जहां भी जोव को दुःख लगे, वहां वह रहना चाहता. वहां से वह अवश्य उटना चाहता है.

यह सुना है, सुनकरके संमत किया है कि विकल्प छोड़कर निर्विकल्प निराकूल शांत आत्मा की सुख-शांति की दशा में आना चाहिए. यही मोक्षमार्ग है, यही आत्मा का हित का मार्ग है ऐसा सुना है इसलिये ऐसा विचार रखे या ऐसी ईच्छा-भावना हो जाये कि विकल्प छूट जाये तो अच्छा है, फिर भी विकल्प नहीं छूटता. वह आरोप लगाता है विकल्प पर. प्रश्न में आरोप लगाता है विकल्प पर कि विकल्प मेरा पीछा नहीं छोड़ रहा है. मैं तो विकल्प को छोड़ना चाहता हूं लेकिन विकल्प मेरा पीछा नहीं छोड़ता. तो ऐसी बात नहीं है.

जरा अंतर अवलोकन करके देख तो पता चलेगा कि विकल्प तेरा पीछा छोड़ता नहीं है ऐसी बात नहीं है. लेकिन तू भुट्ट ही विकल्प को ठीक मानकर बहोत-सी जगह प्रवर्तन कर्ता है तो विकल्प कैसे पीछा छोड़ेगा? तुही उसको पकड़कर रभता है. यही बात है.

इसलिये सही परिस्थिति बताई है कि तू विकल्पों को लगा है. विकल्प तुझे नहीं लगा है. तू उट जा. माने तुं विकल्प में रुचि मत रख. विकल्प उत्पन्न होवे और वहां से उटने का अंतर में प्रयास होवे, पुरुषार्थ होवे यही उपदेश है. तू उट जा. माने सहज रूप से विकल्प की अशांति से उटने का और ज्ञानस्वभाव प्रति जाने का, धरने का सहज प्रयास होवे वह उटने की बात है. ऐसे उटने का होता है. दूसरी तरह उटने का नहीं होता.

मुमुक्षु :- विकल्प की रुचि है तो नहीं उटता?

पूज्य भाईश्री :- विकल्प की रुचिवाले विकल्प से उट सकते नहीं. क्योंकि उसको रस्यता है, भाव होता है तो उसमें उसको ठीक लगता है, अच्छा लगता है. और जहां तक अच्छा लगता है वहां तक वैसे भावकी उत्पत्ति सहज रूप से चालु रहती है.

मुमुक्षु :- ...

पूज्य भाईश्री :- असलमें तो, मूलमें तो प्रथम से ही, प्रथम से बात ली है. प्रथमसे ही विकल्प में दुःख लगना चाहिए. यह बात है. मंद कषाय के विकल्पमें भी लकी जैसा दुःख लगना चाहिए. और लकी जैसा दुःख लगना चाहिए वह इस लूमिका की वास्तविकता है. वास्तविकता है. वहां दुःख है ही. है इसलिये

लगना चाहिये. नहीं है और कोई कल्पना बनानी है कि यहां लड़ी है और हमें
 ऐसा दुःख लगना चाहिये. ऐसी भी कोई बात नहीं है. वास्तव में आसै है.
 तो जैसा ऐसा नहीं लगता. इसका मतलब की ज्ञानमें विभ्रम है. ज्ञान का स्वभाव
 तो दर्पनवत् है. जैसा है वैसा ही प्रतिबिंब उसमें आवे. जैसे दर्पनमें होता है
 वैसा. तो यहां पर ऐसा नहीं होता है इसका यह सबूत हुआ कि ज्ञान में कुछ
 विभ्रम हैं तो जो चीज आकुलताइय है-दुःखइय है वह दुःखइय नहीं लगती है
 और ठीक लगती है, अच्छी लगती है, सुखइय लगती है. ऐसा बनता है. वह
 ज्ञान विपरीत चलता है. जो नास्ति और दुःख के स्थूल विषयमें विपरीत चलता
 है वह ज्ञान सूक्ष्मातिसूक्ष्म स्वभाव को कैसे ग्रहण करेगा? अविपरीत ऐसा जो
 सूक्ष्मातिसूक्ष्म स्वभाव, उसको कैसे ग्रहण करेगा? उसको ग्रहण कर पायेगा नहीं.

‘तू लट जा न!’ माने तेरा अस्तित्व जो विकल्प में रखा हुआ है कि यह
 विकल्प मुझे होता है, मेरे में होता है, मैं उसको करता हूं, ऐसा जो तुझे हो
 रहा है, यह वजन तेरा छूट जाना चाहिये. विकल्प कोई और चीज है और ज्ञानस्वभावी
 आत्मा में कुछ और चीज हूं. ज्ञानस्वभावी आत्मा में हूं. विकल्प सो मैं नहीं
 हूं. ऐसा लटने का जो प्रकार है उसमें यही भाव है. जैसे उस भाव को कह
 सकते हैं. इसी प्रकार का यह भाव है.

मुमुक्षु :- विकल्प का तत्त्व अलग है?

पूज्य भाईश्री :- हां. तत्त्व अलग है. विज्ञातीय तत्त्व है. आत्मा ज्ञानस्वभाव
 इससे विकल्प है वह विज्ञातीय तत्त्व है, विशुद्ध ज्ञाति का तत्त्व है. और स्वयं
 की मौजूदगी, स्वयं का अस्तित्व विकल्पमें नहीं है. अपने ज्ञानस्वभावमें है. मूलमें
 तो ध्रुव ज्ञानस्वभावमें ही अपना अस्तित्व है. लेकिन ज्ञान से उसको ग्रहण किया
 जाता है.

‘तू लट जा न! विकल्पोंमें रंयमात्र सुख और शान्ति नहीं है,...’ किसी भी
 प्रकार के विकल्पमें या किसी विकल्पांश में, विकल्प के अंशमें भी रंयमात्र सुख और
 शान्ति नहीं है. यह तो दुःखमय है, स्वयं दुःखमय है, अकांत दुःखमय है. कहीं
 भी उसमें सुख-शांति नहीं है. और ‘अंतरमें पूर्ण सुख एवं समाधान है.’ अंतरमें-
 आत्मामें. अंतरमें माने आत्मा के मूल स्वरूपमें, अंतःस्वभावमें, अंदरमें. गुजरातीमें
 ऐसा लिया है अंदरमें माने स्वभावमें पूर्ण सुख है और पूर्ण समाधान है. अंतरमें,
 अंदरमें आत्मामें पूरा समाधान-सर्वांग समाधान का लंडार आत्मा है.

जब भी परिणाममें असमाधान होवे और स्वभाव के समीप जाने का प्रयास

होते ही असमाधान टीक सकता नहीं, रह सकता नहीं. इस विषयमें चेलेन्ज कर सकते हैं कि जगत के किसी भी प्रकार की समस्या और असमाधान का प्रश्न सामने आवे और आत्मा के स्वभाव के समीप के भावमें उसका समाधान नहीं होवे, उसका समाधान नहीं होवे, शांति नहीं होवे ऐसा नहि बन सकता. वाँछे कोई भी असमाधान का प्रकार. ऐसा असमाधान होवे तो क्या करें? ऐसा आत्मा सर्वांग समाधान का बँडार है.

‘विकल्पोंमें रंयमात्र सुभ और शान्ति नहीं है,...’ यह कहनेमात्र नहीं है. विकल्पमें रंयमात्र सुभ और शांति नहीं है, यह सिई कहनेमात्र नहीं है. वास्तवमें यह अेक अनुभव की चीज है. सुभ और शांति यह अनुभव की चीज है. यह अनुभव में ऐसी बात आवे तो जव लटे बिना रहे नहीं.

मुमुक्षु :- सिई आत्मा का ही विकल्प करते हैं.

पूज्य भाईश्री :- विकल्प आत्मा का हो या अनात्मा का हो, है दुःखरूप. विकल्प आत्माका हो या अनात्माका हो, स्वयं ही दुःखरूप है. और विकल्प का जो रस है वही विकल्प लंबाने की मूल जड है. विकल्परस. और विकल्परस माने राग. इसमें राग मुज्य है. तो रागरस से तन्मय, रागरस से रंजित हुआ-रंजयमान हुआ, जिस ज्ञान को राग का रंग चढ गया हो उसको फिर विकल्पमें-रागमें दुःख लगता नहीं. यही हालत हो रही है. वहां तक विकल्प छूटने का कोई अवकाश नहीं, कोई परिस्थिति नहीं, कोई नजदीकपना नहीं है कि विकल्प कुछ नजदीक के कालमें छूट सके ऐसी बात नहीं है.

मुमुक्षु :- कब छूटेगा विकल्प का रस?

पूज्य भाईश्री :- रसमें पडा है, विकल्परस में जो रंजयमान है और विकल्परस से-रागरस से जिसकी मति मैली लुई है, जिसका ज्ञान दूषित हुआ, मैला हुआ है वह निराकुल निर्विकल्प स्वच्छ अकेले ज्ञानमात्र स्वरूप को अनुभव कर सकता नहीं है. उसको कभी शांति नहीं मिलती कि सुभ नहीं मिलता.

यह तो आत्मिक सुभ-शांति का मार्ग है, उपाय है, एलाज है, रास्ता है. कोई जव कहीं से आओ. यहां तो जव अेक जति के होते हैं. कहीं भी इसके लिये कोई जति का बेद गिनकरके कोई उसपर पाबंदि लगा सकते नहीं. कोई भी जव हो, कहीं से भी आया हो. जवमात्र अेक जति के हैं. संप्रदाय का इसमें कुछ लेना-देना नहीं है. स्वभाव सुभ-शांति से भरा है. सुभ-शांति अनुभव करना यही एनका धर्म है.

धर्म क्या चीज है? स्वयं की सुख-शांति का अनुभव करना यही धर्म है. और अशांति का अनुभव करना यही धर्म है. वह धर्म नहीं लेकिन वह धर्म है. विकल्प कलु या अधर्म कलु दोनों अक बात हैं. राग (वह) अधर्म है, वीतरागता वह धर्म है.

मुमुक्षु :- ज्ञानी का अक ही मार्ग और अज्ञानी का अनेक मार्ग.

पूज्य भाईश्री :- असा ही है. अनंत ज्ञानियोंका. अनंत ज्ञानि का अक मार्ग होता है. याहे अनंतकाल पहले लुअे लो, याहे अनंतकाल बादमें लुअे लो. अक मार्ग है. दूसरा मार्ग होता नहीं.

प्रश्न यवा है कि 'विकल्प हमारा पीछा नहीं छोडते!' तो कलते हैं कि तू विकल्प का पीछा नहीं छोडता है. असे तो तू अनंत बलवान शक्तिवान है. और तेरे आगे विकल्प कुछ नहीं है. अक बोल में लिया है कि जैसे जंगल में सिंह सोया लुआ है तो मकजी, मखर आकर उस पर बैठते हैं. छोटे-मोटे जव आकर बैठते हैं. लेकिन वह जगते ही मकजी, मखर क्वां धससे बडे-बडे जे कोई प्राणी है वह भी वहां से भाग जाते हैं कि वह तो मार डालेगा, भा जायेगा हमको.

वैसे तू तो अनंत शक्तिवान है लेकिन तू सोया लुआ है तो यह विकल्प तेरे पर सवार लोते हैं. कहां तेरी ताकत! और कहां अक समय के विकल्प के राग की ताकत! कुछ नहीं है तेरे आगे. और तु गभराकर यह कलता है कि 'विकल्प मेरा पीछा नहीं छोडता है.' क्वा करु विकल्प मेरा पीछा नहीं छोडता है. विकल्प मुजे लगा ही रहता है... लगा ही रहता है... विकल्प छूटता ही नहीं. करुं मैं क्वां? यह बात सही नहीं है. तुजे प्रेम है, तुजे रुचि है, तुजे विकल्प का रस है तो विकल्प छूटनेवाला नहीं है. विकल्प छूटनेवाला नहीं है धसका मतलब यह है कि दुःख छूटनेवाला नहीं है, तुजे सुख लोनेवाला नहीं है.

धसलिये बताते हैं कि 'विकल्पोंमें रंयमात्र सुख और शांति नहीं हैं,...' रंयमात्र नहीं है. नहीं लगती है तो जहां तक नहीं लगे वहां तक उसका तू अवलोकन कर. यह कलेंगे. प्रश्न कर सकते हैं कि विकल्प में दुःख लगता नहीं है तो क्वा करें? दुःख लगे तो जव लटता है. यह बात तो हीक है. जहां भी जव को दुःख लगता है वह जव वहां से लटने का प्रयास करेगा. लेकिन दुःख ही नहीं लगे तो वहां से कैसे लटने का प्रयास सहज लगेगा? हमको तो लगता नहीं है.

कितने प्रकार के विकल्पमें तो अभिप्राय बना रभा है स्थुलरूपसे कि ये विकल्प अखे हैं. अशुभ विकल्प है उसमें दुःख ज्यादा है, दोष ज्यादा है लेकिन शुभ

विकल्प तो अच्छे हैं. उसमें भी व्रत, नियम, संयम के विकल्प होते हैं. वह तो अच्छे है कि नहीं? आत्मा का जो स्वप्न है-अनंत ज्ञान, अनंत दर्शन, अनंत सुख, अनंत वीर्य-उनके जो विकल्प हैं, उनका जो स्मरण है वह विकल्प तो अच्छे हैं कि नहीं? यहां ऐसा नहीं लिया. विकल्पोंमें कोई अपवाद नहीं है. सभी विकल्प. अक भी ज्ञाति का विकल्प जो है उनका अपवाद इसमें नहीं है.

सभी 'विकल्पोंमें रंयमात्र सुख और शान्ति नहीं हैं,..' भले उपर से मंद कषायवाले विकल्प में शान्ति दिखे, फिर भी तात्त्विकरूप से देखे तो उसमें सुख-शान्ति है ही नहीं. यह तत्त्व का विषय है. उपर उपर से देखने का विषय नहीं है. इसका मूल तत्त्व क्या है? तो उसका अनुभव करते हुआ उसमें तो दुःख ही दुःख है. कहीं भी सुख नहीं है. 'विकल्पोंमें रंयमात्र सुख और शान्ति नहीं है,...' जहां तक ऐसा विश्वास-अनुभवांश से ऐसा विश्वास पैदा नहीं हो, अनुभव अंश से ऐसा विश्वास पैदा नहीं हो यहां तक यहां से हटने का कोई कार्य होनेवाला नहीं है. कोई प्रयास नहीं होगा, कोई कोशिश नहीं बनेगी.

और साथ ही बतलाते हैं कि 'अंतरमें पूर्ण सुख एवं समाधान है.' बलोट से मुमुक्षु जैसे प्रश्न करते हैं कि अंतरमें पूर्ण सुख एवं समाधान है, लेकिन जहां तक दिखने में नहीं आवे, यहां तक यहां जाने का कोई आकर्षण पैदा होता नहीं है. यह बात भी सही है कि जहां तक नहीं दिखेगा यहां तक आकर्षण सही रूपमें नहीं आयेगा, उत्पन्न ही नहीं होगा. यह बिलकूल स्वभावगत है. तो इसका कोई उपाय है क्या? इसका कोई रास्ता है? है.

दोनों भाव राग और ज्ञान दोनों प्रकार के भाव जो व को हरवक्त अनुभवगोचर हो ही रहे हैं. हरसमय अनुभवगोचर हो ही रहे हैं. होता ही रहता है. राग और ज्ञान दोनों. दोनों विजातीय हैं. अक में दुःख है, अक में दुःख नहीं है लेकिन सुख है. अब दुःख है उसमें दुःख अनुभव नहीं आता और सुख है उसमें सुख का अनुभव नहीं हो रहा है. विपर्यास है वह दोनों जगह काम कर रहा है. तो जहां तक ऐसा नहीं अनुभवमें आवे यहां तक उसको देखते रहे. देखते रहे माने उसका अवलोकन करते रहे.

जिस अनुभवी महापुरुषने, धर्मात्माने यह बात अपने अनुभव से कही है, अनुभव से सिद्ध होकर कही है. तो भेरी गलती है. जहांतक मुझे ऐसा नहीं दिखता है यह भेरी गलती है. और भेरी गलती कैसे होती है? उसको अंदर में जोड़े. और जहांतक जैसा कदा वैसा नहीं दिखने में आवे वहांतक उसका अवलोकन

करते रहें. तो यहां से ये जो विपर्यास है वह पहले मंद लेकर के छूटने का कार्य बन पायेगा.

यह जो के लिये प्रयोजन का विषय है. दुःख और सुख. संसार में सभी प्राणीओं का, सिर्फ मनुष्यों का नहीं लेकिन सभी प्राणियों का यह प्रयोजन है या समस्या है कि दुःख मिटे और सुख लोवे. हाथी भी यही चाहता है और अके खिंटी, गुजराती में कीड़ी कहते हैं, वह भी सुख के लिये अपने दर से बाहर निकलती है. सुख के लिये. जहां भी सुख माना है जो अपनी मान्यता के अनुकूल प्रवृत्ति करता है. लेकिन जहां सुख माना है और वही उसका प्रयोजन है और उसके पीछे इसका प्रयास और पुरुषार्थ लगा रहता है.

यहां पर कहते हैं कि तेरे 'अंतर में पूर्ण सुख एवं समाधान है.' निराकूल सुख-आकुलता रहित सुख ही तेरा स्वभाव है और तेरा सुख न राग में है, न विकल्प में है और न राग के विषयभूत कोई जड पदार्थ में है. जैसे भी जड पदार्थ हो चेतनारहित उसमें सुखस्वभाव नहीं, सुखगुण नहीं, सुख की कोई अवस्था नहीं (है). फिर सुख देने का कोई सामर्थ्य लोवे यह तो विचार करनेका भी नहीं है. यहां धतना लेना कि 'विकल्पोंमें रंभमात्र सुख और शान्ति नहीं हैं,...' यह बात बार-बार अवलोकन से जहांतक कहा है ऐसा मालूम नहीं पडे, वहांतक देखते रहना, वहांतक अवलोकन करते रहना.

'पहले आत्मस्वरूप की प्रतीति होती है,...' अब कहते हैं कि मुमुक्षुजोव को पहले आत्मस्वरूप की प्रतीति होती है, भेदज्ञान होता है, पश्चात् विकल्प टूटते हैं और निर्विकल्प स्वानुभूति होती है. यह बात इसलिये बतायी कि जोव को ऐसा विचार आता है कि विकल्प छूट जाये तो निर्विकल्प अनुभूतिकी दशा हमें प्रगट हो जाये. लेकिन जैसे कोई सीधी निर्विकल्प अनुभूतिकी दशा आती है ऐसा किसीको बन सकता नहीं. तो इसके पहले क्या-क्या होता है यही बात यहां रभी है.

'पहले आत्मस्वरूप की प्रतीति होती है,...' पहचानपूर्वक विश्वास आवे है उसको यहां प्रतीति शब्द से कहा है. आत्मस्वरूप का भावभासन लेकर, पहचान लेकर, विश्वास आवे कि अनंतज्ञान और अनंतसुख मेरे में है और विकल्पमात्र में दुःख है. विकल्प के विषयभूत विश्व के सभी पदार्थ, जिसको हम अनुकूलता कहते हैं जैसे सभी प्रकार के अनुकूल संग्रह, उसमें-से विश्वास चला जाता है. जो अनादि का इसमें विश्वास है कि मेरा सुख यहां है, यह विश्वास है वह टूटता है. इस प्रकार का विश्वास टूटता है.

जैसे कि घनिष्ठ मित्राचारी होवे और विश्वास टूट जाये तो यह कहेंगे कि, भाई! तुमको यह जाना जिलाकर उसमें जहर मिलाकर मारने के लिये मित्रता में हो गया सब. और इनका विश्वास हमको अब हो गया इस बात पर. तो कितना अविश्वास हो जायेगा? कि मेरे लिये तो यह जहर और मृत्यु का दूत देजने में आता है. उस नजर से देखेगा. मित्रता कहां?

वैसे राग में जेर है. पहले राग में और राग के विषय में उसको रुचि, प्रेम, प्रीति होती थी. तो उसको विश्वास था कि यहां मुझे सुभ मिलता है, मिल रहा है, मिलता है. यहां इसका विश्वास पहले बढ़ता है नहीं, मेरे लिये राग परिणाम, रागसमेत परिणाम से जाना, इसका रस लेना, रागरस बढ़ाना यही मेरी सुभ-शांति का भून करने की बात है. मेरा जो प्राण है ज्ञान और आनंद, सुभ और शांति ऐसा जो आत्मा का प्राण है, उस प्राण का घात होना, यही राग का कार्य है. यही उसको विश्वास हो जाता है. विश्वास परस्पर विरुद्ध विषय में हो सकता नहीं, रह सकता नहीं. राग और राग के विषय में कहीं भी सुभ और कहीं भी शांति नहीं है. यह पहले विश्वास टूटता है. पहले विकल्प नहीं छूटता. कहने का यह अभिप्राय है कि पहले कभी विकल्प नहीं छूटता. पहले तो विश्वास मिटता है, और विश्वास मिटने के बाद भेदज्ञान की प्रक्रिया चालू होती है. भेदज्ञान की क्रिया है जो अंतरंग क्रिया है, बाह्य क्रिया नहीं है लेकिन यह अंतरंग क्रिया है वह क्रिया पहले पहले चालू होती है भेदज्ञान की. और भेदज्ञान की क्रिया चालू होने के बाद इसके इवस्वप्न-पश्चात् विकल्प टूटते हैं और निर्विकल्प स्वानुभूति की दशा उत्पन्न होती है.

जिनेश्वर के मार्ग में यह निर्विकल्प स्वानुभूति का दूसरा नाम जैन परमेश्वरने जिनशानस कहा है. द्रव्य-भाव जिनशासन. बहुत महत्ता दी है. 'दंसाण मूलो धम्मो' में इस बात को लिखा है. चारों गति में जो कहीं भी हो. भवे पशु की पर्याय में हो, पशु की दशा में हो. आत्मा पशु नहीं है. वह तो उनकी वैभाविक दशा है. आत्मा कोई पशु नहीं है. आत्मा कोई लाथी, चिंटी नहीं है, मनुष्य नहीं है, देव नहीं है, नारकी नहीं है. आत्मा तो आत्मा है और आत्मा को आत्मा की नजर से देखो, इनकी वैभाविक पर्यायिकी नजर से नहीं देखो. तो किसीको चार गति में कहीं भी स्वानुभूति होती है, वह किस तरह होती है? कि आत्मामें अनंत सुभ है, अनंत सुभ का भरा भंडार मेरा आत्मस्वप्न ही है ऐसा विश्वास आता है और भेदज्ञान होकर के स्वानुभूति होती है. उस स्वानुभूति के कालमें उसी वक्त,

उसी क्षण में जव डी अवस्था में अनंत संसार होने डी योज्यता है उसका नाश हो जाता है. उसको कहते हैं कि इसका अनंत जन्म-मरण मिट गया. अब कुछ रह गये दो-चार-छह, यह मामूली बात है. अनंत के आगे यह मामूली बात है.

अेक क्षण में जिस स्वानुभूति डी ताकत ऐसी है कि जिसके प्रथम क्षणकी उपस्थिति में ही अनंत जन्म-मरण का नाश होवे, अनंतता टूट जावे ऐसी परिस्थिति वास्तविक होने से, इस अनुभूतिकी बहुत महत्ता ग्रंथ ग्रंथ में शास्त्रकारों ने दर्शायी है. अनेक ग्रंथ में यह बात प्रसिद्ध डी है. और भगवान 'कुंडकुंदाचार्यदेव' 'समयसार' डी पंद्रहवी गाथा में यही कहा कि द्रव्य और भाव से समस्त जिन शासन. 'जिण सासनं सव्वं' भागधि में ऐसा लिया है. 'जिण सासनं सव्वं' समस्त जिन शासन है. द्रव्य से और भाव से जो भी जिनशासन है वही स्वानुभूति में समाविष्ट है. बारह अंग का सार यही है. बारह अंग का सार यही है. जिसने स्वानुभूति डी उसने बारह अंग पढ लिया और उसने व्रत कर लिया, संयम कर लिया, उसने जप कर लिया, उसने तप कर लिया, उसने सबकुछ कर लिया. सब हो गया. कोरं यीज आकी नहीं रही. द्रव्य और भाव से जिनशासन में जो भी यीज है वही अनुभूति में समाविष्ट है.

प्रश्न इसलिये उठाया है. यहां पर जो प्रश्न उठाया है कि विकल्प हमारा पीछा नहीं छोडते. तो हमें तो चाहिये निर्विकल्प दशा. ऐसी निर्विकल्प स्वानुभूति में जन्म-मरण का अंत होता है तो हमारा ये विकल्प पीछा छोडे तो हम निर्विकल्प होवे न? यह प्रश्न यहां से उठाया है. कहते हैं कि बात तो सही है. विकल्प नहीं होना यह भावना ठीक है. लेकिन कार्यपद्धति भी सही होनी चाहिये. ऐसा विचारमात्र से, ईच्छामात्र से कोरं काम हो जायेगा ऐसी बात नहीं है.

इसलिये दूसरे परेग्राइ में यह बात ली कि 'पहले आत्मस्वप्न डी प्रतीति होती है,...' पहले आत्मस्वभाव डी पहचान होती है. और पहचान से विश्वास आता है कि सुभ मेरे में है. और आत्मस्वप्न डी पहचान होने से विकल्प में दुःख है, राग में दुःख है ऐसा सहीज्ञ से भावूम पडता है और उसमें जो विश्वास है वह विश्वास तूट जाता है.

जव राग और राग के विषय में सुभानुभव करता है. तो अकेला सुभानुभव करता है सो बात नहीं है. परंतु विश्वास समेत अनुभव करता है. उसमें सुभ है ऐसा विश्वास भी है और फिर अनुभव है. इसलिये यहां तीव्र रस, अेकत्वबुद्धि और तीव्र रस लुअे बिना रहता नहीं है. पहचान से यह विश्वास टूटता है. विश्वास

से प्रतिकूल विकल्प-राग भी हो गया तो यह विश्वास उसका निषेध करके धक्का मारेगा. विश्वास ठीकठा और विकल्प इससे ठीकठा, तो विश्वास है वह बलवान है, विकल्प इतना बलवान नहीं है. विश्वास है, विश्वास से निषेध आयेगा. यही अंतरंग अंतर प्रक्रिया है यह. यह इसकी-भेदज्ञान की अंतर प्रक्रिया है.

राग तो ज्ञानी को भी होता है. ज्ञानी नहीं होवे उसके पहले मुमुक्षु को होवे. वह तो होवे ही होवे. ज्ञानीको भी होता है. लेकिन क्या अंतर है. राग होने होने में क्या अंतर है? कि ओक को विश्वास है ऐसा कि राग में सुख है. और जहाँ से पहचान हुई या ज्ञानदशा हुई, वहाँ अविश्वास है कि इसमें सुख नहीं है. यह दुःखरूप है, प्रत्यक्ष दुःखरूप है, प्रत्यक्ष दुःखरूप अनुभव आ रहा है. इसमें दुःख ही दुःख है. सुख तो मेरे आत्मा में ही है. तो इससे होगा तो सही, लेकिन उसका निषेध अंतरक्रिया में आयेगा. तो यह राग आगे जाकरके जतम हो जायेगा. और इसके बिना इसका नाश होने का दूसरा कोई मार्ग नहीं है, कोई इलाज नहीं है.

इसलिये कहा कि पहले प्रतीति होती है. प्रतीतिपूर्वक भेदज्ञान यावु होता है और बाद में विकल्प टूट जाते हैं. निर्विकल्प स्वयं का आत्मस्वरूप है. उस निर्विकल्प स्वरूप में परिणाम तन्मय होते ही, ये तन्मय होनेवाले परिणाम निर्विकल्प स्वानुभूतिरूप कहे जाते हैं. ऐसा इस विषय का जो सारांश है ओल का यही है कि तुम पहचान करो और पहचान करके अपने स्वानुभव को प्रगट करो. यही प्रेरणा है इसके पीछे.

मुमुक्षु :- भेदज्ञान.

पूज्य भाईश्री :- भेदविज्ञान के विषय में प्रश्न ही नहीं आता है. यह विषय तो थोड़ा प्रयास का-प्रयोग का विषय है. प्रयत्न के काल में यह यावु होता है. कैसे भेदज्ञान हो? कहाँ से हो? मुमुक्षु भेदज्ञान कहाँ से यावु करें?

राग और ज्ञान दोनों भिन्न हैं. वहाँ से भेदज्ञान को यावु करना चाहिये. दूसरा कि मैं मेरे ज्ञान में ही हूँ. इसलिये मेरी व्याप्ति, व्याप्ति माने व्याप्य-व्यापकपना, मेरा व्याप्य-व्यापकपना मेरे ज्ञान में है, मेरे ज्ञानस्वभाव में है, इससे आगे जाकरके राग और राग के विषयभूत देहादि पदार्थ है उसमें मेरी व्याप्ति नहीं है. यह तो बात रही कथन की. लेकिन प्रवर्तन में इसको लागू करें. अगर यह समझ में आता है तो इस समझ को प्रवर्तन में लागू करें, तब भेदज्ञान की प्रक्रिया यावु होती है. भेदज्ञान का कोई प्रयास यावु होता है. उस भेदज्ञान के प्रयास में जोव की जो शक्ति है वह शक्ति प्रगट होने का, प्रगट करने की यही याजी जो कुछ है,

मूल में तो यह भेदज्ञान की प्रवृत्ति है। भेदज्ञान की प्रवृत्ति ही ईसकी यात्री है।
जव की शक्ति को प्रगट करने के लिये।

चारों गतियों में यह भेदज्ञान हो सकता है और चारों गतियों में जो उदय है वह पूर्वकर्म के हिसाब से जो गति में जव आया उसके अनुकूल सभी प्रकार के उदय हैं। नारकी में बहुत दुःख का, प्रतिकूलता का उदय है। देवलोक में ऐसा नहीं है। बहुत अनुकूलता का है। जैसे वहां भयपन नहीं है, वृद्धावस्था नहीं है, रोग अवस्था नहीं है और दूसरी-दूसरी प्रतिकूलताओं जो मनुष्य में होती है, वैसे कोई पाप के योगवाली कोई भी परिस्थिति वहां बाहरमें नहीं है। नारकी में देवों तो कोई अनुकूलता का अंश नहीं दिभता है। बहुत से रोग हैं, भयंकर रोग है। और कहीं जाने का, रहने का, पीने का कोई ठिकाना नहीं है। बहुत दुर्गंध है। वहां सिर्फ सुगंध ही सुगंध है। वहां तो देव के शरीरमें से भी सुगंध आती है। हवा सुगंधित रहती है। वहां कोई सुगंधित पदार्थ डूब, अत्तर वगैरे लगाना नहीं पड़ता। वैसे ही रहता है वहां। और वहां कोई दुर्गंध है वह लानी नहीं पड़ती। दुर्गंध दुर्गंध ही दुर्गंध (है)। कीचड़, विष्टा, परु होता है सेप्टिक ईनके समुद्र है वहां सब। ईनके समुद्र है, नदियां है, समुद्र है, वैतरणी नदी बोलते है न? नदी है, समुद्र है। और अंधेरा ही अंधेरा है। वहां उजाला ही उजाला है। कभी अंधेरा होता ही नहीं। वहां कोई सूर्य को उगना पड़े या चंद्र को आना पड़े ऐसी बात नहीं है। और वहां कभी उजाला होता ही नहीं। धनधोर अंधकार। अंधकार ही अंधकार। और मार पड़ती रहे।

द्वि भी दोनों जगह भेदज्ञान हो सकता है। वहां तो होवे ही होवे। जव भेदज्ञान करना चाहे तो चारों गतिओ में हो सकता है। और चारों गति में अनुभव हो सकता है। भेदज्ञान भी हो सकता है और अनुभव हो सकता है। तीन तो गति संज्ञी पंचेन्द्रिय की है। तिर्य्यगति में असंज्ञी जव भी है। तो संज्ञी को भेदज्ञान होय सकता है, असंज्ञी को नहीं होता। संज्ञी माने मनवाला जव। जिसको मन नहीं होता उसको भेदज्ञान होता नहीं है। ईतनी मर्यादा है।

तीव्र अनुकूलता का प्रसंग हो या तीव्र प्रतिकूलता का प्रसंग हो, जो जव भेदज्ञान करने के लिये उत्साहित होता है, वह कहीं भी भेदज्ञान कर सकता है। उसमें कोई संयोग है वह तो ईनके प्रयोग के ही साधन है। जिस प्रकारका उदय है। संयोग-वियोग कुछ भी हो। यह ईनके तो प्रयोग के ही साधन बनते हैं। ईसलिये भेदज्ञान कोई भास परिस्थिति पैदा होवे तब ही जव कर सके वरना नहीं कर सके ऐसी

जात नहीं है. यारों गति में किसी भी हालत में, किसी भी प्रकार के द्रव्य-क्षेत्र-काल-भाव हो, जो भेदज्ञान कर सकता है. और भेदज्ञान करने से ही वह स्वानुभूति तक पहुंच सकता है. स्वानुभूति करने के बाद भी साधकजिव-धर्मात्मा भेदज्ञान ही करता है. कहां तक? कि जहां तक सिद्धदशा उत्पन्न नहीं होवे वहां तक. वह भेदज्ञान ही करता है. दूसरा कुछ नहीं करता.

ईसलिये एक प्रारंभ से लेकर अंत तक जो उपायभूत भेदज्ञान का विषय है उसको अच्छी तरह समझना चाहिये और ईसको समझने के लिये कोई पठन, पाठन पर्याप्त नहीं है. ईसको समझने के लिये ईसका प्रयोग का प्रारंभ करे और फिर देखें कि हमारे द्रव्य-क्षेत्र-काल-भाव में अगर हम भेदज्ञान का कुछ प्रयास करने को जाते हैं तो भेदज्ञान का प्रयास करते वक्त हमें किसी प्रकार की तकलीफ महसूस होती है? या हम कितने सफल होते हैं? कितने विफल होते हैं? क्यों सफल होते हैं? क्यों विफल होते हैं? ईस विषय की जो अंदर की जो जांच है, जोख है वह प्रयोग में आने से ही होती है.

बहुभाग तो ईस प्रयास में जुट ही को मार्ग मिल जाता है. कभी किसी जोव को स्वानुभव की धर्मात्मा के पास से कुछ और समझने के लिये प्रश्न अंतर से होता है. अंतर से माने अपने प्रयोग में कोई तकलीफ हुई तो उस तकलीफ को दर्शाते हैं, पूछते हैं कि यही कारण है कि समझ नहीं आता क्यों ऐसा होता है. तो अनुभव ही उसको दर्शा देते हैं कि यह कारण हो सकता है, यह कारण हो सकता है. लेकिन यह तो जब कोई प्रयास करे और उसको तकलीफ होवे तो उसको दूर होने की बात है. बहुभाग तो भेदज्ञान करनेवाले जोव को स्वयं ही मार्ग की सूझ आती है और कहीं भी उसको तकलीफ होती है तो स्वयं ही उसको पार कर जाता है. ऐसी उनको क्षमता और योग्यता प्राप्त हो जाती है.

मुमुक्षु :- रात को आया, कल रात के प्रवचन में. अच्छा-बुरा लगता है, और उसके लिये जागृति और अवलोकन (होना चाहिये).

पूज्य भाईश्री :- अच्छा-बुरा लगता है तो चीज अच्छी-बुरी है कि नहीं है? वह पक्का करे. जैसे कि यह मूंगझी दाना है. बादाम है, पिस्ता है. उसपर नमक लगाया जाता है. क्या कहते हैं? भारीशींग कहते हैं हम. भारा पिस्ता, भारी बादाम अच्छी लगती है न? उसमें क्या चीज अच्छी है? नमक अच्छा है. अकेला दे तो ईतना अच्छा नहीं लगता. लेकिन उसको नमकवाला बनाया. यह भारा पिस्ता भाओ, बहुत अच्छा है, बढ़िया है. वैसा ही अभिप्राय लेकर बैठता है कि यह

६०० रुपिया किलो की चीज है. बहुत बढ़िया है इसलिये कोई अच्छी चीज है. माने जिसकी किंमत-पैसा ज्यादा वह चीज अच्छी. ऐसा ही एक अभिप्राय बना लेता है. कौन-सी चीज अच्छी है? नमक अच्छा है तो तुम अकेला नमक भाओ. ठन दोनोंमें-से चीज (कौन-सी अच्छी है)? दो ही तो चीज है. अकेला नमक भाओ. कितना भाओगे? अकेला पिस्ता भाओ तो किका लगेगा. कितना भाओगे? ज्यादा भाओगे तो कोन्सटिपेशन हो जायेगा. कितना भाओगे? वह तो भारी चीज है. अलग-अलग तो अच्छे नहीं है, लेकिन साथ में अच्छे है. साथ में अच्छे हैं ऐसी तेरी कल्पना के सिवा कुछ है नहीं. कल्पना है.

जब चैतन्यस्वभावी ज्ञानस्वरूपी आत्मा उनके लिये कोई भी परमाणु की अवस्था अच्छी क्या और बुरी क्या? चैतन्यस्वभावी आत्मा, जिसका धर्म सिद्धि ज्ञानने का (है) और अपनी सुभशांति का अनुभव करने का (है), उसके लिये जड पदार्थ में कोई जड की अवस्था, परमाणु की अवस्था अच्छी क्या और बुरी क्या? तो अच्छापना और बुरेपना का जो अभिप्राय है वह जहां तक नहीं जायेगा, (तब तक) विश्वास टूटेगा नहीं. सुभ-दुःख का जो विश्वास है कि यह दुःख का कारण, यह सुभ का कारण, यह विश्वास टूटेगा नहीं. पहले विश्वास टूटना चाहिए.

मुमुक्षु :- विश्वास आवे तब लार्धन लथ में आ जाये.

पूज्य लार्धश्री :- पहले प्रतीति होती है, प्रतीतिपूर्वक भेदज्ञान होता है और पश्चात् विकल्प टूटते हैं. आत्मस्वरूप की प्रतीति में निर्विकल्प आत्मस्वरूप है ऐसी प्रतीति आती है. मैं स्वरूप से ही जब निर्विकल्प हूं, तो विकल्प मैं हूं वह बात कहां तक टीकगी? अनादि से वर्तमान तक का अनुभव यह है कि मैं विकल्परूप हूं ऐसा अनुभव है जवको. ऐसा विश्वास है और ऐसा अनुभव भी है. जब यह विचारपूर्वक प्रतीति आयी, पहचान आयी कि मेरा आत्मस्वरूप ही निर्विकल्प है, मैं स्वयं ही निर्विकल्प हूं ऐसी प्रतीति आयी, विश्वास आया तो मैं विकल्परूप हूं यह बात अनुभव में कहां तक टीकगी? यह बात टीक सकती नहीं. अविश्वास हो जाने से मित्रता रह सकती नहीं. टीक सकती नहीं लंबी. थोड़े काल तक व्यवहार चलेगा फिर यह छूट जायेगा. रहेगा नहीं. रुचि-प्रीति छूट जाती है, नजर बंदल जाती है. इसलिये कहते हैं कि पहले प्रतीति आनी चाहिए.

‘समयसार’ ७३ गाथा की टिका में ‘गुरुदेव’ प्रवचन करते लुअे कहते थे कि, जिसको निर्विकल्प आत्मस्वरूप की पहचान लुई, निश्चय लुआ, उसको निर्विकल्प स्वानुभूति होने का काल पक गया है. काललब्धि कहते हैं न? काल पके उसको

कावलब्धि करते हैं। उसका काव पक गया, उसकी कावलब्धि आ गई। क्यों ऐसा कहा? कि ये निर्विकल्प आत्मस्वरूप की महत्ता, महिमा ऐसी आती है, मैं ऐसा निर्विकल्प हूँ, ऐसा निर्विकल्प सुख का भंडार हूँ, उसकी इतनी जोर से महिमा आती है कि फिर विकल्प उसका टिक सकता नहीं। निर्विकल्प मैं हूँ इसके जोर में विकल्प जो है वह टिक सकता नहीं।

यह निर्विकल्प स्वरूप मैं हूँ... मैं हूँ.. मैं हूँ... मैं हूँ... मैं हूँ... मैं हूँ.. इसका इतना जोर चक्कर चलेगा कि मैं हूँ ऐसा विकल्प भी छूट जायेगा। यह मैं हूँ विकल्प में होता है वह भी छूट जायेगा। दूसरा तो आने का सवाल ही नहीं। लेकिन मैं हूँ ऐसा जो विकल्प है वह भी छूट जायेगा। ऐसा स्वयं के स्वरूप में अपनत्व अभेदभाव से होता है उसको जिनशासन करते हैं, उसको निर्विकल्प स्वानुभूति करते हैं, उसको जन्म-मरण के नाश का उपायस्वरूप जिनमार्ग करने में आता है। अंक ही बात है।

તા. ૩-૦૯-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૨૩
પ્રવચન નં. ૩૩૭

પ્રશ્ન : સર્વગુણાંશ તે સમ્યક્ત્વ કહ્યું છે, તો શું નિર્વિકલ્પ સમ્યક્દર્શન થતાં આત્માના બધા ગુણોનું આંશિક શુદ્ધ પરિણમન વેદનમાં આવે?

ઉત્તર : નિર્વિકલ્પ સ્વાનુભૂતિની દશામાં આનંદ-ગુણની આશ્ચર્યકારી પર્યાય પ્રગટ થતાં આત્માના બધા ગુણોનું (યથાસંભવ) આંશિક શુદ્ધ પરિણમન પ્રગટ થાય છે અને બધા ગુણોની પર્યાયોનું વેદન થાય છે.

આત્મા અખંડ છે, બધા ગુણો આત્માના જ છે, તેથી એક ગુણની પર્યાય વેદાય તેની સાથે સાથે બધા ગુણોની પર્યાયો અવશ્ય વેદનમાં આવે છે. ભલે બધા ગુણોના નામ ન આવડે, અને બધા ગુણોની સંજ્ઞા ભાષામાં હોય પણ નહિ, તોપણ તેમનું સંવેદન તો થાય છે જ.

સ્વાનુભૂતિકાળે અનંતગુણસાગર આત્મા પોતાના આનંદાદિ ગુણોની ચમત્કારિક સ્વાભાવિક પર્યાયોમાં રમતો પ્રગટ થાય છે. તે નિર્વિકલ્પ દશા અદ્ભુત છે, વચનાતીત છે. તે દશા પ્રગટતાં આખું જીવન પલટો ખાય છે. ૪૨૩.

‘નિર્વિકલ્પ સમ્યક્દર્શન હોને પર આત્મા કે સર્વ ગુણોં કા આંશિક શુદ્ધ પરિણમન...’ હોવે ઈતના હી નહીં લેકિન ‘વેદન મેં આતા હૈ?’ અનુભવ મેં આતા હૈ. વેદન મેં આતા હૈ ઈસકા મતલબ અનુભવ મેં આતા હૈ ક્યા? ઐસા પ્રશ્ન ઉઠાયા હૈ.

ઉસકા ઉત્તર દેતે હૈં કિ ‘નિર્વિકલ્પ સ્વાનુભૂતિકી દશા મેં આનંદગુણકી આશ્ચર્યકારી પર્યાય પ્રગટ હોને પર આત્મા કે સર્વ ગુણોં કા (યથાસંભવ) આંશિક શુદ્ધ પરિણમન પ્રગટ હોતા હૈ ઐર સર્વ ગુણોં કી પર્યાયોં કા વેદન હોતા હૈ.’ પ્રગટ ભી હોતા હૈ ઐર વેદન ભી હોતા હૈ. ઐસા સ્પષ્ટ ઉત્તર દિયા હૈ કિ ઐસા હોતા હી હૈ. આનંદ કા મુખ્ય પરિણમન હૈ યા વિશિષ્ટ પરિણમન હૈ આનંદસહિત. ‘નિર્વિકલ્પ સ્વાનુભૂતિ કી દશા મેં...’ યહાં શુદ્ધોપયોગ કી બાત લી હૈ.

‘સમયસાર’ કે પ્રથમ માંગલિક કલશ મેં ‘સ્વાનુભૂત્યા ચકાસતે’ યહ જો બાત કહી ‘અમૃતચંદ્રાચાર્પદેવ’ને ‘સ્વાનુભૂત્યા ચકાસતે’ સ્વાનુભૂતિ સે પ્રકાશિત હોતા હૈ.

आत्मा अपने स्वप्न से स्वानुभूति में प्रकाशिक होता है, स्वानुभूति द्वारा प्रकाशमान होता है. यह निर्विकल्प स्वानुभव है. इस अनुभव में किसी भी प्रकार का स्थूल विकल्प तो होता ही नहीं, किंतु सूक्ष्म, बिलकूल सूक्ष्म मन का विकल्प हो ऐसा भी कभी होता नहीं. दूसरे पदार्थ की चिंता या दूसरे पदार्थ संबंधित विकल्प तो होता ही नहीं. किंतु स्वयं के स्वप्न के विषय में भी विकल्प नहीं होता. विकल्प नाम जिसको देवे ऐसा कोई भी भाव, जिसको नाम विकल्प दिया जाये ऐसा कोई भी भाव निर्विकल्प परिणाम के काल में नहीं होता. उसको निर्विकल्प कहते हैं.

‘निर्विकल्प स्वानुभूति की दशा में...’ आनंद की प्रधानता है, आनंद की मुख्यता है. दूसरे गुण की अवस्था, अवस्था पर लक्ष नहीं होने से कैसी है? या कैसी नहीं है? अस्ति-नास्ति से, उसका वहां विचार नहीं चलता, विकल्प नहीं चलता. फिर भी आनंद की कोई विशिष्टता ऐसी है कि अनंत काल में नहीं उत्पन्न हुआ हो ऐसा कोई प्रचुर आनंद, असाधारण आनंद, विशेष आनंद अनुभवगोचर होता है.

जब को अनादिकाल से स्वप्न का आनंद अनुभव में, वेदन में आया नहीं. क्या हुआ है? कि जब को अनंत काल बीता है. अनादि से लेकर वर्तमान तक का जो अनंतकाल है, उस अनंतकाल में एक क्षण भी आत्मा का निर्विकल्प निष्पन्न जिसको कहते हैं, आत्मानंद जिसको कहते हैं, जिसको ज्ञानानंद कहते हैं ऐसा आनंद कभी अनुभव में आया ही नहीं.

ऐसा आनंद प्रगट होने से, क्योंकि वह भी अनंत गुणों में से एक गुण है. वह आनंद प्रगट होता है. दूसरे-दूसरे गुण समझ में आवे के नहीं आवे. लेकिन आनंद हुआ है वह बात तो असाधारण होने से किसी भी जब को, तिर्य्य होवे तो भी मुझे आनंद हुआ यह उसको बराबर समझ में आता ही है. इसलिये दूसरे गुणोंका वर्णन नहीं किया. स्वसंवेदनरूप ज्ञानकी भी विशिष्ट बात है लेकिन वह भी बात नहीं ली. बात ली सिर्फ आनंद की. इस दशा में आनंदगुण की आश्चर्यकारी पर्याय प्रगट होती है. कैसा आनंद है? जिस आनंद को अनुभव करते हुए अनुभवी को भी आश्चर्य होता है. क्योंकि कभी उसको आगे अनुभव आया नहीं था. और बार-बार इस आनंद का अनुभव, आनंद के अनुभव में रहे, सदाय ही रहे, बार-बार होवे और सदा ही रहे, यही भावनामें अनुभवी जब, भोक्तृमार्गी जब हमेशा रहता है.

आनंदमय आत्मा है. अनंत आनंद का पिंड आत्मा है. आनंदमय. और अनुभव से बाहर निकलते ही विकल्प भी ऐसा होवे कि मेरी आनेवाली अनंत काणावली,

कावका समूह, काणावली माने आनेवाले सभी काव का समूह, जैसे आनंदमय आत्मतत्त्व के भोगनेमें ही रहे यही मेरी भावना है. ऐसी भावना उनको रहती है.

‘नियमसार’ में वह बात टीकाकार आचार्य महाराजने, सूत्रकर्ता आचार्यदेव के अभिप्राय से यह बात नीकावी है. अनंत काणावली आत्मतत्त्व के भोगवटामें ही वही. मेरा काव कहीं और दुःख में नहीं जाओ. दुःख को मैं नहीं चाहता और दुःख मुझे स्वप्नमें भी नहीं चाहिये. आत्मा के निराकुल आनंदमें ही बस मैं रहूँ, यही भावना है.

ईसलिये कहा कि ‘आनंदगुण की आश्चर्यकारी पर्यायि...’ आनंदगुण-भेदोक्ति प्रोपटी. यह आकर्षण करनेवाली शक्ति है. स्वयं को अपने आप में आकर्षण क्यों छोवे? कहां से छोवे? कैसे छोवे? कि आनंद होने से अपना आकर्षण है. ऐसा कोई वचनातीत आनंद है, ऐसा कोई अद्भुत और आश्चर्यकारी आनंद है कि ईस आनंद के आगे तीन लोक के किसी भी पदार्थ तुच्छ नजर आते हैं. सारे तीन लोक का साम्राज्य किसीको होता ही नहीं. ऐसा पुण्य किसीको होता ही नहीं. देवलोक को देवलोक के ईन्द्र हैं, मनुष्य के मनुष्य के ईन्द्र हैं चक्रवर्ती आदि. अेकदूसरे में अेकदूसरे का अधिकार नहीं है. फिर भी तीन लोक का साम्राज्य अगर मिले तो भी यह आनंद की अेक क्षण की पर्यायि के आगे तुच्छ भासित होता है. ईन्द्र को ईन्द्रासन पर बैठने का विकल्प दुःखमय लगता है. आनंद के आसन पर बिराजमान होने में आनंद आता है और हीरा-रत्नजडित सिंहासन पर बैठने में उसको विकल्प होता है, उसमें दुःख होता है-आकुलता होती है. दोनों में ईतना अंतर है. अेक में दुःख और अेक में सुख.

ईनके जो नीचे लिन पुण्य के धारक जो देव हैं, जो उनके अनुचर हैं, सेवक हैं, वह तो जैसे देखते हैं कि आला...! ईन्द्र कितना सुभी है! क्या वैभव है ईनके पास! और क्या सारे असंख्य देव ईनकी तैनात में ञडे रह जाते हैं. दूसरा उनको सुभी देखता है, लेकिन वह सम्यग्दृष्टि होने से भीतरमें क्या समजता है? कि ये जो ञितना भी पुण्य का संग्रह है, उस पर मेरा लक्ष्य ञता है, उपयोग ञता है यही दुःख है. वहां दुःख नियम से आकुलता यहां उत्पन्न होती ही है.

‘आनंदगुण की आश्चर्यकारी पर्यायि प्रगट होने पर...’ वह मुण्यता की बात वी. साथ ही साथ. होने पर माने साथ ही साथ ‘आत्मा के सर्व गुणों...’ पूरे. अनंते-अनंत सर्व गुणों ‘आंशिक शुद्ध परिणामन...’ यथासंभव माने किसी को कोई गुण कुछ अधिक विशेष विकसित होता है तो किसीको कोई गुण विशेष विकसित

होता है। जैसा। सबको अेकसरीजा नियम नहीं है। यह आंशिक शुद्ध परिशुमन और गुणस्थान अनुसार। यौथे गुणस्थान में छठे गुणस्थान जितनी चारित्र की स्थिरता कभी नहीं होवे। और आनंद भी चतुर्थ गुणस्थान की मर्यादा में ही होवे, निर्मलता भी चतुर्थ गुणस्थान की मर्यादा में होवे। उपर के गुणस्थान की शुद्धि यहां प्रगट नहीं होती।

‘आंशिक शुद्ध परिशुमन प्रगट होता है और सर्व गुणोंकी पर्यायों का वेदन होता है।’ वेदन होता है माने अनुभव भी होता है। यहां जैसा प्रश्न उठता है कि अनंत गुणोंकी पर्यायों का अनुभव होता है वह कैसे पता चलता है? जैसे अेक औषधि की गोली हो। उसमें सहस्र औषधि मिलाई हो। घोंटकर बनाते हैं न? एकर औषधि को मिलाकरके भरल में उसको घोंटकर ठसकी गोली बना ले। तो अेक गोली में एकरों औषधि का अंश आता है कि नहीं आता है? फिर वह एकरों का स्वाद आवे कि नहीं आवे? कि तले अेक अेक औषधि को अलग-अलग स्वाद से नहीं समजे फिर भी अेक एकर औषधि का स्वाद ठसमें है यह बात जरूर है। क्योंकि वह ठतनी घूलकर मिल गई है कि औषधि ठसमें अलग नहीं रह सकती। रहना चाहे तो भी नहीं रह सकती।

वैसे अेक मीठाई हो। उसमें बहुत मसाले डाले हों। तेजना, मसला सब डालते हैं। केसर, ठलायथी, ये-वो सब डालते हैं। तो जितने भी डाले उनका स्वाद आता है कि नहीं आता है? फिर ठसका लडु बना लिया, कुछ भी बना ले। अेक कवल लेवे ठसमें-से तो ठसमें सब आता है नहीं आता है? अेक साथ सबों का स्वाद आता है। तले ही अलग-अलग छॉटे नहीं, छॉट सके भी नहीं, लेकिन आता है वह बात अवश्य है। नहीं आवे जैसा नहीं बनता।

यहां ठसका कारण देंगे। ठसका लोजिक भी दिया है कि जैसा क्यों होता है। यहां तो अलग-अलग परमाणु है, अलग-अलग थीज है फिर भी मिलावट करने से ठसका स्वाद आता है। यहां तो ठतना भी अंतर नहीं है। अेक परमाणु और दूसरे परमाणु में अंतर होवे उतना अंतर अेक गुण और दूसरे गुण में नहीं होता। आत्मा के प्रत्येक प्रदेश में अनंत गुण अेकसाथ हैं। अेक प्रदेश में अनंत गुण अेकसाथ हैं।

‘आत्मा अणंड है,...’ अेकसाथ रहने को हां अणंडपना कलने में आता है। ‘आत्मा अणंड है,...’ अणंड कल, अल्लेद कल, अेक कल। अेक ही बात है। आत्मा अेक है, अल्लेद है, अणंड है जैसा कलने में आता है। और पदार्थ की अणंडता

की वजह से, अખंडता के कारण ही 'सर्व गुण आत्माके ही है.' अखंड आत्मा के, अेक अखंड आत्मा के ही सर्व गुण हैं. यह तो अनकी अनंती विशेषताअें हैं. 'ईसविघे अेक गुण की पर्याय का वेदन हो उसके साथ-साथ सर्व गुणोंकी पर्याय अवश्य वेदन में आती हैं.' वैसे तो सर्व गुण का परिणामन सदा ही यालु रहता है. सम्यक् होने से ही कुछ गुण जे परिणामन नहीं करते थे, वह परिणामन करने लग गये. पहले उसका परिणामन बंध था, अब यालु हुआ. जैसे कोई नव का कोक बंध कर दिया. फिर उसको यालु कर दिया. ऐसी बात नहीं है. अशुद्ध परिणामन था. कितने गुणों का शुद्ध परिणामन था, कितने गुणों का अशुद्ध परिणामन था. लेकिन सर्व गुण परिणामनरूप तो थे. और अशुद्ध परिणामन अशुद्धतरारूप वेदन में आता था और शुद्ध परिणामन होवे तो शुद्धरूप वेदन में आवे. वह तो सीधी बात है.

'आत्मा अखंड है, सर्व गुण आत्मा के ही हैं,...' सर्व गुण है वह आत्माके ही है. कोई दूसरे पदार्थ के गुण उसमें नहीं है. 'ईसविघे अेक गुण की पर्याय का वेदन हो उसके साथ-साथ सर्व गुणोंकी पर्याय अवश्य वेदन में आती हैं.' आवे ही आवे. नहीं आवे ऐसा नहीं बनता. ईसका कारण यही है कि आत्मा अखंड पदार्थ है. उसमें खंड पडते नहीं है.

'भले ही सर्व गुणों के नाम न आते हों,...' अलग-अलग छंट न सके. उसके नाम न आवे. ईस गुण का नाम कैसा? ईस गुण का नाम कैसा? शब्द भी नहीं है. भाषामें तो अनंत शब्द नहीं है. भाषामें तो संख्यात् शब्द हैं. और गुण कितने हैं? कि गुण तो अनंत हैं. 'भले ही सर्व गुणों के नाम न आते हों, और सर्व गुणोंकी संज्ञा भाषा में होती भी नहीं.' संज्ञा माने नाम. नाम आते नहीं और नाम होते भी नहीं. दोनों बात है. नाम होते भी नहीं और नाम आते भी नहीं.

'सर्व गुणोंकी संज्ञा भाषा में होती भी नहीं, तथापि उसका संवेदन तो होता ही है.' उसका वेदन तो आता ही है. संवेदन माने सम्यक् प्रकार से वेदन. अंतर्मुख होकर, स्वसन्मुख होकर वेदन करना उसको संवेदन कहने में आता है. अरुधे प्रकार से, भले प्रकार से, सम्यक् प्रकार से स्वाभिमुख होकर जे वेदन होता है उसको संवेदन कहने में आता है. 'सर्व गुणों की संज्ञा भाषा में होती भी नहीं, तथापि उसका संवेदन तो होता ही है.' आत्मा के अनंत गुण के तो नाम भी नहीं है. दिव्यध्वनिमें भी उसका नाम नहीं आया. क्यों नहीं आया? कि नाम है ही

नहीं. अनिर्वचनीय गुण है. अनंतगुण जैसे हैं, अनिर्वचनीय है. बहुत कम मात्रा में नाम प्रसिद्ध है.

‘गुरुदेव’ने तो काई शास्त्र पढ़ें हैं. अध्यात्म शास्त्र तो भास-भास थे वह सब पढ़े थे. उसमें से जहां भी आत्मा के गुणवाचक नाम आवे, गुण के नाम आवे (उसको) ध्यानमें लेकर लिख लेते थे. ये ४७ शक्तियां तो प्रसिद्ध हैं. उसके अलावा ‘अनुभवप्रकाश’ में भी कुछ इसके अतिरिक्त लिये हैं. ‘चिद्विलास’ में भी लिये हैं. और भी जगह में ‘द्रव्यसंग्रह’ वगैरह में. अक्सो की आसपास की संख्या में नाम हैं. अभी जो उपलब्ध शास्त्र है वह अक्सो के (आसपास नाम मिलते हैं). कहां अनंत गुण और कहां अक्सो! कुछ नहीं है वह तो. अक्सो तो उसमें कुछ नहीं है. इसलिये बहुत कम मात्रा में अभी नाम प्रसिद्ध है. लेकिन कितने भी नाम प्रसिद्ध हो, अनंत के तो नाम है भी नहीं.

‘स्वानुभूति के काल में अनंतगुणसागर आत्मा अपने आनंदादि गुणोंकी यमत्कारिक स्वाभाविक पर्यायों में रमण करता हुआ प्रगट होता है.’ स्वानुभूति के काल में माने शुद्धोपयोग के काल में, स्वानुभव के काल में. अनुभूति शब्द तो परिणति में लगता है और उपयोगमें भी लगता है. स्वानुभूति उपयोग को भी कहते हैं, परिणतिको भी कहते हैं. जहां जो कहने का अभिप्राय हो वहां ऐसा अर्थघटन समझना चाहिए. स्वानुभव के माने शुद्धोपयोग के काल में. यहां शुद्धोपयोग लेना है. ‘अनंतगुणसागर आत्मा...’ अनंतगुण का सागर. जैसे सागर में बहुत पानी है, वैसे ही आत्मा में गुण कितने हैं? अनंत गुण हैं.

अक आत्मा में गुण कितने? गुण अनंत. इसलिये आत्मा पदार्थ अक होने पर भी वह गुणों का सागर है. एतने गुण हैं कि जैसे गुणों का कोई सागर है. सागर को भी मर्यादा होती है. यहां अनंत कहने से कोई मर्यादा है ही नहीं. इसमें गिनती करने को जावे तो गणित को अपनी मर्यादा छोड़ देनी पडती है. गणित अरिथमेटिक, मेथेमेटिक जिसको कहते हैं उसको अपनी मर्यादा छोड़ देनी पडे. एतनी संख्या में अनंत गुण हैं. यही आत्मा की संपत्ति है, यही आत्मा की प्रोपर्टी है. आत्मा कोई द्रिद्र, कोई दिन-हीन पदार्थ है ऐसा कभी लेना नहीं है. ऐसा कभी अनुभव भी नहीं करना है. ऐसा कभी विचार भी नहीं करना है कि क्या है? मैं तो अक साधारण मनुष्य हूं, साधार आदमी हूं, मेरी क्या गुंजाईश है? मेरी क्या शक्ति है, क्या ताकात है. मैं तो कुछ नहीं कर सकता, मैं तो निर्बल हूं, ऐसा हूं... वैसा हूं... ऐसा विचार नहीं करना.

अवस्था में इसप्रकार होने पर भी मूल स्वरूप ऐसा नहीं है। सत्शास्त्रमें कोई विशिष्ट बात है तो यह है कि ठाम-ठाम पर, स्थान-स्थान पर आत्मा के सामर्थ्य को दृश्यायी है। आत्मा की सामर्थ्य दिखलाई है, प्रसिद्ध किया है कि देख तेरे में क्या चीज पडी है? तू कोई दिन-दीन पदार्थ नहीं है। बहुत शक्ति है। तेरी शक्ति धतनी है कि जिसके प्रथम स्फूरणमें ही, प्रथम स्फूरणमें ही सभी प्रकार की दृगुण की निर्बलता है, जव को निर्बलता किसकी है? दृगुण की निर्बलता है। वह जाने लगती है, भगने लगती है।

‘महाभारत’ के युद्ध का दृष्टांत आता है। ऐसा आता है कि, जब ‘अर्जुन’ ने गांडिव धनुष हाथ में लेकर इसकी डोरी-पण्डा कलते हैं उसको, धनुष की डोरी को पण्डा कलते हैं, वह टाईट बांधने में आती है। बाण को छोडना है, .. ज़ोर से। बहुत टाईट होती है। उसको थोडा ढींचा। टाईट डोरी ढींचने से उसमें थोडा हवा के साथे स्पंदन होने से आवाज आती है। तो आवाज धतनी बडी आयी और इस प्रकार की आयी कि ज़े कौरव के सैन्य में ज़े बीरु थे, अपने मौत से डरते थे, मृत्यु से डरते थे जैसे हजारों लोग तो भगने लग गये, भग गये। मर जायेंगे। जिसकी डोरी की ऐसी आवाज है, इसका तीर छूटेगा तो हमारा क्या हो जायेगा? भगने लगते हैं। विद्या साधित था। ऐसा आता है, पुराण में यह सब बात आती है।

यहां कलते हैं कि तू भी धतना शक्तिवान है और तेरी अध्यात्म विद्यामां उतनी ताकत है कि अपनी शक्तिको संभाव करने के पुरुषार्थ की प्रथम कोशिश, प्रथम प्रयास ज़े होता है, उस प्रयास के काल में ही यह दृगुण, निर्बलता है ये सब भगने लग जाती है। कहां चली जाती है पता लगता नहीं है। जैसे भीगा हुआ कपडा कपडा धोते हैं। उसको फिर धूप में सुभाते हैं। डोरी पर लगा देते हैं। वह पानी कब कहां चला जाता है किसीको पता चलता है? क्या कलते हैं उसको? बाष्पीभवन कलते हैं। विज्ञान की भाषा में उसको बाष्पीभवन कलते हैं-वेपाराईञ्ज कलते हैं। हवा बन जाती है। पानीमें से हवा बन जाती है। हवा तो आंभ से दिखती नहीं। नजर में नहीं आती। तो पानी कहां चला जाता है पता नहीं लगता है। वैसे मैं अनंत शक्तिमय चैतन्यस्वभावी परमात्मतत्त्व, परमेश्वरतत्त्व में ही हूं ऐसा आते ही पुरुषार्थ से ज़ेर से ऐसा भाव आते ही, न जाने ये राग-द्वेष-भोड आदि ज़े विकृतियां है, विभाव है, विकार है, अनेक प्रकार के दृगुण हैं, ज़े अशक्ति कि जड है, न जाने कहां चली जाती है। पता ही नहीं चलता है कि वह कहां

चली जाती है? ऐसा हो जाता है. ऐसा कहते हैं.

मुमुक्षु :- ऐसा सबका आत्मा महान है.

पूज्य भाईश्री :- ऐसा महान है कि जिसके टंकार से, धनुष की टंकार जिसको कहते हैं, आवाज को टंकार कहते हैं, टंकारमात्र से जैसे भीरु लोग भग जाते हैं. वैसे ही यह द्रोषित परिणाम तो बहुत भीरु है, अशक्त है. वह तो चैतन्य के प्रथम स्फुरणमें ही उसकी सबों की पीठ छिपती है. किसीका मुँह तो छिपता ही नहीं. क्योंकि वह भागने तैयारी करने लगे कि मर गये. अब तो ये जो चैतन्यसम्राट है, महाशूरवीर योद्धा है वह मार डालेगा. इसके पास अपना तो कोई हिसाब ही नहीं. कुचल देंगे अपने को, जतम कर देंगे. क्षणमात्र में जतम करेंगे. धतना महान है. ऐसी धनकी ताकत छिपाने का सत्शास्त्रोंमें बार-बार सत्पुरुषोंने प्रयास किया है.

यहां भी कहते हैं कि 'अनंतगुणसागर आत्मा...' अनंत शक्तिसागर, अनंतगुणसागर कहे. एक एक गुणकी सामर्थ्य अनंत. ऐसे अनंत गुण संख्यासे है. एक, दो, हजार, लाख, करोड़, अरब नहीं. असंख्यात् नहीं लेकिन अनंत. एक आत्मा में ऐसे अनंत गुण-अनंत शक्ति, एक-एक शक्ति की सामर्थ्य बेहद सामर्थ्य है. उसको यहां अनंतगुण का सागर कहने में आता है.

मुमुक्षु :- असंख्यप्रदेशी आत्मा में अनंतगुण रह सकते हैं?

पूज्य भाईश्री :- अरे..! एक प्रदेशी परमाणु में भी अनंत गुण है. असंख्यप्रदेशी आत्मा में अनंत गुण नहीं. एक प्रदेशी परमाणुमें भी अनंत गुण है और अनंत शक्ति है. और आज के विज्ञान में तो यह बात तो बहुत प्रसिद्ध है. अटोमिट अनेर्जि जिसको अपने कहते हैं. वह अटम तो एक परमाणु नहीं है. वह तो अनंत परमाणु का एक स्कंध है. जिसको अब जो वर्तमान विज्ञानवाले जिसको परमाणु कहते हैं, अटम कहते हैं उसमें तो बहुत से परमाणु है. एक परमाणु नहीं है. जैनदर्शनमें जिसको एक परमाणु कहा, वह एक परमाणु तो बहुत सूक्ष्म है. वह किस भी साधन से देखने में, धन्द्रियज्ञानमें ग्रहण होता नहीं है. तो उसमें शक्ति बहुत है.

... उसका इतिहास कभी-कभी पत्रों में आता है. तो यह बात आती है कि मरे तो बहुत से लोग, लेकिन जो मरे नह, कुछ घायल हुए और किसीको इस बम की हवा का प्रदूषण श्वासोश्वास में या शरीर में कहीं भी लग गया, धनको धतनी बिमारियां हुई, कितना पौधजनस था यह! यह कहने का मतलब

है. होस्पिटलों में कहीं जगह मिले नहीं. इतने लोग परेशान थे. कितने लोग इस चक्कर में आ गये. मर गये वर तो मर गये सब. लेकिन जो ज़िंदा रहे उनकी वर हावत थी कि रोग से ग्रसित हो गये. इसकी हवा से, इसके घाव से घायल होने से. कहीं तो वैसे ही बिमारी के वर से मर गये. कोई बचे तो सारा जवन वैसे ही रोगग्रस्त रहे गये. अनक्योरेबल डिजीज हो गया कई लोगोको. था तो इतना ही बम्ब. कितनी असर हुई!

अक परमाणु में अनंत शक्ति है वर कोई सिद्ध करने की जरूरत नहीं है. अगर अक परमाणु में है इधर. तो इधर अक आत्मा में अनंत शक्ति है. और उसमें सब शक्ति है वर अमृत आनंदमय है. बम्ब में तले जहर होगा, लेकिन यहां तो अमृत है. अनंत आनंदअमृत से तारा हुआ अनंत अमृत का पिंड आत्मा है. डिलटा है इधर. ऐसी बात है.

मुमुक्षु :- अभी तक कहां गया था वर?

पूज्य तार्थश्री :- कभी कहीं गया ही नहीं. अभी तक नहीं. कभी भी कहीं गया ही नहीं. जहां है वहां है. लेकिन गुण को समझे नहीं, संभाले नहीं, उसको विकास करने की जो प्रक्रिया है उस प्रक्रिया में आये नहीं. यही कारण है.

जैसे सोने की और लीरे की जान में सोना और लीरा पडा हो, और अनंत काव तक कोई निकाले नहीं तो कहां गया था? था वहां का वहां था. मिट्टी के साथ, मिट्टी के परमाणु के साथ, पत्थर के परमाणु के साथ सोने के परमाणु भी थे. उसको गोल्ड स्टोन कहते हैं. सोने के पत्थर. सोने के पत्थर नहीं है. पत्थर और सोना साथ में है. उसको गरमी देते हैं तो माटी-पत्थर के जो परमाणु है वर जल जाते हैं, उसकी राज बनकरके वर छूट जाते हैं. और जो सोने के परमाणु है वर सोने के रूप में रहे जाते हैं तो उसकी जो ह वगडी बनाई जाती है. परमाणु अकसाथ मिलते है. क्या कहते हैं? सोनेको संशोधित किया. लेकिन था उसको संशोधित किया. नहीं था कोई सोने को बना लिया है ऐसा नहीं है.

ऐसे वर आत्मा दोष से संसार अवस्था में परिभ्रमण करता है अपने दोषभाव से, दूषितभाव से दुःखी होता रहा है और जन्म-मरण करता है, अनेक प्रकार के विभावभाव में अनंत काव से रहा है. जब उनको पता चलता है अपनी गुणसंपत्ति का, तो फिर इसका जो परिणाम है उसमें पहले श्रद्धा होती है कि नहीं, मैं ऐसा ही हूं. ऐसा विश्वास आता है, श्रद्धा होती है, प्रतीत होती है उसको सम्यग्दर्शन कहते हैं. और ऐसा ही अनुभव होता है उसको सम्यग्ज्ञान कहते हैं और ऐसे

ही आत्मरमणता और स्थिर परिणाम लोते हैं उसको सम्यक्चारित्र कहते हैं। उसी काल में शुद्ध अमृतमय आनंद का आस्वादन होता है उसको आनंदगुण का प्रगट होना ऐसा कहने में आता है। ये मुख्य-मुख्य गुण है। जैसे-जैसे अनंत हैं।

जैसे 'स्वानुभूति के काल में अनंतगुणसागर आत्मा अपने आनंदादि गुणों की चमत्कारिक स्वाभाविक पर्यायों में रमण करता हुआ प्रगट होता है।' यह शैली ली है 'कुंडकुंदाचार्यदेव'की। 'चरित्तदंसणणणठिदो'. दूसरी गाथा में (कला) दर्शन-ज्ञान-चारित्र में स्थित जैसे आनंदादि पर्यायों में प्रगट हुआ। कौन प्रगट हुआ? आत्मा प्रगट हुआ है। वास्तवमें तो ऐसी पर्याय प्रगट हुई है। पर्याय आत्मा में स्थिर हुई है। दूसरी गाथा में यह कला है कि आत्मा दर्शन-ज्ञान-चारित्र में स्थिर हो गया। यह कहने कि पद्धति में बराबर समझ में आता है। इसलिये समझ में आता है कि उसी पद्धति से जो परिणामन कर रहा है कि मैं रागी हुआ हूं, मैं द्वेषी हुआ हूं, मैं क्रोधी हुआ हूं। क्या उसको अनुभव आता है?

मुमुक्षु :- क्रोधी हुआ हूं।

पूज्य भाईश्री :- क्रोध तो एक अवस्था हुई है। लेकिन मैं क्रोधी हुआ हूं, ऐसा उसको अनुभव है। तो जिस ढंग से वह अनुभव कर रहा है उस पद्धति से उसको समझते हैं। इसलिये उसको समझने में आसान पड़े। यह पद्धति है समझने की।

और यहां पर निर्विकल्प स्वानुभव का स्वानुभव रसवाला जो परिणामन है उस रस को भी दर्शाते हैं। स्वानुभव कि निर्विकल्प जो अवस्था है, उसमें जो आत्मरस है, उस आत्मरस की भात यही है। 'स्वानुभूति के काल में अनंतगुणसागर आत्मा...' अनंत गुण का सागर उछला। अनंत गुण का सागर है उसने उछावा जाया। भीतरमें से भरती आयी, उसमें आनंदादि गुणों की भरती आयी। ऐसा 'अनंतगुणसागर आत्मा अपने आनंदादि गुणोंकी चमत्कारिक स्वाभाविक पर्यायों में रमण करता हुआ...' ऐसा वर्णन लिया है। अपने अनंत गुणों की चमत्कारिक, आश्चर्यकारी, चमत्कारी पर्यायों में रमणता करता हुआ, उछलता हुआ आत्मा प्रगट होता है। स्वानुभव के काल में यही लावत होती है, ऐसा कहते हैं।

मुमुक्षु :- रमता हुआ है, ऐसा माताजको पूछा था।

पूज्य भाईश्री :- वह तो बहुत.. अभिनंद ग्रंथ में भी बात आयी है। ८५, ८६ अपनी ही पर्यायों का विवरण आया है। उसमें अनुभवरसिक सब बातें ली है।

'वह निर्विकल्पदशा अद्भुत है, वचनातीत है।' वचन से उसको कह नहीं सकते

ઐસી વચનાતીત દે. પહેલા એક લીધો છે વિભાગ સમ્યજ્ઞર્શન પહેલાનો. એમાં થોડીક વ્યવહારિક વાતો પણ છે. પછીનો એક વિભાગ છે એમાં બધા પત્રો લીધા છે. અહીંથી છે. ૯૫-૯૬ પાને છે. ૯૬ પાને છે. ‘સ્વરૂપ સિવાય કાર્મણ કોથળીના નિમિત્તે પ્રગટ થતો સમસ્ત શુભાશુભ પ્રભાવ તે બોજરૂપ અને ઉપાધિરૂપ છે. તેના પ્રત્યે કેટલીક વાર સહજપણે વિશેષ ઉદાસીનતા આવી જાય છે, ને તે પ્રત્યે થાક લાગી-તે પ્રવૃત્તિથી અને તે પરિણતિથી થાક લાગી-ચૈતન્યપ્રભુ...’ એટલે પોતાનો આત્મા. ‘તેનાથી વિશેષ ઉદાસીન થઈ સ્વસ્વરૂપમાં સહજપણે વિશેષ સ્થિત થાય છે.’

‘અંતરંગસ્થિતિ આવી હોવાના કારણે કેટલીક વાર બાહ્ય સંગ-પ્રસંગ પ્રત્યે પણ ઉદાસીનતા આવી જાય છે અને બાહ્ય સંગ-પ્રસંગ ઉપાધિરૂપ અને બોજરૂપ લાગે છે. તેમાં પણ અપ્રશસ્ત પરિચય વિશેષ કરીને અસ્વીકર લાગે છે. કારણ કે તેને પોતાની આત્મસ્થિતિ સાથે મેળ નથી.’

‘પ્રશસ્ત પરિચયમાં કેટલાક સંગ-પ્રસંગો પ્રવૃત્તિરૂપ લાગવાથી તે પણ ઉપાધિરૂપ અને બોજરૂપ લાગે છે. જે કાળે અસંગદશાએ એકાંતવાસમાં મુનિવરો વિચરતા હશે તે કાળને ધન્ય છે.’

‘સાધકોની દશા જગતથી નિરાળી હોય છે. કોઈ કોઈ વાર સ્વરૂપમાં સહજપણે-નિર્વિકલ્પપણે ઠરી જાય છે. અને વળી બહાર આવે છે ત્યારે પણ ભેદજ્ઞાનની-જ્ઞાતાધારાની-સહજ સમાધિ પરિણમતી હોય છે. સ્વરૂપમાં લીન થાય છે ત્યારે આત્માના અચિંત્ય અનંતગુણ પરિણમનના તરંગોને વેદે છે.’ આ પોતે વર્ણન લીધું છે. સ્વરૂપમાં લીન થાય છે ત્યારે આત્માના અચિંત્ય અનંત ગુણપરિણમનના તરંગોને વેદે છે. એમ થતાં-થતાં સાધકધારા વધતાં વધતાં મુનિપણાની દશા પ્રગટતા મુનિપણું આવે છે. બધા પત્રોની અંદર ચૈતન્યના નિર્વિકલ્પદશાની જુદી જુદી રીતે વાત લીધી છે. ‘અભેદ દષ્ટિએ અખંડ ગુણના પિંડસ્વરૂપ પોતે જ આત્મા પરિણમીને પરિણમન પૂરું થાય છે એવો કોઈ અદ્ભુત સ્વભાવ છે.’ લગભગ ૯૬ પાનાના જે બધા પત્રો છે એની અંદર અનુભવની દશાનું વર્ણન છૂટક છૂટક રીતે અનેક જગ્યાએ આવ્યું છે.

મુમુક્ષુ :- આટલી નાની ઉંમરમાં આ જે વાત કરેલી છે એ તે દિવસે ગુરુદેવશ્રીને વાત કરેલી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઉંમર સાથે તો આત્માને સંબંધ નથી. પણ અનુભવમાં તો નાનું બાળક ગોળ ખાય કે વૃદ્ધ માણસ ગોળ ખાય તો ગળપણનો સ્વાદ તો બંનેને સરખો જ આવે. કોઈ વૃદ્ધ હોય એ કદાચ બતાવી શકે વધારે. બાળક હોય એ

બતાવી ન શકે. પણ મીઠાઈ ખાય તો બંનેને સ્વાદ તો એકસરખો જ આવવાનો છે. એમ અનુભવ કર્યો જે ઉંમરમાં, સ્વાદ તો જે આવ્યો એ જ વાત કરે. જે અનુભવ થયો એ જ વાત કરે. એમ. પછી જ્યારે જેટલો ભાષાનો યોગ હોય એટલી વાત કરે પણ વાત તો એ જ આવે. બીજી વાત આવે નહિ. એ સીધી વાત છે.

‘સંપૂર્ણ અડોલ પરિણતિને કે જ્યાં પરની અસર સૂક્ષ્મ પણ સર્વ પ્રકારે સહજ છૂટે એકલો સાક્ષીસ્વભાવ, વીતરાગસ્વભાવ અચિંત્ય અને અદ્ભુત એવું આત્મદ્રવ્ય પોતાના સ્વભાવ અને તરંગોને વેદી રહ્યું છે. તેમાં પરિણમી રહ્યું છે, કોઈ અદ્ભુતતામાં ખેલી રહ્યું છે.’ ચૈતન્યબાગમાં પોતે ક્રિડા કરે છે એ વિષય અવારનવાર લે છે. આજ તો સવા આઠ સુધી છે ને? સવા નવ.

‘વહ નિર્વિકલ્પ દશા અદ્ભુત છે, વચનાતીત છે. વહ દશા પ્રગટ હોને પર સારા જીવન પલટ જાતા છે.’ આખિર કી પંક્તિ છે ઉસમેં એસા લિયા છે. જેસે કિસી એક જીવ કા ભવાંતર હોતા છે. એક ભવમેં-સે દૂસરે ભવમેં જાતા છે તો ઉસકા જીવન પલટ જાતા છે. જેસે કોઈ યહાં સે દેવ ભવમેં ગયા. તો યહાં બહુત દારિદ્ર અવસ્થા હો, આર્થિક દારિદ્રતા હો. કપડે નહીં હો, ખાને કી કોઈ વ્યવસ્થા નહીં હો, શરીર મેં બિમારી હોવે તો કોઈ દવાઈ કિ વ્યવસ્થા નહીં હો, ડોક્ટર કી વ્યવસ્થા નહીં હો. ઔર પરિણામ ઈતને અચ્છે હો કિ દેહ છૂટને સે સીધા દેવલોક મેં (જાતા છે). ઈતની સંપત્તિ ઔર ઈતની સામગ્રી કે બીચમેં વહ ઉત્પન્ન હોતા છે કિ જહાં કોઈ કમી નહીં હોવે. જહાં કોઈ રોગ નહીં હોવે, જહાં કોઈ દુઃખ નહીં હોવે. એસા. સારા જીવન પલટ ગયા જેસે. કિ કહાં યહ અવસ્થા ઔર કહાં વહ અવસ્થા!

વેસે મિથ્યાત્વ અવસ્થામેં યહ જીવ દિન-દીન હોકર પરિણમતા છે. મુજે તો યહ દુઃખ છે, મુજે તો યહ તકલીફ છે. મુજે તો યહ છે, વહ છે. અનેક પ્રકાર કી આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિ મેં જીવ દુઃખી-દુઃખી-દુઃખી હોકર જીતા છે. મરને કે બરાબર જીવન છે એસા જ્ઞાની કહતે હેં. વહ ભાવમરણ છે. ફિર યહ સમ્યજ્ઞાન હોને સે આત્મા કા આનંદ ઔર શાંતિમય જીવન શરૂ હોને સે સારા જીવન પલટ જાતા છે. જેસે કોઈ નયા હી અવતાર હુઆ હો. દેહ નહીં પલટતા, આત્મા પલટતા છે. સંસાર મેં તો જીવન તબ પલટતા છે કિ દેહ સારા પલટ જાતા છે, સંયોગ સારે પલટ જાતા છે તો જીવન સારા પલટ જાતા છે. મનુષ્ય છે વહ તિર્યચ હોય ગયા યા દેવ હો ગયા. તિર્યચ છે વહ મનુષ્ય હો ગયા. તો સારા જીવન પલટ ગયા. યહાં દેહ વહી કા વહી રહતા છે. દેહ નહીં બદલતા છે. લેકિન અનુભવ હોતે હી સારા

जवन है वह पलटता जाता है. अक नया ही अवतार हुआ हो असा परिणामनमें हो जाता है. परिणामन में अक शांति, ज्ञान, देजने का दृष्टिकोण, श्रद्धाका विषय, ज्ञान का विषय, परिणामन का आनंद, शांति, सुज, दुःज सभी विषयों में सारा जवन पलट जाता है-जवन बदल जाता है. कोरु नया ही जवन शुरू होता है.

ईसमें आत्मा का अपने मूल स्वरूप में जैसे कोरु नया अवतार होता हो! ये ईश्वरने अवतार धारण किया. लोकमें आता है न? कि ईश्वर अवतार लेता है. ईश्वरने अवतार लिया? हां. सम्यज्दर्शन होते ही ईश्वरने अवतार लिया है. यह बात है. दिव्यध्वनि में सब आता है. पकडे कोरु अलग तरल से पकड लिया. मान्यता बना ली. जैसे भारतभूमि. भारतभूमि को क्या बोले? भारतमाता, भारतीदेवी. तो उस पर कल्पना करे. कोरु स्त्रीका चित्र देजे की यह हमारी भारत माता है. हाथ में अंडा रज देवे. तो असा होता है भूमि का? भूमि तो भूमि ही है. वह कोरु मनुष्यीणी होती नहीं है कभी. लेकिन जैसे अक कल्पना हो जाती है. वैसे दिव्यध्वनि में आया कि सम्यज्दर्शन होने से ईश्वर का अक नया अवतार हुआ. माने सही रूप में ईश्वरने अपना अश्वर्य प्रगट करके अवतार धारण किया तो ले लिया असा. ईश्वरीय अवतार लेते हैं. असी बात नहीं है. जवन पलट जाता है. सारा का सारा जो जवन है वह ईतना बदलता है कि आमूलचुल परिवर्तन हो. मूलमें-से कोरु परिवर्तन हो, अनुभव के बाद असा हो जाता है. यही कलनेका अभिप्राय है.

‘वह दशा प्रगट होने पर सारा जवन पलट जाता है.’ उसका जवन है वह सुज-शांति और आनंदमय बन जाता है. ईसलिये अपने ‘गुरुदेव’ प्रवचन में लंभेशा कलते थे कि, जिसको सुजी होना हो उसके लिये यह बात है. क्या कला? जिस जव को सुजी होना हो ईसके लिये यह बात कलते हैं. जिसको सुजी नहीं होना हो, दुःजी ही होना हो उसके लिये यह बात नहीं है. यह सुज कोरु दुनियादारी का सुज नहीं है. जगत के संयोग-वियोग का सुज नहीं है कि ईष्ट पदार्थ का संयोग हुआ, अनिष्ट पदार्थ का वियोग होवे तो सुज होवे. वह बात नहीं है. उसमें कोरु बिना साधन असंयोगी सुज. आत्मा से आत्मजनित-आत्मिकसुक जिसको कलते हैं, आत्मिक शांति कलते हैं, असा जिसको यालिये और असा जिसको जवन यालिये उनके लिये यह बात है.

और यह भी ईसकी विशिष्टता है कि अक बार असा जवन जिस जव का शुरू हो जाता है उस जवको आगामी पूरा भविष्यकाल के लिये, अनंत सर्व भविष्यकाल

के लिये सुખमय ही ज़वन रहता है. उसको कभी क्षिर दुःख पडे और उसका सुख यवा ज़वे अइसा विनाशिक सुख प्राप्त नहीं होता. शाश्वत सुख ईसमें मिलता है जो अनंत काल तक, थिरकाल तक सदा रहता ही है. अइसा सुख मिलता है. अब ईसकी जितनी किंमत करे उतना पुरुषार्थ यवे. किंमत नहीं करे तो पुरुषार्थ नहीं यवे, पुरुषार्थ नहीं यवे ईसका मतलब की किंमत करी नहीं है. यही बात है.

ये जो स्वानुभूति के विषय में ईतनी बात कही, उस पर से उसकी किंमत लेने की बात है. जिसको अनेक प्रकार के बाह्य परिणाम में आकुलता और दुःख लगा हो और बाह्य परिणाम के दुःख से छूटकर जो अंतरंग में अपने आत्मिक सुख-शांति में आना चाहता हो उसके लिये आत्मा की पहचान करके, आत्माकी शक्ति की पहचान करके, उस शक्ति को ज़गृत करके, उसका अनुभव करके अपना ज़वन शांतिमय बनाना है. यही कारन है. यह लुआ ४२३ ओव.

प्रश्न :- आत्मद्रव्यनो घणो भाग शुद्ध रहीने मात्र थोडा भागमां ज अशुद्धता आवी छे ने?

उत्तर :- निश्चयथी अशुद्धता द्रव्यना थोडा भागमां पण आवी नथी, ते तो उपर उपर ज तरे छे. जरेजर जो द्रव्यना थोडा पण भागमां अशुद्धता आवे अर्थात् द्रव्यनो थोडो पण भाग अशुद्ध थाय, तो अशुद्धता कही नीकणे ज नहि, सदाकाल रहे! जद्धस्पृष्टय आदि भावो द्रव्यना उपर तरे छे पण तेमां जरेजर स्थान पामता नथी. शक्ति तो शुद्ध ज छे, व्यक्तिमां अशुद्धता आवी छे. ४२४.

४२४. उसमें ली प्रश्न उठाया है. यहां से लेकर के करीब-करीब सभी ओव में प्रश्न उठाया है. प्रश्न-उत्तर, प्रश्न-उत्तर ही चलता है. आत्मा के कुछ गुण अशुद्ध परिणामन करते हैं. बाकी के सर्व गुण शुद्ध परिणामनरूप होते हैं और आत्मा के मूल स्वरूप में माने जो अव्यक्त शक्तिरूप स्वभावतत्त्व है, उसमें अशुद्धि नहीं होती है. स्थूलरूप से तो अइसा बोला जाता है कि द्रव्य-गुण अशुद्ध नहीं होते, पर्याय में अशुद्धता होती है. पर्यायमें ली सर्व गुण अशुद्ध नहीं होते, कुछअेक गुण जो है वह अशुद्ध परिणामन करते हैं. जब अइसी बात है तो अेक प्रश्न उठता है. वह प्रश्न यहां उठाया है.

‘आत्मद्रव्य का बहु भाग शुद्ध रहकर मात्र थोड़े भागमें ही अशुद्धता आयी है न?’ जब आप कहते हैं ‘ईसतरह से तो हमको तो ऐसा लगता है कि आत्मा के कुछ भाग में अशुद्धता आयी होगी. बाकी का भाग शुद्ध रह गया होगा. कोई ऐसी बात है क्या? क्षेत्र का कोई भाग भिन्नता है? यह विभाग कैसे करे हम? कहां शुद्धता? कहां अशुद्धता? किस तरह समझे उसको? ऐसा अंक प्रश्न उठाया है. ‘आत्मद्रव्य का बहु भाग शुद्ध...’ रहता होगा. क्योंकि द्रव्य-गुण तो शुद्ध है. और पर्यायमें भी कुछअंक पर्याय अशुद्ध है, कुछअंक पर्याय शुद्ध है. तो बहुत कम भागमें, थोड़े भाग में अशुद्धता आयी होगी. ऐसा प्रश्न है.

उत्तर देते हैं कि, ‘निश्चय से अशुद्धता द्रव्य के थोड़े भाग में भी नहीं आयी है, वह तो उपर-उपर ही तैरती है.’ क्या कहते हैं? माने थोड़े भाग में वे वेवे तो थोड़ा भी बहुत हो गया. कहां अशुद्धता है? कि यह तो बहुत उपर-उपर तैरती है. पर्याय में भी उपर उपर तैरती है. आत्मा का भाग तो कहां वे? यह तो सवाल ही नहीं रहता. ‘निश्चय से अशुद्धता द्रव्य के थोड़े भागमें भी नहीं आयी है,...’ द्रव्य के तो कुछ भागमें भी नहीं आयी है. जो द्रव्यत्व है वह तो द्रव्यत्व है, गुणत्व है वह तो गुणत्व है.

‘वह तो उपर-उपर ही तैरती है.’ पर्याय में उपर-उपर तैरती है. ‘गुरुदेव’ दृष्टांत देते थे कुछ अंक पोईन्ट दिखवाने के लिये. .. बात नहीं बेना. कि जैसे पानी में, पानी की बाल्टी हो, उसमें तेलकी बूंद पड़ जाये तो उसकी ग्रेविटी जो है .. अलग-अलग है, तो क्या है कि वह तेल उपर तैरता है. तेलकी बूंद है वह बाल्टी में नीचे नहीं जाती. वह सायन्स का कारण है, विज्ञान का कारण है. ऐसा हलका है तेल. तो उसका बूंद है वह उपर-उपर तैरता है. तो पानी में उसकी मिखावट भी नहीं होती. पानी और तेल कभी अंक नहीं होता. उसको कितना भी मिखा वेवे तो उसकी अलग अलग अलग बूंद हो जायेगी छोटी-छोटी. लेकिन वह तेल की बूंद तेल रहेगी, पानी की बूंद पानी रहेगी. पानी तेल कभी अंक होंगे नहीं. ऐसा बनता है. पानी में तेल कहां है? कि उपर-उपर तैरता है.

ऐसे आत्मा अपना चैतन्यघन है, उसमें जो विभाव है वह उपर तैरता है. अशुद्धता है, विभाव है वह अशुद्ध परिणाम है, अशुद्ध अंश है वह उपर-उपर तैरता है. उपर-उपर तैरता है ईसका मतलब यह है कि भाव से वह मेरेमें प्रवेश नहीं कर सकते. मेरा जो भाव है, चैतन्यस्वभावभाव, चिद्घनरूपभाव है उसमें ईसका प्रवेश नहीं है. मेरा अस्तित्व है वहां ईसका अस्तित्व नहीं है. मेरे से

તો ભિન્ન હી ભિન્ન ઉપર-ઉપર તૈરતા હૈ. માને બહુત કમ અસર હૈ. જહાં મેરી સ્વભાવ કી અસર મૈં દેખું ઓર વિભાવ કી અસર દેખું તો વિભાવ કી અસર તો બહુત કમ હૈ. સ્વભાવ કે આગે બહુત કમ હૈ. નહીં કે બરાબર સમજો. ઐસા કહતે હૈં.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આમ પ્રદેશ એક છે. ભલેને પ્રદેશે હોય. આ સિનેમાનો પડદો છે-સ્ક્રીન. પડદાના જે પ્રદેશો સફેદ કપડાના છે અને એના ઉપર ચિત્રો આવે છે. પ્રદેશ એક છે કે જુદા જુદા? પણ ચિત્રો ચાલ્યા જાય છે. પડદો રહી જાય છે. એક પ્રદેશને અભેદ માની લ્યો તો એ ચિત્રો ચાલ્યા જાય ત્યારે પડદો પણ ચાલ્યો જવો જોઈએ. પણ ચિત્રો ચાલ્યા જાય છે અને પડદો રહી જાય છે. એક પ્રદેશ હોવા છતાં એક પ્રદેશ નથી એમ કહી શકાય. એક પ્રદેશ હોવા છતાં પણ એક પ્રદેશ નથી. જે ચિત્રો આવે એમાં તોડફોડ થાય.

મુમુક્ષુ :- પડદો સ્થિર છે અને ચિત્રો તો અલગ-અલગ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમ આ ચૈતન્યસ્વભાવ સ્થિર છે એમ કહેવું છે. ચૈતન્યપણું છે એ સ્થિર છે અને વિભાવભાવ છે એ અસ્થિર છે. છે કે નહિ? ન દેખાય તો ધ્યાનથી જોવું. જરા ધ્યાનથી જોઈ લેવું.

મુમુક્ષુ :- આત્મા સ્થિર જ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આત્મા સ્થિર છે કે આઘોપાછો ભાગી જાય છે? અસ્થિર ભાવો ભાગી જાય છે. આત્મા ભાગી જાય છે? જાણનારો... જાણનારો... જાણનારો... જાણનારો... જાણનારા રૂપે રહી જાય છે અને બીજા ભાવ છે એ અસ્થિર થઈને ચાલ્યા જાય છે. એમ જ છે. એક પ્રદેશ હોવા છતાં એક પ્રદેશ નથી એમ કહેવામાં આવે છે.

અવલોકન કરવું, ખૂબ બારીકાઈથી અવલોકન કરવું, ખૂબ ઊંડાણથી અવલોકન કરવું. જેટલું અવલોકન કરશો એટલી એની જે ચમત્કારિક વાતો છે એ બધી સમજમાં આવશે. અંતર અવલોકનમાં એ વિષય સમજાય છે. એ વગર એ વિષય સમજાતો નથી. આ તો હજી પ્રગટ થતા પરિણામો છે. પણ એના...

**टी. ४-९-१९८८, पयनामृत-४२४
प्रपयन नं. 33८**

स्वरूप कैसा है यह प्रश्न चलता है.

‘निश्चयसे...’ माने वास्तव से. ‘अशुद्धता द्रव्य के थोड़े भाग में भी नहीं आयी है,...’ किसी भी भाग में. थोड़े माने? किसी भी भाग में, द्रव्य के किसी भाग में तो नहीं आयी है. ‘वह तो...’ पर्यायमें भी. वहां धतना लेना. ‘उपर-उपर तैरती है.’ तो पर्यायमें भी उपर-उपर तैरती है. पर्यायमें भी उपर-उपर तैरती है. जैसे पानी के उपरकी सपाटी है, सरकेंस जिसको कहते हैं, वहां तेव तैरता है. पूरे भाग में तो नहीं तैरता. वह भी कुछअेक भाग में तैरता है. वहां तो क्षेत्र का शंत दलिया है. यहां क्षेत्र नहीं लेना है, यहां भाव लेना है.

जे ज्ञानभाव है उसमें तो रागादि मलिनता का प्रवेश नहीं है. ज्ञान है सो ज्ञानरूप है. ज्ञान में तो रागादि का प्रवेश नहीं है. और दूसरे भी जैसे बहुत से गुण है जे शुद्ध ही परिणामते हैं. चारित्र में, श्रद्धा में, सुभ में विपर्यास होते ही मलिन परिणाम, अशुद्ध परिणाम लग जाते हैं. तो वह उपर-उपर तैरती है उसके अेक दूसरा मतलब है धस पद्धति से कहने का कि ऐसा कौन कहेता है पहले तो? अज्ञानीको तो ऐसा लगता है कि मैं पूरा विकारी हो गया हूं. क्रोध होने से उसको ऐसा अनुभव होता है कि मैं पूरा का पूरा अभी क्रोधी हूं. राग होने से उसको यह महसूस होता है की मैं पूरा का पूरा रागी हूं. तो वह तो नहीं ओल सकता या वह तो नहीं कह सकता. क्योंकि वह अनुभवता नहीं है कि अशुद्धता उपर-उपर तैरती है. उसको तो ऐसा लगता है कि जैसे मेरेमें प्रवेश हो गया है, मैं पूरा का पूरा रागी हो गया हूं, मैं पूरा का पूरा संसारी हो गया हूं. तो संसार अवस्था में क्या मानता है? कि मैं पूरा का पूरा संसारी हूं. ये सब बातें तो कोई योगी-महात्माओं की, परमात्माओंकी होगी. मैं तो रहा संसारी. पूरा का पूरा. ऐसा समझकर वह अपने अेक अंशको भी पूरा का पूरा, अेक अंश में अपने को पूरा का पूरा अनुभव करता है.

वैसा नहीं होने से-वास्तव में ऐसा नहीं होने से उस अनुभव को मिथ्या अनुभव बतलाया. ज्ञानीओंने, शास्त्रकारोंने उसको मिथ्या अनुभव कहा. लेकिन जे

ज्ञानी है, उनको यह पता चलता है कि यह मेरा द्रव्य-गुण शुद्ध, मेरी अवस्थाओं भी शुद्ध, कुछअेक अंश में, अवस्था में जो रागादि मलिनता है वह बहुत क्षुद्र है, तुच्छ है. और मैं उसमें हूँ नहीं, मेरा अस्तित्व उसमें है नहीं. तो यह कोई हलकी-सी चीज है, उपर-उपर है, छूट जायेगी. जो मेरे साथ मिलकर अेक नहीं हो सकती. अलग ही अलग रहती है. रागादि मलिनता होनेपर भी मेरे आत्मस्वरूप से अलग ही अलग रहती है. अलग रहती है मतलब जहाँ मैं हूँ वहाँ वह नहीं है.

जैसे कोई घनिष्ठ संबंधवाला संबंधी हो और कुछ विचारभेद होने से दूर चलने लगे तो क्षेत्र से नजदीक भडे-भडे बात करें, लेकिन इसका जो आतशीत करने का ढंग है, इसका टोन है और कुछ जैसे-इन्के जो भरताव है, उसमें ऐसा लगता है कि यह अपने आपको दूर महसूस कर रहा है. या दूर-दूर चल रहा है. कैसे दूर चल रहा है. पास में तो भडा है. पासमें बात करते हुअे ये अपन कैसे कहते हैं भावमें? कि दूर चल रहा है. आपसमें थोड़ी दूरी हो गयी है ऐसा महसूस करते हैं. तो वहाँ अपनत्व था वह अपनत्व नहीं लग रहा है आपसमें. और विश्वास से अेकदूसरे को देखते नहीं.

वैसे ज्ञानी के परिणाम में रागांश होनेपर भी 'वह मेरा है' ऐसा विश्वास नहीं करता. अपने स्वरूपमें अपनत्व करते हुअे ज्ञानी रागादि को अेक दूरवर्ती परिणाम, निकटवर्ती परिणाम नहीं जानते, समीपवर्ती परिणाम नहीं जानते, दूरवर्ती परिणाम जानते हैं. क्यों? कि स्वयंने मुझ डेर लिया है. यही कारण है कि उसको ठीक नहीं जानकरके उसका साथ नहीं निभाना चालिये ऐसा जानकरके, उसका विश्वास नहीं रखकरके; विश्वास इसलिये नहीं कि वह अपने हित के कारण नहीं, हितरूप नहीं है, दुःखरूप है, ऐसा जानकरके ज्ञानीने मुझ डेर लिया. वह इनके प्रति उदास है.

पहले रागादि भावोंकी अपेक्षा रहता था श्रव. यह अच्छा होता है, ठीक होता है, यह राग तो बडा अच्छा है, व्रत का राग तो प्रतिपालन करने जैसा है. उसका तो प्रतिपालन करे, प्रतिपालन करे माने पुष्ट करे. पालन कर-करके पुष्ट करें. तो ये अभिप्राय बढल गया सारा का सारा. और अपने शुद्धात्म स्वरूप का स्वयं के रूपमें अनुभव करने लगे जैसे ज्ञानीओं को ऐसा लगता है कि यह रागादि अंश है थोडा उपर-उपर तैरता है. अवस्थामें भी उपर-उपर तैरता है. मेरे साथ यह धूलमिलकर अेक नहीं हो रहा है. वह दूर रहता है. मैं भी इससे दूर रहता हूँ. और आगे जाकर वह निर्बल हो रहे हैं, आगे जाके भतम हो ही जायेंगे. अभी उसमें कुछ

बल नहीं है. निर्बल होते-होते वह भ्रम हो जायेगा.

मुमुक्षु :- ...

पूज्य भाईश्री :- पूरी पर्याय अशुद्ध नहीं है. पूरी की पूरी अशुद्ध नहीं हो गई है. कुछअेक अंशमें अशुद्धता है. वह भी उपर-उपर है. वह कोई धुलमिलकर अेक हो गई है अब क्या करेंगे? ऐसी बात नहीं है. ऐसी बात नहीं है.

गेहूं में कंकर होते हैं. बाजारमें-से लाते हैं. ये माटी के जो कण है वह गेहूंरूप हुआ नहीं है, न गेहूं माटीरूप हुआ है. उसको अलग कर सकते हैं. उसको निकाल देते हैं. वैसे वह है मामूली है थोड़े-बहुत. निकाल सकते हैं. वैसे रागादि कुछ अंश में हो रहे है. हमारा अस्तित्व उसमें नहीं है. 'ये मेरे हैं' ऐसा स्वामित्व उसपर नहीं रहते. और उसमें ज्ञानी रस नहीं लेते. ज्ञानी को रागादि भावमें रस नहीं आता. इसलिये उनसे वह उदास है. उपेक्षित रहते हैं. तो ये रागादि अंश है वह निर्बल होकर के भ्रम हो जायेगा. ऐसा उसमें भाव है कि यह भविनता उपर-उपर ही तैरती है इसमें ऐसा भाव है. इस अभिप्राय से वह बात कही.

'वास्तव में यहि द्रव्य के थोड़े भी भाग में अशुद्धता आये...' अब तर्क करते हैं. तर्क से कहें कि अगर थोड़े भी भाग में वास्तविकरूप से अगर अशुद्धता आ जाती 'अर्थात् द्रव्य का थोड़ा भी भाग अशुद्ध हो जाय, तो अशुद्धता कभी निकलेगी ही नहीं, सदाकाव रहेगी!' फिर तो यह द्रव्य तो त्रिकाव है. तो त्रिकाव वह थोड़ा अंश में अशुद्ध, थोड़ा अंशमें शुद्ध. ऐसा हो जायेगा. क्योंकि उनका स्वरूप ही त्रिकाव है. जैसे रहेगा, जैसे होगा वैसे त्रिकाव ही रहेगा. तो थोड़े अंश में अगर वह अशुद्ध हुआ या है तो हमेशा के लिये वह ऐसा ही होगा. इसलिये वहांसे अशुद्धता मिटेगी नहीं. अशुद्धता नहीं मिटने से किसी आत्मा को परिपूर्ण सिद्ध परमात्मपद प्राप्त होवे ऐसा कभी बने नहीं. लेकिन जितने भी अनंत सिद्ध हुआ है, सिद्ध तो अनंत हुआ, जितने भी अनंत हुआ है वह सब पहले व्यक्तिगतरूप संसारी ही थे. जैसे दूसरे संसारी प्राणी चार गति में परिभ्रमण करते हैं वैसे ही वे थे. अेक भी सिद्ध श्रव-सिद्ध परमात्मा ऐसा नहीं कि वह अनादि से परमात्मा-परमेश्वरपद में है. ऐसा अेक भी नहीं. सभी की आदि हुई है. सिद्धपद सादिअनंत होता है, अनादिअनंत किसीका होता नहीं. यह परिस्थिति है. तो अपना या कोई श्रव का, किसी भी आत्मा का द्रव्य अशुद्ध हो जाता, कुछ अंशमें भी अशुद्ध हो जाता तो उसको सिद्धपद प्राप्त नहीं होता. लेकिन ऐसा कभी बनता नहीं.

और ज्ञानी स्वानुभवी ज़वकों तो यह अनुभव के साथ प्रतीत आता है कि मेरा द्रव्य परिपूर्ण शुद्ध है और मेरी अवस्था अल्पकाल में परिपूर्ण शुद्ध होकर मैं परमात्मा बन जाऊंगा. मेरा बहुत निकट भविष्य में परमात्मपद सिद्धोर है. कोई शंकाकी इसमें गुंजाईश नहीं है. ऐसी उनको प्रतीत वर्तती है. द्रव्यकी भी प्रतीत वर्तती है और अपनी निकट भविष्यवर्ती परिपूर्ण शुद्ध पर्यायकी भी प्रतीत उनको वर्तती ही है. किसीको नहीं वर्तें ऐसा अेक ज्ञानी भी होता नहीं, सभीको वर्तती है. यही ज्ञानी की ज्ञानदशा की प्रतीति की परिस्थिति है.

ईसलिये कहते हैं कि, अशुद्धता द्रव्य में आ जावे तो निकले ही नहीं, सदाकाल रहे. 'बद्धस्पृष्टत्व आदि भाव...' बद्ध माने कर्मका बंधन. ऐसी ज़व की योग्यता जिसमें कर्मका बंधन होवे उसको बद्धत्व कहते हैं. स्पृष्टत्व माने स्पर्शन करना. पुद्गल परमाणु के साथ स्पर्शना होना. स्पर्शना होना माने संज्ञेग होना. या रागादि के साथ संज्ञेग होना. ऐसा 'बद्धस्पृष्टत्व आदि...' आदि माने सभी प्रकार के विकारी परिणाम. माने अनियत परिणाम है और संयोगी परिणाम है जैसे सब प्रकार के पांच स्वभाव लिये है न? वह पांच के पांच ले लेने. भंगभेदरूप है वैसे सब.

'बद्धस्पृष्टत्व आदि भाव द्रव्य के उपर तैरते हैं परन्तु इसमें सचमुच स्थान नहीं पाते.' समयसारज परमाणु है इसका अेक कलश है. उस कलश में आचार्यदिव 'अमृतचंद्र भगवान'ने यह बात कही है कि यह तो सब उपर-उपर तैरते है. उपरी तरंती. ऐसा शब्द है संस्कृत में. रागादि परिणाम है, अशुद्ध परिणाम है उपरी तरंती. वह तो उपर-उपर तैरते है. ठीक यही कलश पर यह प्रवचन चलता होगा मंदिरों में. तो उसका कुछ अंश है वह वहां ले लिया है. 'बद्धस्पृष्टत्व आदि भाव द्रव्य के उपर तैरते हैं परन्तु इसमें सचमुच स्थान नहीं पाते.' वह १४-१५ गाथा है न? उसके आसपास का ही कलश होगा.

१४ गाथा के बाद में ११ नंबर का कलश है. 'न हि विदधति बद्धस्पृष्टभावादयोऽमी, स्फुटमुपरि तरन्तो' 'स्फुटम' स्पष्टरूप से क्या अनुभव करते हैं ज्ञानी? कि स्पष्टरूप से.

स्फुटमुपरि तरन्तोऽप्येत्य यत्र प्रतिष्ठाम्।

अनुभवतु तमेव द्योतमानं समन्तात्

जगदपगतमोहीभूय सम्यक्खभावम्॥११॥

'हे जगत के प्राणिओं! आप सभी सम्यक् स्वभाव का अनुभव करो.' आचार्य महाराज सभी जगत के ज़वों के लिये प्रार्थना करते हैं. कितनी विशाल भावना है! सिई जैनी है वही अनुभव करें, अन्यमति जे विरोध करते है वह अनुभव

नहीं करें, ऐसा नहीं लिया. अरे..! तिर्य्य है, विराधना करके निगोटाटि में गये, बहुत विराधना की वह आत्मा का अनुभव कभी नहीं करो ऐसी बात नहीं है. जगत ले लिया. जगत तीन शब्द में अनंत-अनंत जव का समावेश कर दिया. तीन अक्षर है वह-जगत. सभी प्राणी उसमें आ गये.

‘अहो जगत के प्राणी! सम्यक् स्वभाव का अनुभव करो कि जहां यह बद्धस्पृष्ट आदि भाव स्पष्ट रूप से स्वभाव के उपर तैरते हैं.’ ‘एत्य स्फुटम् उपरि तरन्तः अपि’. बद्धस्पृष्ट. बंधरहित, पर के स्पर्शरहित. दूसरे संयोग का स्पर्श नहीं है, कर्म का बंध नहीं है. अन्य-अन्यपना नहीं है. आत्मा अपने स्वयं से अनन्य है. चलाचलता जिसमें नहीं है, गुण के भेद नहीं है और रागादि का संयोग जिसमें नहीं है. जैसे-जैसे अनेक प्रकार के विरुद्ध भाव जैसे हैं. जैसे भाव जिसमें उपर उपर तैरते हैं. फिर भी आत्मस्वयं में प्रतिष्ठा नहीं पामते-नही पाते. आत्मस्वयं में उसकी प्रतिष्ठा नहीं है. उसकी प्रतिष्ठा नहीं है. प्रतिष्ठा को इडिवाचक अर्थ में शोभा कहते हैं. ईश्वर. ईश्वर को प्रतिष्ठा कहते हैं. लेकिन यहां ऐसी बात-इडिवाचक बात नहीं है. प्रतिष्ठा माने अच्छी तरह स्थापना होना. अच्छी तरह स्थापना होने को प्रतिष्ठा कहते हैं. जैसे भगवान की प्रतिष्ठा करते हैं. तो स्थापना अच्छी तरह करते हैं. स्थान पाते हैं. बहुमान माने सर्वोत्कृष्ट उत्कृष्ट स्थान पाने को प्रतिष्ठा कहते हैं. ये रागादि भाव जो है, आत्मा जो की परमात्मस्वयं है, मूल स्वयं से परमात्मस्वयं है. उसमें रागादि भावों का, मलिन भावों का कोई स्थान ही नहीं है ऐसा समजो.

ऐसा कहे न कि भाई! हमारे समाज में इस आदमी का कोई स्थान नहीं, कोई स्टेटस नहीं, उसकी कोई ईश्वर नहीं, कोई प्रतिष्ठा नहीं (है). क्यों? कि बहुत मामूली है. उसका कोई महत्वपूर्ण स्थान नहीं है. जैसे रागादि भावों का आत्मा में कोई स्थान नहीं है. प्रतिष्ठा नहीं पाता. क्योंकि द्रव्यस्वभाव तो नित्य ही है, अकल्प है और यह सब भाव अनित्य है, अनेक रूप है. पर्यायों द्रव्यस्वभाव में प्रवेश नहीं करती, उपर ही रहती है. पर्याय भी सब उपर रहती है. पर्याय का वेवल भी उपर गिनाया है. क्योंकि वह भी विलीन होती है. जैसे समुद्र में पानी के तरंग होते हैं तो वह स्थिर दृश्य जो समुद्र है-गहरा पानी-जहां कोई प्रवाल नहीं, हलचल नहीं, स्थिर दृश्य है. उससे वह उपर उपरवाले जो तरंग है उसका स्थान उपर है. वह विलीन होते हैं. अक-से नहीं रहते और पानी का जो दृश्य है वह अक-सा रहता है.

‘पर्यायों द्रव्यस्वभाव में प्रवेश नहीं करती, उपर ही रहती हैं. यह शुद्ध स्वभाव सर्व अवस्थाओं में प्रकाशमान है.’ क्या कहते हैं? ‘यह शुद्ध स्वभाव सर्व अवस्थाओं में प्रकाशमान है.’ कोई आचार्य महाराज को यह कहेंगे कि महाराज! हमारी संसार अवस्था में यह शुद्ध स्वभाव कहां प्रकाशमान है? यह कहेंगे कि नहीं कहेंगे?

मुमुक्षु :- टिप्पण नहीं.

पूज्य भाईश्री :- है. प्रकाशमान है. ‘समन्तात् द्योतमानं’ ऐसा शब्द पडा है. ‘समन्तात् द्योतमानं’ सभी अवस्थाओं में प्रकाशमान है.

सर्व अवस्थाने विषे न्यारो सदा ज्ञप्ताय,

प्रगट्त्प चैतन्यमय ओ अंधाण सदाय.

अंधाण समजते हैं? अंधाण माने चिह्न. सिद्धीकिन्स जिसको कहते हैं. जहां से पता चलता हो, पता चल जाय कि यह चैतन्यस्वभावी आत्मा ऐसा है. तो आत्मा अेक चैतन्यस्वप्पी द्रव्य होने से उसकी चैतन्यता कभी छिपी नहीं रहती. अगर चैतन्यता पूरी ही पूरी आच्छादित हो जाये, आवरित हो जाये तो उसको जड कहना पडे. अथवा जड सदृश हो जाये, जडरूप हो जाये. लेकिन ऐसा कभी होता नहीं. इसलिये शास्त्र में यह बात इसतरह प्रसिद्ध है कि जेव निगोद में जाता है वहां भी उसका ज्ञान अक्षर के अनंतर्वे भाग में जुवा रहता है. ज्ञान जुवा रहता है माने चैतन्यपना उसका जुवा रहता है. जाना जाता है कि यह चैतन्यस्वभावी कोई आत्मा है, जेव है ऐसा जाना जाता है. यही बात है. आया की नहीं आया? ध्यान से पढ़ें तो शास्त्र में यह बात जगह-जगह पर है. जगह-जगह पर है.

ऐसा जे गाथा की टीका में भी है. यही पन्ना है. ‘अपने अनुभव में आनेवाले चेतनागुणके द्वारा...’ क्या कहा है? ‘अपने अनुभव में आनेवाला...’ अनुभव में आनेवाला. अनुभव पर्याय है. ‘अपने अनुभव में आनेवाले चेतनागुण...’ चेतना स्वभाव ‘उसके द्वारा सदा...’ सम्यक्त्व के बाह नहीं, यतुर्थ गुणस्थान के बाह नहीं. ‘सदा ही अंतरंग में प्रकाशमान है, इसलिये (जेव) चैतनागुणवाला है.’ अगर ऐसा नहीं होता (अर्थात्) सर्व अवस्थाओंके विषे माने सर्व अवस्थाओ में विषे माने समझी विभक्ति है और उससे न्यारा माने अवस्थारूप नहीं. न द्रव्यरूप, न गुणरूप, न अवस्थारूप. किसी अेक भेदरूप यह सामान्य स्वभाव होने तो उसका सामान्यपना रहता नहीं. वह विशेष हो जाता. यही बात है. इसलिये वह द्रव्य-गुण-पर्याय में जैसा है वैसा है. इसलिये वह ‘राजमलज्ज’ कलशटीका में कहते

हैं कि जैसा है वैसा है. जैसा है वैसा है माने कोई भेद उसको लागू नहीं होते. ईसलिये उसको निर्भेद कलने में आता है. भेदरहित कलने में आता है. वह सदाय ही प्रकाशमान है.

‘समन्तात् द्योतमानं’ ‘यह शुद्ध स्वभाव सर्व अवस्थाओं में प्रकाशमान है. जैसे शुद्धस्वभाव का मोहरहित होकर...’ अस! यही कारण है. दर्शनमोह से छूटकर, दर्शनमोह का त्याग करके, उसको उपशम करके, नाश करके हे जगत के सभी जव! आप सभी उसका अनुभव करें. ‘क्योंकि मोहकर्मके उदयसे उत्पन्न मिथ्यात्वज्ञान जहां तक रहता है वहां तक यह यथार्थ अनुभव नहीं होता.’ वह यथार्थज्ञानसे अनुभव में जैसा है वैसा अनुभवगोचर नहीं होता. या तो अनुभव में आता है फिर भी ध्यान जाता नहीं है. अनन्तस्वज्ञान भगवान् आत्मा आबाव-गोपाल को अनुभव में आने पर भी वह अनुभव नहीं हो रहा है ऐसा ही उसको लगता है. और उसको लगता है कि मुझे तो कर्म का अनुभव हो रहा है, राग का अनुभव हो रहा है, शरीर का अनुभव हो रहा है, अशांता का अनुभव हो रहा है, शांता का अनुभव हो रहा है, ठंडी का अनुभव हो रहा है, गरमी का अनुभव हो रहा है, ऐसा ही पुद्गल का अनुभव करता है. चैतन्य स्वभाव का अनुभव नहीं करता है. तात्पर्य यह है कि शुद्धनय के विषयभूत जो शुद्धात्मा है, शुद्ध स्वभाव है उसका सम्यक् अनुभव करो.

मुमुक्षु :- ११मो श्लोक? राजमलजकी टीका देखें.

पूज्य भाईश्री :- ११ मो.

‘जगत्’ माने ‘सर्व जवराशि! निश्चय से पूर्वोक्त शुद्ध जववस्तु को जैसी है वैसी...’ देखो! क्या कलने की पद्धति है धनकी! सम्यक्. सम्यक् का अर्थ ऐसा कल-सम्यक माने ‘जैसी है वैसी प्रत्यक्षज्ञान से स्वसंवेदनज्ञान आस्वाद्यो.’ अनुभव करो उसका यह अर्थ है. सम्यक्पने-प्रत्यक्षपने स्वसंवेदनज्ञान आस्वादन करो. ‘कैसी होकर आस्वाद्यो? कि खली गयी है,...’ विनाश हो गया है ‘शरीरादि परद्रव्य संबंधी अकत्वबुद्धि जिसकी ऐसी होकर.’ राग और शरीर से अकत्वबुद्धि जो दुई है उसका नाश करके. जो ‘अपगतमोहीभूय’ ऐसा होकरके अनुभव करो. क्योंकि मोहभाव से उसका अनुभव-निर्मोहीतत्त्व का अनुभव नहीं हो सकता.

‘भावार्थ ईस प्रकार है कि संसारी जव को संसार में बसते दुअे अनंतकाल गया.’ संसारी जव को संसार में रहते दुअे अनंत काल बीता. ‘शरीरादि परद्रव्य-स्वभाव था, परंतु यह जव अपना ही जानकर प्रवृत्त हुआ.’ शरीर जड है.

स्वयं आत्मा षुद्ध चैतन्यस्वरूप है। लेकिन शरीररूप अपने को ज्ञाना, माना और प्रवर्तन किया कि मैं शरीर से जा सकता हूँ, कल प्रश्न यवा था न? कि क्या करें? जवन जने में धन की तो जरूरत पडती है। तो यह शरीर निर्वाह के लिये बात है। आत्मा के निर्वाह के लिये वह बात नहीं है। लेकिन ऐसा मान रभा है कि इसके बिना चलेगा नहीं। मान रभा है।

ये तिर्य्य हैं। जंगल में रहते हैं। क्या उन जवों के पास कोई बैंक बेलेन्स रहता है क्या? जरगोश है उसके पास कितना बैंक बेलेन्स होगा? अच्छा। वह बिमार हो जाये तो डोक्टर की व्यवस्था है क्या? कोई दवाजाने पर दवाएँ लेने को जाता है क्या? अस! वह सब अपने पूर्वकर्म से जते हैं। जहां तक आयु है, जहां तक शात का उदय है, अशाता का उदय है, अस! वहां तक शरीर की वैसी अवस्था पूर्व कर्मोंके अनुसार रहनेवाली हैं। उसमें पैसा, दवाएँ, परिवार कुछ सुधार कर सके या कुछ दई ले सके, या कोई वेदना को कम कर सके ऐसी वस्तुव्यवस्था कहीं नहीं है।

कहते हैं 'शरीरादि परद्रव्यस्वभाव था, परंतु इस जव ने अपने आप को ऐसा ज्ञानकर प्रवर्तन किया...' कि मैं शरीररूप ही हूँ, शरीर दुबला है तो मैं दुबला, शरीर का वजन बढ़ा तो मैं बढ़ गया, शरीर का वजन घट गया तो मैं घट गया। शरीर का टिभाव अच्छा तो मैं सुझू हूँ, शरीर का टेभाव अच्छा नहीं तो मैं कुझू हूँ, मैं जिंचा हूँ, मैं नीचा हूँ, मैं ऐसा हूँ, अस, यही सभी रूप अपने आप को अनुभव करता है।

'जली यह विपरीतबुद्धि छूटती है...' यह विपरीतबुद्धि है। 'जली यह विपरीत बुद्धि छूटती है तभी यह जव शुद्धस्वरूपका अनुभव करनेके योग्य होता है।' विपरीत बुद्धि से स्वयं के स्वरूप का अनुभव नहीं कर सकता। ऐसी विपरीत बुद्धि छूटती है तब ही वह अपने मूल स्वरूप का-चैतन्यस्वरूप का-शुद्ध स्वभाव का अनुभव करने के लायक होता है। इसके पहले अनुभव की क्षमता अवस्था में होती नहीं है। 'कैसा है शुद्धस्वरूप?' 'समन्तात् द्योतमानं' 'सर्व प्रकार से प्रकाशमान है।' माने छिपा ही नहीं है। क्या कहते हैं? वह तो सर्व प्रकार से प्रकाशमान ही हो रहा है। देजिये! क्या अर्थ किया? वहां सर्व अवस्था में कदा। यहां सर्व प्रकार से। किसी भी प्रकार से अप्रकाशमान नहीं है। प्रकाशमान ही है। 'द्योतमानं' प्रकाशित ही है।

इसका भावार्थ करते हैं 'भावार्थ इस प्रकार है...' सर्व प्रकार प्रकाशमान है इसका 'भावार्थ इस प्रकार है कि अनुभवगोचर होने पर कुछ भ्रांति नहीं रहती.'

यह कौन कहता है? जिसने देखा, अनुभव किया वह कहता है तो उसको कहीं भ्रांति नहीं रहती. थोड़ी तो भ्रांति रहती होगी कि हमारा मोक्ष कभी होगा? मोक्ष होगा कि नहीं होगा? होगा तो कब होगा? फिर इस भव के बाद हमारा कौन-सा भव होगा? कहीं हम नर्क में तो नहीं चले जायेंगे? कहीं हम तिर्य्य में तो पशु-प्राणी में तो नहीं चले जायेंगे? पशु-पक्षी हो जायेंगे तो क्या होगा? ऐसी कोई शंका, कोई भ्रांति मोक्षमार्गीश्वर को कभी होती नहीं.

‘अनुभवगोचर होने पर कुछ भ्रांति नहीं रहती.’ ब्रह्मणा भी रहे और अनुभव भी रहे दोनों बात साथ में रहती नहीं. कल चला था न? आनंदका अनुभव. स्वप्न का अनुभव माने चैतन्य का अनुभव, शांति का अनुभव, आनंद का अनुभव रहे और भ्रांति भी रहे, दो बात साथ में नहीं रहती. ‘यहां पर कोई प्रश्न करता है कि...’ कोई प्रश्न कर सकता है, किसीको प्रश्न होता है कि ‘जबको तो शुद्धस्वप्न कला...’ जब तो शुद्धस्वप्न कला ‘और वह ऐसा ही है,...’ शुद्धस्वप्न कला और ऐसा ही है. ‘परंतु राग-द्वेष-मोह-परिणामों को अथवा सुभ-दुःख आदि-परिणामों को कौन करता है, कौन भोगता है?’ आप कहते हैं कि जब तो शुद्ध चैतन्यस्वप्न है. शुद्ध चैतन्य माने आत्मा. आत्मा माने शुद्ध चैतन्य. तो हमको यह प्रश्न होता है कि यह राग-द्वेष-मोह-भाव होते हैं वह किसको होते हैं? अथवा जब को परिणाम में कभी सुभ, कभी दुःख, कभी दुःख, कभी सुभ ऐसा अनुभव होता है. यह परिणाम कौन करता है? कौन भोगता है? रागादि को करता कौन है? हर-शोक को भोगता कौन है? ऐसा एक प्रश्न उठाया.

‘उत्तर इस प्रकार है कि इन परिणामों करे तो जब करता है.’ रागादि भाव तो जब ही करता है और जब ही इसके फलस्वप्न सुभ-दुःख को भोगता है. ‘परंतु यह परिणति विभाव-उपाधि है, उपाधि है.’ यह परिणाम विभाव-उपाधि है, उपाधि है इसका मतलब यह है कि अपने निज स्वप्न को अनुभव करने पर ‘निज स्वप्न विचारने पर...’ मूल स्वप्न को देखने पर यह जब का मूल स्वप्न नहीं है ऐसा देखने में आता है. क्या बात कही? ‘राजमलज’ की पद्धति बहुत सुंदर है.

‘राजमलज’ कहते हैं कि तुझे रागादि भाव होते हैं. ठीक है. मैं जानता हूँ. तू सुभ-दुःख को भोगता है वह भी ठीक है. पता है मुझे. लेकिन इसमें और एक बात है. कि तेरा जो शुद्ध चैतन्यस्वप्न इसका विचार करने पर, उसको अवलोकन करने पर, उसको अपने-स्वप्न में, अपने स्वप्न है ऐसा अपना स्वप्न है ऐसा देखने

पर, है भी अपना स्वप्न, ऐसा देखने पर यह भाव प्रगट विभावस्वप्न विजातीय, दूसरा जातिवाला, मेरे जातिवाला नहीं और उपाधिस्वप्न द्विभेगा कि जोव को यह अेक उपाधि है. दुःख है सो उपाधि है. रागादि भाव है सो उपाधि है. मेरा मूल स्वप्न ऐसा नहीं है.

यही बात आगे आचार्य महाराज कहते हैं कि 'यत्र अमी बद्धस्पृष्टभावादयः प्रतिष्ठां न हि विदधति' 'जिस शुद्धात्मस्वप्न में...' 'उपरि तरन्तः' सबसे आभिर में लिया है. 'जिस शुद्धात्मस्वप्न में विद्यमान अशुद्ध रागादिभाव...' बद्धभाव. और स्पृष्ट माने 'परस्पर पिंडस्वप्न अेकक्षेत्रावगाह...' कर्मोदय. कर्म का संबंध. 'आदि शब्द से गृहित अन्यभाव, अनियतभाव, विशेषभाव और संयुक्तभाव इत्यादि जो विभावपरिणाम हैं वे समस्त भाव शुद्धस्वप्न में शोभा को नहि धारण करते हैं.' प्रतिष्ठा का अर्थ यहां शोभा लिया है. 'प्रतिष्ठां न हि विदधति' शोभा नहीं देते. अपना जो शुद्ध परमात्मस्वप्न (है) उसमें उसकी कोई शोभा नहीं है, उसका कोई स्थान नहीं है, उसका कोई महत्त्व नहीं है, कोई प्रतिष्ठा इसकी नहीं है.

'नर, नारक, तिर्यथ और देवपययिस्वप्न भावका नाम अन्यभाव है;...' विभावभाव के परिणाम लिये न? आदि. आदि में कौन-कौन से भाव है? तो कहते हैं, 'नर, नारक, तिर्यथ और देवपययिस्वप्न भावका नाम अन्यभाव है. असंख्यात प्रदेशसंबंधी संकोच और विस्तारस्वप्न परिणामन...' कभी बड़ा क्षेत्र है, कभी छोटा क्षेत्र है, कभी हाथी बनता है, कभी मनुष्य बनता है, कभी चींटी बनता है जोव. जैसे. जैसे अनियतभाव. और 'दर्शन, ज्ञान और चारित्र्यस्वप्न भेदकथन का नाम विशेषभाव है...' गुणभेद. जैसे 'रागादि उपाधि सहित का नाम संयुक्तभाव है. भावार्थ इस प्रकार है कि बद्ध, स्पृष्ट, अन्य, अनियत, विशेष और संयुक्त जैसे जो छः विभाव परिणाम हैं वे समस्त, संसार-अवस्थायुक्त जोव के हैं,...' संसार-अवस्थायुक्त जोव के हैं.

'शुद्ध जोवस्वप्नका अनुभव करने पर जोव के नहीं है.' जोव के होनेपर भी जोव के नहीं है. जैसे. यह अेक पद्धति उनकी बहुत सुंदर है. जोव के हैं, फिर भी जोव के नहीं है. जैसे कोई परिवार में कोई दुश्मन हो जाता है. वह सरनेम आदि से या कोई प्रसंगवश अेक जगह जाने-पीने में अेके हो जाते हैं तो कहते हैं कि यह तो आपके परिवार के हैं, आपके सगे हैं. ये तो हमारे कजिन है, हमारे कुटुंब-परिवार के भाई लगते हैं. भाई होते दुअे भी भाई नहीं है. क्योंकि वह भाई का काम नहीं करता. वह चाहता है कि कैसे वह भतम हो जाये. तो भाई

होने पर भी भाई नहीं है. जैसे जव की अवस्था में होने पर भी जव के नहीं है.

जैसे सुजन आता है. सुजन आने से अच्छा टिपता है? मुंड अच्छा टिपता है भरा-भरा? पहले उसमें जड़े-जड़े टिपते थे और सुजन होने से अच्छा लगे. तो उसको क्या ठीक है? वह शरीर की तो अवस्था है और अच्छी भी टिपती है. डक्टर कहेगा कि, तेरी जो डिडनी है वह जराब हो गई है. क्या हुआ है? डिडनी डैव हो जायेगी. अगर उसको ठीक नहीं करोगे तो तुम मर जाओगे. तो ये शरीर की अवस्था होने पर भी शरीर के प्रतिकूल है, शरीर की दुस्मन है, शरीर को नाश करनेवाली है. तो शरीर कि होनेपर भी शरीर की नहीं है. यही अभिप्राय है.

जैसे 'विभाव परिणाम हैं वे समस्त संसार-अवसथायुक्त जव के हैं, शुद्ध जवस्वरूप का अनुभवने पर जव के नहीं है. कैसे हैं बद्ध-स्पृष्ट आदि विभावभाव?' कि 'स्फुटं' 'प्रगट्त्त से...' 'एत्य अपि' 'उत्पन्न होते हुआ...' पैदा होता है. 'उत्पन्न होते हुआ विद्यमान ही हैं...' जैसा नहीं है कि कोई कल्पना है. जैसे वेदांत कहते हैं. भ्रमणा है. पैदा होता हुआ विद्यमान है 'किर भी...' 'उपरि तरन्तः' 'उपर ही उपर रहते हैं.' उपर-उपर ही रहता है इसका 'भावार्थ जैसा है कि...' ये भुट का भाव निकालते हैं. इसका भावार्थ. अक-अक पद का वह भावार्थ करते हैं. भावार्थ माने टीका करते हैं. जंडान्वय सहित उसकी टीका है न.

'भावार्थ जैसा है कि जव का ज्ञानगुण त्रिकावगोचर है उस प्रकार रागादि विभावभाव जववस्तु में त्रिकावगोचर नहीं है.' जैसा स्वभाव त्रिकावी है वैसा रागदि भाव त्रिकावी नहीं है. 'यद्यपि संसार अवस्थायां विद्यमान ही है तथापि भोक्ष अवस्ता में सर्वथा नहीं है,..' नहीं रहते. उनका नाश हो जाता है. 'इसलिये जैसा निश्चय है कि रागादि जवस्वरूप नहीं है.' यानी रागादि मेरा स्वरूप नहीं है. मेरा स्वरूप नहीं तो यह कोई उपर-उपर चलते हैं, उपर-उपर आते हैं, उपर-उपर जाते हैं, पैदा होता है, कहीं उपर-उपर होता है, किर यवा जाता है. उपर-उपर होता है और यवा जाता है. जैसा. ये 'उपरि तरन्तः' ११वां क्लश जो है क्लशटीका का. बहुत अध्यात्मप्रधान टीका है 'राजमलज'की.

'उपर तैरते हैं परन्तु उसमें सयमुक्त स्थान नहीं पाते. शक्ति तो शुद्ध ही है,..' आत्मा की जो शक्ति है वह तो शुद्ध ही है. शुद्ध है माने उसमें तो कोई रागादि मलिनता नहीं है. 'व्यक्ति में अशुद्धता आयी है.' शक्ति में अशुद्धता तो कभी आती नहीं, मलिनता आती नहीं. लेकिन व्यक्त अवस्था में मलिनता आयी है. और वह भी मलिनता कब आयी? कि अपनी शुद्ध शक्ति को लूटा तब आयी.

अगर उसको नहीं भूलता, उसके भान में रहता तो व्यक्ति में भी अशुद्धता उत्पन्न नहीं हो सकती.

मुमुक्षु :- व्यक्तिमां अटवे पर्यायमां वेना न?

पूज्य भाईश्री :- व्यक्ति माने पर्याय. शक्ति माने गुण. व्यक्ति माने अवस्था. व्यक्त किया उसको व्यक्ति कहते हैं. वह ईकारांत स्त्रीलिंग है वह कियावाचक है. परिणति, क्षमि, व्यक्ति ये शब्द भाषा में कुछ शब्द अकारांत लगते हैं. तो व्यक्त किया को परिणामरूप किया. व्यक्त परिणामरूप किया को व्यक्ति कहते हैं. ज्ञान की परिणामित किया को क्षमि कहते हैं. जैसे. परिणाम की चलती किया को परिणति कहते हैं.

मुमुक्षु :- ...

पूज्य भाईश्री :- जो ऐसा देखते हैं उसको ऐसा दिखने में आता है कि अशुद्धता उपर-उपर है. तो उसका ज्ञान तो शुद्ध है. किसमें देखने में आया? शुद्ध ज्ञान में दिखने में आया कि जो शुद्ध ज्ञान है उस शुद्ध ज्ञानमें तो रागादि भाव नहीं है. मेरे में तो अगाध ज्ञान-पानी है. कैसा है? अगाध ज्ञान-पानी. अगाध ज्ञान-पानी है, अगाध ज्ञान है उसमें अशुद्धता उपर-उपर तैरती है.

जैसे वो पानी में यह होता है न? बल्लस होते हैं. क्या कहते हैं हिन्दी में आप? बुद्बुदे. बुद्बुदे कहते हैं न. तो यह बुद्बुदे की क्या हालत है? है तो पानी में. पानी की अवस्था. थोड़ी हवा भर जाती है तो वह बुद्बुदे हो जाते हैं. बडबडिया आपणो गुजरातीमां बडबडीया कहीअे छीअे. पाणीना बडबडीया. हवा भराय छे ने? इसकी आयु कितनी? बुद्बुदे की आयु कितनी? पैदा होते ही कुछ काव में भतम हो जाते हैं. उपर-उपर तैरते हैं. पानी में पानी की अवस्था होते हअे भी उपर उपर तैरते हैं. वह पानी की पूरी की पूरी अवस्था है क्या? नहीं. पानी के कुछ अंश में उपर उपर तैरते हैं और भतम हो जाते हैं. बहुत क्षणिक है. उसकी लंबी आयु होती नहीं. जैसे यह विभावभाव की लंबी आयु नहीं होती.

देखिये! संसारी जव को कोई राग अरुणा लगता है. बहुत सुहाता हो कि यह भाव, यह राग हमको बहुत अरुणा लगात है. फिर भी वह नहीं टिकता. बल जाता है, चला जाता है. बुद्बुदे की तरह भतम हो जाता है. रभने के विये याहे कि यह भाव हमेशा रहे तो भी रहता नहीं. यह जव की अवस्था के बुद्बुदे हैं. रहनेवाले नहीं हैं. वह तो कल्पना की है कि वह अरुणा है. लेकिन उनकी आयु

बंभी नहीं होती. क्षणिक आयु लेकर के वह पैदा होते हैं, वैसे ही भ्रम हो जाते हैं. जैसे पानी के बुद्बुदे ही समझे.

शास्त्रमें इसकी उपमा दी है. विभावभाव को पानी के बुद्बुदे की उपमा दी है कि पानी का बुद्बुदा है. क्षण में भीट जायेगा. उसमें तू रुचि रखता है, उसको पकड़ने के लिये आतुर रहता है, इसमें रहने के लिये चाहता है. लेकिन उससे दुःख होगा, कोई सुख होगा नहीं. क्योंकि वह तो चले जायेंगे. तुझे तो आकुलता ही आकुलता रहेगी. वह कोई रहनेवाले परिणाम नहीं हैं.

जैसे अध्यात्म और द्रव्यानुयोग का भेद किया है. द्रव्य-गुण तो शुद्ध है. अवस्था के कुछअंश में रागादि विभावभाव उपर-उपर तैरते हैं. अपने स्वरूप को देखने पर वह अपने मालूम पड़ते नहीं. विभाव है, पर के हैं. उसके प्रति प्रीति-प्रेम करने लायक नहीं है. ऐसा स्पष्टतया मालूम होता है. जैसे ४२४ में इस कलश पर से बात चली है. 'समयसार'का ११वां नंबर के कलश पर यह बात चली होगी वाचन में. वह यहां पर आयी है.

४२५ में जो है वह मुमुक्षु के लिये अच्छा प्रयोजनभूत विषय है. मुमुक्षु जिवमें भी जो तत्त्वज्ञान क्षेत्र में उसका प्रवेश हुआ है और अच्छीतरह तत्त्वज्ञान का अभ्यास करता है और विपरीत धारणा नहीं करता है, जैसे जिव को भी अनुभव की प्राप्ति, आत्मतत्त्व की प्राप्ति नहीं होती है. उसपर प्रश्न उठाया है. ऐसा भी होता है, ऐसा भी दिखने में आता है कि बहुत-से जिव, जैसे 'गुरुदेव' की कृपा से अभी हजारों लोग संप्रदाय से भी अलग होकर तत्त्वज्ञान के अभ्यास में जुड़े कि यही ही रास्ता है. फिर भी कहीं लोग अटक जाते हैं उसको अनुभव नहीं होता. मोक्षमार्ग में नहीं आ सकते. क्या कारण इसका? ये प्रश्न जो है वह पात्रता का विषय का प्रश्न है. बहुत महत्वपूर्ण है. उत्तर कल चलायेंगे...

તા. ૫-૦૯-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૨૫
પ્રવચન નં. ૩૩૯

પ્રશ્ન :- જિજ્ઞાસુ જીવ તત્ત્વને યથાર્થ ધારવા છતાં કેવા પ્રકારે અટકી જાય છે?

ઉત્તર :- તત્ત્વને ધારવા છતાં જગતના કોઈક પદાર્થોમાં ઊંડે ઊંડે સુખની કલ્પના રહી જાય અથવા શુભ પરિણામમાં આશ્રયબુદ્ધ રહી જાય- ઈત્યાદિ પ્રકારે તે જીવ અટકી જાય છે. બાકી જે ખાસ જિજ્ઞાસુ-આત્માર્થી હોય અને જેને ખાસ પ્રકારની પાત્રતા પ્રગટી હોય તે તો ક્યાંય અટકતો જ નથી, અને તે જીવને જ્ઞાનની કોઈ ભૂલ રહી ગઈ હોય તો તે પણ સ્વભાવની લગનીના બળે નીકળી જાય છે; અંતરની ખાસ પ્રકારની પાત્રતાવાળો જીવ ક્યાંય અટક્યા વિના પોતાના આત્માને પ્રાપ્ત કરી લે છે. ૪૨૫.

૧૯૬ પૃષ્ઠ. પ્રશ્ન ક્રિયા છે 'જિજ્ઞાસુ જીવ તત્ત્વ કો યથાર્થ ધારણ કરને પર ભી કિસ પ્રકાર અટક જાતા હૈ?' પ્રશ્ન મેં ઐસે મુમુક્ષુ કો લિયા હૈ કિ જિસને તત્ત્વજ્ઞાન કા અભ્યાસ અચ્છી તરહ ક્રિયા હો. ઠીક ક્રિયા હો. ધર્મ પ્રાપ્તિ મેં મુખ્ય નિમિત્ત તો તત્ત્વજ્ઞાન કા અભ્યાસ હૈ. તત્ત્વજ્ઞાન કે અભ્યાસ કે અલાવા દૂસરી-દૂસરી અનેક પ્રકાર કી શુભયોગ કી ક્રિયા ધર્મ પ્રાપ્તિ કરાને મેં સમર્થ નહીં હૈ. ઈસસે કોઈ ધર્મપ્રાપ્તિ નહીં હોતી. પુણ્યબંધ જરૂર હોતા હૈ, લેકિન વહ ધર્મ નહીં હૈ. ઈસસે ધર્મ કા કોઈ ફલ મિલતા નહીં હૈ. આત્મ કલ્યાણ નહીં હોતા, જન્મ-મરણ કા નાશ નહીં હોતા.

ઈસલિયે જો તત્ત્વજ્ઞાન કા અભ્યાસ કરતે હૈં ઔર યથાર્થ સમજતે હૈં. 'યથાર્થ' શબ્દ કા પ્રયોગ ક્રિયા. યથાર્થ માને શાસ્ત્ર અનુકૂલ, શાસ્ત્ર સે વિપરીત નહીં. ફિર ભી વહ અટક જાતા હૈ ઈસકા મતલબ ઉસકો ધર્મકી પ્રાપ્તિ નહીં હોતી હૈ. જૈસે દૂસરી બાત્થ ક્રિયા સે પુણ્યાનુબંધ હોતા હૈ, વૈસે હી તત્ત્વજ્ઞાન અભ્યાસ કરકે પુણ્યકા બંધ હોવે ઔર ધર્મ કી પ્રાપ્તિ નહીં હોવે તો જૈસે દૂસરા દૂસરી ક્રિયા મેં અટક ગયા, વૈસે વહ ઈધર અટક ગયા. ધર્મ નહીં પ્રાપ્ત હોને મેં દોનો બરાબર રહે હૈં.

दोनों को प्राप्ति नहीं हुई. तो दोनों इस विषय में बराबर रहें. लाभ तो दोनोंमें से किसीको नहीं हुआ.

मुमुक्षु :- आगमका अभ्यास हुआ, दोनों का यथार्थ ...

पूज्य भाईश्री :- बुद्धिगम्य अभ्यास बराबर है. बौद्धिक जो अभ्यास है वह ठीक है कि आगम ऐसा कहता है, अध्यात्म ऐसा कहता है, अध्यात्म की विविक्षा ऐसी चलती है, आगम की विविक्षा ऐसी चलती है. और आगम अनुकूल. यथार्थ का मतलब यह है कि आगम अनुकूल. आगम से प्रतिकूल नहीं. धतना तो मतिदोष नहीं था मतलब. मति में धतना दोष नहीं था कि कहे कुछ आगम, शास्त्र कहे कुछ और समझे कुछ. कल्पना कुछ हो जाये और कोई दूसरी बात समझे ऐसा तो नहीं. या ज्ञानीगुरु कहे कुछ और समझे कुछ ऐसा भी नहीं. जैसा वह कहना चाहे वैसा बराबर समझ में आवे उनको. फिर भी धर्म प्राप्ति में कुछ दूसरा भी कारण है. यहां इसका निर्देश करना है. जो निर्देश करना है कि फिर क्या बात बाकी रह जाती है? जब तत्त्वज्ञान का अभ्यास ठीक हो गया, यथार्थ हुआ फिर क्या बात बाकी रहती है? यह बात यहां आगे करने की बात है. यह बात महत्त्व की है. जब हमलोग तत्त्वज्ञान का अभ्यास करते हैं और हमारेमें-से क्रीब-क्रीब धर्म प्राप्ति नहीं होती ऐसा ही ज्यादा बनता है तो इस विषय का महत्त्व बढ़ जाता है. स्पष्टीकरण वह है.

‘उत्तर : तत्त्व को धारण करने पर भी जगत के किन्हीं पदार्थों में गहरे-गहरे सुभकी कल्पना रह जाये...’ अके कारण तो यह बताया है. पहला कारण. पहलेवाला. दो बात बताई, उसमें पहली बात यह बताई है. शुभ और अशुभ दोमें से कहीं भी अटकता है. यह बात वी अशुभ की. ‘जगत के किन्हीं पदार्थों में...’ कहीं भी ‘गहरे-गहरे...’ माने जिंदाण में, जिंदाण में माने अनुभव में. जहां-जहां जिंदाण शब्द आता है वहां अनुभव शब्द (लेना). वह अनुभव की बात है वहां बैठती है बराबर. ‘सुभ की कल्पना रह जाये.’ दूसरे पदार्थ के कारण मुझे सुभ होता है, अनुकूलता होती है. वास्तव में सुभ का संबंध किसी दूसरे पदार्थ से है ही नहीं. क्योंकि उसमें तो सुभ है नहीं. जड पदार्थमें तो कोई सुभ है ही नहीं. सुभ गुण नहीं, सुभ स्वभाव नहीं, सुभ अवस्था नहीं, सुभ देने का, लेने का कोई धर्म नहीं. उसमें कोई बात नहीं है. सुभ से उसका कोई संबंध नहीं है. फिर भी ऐसी कल्पना रहती है. कल्पना रहती है तो यह अभिप्राय अनादि का है जवका. जव का यह विपरीत अभिप्राय है वह तो अनादि का है.

अन्य पदार्थ से सुभ होता है ऐसा अनुभव, ऐसा अभिप्राय, ऐसा प्रकार जव के परिणाम का अनादि से है. वह ज्यों का त्यों रह गया. तत्त्वज्ञान के अभ्यास में यह बात जरूर आती है कि सुभ तो चैतन्यपदार्थ आत्मा में है. इसका धर्म है, इसका गुण है, इसका स्वभाव है. सुभ अंतरमें-से मिलता है, बाहर से कभी सुभ नहीं मिलता है. न किसी को मिला है, न मिलने की कोई संभावना है. यह बात तत्त्वज्ञान के अभ्यास में आती है जरूर. न्याय से, तर्क से, युक्ति से, आगम से सभी प्रकार से यह बात संमत भी होती है. बुद्धिगम्य होती है, संमत होती है. उसका निषेध नहीं करते. फिर भी अनुभव ऐसा नहीं करते. और ऐसा अनुभव होने पर उसका निषेध भी नहीं करते कि ऐसा क्यों? या ऐसा अनुभव करने पर अंतर अवलोकन भी नहीं करते कि यह बात में मुझे कोई आत्मव्यंजना हो रही है. नहीं हो रही है या हो रही है तो किस प्रकार से हो रही है?

अवलोकन करके कैसे सुभ हुआ या सुभ हुआ कि नहीं? या कोई सुभ संबंधित आभास हुआ? क्या हुआ? जांच करे, अच्छी तरह उसकी तलाश करे तो पता चलेगा. उस वाहन में नहीं आवे, उस कार्यपद्धति में नहीं आवे और धारणा से तो हां करता रहे और सुभानुभव भी करता रहे, दोनों बात करता रहता है. क्या करता है? कि शास्त्र के उपदेश को तो हां भरता रहें और अन्य पदार्थमें सुभानुभव भी करता रहे. तो उसको शास्त्र अभ्यास है वह बेकार जाता है. उसका कोई इल नहीं आता. यही कारण है इसका. ये कल्पना हुई. उसको कल्पना हुई. सुभ की कल्पना कही, या प्रतिकूलता में दुःख की कल्पना कही, अशांता में दुःख की कल्पना कही या शांता में सुभ की कल्पना कही. कोई भी पदार्थ अच्छा लगे यह कही या कोई भी पदार्थ बुरा लगे यह कही. सभी एक ही बात हैं. गहरे-गहरे सुभ की कल्पना में यही बात है.

अक तो यही कारण है. स्वयं के परिणाम के अवलोकन बिना कभी इस विषय में जव की भूल का सुधार होता नहीं. अकमात्र उपाय है. शास्त्र पढ़-पढ़कर के कोई इस भूल को निकाल दे ऐसी बात नहीं है. क्योंकि पढ़ने में, सुनने में यह बात तो बराबर समझ में आती है. लड़ु जाते-जाते अक लड़ु जाया, भूष लगी थी तो सुभ लगा. दूसरा लड़ु जाया तो ईतना सुभ नहीं लगा. तीसरे में तो ना कह दिया कि हमको सुभ नहीं होगा. हमें प्रतिकूल पड जायेगा, अनुकूल नहीं रहेगा. माने यह सुभ का कारण नहीं बनेगा, यह दुःख का कारण बनेगा. यह युक्ति है उसकी. युक्ति कहते हैं. युक्ति अनुभव. कि जो इस मिनिट पहले सुभ

का कारण लगता था वही दस मिनट के बाद दुःख का कारण लगने लगा. तो यह प्रत्यक्ष युक्ति हुई कि ये सुख का कारण नहीं था. कल्पना हुई थी जरूर. ऐसा.

किर भी दुबारा भूख लगती है और लड्डु सामने आता है तो अच्छा लगता है. क्या कारण है? बात को समझते लुअे भी नहीं मितने का क्या कारण है? कि स्वयं के सुख-दुःख के भाव को अनुभवपद्धति-से समझते नहीं, अवलोकन करके समझते नहीं. और उसका जो निषेध आना चाहिये वह उस वक्त नहीं आता. जिस वक्त ठीक लगता है उस वक्त निषेध नहीं आता. जिस वक्त अठीक लगता उस वक्त भी उसका निषेध नहीं आता. पर उसी काल में जो अंतर सावधानी लोनी चाहिये कि मैं ज्ञानमात्र हूं और ये सभी पदार्थ ज्ञेयमात्र है. इस प्रकार के ज्ञानानुभव का जो प्रयास है, अपने ज्ञान को अनुभव में लेने का जो प्रयास है, ज्ञान के विषयभूत ज्ञेय को अनुभव लेना नहीं है, इसका अनुभव नहीं लेना है, ज्ञान का ही स्वयं अनुभव लेना है. ऐसा अेक अंदर में प्रयत्न लोना चाहिये, प्रयास लोना चाहिये. उस प्रयास में यह जव नहीं रहता. तो अेक ओर से शास्त्र और तत्त्वज्ञान का अभ्यास करता रहे. दूसरी ओर से जो औद्ययिक भावोंमें ईष्ट-अनिष्ट सुख-दुःख का जो परिणाम है वह वैसा का वैसा चलता रहे. इनका जो शास्त्र अभ्यास है वह ठीक नहीं है. ठीक लोने पर भी ठीक नहीं है. इसलिये ठीक नहीं है कि उसमें वह भी कहा है कि तुम अपने अनुभव को देखते रहो, उसका मिवान करते रहो. और अनुभव में आनेवाले अनेक प्रकार के जो परिणाम हैं, उसका जो अनुभव लो रहा है, उसमें अेक ज्ञान भी परिणाम है, उसमें अनेक प्रकार के रागादि चित्र-विचित्र परिणाम भी हैं. लोनों के असग-अलग भिन्न-भिन्न विशुद्ध स्वभाव है उनको समजो. और उसमें जो अंतर है उसको समजो. ये सब बातें इसमें आती हैं.

जो समझकर संतुष्ट लोता है, उसको ऐसा लगता है कि मैंने शास्त्र पढा, शास्त्र सुना इसलिये मेरेमें कुछ ज्ञान की प्राप्ति लो गई. ऐसा उसको लगता है. पहले ऐसी बातों को मैं नहीं समझता था, नहीं जानता था. अब समझता हूं, जानता हूं इसलिये मुझे कुछ ज्ञान की प्राप्ति हुई है. ऐसी अेक नयी भ्रमणा उसको पैदा लो जाती है. भ्रमणा में तो था ही. लेकिन अेक भ्रमणा और बढाई. बढ गई ये भ्रमणा. भ्रमणा उसकी मितनी चाहिये थी, भ्रमणा का नाश लोना चाहिये था. बज्जय नाश लोने के वह तो बढ गई. और अेक ज्य्यादा लो गई कि मुझे ज्ञान प्राप्ति लो गई है. अेक नयी तकलीक या इस मार्ग में आगे बढने के लिये जुटने

अेक नया अवरोध भी पैदा कर दिया. इसलिये तत्त्व को धारण करने पर भी वह ज़व वहां अटक जाता है. उसको धर्म की प्राप्ति नहीं होती है. ऐसी उसमें बहुत-सी बातें हैं.

‘अथवा...’ कहकर और दूसरा कि ‘शुभ परिणाममें आश्रयबुद्धि रह जाये...’ पहलेवाली बात अशुभ के विषय में जाती थी. अब शुभ के विषय में कहते हैं. दोनों प्रकार के परिणाम तो चलते हैं. अकेले किसी को शुभ परिणाम ही चले ऐसा कभी नहीं बनता. अकेले अशुभ परिणाम चले अज्ञानदशामें भी ऐसा कभी नहीं बनता. सभी संसारी ज़वों को शुभ परिणाम भी आते हैं, अशुभ परिणाम भी आते हैं. होते ही रहते हैं. नहीं होवे ऐसा नहीं बनता. तो धर शुभ परिणाममें आश्रयबुद्धि रह जाती है.

आश्रयबुद्धि इस तरह से रह जाती है कि उसमें अधिकाँह हो जाती है. आभिर में तत्त्वज्ञान का अभ्यास संबंधित जो शुभ परिणाम है वह दूसरी-दूसरी बाह्य क्रियाओं से कुछ डीरे दूरके के हैं, उच्च कोटी के हैं इसलिये भी उसको यह लगता है कि मेरे परिणाम हैं वह ठीक है. मैं कोई स्थूल बाह्य क्रिया में नहीं लगा. तत्त्वज्ञान के विषय में तो मेरे परिणाम आत्मस्वरूप कि विचारणा में चलते हैं, चिंतन में चलते हैं. आत्मस्वरूप के विषय में अनेक प्रकार के विचार चलते हैं इसमें. दूसरी भी बहुत-सी बातें चलती है जिसमें सहज कषाय मंद रहता है.

जो त्रिकाली परमात्मतत्त्व है, निर्विकल्प आत्मतत्त्व है, शुद्धात्मतत्त्व जिसको कहते हैं, उसका आश्रय होकरके उसका अनुभव होवे, उसकी अधिकाँह होवे ऐसा नहीं हो और अेक क्षण के शुभ परिणाममें अधिकाँह हो जाय, यही उसकी आश्रयबुद्धि है. उसमें अधिकता लगे. जहां तक किसी भी परिणाम में अधिकता रहती है, चाहे ज्ञान का क्षयोपशम हो. चलो शुभ परिणाम को तो बाजु पर रजो. लेकिन मेरा जो ज्ञान है, शास्त्र ज्ञान है वह तो ज्ञान है. ज्ञान का उपयोग मेरा बहुत काम करता है. तत्त्व के विषय में मेरा जो ज्ञान का उपयोग है वह बहुत काम करता है. बात तो क्षयोपशम की होने से साधारण आम लोगों की बराबरी में कुछ ठीक भी हो, अधिक भी हो. लेकिन जिस आत्मा में अनंतज्ञान का समुद्र पडा है, बेहद ज्ञान पडा है इसके आगे वह क्या चीज है? कि कुछ नहीं है. तो उसकी तो अधिकाँह आयी नहीं. ज्ञान के पर्वत को तो टेषा नहीं और अणुमात्र ज्ञान जुल गया. तो जुले दुअे ज्ञानमें उसको लगता है कि मेरे में बहुत ज्ञान है. पहले से तो बहुत बढ़ गया मेरा ज्ञान. तो ऐसे किसी भी परिणाममें अधिकता हो

गर्भ उसको आश्रयबुद्धि कहते हैं. जैनदर्शन के मूल सिद्धांत में यह बात है कि क्षणिक परिणामों को ज्यादा मूल्य देना ही नहीं है. जैसा है वैसा जानो. लेकिन उसकी किंमत घतनी नहीं करो जो आत्मा से, अपने मूल स्वयं से भी अधिक हो उसको मूल जाये ऐसी किंमत नहीं करो.

मुमुक्षु :- अल्पकालिन भावोंका..

पूज्य भाईश्री :- अल्पकालिन भावों का मूल्य नहीं आंकते. मोक्षमार्गी जव है वे कभी मूल्य नहीं आंकते. जैसा है वैसा जानते हैं. शुभ को शुभ जानते हैं, सम्यग्दर्शन को सम्यग्दर्शन जानते हैं, स्वयंपानंद को स्वयंपानंद जानते हैं, स्थिरता को स्थिरता जानते हैं, ज्ञान को ज्ञान जानते हैं. फिर भी इन सभी गुणों का अनंत सामर्थ्य जिसमें रहा हो, जिसके आगे अल्पकालिन क्षणिक पर्याय का क्या मूल्य है? कुछ नहीं है. नहीं के बराबर जो है. अनंतवें भाग (है). केवलज्ञान की पर्याय अनंतवें भाग, परमानंद की पर्याय अनंतवें भाग. अनंतवें भाग मतलब क्या? कि उसका कोई प्रतिशत नहीं लगता. परसेन्टेज नहीं लगता. एक परसेन्ट तो नहीं लगता. ०.०००० करके कही भी जाओ, कोई लगता नहीं है. अंक में आ ही नहीं सकता. उतना वह छोटा अंश है, जो नहीं के बराबर है.

व्यक्त पर्याय को सर्वस्वयं से अनुभव करें और अव्यक्त स्वभाव को पूरा का पूरा मूल जाये ऐसी लावत होती है परिणाम के आश्रय में. और अज्ञानदशा में तो बहुधा शुभ परिणाम का ही आश्रय होता है, शुद्ध परिणाम तो उनके पास है ही नहीं. सम्यक् परिणाम तो है नहीं. सम्यक् परिणामवाले कभी परिणाम के आश्रय में रहते नहीं. इसलिये मोक्षमार्ग के पहले शुभ परिणाम होते हैं, उसमें आश्रयबुद्धि रहती है या क्षयोपशमभाव में, किसी को कषाय मंद हुआ तो शुभ परिणाम, किसीको ज्ञान का क्षयोपशम हुआ. बस, दो ही बात है. जैसे 'परिणाममें आश्रयबुद्धि रह जाये-ईत्यादि प्रकार से वह जव अटक जाता है.' तत्त्वज्ञान का सही अभ्यास करने के बाद भी वह अटक जाता है.

मुमुक्षु :- जिज्ञासु है, तत्त्वका ऐसा ज्ञान करनेवाला है तो भी अटक जाता है.

पूज्य भाईश्री :- तो भी अटक जाता है. तो भी उसने अभ्यास करके उस अभ्यास का उपयोग क्या किया? प्रश्न तो यह पडा होता है कि अभ्यास तो सही किया. लेकिन उपयोग क्या किया? उपयोग नहीं उसका व्यवहार. एक बात समझ में आयी तो उस समझ का अमलीकरण क्या था? उपयोग माने उसका अमलीकरण. जैसे तुम्हारे पास पैसा है लेकिन उपयोग करते है कि नहीं करते हैं? दवाई की

जड़त पडे तो पैसा भर्य करके दवाँ लाते हो तो पैसा काम की चीज है. और दवाँ की जड़त पडे और पैसा नहीं भर्य तो क्या काम की चीज? उसका उपयोग नहीं (हुआ) कुछ. जैसे तत्वज्ञान समझ में आया और इसका कोई उपयोग नहीं (किया) तो वह तो बातें भी बातें रह गई. वह बात तो सुनने की और कलने की रह गई.

‘ईत्यादि प्रकार से वह श्रव अटक जाता है. परन्तु जो भास जिज्ञासु-आत्मारथी हो...’ क्या शब्द प्रयोग किया है ईधर? कि, भास. भास शब्द. विशिष्ट. भास माने विशिष्ट. स्पेशिफिक बताया. अमुक चोक्कस प्रकार की योग्यता जिसमें है ऐसा. आगे जाकर कहेंगे कि योग्यता को यहां पात्रता कहते हैं. ‘परन्तु जो भास जिज्ञासु-आत्मारथी हो और जिसे भास प्रकार की पात्रता प्रगट हुई हो...’ यह इसका दूसरा अर्थ है. ‘भास जिज्ञासु-आत्मारथी हो और जिसे भास प्रकार की पात्रता प्रगट हुई हो वह तो कहीं अटकता ही नहीं,...’ देखिये! इस सूत्र का अर्थ यहां लागू करते हैं कि पूर्णता के लक्ष्य से शुरुआत वही वास्तविक शुरुआत है. तो जिसका ध्येय हुआ कि मुझे परिपूर्ण निष्कलंक शुद्ध दशा चाहिए. किसी भी प्रकार का कुछ भी अंश में थोड़ा भी दोषभाव, कलंकित भाव मुझे नहीं चाहिए. ऐसा जिसका अभिप्राय है, जैसा जिसका ध्येय है वह ऐसी दशा (होने) तक कहीं भी अटकेगा नहीं. यह बात यहां लागू होती है.

मुमुक्षु :- भास प्रकार की पात्रता.

पूर्ण्य भाईश्री :- भास प्रकार की पात्रता.

भले ही उसको पहचान नहीं हुई हो. भले ही उसको अभी पहचान नहीं हुई हो. लेकिन उसको ये तो पता है कि मेरी वर्तमान अवस्था में अनेक प्रकार के दोषित परिणाम होते हैं. ये दोष के परिणाम मेरे लिये अच्छे नहीं है. यानी मेरे लिये एक कलंक है. और मैं ऐसा होना चाहता हूं कि थोड़ा भी दोष मुझे उत्पन्न ही नहीं हो. परिपूर्ण शुद्धता यही मेरे श्रवण का ध्येय है. ऐसा जिसने निश्चय कर लिया हो ऐसा होने का-ऐसा बनने का जिसने अपने श्रवण का ध्येय निश्चित कर लिया हो कि इसी दिशा में मुझे जाना है. कहीं से भी. जैसे-तैसे भी और जाना ही है. नहीं जाना है सो बात नहीं है. वह कहीं अटकेगा नहीं. ये पात्रता में आ गया. पात्रता के लक्षण में पूर्ण शुद्धि के ध्येयवाला है वह पात्र है.

‘जिज्ञासु-आत्मारथी हो और जिसे भास प्रकार की पात्रता प्रगट हुई हो...’ आगे एक ओल आ गया है कि जो मुमुक्षु है और ऐसा मुमुक्षु है कि जिसको

अेक अपना आत्मा ही याहिये, ँस जगतमें-से जिसको कुछ नहीं याहिये. ँस बोल पर प्रवचन करते हुअे 'गुरुदेवश्री'ने यह कल था, कि उसी को ही ढास प्रकार की पात्रता कलने में आती है. क्यौंकि वह कहीं किसी भी आत्मा के अलावा किसी भी द्रव्य को, भाव को अधिकांश देगा नहीं. जो अधिकांश नहीं देगा वह अटकेंगा नहीं, रुकेगा नहीं. सीधी बात है.

अैसा आत्मार्थी हो कि जिसे ढास प्रकारकी पात्रता प्रगट हुंई हो. माने उसके परिणाम अैसे हो कि मुजे मेरा आत्मा ही याहिये. ँसका मतलब यह भी हो गया कि, आत्मा के अलावा मेरी सुभ-शांति कहीं भी नहीं है. नहीं है ँसलिये नहीं याहिये. होवे और नहीं याहिये सो बात नहीं है. जगत में सुभ-शांति तो है लेकिन मुजे याहिये नहीं. मैं त्याग करता हूं. जैसे मैं सुभ है, अनुकूलता में सुभ है लेकिन मुजे तो त्याग कर देना है. ँस सुभ का मुजे त्याग करना है. लोग कैसे त्याग करते हैं? कि सुभ को स्थापित कर देते हैं कि है तो सुभ के कारण यह. फिर भी मैं त्यागी हूं, मैं तो बडा त्यागी हूं. त्याग करनेवाला मैं हूं. ँसलिये मैं तो उसका त्याग करता हूं. ये बिलकुल गलत बात है.

उसमें सुभका अभिप्राय और निश्चय रहे, ज्ञान रहे, विश्वास रहे और त्याग कर सके वह त्याग होवे ही नहीं. मूलमें-से उसका रस मिटने कोश सवाल पैदा होता ही नहीं. सुभ है तो सुभ का रस आयेगा. जव का स्वभाव है. सुभ को याहे वह तो जव का स्वभाव है. तो यह गलत बात है. जिसको अेक आत्मा ही याहिये, ँसके गर्भमें यह बात है कि मेरे आत्मा के अलावा मेरी सुभ-शांति कहीं भी नहीं. या तो मेरा सबकुछ मेरे आत्मामें ही है. मेरा सबकुछ मेरेमें ही है. मेरा कुछ भी मेरे से बाहर नहीं है. अैसा निर्णय उसमें स्वयं आ जाता है.

ँसलिये कहते हैं कि अैसी पात्रता जिसको प्रगट हुंई हो 'वह तो कहीं अटकता ही नहीं,...' वह तो कभी अटकता ही नहीं. ढास प्रकार की पात्रतावाला कहीं भी अटकता नहीं. ... कोश अख्खा जिलौना दे देवे तो शांत हो जाता है क्या? कोश मीठांश जिलावे तो वह भा लेता है क्या? उनकी तो हो ही चीज अख्खी है कि जिलौने से वह जेवता है और मीठांश जाना अख्खा लगता है. फिर भी जब उनको यह पता है कि मेरी मां से मैं अलग हो गया हूं. और मां ही मां याहिये, तब वह कोश चीज को छूता नहीं है. उतना तो बख्ये को भी पता चलता है. वह भी दूसरी चीज के प्रलोभन में नहीं आता है. क्यौंकि उसको ँस वक्त तीव्र परिणाम हो गया कि नहीं मुजे कुछ नहीं याहिये, मुजे मां ही याहिये.

तो वह कोई चीज को ग्रहण नहीं करेगा. जैसे जिसको अपने आत्मा की आत्मिक सुख-शांति चाहिए, वह कहीं दूसरे कृत्रिम सुख में अनुकूलता में कहीं भी वह इसेगा नहीं. सीधी बात है. यही कारण है. 'जिसे भास प्रकार की पात्रता प्रगट हुई हो वह तो कहीं अटकता ही नहीं,...' नियमरूप से. कभी अटक जायेगा वह बात नहीं. अटकेगा ही नहीं. उसी को ही पात्रता कहते हैं.

मुमुक्षु :- काम की गेरेन्टी, काम हो जायेगा ये गेरेन्टी है.

पूज्य भाईश्री :- पात्रता में भूल नहीं होती. क्षयोपशम में भूल होती है. क्षयोपशम में भूल होती है. पात्रता में भूल नहीं होती. यही कारण है. और पात्रतावाले को प्राप्ति होती है, दूसरे को प्राप्ति होती ही नहीं है. पात्रतावाले को तो होती ही है. बिना पात्रता होती ही नहीं.

'कहीं अटकता ही नहीं, और उस श्रवको ज्ञानकी...' ज्ञानकी माने क्षयोपशम की 'कोई भूल रह गई हो तो वह भी स्वभाव की लगन के बल से निकल जाती है;...' सम्यक्ज्ञान नहीं हुआ हो. और शास्त्र का ईतना अभ्यास भी नहीं हो. कहीं भूल रह जाये. हो सकता है कि कहीं भूल रह जाये. तो जैसे पात्र श्रव को स्वभाव प्राप्तिकी लगन होने से. क्या कारण है? स्वभाव प्राप्तिकी लगन होने से. वह लगनवाला ही पात्र है. पात्रतावाले को लगन होती ही है. यह बात साथ में ले ली. लगन की बात.

'वह भी स्वभाव की लगन के बलसे निकल जाती है;...' उनको यह भूल रहेगी नहीं. जो भूल ऐसी हो को स्वयंकी मार्ग प्राप्ति में अवरोध जडा हो जाये, ऐसी भूल पात्रतावाले को नहीं रहती. यह नियम है. क्यों? कि उसको यह पता चलता है कि मेरे मार्ग में यह अवरोध आया. वह अवरोध को अच्छी तरह पहचान लेता है. इसलिये ऐसी भूल उसको रहती नहीं है. वह निकल जाती है. नियम से निकल जाती है. रहे ही नहीं. अटक जाये ऐसा कभी बनता नहीं है. हो सकता है थोडा उलझन में आ जाये. जिसको दर्शनपरिषद कहते हैं, जिसको अज्ञानपरिषद कहते हैं. जहां तक मार्ग भीतर में नहीं मिले वहां तक उसकी भोज में तीव्र परिणाम हो जाने से, लगन के तीव्र परिणाम होने पर भी प्राप्ति में देर होती है तो उनको इस प्रकार की थोडी बेचैनी, आकुलता, परेशानी मालूम पडती है. फिर भी वह अटकता नहीं है. अटक जाये ऐसा नहीं बनता. वह भूल निकल जाती है. नहीं होता है तो उसको... यह भी पात्रता में होता है कि यह आयु है वह चला जा रहा है. छोटी उम्रमें भी जिसका परिणाम के उपर ध्यान गया.

जैसे 'अभिनंदग्रंथ' में 'बहिनश्री' के पत्र पढ़ते हैं तो उसमें-से यह बात निकलती है कि पंद्रह साल की उम्र में उसको यह लगने लगा कि, अरे..! पंद्रह साल से अठारह साल हो गये थे तो! और बीस-पच्चीस हो जायेंगे. अब आगे जाके कितने हो जायेंगे? तो पंद्रह सालसे विचार चला कि मुझे प्राप्ति हो और अठारह साल में लगा कि यह तो तीन-तीन साल चले गये. तीस साल चले जाये वह ठीक रहे. होता है, चलता है, पढ़ते हैं, शास्त्र-स्वाध्याय करते हैं, दर्शन-पूजा-भक्ति करते हैं, दान देते हैं, वो करते हैं.. वो करते हैं.. यात्रा कर लेते हैं, जैसे करते हैं. तीस साल तक तो कोई गर्मी ही न आवे परिणाममें. और इनको तीन साल में ऐसा लगने लगा. कि, अरे..! ये तो तीन साल चले गये. और दो-पांच साल चले जाने में कितनी देर लगती है? जैसे तो आयुष्य पूरा हो जाने में कितनी देर लग सकती है? तो यह जो चटपटी लुई, लगन लुई यही पात्रता का चिह्न है. यही पात्रता का लक्षण है. पात्रता में वह बात आती है.

उसका जो समय है वह चला जाता है, बिना अपना काम किये वह समय चला जाता है वह बात उसको पोसाती नहीं है. तो एक ही काम के पीछे जैसे लग जाये कि जहां तक वह काम संपन्न नहीं होवे, वहां तक छोड़े ही नहीं. करके ही रहे. ऐसी एक धून, धतनी धगध, धतना जोर परिणाम में चालु हो जाये, तो फिर काम आसान है और ऐसा नहीं होवे तो काम कठिन है. इसके पहले काम कठिन है, इसके बाद जो है काम आसान है.

'उस श्रवको ज्ञानकी कोई भूल रह गई हो तो वह भी स्वभाव की लगन के बल से निकल जाती है; अंतर की भास प्रकार की पात्रतावाला श्रव कहीं अटके बिना अपने आत्मा को प्राप्त कर लेता है.' नियम से. पात्रतावाला श्रव तो धर्म की प्राप्ति से वह वंचित रह जाये ऐसा कभी बनता नहीं. जैसे सम्यग्दर्शनवाला कभी मोक्ष से वंचित रह जाये ऐसा कभी बनता नहीं. ऐसा कभी बने कि सम्यग्दर्शन हो गया था, अब उसको मोक्ष होगा, नहीं होगा, कौन जाने, भगवान् जाने क्या होगा, कैसे होगा? ऐसा बनता ही नहीं. वैसे पात्रतावाले को सम्यग्दर्शन आदि धर्म की प्राप्ति नहीं होवे ऐसा बनता नहीं है. यह नियमबद्ध बात है.

पात्रता आवे और छूट जाये तो भी गडबड है. ऐसा होना चाहिये नहीं. पात्रता माने आत्मार्थिता वह आगे बढ़करके धर्म की प्राप्ति करे वहां तक दूसरी बातों की गडबड बीच में कुछ आनी चाहिये नहीं. यह बात है. अनंत काल का काम कर लेना है. जैसे कहते हैं न? वेपारी लोग कहते हैं कि हमारे तो सिञ्जन में

पूरे साल का घंघा करने का होता है. क्या करते हैं? कुछ ही दिनों में सारे साल का काम कर लेना है. काठियावाड़ी भाषा में करते हैं कि आ आठ-पंद्र टि' मां आभा वर्षनुं साजु करी लेवुं छे. शुं कले? साजु करी लेवुं छे. साजु माने क्या? ठोस. सङ्ग-सोविड काम. अक साल का जर्था का सोविड काम. आठ-पंद्र टि'मां अक वर्षनुं साजु करी लेवुं छे. अटवे के आठ-पंद्र दिन हम कुछ काम में लगे नही. लगने का कोई मौका नहीं है, समय नहीं है हमारे पास. समय भी नहीं है और टिमाग में जगह भी नहीं रहती. इतनी ज़ोर से काम करते हैं. मानसिक रूपसे भी.

(इसमें तो) अनंत काणनुं साजुं करवुं छे. केटवुं? अक साल का नहीं, दो साल का नहीं, सो साल का नहीं, हजार साल का नहीं, करोड साल का नहीं. अनंत काणनुं साजु करवुं छे. उसके लिये पात्रता में आनेवाला जव प्राप्ति होवे नहीं उसके पहले वह काम को छोडे ही नहीं. पीछे लग जाये. पीछे लग जाये, पीछे पड जाये करके ही रहूंगा. ऐसा उनके परिणाम में ऐसा भाव रह जाता है, हो जाता है कि मेरा कार्य में करके ही रहूंगा. सारा भव जो है वह भवभ्रमण यावू रहे ऐसे भाव में व्यतीत हो जाये ऐसा वह करने देगा नहीं. अक ओल चल गया न? अभी चल गया. थोडे दिन पहले. उठर के अम कांईक छे ने? केटवामो छे?

मुमुक्षु :- ४१६.

पूज्य भाईश्री :- ४१६. बराबर.

'भवभ्रमण चलता रहे ऐसे भाव में यह भव व्यतीत...' व्यतीत माने पूरा भ्रम हो जाये 'ऐसा होने देना योग्य नहीं है.' यह अभिप्राय है. पात्र जवका यह अभिप्राय है कि जहां तक सम्यक्दर्शन नहीं हुआ, आनंद की प्राप्ति नहीं हुई, भवकटि नहीं हुई है. उसके पहले-पहले जो भी परिणाम हैं उसमें भवभ्रमण यावू रहने का सत्त्व रहा है, योग्यता रही है. ऐसी योग्यता यावू रहे और आयु पूर्ण हो जाये ऐसा होने देना योग्य नहीं है.

'भव के अभाव का प्रयत्न करने के लिये यह भव है.' यह अक जो बात पात्रता में महसूस होती है ऐसी यह बात है. मुझे यह मनुष्यभव मिला है और इस मनुष्यभव में यह परमसत्य मेरे ध्यान पर आया है, मेरा लक्ष्य उस पर गया है कि अनंत भवभ्रमण छोडने का कोई उपाय है तो वह यहां पर है. जगत में ओर जगह है ही नहीं. अक इसी जगह पर है. तो उसको अक नया भाव होता है कि मुझे यह मनुष्यभव इस कार्य के लिये मिला है. ऐसी उसको

अंदरमें-से कोई आवाज आती है माने भाव आता है कि यह भव है ये भव है वह भवके अभावके लिये, परिभ्रमण छुड़ाने के लिये यह भव आया है. वरना यह भव आये और यह बात ध्यान पर आवे ऐसा कभी बनता नहीं है. ऐसा अंदरमें-से उसको लगता है. और वह उसी प्रयत्न में लगता है.

ईसलिये यहां पर कहते हैं कि 'अंतर की भास प्रकार की पात्रतावाला श्रव कहीं अटके बिना अपने आत्मा को प्राप्त कर लेता है.' कहीं अटके बिना माने वह आगे बढ़ता ही जाता है. आत्मार्थ की भूमिका में पात्रता प्रगट हुई यहां से लेकर के सम्यग्दर्शन की प्राप्ति, स्वानुभव की प्राप्ति तक वह आगे ही आगे बढ़ता जाता है. अटकता नहीं कहीं भी. जो अटकता है वह पीछे जाता है. और आगे बढ़ता है वह पहुंच जाता है. बस! दो बात है.

परिणाम है वह तो याव है. श्रव की याव. भाव में. और दो दिशा है. तीसरी दिशा नहीं है. एक आत्महित की उर्ध्व दिशा है, एक आत्मा के अहित की अधो दिशा है. उर्ध्वगति और अधोगति कहते हैं न? तो यहां उर्ध्वगति पंचमगति, भोक्षगति को कहते हैं. यहां तो उर्ध्व दिशामें चले श्रव. क्योंकि परिणाम.. या तो श्रव के परिणाम चले अधोदिशा में. तीसरी तो कोई दिशा है ही नहीं. तो आत्मार्थी पात्रता प्रगट हुई यहां से उनके जो परिणाम है वह उर्ध्व दिशा में चलते हैं. कोई भले तीव्र गति से आगे बढ़े, कोई मंद गति से आगे बढ़े. जघन्य, मध्यम, उत्कृष्ट पात्रता हो सकती है. परंतु वह पीछे नहीं चला जायेगा, उतनी बात जरूर है. वह अवश्य प्राप्त कर लेगा. उसका भवभ्रमण छूट जायेगा. और साद्विअनंत काल तक अनंत-अनंत समाधि सुभ में वह रह जायेगा.

'अपने आत्मा को प्राप्त कर लेता है.' माने अपना आत्मा कैसा है? कि साक्षात् सिद्धपदस्वरूप. जिसको यह अनुभव हुआ, प्राप्त किया माने अनुभव किया, अनुभव किया है कि मैं ही साक्षात् सिद्धपदस्वरूप हूं. फिर ऐसी अवस्था होना यह तो सहज ही होने की चीज हो गई. जिसको कब्जा पूरी संपत्ति और भंडार मिल गया तो उसका उपयोग करना इसके लिये कोई कठिन बात नहीं है. उसका उपयोग करना वह आसान बात हो गई है.

ये ४२५ बोल है वह पात्रता के विषय में दूसरे श्रव नहीं लेकिन जो तत्त्वज्ञान का अभ्यास करते हैं उनके लिये मार्गदर्शन, अलुत अढिया मार्गदर्शन है. तत्त्वज्ञान के अभ्यासवाले को भी भूल होना अलुत संभव है. तत्त्वज्ञान के अभ्यास में अलुत-सी आते समझ नहीं जाती है. और समझना हो जाये तो यहां से पर्यायदृष्टि

में जो ज्ञान हुआ यह बात हो जाती है। कषाय भी मंद होता है। तत्त्वज्ञान के अभ्यास करनेवाले को भूल होने का दो कारण है। एक तो अभ्यास करते-करते उनका कषाय मंद होता है। दूसरा, ज्ञान जुलता है थोड़ा। तो उसको यह लगे कि ज्ञान का इव भी मिला। कभी समाधान करता है। बात समझ में आने से समाधान करता है। संसार के अनेक प्रकार के पूर्वकर्म के प्रतिकूल प्रसंग आ जाये। वेदना आदि के, परिवार में किसी का देहांत हो जाना या कर्ण प्रकार के निर्धनतादि हो जाना, रोग हो जाना, अनेक प्रकार के होते हैं तो तत्त्वज्ञान के माध्यम से वह समाधान करता है, शांति रभता है। उसे जैसे लगे कि यलो समझे, समझ में बात आयी तो अपन को शांति रही। अगर नहीं समझते (तो) जैसे दुनिया के लोग दुःभी होते है जैसे हम भी दुःभी हो जाते। तीव्र दुःभ के परिणाम होने में तीव्र बंध हो जाता। तीव्र बंध होने-से अधोगति में चले जाते। आर्तध्यान-रौद्रध्यान बढ जाता। हमारा र्तना रौद्रध्यान नहीं होता। आर्तध्यान तो हो ही जाता है। मंद आर्तध्यान होवे, तीव्र नहीं होवे। वहां उसको संतोष होता है। यलो अपना ज्ञान अपने को काम में आता है। क्या? अपना ज्ञान अपने को काम में आता है। यह सब अटक जाने का धंधा है। यह प्रकार जो भी है उसमें अटक जाने का प्रकार है। जैसे (में) पात्रवाला जव कहीं अटकता नहीं।

वह भी बात एक पत्र में आयी है कि जुट को आत्म प्राप्ति नहीं हो रही थी तो दुःभ लगता था। दुःभ तो लगना चाहिये। वहां भी दुःभ लगे फिर क्या? इससे क्या हो गया? ये कोई पर्याप्त बात है क्या? जिसको आत्मप्राप्ति होवे नहीं, तत्त्वज्ञान का अभ्यास करते रहे और सुभ-चैन से भाते-पिते और सोते रहे। और तत्त्वज्ञान का अभ्यास भी करते रहे और दुःभ तो लगे ही नहीं कि मुझे आत्मप्राप्ति हुई नहीं। इनके लिये तो बात सोचनी ही बेकार है। उनकी चर्चा करनी भी बेकार है।

उन्होंने वहां तक एक बात ली है। गहराई से वह बात आयी है कि चैन नहीं पडता है। आत्मप्राप्ति नहीं हुई तो बेचैनी हो गई। बहुत दुःभ लगने लगा। और लिखे कि बहुत दुःभ हो रहा है। तो इससे क्या हो गया? जैसे लिख दिया। दुःभ होने लगा इससे क्या? दुःभ होने से कोई काम हो गया क्या? तो इसका यह मतलब है कि दर लावत में मुझे चाहिये ही चाहिये।

अप्राप्ति में दुःभ होना वह एक योग्यता का सही लक्षण है। और सही लक्षण होते हुअे भी इस लक्षण की सख्याई तब है कि उसमें भी उसको ठीक नहीं लगता।

यह सही लक्षण है इसका मतलब क्या? क्या हम उसमें अटके? तो उसमें भी नहीं अटकना. वहां तक की बात आ गई. मुमुक्षु के लिये वह थोड़ी समझने लायक थी है.

४२५ में पात्रता का विषय बहुत है. पात्रता के और भी बहुत-से लक्षण हैं. जहां-जहां सत्शास्त्र में, सत्पुरुष के वचन में वह बात आती हो जिसको पात्रता के विषय में मिलान करना हो, जानकारी करनी हो ऐसी बात नहीं है, लेकिन अपने परिणाम से उसका मिलान करना हो, अवलोकन करना हो. तो बहुत-सी बातें सत्शास्त्र में आती हैं पात्रता के विषय में. और इस भूमिका का यह महत्वपूर्ण पहलू है कि बिना पात्रता कभी काम होगा नहीं. उसको अच्छीतरह समझे और कहीं भी अपनी गलती रहती हो, कहीं भी अपने अटकने का बनता हो तो वहां से हट जाये, आगे बढ़े यही इसको समझने का अभिप्राय है.

તા. ૬-૦૯-૧૯૮૮, પચનામૃત-૪૨૬
પ્રવચન નં. ૩૪૦

પ્રશ્ન :- મુમુક્ષુએ સમ્યજ્ઞર્શન પ્રાપ્ત કરવા માટે શું કરવું?

ઉત્તર :- અનાદિકાળથી આત્માએ પોતાનું સ્વરૂપ છોડ્યું નથી, પણ ભ્રાન્તિને લીધે ‘છોડી દીધું છે’ એમ તેને ભાસ્યું છે. અનાદિકાળથી દ્રવ્ય તો શુદ્ધતાથી ભરેલું છે, જ્ઞાયકસ્વરૂપ જ છે, આનંદસ્વરૂપ જ છે. અનંત ચમત્કારિક શક્તિ તેમાં ભરેલી છે. -આવા જ્ઞાયક આત્માને બધાથી જુદો-પરદ્રવ્યથી જુદો, પરભાવોથી જુદો-જાણવાનો પ્રયત્ન કરવો. ભેદજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવો. જ્ઞાયક આત્માને ઓળખવો.

‘જ્ઞાયકસ્વરૂપ છું’ એવો અભ્યાસ કરવો, તેની પ્રતીતિ કરવી; પ્રતીતિ કરી તેમાં ઠરી જતાં, અનંત ચમત્કારિક શક્તિ તેમાં છે તે પ્રગટ અનુભવમાં આવે છે. ૪૨૬.

... ‘મુમુક્ષુએ સમ્યજ્ઞર્શન પ્રાપ્ત કરવા માટે શું કરવું?’ છેલ્લો પ્રશ્ન છે. સમ્યજ્ઞર્શન એટલે સ્વરૂપશ્રદ્ધાન. પોતાનું સ્વરૂપશ્રદ્ધાન કરવા માટે શું ઉપાય છે? શું વિધિ છે? એવો પ્રશ્ન છે.

ઉત્તર આપે છે. ‘અનાદિકાળથી આત્માએ પોતાનું સ્વરૂપ છોડ્યું નથી,...’ શ્રદ્ધાના વિષયભૂત આત્મસ્વરૂપ છે તેનું પ્રતિપાદન કરે છે કે આત્માએ પોતાનું સ્વરૂપ, તેનો ત્યાગ કર્યો નથી. સ્વરૂપનો ત્યાગ કર્યો નથી. સમ્યજ્ઞર્શન કરવા માટે આત્મસ્વરૂપને ત્યાગ કર્યું છે એને ગ્રહણ કરવાનું છે એમ નથી. એવી ભાષા આવે કે અસ્તિત્વ ગ્રહણ કરવું, જ્ઞાયકભાવે સ્વરૂપને ગ્રહણ કરવું એવી ભાષા આવે. એ સંબંધી સ્પષ્ટીકરણ છે કે સ્વરૂપનો કાંઈ ત્યાગ કર્યો નથી, સ્વરૂપ કાંઈ છોડ્યું નથી, સ્વરૂપ ક્યાંય ચાલ્યું ગયું નથી. સ્વરૂપ નહોતું અને સ્વરૂપને ઉત્પન્ન કરવાનું છે એવું કાંઈ નથી. એવા અર્થમાં વાત છે.

‘અનાદિકાળથી આત્માએ પોતાનું સ્વરૂપ છોડ્યું નથી, પણ ભ્રાન્તિને લીધે ‘છોડી દીધું છે’ એમ તેને ભાસ્યું છે.’ એમ એને લાગે છે કે મારે મારું સ્વરૂપ મેળવવાનું છે, મારે મારું સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવાનું છે એવું એને લાગ્યા કરે છે. એને સ્વરૂપ જોવામાં

આવતું નથી, શ્રદ્ધવામાં આવતું નથી, દેખવામાં આવતું નથી. એટલે નથી એમ લાગે છે. હોય તો કેમ જણાય નહિ? ‘આત્મસિદ્ધિ’માં પ્રશ્ન કર્યો. આત્માર્થીના મુખેથી પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો કે જેમ ઘટપટાદિ છે તેથી તે જણાય છે. જે હોય એ તો જણાય. પણ આત્મા તો જણાતો નથી. માટે આત્મા છે કે કેમ? એમ આત્માના અસ્તિત્વ વિષે શંકા ઊઠે છે કે આત્મા છે કે કેમ? એવી શંકા ઊઠાવી છે.

એને કહે છે કે એને એવું લાગ્યું છે કે નથી. મારું સ્વરૂપ નથી એવું એને લાગ્યું છે. તું શંકાનો કરનાર છો. તારા વિષે તું શંકા કરો છો? તું છો અને શંકા કરે છો કે હું છે કે નહિ? આ તો અચરજની વાત છે, આશ્ચર્ય થાય એવી વાત છે. તું પોતે શંકા કરનારો, તારી પોતાની હયાતીની શંકા કરે અને શંકા કરનારો તું? બે વાત કેવી રીતે મેળ ખાય? કોઈ જીભથી એમ બોલે કે હું બોલી શકતો નથી. મને બોલવા માટે કાંઈક રીત સમજાવો. મારાથી બોલાતું નથી. શું બોલે? બોલે એમ કે મારાથી બોલાતું નથી. મને કાંઈક બોલતા શીખડાવો. બોલાતું નથી અને બોલતા શીખડાવો એવું કોણ બોલે છે? સંસ્કૃતમાં એની કહેવત છે. વદતો વ્યાઘાત. વદતો એટલે બોલતો જાય છે અને વ્યાઘાત છે એ એને હણે છે. બોલનારને જ હણે છે. બોલતો-બોલતો બોલનારને હણે છે.

‘અનાદિકાળથી આત્માએ પોતાનું સ્વરૂપ છોડ્યું નથી,...’ અથવા તો સ્વરૂપ સ્વરૂપના સ્થાને મોજૂદપણે, હયાતપણે, હોવાપણે સદાય છે, છે અને છે. કેવી ભ્રાંતિ થઈ છે? કે મારું સ્વરૂપ છૂટી ગયું છે. સ્વરૂપથી હું નથી. મારું સ્વરૂપ મારે ગ્રહણ કરવાનું છે. મારું સ્વરૂપ મારે ગ્રહણ કરવાનું છે એમ તેને ભાસ્યું છે. કોઈ ત્યાં સુધી પ્રશ્ન કરે કે સ્વરૂપ સ્વરૂપના સ્થાનમાં બરાબર હો, પણ અનુભવમાં તો નથી આવ્યું ને? તર્ક શું કરે છે? કે સ્વરૂપ તો સ્વરૂપપણે હશે, હશે નહિ માનો કે છે પણ અનુભવમાં નથી આવ્યું એનું શું કરવું? અનુભવમાં નથી આવ્યું ત્યાં સુધી દુઃખી થવાય છે, અનુભવમાં આવતા સુખી થવાય છે. પણ છે એ વાતમાં એનો અનુભવ આવે છે. જો સ્વરૂપ છે તો એની હયાતી સ્વીકારતા દુઃખ ટળે છે. પણ એની હયાતી સ્વીકારી નથી. એનું નામ ભ્રાંતિ છે. અથવા અન્યથાપણે અન્ય સ્વરૂપે પોતાની હયાતી સ્વીકારી છે. ખરેખર તો એણે અન્યસ્વરૂપે પોતાની હયાતી સ્વીકારી છે કે હું સંસારમાં ફલાણી-ફલાણી વ્યક્તિ છું. આવો છું, તેવો છું. એવું જે એણે અન્યથા સ્વીકાર્યું છે એ એની ભ્રાંતિ છે. એમ આ સ્વરૂપ હોવા છતાં એના હોવાપણાનો સ્વીકાર એમાં નથી રહેતો.

‘અનાદિકાળથી દ્રવ્ય તો શુદ્ધતાથી ભરેલું છે,...’ હવે જે જ્ઞાનીઓના અનુભવનો

વિષય છે અને જે મૂળ સ્વરૂપે પણ એમ જ છે. જેવું મૂળ સ્વરૂપે છે એવું શ્રદ્ધા-જ્ઞાનમાં આવે છે એ દર્શાવે છે. કે ‘અનાદિ કાળથી દ્રવ્ય તો શુદ્ધતાથી ભરેલું છે,...’ કિંચિત્માત્ર પણ એમાં મલિનતા નથી, ભ્રાંતિ નથી, મિથ્યાદર્શન સ્વરૂપને વિષે નથી. જેને મિથ્યાશ્રદ્ધા કહીએ એ પણ સ્વરૂપને વિષે તો નથી. જે સ્વરૂપને વિષે મિથ્યાશ્રદ્ધા હોય તો એનો નાશ થાય નહિ. સુતર તો સુતર છે. ઘૂંચવાયેલું હોય કે વીટિલું હોય, ન ઘૂંચવાયેલું હોય સુતર તો સુતર જ છે. સુતરનો નાશ નથી થયો. પણ ઘૂંચવાયેલા સુતરનો ઉપયોગ થઈ શકતો નથી. નહિ ઘૂંચવાયેલા સુતરની અવસ્થાનો ઉપયોગ, અવસ્થાનો ઉપયોગ થાય છે. એવું છે.

મુમુક્ષુ :- આ કાળમાં .. ‘ગુરુદેવશ્રી’ ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઘૂંચ કાઢી. અનાદિની ઘૂંચ કાઢી. આત્મામાં એક મિથ્યાત્વની ઘૂંચ પડેલી છે. એનાથી એને એમ લાગે છે કે હું ખોવાઈ ગયો છું. અરે..રે..! હું ક્યાં છું? હું કેવો છું? આમાં કાંઈ સૂઝ પડતી નથી.

મુમુક્ષુ :- ભ્રાંતિ થવાનું કારણ ક્રમબદ્ધપર્યાય ખરી કે નહિ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ક્રમબદ્ધપર્યાયના સ્વીકારમાં ભ્રાંતિનો નાશ થાય છે. જે ક્રમબદ્ધપર્યાયને સ્વીકારે એને ભ્રાંતિ રહેતી નથી. કેમકે ક્રમબદ્ધપર્યાયનો સ્વીકાર ‘હું જ્ઞાયક છું’ એવા સ્વરૂપના સ્વીકારપૂર્વક થાય છે. એટલે એને દ્રવ્ય અને પર્યાય, પર્યાયની ક્રમબદ્ધતા અને દ્રવ્યનું જ્ઞાયકપણું બંને નિભ્રાંતિપણે એને જ્ઞાનમાં આવતા એને ક્રમબદ્ધપર્યાય સમજાય છે. જેને ક્રમબદ્ધ પર્યાયનું જ્ઞાન થયું એના ક્રમમાં મિથ્યાત્વની અવસ્થા હોતી કે રહેતી નથી. એવો એનો ક્રમ થઈ જાય છે એમ કહેવું છે.

મુમુક્ષુ :- અજ્ઞાનીને ક્રમબદ્ધપર્યાયનું સાચું જ્ઞાન હોતું નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એને ક્રમબદ્ધપર્યાયની કલ્પના છે, સમજણ છે એ ખોટી છે. કેમકે એમાં અજ્ઞાનદશા રહેતી નથી. ક્રમબદ્ધપર્યાય સમજતા અજ્ઞાનદશા રહેતી નથી. એમ છે.

મુમુક્ષુ :- ભ્રાંતિ ન છૂટવાનું કારણ શું?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ભ્રાંતિ નહિ છૂટવાનું કારણ પોતે યથાર્થ જ્ઞાન-શ્રદ્ધાન કરતો નથી તે. પોતે યથાર્થ જ્ઞાન-શ્રદ્ધાન કરતો નથી તે. ભ્રાંતિ થવાનું કારણ કોઈ પૂર્વકર્મ નથી. કર્મનો ઉદય ભ્રાંતિ કરાવે છે એવું નથી. એ તો નિમિત્તમાત્ર છે. મિથ્યાત્વ કર્મનો આશ્રય કરીને જીવ પોતે સ્વયં ભ્રાંતિપણે પરિણમે છે. એમ છે. કોઈ સરવાળો કરતાં કરતાં ભૂલ કરે ચોપડામાં. આ બિલ બનાવે છે લ્યોને. બે-ચાર આઈટમ કોઈ ખરીદી ગયા આપણે ત્યાંથી એનું બીલ બનાવ્યું. બીલ બનાવે એમાં ભૂલ કરી. ગુણાકાર

કે સરવાળામાં કે બાદબાકીમાં કે ડિસ્કાઉન્ટ કાપવામાં ગમે તે રીતે. ભૂલનું કારણ શું? વિચારીએ કે ભૂલનું કારણ શું? શું ભૂલનું કારણ? કાંઈ નહિ. પોતે ભૂલ્યો એ જ ભૂલનું કારણ. કાંઈ એને પાંચ ને ત્રણ આઠ નહોતા આવડતા? કે એક પાંચ રૂપિયાની ચીજ છે એ છ નંગ આપી, અડધો ડઝન તો ૫ ગુણ્યા ૬-૩૦ થાય એ નહોતું આવડતું? સેંકડો હજારો બીલ બનાવ્યા છે. નિશાળમાં ભણ્યા છે, આવડે છે અને છતાં ભૂલ થાય છે. ભૂલનું કારણ શું?

મુમુક્ષુ :- અનઆવડત.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આવડતું તો ખરું. આવું કાંઈ નહોતું આવડતું? બે-ચાર આંકડાનું બીલ હોય એવું કાંઈ નહોતું આવડતું? પણ છતાં ભૂલ કરી એનું કારણ શું? આ પૈસાની લેતી-દેતી કરે છે. ઓલાએ પચાસ રૂપિયાની નોટ આપી ને આડત્રીસ રૂપિયાનું બીલ થયું. બાર રૂપિયા પાછા આપવા જોઈએ એના બદલે પંદર રૂપિયા પાછા આપી દીધા. ભૂલથી. કેવી રીતે? ભૂલથી. એને મગજમાં આવ્યું કે ત્રણ નોટ દેવાની છે. બે પાંચ-પાંચની અને એક બેની. એમાં ત્રણે પાંચની આપી દીધી. બને છે કે નથી બનતી? શું કારણ ભૂલનું? કે ભૂલનું કારણ ભૂલ થવી તે જ ભૂલનું કારણ છે. બીજું શું? ખબર તો છે.

એમ જીવને એવી ખબર પડે કે હું આત્મા છું અને હું જીવ છું. છતાં દેહ સ્વરૂપે માનવાની ભૂલ કરે. શું કારણ છે? પોતે ને પોતે શોધે. આપણે શાસ્ત્રની વાત શાસ્ત્રમાં રાખીએ, કર્મની વાત શાસ્ત્રમાં આવે છે કે કર્મનો ઉદય હોય, ફલાણું, આમ, તેમ જે કાંઈ હોય તે. આપણે વિચાર કરીએ આપણા અનુભવનો. જીવ પોતે ચૈતન્યસ્વરૂપી જ્ઞાનસ્વભાવી આત્મા છે એ વાત ખ્યાલમાં આવે છે. આ જડ શરીર છે એ ચેતનસ્વરૂપે નથી-જીવસ્વરૂપે નથી. અનેક જડ શરીરોનો અંતિમ સંસ્કાર કરતા એની રાખ થતી નજરે જોઈ છે. બરાબર છે? એ વસ્તુ કાંઈ અજ્ઞાણી તો નથી. છતાં સંયોગમાં આ જ શરીર તે હું, એની શાતા-અશાતા તે હું, ઈ દુબળું થયું-શરીર દુબળું થયું તો હું દુબળો થયો. શરીર સારું થયું તો હું સારો થયો. આ બધું જે ચાલુ રહે છે કે ભૂલ થાય છે. દેહમાં આત્મબુદ્ધિ એટલી જે ભૂલ થાય છે એ કેમ થાય છે? કેમ થાય છે એ જે થાય છે એનો વિચાર કરવાનો રહ્યો. કેમ? મને શું કરવા થાય છે? શું કારણ છે?

એમ જાણ્યું કે દેહમાં આત્મબુદ્ધિ તે અજ્ઞાન છે, મિથ્યાત્વ છે, નવા-નવા દેહ ધારણ કરવાનું એ જ કારણ છે. નવા દેહ મળવાનું કારણ પણ એ જ છે કે દેહમાં આત્મબુદ્ધિ કરી. એટલે જ એવા સંયોગો થાય છે. એવી ભૂલ ન કરવી જોઈએ

અને છતાં કરે છે. શું કરવા કરે છે એનો વિચાર પોતાને કરવાનો રહ્યો. કરવી નથી એમ વિચાર કરે છે ને પાછો કરે છે.

મુમુક્ષુ :- બહુભાગ જીવો ભ્રાંતિમાં જ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ઘણા ભ્રાંતિમાં છે. પણ ઘણા દુઃખી થાય માટે પોતાને દુઃખી થવું એ વિચાર તો કાંઈ બરાબર નથી. અથવા ચારે બાજુથી મકાનને આગ લાગે. હવે બધા બળી જશે. જેટલા મકાનમાં છે એટલા બધા બળી જશે. માટે હવે મારે પણ બળવું. એવું કોઈ વિચારે છે? કે હું નીકળી જાઉં પછી બીજાને પણ હું કાઢવાની મહેનત કરું. હું ન નીકળું અને બીજાને કાઢુ એ તો પ્રશ્ન રહેતો નથી. પોતે છૂટવાની મહેનત કરે છે કે નહિ? પણ ત્યાં એને એમ લાગે છે કે આ બધું બળી જશે. અહીંયાં એને સંસારમાં એવું નથી લાગતું કે બધા ડૂબી જશે અને હું પણ ડૂબી જઈશ. એવું એને લાગતું નથી.

મુમુક્ષુ :- પ્રત્યક્ષ એને ખ્યાલ (આવે છે).

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. આ પણ પ્રત્યક્ષ જ છે પણ પ્રત્યક્ષ કરતો નથી. આ પ્રત્યક્ષ જ છે. જન્મ-મરણ પ્રત્યક્ષ નથી? નવા-નવા જીવોનો કુટુંબ-પરિવારમાં પ્રવેશ થાય છે. જૂના-જૂના જીવોનું એક પછી એક ચાલ્યા જવાનું બને છે. આવાગમન તો ચાલુ છે કે નહિ? જે આયુષ્ય વીત્યું એમાં નવા જીવોનું આવવું થયું, અનેક જીવોનું જવું થયું એ તો નજર સામે છે કે નહિ? માતા હોય, પિતા હોય, ભાઈ હોય, પત્ની હોય, બહેન હોય, દીકરા હોય, દીકરી હોય, કોઈ ને કોઈ જાય, કોઈ ને કોઈ નવા આવે છે. આ પ્રત્યક્ષ છે કે નહિ? નથી પ્રત્યક્ષ કાંઈ? એમના દુઃખ પ્રત્યક્ષ નથી? જન્મના, અશાતાના, પીડાના, વેદનાના, મરણના, મુંઝવણના બધા દુઃખ પ્રત્યક્ષ છે. સંસારમાં એકલો ક્લેશ ભરેલો છે એ વાત પ્રત્યક્ષ નથી? એટલી વાત છે કે ઝાંઝવાના જળની જેમ દેખાય છે. હરણિયો તરસ્યો છે અને ઝાંઝવાના જળની જેમ જળ દેખાય છે. પણ એ જળ નથી. એની તરસ કદી મટવાની નથી. આ ભ્રાંતિ છે. પાણી નથી ને પાણી જેવું બરાબર દેખાય છે એ ભ્રાંતિ છે. સુખ નથી ને સુખ દેખાય છે. આ ભ્રાંતિ છે.

મુમુક્ષુ :- પાણી ત્યાંથી નહિ મળે એમ અહીંથી સુખ મળવાનું નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કોઈ દિ' મળવાનું નથી. દોડી દોડીને દોડે. સુખ પાછળ દોડી દોડીને જીવ દોડે. અનાદિથી દોડે છે.

‘અભિનંદન ગ્રંથ’માં એક બહુ સરસ પદ છે. પોતાના સ્વરૂપની વિરલ વેદનાનું. ‘મારે રમત રમવી નથી.’ અનાદિ કાળથી રમતો એવો આ જીવ, હવે આ રમત

હોય ઘડી બે ઘડીની એમ. ‘હોયે રમત ઘડી બે ઘડી, બહુ તો દિવસ બે ચારની; આ તો અનંતા યુગ ગયા, એવી રમત રમવી નથી.’ ઘણા માર્મિક પદો લીધા છે. છે. મંથન કરવા જેવો વિષય છે. જે પરિસ્થિતિ ચાલુ રહી છે એ પરિસ્થિતિ ચાલુ રહે એ ઈચ્છવા યોગ્ય નથી. અને પોતાનું જેવું મૂળ સ્વરૂપ છે એવું સ્વરૂપનું ભાન ન થાય તો પાછળ દુઃખની ખાઈ છે-ખીણ છે મોટી. ચાર ગતિની દુઃખની ખીણ છે. એમાંથી બહાર નીકળવું બહુ દુષ્કર છે. એવી પરિસ્થિતિ ઊભી છે જ્યારે ત્યારે ચેતીને પોતાના મૂળ સ્વરૂપના ભાનમાં આવવા જેવું છે.

વળી વિશેષ સારી વાત એ છે કે જેઓ સુખી થયા એવા અહંતાદિ પરમાત્માઓએ, ધર્માત્માઓએ, મહાત્માઓએ વાતને પ્રસિદ્ધ કરી કે અનંત સુખમય છે-આત્મા પોતે અનંત સુખમય છે. અનંત સુખમય એવા આત્માને ભૂલીને જીવ દુઃખમય જીવન જીવે છે. તો આમાં માત્ર એણે અનંત સુખમય છે એનું ભાન કરે અને એના ભાનમાં આવે એટલી જ વાત છે. સ્વરૂપને બનાવવાનું નથી. સ્વરૂપ તો અનાદિથી છે. અનંત સુખમય સ્વરૂપ અનાદિથી છે. અનંત સુખની હયાતી લક્ષમાં લઈને, સમજીને, ઓળખીને એનો સ્વીકાર કરવો એ જ સુખી થવાનો ઉપાય છે. બીજો કોઈ સુખી થવાનો ઉપાય નથી.

સુખી થયા એણે વાત પ્રસિદ્ધ કરી કે આ પણ પ્રત્યક્ષ છે. શું છે? કે જે પ્રત્યક્ષ છે એનો સ્વીકાર થાય છે, પ્રત્યક્ષ છે એની અસર થાય છે. તો અહીંયાં કહે છે કે સ્વરૂપ કેવું છે? કે અનંત પ્રત્યક્ષ છે સ્વરૂપ. મૂળ પ્રત્યક્ષતા એ આત્માનો જ સ્વભાવગુણ છે. સ્વસંવેદન પ્રત્યક્ષપણું, વેદનથી પ્રત્યક્ષપણું એ આત્માનું સ્વરૂપ છે, એ આત્માનો સ્વભાવ છે અને એ સિવાઈ પ્રત્યક્ષતા ક્યાંય છે નહિ. આત્માની પ્રત્યક્ષતા આત્મા સિવાય ક્યાંય છે નહિ. સહજ પ્રત્યક્ષ જ છે. વીતરાગોએ પોકારી-પોકારીને આ વાત કરી છે. દિવ્યધ્વનિનો આ પોકાર છે, અનંત ધર્માત્માઓનો આ પોકાર છે. જે રસ્તે ચાલ્યા.. તારું સ્વરૂપ અનંત સુખરૂપ પ્રત્યક્ષ એવું જ છે. એવું જ પ્રત્યક્ષ છે. અનંત સુખરૂપ છે એવું બિલકુલ પ્રત્યક્ષ છે. પરોક્ષ નથી. તું પરોક્ષતાની આડ એને ન માર. પરોક્ષતાની આડમાં તું એ સ્વરૂપને દૂર ન કર-દૂર ન ભાવ. નિજ પરમેશ્વરને દૂર ન ચિંતવ. એવો વિચાર ન કર. ઘણી ઘણી વાતો કરી છે.

એ કહેવું છે અહીંયા કે એ તો અનાદિ કાળથી અત્યારે પણ શુદ્ધતાથી જ ભરેલું છે. અનાદિ કાળથી છે, અત્યારે પણ છે અને સદાયને માટે એ શુદ્ધતાથી જ ભરેલું રહેશે. ‘શુદ્ધતાથી ભરેલું છે, જ્ઞાયકસ્વરૂપ છે,...’ માત્ર વીતરાગી ભાવે જ્ઞાન પ્રગટ થાય. રાગ-દ્વેષરહિતપણે, વીતરાગીભાવે, માત્ર જ્ઞાતા ભાવે, જ્ઞાતા-દેશ ભાવે જ્ઞાન

પ્રગટ થાય એવું તારું સ્વરૂપ છે. તારું જ્ઞાન એવી રીતે પ્રગટ થાય એવું તારું સ્વરૂપ છે. સંભાળવા માટે કહેવામાં આવે છે.

એક બહુ સરસ દૃષ્ટાંત 'સમયસાર'ની ૩૮મી ગાથામાં 'અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે' ટીકામાં લીધું છે. જેમ કોઈ મુઠ્ઠીમાં રાખેલું સોનું ભૂલી જાય. ચાર-ચાર તોલાની લગડી હોય ડાળિયો હોય. મુઠ્ઠીમાં હોય. એને ઘડીભર માટે એમ થાય કે સોનું ક્યાં ગયું? મેં સોનું બારીમાં ફલાણી જગ્યાએ કે કબાટમાં ફલાણી જગ્યાએ મૂક્યું હતું. અત્યારે દેખાતું નથી. આ સોનું ક્યાં ગયું ઘડીકમાં? હોય એના હાથમાં. બસ, આ પરિસ્થિતિ છે. છે ખરું. ખોવાઈ ગયું નથી, હાથમાં જ છે, કબજામાં જ છે પણ પોતે ભૂલી ગયો છે કે ક્યાં છે એ. બસ, આ પરિસ્થિતિ છે.

મુમુક્ષુ :- 'શ્રીગુરુ' એ યાદ કરાવે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- 'શ્રીગુરુ' તો સદાય યાદ કરાવે છે. 'શ્રીગુરુ'ના શાસ્ત્રો ક્યારે નથી, શ્રીગુરુની વાણી ક્યારે નથી? જેને એ વાત કાને નથી પડી એ એમ કહે કે શ્રીગુરુ અમને મળ્યા નથી, આ વાત અમને ખ્યાલમાં આવી નથી. પણ હવે શું? અત્યારે શું? એમ કહે છે. ગુરુનું વિશેષણ આપ્યું છે ત્યાં. વિરક્ત ગુરુથી સમજાવવામાં આવતા. વિરક્ત ગુરુથી નિરંતર સમજાવવામાં આવતા. ઠીક! 'નિરંતર' શબ્દ વાપર્યો છે. કેવા છે ગુરુ? એ નિરંતર સમજાવી રહ્યા છે એ વિરક્ત છે. પોતે જ વીતરાગી છે. જેને રાગમાં રસ નથી રહ્યો, જેનો રાગમાંથી રસ ઊડી ગયો છે એવા વિરક્ત ગુરુ દ્વારા આ વીતરાગી તત્ત્વ સમજાવવામાં આવે છે. ભાઈ! તારું જ્ઞાન, તારો આત્મા, તારું સ્વરૂપ પરિપૂર્ણ વીતરાગ છે. સ્વરૂપે કરીને તું એવો જ છો.

જેમ કોઈને મુઠ્ઠીમાં રાખેલું સોનું યાદ આવે અને સાવધાન થઈ જાય. શું થાય છે એને? કેવી લાગણી ઊપજે છે? બહુ પ્રેક્ટિકલ દૃષ્ટાંત લીધું છે કે પોતાના કબજામાં સોનું હોવા છતાં સાવધાન થઈ જાય છે કે આ રહ્યું મારું સોનું. કોઈકે કીધું કે તું સોનું ગોતે છો પણ સોનું તારી મુઠ્ઠીમાં છે. જોયું? હા. તો એને એક નવી લાગણી ઉત્પન્ન થઈ કબજામાં જોયા પછી કે આને હું બરાબર સંભાળી રાખું. આને હું ભૂલું નહિ, આને હું બરાબર સંભાળી રાખું. તું જ્ઞાનસ્વરૂપી છો એમ કહ્યું એટલે જ્ઞાન તો પ્રગટ અનુભવગોચર છે. ક્યારેય જ્ઞાનને શોધવા જાવું પડે, જ્ઞાન સ્વરૂપી છું એમ નક્કી કરવા જાવું પડે એ વાત વાર નથી લાગતી. જેટલું એ સોનાને સંભાળવા જેટલો જ પ્રશ્ન છે જ્ઞાનસ્વરૂપી છું. જ્ઞાનમાત્ર છું એમ જ્યાં સંભાળે છે ત્યારે એને પણ પોતે એક છું, શુદ્ધ છું, જ્ઞાનદર્શનમય છું એ બધા બોલ લીધા છે. ૩૮ ગાથા. એ એને સંભળતા જ સમજામાં આવે છે-અનુભવમાં આવે છે.

‘ગુસ્તેવ’ના આ બધા પ્રવચનો બહુ સરસ આવ્યા છે. ૩૮ ગાથાના પ્રવચન, ૩૪ ગાથા ઉપરના પ્રવચન. પરચખાણની ગાથા છે ને? હવે પર્યુષણ આવશે. બધા પ્રત્યાખ્યાન અને પરચખાણ લે છે ને આ પર્યુષણમાં. જ્ઞાન જ પ્રત્યાખ્યાન છે. જ્ઞાન પોતે કોઈથી નહિ લેપાતુ હોવાને લીધે, કોઈ અન્ય પદાર્થનું ગ્રહણ કરવાને અશક્તિમાન હોવાને લીધે તું જો તો ખરો કે તારું જ્ઞાન પોતે જ પ્રત્યાખ્યાન છે. જ્ઞાનમાં કોઈ અન્ય છે નહિ, અન્યમાં કોઈ જ્ઞાન છે નહિ.

‘જ્ઞાયકસ્વરૂપ જ છે,...’ પોતે જ્ઞાયકસ્વરૂપ જ છે. ‘આનંદસ્વરૂપ જ છે.’ અનંત જ્ઞાન, અનંત આનંદ, અનંત સુખ મારામાં સદાય હયાત છે, મોજૂદ છે અને બીજું કાંઈ મારું નહિ હોવાને લીધે બીજા કોઈની ઉપાધિ આ જીવે કરવા જેવી નથી. અત્યાર સુધી ઘણી ઉપાધિ કરી. અનંત પરિવાર મળ્યા, અનંત કુટુંબ મળ્યા, અનંત સમાજ મળ્યા. એક વાર એમ કહે કે આ મારા, વળી એક (વાર) એમ કહે કે આ મારા નહિ પણ આ મારા સગા નહિ પણ મારા દુસ્મન. એને ને એને પાછા દુસ્મન કહે. કેવી ચિત્રવિચિત્ર પરિસ્થિતિ ભજે છે! એ બધી તારી કલ્પના છે. અરી-મિત્ર બંને કલ્પના જ છે એમ કહ્યું છે.

વીતરાગોને રાગ-દ્રેષ કેમ થતાં નથી? કે એને કોઈ અરી-મિત્રની કલ્પના નથી. આ મને અનુકૂળ છે એટલા મારા છે. આ મને અનુકૂળ નથી ચાલતા એટલા મારા નથી. આ કલ્પના છૂટી ગઈ છે. એવી સામ્યદશા છે. પોતે જ્ઞાનસ્વરૂપે રહે અને જ્ઞેયમાત્રપણે સર્વ અન્યને જાણે. બસ ખતમ!

‘અનંત ચમત્કારિક શક્તિ તેમાં ભરેલી છે.’ અનંત શુદ્ધતા છે, અનંત જ્ઞાન છે, અનંત સુખ અને અનંત આનંદ છે અને એવી એવી અનંત ચમત્કારિક શક્તિથી ભરેલું આ પોતાનું સ્વરૂપ જ છે. પછી ચિંતા કોની? પછી ઉપાધિ કોની? પછી શંકા, સંદેહ, ભય અને વિકલ્પ કોનો? કોઈનું કરવા જેવું કાંઈ રહેતું નથી.

વિશેષપણે ધર્માત્માઓના વચનોમાં આ વાત છે. દિવ્યધ્વનિમાં પણ આ વાત છે અને સર્વ સાધકોના વચનોમાં આ વાત છે કે તું શુદ્ધતાથી ભરેલો છો, તું જ્ઞાનથી ભરેલો છો, તું સુખથી ભરેલો છો. અનંત અનંત ચમત્કારિક સ્વભાવોથી તું ભરેલો છો. કોઈની દીનતા કરે એવો તું નથી, કોઈની અપેક્ષા રાખે એવો તું નથી. તારા નિજ ગુણવૈભવથી તું અનંત સમૃદ્ધ પદાર્થ છો. એકદમ અનંત સમૃદ્ધ પદાર્થ છો. સદાને માટે એવો જ છો. ક્યારે પણ ઊણો-અધૂરો નથી. વિકલ્પ છોડ, શંકા છોડ, ભય છોડ, નિર્ભય થઈ જા અને નિઃસંગ થઈ જા. નિઃશંક થા, નિર્ભય થા અને નિઃસંગ થા. પછી તો કોઈના સંગની અપેક્ષા નથી.

મુમુક્ષુ :- સરસ વાત આવી ગઈ. ટૂંકી અને સરસ વાત આવી ગઈ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- મૂળ સ્વરૂપની આ વાત છે. પ્રશ્ન એવો જ ઉઠાવ્યો છે ને કે અમારે સમ્યક્દર્શન પ્રાપ્ત કરવા માટે શું કરવું? સમ્યક્દર્શન પ્રાપ્ત કરવાની વાત તને પછી કહેશું. એ તો બીજા પેરેગ્રાફમાં વાત કરે છે. પણ એ પહેલા તને એક બીજી વાત કરીએ કે તું સ્વરૂપે કરીને છો આ વાત પહેલી સ્થાપી. પછી સમ્યક્દર્શન કરવું, નહિ કરવું વાત પછી રાખ. પણ પહેલા તું છો, તારા સ્વરૂપે આવો છો આ વાત પહેલી સ્થાપી. એ પદ્ધતિ છે.

‘અનંત ચમત્કારિક શક્તિ તેમાં ભરેલી છે.’ આમ કહીને, અનેક પ્રકારે આ રીતે સ્વરૂપને વર્ણવીને કહેનાર કહેતી વખતે પોતે પણ પોતાના સ્વરૂપની ભાવનામાં આવે છે, ભાવના ભાવે છે અને સાંભળનારને પણ એ ભાવના ઉત્પન્ન થાય છે. કહેનારને એ રસ છે. નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધ એવો છે કે એવા યોગ્ય જીવોને એવો જ રસ ઉત્પન્ન થાય છે. અયોગ્યતા હોય એની વાત જુદી છે. બાકી પાત્ર જીવોને સ્વરૂપરસથી, સ્વરૂપના કહેનાર હોય, સ્વરૂપના કથન કરનાર હોય તો એને એ શ્રવણમાંથી નિમિત્ત નૈમિત્તિક સંબંધે પોતાની સ્વરૂપની ભાવના એમાંથી એને ઉત્પન્ન થાય છે.

આ જે સ્વરૂપની ભાવના (થવી) એ સ્વાધ્યાયનો મુખ્ય હેતુ છે અને તેથી સ્વરૂપભાવના એ સ્વાધ્યાયનું મુખ્ય અંગ થઈ જવું જોઈએ. તમે રોજ ઉઠીને એક કલાક ફલાણા જગ્યાએ દેરાસરમાં કેમ જાવ છો? કે અમે તો અમારા સ્વરૂપની ભાવના ભાવવા જઈએ છીએ. ન જઈએ તોપણ અમારે અમારા સ્વરૂપની ભાવના ભાવવી છે અને જઈએ તોપણ અમારે અમારા સ્વરૂપની ભાવના ભાવવી છે. નિરાકુળ શાંત આનંદમય, જ્ઞાનમય જે સ્વરૂપ છે, નિરામય સ્વરૂપ છે. નિરામય એટલે જેમાં કોઈ ઉપદ્રવ ન થાય. ઉપદ્રવ થવાનો કોઈ અવકાશ જેમાં ન હોય. એવું શાંત શાંત પરમોત્કૃષ્ટ શાંતસ્વરૂપ છે. એની જે ભાવના છે એ ખરેખર સ્વાધ્યાય છે. એને સ્વાધ્યાય કહેવામાં આવે છે. એ ભાવનાનો વિષય રસવાળો છે. અધ્યાત્મરસવાળો છે અને કોઈપણ કક્ષાના, કોઈપણ કોટીના સાધકને એ હોય છે. પ્રારંભમાં પણ એ હોય છે, આગળ વધતા પણ એ હોય છે અને ઉપર મુનિરાજ હોય છે તોપણ એ સ્વરૂપની ભાવનામાં રહે છે. ક્યાં રહે છે? પોતાના સ્વરૂપની ભાવનામાં રહે છે.

‘કુંદકુંદાચાર્ય’ આ કાળના સમર્થ આચાર્ય થયા બે હજાર વર્ષ પહેલા. ‘નિયમસાર’ જેવો ગ્રંથ રચાયેલો છે. ... એ બધી ગાથાઓ લીધી છે. હું એક શાશ્વત આત્મા છું. જ્ઞાનદર્શનથી પરિપૂર્ણ છું. શ્રદ્ધાન તો થઈ ગયું છે. જ્ઞાનમાં એનો અનુભવ થઈ ગયો છે. ચારિત્રની સ્થિરતા ચાલે છે તોપણ આ ભાવનામાં પડ્યા છે. અને એ

સ્વરૂપથી બીજું કોઈ વિશેષ નથી. એવા પોતાના મૂળ સ્વરૂપથી, ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપથી જગતમાં કોઈ ઉત્કૃષ્ટ નથી કે એને છોડીને બીજાને ધ્યાવે કે બીજાને ભાવે. એ પ્રશ્ન રહેતો નથી.

મુમુક્ષુ :- સ્વરૂપની ભાવના સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રનું કારણ? નિર્ભ્રાંત દર્શનની કેડીમાં...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ભાવના જ સંસ્કારનું કારણ છે, ભાવના જ અનુભવનું કારણ છે, ભાવના જ સ્થિરતાનું કારણ છે કે જે સ્થિરતા પૂર્ણતાનું કારણ છે. ભાવના તો મૂળ વસ્તુ છે.

ભાવના વગરનું જાણપણાણ જ્ઞાન શુષ્ક થઈ જાય છે. શું થાય છે? ભાવના વિનાનું જાણપણાણ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન શુષ્ક થાય છે. એટલું તો નહિ પણ એ અધ્યાત્મ વિષયક હોય તોપણ એમાંથી અધ્યાત્મનો વ્યામોહ થાય છે. ભાવનાને નહિ સમજવાવાળા ઘણા ભૂલથી એવું વિચારે છે કે આપણે તો એકલી અધ્યાત્મિક પુસ્તકો અને અધ્યાત્મિક ચોપડીઓ અને અધ્યાત્મિક વાતો ને બધું આધ્યાત્મિક લાઈન જ એકલી પકડોને. હવે એ ભાવના વિનાનું એકલું અધ્યાત્મ-ચિંતવન, આપણે આત્માનું ચિંતવન કરો બસ, પણ ભાવના ન હોય તો એમાંથી ઘણી વિકૃતિ ઊપજે છે. ત્યાંથી પણ વ્યામોહ થવાની જગ્યા છે. આ તો કોઈપણ સ્તરે વિકૃતિ થવાની જે જગ્યા છે એને સમજવી જોઈએ.

‘શ્રીમદ્જી’એ ધ્યાન ખેંચ્યું છે એક જગ્યાએ. માર્ગદર્શનની ઘણી વાતો છે. ૭૫૩ છે. ‘માત્ર એકલું અધ્યાત્મસ્વરૂપચિંતવન જીવને વ્યામોહ ઊપજાવે છે;...’ કેવી વાત લીધી છે! ‘માત્ર એકલું...’ એટલે ભાવના વગરનું એમ લેવું છે. એમાંથી એટલો ભાવ નીકળે છે. ‘ઘણા જીવોને શુષ્કતા પ્રાપ્ત કરાવે છે, અથવા સ્વેચ્છાચારીપણું ઉત્પન્ન કરે છે;...’ સ્વચ્છંદ એમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે એનું કારણ આ ભાવના નથી એ છે. ‘અથવા ઉન્મત્તપ્રલાપદશા ઉત્પન્ન કરે છે.’ બોલવા માટે છે. હું તો આત્મા, હું તો ભગવાન છું, હું ઈશ્વર છું, હું તો પરમેશ્વર છું, ફલાણો છું, ફલાણો છું. સ્વેચ્છાચાર. ઉન્મત્તપ્રલાપદશા ઉત્પન્ન કરે છે.

‘ભગવાનના સ્વરૂપના ધ્યાનાવલંબનથી ભક્તિપ્રધાન દષ્ટિ થાય છે,...’ શું કહે છે? કે જીવ સ્વરૂપે કરીને મહાન છે એમાં બે મત નથી. પણ જીવે માનકષાયમાં મહાનતાને પરોવી દીધી છે. પોતાની મહાનતાને ક્યાં રાખી દીધી? માનકષાયમાં. એ માન ટાળવા માટે ભક્તિ એ એક જ એના માટે સાધન છે. બીજું કોઈ સાધન નથી. પછી ચાહે તે દેવની ભક્તિ કરે કે ગુરુની ભક્તિ કરે, ચાહે તો સત્પુરુષની

ભક્તિ કરે. ‘ભગવાનના સ્વરૂપના ધ્યાનાવલંબનથી ભક્તિપ્રધાન દૃષ્ટિ થાય છે,...’ એટલે કે પહેલું માન ખોલે છે એ. માનની વિકૃતિ ટાળે છે પછી એને પોતાનું પરમેશ્વરપદ સમજાય છે. એ વગર એને સમજાતું નથી.

‘ભક્તિપ્રધાન દૃષ્ટિ થાય છે, અને અધ્યાત્મદૃષ્ટિ ગૌણ થાય છે.’ એની કલ્પેલી, હોં! એણે જે ટીકા કરી નાખી છે પોતે એ ગૌણ થાય છે. ‘જેથી શુષ્કતા, સ્વેચ્છાચારીપણું અને ઉન્મત્તપ્રલાપતા થતાં નથી. આત્મદેશા બળવાન થવાથી સ્વાભાવિક અધ્યાત્મ પ્રધાનતા થાય છે.’ ઓલી અસ્વભાવિક કૃત્રિમ અધ્યાત્મપ્રધાનતા હતી. હવે સ્વાભાવિક અધ્યાત્મપ્રધાનતા એને ઉત્પન્ન થાય છે. આ વચ્ચેની એક પરિસ્થિતિ છે ભક્તિપ્રધાનતાની.

‘આત્મા સ્વાભાવિક ઉચ્ચ ગુણોને ભજે છે, એટલે શુષ્કતાદિ દોષો ઉત્પન્ન થતા નથી; અને ભક્તિમાર્ગ પ્રત્યે પણ જુગુપ્સિત થતા નથી.’ એને ભક્તિનું રહસ્ય સમજાય છે એટલે એને જુગુપ્સા થતી નથી કે આ ભક્તિએ ચડ્યો. એમ એને જુગુપ્સા થતી નથી. અને એકાંત જે પરલક્ષી ધારણાજ્ઞાનનો જે પ્રકાર છે એમાંથી આ એકલું અધ્યાત્મ ચિંતવન કોરું ઊભું થાય છે ભાવના વગરનું એ જીવને વ્યામોહ ઊપજાવે છે. યથાર્થતામાં ભાવના સહિત હોવાથી અને જ્ઞાનીને પણ ભાવના સહિત હોવાથી, યથાર્થ હોવાથી એને અધ્યાત્મચિંતવન મુખ્ય હોવા છતાં શુષ્કતા અને ઉત્તન્મત પ્રલાપદેશા, સ્વેચ્છાચારીપણું આદિ ઉત્પન્ન થતા નથી. એ તો ધ્યાન ખેંચ્યું છે આ વિષય ઉપર. ૭૫૩ છે ને? ૭૫૧ પછીનો છે. ‘આત્મસિદ્ધિ’ લખી ત્યારપછી એ વાત કરી છે. બહુ મોટો પત્ર છે. ‘આનંદઘનજી’નું પદ ટાંક્યું છે.

‘ઋષભ જિનેશ્વર પ્રીતમ માહરો રે,...’ મથાળું બાંધ્યું છે. અર્થ કર્યા છે. મૂળ તો વિષય એમણે એ કહ્યો છે કે ભગવાનની સ્તુતિ-ભક્તિ કરવામાં આવે છે. ‘જેવું સિદ્ધ ભગવાનનું આત્મસ્વરૂપ છે તેવું સર્વ જીવોનું આત્મસ્વરૂપ છે; તે માટે ભવ્ય જીવોએ સિદ્ધત્વને વિષે રુચિ કરવી.’ ‘ભગવાનના સ્વરૂપનું ચિંતવન કરવું તે પરમાર્થદૃષ્ટિવાન પુરુષોને ગૌણતાથી સ્વરૂપનું જ ચિંતવન છે.’ એમ કરીને ‘સિદ્ધપ્રાભૃત’ની એક ગાથા ટાંકી છે. ‘તેમ જ શ્રી દેવચંદ્રસ્વામીએ...’ ‘દેવચંદ્રજી’. ‘આનંદઘનજી’ અને ‘દેવચંદ્રજી’ બે છે ને. ‘દેવચંદ્રસ્વામીએ શ્રી વાસુપૂજ્યના સ્તવનમાં કહ્યું છે કે ‘જિનપૂજા રે તે નિજપૂજના.’ જિન પૂજા તે નિજપૂજના છે.

‘જો યથાર્થ મૂળદૃષ્ટિએ જોઈએ તો જિનની પૂજા તે આત્મસ્વરૂપનું જ પૂજન છે. સ્વરૂપઆકાંક્ષી મહાત્માઓએ એમ જિન ભગવાનની તથા સિદ્ધ ભગવાનની ઉપાસના સ્વરૂપપ્રાપ્તિનો હેતુ જાણ્યો છે. ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાનપર્યંત તે સ્વરૂપચિંતવના

જીવને પ્રબળ અવલંબન છે.’ અહીંથી પછી એ વાત લીધી છે. ‘વળી માત્ર એકલું અધ્યાત્મસ્વરૂપચિંતવન જીવને વ્યામોહ ઊપજાવે છે;...’ એ વાત અહીંયાં કરી છે. પત્ર અપૂર્ણ રહ્યો છે. પણ ‘આનંદઘનજી’ની સ્તવનાલી ઉપર વિવેચન કર્યું છે આ જગ્યાએ. એક એક પદના અર્થ કરીને વિવેચન કર્યું છે. પછી બીજા ‘અજીતનાથજી’નું સ્તવન લીધું છે. એક જ પત્રમાં બે વાત લીધી છે. ‘આનંદઘનજી’ના સ્તવનનું વિવેચન કરતાં કરતાં આ પેરેગ્રાફ લખાણો છે. ત્યાંથી જ એ પત્ર અપૂર્ણ રહ્યો છે નીચે પછી.

મુમુક્ષુ :- ભાવના ભાવતી વખતે લક્ષ્ય શું રાખવું?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સ્વરૂપનું. ભાવનાના વિષયભૂત તો આત્મસ્વરૂપ છે ને. સ્વરૂપલક્ષે ભાવના છે. ચિંતવના, ભાવના બધું સ્વરૂપલક્ષે જ છે. એમ કીધું ને કે પૂજા પણ સ્વરૂપલક્ષે, સ્વાધ્યાય પણ સ્વરૂપલક્ષે, ચિંતવન પણ સ્વરૂપલક્ષે. બધું સ્વરૂપલક્ષે. શ્રવણ પણ સ્વરૂપલક્ષે, વાંચન પણ સ્વરૂપલક્ષે. લક્ષ્યનો વિષય ક્યાંય બદલાવો જોઈએ નહિ. પ્રવૃત્તિ ભલે બદલાય. લક્ષ્યનો વિષય તો પોતાનું સ્વરૂપ જ રહેવું જોઈએ. જ્ઞાનીઓ તો ઉદયમાં પણ સ્વરૂપનું લક્ષ્ય ચૂકતા નથી. કોઈપણ શુભાશુભ પ્રવૃત્તિમાં સ્વરૂપનું લક્ષ્ય છૂટતું નથી એમને. એ સ્વરૂપલક્ષે એમણે બધી પ્રવૃત્તિ કરીને સ્વરૂપલક્ષને અવિચળ સ્થાનમાં લઈ લીધું કે હવે પછી લક્ષ્ય વિચલિત થતું નથી.

જ્યાં લક્ષ્ય છે ત્યાં મુખ્યતા છે. જેની મુખ્યતા છે તે જ મુખ્ય રહે છે અને બાકી બધું ગૌણ થઈ જાય છે. એટલે મુખ્યપણે સ્વરૂપલક્ષવાળા જીવના પરિણામ સ્વરૂપલક્ષી હોવાને લીધે આગળ જતા સ્વરૂપાકારપણાને પ્રાપ્ત થાય છે. એકાકાર સ્વરૂપમાં થવાનું કારણ સ્વરૂપલક્ષ જ છે. બીજું કોઈ કારણ નથી. પરિણતિ થઈ ગઈ હોય છે. સ્વરૂપલક્ષ છે એ પરિણતિ થઈ ગઈ છે.

આત્મા ‘આનંદસ્વરૂપ જ છે. અનંત ચમત્કારિક શક્તિ તેમાં ભરેલી છે. આવા જ્ઞાયક આત્માને બધાથી જુદો-પરદ્રવ્યથી જુદો, પરભાવોથી જુદો...’ બધાથી જુદાનો અર્થ કર્યો છે. ‘પરદ્રવ્યથી જુદો, પરભાવોથી જુદો-જાણવાનો પ્રયત્ન કરવો.’ પહેલા જે એકમેક થઈ રહ્યો છે, શરીરાદિ પરદ્રવ્ય સાથે અને રાગાદિ પરભાવ સાથે પોતાનો એકપણે અનુભવ કરી રહ્યો છે, એકપણે જાણી રહ્યો છે એને જુદા જાણવાનો પ્રયત્ન કરવો. ‘ભેદજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવો.’ આ વિધિ બતાવે છે. જુદો જાણવાનો પ્રયત્ન કરવો, ભેદજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવો અને એ રીતે જુદો જાણતા ભેદજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરતાં જ્ઞાયક આત્માને ઓળખવાનું લક્ષ્ય રાખીને ઓળખવો. ઓળખવાને લક્ષે પહેલા ભેદજ્ઞાન ચાલે છે. ઓળખાય પછી અનુભવ થવા અર્થે ભેદજ્ઞાન ચાલે છે. તે ઠેઠ

પૂર્ણ થવા સુધી ભેદજ્ઞાન ચાલે છે. ભાવનામાંથી વાતને આ બાજુ લીધી છે.

સમ્યક્દર્શન પ્રાપ્ત કરવા માટે સ્વરૂપની ભાવનાથી પોતાને ભિન્ન કરવો, પોતાને જુદો પાડવો અને પોતાની ઓળખાણ કરવી. જેવું અનંત જ્ઞાનમય અને અનંત આનંદમય સ્વરૂપ ન ભાસે ત્યાં સુધી એણે ભેદજ્ઞાન કરવું. જ્ઞાનને જુદું પાડવું, જ્ઞાનથી પોતાને જુદા પાડવાનો પ્રયત્ન હંમેશા ચાલુ રાખવો. તમામ ઉદયના કાળમાં, સર્વ કાળે સર્વત્ર કોઈપણ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ હો, જ્ઞાનથી પોતે જુદો છે, જ્ઞાનમય હોવાને લીધે પોતે જુદો છે એમ ભેદજ્ઞાનથી પોતાને જુદા પાડવાનો પ્રયત્ન-વારંવાર અભ્યાસ કર્યા જ કરવો. આ કાર્ય છે, લ્યો. જુદો પડ્યા વિના ભેગો અનાદિથી જે એકત્વ થઈ રહ્યું છે, એમ ને એમ એકદ્વબુદ્ધિએ ગાડી ચાલે તો કોઈપણ કાર્ય પોતાના પ્રયોજનભૂત કાર્યની અંદર એક ડગલું પણ આગળ વધાતું નથી. પછી ભલે ગમે તે કરે. એકત્વબુદ્ધિ રાખીને ગમે તે કરે જીવ અને પોતાના પ્રયોજન સંબંધી કાંઈપણ વિકાસ થતો નથી. આત્મશુદ્ધિનું જે પ્રયોજન છે એ શુદ્ધિની દિશામાં એક અંશે પણ જીવ આગળ વધી શકતો નથી. આ સ્પષ્ટ વિષય છે.

મુમુક્ષુ :- સ્વરૂપ લક્ષ વિના શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય કે પૂજા આદિ કરે તો એ શુભભાવ ન હોય કે કહેવાય?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ શુભભાવથી કાંઈ આત્માનું કલ્યાણ ન થાય. કોઈ એમ કહે કે હું લક્ષ વગરના બાણ માર્યો રાખું. ભાથામાં બાણ ઘણા છે અને તીર કામઠું છે. ઠપકારે રાખું. ક્યાં બાણ છોડવું છે એ મને ખબર નથી. કઈ જગ્યાએ બાણ મારવું છે એ મને ખબર નથી. હું તો અંધારામાં દીધે રાખુ છું. આગળ બીજું શું દેખાય છે? તો કહે, અંધારું. કાંઈ દેખાય છે? કાંઈ નથી દેખાતું. શું કરે છે? કે બાણ ફેંકે રાખુ છું. એવી આશા રાખે કે એકાદુ બાણ તો ક્યાંક ઠીક જગ્યાએ વાગી જશે ને. નહિ વાગે. અને આ જીવે અનંત કાળ સુધી આ જ ઘંઘો કર્યો છે. લક્ષ વગરના બાણની જેમ બધી ક્રિયાઓ કરી છે. શાસ્ત્રો વાંચ્યા લક્ષ વગર, જપ-તપ કર્યા લક્ષ વગર. કાંઈ એણે કરવામાં બાકી નથી રાખી. લક્ષ વગર એણે કાંઈ કરવામાં બાકી નથી રાખી. એ બધા લક્ષ વગરના બાણ છે. એટલે અનુભવીઓની, જ્ઞાનીઓની પહેલી શિખામણ છે કે સ્વરૂપલક્ષે કરવું. જે કરવું તે સ્વરૂપલક્ષે કરવું. બસ. આ વાત ખીલે બાંધી દીધી.

‘પરમાગમસાર’માં તો એ વાત બહુ લીધી છે કે મુમુક્ષુ છે એ બધું સ્વરૂપલક્ષે જ કરે. વાંચન, ચિંતવન, મનન, રટણ બધું સ્વરૂપલક્ષે જ હોય. ૩૫૯ બોલ છે. અને જો સ્વરૂપલક્ષથી કરે તો એને સંસ્કાર તો ઓછામાં ઓછા પડે, પડે ને પડે.

કોઈ ઓળખાણ કરીને અનુભવ સુધી પહોંચી જાય એના પુરુષાર્થની બલિહારી છે. નહિતર એને સંસ્કાર પડે, પડે ને પડે. એ વાત લીધી છે પોતે. લક્ષ સાથે એ વાતને જોડી છે. ગુરુદેવે એ વાતને સાથે જોડી દીધી છે. એવો જ એક બોલ આમાં આવી ગયો છે. વચનામૃતમાં એવો જ બોલ આવ્યો છે. નંબર યાદ નથી રહ્યો. આનો નંબર યાદ છે. ૩૫૯ છે.

‘હું પૂર્ણાનંદનો નાથ જ્ઞાયક પ્રભુ છું. એમ જ્ઞાયકના લક્ષે જીવ સાંભળે. તેને સાંભળતા જ્ઞાયકનું લક્ષ રહે. તેને ચિંતવનમાં પણ હું પરિપૂર્ણ જ્ઞાયક વસ્તુ છું એમ જોર રહે તે જીવને સમ્યક્ સન્મુખતા રહે છે.’ એમ. જોર રહે એટલે સન્મુખતા રહે. ‘મંથનમાં પણ લક્ષ જ્ઞાયકનું રહે છે. આ ચૈતન્યભાવ પરિપૂર્ણ વસ્તુ છે...’ આ એટલે હયાત, મોજૂદ, પ્રત્યક્ષ. ‘એમ એના જોરમાં રહે છે, તેને ભલે હજુ સમ્યક્દર્શન ન થયું હોય. જેટલું કારણ આપવું જોઈએ તેટલું કારણ ન આપી શકે તોપણ તે જીવને સમ્યક્ની સન્મુખતા થાય છે. એ જીવને અંદર એવી લગની લાગે...’ પોતાના સ્વરૂપની. અને એથી એ દઢ સંસ્કાર અંદરમાં પાડે કે જે સંસ્કાર ફરે નહિ. સંસ્કાર ફરે નહિ એટલે જેમ સમ્યક્દર્શન અપ્રતિહતભાવે હોય છે અને મોક્ષ લીધે જ છૂટકો. ‘તેમ સમ્યક્ સન્મુખતાના એવા દઢ સંસ્કાર પડે કે એને સમ્યક્દર્શન થયે જ છૂટકો.’ થાય જ. એટલે આ એક બહુ સ્પષ્ટ વિધિનો વિષય અહીંયાં ચોખ્ખો કર્યો છે કે જે કર એ સ્વરૂપલક્ષે કર. હું જ્ઞાયક છું એવું લક્ષ છોડ્યા વિના જે કાંઈ પરિણામ થાય તે થાય. એવું જો એક લક્ષ બંધાઈ જાય તો તારું પરિણામન સફળ છે. તારા હિતના અર્થે એની સફળતા છે. અને તમામ શાસ્ત્રો ‘લક્ષ થવાને તેહનો કહ્યા શાસ્ત્ર સુખદાયી.’ ‘શ્રીમદ્જી’એ બધા શાસ્ત્રોનો સરવાળો-એક ઠેકાણે ટોટલ માર્યો છે. હેતુ બતાવી દીધો કે આવું લક્ષ થવા માટે બધી વાત છે. કે કોઈપણ રીતે જીવને લક્ષ થાય તો એનો છૂટકારો છે. બાકી લક્ષ વગરના બાણ ગમે તેટલા છોડે ક્યાંય પણ પત્તો લાગશે નહિ.

મુમુક્ષુ :- સ્વરૂપ લક્ષ વિના જો પૂજા, શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય આદિ છે એ તો ભવભ્રમણ વધારવાનું પછી કારણ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બંધનનું જ કારણ છે. લક્ષ છે નહિ એટલે જે કાંઈ કરે છે તે જીવને નવું બંધન છે. તે જીવને નવું બંધન છે. બીજું કાંઈ નથી.

જ્ઞાયક આત્માને ઓળખવો એમ જે કહ્યું એ લક્ષની વાત કરી છે. લક્ષ થવા માટે એ વાત કરી છે. વિશેષ કહેવાશે...

તા. ૭-૯-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૨૭
પ્રવચન નં. ૩૪૧

બહેનશ્રીનાં વચનામૃત, પાનું-૧૭૦. હું ‘જ્ઞાયકસ્વરૂપ છું’ એવો અભ્યાસ કરવો,’ અભ્યાસ કરવો એટલે વારંવાર પ્રયત્ન કરવો. ... અનેક બોલમાં એ જ શૈલીથી કથન છે. ભેદજ્ઞાનનો અભ્યાસ પરથી ભિન્ન જ્ઞાનનો અભ્યાસ છે અને સ્વથી અભેદ જ્ઞાનનો અભ્યાસ છે. એક જ પરિણામને બંને પડખેથી કહેવામાં આવે છે. છે એક જ પરિણામ. પરની અપેક્ષાએ તે ભેદજ્ઞાનનો અભ્યાસ છે, સ્વની અપેક્ષાએ તે અભેદજ્ઞાનનો અભ્યાસ છે. જ્યાં સુધી પર સાથે પરિણામ સંબંધ ધરાવે છે ત્યાં સુધી તે સંબંધ છોડવાના હેતુથી તેનાથી ભિન્નપણાને ભાવવામાં આવે છે. અથવા તેનાથી ભિન્નપણું અનુભવ કરવામાં પ્રયત્ન થાય છે. અને પોતે જ્ઞાયકસ્વરૂપ છે એવો પોતાના સ્વરૂપથી અભિન્નપણું છે તેનો જ અભ્યાસ કરવામાં આવે છે. અભ્યાસ કરવામાં આવે છે (એટલે) એવો અનુભવ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે. એવો પ્રયત્ન કરવો.

‘જ્ઞાયકસ્વરૂપ છું’ એવો અભ્યાસ કરવો,...’ વારંવાર એવો પ્રયત્ન કરવો. વારંવાર એવો વિકલ્પ કરવો, વિચાર કરવો એમ નથી કહેતા. પણ એવો પ્રયત્ન વારંવાર કરવો. હું જ્ઞાયકસ્વરૂપ છું એમ વારંવાર અનુભવ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો. ‘તેની પ્રતીતિ કરવી;...’ અનુભવ કરીને તેની પ્રતીતિ કરવી. અનુભવપૂર્વક પ્રતીતિ થાય છે. અનુભવ વિના પ્રતીતિ તે યથાર્થ સમ્યક્ પ્રતીતિ નથી. જેવું આત્મસ્વરૂપ અનુભવમાં આવે છે તેવો જ છું એમ પ્રતીતિ અનુભવપૂર્વક થાય છે. અનુભવપૂર્વક પ્રતીતિ કેમ કહી? કે જેવો અનુભવમાં આવી રહ્યો છું તેવો જ છું એવો પ્રતીતિભાવ છે. અનુભવ વિના એવો પ્રતીતિભાવ હોઈ શકે નહિ. અથવા જે સ્વરૂપથી પોતે અજ્ઞાણ હોય તેની પ્રતીતિ કેમ થાય? તેની પ્રતીતિ હોઈ શકતી નથી.

‘જ્ઞાયકસ્વરૂપ છું’ એવો અભ્યાસ કરવો, તેની પ્રતીતિ કરવી; પ્રતીતિ કરી તેમાં ઠરી જતાં, અનંત ચમત્કારિક શક્તિ તેમાં છે તે પ્રગટ અનુભવમાં આવે છે.’ પ્રતીતિ કરી તેમાં ઠરી જતાં એટલે તેમાં સ્થિર થતાં. શુદ્ધોપયોગે કરીને તેમાં સ્થિર થઈ જતાં આત્મામાં કોઈ અનંત ચમત્કારિક શક્તિ છે. અવર્ણનીય છે. એટલે થોડા શબ્દોમાં એ વાત પૂરી થઈ જાય છે. અનંત અને ચમત્કારિક શક્તિ એમાં ભરી છે. તે ભલે કથનમાં કહેવાતી ન હોય તોપણ તેનો પ્રગટ અનુભવ જ્ઞાનમાં થાય છે. કહેવાય નહિ

તેથી જ્ઞાનમાં જણાય નહિ એવું નથી. અને જેટલું જ્ઞાનમાં જણાય તેટલું કથનમાં આવે જ એવું પણ કાંઈ નથી. પણ આશ્ચર્યકારી અદ્ભુત શક્તિ આત્મામાં છે એ પ્રગટ અનુભવગોચર થાય છે, તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થાય છે. એવું નથી કે આ વાત પરીક્ષા છે એટલે એનો ફાયદો જલદી દેખાતો નથી એટલે એના પ્રત્યે કાંઈ આકર્ષણ થતું નથી કે આ કામ જલદી કરીએ. એવું નથી ખરેખર. જે કાળે પોતાના સ્વરૂપનો અનુભવ થાય છે તે જ કાળે સિદ્ધ પરમાત્માને જે પ્રગટ આનંદ છે, તે આનંદની જાતનો અંશ પ્રગટ અનુભવગોચર થાય છે. એવી શાંતિ ને આનંદ આ જીવે અનંત કાળમાં કદી પણ અનુભવ કરી નથી. એથી એને અપૂર્વ આનંદ કહેવામાં આવે છે.

જે આત્મિક સુખની પાસે જગતમાં કહેવાતા ઊંચામાં ઊંચા સુખ દુઃખના ખાતામાં ખતવવા પડે છે. એને સુખના ખાતામાં ગણી શકાતા નથી. ઈન્દ્રોનું સુખ તો એની સાથે સરખાવી શકાય કે નહિ? ઈન્દ્રોનું સુખ પણ આત્માના એક ક્ષણના અનુભવના સુખ પાસે સરખામણીમાં લઈ શકાય નહિ. બેની જાત જુદી છે. એક દુઃખ છે અને એક સુખ છે. એવું ચમત્કારિક સ્વરૂપ તે શક્તિરૂપ છે તેનો પ્રગટ અનુભવ થાય છે. સમ્યક્દર્શન થતાં એમ થાય છે. એટલે સમ્યક્દર્શનની પ્રાપ્તિમાં એના ઉત્તરનો સમાવેશ કર્યો છે. ૪૨૬ થયો.

પ્રશ્ન : મુમુક્ષુ જીવ પ્રથમ શું કરે?

ઉત્તર : પ્રથમ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય-બધાંને ઓળખે. ચૈતન્યદ્રવ્યના સામાન્યસ્વભાવને ઓળખીને, તેના ઉપર દષ્ટિ કરીને, તેનો અભ્યાસ કરતાં કરતાં ચૈતન્ય તેમાં ઠરી જાય, તો તેમાં વિભૂતિ છે તે પ્રગટ થાય છે. ચૈતન્યના અસલી સ્વભાવની લગની લાગે, તો પ્રતીતિ થાય; તેમાં ઠરે તો તેનો અનુભવ થાય છે.

પહેલાંમાં પહેલાં ચૈતન્યદ્રવ્યને ઓળખવું, ચૈતન્યમાં જ વિશ્વાસ કરવો અને પછી ચૈતન્યમાં જ ઠરવું... તો ચૈતન્ય પ્રગટે, તેની શક્તિ પ્રગટે.

પ્રગટ કરવામાં પોતાની તૈયારી જોઈએ; એટલે કે ઉગ્ર પુરુષાર્થ વારંવાર કરે, જ્ઞાયકનો જ અભ્યાસ, જ્ઞાયકનું જ મંથન, તેનું જ ચિંતન કરે, તો પ્રગટ થાય.

પૂજ્ય ગુરુદેવે માર્ગ બતાવ્યો છે; ચારે પડખેથી સ્પષ્ટ કર્યું છે.

૪૨૭. અહીંયાં પણ પ્રશ્ન પૂછ્યો છે કે ‘મુમુક્ષુ જીવ પ્રથમ શું કરે?’ મુમુક્ષુજીવે પહેલા શું કરવું જોઈએ? અમારે પહેલાં શું કરવું જોઈએ? એવો એક પ્રશ્ન એમની સામે આવે છે. અમુક જીવો પ્રશ્ન કરે છેલ કે પહેલા અમારે કરવું શું? સૌ પહેલાં અમારે કરવું શું? ક્યાંથી શરૂઆત કરવી? પહેલું શું કરવું? એવો એક પ્રશ્ન આવે છે.

‘ઉત્તર :- પ્રથમ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયિ બધાને ઓળખે.’ ઓળખે શબ્દ આવે છે. ઓળખે.. ઓળખે... ઓળખે. સામાન્ય રીતે શાસ્ત્ર વાંચે છે મુમુક્ષુજીવ, વિચારે છે. આમ વાંચન, વિચાર ને શ્રવણની પ્રક્રિયા થાય છે. અહીંયાં એમ કહે છે કે એ પ્રક્રિયાનો હિસાબ અહીંયાં નથી કરવો. ભલે ઉદયમાં વાંચવાનું હોય કે સાંભળવાનું હોય, વિચાર કરવાનો હોય પણ ઓળખવાનો પ્રયત્ન કરવાનો છે. મારું આત્મસ્વરૂપ દ્રવ્યપણે, ગુણપણે અને પર્યાયપણે કેવું છે? બંધારણીય રીતે મારું સ્વરૂપ કેવું છે? એનું પણ ભાવભાસન કરવું. પર્યાયનું પર્યાયિત્વ ભાવભાસન કરવું, દ્રવ્યનું દ્રવ્યત્વનું ભાવભાસન કરવું, ગુણના ગુણત્વનું ભાવભાસન કરવું.

મુમુક્ષુ :- ઓળખવું અને જાણવું બેય એક નથી?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ફરક છે. જાણે છે એમાં કલ્પના પણ હોય છે. એને એમ લાગે છે કે હું જાણું છું. અને અયથાર્થતા પણ એમાં હોય છે. કલ્પના હોય છે એટલે એમાં અયથાર્થતા હોય છે, અન્યથાપણું હોય છે અને ઓળખવામાં યથાર્થ ઓળખાણ થાય છે. બે વચ્ચે ફરક છે.

મુમુક્ષુ :- બેયની ક્રિયામાં શું ફરક હોય?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બાહ્ય ક્રિયા સરખી લાગે. વાંચવું, જાણવું, સાંભળવું એવી બાહ્ય ક્રિયા સરખી લાગે. પણ અંદરમાં જે જ્ઞાન થાય છે એમાં ધારણા થાય છે કે ભાવભાસન થાય છે? આ બે વચ્ચે ફરક છે. વિચારથી ધારણા થાય છે અને ભાવભાસન થાય છે એમાં ફરક છે. ભાવભાસનમાં ભાવને અનુસરીને જ્ઞાન થાય છે અને એ સિવાયની ધારણા અને વિચારમાં ભાવને અનુસર્યા વિના ધારણા થાય છે.

દૃષ્ટાંત લઈએ. આ દૃષ્ટાંત ‘ટોડરમલજી’એ ‘મોક્ષમાર્ગપ્રકાશક’માં લીધું છે કે કોઈ સંગીત શીખે છે. સંગીતની અંદર અનેક પ્રકારની રાગ-રાગીણી છે. બરાબર છે? કે ભાઈ આ રાગને મંદાકાંતા કહેવો, આને શાર્દૂલવિક્રિડીત કહેવાય, આને ઉપજાતિ કહેવાય, આને વસંતતિલકા કહેવાય, આને અનુષ્ટુપ કહેવાય. અનેક પ્રકારના ઢાળ છે ને? તો શીખતી વખતે એની માત્રા પણ શીખે કે અનુષ્ટુપના પહેલા પદમાં સાડી બાવીસ માત્રા હોય, મંદાકાંતામાં છવ્વીસ માત્રા હોય. પછી આ માત્રા દીર્ઘ હોય, આ માત્રા ટૂંકી હોય. દીર્ઘ હોય ત્યાં લંબાવે. ત્યાં એ અક્ષરને લંબાવે. જ્યાં ટૂંકું

કરવાનું હોય ત્યાં ટૂંકું કરે. અને એવી રીતે એને બરાબર બેસાડે. કોઈ શીખે. જ્યારે એ રાગ કોઈ વાંજિત્રની અંદર વાગતો હોય ત્યારે એને ખબર ન પડે કે આ કયો વાગે છે? તો ઓળખવામાં અને જાણવામાં આ ફરક છે. ઓલો જાણે છે. જે વ્યવસ્થિત પદ્ધતિથી, પુસ્તકથી સમજ્યો છે એ શીખ્યો છે પણ એને એ રાગની ઓળખાણ નથી. એટલે જ્યારે એ રાગ વાગે છે ત્યારે એને ખબર નથી પડતી કે આ બધામાંથી, આ પાંચમાંથી આ કયો વાગે છે? અને એ કોઈ પુસ્તકથી ન ભણ્યો હોય પણ એને ઓળખાણ થઈ ગઈ હોય તો જ્યારે વાગે ત્યારે એને ખબર પડે કે આ ફલાણો વાગે છે. કેટલી માત્રા છે? તો કહે મને ખબર નથી. પહેલા પદમાં કેટલી માત્રા, બીજા પદમાં કેટલી માત્રા? ચોથા પદમાં કેટલી માત્રા? ઈ કાંઈ ખબર નથી. રાગ આ વાગે છે એ મને ખબર પડે છે. આ ફેર છે.

એમ અભણ હોય તોપણ ભાવભાસનથી પકડી લે અને ભણેલો હોય. ઘણા શાસ્ત્ર ભણે, શાસ્ત્રી થાય, પારંગત થાય છે. આ આપે છે ને? ભણે એને ડિગ્રી આપે છે. ન ઓળખે એવું બને. દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયને ઓળખે નહિ એવું બને. શિક્ષણ લે પણ ન ઓળખે એવું બને અને શિક્ષણ ન લે અને ઓળખે એવું બને.

મુમુક્ષુ :- માસ તુષ ભિન્ન.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- માસ તુષ ભિન્ન. એને બધી ઓળખાણ હતી. ભણાતર કાંઈ નહોતું. આ બે વચ્ચે ફરક છે. ઓળખવું એ જ્ઞાની થવાની પદ્ધતિ છે. ભણવું એ વિદ્વાન અને પંડિત થવાની પદ્ધતિ છે. જ્ઞાની વિદ્વાન-પંડિત હોઈ શકે, થઈ શકે પણ પંડિત અને વિદ્વાન હોય એટલા બધા જ્ઞાની હોઈ શકે એવું બનતું નથી. આમ ફરક છે.

‘શ્રીમદ્જી’એ કહ્યું ને? કે વિદ્વતા અને જ્ઞાન જુદી જુદી ચીજ છે. શું કહ્યું? વિદ્વતા અને જ્ઞાન જુદી જુદી ચીજ છે. જે જ્ઞાન આત્માર્થે ઉપયોગી થાય એ જ્ઞાન સાચું. અને એ ખરી વિદ્વતા, એ સાચી વિદ્વતા, એ સાચી પંડિતાઈ. જે જ્ઞાન આત્માર્થે કામ ન કરે તેને જ્ઞાન શું કહેવું? શાસ્ત્રનું જ્ઞાન આત્મ વિષયક અને આત્મહિતનો હેતુ એનાથી ન સરે તો એ જ્ઞાન શું કામનું? એ જ્ઞાન કામનું નથી.

મુમુક્ષુ :- ૪૨૬માં પણ જ્ઞાયક આત્માને ઓળખવો એમ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો આવે જ છે. ઓળખાણની વાત તો કેટલી જગ્યાએ આવે છે.

મુમુક્ષુ :- એટલે પ્રયોગમાં લઈને ભાવભાસન કરવું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ભાવભાસન કરવું. હું જ્ઞાયકસ્વરૂપ છું એવો ભાવ પોતાને વિષે પોતાને ભાસવો જોઈએ. હું જ્ઞાયક છું એવો ભાવ ભાસવો જોઈએ પોતાને.

‘પ્રથમ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયિ બધાને ઓળખે.’ જેમકે નવ તત્ત્વ છે. આ તો ત્રણ છે. પણ પેટાભેદ પાડ્યા. તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ નવ તત્ત્વ. કોઈ એમ કહે કે સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષતત્ત્વ તો મને પ્રગટ નથી. પણ આસ્રવતત્ત્વ તો પ્રગટ છે. રાગાદિ આસ્રવ થાય છે. આસ્રવમાં જે અટકે છે તે બંધતત્ત્વ છે. પ્રતિબદ્ધપણાને પામે છે તે બંધતત્ત્વ છે. આખેઆખો હું રાગી છું એમ લાગે છે તો આખેઆખો રોકાય છે એમાં, પ્રતિબદ્ધ પામે છે. તો એને ભાવને પકડીને-પોતાના ચાલતા ભાવના અનુભવને પકડીને એ ભાવભાસન કરવા માગે છે? કે ખાલી વ્યાખ્યા કરવા સમજવા માગે છે?

વ્યાખ્યા તો એમ આવે કે જેમ નાવની અંદર છિદ્ર પડ્યું હોય અને પાણીનો સ્રાવ જેની અંદર ચાલુ થઈ જાય. એમ આ આત્મામાં રાગાદિ વિકાર થતાં કર્મનું આવવું થાય છે તેને આસ્રવ કહેવામાં આવે છે. એ દ્રવ્યાસ્રવ છે અને વિકારી ભાવનું આવવું થાય તે ભાવાસ્રવ છે. વ્યાખ્યા બરાબર સમજાય. પણ એવો ભાવ આવવાનો શરૂ થાય ત્યારે એનું એના ઉપર લક્ષ હોય નહિ કે એની એને ખબર હોય નહિ. ભાવથી ન એને ભાસન થાય તો માત્ર શીખવાનું થઈ જાય. એ જે શીખવાનું થાય છે એ પદ્ધતિ બરાબર નથી. જે પદ્ધતિથી જીવો તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરે છે ત્યારે બંને પદ્ધતિમાં કઈ યોગ્ય પદ્ધતિ છે અને કઈ અયોગ્ય પદ્ધતિ છે એ બરાબર સમજીને સાચી પદ્ધતિને અંગીકાર કરવી જોઈએ. કુદરતી આ બધા શબ્દો આવ્યા છે. શબ્દો આવ્યા છે એ કુદરતી પોતાને જે ભાવથી કહેવું છે એવા શબ્દો સહેજે આવ્યા છે.

‘પ્રથમ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયિ બધાને ઓળખે. ચૈતન્યદ્રવ્યના...’ એટલે નિજ દ્રવ્યના-નિજ ચૈતન્યદ્રવ્યના ‘સામાન્યસ્વભાવને ઓળખીને,...’ આ મૂળ સ્વરૂપ છે. ચૈતન્યદ્રવ્યનું એટલે કે પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ જે સામાન્ય સ્વભાવ છે તેને ઓળખીને, તેને ઓળખીને ‘તેના ઉપર દૃષ્ટિ કરીને, તેનો અભ્યાસ કરતાં...’ એટલે તેમાં હુંપણાનો અભ્યાસ કરતાં. પોતાના અસ્તિત્વને સ્થાપવાનો ‘અભ્યાસ કરતાં કરતાં ચૈતન્ય તેમાં ઠરી જાય,...’ ચૈતન્ય એટલે પોતે. પોતે તેમાં ઠરી જાય ‘તો તેમાં વિભૂતિ છે તે પ્રગટ થાય છે.’ શું લીધું? કે દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયિના ભાવોને ઓળખીને પછી પોતાના મૂળ સ્વરૂપને ઓળખીને તેના ઉપર દૃષ્ટિ કરીને. ઓળખ્યા વિના દૃષ્ટિ થશે નહિ અથવા ઓળખ્યા વિના ઉપયોગ સ્થિર નહિ થાય.

કોઈ એમ કહે કે મારે નિર્વિકલ્પ સ્થિર યોગમાં-ઉપયોગમાં રહેવું છે. સ્થિર થઈ જવું છે, આત્મામાં લીન થવું છે. અથવા ઉપયોગને આત્મામાં વાળવો છે. મારો ઉપયોગ બહાર જાય છે એને આત્મામાં વાળવો છે. પણ એ ઉપયોગ વળવા પહેલા શું શું થાય તો ઉપયોગ વળે અને નહિતર ઉપયોગ ન વળે, એ વાતનો ખ્યાલ

પણ ન હોય, એની સમજણ પણ ન હોય અને માત્ર એવી ઈચ્છા કે આશા ધરે કે મારો ઉપયોગ આત્મામાં વળે તો સારું. એથી કોઈ આત્મામાં ઉપયોગ વળી શકતો નથી. એટલે એનો ક્રમ લીધો છે.

‘ચૈતન્યદ્રવ્યના સામાન્યસ્વભાવને ઓળખીને,...’ પોતાના મૂળ સ્વરૂપને ઓળખે. એ ઓળખતા એને કોઈ અપૂર્વ મહિમા જાગૃત થાય છે. એ અધ્યાહાર રાખ્યું છે. ત્યારે એમાં દષ્ટિ સ્થિર થાય છે. અનાદિથી ઊંઘી પડેલી જે દષ્ટિ, એ દષ્ટિને ઉથલાવવી એ બહુ ભિષ્મ કર્તવ્ય છે, ભિષ્મ કાર્ય છે-બહુ મોટું કામ છે. જો દષ્ટિ બદલે તો અનંત ગુણ બદલશે. અને દષ્ટિ બદલશે તો દષ્ટિની સાથે પરિણામનમાં બળ એટલું બધું એ દિશામાં કામ કરશે, જે દિશામાં દષ્ટિ કામ કરવા લાગશે એ દિશામાં આત્માનું બળ-વીર્યગુણનું પરિણામન-પુરુષાર્થ એટલો કામ કરવા લાગશે કે આત્મા પોતાના પરિપૂર્ણ શુદ્ધતાને માર્ગે ક્રમશઃ આપોઆપ આગળ વધતો જશે. શુદ્ધિની વૃદ્ધિ નિર્જરા એની ચાલુને ચાલુ રહેશે. ગુણશ્રેણી નિર્જરા થઈ જશે.

આટલું બધું ચોખ્ખું કરી દીધું છે. કેવી રીતે આગળ ચાલવું? મુમુક્ષુજીવ પ્રથમ શું કરે? એ પ્રશ્ન ચાલ્યો છે ને? પહેલા મારે શું કરવું? મુમુક્ષુએ એ પૂછ્યું છે. દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયને તે ઓળખ્યા? જે જે શાસ્ત્રોમાં અને જે જે વિષયના તજજ્ઞ છે, તત્ત્વજ્ઞ છે એની પાસેથી તે તારા દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયને ઓળખ્યા? દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયને ઓળખીને તારા મૂળ સ્વરૂપને તું ઓળખ. મૂળ સ્વરૂપને ઓળખતા તને કોઈ અપૂર્વ મહિમા ઉત્પન્ન થશે. અનંત મહિમાવંત પોતાનું સામાન્યસ્વરૂપ (છે). કહેવાય સામાન્ય સ્વરૂપ એ તો એકરૂપ રહે છે એટલે. પણ એ ઘણું વિશિષ્ટ છે. અન્ય દ્રવ્યોથી, અન્ય ભાવોથી ઘણું વિશિષ્ટ છે. અનંત ગુણનિધાન છે. એ અનંત ગુણના ધામને ઓળખતા એ જેટલું મહિમાવંત છે એટલો મહિમા તારા જ્ઞાનની અંદર ભાસ્યમાન થશે. એટલે તને ભાવ ભાસશે. અનંત મહિમાવંત છે તેવું જ તને ભાવમાં ભાસ્યમાન થશે. એનું નામ ઓળખાણ છે. જો એનું મહિમાવંતપણું ભાસ્યમાન ન થાય તો એની ઓળખાણ નથી.

અહીંયાં પણ જાણવું અને ઓળખવામાં શું ફેર છે? કે જાણે છે કે આત્મામાં અનંત ગુણ છે. નથી જાણતો? વાંચ્યું છે, સાંભળ્યું છે. આત્મામાં અનંત ગુણ છે. એવી સંખ્યાએ કરીને એની અનંતતા છે. વળી તે અનંત ગુણનો એકરૂપ દ્રવ્યસ્વભાવ છે. એક એક ગુણમાં પણ અનંત સામર્થ્ય છે. આત્મામાં અનંત આનંદ છે. જે ગુણો છે એમાં મુખ્યપણે આત્મામાં અનંત આનંદ છે. અનંત જ્ઞાનનું સર્વજ્ઞપણું એવું જ્ઞાન સામર્થ્ય છે. આ બધું જાણે તો છે પણ ઓળખતો નથી એટલો ફરક છે.

જાણ્યા પછી પ્રશ્ન કરે છે કે લ્યો, આ તો આત્માને જાણ્યો. આપે કહ્યો એવો આત્માને અમે જાણ્યો. પણ હવે મહિમા કેમ કરવો એમ પૂછે છે. પૂછે છે કે નથી પૂછતા? આત્માનો મહિમા કેમ લાવવો? કેમ કરવો? ભાઈ! જેને ઓળખાય એને કેમ લાવવો, કેમ થાય, કેમ કરવો એ પ્રશ્ન રહે નહિ.

‘નિર્ભ્રાત દર્શન’માં એવી વાત નાખી છે કે આટલો ફરક છે. યથાર્થ ઓળખ અને માત્ર જાણપણું ભલે શાસ્ત્ર અનુકૂળ હોય, શાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ ન જાણે, શાસ્ત્ર કહે છે તે વાતને સંમત કરે તોપણ જ્યાં સુધી ઓળખાણ નથી ત્યાં સુધી મહિમા આવતો નથી. એ તો સીધી વાત છે. ઘરમાં હીરો હોય, પોતે ઓળખતો ન હોય. સંબંધિત સગા-સંબંધી વેવાઈ ઝવેરી હોય, આવ્યા હોય. લાવો જોઈ લઈએ જરા. તમારા ઘરમાં તો વડિલ ઉપાર્જિત રત્ન છે. બહુ કિંમતી છે આ તો. બજારમાં ક્યાંય જોયું નથી આવું. જિંદગીમાં આવું જોયું નથી રતન. કેટલી કિંમત? આનો કોઈ લેનાર નીકળે નહિ, આનો દેનાર નીકળે નહિ. પ્રતિમાઓ છે ને? દક્ષિણની અંદર મૂડબિદ્રીમાં. જેનો કોઈ લેનાર નીકળે નહિ, જેનો કોઈ વેચનાર નીકળે નહિ. કરોડો-અબજોની કિંમત હોય. પોતાને ખબર છે કે આ સામાન્ય પથ્થર નથી. પૂર્વજોએ તિજોરીમાં રાખેલો હીરો છે એટલી એને ખબર છે. હીરાને પથ્થર નથી કહેતો. હીરાને હીરો જ કહે છે. એટલું જ નહિ એને તિજોરીમાં બરાબર સાચવે પણ છે. એથી એની ઓળખાણ થઈ ગઈ એને?

શાસ્ત્ર છે એને શાસ્ત્ર જ કહીએ છીએ. એની પૂજા પણ કરીએ છીએ. નમસ્કાર કરીએ છીએ, શાસ્ત્રને શાસ્ત્રના સ્થાનમાં રાખીએ છીએ, દેવને દેવના સ્થાનમાં, ગુરુને ગુરુના સ્થાનમાં, સત્પુરુષને સત્પુરુષના સ્થાનમાં. એટલે કાંઈ ઓળખાણ થઈ ગઈ? પૂજા-ભક્તિ કરે. એવી રીતે જાણીને પણ કરે તોપણ ઓળખાણ થવી બીજી વાત છે. હીરાને જાણવો, એને તિજોરીમાં રાખવો, એને સાચવવો એક વાત છે, ઓળખવી એ બીજી જ વાત છે આખી. આખો આધાર ઓળખાણ ઉપર છે.

જો ઓળખાણ ન થાય તો મિથ્યાત્વની ગ્રંથિ છૂટે નહિ. ગ્રંથિ-ગાંઠની ઉપમા આપી છે. ગાંઠનો એવો પ્રકાર છે કે ગાંઠ છૂટ્યા પહેલા ઢીલી થાય તો છૂટે. એક ગાંઠ નિવિડ વળી ગઈ હોય. બે તાંતણા જુદા દેખાતા ન હોય કે બે દોરીના બે છેડા જુદા વળ દેખાતા ન હોય એવી ઘણા વખતથી પડી ગયેલી. ચીકાશ અંદર જામી ગયેલી એકમેક દેખાતી હોય. એને આખી ખોલી નાખવી હોય તો ઢીલી પડ્યા વિના ખૂલે નહિ.

એમ મિથ્યાત્વની પડેલી ગ્રંથિ ઓળખાણના કાળમાં ઢીલી પડી જાય છે. દર્શનમોહ

મંદ થાય છે એમ કહો, જીવ સમ્યક્સન્મુખ થાય છે એમ કહો કે મિથ્યાત્વની ગ્રંથિ ઢીલી પડી જાય છે એમ કહો. આ સ્વાધ્યાય એના માટે છે. હજી કાલે જ વિષય ચાલ્યો હતો. ‘લક્ષ થવાને તેહનો...’ એ લક્ષ થવું એ ઓળખાણના કાળમાં લક્ષ થાય છે. જ્યારે ઓળખાણ થાય છે ત્યારે અપૂર્વ મહિમા આવે છે અને અપૂર્વ મહિમા આવે છે ત્યારે એનું લક્ષ બંધાઈ જાય છે કે હું આવો છું. પછી લક્ષમાંથી એ પદાર્થ દૂર થતો નથી કે ખસતો નથી. અસ્તિત્વ ગ્રહણ થયા પછી નજરાય છે. નજરાય છે એટલે નજરમાંથી ખસતો નથી.

મુમુક્ષુ :- જાણપણાની લાઈનવાળો અગિયાર અંગ, નવ પૂર્વ સુધી ચાલ્યો જાય તો ઈ..?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તોપણ એને ઓળખાણ નથી. અને ઓળખાણવાળો કાંઈ ભણેલો ન હોય તોપણ એ કામ કરે છે. ઓળખાણવાળો કામ કરે છે. ભણતરવાળો કામ કરતો નથી. દુનિયામાં પણ એમ કહે છે ને ભણ્યો પણ ગણ્યો નહિ. ભણે પણ ભણતરને વ્યવહારિક રીતે ઉપયોગમાં ન લઈ શકે. ભણતરનો વ્યવહારિક ઉપયોગ ન થાય તો શું કહે છે એના માટે? વૃદ્ધ માણસ હોય, એનો છોકરો ભણીગણીને આવ્યો હોય. એને ભણતરનો ઉપયોગ નથી કરી શકતો એમ ખ્યાલ આવે તો કહે, જો ભાઈ! હું તારી જેમ ભણ્યો નથી. તું ભણ્યો છો ખરો પણ મારી દૃષ્ટિએ ભણ્યો નથી. ગણ્યો નથી એટલે તું એ બાબતમાં પ્રેક્ટિકલ નથી. એના મુરબ્બી, પિતાશ્રી, દાદાશ્રી કોઈ હોય અભણ હોય તો એમ કહે કે તું ભણ્યો છો પણ ગણ્યો નથી. તો એનું ભણતર કામનું નથી. એમ ઓળખાણ છે એ ગણવાની શરૂઆત છે. અનુભવ અર્થે પહેલું શું કરવું? કે પહેલી ઓળખાણ કરવી.

મુમુક્ષુ :- પ્રથમમાં પ્રથમ ઓળખાણ કરવી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પ્રથમમાં પ્રથમ. તાવત્ શબ્દ પડ્યો છે.

‘સમયસાર’ ૧૪૪ ગાથા અનુભવની ગાથા છે પક્ષાતિક્રાંતની. સમ્યજ્ઞાન, સમ્યઞ્ઞર્શન અને સમયસારસ્વરૂપ જેને પરિણમન કહેવામાં આવ્યું છે. પરિણમનને સમયસારસ્વરૂપ કહેવામાં આવ્યું છે. એ જ સમયસાર, એ જ સમ્યઞ્ઞર્શન છે, એ જ સમ્યજ્ઞાન છે અને એ જ સમયસાર છે. ૧૫મી ગાથામાં એમને જિનશાસન કહેવામાં આવ્યું છે. ટોટલ માર્યો છે.

‘પૂજ્યપાદસ્વામી’નું ‘સમાધિશતક’ છે એમાં સરવાળો માર્યો છે કે ભગવાન અર્હંત પરમેશ્વર છે. જૈન પરમેશ્વરના શ્રીમુખેથી જે અનક્ષરાત્મક દિવ્યધ્વનિ નીકળી એ દિવ્યધ્વનિનું રહસ્ય શું? કે આવો સ્વાનુભવ થાય એ દિવ્યધ્વનિનું રહસ્ય છે. જીવને

સ્વાનુભવ થાય અને એનો સંસાર છૂટી જાય એ એનું રહસ્ય છે. એ વાણી તો અનક્ષરાત્મક હતી. ચાર જ્ઞાનના ઘણી જે ગણધરદેવ હતા એણે એ અનક્ષરાત્મકમાંથી અક્ષરાત્મકપણે એને પ્રસ્તુત કરી છે. એ વાણીને ગ્રંથાણ્ઠ કરી છે, શાસ્ત્રાણ્ઠ કરી છે. વિસ્તાર ભલે એનો ઘણો ન હોય, તોપણ એ સિદ્ધાંતના સર્વસ્વરૂપ, સારરૂપ અને રહસ્યરૂપ કોઈ વાત હોય તો એ છે કે સ્વાનુભવમાં આવવું. બધાનું રહસ્ય આ છે. ગણધરદેવ ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનના ઘણી હતા. ચાર જ્ઞાન જેને, અંતર્મૂર્તિમાં બાર અંગની રચના થવાનું જેના મતિ-શ્રુતજ્ઞાનમાં સામર્થ્ય છે એવું જેનું દ્રવ્યશ્રુત અને ભાવશ્રુત છે.

... મૂળિયું ક્યાં છે એ સ્વાનુભૂતિનું? કે આ ઓળખાણ કરવી તે છે. 'શ્રીમદ્જી'એ એને અનન્ય કારણ કહ્યું છે. ઉપવના પત્રમાં એને અનન્ય કારણ કહ્યું છે. જેને ઓળખાણ થાય એને અનુભવ થાય, થાય ને થાય જ. એમ લીધું છે. ત્યાં તો સંસ્કાર પડી જ જાય છે એને. એને અનુભવ થાય જ છે. તો એક ન્યાયે એને ઉપચારથી સમ્યક્દર્શન કહ્યું, બીજા ન્યાયે એને સમ્યક્દર્શનનું અનન્ય કારણ કહ્યું.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ભેદજ્ઞાન તો એ ઓળખાણ કરવાની વિધિ છે અને ઓળખાણ એનું રિઝલ્ટ છે. એક કારણ છે અને એક કાર્ય છે. ભેદજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરતાં કરતાં, પ્રયત્ન કરતાં કરતાં એને ઓળખાણ થાય કે હું જ્ઞાનમય ભિન્ન સત્તા ધારક જગતનું એક સ્વતંત્ર શાશ્વત દ્રવ્ય છું-પદાર્થ છું અને મારું અનંત મહિમાવંત સામર્થ્ય મારામાં સદાય છે. એવી જ્યારે એને ઓળખાણ થાય તો એ ભેદજ્ઞાન કરતાં કરતાં એને થાય. એમ કહેવું છે.

કેમ કરતાં કરતાં ઓળખાણ થાય? કે ભેદજ્ઞાનમાં એ પોતાના જ્ઞાનનો પરિચય કરતાં કરતાં એને સ્વભાવ ઓળખાય જાય છે. શું થાય છે? કે જ્ઞાનમાં સામાન્ય અને વિશેષ એવા બે પડખા અંતરંગ અને બહિરંગ ઊભા થાય છે. એમાં પરિચય કરતાં કરતાં સામાન્ય ઉપરથી સામાન્ય સદૃશ્ય સ્વભાવને, નિર્વિકલ્પ સ્વભાવને, પ્રત્યક્ષ સ્વભાવને, અનંત સામર્થ્યવંત સ્વભાવને એ ઓળખી લે છે. પરિચય કરવાની વિધિ ભેદજ્ઞાન છે. પરિચય વગર ઓળખાણ કોઈની થતી નથી. એ ઓળખાણ કરીને તેના ઉપર દૃષ્ટિ કરતાં એમાં શ્રદ્ધા પોતાના અસ્તિત્વને ગ્રહણ કરી લે. બીજે રાગાદિમાં અસ્તિત્વ સ્થાપ્યું હતું તેને ઉથાપે અને જ્યાં અસ્તિત્વ છે ત્યાં જ તેની સ્થાપના કરે શ્રદ્ધાનમાં એને દૃષ્ટિ કરી એમ કહેવામાં આવે છે. દૃષ્ટિ એટલે આ દૃષ્ટિ નહિ. દૃષ્ટિ એટલે અહીંયાં શ્રદ્ધાનની વાત લેવી છે.

તેના ઉપર દષ્ટિ કરીને તેનો હુંપણો અભ્યાસ કરતાં કરતાં. હું આવો જ છું, હું આવો જ છું. અભ્યાસ એટલે પરિણામન હવે. દષ્ટિપૂર્વકનું જે પરિણામન છે અથવા દષ્ટિપૂર્વકનો જે પુરુષાર્થ છે એ પુરુષાર્થથી સ્વરૂપલીનતા થાય છે. દષ્ટિપૂર્વકના પુરુષાર્થથી, દષ્ટિબળથી પોતાને સ્વરૂપલીનતા થાય છે, સ્વરૂપસ્થિરતા થાય છે. એને ચૈતન્ય ચૈતન્યમાં ઠરી ગયું એમ કહેવામાં આવે છે. આત્મા આત્મામાં ઠરી ગયો. પરિણામ આત્મામાં ઠરી ગયું કે આત્મા પરિણામમાં આવી ગયો, કાંઈ નહિ. આત્મા આત્મામાં ઠરી ગયો. બેય આત્મા. ઠરી ગયો તે પણ આત્મા, જેમાં ઠર્યો એ પણ આત્મા. કેમકે સર્વત્ર આત્માકાર દશા છે, એકાકાર દશા છે એટલે આત્મા આત્મામાં ઠરી ગયો એમ કહેવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :- એક આત્મા પર્યાય અને એક આત્મા ધ્રુવ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પણ એ તો ઓળખવું હોય ત્યારે. ગુણ અને પર્યાયને ઓળખવા હોય ત્યારે એવો વિચાર આવે. ઠરવામાં એવા વિચારનો કાંઈ પ્રશ્ન છે નહિ. ઓળખાણ થઈ ગઈ એટલે નામમાત્રથી આખો પદાર્થ જ્ઞાનમાં આવે છે. જેમકે પરિચિત વ્યક્તિ હોય, જેને ઓળખતા હોય. ભલે ગરીબ માણસ હોય ને નામ લક્ષ્મીચંદ્ર હોય. પણ ખબર હોય કે ફલાણાભાઈ લક્ષ્મીચંદ્ર. એટલે નામથી આખી વ્યક્તિ એના જ્ઞાનમાં ખડી થઈ જાય છે. એમ પછી દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયના ભેદની કોઈ જરૂરિયાત નથી કે આ ઠરે તે પર્યાય, જેમાં ઠરે તે દ્રવ્ય. એ બધી ઓળખાણ કરતી વખતે લપ છે. ઠરવા ટાણે એ કાંઈ હોઈ શકે નહિ. ત્યારે તો આત્મા આત્મામાં ઠરી ગયો, બસ. આત્મા આત્મામાં ઠરી ગયો.

મુમુક્ષુ :- પૂર્વના સંસ્કાર...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. કરે. એવું છે કે પૂર્વના સંસ્કાર કાંઈ મફત જોર કરતાં નથી. આ જીવે રસ ઘણો લીધો છે. બરાબર છે? અને પરિણામ તો ત્રાજવાના પદ્મા જેવા છે. જેના ઉપર વજન વધારે જાય એ પદ્મુ નમી જાય. વજનવાળુ પદ્મુ નમે. તો એ જે સંસ્કાર જે રસથી, જે વજનથી ગ્રહણ કર્યા છે એની લાળ હજી લંબાય છે. તો એનો ઉપાય શો? કે જે પદ્મામાં વજન બેસી ગયું છે એથી વધારે વજન આ બાજુ બીજા પદ્મામાં મૂકે તો ઓલુ પદ્મુ ઊંચું થાય. એમ વિરુદ્ધ રસને કેળવવો.

આ જીવે વિભાવરસને વિકારી રસને બહુ કેળવ્યો છે. અનંત કાળથી કેળવ્યો છે એણે. તો એનાથી (વિરુદ્ધ) એણે અવિકારી રસને કેળવવો જોઈએ અંદરમાં. જ્ઞાનરસને કેળવવો જોઈએ. અવિકારી જ્ઞાનરસ છે એની કેળવણી એણે કરવી જોઈએ. એનો

રસ એણે વિશેષ વિશેષપણે લેવો જોઈએ. તો ઓલો રસ છે ફિક્કો થઈને ઊડી જશે. ખલાસ થઈ જશે. ક્યાં જશે પત્તો લાગશે નહિ. અને નહિતર કાઢ્યો જાશે નહિ. બેય વાત છે.

અહીંયા તો બહુ પદ્ધતિસર વાત છે. દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયને ઓળખવા, પોતાના સામાન્યસ્વરૂપને ઓળખવું. પહેલો પુરુષાર્થનો ઉપયોગ આ પ્રકારે કરવો. ઓળખાણ સુધી ન પહોંચાય ત્યાં સુધી જ્ઞાનની શક્તિને, જે પરિણામની અંદર વ્યક્ત છે એવી જ્ઞાનની શક્તિને. અને જે પરિણામની અંદર વ્યક્ત છે એવી વીર્યશક્તિને, પુરુષાર્થની શક્તિને આ એક જ દિશામાં, એક જ જગ્યાએ, એક જ કામમાં લગાડવી. બીજે શક્તિને લગાડવી નહિ. બસ. પછી કામ નથી થતું એવું બનતું નથી. પછી ભાગ્યાધીન વસ્તુ નથી આ. આ પુરુષાર્થાધીન છે. જો કોઈ પોતાના પુરુષાર્થને યથાસ્થાનમાં લાગુ કરે, એનો ઉપયોગ કરે તો જેટલું કારણ આપે એટલું કાર્ય થાય જ થાય એવો નિયમ છે આની અંદર. વસ્તુનું વિજ્ઞાન છે. આમાં ન થાય, થાય કે ન થાય અનિશ્ચિતતા પણ નથી. ન થાય એવું પણ નથી. થાય જ એવી નિશ્ચિતતા છે, એવો નિયમ છે.

મૂંઝવણ તો એ છે કે શું કરવું ને કેમ કરવું એ જ ઘણાને ખબર નથી. જ્યારે સત્પુરુષોએ અને સંતોએ એ વાતને સુગમ કરી છે કે લે શું કરવું એ તને કહીએ, કેમ કરવું એ તને કહીએ. હવે કરવું તારે છે. તારું કામ કરવું મારે નથી. તારું કામ તો તારે કરવું છે. એટલી વાત નક્કી છે. અને એટલી તૈયારી થઈ સહિત તું સમજવા બેસ કે કામ તો મારે કરવું જ છે, કામ કરવા હું તૈયાર છું, મારી શક્તિને હું મારા કામમાં લગાવવા માટે હવે તૈયાર થઈ ગયો છું, મને માર્ગદર્શન આપો, મને રસ્તો સૂઝે એવું કાંઈક કહો. હું કામ કરવા તૈયાર છું. માણસ કહે છે ને? કામ કરવા હું તૈયાર છું, બતાવો કામ, લાવો કામ, હું કામ કરવા તૈયાર છું. સાવ માણસ બેકાર હોય ત્યારે શું કહે? કે કામ લાવો. તમે અમને પૂરું ન થાય એવી રીતે પૈસા આપો એ નકામું. કામ વધારે કરવું હોય તો વધારે. કામ લાવો તમે પણ પૂરા પૈસા અમને આપો. અમારું પેટ ભરાય એ રીતે પૂરા પૈસા આપો. કામ લાવો એનો અર્થ શું કે કામ કરવા તૈયાર છે. એમ એવી રીતે જે તૈયાર થાય કે મારે મારું કામ કરવું છે એને માર્ગની સૂઝ ન પડતી હોય તો આ કાળની અંદર એ મૂંઝવણ કે એ જાતની કોઈ તકલીફ થાય એવું નથી. એ સ્પષ્ટ છે.

મુમુક્ષુ :- ૪૨૫, ૪૨૬, ૪૨૭ ત્રણ બોલમાં તો કમાલ કરી! બધું આવી ગયું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઘણી વાતો આવી ગઈ.

તેનો હું પણે અભ્યાસ કરતાં કરતાં 'ચૈતન્ય તેમાં ઠરી જાય,...' એવું ન થવું

જોઈએ કે સાંભળ્યા કરે અને કામ કરે નહિ, વાંચ્યા કરે અને કામ કરે નહિ એમ ન થવું જોઈએ. એમ એનો અર્થ છે.

મુમુક્ષુ :- જાણપણામાં બીજો માણસ રહે છે અને અભ્યાસમાં પોતે અંદર આવે છે કે હું (આવો છું).

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જાણપણામાં પોતે દૂર રહી જાય છે. અને જાણપણું કરવું એટલું જ જાણે કાર્ય હોય એવું એને જાણે-અજાણે થઈ ગયું હોય છે કે ન જાણાય એ જાણાય એટલે બસ, જાણે જ્ઞાન થઈ ગયું. જાણે મારું કામ થઈ ગયું. નહિ. કામની શરૂઆત હવે થશે. તને સમજાયા પછી, જાણાયા પછી એ સમજણને લાગુ કરવી, એની શરૂઆત જ હવે પછી થાય છે. જ્યાં તું પૂર્ણવિરામ મૂકે છો, કહે છે કે ત્યાંથી તો શરૂઆતની કરવાની હજી બાકી છે. ત્યાં પૂર્ણવિરામ ક્યાં તૂં મૂકી દે છો?

‘જો ચૈતન્ય તેમાં ઠરી જાય,...’ એમ. હુંપણાનું પરિણામન, પુરુષાર્થ કરતાં કરતાં ચૈતન્ય જો સ્થિર થઈ જાય તો એ સ્થિર થયેલા ઉપયોગમાં ‘વિભૂતિ છે તે પ્રગટ થાય છે.’ એમાં જે વિભૂતિ છે, વૈભવ છે. ચૈતન્યનો વૈભવ છે એ શુદ્ધોપયોગના કાળમાં પ્રગટપણે, વિશેષપણે બહાર આવે છે. અથવા શક્તિની વ્યક્તિ વિશેષપણે એકાગ્રતાના કાળમાં થાય છે. ‘ચૈતન્યના અસલી સ્વભાવની...’ ચૈતન્યના મૂળ સ્વભાવની ‘લગની લાગે, તો પ્રતીતિ થાય;...’ ચૈતન્યના મૂળ સ્વભાવની લગની લાગે તો પ્રતીતિ થાય જ થાય. આ વળી બીજી વાત કરી. ઓળખવાની સાથે સાથે એને સ્વકાર્યની લગન હોવી જોઈએ. એકલું ઉપર ઉપરનું કુતૂલ કામ ન આવે. એની એને લગની હોવી જોઈએ.

‘અસલી સ્વભાવની લગની લાગે, તો પ્રતીતિ થાય; તેમાં ઠરે તો તેનો અનુભવ થાય છે.’ પ્રતીતિ થાય એટલે વિશ્વાસ આવે અને ઠરે ત્યારે એનો એને અનુભવ થાય. એટલે આ બધા ભાવો મેળવવા માટે, ઓળખાવવા માટે છે કે આ જીવના પરિણામમાં ચૈતન્ય સ્વભાવની લગની લાગી છે? જો લગની ન લાગે તો એને પ્રતીતિ એટલે દષ્ટિનું પરિણામન આવવાનું કેવી રીતે બનશે? દષ્ટિનું પરિણામન આવે, પ્રતીતિ આવે એ પહેલા અવશ્ય જીવને એની લગની હોય જ છે. ન હોય એવું બનતું નથી.

પૂજ્ય બહેનશ્રીના વક્તવ્યમાં આ બે વાત ખાસ આવે છે અથવા વિશિષ્ટ પ્રકારે આવે છે કે એક તો એને પોતાના સ્વરૂપની લગની લાગવી જોઈએ અને એક તો એને પોતાના સ્વરૂપની કોઈ અપૂર્વ ભાવના આંતરડીમાંથી ઊભી થયેલી ભાવના, ચૈતન્યમાંથી ઊભી થયેલી એની ભાવના હોવી જોઈએ. આ બે વાત ઉપર આખું,

પાયાની બે વાત ઉપર આખુ ચણતર છે, આખું મંડાણ છે મોક્ષમાર્ગનું. એ વાત એમણે પોતાના એકદમ અનુભવથી બહાર મૂકેલી વાત છે. પોતે જે માર્ગ પસાર થયા છે, જે ... પસાર થાય છે તે અનુભવમાંથી કાઢીને મૂકેલી આ બે ચીજ છે. મુમુક્ષુએ એની મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં એ વાતની મેળવણી કરીને ન હોય તો એ વાત એને ઉત્પન્ન થાય એ સ્થિતિમાં એને આવવું રહ્યું. એ પહેલા આગળનું કોઈ ચણતર થાય, પાયો ન હોય ને આગળનું કોઈ ચણતર થાય એ બની શકે એવું નથી. આટલી બધી વાત ચોખ્ખી કરીને મૂકી દીધી છે.

પૂર્વ સંસ્કાર જોર કરે તો એક પ્રશ્ન ઉઠાવવા જેવો છે કે હે આત્મા! હજી તને કાંઈ પરિભ્રમણથી થાક નથી લાગ્યો? પૂર્વના જે સંસ્કારો છે એ તો બધા પરિભ્રમણને સાધનારા ભાવો છે. તો પોતે જ પોતાને પ્રશ્ન કરે કે હજી તને પરિભ્રમણનો થાક નથી લાગ્યો? હજી તારે પરિભ્રમણ કેટલું કરવું છે? કેમ તને થાક નથી લાગ્યો? કેમ તને જન્મ-મરણના અને બીજા દુઃખથી ખસવાનો ભાવ નથી થતો? અને તારું જે પરમ શાંતસ્વરૂપ એ પરમ શાંતસ્વરૂપમાં શાંતપણે રહેવાનો કેમ તને ભાવ નથી? કેમ પ્રયત્ન નથી? કેમ અભિલાષા નથી? આ એક ચિંતવન અને મંથનનો વિષય થઈ જવો જોઈએ. તો એ સંસ્કારની ગાંઠ છે એ ઢીલી પડે. પહેલા ઢીલી પડવી જોઈએ. ઢીલી પડે તો છૂટે. ઢીલી પડ્યા વગર સીધી છૂટી જાય એવું બનતું નથી. એ બધી ગ્રંથીમાં એ બધા સંસ્કાર જ કામ કરે છે. જે મિથ્યાત્વની ગ્રંથી છે એ દોરીની અંદર એક એક દોરો છે એ બધા સંસ્કાર જ છે. ઊંઘા સંસ્કાર છે. જે નિવિડ થઈને પડેલા છે. એને ઢીલા કરીને આત્મ ભાવનાથી અને સ્વરૂપની લગનીથી એને ઢીલા કરી નાખવા જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- પહેલું તો આ જ કરવા જેવું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પહેલું આ કરવા જેવું છે. પછી તો આગળ રસ્તો સહેલો છે અને આપોઆપ છે. પણ આટલામાં આ પહેલું જે થવું એ જ્યારે કોઈ જીવને અંતરથી છૂટવાની ભાવના થાય છે ત્યારે જ એને લગની લાગે છે. ત્યારે જ એ સાચે રસ્તે આવે છે. એ સિવાય એને સાચે રસ્તે ચડવાનું બનતું નથી.

પાછા ફરીને લે છે કે ‘પહેલામાં પહેલાં ચૈતન્યદ્રવ્યને ઓળખવું,...’ જુઓ! પ્રથમ શું કરવું એ પ્રશ્ન ચાલ્યો છે ને? ઉપર વાત સમ્મુચયપણે કરી એમાં ઘણી વાતો કરી નાખી એટલે પાછુ ગૌણ ન થઈ જાય કે ખ્યાલ બહાર ન રહી જાય એટલે જુદું પાડીને કહે છે કે ‘પહેલામાં પહેલાં ચૈતન્યદ્રવ્યને ઓળખવું,...’ નિજ ચૈતન્યદ્રવ્ય એની ઓળખાણ કરવી. નિજ ચૈતન્ય-હીરાની ઓળખાણ કરવી. ચૈતન્યને ઓળખવું,

‘ચૈતન્યમાં જ વિશ્વાસ કરવો...’ જો ઓળખાણ થશે તો વિશ્વાસ આવશે. કેવો વિશ્વાસ આવશે? કે મારું અનંત સુખ મારામાં હયાત છે. આત્મપ્રદેશે શરીરપ્રમાણ આત્માના પ્રદેશો છે. પ્રદેશે પ્રદેશે અનંત સુખ હયાત ભરેલું ભરપૂર પડ્યું છે. વિદ્યમાન છે, મોજૂદ છે, હયાત છે. એવો વિશ્વાસ એને, એની હયાતીનો વિશ્વાસ આવે. ઓળખાણ વગર વિશ્વાસ આવશે નહિ. અને જ્યાં સુધી નિજ સુખનો નિજમાં વિશ્વાસ ન આવે ત્યાં સુધી પરમાંથી સુખનો વિશ્વાસ મટે નહિ. આ નિયમ છે. કેમકે એ સંસ્કાર પડી ગયા છે. પરમાં સુખ છે, અનુકૂળતામાં સુખ છે એ સુખના સંસ્કાર પડી ગયા છે. અને એ વિશ્વાસ તૂટ્યા વિના આ વિશ્વાસ થાય નહિ. આ વિશ્વાસ થયા વિના એ વિશ્વાસ તૂટે નહિ. બેય એકસાથે છે. કહેવાય કોઈ વખત આમથી કહેવાય કે કોઈ વખત આમથી કહેવાય. કથનને દોષ નથી. પણ સમજવામાં એમ હોવું જોઈએ કે બંને એકસાથે થાય છે. કોઈ વારાફરતી થતું નથી.

જેમકે અંધારું પહેલાથી છે અને અજવાળું પાછળથી થાય છે એટલે એમ કહેવાય કે અજવાળું થાય તો અંધારું જાય. અથવા એમ પણ કહેવાય કે અંધારું જાય ત્યારે અજવાળું થાય. પણ એ તો એક જ કાળે થાય છે. એટલી વાત જરૂર છે કે અંધારું પહેલા હતું, અજવાળું પછી થયું. તોપણ જવા-આવવાની પ્રક્રિયા એક સમયમાં છે. જે સમયમાં મિથ્યાત્વનો અભાવ, જે સમયમાં અજ્ઞાનનો અભાવ, તે જ સમયમાં સમ્યજ્ઞાન અને સમ્યગ્દર્શનનો સદ્ભાવ, ઉત્પત્તિ એક જ સમયમાં છે. કાટ જાય ત્યારે ચળકાટ આવે. એ તો સીધી વાત છે. એક સમયમાં થાય.

‘ચૈતન્યમાં જ વિશ્વાસ કરવો...’ ઓળખીને વિશ્વાસ કરવો. વિશ્વાસનો વિષય પોતાનું અનંત સામર્થ્ય છે, વિશ્વાસનો વિષય એ આમ અનંત સામર્થ્યના એક અંશે રહેલું અનંત સુખ છે. અનંત સામર્થ્યમાં તો અનંત ગુણનું સામર્થ્ય છે. એમાં એક સુખશક્તિ છે. એ સુખશક્તિ એનો એક અંશ છે અનંત સામર્થ્યનો. પણ એટલું અનંત સુખ છે... એટલું અનંત સુખ છે કે આ જીવને સુખ માટે ક્યાંય પછી જોવું પડે એ વાત રહેતી નથી.

જેમ પોતાના ઘરમાં ભંડાર ભરેલા છે એમ જેને ખબર પડે એને બીજે ક્યાંય લાચારી કરવી પડતી નથી. મારા ઘરમાં ભરેલા ભંડાર છે. હું કાંઈ બટકુ રોટલા માટે હાથ લાંબો કરીશ? એ પ્રશ્ન રહેતો નથી. મારા ઘરમાં ભંડાર ભરેલા છે. એમ જેમાં અમાપ સુખ છે. એટલું સુખ છે કે જે સુખને જોનાર એમાં થંભી જાય છે. જોનાર એવો ઉપયોગ-જ્ઞાનનો વ્યાપાર સુખને જોવે કે ઓહો..! આમાં કેટલું સુખ છે! તો એને થંભી જવું પડે છે એકવાર. ત્યાંથી એ પોતાને ખસેડી શકતો નથી. એવું અચિંત્ય.

ચિંતવનમાં ન આવે. જ્ઞાનમાં આવે પણ મનના ચિંતવનમાં ન આવી શકે એવું કોઈ અચિંત્ય સુખ. એ જ એનું સ્વરૂપ છે, એનો જ્યાં વિશ્વાસ આવે (ત્યારે) કોઈ જગતના પદાર્થોમાં સુખનો વિશ્વાસ ટકી શકે નહિ.

‘વિશ્વાસ કરવો અને પછી ચૈતન્યમાં જ ઠરવું...’ વિશ્વાસ થતા પછી પરિણામને બીજે ક્યાંય ઠરવાનું ઠામ રહેતું નથી. પરિણામ ક્યાંય ચોંટે નહિ. પરિણામ ક્યાંય લાગે નહિ. લગાડવા હોય તોપણ લાગે નહિ. એટલે તો સમ્યક્દર્શનને વાચા આપી. સમ્યક્દર્શનને ‘શ્રીમદ્જી’એ વાચા આપી. ભાઈ! પછી તારે સંસારમાં લાગવું હોય તો જઈ નહિ શકે. હું તો તને મોક્ષમાં લઈ જઈશ, પૂર્ણાનંદમાં લઈ જઈશ. કેમકે એકવાર તેં આનંદનો સ્વાદ ચાખ્યો એ આનંદ વિસ્મૃત થાય એવો નથી. એ આનંદનો સ્વાદ ક્યાંય મળે એવું નથી. અને એની બરાબરીમાં કાંઈ સ્વાદ નહિ હોવાથી પછી તું ક્યાંય ઠરીને ઠામ થઈશ નહિ.

જેમ અત્યંત મધુર ચીજનો આસ્વાદ કર્યા પછી ખડ કોઈ ખાય. કોઈ ખડમાં એમ કહે કે પણ આ ખડ બહુ ઊંચું, હોં! ખડની અનેક જાત આવે. આવે કે ન આવે? ... આવે, મોટા રાડા આવે. અનેક જાતના ખડ થાય. આ ખડ બહુ સારું છે. ઊંચામાં ઊંચું ખડ છે. તમે જરા ચાવી તો જુઓ. ભાઈ! હવે જે મિષ્ટાન છે એની પાસે ખડના સ્વાદની મેળવણી ન થાય.

એમ આત્માના આનંદ પાસે જગતના પદાર્થો પ્રત્યે પરિણામ જતા આકુળતા થાય એ આકુળતાની મેળવણી નિરાકુળ અંતર્મુખ આનંદના પરિણામ સાથે કોઈ દિવસ થઈ શકે નહિ. એક અમૃત છે ને એક ઝેર છે. ખરેખર તો શું છે? એક અમૃત છે ને બીજું ઝેર છે. ઝેર ને અમૃતની સરખામણી કેમ થાય? થાય જ નહિ.

એમાં જ ઠરવું. પછી એમાં જ ઠરાશે એમ કહે છે. પછી બીજે ઠરાશે નહિ. અને એ ઠરતા, જો ઠરે ‘તો ચૈતન્ય પ્રગટે, તેની શક્તિ પ્રગટે.’ જો ઠરે તો પ્રગટે. જેટલો ઠરે, જેટલો સ્થિર થાય. એ મોટો ભાવ છે એટલે બતાવી શકે છે. પણ એ પુરુષાર્થ આધીન છે. જેટલો પુરુષાર્થ ઉગ્ર, એટલી સ્થિરતા વિશેષ, જેટલી સ્થિરતા વિશેષ એટલી પૂર્ણતા નજીક. અથવા આત્મામાં રહેલો જે અનંત ગુણનો વૈભવ, એની વ્યક્તિ તરત થાય છે. જેમ જેમ સ્થિર થાય તેમ આત્મગુણોની વૈભવની વિશેષતા પ્રગટ ને પ્રગટ થતી જાય છે.

કેટલાક મુનિઓને તો ચૈતન્ય ઋદ્ધિની સાથે પુદ્ગલ ઋદ્ધિ પ્રગટતી જાય છે. કેટલી લબ્ધિઓ, રિદ્ધિઓ, સિદ્ધિઓ. એ કાંઈ નથી. ચૈતન્યની ઋદ્ધિ આગળ એ તો બધા ખડ ઊંચા છે. એ ખડ કાંઈ માણસ ખાય નહિ. ખડ માણસ ખાય? અનાજ

વાવે. ઊંચામાં ઊંચા બાસમતી ચોખા થાય એનું ખડ સારું લશે કે નહિ? એ ખડ માણસ ન ખાય. એ ઢોર ખાય. ઢોરને ખાવાની ચીજ છે. એમ પુણ્ય અને પુણ્યના ફળ એ સંસારીઓને ભોગવવાની ચીજ છે, ધર્મત્માઓને, મોક્ષમાર્ગિને નહિ. મોક્ષમાર્ગીઓની એ આનંદ લેવાની કે સુખ લેવાની ચીજ નથી. એનો એ આહાર નથી. એ તો આનંદામૃત ભોજી છે. આનંદ-અમૃતનું ભોજન લેનારા છે. ખડ ખાનારા નથી. (સમય થયો છે)...

**તા. ૯-૯-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૨૭થી ૪૨૯
પ્રવચન નં. ૩૪૨**

‘બહેનશ્રીના વચનામૃત’ ૪૨૭ બોલ ચાલે છે. ત્રીજો પેરેગ્રાફ. ‘પ્રગટ કરવામાં પોતાની તૈયારી જોઈએ; એટલે કે ઉગ્ર પુરુષાર્થ વારંવાર કરે, જ્ઞાયકનો જ અભ્યાસ, જ્ઞાયકનું જ મંથન, તેનું જ ચિંતવન કરે, તો પ્રગટ થાય.’ પ્રશ્ન એ ચાલ્યો છે કે ‘મુમુક્ષુજીવે પ્રથમ શું કરવું?’ એ સંબંધમાં દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય આદિ પ્રયોજનભૂત પડખાને ઓળખીને પોતાના મૂળ સામાન્ય સ્વભાવને ઓળખીને, એની દૃષ્ટિ કરીને વારંવાર એનો અભ્યાસ કરે તો એમાં ઠરવું થાય, સ્થિર થવાનું થાય. સ્થિર થવાનું થાય તો શક્તિ પ્રગટે. એ જ વિષયનો અહીંયાં ઉપસંહાર છે.

‘પ્રગટ કરવામાં પોતાની તૈયારી જોઈએ;...’ પ્રથમથી મારે આ કાર્ય કરવું જ છે એવા ઉત્સાહથી, ઉમંગથી વારંવાર પુરુષાર્થ કરવાનો એનો પ્રકાર ઉત્પન્ન થાય તે એની તૈયારી છે. તૈયારીનો અર્થ શું? તૈયારી એટલે શું? કે વારંવાર પુરુષાર્થ કરવા માટે પોતે પરિણામનમાં આવે, પુરુષાર્થ માટે ઉત્સાહિત થાય. વિસરે નહિ. બીજા કાર્યોરૂપ પ્રમાદમાં, બીજી પ્રવૃત્તિરૂપ પ્રમાદ એ પ્રમાદમાં લાગી ન જાય. તેમ પોતાના સ્વકાર્યનો જ ઉગ્ર પુરુષાર્થ વારંવાર કરે તો એવા જીવને કાંઈક તૈયારી છે એમ કહેવાય. તૈયારી કરવી એટલે શું? પરિણામની અંદર પુરુષાર્થની પરિસ્થિતિ ઊભી થાય. વારંવાર પુરુષાર્થ થાય અને ઉગ્રતાથી થાય એવી પોતાની પ્રગટ કરવા માટેની તૈયારી જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- ‘સમયસાર’ ની ૧૭-૧૮ ગાથા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ૧૭-૧૮ ગાથામાં પણ પહેલા ચૈતન્ય દ્રવ્યને જાણવું, પછી શ્રદ્ધવું અને પછી એમાં સ્થિર થવું એવા ત્રણ બોલ લીધા છે. અહીંયાં એ પહેલાનું એક સ્ટેજ એ લીધું ઓળખાણ કરવી. ઓળખાણ કરીને જાણવું, અનુભવપૂર્વક એની પ્રતીતિ કરવી અને એમાં સ્થિર થવું.

જુદા જુદા સ્ટેજની વાત હોય તો થોડો વાતમાં ફેર લાગે. પણ માર્ગ આચાર્યદેવ કહે કે માર્ગ જ્ઞાનીપુરુષ કહે, બંને એક જ વાત કરવાના છે. કોઈ બીજી બીજી બધી વાત કરે છે, બીજી વાત કરે છે, બીજો રસ્તો બતાવે છે, કોઈ બીજો રસ્તો ચીંધાડે, કોઈ બીજો રસ્તો ચીંધાડે એવું આમાં નથી. અનંત જ્ઞાનીઓનો એક જ

મત છે. દરેકની શૈલી જુદી અને દરેકને કોઈ ક્યાંથી શરૂ કરે, કોઈ ક્યાંથી શરૂ કરે. અહીં તો મુમુક્ષુજીવથી શરૂઆત કરાવવી છે. ત્યાં પણ મોક્ષાર્થીની વાત લીધી છે. પણ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રથી શરૂઆત કરી છે.

મુમુક્ષુજીવ ‘વારંવાર ઉગ્ર પુરુષાર્થ કરે, જ્ઞાયકનો જ અભ્યાસ,...’ એટલે હું જ્ઞાયક છું એવું જે જ્ઞાયકસ્વભાવમાં હુંપણાનું વારંવારનું પરિણામન, પ્રયત્ન (થવો) એને જ્ઞાયકનો અભ્યાસ કહેવામાં આવે છે. ‘જ્ઞાયકનું જ મંથન,...’ કરે. મંથન ચાલે તોપણ જ્ઞાયકનું ચાલે, ચિંતવન ચાલે તોપણ જ્ઞાયકનું જ ચાલે. એમ જ્ઞાયકના લક્ષે આ પ્રકારનું બાહ્ય પરિણામન છે. અંતરંગ પરિણામન તો અંતર્મુખ થઈને લીન થાય તે એનું અંતરંગ પરિણામન છે.

મુમુક્ષુ :- એને અંતર્મુખ કહે ત્યારે આ બહારનું આવી જાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ચિંતવન-મંથન છે એ બહારનું પરિણામન છે. શાસ્ત્રાભ્યાસ એ એથી બહારનો વિષય છે. અને અંતર્મુખ થઈને સ્વરૂપમાં લીનતા કરે, સ્થિર થાય અને આત્મસ્વરૂપને પ્રગટ કરે એ અંતરંગ પરિણામન છે.

‘પૂજ્ય ગુરુદેવે માર્ગ બતાવ્યો છે;...’ સરવાળો માર્યો. ‘ગુરુદેવે’ આ રીતે માર્ગ બતાવ્યો છે અને આ માર્ગને ચારે પડખેથી સ્પષ્ટ કરીને કહ્યો છે. ચારે પડખેથી સ્પષ્ટ કરીને માર્ગ બતાવ્યો છે.

મુમુક્ષુ :- તૈયાર હલવો કરીને આપ્યો છે, ખાવાનો જ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ઘણું સ્પષ્ટ કર્યું છે. જીવને જે કાંઈ કહ્યું છે એ વાત સમજાવવા માટે કે સમજવા માટે, પોતામાં ને પોતામાં જે વાતને સમજવા માટે જે તે વાત કહે છે તે તે શબ્દોનું વાચ્ય એવા પોતાના ભાવ અને સ્વભાવ-વિભાવભાવ અને સ્વભાવભાવ-આ બંનેને ઓળખીને, ભાવભાસન કરીને પુરુષાર્થમાં લાગે તો એની કાર્યસિદ્ધિ અવશ્ય થાય, થાય ને થાય જ. પછી એને આડેઅવળે માર્ગે ચડી જવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. એવી લાઈનદોરી સ્પષ્ટ કરી છે. લાઈનદોરી ચોખ્ખી છે. મોક્ષમાર્ગના વિષયમાં માર્ગ બહુ સ્પષ્ટ કરી દીધો છે.

નહિતર પહેલા તો જગતમાં જીવને એ જ મોટી તકલીફ છે કે સત્ય શું? સાચી વાત શું? અને માર્ગ શું? એનો ઉપાય શું? આ ખોળવામાં જિંદગીનો કેટલો સમય વ્યતીત થાય, ખોવાઈ જાય, ગુમાવવો પડે, ખર્ચવો પડે એ કહેવું મુશ્કેલ છે. ‘ગુરુદેવ’ વગેરે સત્પુરુષોની કૃપાથી સીધી વાત મળે છે. નહિતર કાંઈક જીવો આથડે છે. કોઈ ક્યાંય જાય છે, કોઈ ક્યાંય જાય છે. કોઈને એમ થાય છે કે અહીંથી કાંઈક મળી જશે. કોઈ અહીંથી મળી જશે. એમ અનેક જગ્યાએ સમજવા અને શીખવા માટે

જાય છે. સમય, શક્તિને ખર્ચે છે. આવી ચોખ્ખી વાત ક્યાંય સ્પષ્ટપણે બહાર મૂકી દીધી હોય તો આ સાહિત્યની અંદર છે. અને એ સત્પુરુષોનો અનંતો ઉપકાર છે. જે જીવોને માર્ગ જોઈએ છે, માર્ગ શોધવો છે, માર્ગ પ્રાપ્ત કરવો છે, હિત કરવું છે એને માટે તો એની કિંમત ન થાય એટલો મોટો ઉપકાર છે.

પોતાને પણ પૂજ્ય 'ગુરુદેવ'થી માર્ગ મળ્યો છે એટલે ભલે અનુભવની વાત કરે છે તોપણ સાથે સાથે.. એ તો મુનિઓ પણ એવી રીતે લે છે. મુનિદશા સુધી આગળ વધી જાય. તો કહે, શ્રીગુરુના પ્રતાપથી અમે પામ્યા છીએ. આ દશાએ પહોંચ્યા એમાં શ્રીગુરુની કૃપા છે, મહેરબાની છે, કરુણા છે. અનુગ્રહ શબ્દ વાપરે છે 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય'. પરમગુરુના અનુગ્રહથી. અનુગ્રહ એટલે મહેરબાની, કૃપા.

વિકલ્પ ઊઠે છે તો રાગનો વિષય શ્રીગુરુ બને છે. નિર્વિકલ્પ થાય છે તે પોતાના શ્રદ્ધા-જ્ઞાનનો વિષય પોતાનો શુદ્ધાત્મા પરમાત્મતત્ત્વ થાય છે. એ જ સાધક બહાર રાગમાં અને વિકલ્પમાં આવે છે ત્યારે એનો વિષય શ્રીગુરુ થાય છે કે, અરે..! હું આવા સ્વરૂપલીનતાના ઉપાયને અને સ્થિતિને પામ્યો છું. આ શ્રીગુરુએ આ લાઈન ન બતાવી હોત તો કોને ખબર અનંત કાળ આથડ્યો હજી કોને ખબર કેટલો અનંત કાળ રખડત. એ ખ્યાલ આવી જાય છે, અંદાજ આવી જાય છે. પોતે સુખી થવા માટે અનંત કાળ ફાંફાં માર્યા છે. ક્યાંય અનંત કાળમાં સુખી થયો નથી. જગતના વૈભવથી પણ સુખી ન થયો અને માનેલા ધર્મથી પણ સુખી ન થયો. ધર્મના નામે ઘણું કર્યું. ઊંઘે માથે તપશ્ચર્યા કરી છે. છ-છ મહિનાના ઉપવાસ કરીને ઊંઘે માથે લટકાણો છે. શરીરને સૂકવી નાખ્યું છે. ઈ ગાયું છે. કાયાને એવી સૂકવી નાખી છે તોપણ એ કાયામાંથી અવાજ આવે છે કે 'તોપણ ગર્ભ અનંતા લેશે બોલે બીજુ અંગ જોને.' બીજા અંગમાંથી અવાજ ઊઠે છે કે હજી જ્યાં સુધી તારું મિથ્યાત્વ ગયું નથી, સમ્યજ્ઞાનથી તને સ્વરૂપ અનુભવથી સ્વરૂપસ્થિરતામાં આત્મા પ્રગટાવ્યો નથી, પરમાત્મપદનો ભેટો થયો નથી (ત્યાં સુધી તને) અનંતા જન્મ-મરણ ઊભા છે. એટલે એ સહજ રીતે આવે છે.

પ્રશ્ન :- આત્માની વિભૂતિને ઉપમા આપી સમજાવો.

ઉત્તર :- ચૈતન્યતત્ત્વમાં વિભૂતિ ભરી છે. કોઈ ઉપમા તેને લાગુ પડતી નથી. ચૈતન્યમાં જે વિભૂતિ ભરી છે તે અનુભવમાં આવે છે; ઉપમા શી અપાય? ૪૨૮.

૪૨૮. એમાં પણ પ્રશ્ન લીધો છે કે ‘આત્માની વિભૂતિને ઉપમા આપી સમજાવો.’ વિભૂતિ એટલે વૈભવ. આત્મામાં જે ગુણવૈભવ છે, ગુણસંપત્તિ છે એની કોઈ ઉપમા જગતમાં હોય તો દેખાડો. કોના જેવો આત્માનો વૈભવ છે? જગતમાં તો વૈભવની ઘણી વાતો આવે છે. પૌદ્ગલિક વૈભવ. એવું કાંઈ આત્મા વિષે હોય તો એની ઉપમાથી એનો કોઈ પદાર્થ દૃષ્ટાંતમાં આવતો હોય તો એ દૃષ્ટાંતથી સમજાવો. એવો પ્રશ્ન કર્યો છે. બહુ સંક્ષેપમાં વિષય લીધો છે.

‘ચૈતન્યતત્ત્વમાં વિભૂતિ ભરી છે. કોઈ ઉપમા તેને લાગુ પડતી નથી.’ ચૈતન્યના વૈભવને બતાવવા માટે કોનાથી એને બતાવીએ? બધા ટૂંકા પડે છે. બધા દૃષ્ટાંતો ટૂંકા પડે છે. કોઈ દૃષ્ટાંત બરાબર રીતે પહોંચી વળે એવું કોઈ દૃષ્ટાંત દેખાતું નથી. જેમ કે આત્માને ગુણસમુદ્ર કહે છે, સ્વભાવનો સમુદ્ર કહે છે, સામર્થ્યનો સમુદ્ર કહે છે. પણ સમુદ્રને અંત છે. સ્વભાવને અંત નથી. ચૈતન્યસૂર્ય કહે છે. પણ એ સૂર્ય છે એ પણ એની પાસે પહોંચી શકે એવું દૃષ્ટાંત નથી. બધા દૃષ્ટાંત ટૂંકા પડે છે એમ કહે છે.

‘કોઈ ઉપમા તેને લાગુ પડતી નથી.’ કોઈવાર ઉપમા અપાય છે એવી રીતે. દર્પણથી, અગ્નિથી, સૂર્યથી, સ્ફટિકથી, રત્નથી, સમુદ્રથી અનેક રીતે દૃષ્ટાંત એના દેવાય છે. તોપણ પૂરેપૂરા કોઈ દૃષ્ટાંત કોઈ પદાર્થને લાગુ પડતો નથી. એમ સમજી લેવું. ઉપમા લાગુ પડતી નથી એટલે પૂરેપૂરી કોઈ પદાર્થની ઉપમા લાગુ પડતી નથી. ‘ચૈતન્યનમાં જે વિભૂતિ ભરી છે તે અનુભવમાં આવે છે;...’ ચૈતન્યમાં જે વિભૂતિ ભરી છે, જે વૈભવ ભર્યો છે તે ભલે કથનમાં, શબ્દોથી, કોઈ પદાર્થની ઉપમા આપીને ભલે ન કહી શકાતો હોય તોપણ તે અનુભવમાં એટલે જ્ઞાનમાં આવે છે. અનુભવમાં આવે છે એટલે જ્ઞાનમાં આવે છે.

‘ગુરુદેવશ્રી’ એમ કહેતા કે ચોથા ગુણસ્થાને સ્વાનુભવ થાય ત્યારે સ્વાનુભવના સમ્યક્ પ્રમાણજ્ઞાનમાં, શ્રુતપ્રમાણજ્ઞાનમાં કેવો આત્મા જણાય છે? કે જેવો કેવળજ્ઞાનમાં જણાય છે તેવો જણાય છે. એમ કહેતા. કેવળજ્ઞાનમાં જેવો આત્મા જાણવામાં આવે એવો જ આત્મા નીચે ચોથા ગુણસ્થાને પ્રત્યક્ષ અનુભવ જ્યાં થાય છે, આત્માનો અતીન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ અંતર્મુખી અનુભવ થાય છે ત્યારે કેવળજ્ઞાનમાં જણાતો આત્મા આવો આત્મા છે એમ બરાબર અનુભવમાં આવે છે. અનુભવીને જણાય છે, અનુભવપૂર્વક જણાય છે. વિચાર-તર્ક-અનુમાન લગાવીને જાણવામાં આવે છે એમ ત્યાં છે નહિ.

મુમુક્ષુ :- કેવળજ્ઞાનમાં કેવો જણાય? જેવો અહીં ચોથે જણાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એવો જ ચોથે જણાય.

મુમુક્ષુ :- પણ કેવો?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એવો કહી શકાતો નથી પણ જાણી શકાય છે એમ અહીંયા વાત ચાલે છે. અહીંયા કહેવું છે એ શું? પ્રશ્ન તો એમ પૂછ્યો છે કે ઉપમા આપીને કહી દેખાડો આત્માને? તો કહે છે કે કહેવું શું? આત્મા કહેવાતો નથી. પૂરેપૂરો. કથંચિત કહેવાય છે. પૂરેપૂરો કહેવાતો નથી.

મુમુક્ષુ :- અનુભવમાં પૂરેપૂરો આવે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અનુભવમાં બરાબર આવે છે. અનુભવમાં આવતા પછી પોતાના સ્વરૂપને વિષે કોઈ સંદિગ્ધ અવસ્થા રહેતી નથી. એ જીવ શંકામાં ન રહે કે કોને ખબર મારો આત્મા કેવો હશે? એવી એને શંકા રહેતી નથી. એને પોતાના આત્માનું સ્વરૂપ જણાય છે, એ જણાતા એને નવેય તત્ત્વનું સ્વરૂપ જણાય છે. એ જણાતા એને મોક્ષદશા અરિહંત અને સિદ્ધ પરમાત્માનું સ્વરૂપ પણ એને બરાબર જણાય છે. બધું જણાય ગયું પછી. એક આત્મા જાણે છે એટલે એને બધું જણાય છે. એટલે શાસ્ત્રમાં એ સૂત્ર છે કે એગં જાણઈ સો સવ્વં જાણઈ. જે એકને જાણે છે તે સર્વને જાણે છે. અને એકને જાણ્યા પહેલા કોઈ સર્વને જાણી શકે એવું બનતું નથી. આ એક શુદ્ધાત્માને, કેવળજ્ઞાનસ્વભાવી આત્માને જાણ્યા વિના કોઈ બધાને જાણી શકે એવું બની શકતું નથી.

‘ચૈતન્યમાં જે વિભૂતિ ભરી છે તે અનુભવમાં આવે છે; ઉપમા શી અપાય?’ એને શું ઉપમા આપવી? કે એને કોઈ ઉપમા આપી શકીએ એવું લાગતું નથી. તેથી સમજદાર જીવને, વિચારવાન જીવને આના ઉપરથી એટલું આકર્ષણ જન્મે છે, એટલી એની જિજ્ઞાસા તીવ્ર થાય છે કે અરે..! જે પદાર્થને અનુભવીઓ પણ કહી શકતા નથી; ‘શ્રીમદ્જી’એ તો ત્યાં સુધી કહ્યું, કે અમે છત્રસ્થો તો શું કહીએ? ‘જે સ્વરૂપને કહી શક્યા નહિ તે પણ શ્રીભગવાન જો.’ દિવ્યધ્વનિની અંદર દિવ્યધ્વનિને પણ જેને કહેવાનું સામર્થ્ય નથી. તે સ્વરૂપને અન્ય વાણી એટલે છત્રસ્થની વાણી તો શું કહે? કે છત્રસ્થની વાણીને તો પછી કંઈ કહી શકે એ વાત વિચારવાની રહેતી નથી. ‘અનુભવગોચર માત્ર રહ્યું તે જ્ઞાન જો.’ છતાં અમારા અનુભવગોચર છે. અમારા જ્ઞાનમાં એ પદાર્થ અનુભવગોચર થયો છે. કહેવાનું સામર્થ્ય તો વાણીમાં નથી. પણ જાણવાનું અને અનુભવવાનું સામર્થ્ય જ્ઞાનમાં જરૂર છે. અને તે છત્રસ્થના જ્ઞાનમાં છે. સંજી પંચેન્દ્રિયજ્ઞાનમાં એ શક્તિ વિદ્યમાન છે.

મુમુક્ષુ :- આવો મહાન પદાર્થ હું છું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એની મહાનતાનો અંદાજ આવે. આવી વાત ઉપરથી આત્મસ્વરૂપની મહાનતાનો અંદાજ આવી શકે. એટલી વાત છે. અને જો આવું મહાન છે-પોતાનું સ્વરૂપ આવું મહાન છે તો એને જાણવા માટે કોઈ અપૂર્વ જિજ્ઞાસા અને અપૂર્વ કુતૂહલ વિચારવાન જીવને ઉત્પન્ન થાય છે. જે આત્માને અનંત જ્ઞાનનો ભંડાર કહ્યો. જેના ખજાનામાં અનંત સુખનો ભંડાર ભરેલો છે. અને જે પદાર્થને કોઈની અપેક્ષાની જરૂર નથી. જે નિરાલંબ નિરપેક્ષ છે. પોતાની અનંત જીવત્વશક્તિથી શાશ્વતપણે જે જીવી રહ્યો છે. મરણની જેમાં ગંધ નથી. મરણનું નામનિશાન નથી એવું અજરાઅમર તત્ત્વ છે એની મહાનતા કોઈ એવી અજબગજબની છે કે વાણીમાં કહેવાનું સામર્થ્ય નથી. પણ જ્ઞાનને જાણવાનું સામર્થ્ય છે. અને મારી પાસે એ જ્ઞાન છે તમારે જરૂર એને જાણવું જોઈએ. ગમે તેમ કરીને હું એનો પત્તો લઉં એવી એને જોરથી જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થવી જોઈએ. અપૂર્વ જિજ્ઞાસા જેને કહેવામાં આવે છે. જ્યાં સુધી એ જિજ્ઞાસાની તૃપ્તિ ન થાય... તૃપ્તિ ક્યારે થાય? કે જ્યારે જાણે ત્યારે-અનુભવ કરે ત્યારે. ત્યાં સુધી એને ક્યાંય બીજે એનું ચિત્ત લાગે નહિ. બધા રસ કિંકા પડી જાય. પાડવા પડે નહિ પણ બધા રસ કિંકા પડી જાય. ત્યારે સમજવું કે જીવ યથાર્થ જિજ્ઞાસામાં આવ્યો છે.

ઉપનિષદની અંદર તો આના ઉપર એક બહુ મોટી વાત છે. બ્રહ્મની જિજ્ઞાસા જો હોય... .. બ્રહ્મ જિજ્ઞાસા.. ‘શંકરાચાર્ય’ ઉપનિષદ ઉપર ભાષ્ય શરૂ કરતાં પહેલાં પહેલું વચન આ લખ્યું છે. ‘.. સૌ બ્રહ્મજિજ્ઞાસા.’ હવે બ્રહ્મની જિજ્ઞાસા હોય એને પરમબ્રહ્મ કહેવામાં આવે છે. જિજ્ઞાસા એ શું ચીજ છે એના ઉપર તો મોટું પુસ્તક ભરેલું છે.

કેમકે એ ભૂમિકામાં આવ્યા વગર, યથાર્થ જિજ્ઞાસામાં આવ્યા વગર અનાદિ કાળથી જે મતિ-શ્રુતજ્ઞાન ડહોળાઈ ગયું છે, જે મતિ-શ્રુતજ્ઞાન રાગથી રંજિત થઈ ગયું છે, જ્ઞેયથી રંજિત થઈ ગયું છે, વ્યામોહ પામી ગયું છે એની અંદર પરમ સત્યસ્વરૂપને સમજવાનો અવકાશ ઉત્પન્ન થતો નથી. ખાલી જગ્યા નથી. એટલું બધું લખી માર્યું છે કે કોરી પાટી નથી. બીજું નવું લખવાની જગ્યા નથી. લખેલી પાટીમાં જેમ નવું લખવાની જગ્યા ન હોય એવું જ્ઞાનને મેલું કરી મૂક્યું છે. રાગ-દ્રેષ-મોહને લઈને મલિન કરેલું છે. વિભાવરસથી મલિન થયેલું જ્ઞાન પોતાના સ્વભાવને, પરમસ્વભાવને સમજી શકતું નથી, જાણી શકતું નથી, ઓળખી શકતું નથી.

મુમુક્ષુ :- વિભાવરસ જે એકદમ થઈ ગયો છે એને તોડવો કેમ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જિજ્ઞાસામાં આવે તો તૂટે. એ જ મુદ્દો છે. તને આવું સ્વરૂપ

મહાન છે કે જેને ઉપમા આપી શકાતી નથી, જેને સર્વજ્ઞો કહી શકતા નથી, જેને દિવ્યધ્વનિ બતાવી શકતી નથી વાણીમાં એટલું બધું મહાન છે.. એટલું બધું મહાન છે કે એને જિજ્ઞાસા તો તને આવે કે ન આવે? જો જિજ્ઞાસા યથાર્થ આવે તો સ્વરૂપ સમજાય. નહિતર કહેનારા મળ્યા અનંત વાર. સમવસરણમાં તીર્થકરોના, અનંત તીર્થકરનો સમવસરણમાં ગયો અને કોરેકોરો પાછો નીકળ્યો. કેમકે એને જિજ્ઞાસા જ નહોતી. સ્વરૂપ સમજવાની એને જિજ્ઞાસા નહોતી. એવી રીતે અનંત વાર જ્ઞાનીઓ મળ્યા, અનંત વાર નિર્ગ્ંથો મળ્યા, પોતે દીક્ષાધારીને અનંત વાર ભાવલિંગી સંતોના સમાગમમાં રહ્યો. જે હદે જિજ્ઞાસા કરવી જોઈએ તે હદે જિજ્ઞાસા કરી નથી. ઉપર ઉપરથી ઘણીવાર કરી છે. ઉપર ઉપરથી મારું કલ્યાણ કરવું છે એ ભાવના કરી છે. મારે સ્વરૂપ જાણવું છે એવી (ભાવના કરી છે). અત્યારે નથી કરતા? અમારે તો સ્વરૂપ ઓળખવું છે, અમારે તો સ્વરૂપ જાણવું છે. નથી જિજ્ઞાસા કરતા? પ્રશ્ન પૂછે છે જ્ઞાનીઓને. ‘ગુરુદેવ’ને પૂછતા, ‘પૂજ્ય બહેનશ્રી’ને પૂછે છે. પૂછે છે. પણ કેવી જિજ્ઞાસામાં આવીને પૂછે છે? આ મુદ્દો છે.

જો જીવ ખરેખર સ્વરૂપને શોધતો હોય અને અપૂર્વ અંતર જિજ્ઞાસામાં આવ્યો હોય તો એને સ્વરૂપ એટલું સ્પષ્ટપણે કહેવામાં આવે છે કે એને ન સમજાય એવું બને નહિ. ન સમજાય એવું બને નહિ. વાત તો બહુ સંક્ષેપમાં છે કે જ્ઞાનલક્ષણથી તું જુદો પડે છે. કેવી રીતે જુદો પડે છે? કે જ્ઞાનલક્ષણથી તું જુદો પડે છે. જ્ઞાનસ્વરૂપથી તું જુદો પડે છે. બીજા બધા જે ભાવો છે, ભલે તને એમ લાગે કે જ્ઞાનની સાથે મિશ્રિત થઈ ગયા છે, ભળી ગયેલા છે, મળી ગયેલા છે પણ ખરેખર મળ્યા નથી. દૂધ દૂધ છે અને પાણી પાણી છે. ભલે દૂધમાં પાણી નાખ્યું હોય તોપણ પાણીનું દૂધ થાય નહિ. પાણીનું દૂધ કોઈ દિવસ બને નહિ. એટલે ભલે વાત બહુ સંક્ષેપમાં છે તોપણ એમાંથી કોઈ અપૂર્વ અંતર જિજ્ઞાસા મુમુક્ષુજીવને ઉત્પન્ન થાય એ સંબંધિત વાત છે આમાંથી. એવો વિષય નીકળે છે આમાંથી.

આવા મહાન પદાર્થને. જેમાં અનંત ચૈતન્ય વૈભવ ભર્યો છે, જેમાં અનંત ચમત્કારિક શક્તિઓ ભરી છે. બહારમાં જે રિદ્ધિ સિદ્ધિ પ્રગટે છે ને? બહારમાં રિદ્ધિસિદ્ધિ પ્રગટે છે ને? એ તો ચૈતન્યનો મેલ છે. પુણ્યનું ફળ એટલે ચૈતન્યનો મેલ છે. જેના મેલમાં રિદ્ધિસિદ્ધિ છે. બહારની પુદ્ગલિક રિદ્ધિસિદ્ધિ. લોકો જેનાથી અચંબો પામે છે, આશ્ચર્ય પામે છે કે અરે..રે..! આ શું થઈ ગયું? પથ્થરમાંથી સોનું થઈ ગયું! આમ શ્વાસોશ્વાસ લાગે ત્યાં, જ્યાં શ્વાસોશ્વાસનો સ્પર્શ થાય ત્યાં પથ્થરમાંથી સોનું થાય. એવી અનેક રિદ્ધિ સિદ્ધિ તો એનો મેલ છે. એ તો પુણ્યના ફળમાં જાય

છે. એ કોઈ આત્માની પવિત્રતાનું ફળ છે નહિ. પવિત્રતા જુદી વસ્તુ છે. એને ને એને મેળવી શકાય એવું નથી, સરખામણી કરી શકાય એવું નથી. પવિત્રતા અને મેલની સરખામણી ન હોય. કેમકે ઊલટુ સુલટું છે. એને કેમ સરખાવી શકાય? તોપણ એ ચૈતન્યની રિદ્ધિ કેટલી? કેવડી? એ ઉપર એને જિજ્ઞાસા, અપૂર્વ જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થવી જોઈએ. ૪૨૮ થયો એ.

મુમુક્ષુ :- શ્રીમદ્જી લખે છે, ખાવું છે તો આત્મા માટે, પીવું છે તો આત્મા માટે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એવું એને ધ્યેય થવું જોઈએ. સ્વરૂપપ્રાપ્તિનું એનું જીવનમાં ધ્યેય થઈ જવું જોઈએ. હું કેમ આત્મા પ્રાપ્ત કરું? હું આત્મા કઈ રીતે પ્રાપ્ત કરું? એ એક જ ધ્યેયથી, એક જ લક્ષથી બધી ક્રિયામાં. એનો અર્થ શું છે કે ખાવું છે, પીવું છે, બોલવું છે, ચાલવું છે, સૂવું છે, નથી બોલવું, જે કંઈ કરવું છે, બધામાં એક જ લક્ષ છે કે મને મારા સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કેમ થાય? આ એક જ નજર રહે છે. બીજું કોઈ લક્ષ રહેતું નથી. એના ઉપર એ વાત છે. એટલી લગની બતાવી છે. લગની બતાવી છે. ૨૩મા વર્ષમાં એ વિષય ચાલ્યો છે. ૨૩મા વર્ષમાં. એટલી લગનીથી ચાલ્યો છે.

દરેક સાધક આત્મા સાધકદશામાં પ્રવેશ કરે એ પહેલા આવી જ કોઈ પરિસ્થિતિ હોય છે. એ સિવાય એના પૂર્વ વિપરિત સંસ્કારો છે એ મટતા નથી. પરમદિવસે પ્રશ્ન ચાલ્યો હતો. ભાઈએ પ્રશ્ન કર્યો હતો કે આ પૂર્વના સંસ્કાર જોર કરે છે અને હજી જતા નથી તો ક્યારે જાય? કે આત્માની એવી લગની લાગે ત્યારે જાય. પછી એને ટકવાની કોઈ જગ્યા નથી. અને એ પહેલા એ ભાગી જાય એવું પણ બનતું નથી. એટલે આ ચોક્કસ પરિસ્થિતિ છે. આ પરિસ્થિતિમાંથી પસાર થઈને સાધકદશામાં પ્રવેશ કરાય છે. એ પહેલા સાધકદશામાં પ્રવેશ કરવાનું કોઈને બનતું નથી. એ સ્પષ્ટ ચિતાર છે. ગમે તે સાધકનો ઈતિહાસ તપાસો તો આ વાત નીકળવાની, નીકળવાની ને નીકળવાની.

મુમુક્ષુ :- માતાજીના પત્રો વાંચીએ છીએ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા એમના પત્રો વાંચો. 'સોગાનીજી'નું જીવન, 'ગુરુદેવ' દીક્ષા લીધા પછી એટલા શોધમાં હતા... એટલા શોધમાં હતા કે લોકો એ શોધની અંદર વિક્ષેપ નહિ પાડે એટલે શાસ્ત્ર લઈને જંગલમાં વચા જતા હતા. પણ જંગલમાં જવું પડે ને પછી આહારનું શું? તો કહે, આજે નહિ આહાર. ઉપવાસ કરી લ્યે. ઉપવાસ કરી નાખે. પોતાને જ્યારે આની પાછળ ધૂન પાછળ સમય આપવો હોય, પોતાની

શોધ પાછળ સમય આપવો હોય તો આહાર છોડી દેતા. આહાર નથી લેવો. આખો દિવસ બહારને બહાર જ રહેશું, ગામમાં આવશું નહિ. એવા પાછળ પડી જાય ત્યારે પત્તો લાગ્યા વગર રહેતો નથી. અને પાછળ ન પડી જાય અને પત્તો લાગી જાય એવું કોઈ દિ' કોઈને બનતું નથી. આ પરિસ્થિતિમાં જીવ...

પ્રશ્ન :- પ્રથમ આત્માનુભવ થતાં પહેલાં, છેલ્લો વિકલ્પ કેવો હોય ?

ઉત્તર :- છેલ્લા વિકલ્પનો કોઈ નિયમ નથી. ભેદજ્ઞાનપૂર્વક શુદ્ધાત્મતત્ત્વની સન્મુખતાનો અભ્યાસ કરતાં કરતાં ચૈતન્યતત્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે. જ્યાં જ્ઞાયક તરફ પરિણતિ ઢળી રહી હોય છે, ત્યાં કયો વિકલ્પ છેલ્લો હોય (અર્થાત્ છેલ્લે અમુક જ વિકલ્પ હોય) એવો 'વિકલ્પ' સંબંધી કોઈ નિયમ નથી. જ્ઞાયકધારાની ઉગ્રતા-તીક્ષ્ણતા થાય ત્યાં 'વિકલ્પ કયો?' તેનો સંબંધ નથી.

ભેદજ્ઞાનની ઉગ્રતા, તેની લગની, તેની જ તીવ્રતા હોય; શબ્દથી વર્ણન ન થઈ શકે. અભ્યાસ કરે, ઊંડાણમાં જાય, તેના તળમાં જઈને ઓળખે, તળમાં જઈને ઠરે તો પ્રાપ્ત થાય-જ્ઞાયક પ્રગટ થાય. ૪૨૯.

પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે કે 'પ્રથમ આત્માનુભવ થતાં પહેલાં, છેલ્લો વિકલ્પ કેવો હોય?' પહેલો આત્માનો અનુભવ. આત્માનો અનુભવ તો સાધકદશામાં પછી વારંવાર થાય છે. પરિણતિ નિરંતર રહે છે. જ્ઞાતાધારા જેને કહે છે. પણ નિર્વિકલ્પ શુદ્ધોપયોગની દશા પણ અનેક વાર આવે છે. પણ અનેક વાર આવે છે એ વાત નથી. અહીંયાં તો મુમુક્ષુજીવને જે વિકલ્પમાં ઊભો છે એને એક એવો વિચાર છે કે જ્યારે સ્વાનુભવ થાય છે પહેલોવહેલો. પ્રથમ એટલે પહેલોવહેલો અને એ પહેલા એને છેલ્લો વિચાર હોય છે. કારણ કે અનુભવ છે એ નિર્વિકલ્પ છે. અને એ પહેલાના ક્ષણની દશા છે એ સવિકલ્પ છે. તો એમાં વિકલ્પનો કયો પ્રકાર હોય છે? કેવો એનો વિકલ્પ હોય છે? આ પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે.

'ઉત્તર :- છેલ્લા વિકલ્પનો કોઈ નિયમ નથી.' કોઈ નિયમ નથી એમ કહીને એમ નથી કહેવું કે વેપાર-ધંધાનો વિકલ્પ હોય અને અનુભવમાં આવી જાય. એક વાત સાફ છે કે કોઈ અશુદ્ધ ઉપયોગમાંથી તરત જ શુદ્ધોપયોગમાં કોઈ આવે એવું તો જ્ઞાનીને પણ બનતું નથી. અનાદિના અજ્ઞાનીને માટે સવાલ જ નથી. જ્ઞાનદશામાં

પણ જેને જ્ઞાતાધારા વર્તતી હોય અને જેને શુભાશુભ ઉપયોગ બંને થતાં હોય, ગૃહસ્થ અવસ્થામાં તો અશુભ ઉપયોગ છે, તોપણ એને શુદ્ધોપયોગ પહેલા નિયમથી શુભોપયોગ હોય છે. અશુભ ઉપયોગ હોતો નથી.

એટલે અહીંયાં એમ કહ્યું કે ‘છેલ્લા વિકલ્પનો કોઈ નિયમ નથી.’ તોપણ એ અપેક્ષિત વાત છે કે આ નિયમ તો છે જ કે અશુભ વિકલ્પ હોય અને જીવને શુદ્ધોપયોગ પ્રગટે છેલ્લો વિકલ્પ અશુભનો હોય અને શુદ્ધોપયોગ પ્રગટે એવું તો કોઈ દિવસ બને નહિ. એ મર્યાદા સમજવી. ‘કોઈ નિયમ નથી.’ એમાં કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્ઞાયક છું એવો વિકલ્પ હોય કે અપરિણામી છું એવો વિકલ્પ હોય કે ધ્રુવ છું એવો વિકલ્પ હોય, કે પૂર્ણ છું એવો વિકલ્પ છે, આનંદસ્વરૂપ છું એવો વિકલ્પ હોય. કેવો વિકલ્પ હોય? તો કહે છે, એવો કોઈ નિયમ નથી કે આવો વિકલ્પ હોય. આવો વિકલ્પ હોય એવો કોઈ નિયમ નથી.

અશુભ ઉપયોગનો વિકલ્પ તો ન હોય પણ શુદ્ધોપયોગમાં પણ એને વ્યવહારનયના વિષયભૂત જે દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર એનો પણ વિકલ્પ ન હોય. એને હોય પોતાના શુદ્ધાત્માનો વિકલ્પ. શુદ્ધાત્મામાં પણ નિશ્ચયનયના વિષયભૂત સ્વરૂપનો વિકલ્પ હોય પણ બીજા વ્યવહારનયનો વિકલ્પ એને ન હોય. આમ આટલા નિયમ તો સમજી જ લેવા.

હવે જે શુદ્ધનયના વિષયભૂત આત્માનો વિકલ્પ છે એમાં પણ અનેક પ્રકારના વિકલ્પ છે. એટલી મર્યાદામાં આ વાત છે કે આ વિકલ્પ હોય એવી વાત નથી. પણ કોઈ નિયમ નથી એનો અર્થ કે વ્યવહારનયના વિષયના વિકલ્પો હોય, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રના વિકલ્પ હોય કે કુટુંબ-પરિવાર કે વેપાર-ઘંઘાના કે દુનિયાદારીના રાજ-કાજના વિકલ્પ હોય એ વાત તો અહીંયાં કોઈ લાગુ પડતી નથી. એમ સમજી લેવું. ‘કોઈ નિયમ નથી.’ એમાં આટલી મર્યાદા સમજીને વાત છે.

‘છેલ્લા વિકલ્પનો કોઈ નિયમ નથી. ભેદજ્ઞાનપૂર્વક શુદ્ધાત્મતત્ત્વની સન્મુખતાનો અભ્યાસ કરતાં કરતાં...’ જુઓ! છેલ્લે શું ચાલે છે? કે ભેદજ્ઞાન ચાલે છે. મુમુક્ષુજીવને શુદ્ધાત્માનો પ્રથમ અનુભવ થાય એ પહેલા નિયમબદ્ધ કોઈ પ્રક્રિયા હોય પરિણામમાં તો તે ભેદજ્ઞાનની પ્રક્રિયા છે. એટલે ભેદજ્ઞાનપૂર્વક (કહ્યું). જુઓ! એક એક શબ્દની અંદર જે સ્થિતિમાંથી પોતે પસાર થયા છે એનું સ્પષ્ટ વર્ણન છે ચોખ્ખેચોખ્ખું. કે ‘ભેદજ્ઞાનપૂર્વક શુદ્ધાત્મતત્ત્વની સન્મુખતાનો અભ્યાસ કરતાં કરતાં...’ એટલે આત્માની સન્મુખ થવાનો પ્રયત્ન કરતાં કરતાં. એમ. ‘ચૈતન્યતત્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે.’ વિકલ્પ કરતાં કરતાં ચૈતન્યતત્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે એ જવાબ ન આપ્યો. વિકલ્પ

હોય છે ખરો. જ્યાં સુધી નિર્વિકલ્પદશા ન ઉત્પન્ન થાય ત્યાં સુધી નિયમથી વિકલ્પદશા જ હોય. કેમકે મનવાળો સંજ્ઞી જીવ છે એને મનમાં વિકલ્પ જ થવાના. તો એ વિકલ્પનો વિષય શું છે કે એક તો ભેદજ્ઞાનની પ્રવૃત્તિ છે. પછી અમુક જ આત્માનો આવો જ વિકલ્પ હોય એવો કોઈ નિયમ નથી. પણ તું વિકલ્પ આવો હોય એમ શું કરવા પ્રશ્ન કરે છો? ઉત્તર એમ કહે છે.

પુરુષાર્થનો પ્રશ્ન તારો હોવો જોઈએ. કેમ? કે સ્વાનુભવની પ્રાપ્તિમાં વિકલ્પનું પ્રાધાન્ય નથી, વિકલ્પની મુખ્યતા નથી. પણ સ્વાનુભવની પ્રાપ્તિમાં પુરુષાર્થની પ્રધાનતા છે, પુરુષાર્થની મુખ્યતા છે. પુરુષાર્થથી પમાય છે, વિકલ્પથી પમાતું નથી. હોય છે બેય. નિર્વિકલ્પ થયા પહેલા વિકલ્પ પણ હોય છે અને પુરુષાર્થ પણ હોય છે. હવે બેય છે તો બેયથી પામે છે કે એકથી પામે છે? તો કહે છે, એકથી પામે છે. બેયથી પામતો નથી. એટલે પુરુષાર્થથી પામે છે ત્યાં પુરુષાર્થ વૃદ્ધિગત થાય છે અને વિકલ્પથી પામતો નહિ હોવાથી વિકલ્પનો છેદ થાય છે-વિકલ્પનો નાશ થાય છે. જો વિકલ્પથી પણ પામતો હોત તો પુરુષાર્થની જેમ વિકલ્પની પણ વૃદ્ધિ થઈ હોત. પણ વિકલ્પની વૃદ્ધિ થતી નથી. ઊલટાનો સ્થુળ વિકલ્પમાંથી સૂક્ષ્મ વિકલ્પમાં આવે છે. સૂક્ષ્મ અંતરજલ્પનો વિકલ્પ પણ એકદમ મંદ થતો થતો ઉત્પન્ન થતો બંધ થઈ જાય છે. ત્યારે એને નિર્વિકલ્પ દશા કહેવામાં આવે છે. એ વિકલ્પ તો ઘસાતો ઘસાતો નાશ પામ્યો અને પુરુષાર્થ વૃદ્ધિગત થઈ ગયો. એટલે અસ્તિથી જવાબ આપે છે.

‘ભેદજ્ઞાનપૂર્વક શુદ્ધાત્મતત્ત્વની સન્મુખતાનો...’ આત્મા તરફ વળવાનો, સન્મુખ થવાનો અભ્યાસ એટલે વારંવાર કરાતો પ્રયત્ન, વારંવાર કરાતો પુરુષાર્થ. એને અભ્યાસ કહેવામાં આવે છે. જે એ કાર્ય વારંવાર કરાય એને અભ્યાસ કહે છે અથવા એને પ્રેક્ટિસ કહેવામાં આવે છે. અહીંયાં વિકલ્પની વાત નથી, અહીંયાં પ્રેક્ટિસ કરવાની વાત છે. પોતાની સન્મુખ થવાનો, અભિમુખ થવાનો, અંતર્મુખ થવાનો અહીંયાં પ્રયત્ન ચાલે છે.

‘અભ્યાસ કરતાં કરતાં ચૈતન્યતત્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે.’ ચૈતન્યતત્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે એટલે પોતાનું પરિપૂર્ણ ચૈતન્ય સ્વરૂપ પ્રગટ અનુભવગોચર થાય ત્યારે એને પ્રાપ્તિ થઈ એમ કહેવામાં આવે છે. પ્રાપ્તિ કહો કે અનુભવ થયો. એકાર્થ છે. શબ્દો જુદા જુદા છે. એક જ ભાવ છે. પણ સન્મુખ થવું. વિમુખપણું મટી અને સન્મુખપણું થવું. આના પુરુષાર્થમાં ભેદજ્ઞાનની ચોક્કસ પ્રક્રિયા એ ભેદજ્ઞાનની જ કારણભૂત છે. એ સિવાય બીજી કોઈ પ્રકારની પરિણમન ક્રિયા કારણભૂત નથી. એમાં મુખ્ય કોઈનો કાર્ય કરવાનો ભાગ હોય, મુખ્ય ભાગે કોણ કામ કરે છે? ..ભાગે કોણ કામ કરે

છે? કે પુરુષાર્થ કામ કરે છે. આના બહુભાગમાં પુરુષાર્થ કામ કરે છે. પુરુષાર્થપૂર્વક ભેદજ્ઞાન ચાલે છે. અથવા ભેદજ્ઞાન તો ભેદજ્ઞાન છે પણ એમાં જેટલો પુરુષાર્થ વધે છે તેટલું કારણ આપ્યું જીવે પોતે, એટલું કાર્ય પ્રાપ્ત કરે જીવ પોતે. બસ.

‘ભેદજ્ઞાનપૂર્વક...’ એટલે રાગાદિ વિકલ્પ પર અને રાગાદિ વિકલ્પ તે હું નહિ, એમાં મારું અસ્તિત્વ નહિ. જ્ઞાનને જ્ઞાનલક્ષણથી, જ્ઞાન ચિહ્નથી, જ્ઞાન અંશથી જ્ઞાની અંશી એવો હું આત્મા-એમ સ્વભાવનું ગ્રહણ કરવાનો જે પુરુષાર્થ, જોર એ પ્રકારનું જે ભેદજ્ઞાન છે એ ભેદજ્ઞાનથી ચૈતન્યતત્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે.

‘જ્યાં જ્ઞાયક તરફ પરિણતિ ઢળી રહી હોય છે, ત્યાં ક્યો વિકલ્પ છેલ્લો હોય (અર્થાત્ છેલ્લે અમુક જ વિકલ્પ હોય)...’ જ્ઞાયક .. જે વિકલ્પ છે એ હોય કે ધ્રુવનો વિકલ્પ હોય કે અપરિણામીનો વિકલ્પ હોય. ‘એવો ‘વિકલ્પ’સંબંધી કોઈ નિયમ નથી.’ બીજી વાત તો ચર્ચા ન કરવાનો પણ પ્રશ્ન નથી કે વ્યવહારનયનો વિકલ્પ હોય કે નહિ? વ્યવહારનયના કોઈ વિષયનો વિકલ્પ હોય કે નહિ? કે જગતના કોઈ કાર્યનો વિકલ્પ હોય કે ન હોય? એ તો પ્રશ્ન જ ચર્ચા કરવાનો રહેતો નથી. પણ આત્માના અનુભવકાળે આત્મા સંબંધિત વિકલ્પ હોય તો ક્યો વિકલ્પ હોય? કે એનો કોઈ નિયમ નથી.

જો એનો નિયમ હોત તો વિકલ્પ કરનારને એમ છે કે હું વિકલ્પમાં ઊભો છું તો એ જ વિકલ્પ કરું, બીજો વિકલ્પ જ મારે નથી કરવો પછી. એનું વજન વિકલ્પ ઉપર છે કે મને જ્ઞાની એમ બતાવી દે કે તું આવો વિકલ્પ કરતાં કરતાં પામી જવાય છે તો હવે મારે એ જ વિકલ્પ કરવો. બીજો વિકલ્પ મારે કરવો નહિ. અરે..! ભાઈ! વિકલ્પ કરતાં કરતાં તો પમાતું નથી. જો પમાય છે તો વિકલ્પને છોડતા પમાય છે, કરતાં પમાતું નથી. આ સીધી વાત છે.

પ્રશ્ન એટલો થવા યોગ્ય છે કે ભલે વિકલ્પ કરતાં કરતાં ન પમાતુ હોય અને વિકલ્પને છોડતા પમાતુ હોય પણ છેલ્લો ક્યો વિકલ્પ હોય છે કે જે છેલ્લો વિકલ્પ હોય ને છૂટી જાય ને પામે. તો કહે છે, આ ફલાણો વિકલ્પ હોય એવો કોઈ નિયમ નથી. એમ સ્પષ્ટ કરી દીધું છે.

‘જ્યાં જ્ઞાયક...’ જ્ઞાયક કહો, આત્મા કહો, પોતાનુ સ્વરૂપ કહો, સ્વસ્વરૂપ કહો. એના ‘તરફ પરિણતિ ઢળી રહી હોય...’ જોયું! ફેરફાર છે ઈ આ છે. ફલાણો વિકલ્પ, ઢીકણો વિકલ્પ એ વાત છોડી દે વિચારવાની. એ ઉપર ધ્યાન દેમાં તું. તારું ધ્યાન વિકલ્પ ઉપર છે? છોડી દે એ. જ્ઞાયક તરફ પરિણતિ ઢળી રહી હોય તો આગળ વધીને અનુભવ થાય. જો જ્ઞાયક તરફ પરિણતિ ન ઢળી રહી હોય તો એને અનુભવ

થવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. એટલે જ્યારે ભેજ્ઞાનપૂર્વક સ્વભાવપ્રત્યયી પુરુષાર્થ ચાલતો હોય ત્યારે એ જીવને ખ્યાલમાં આવે છે કે મને હવે સ્વભાવની નજીકતા, સમીપતા, નિકટતા થઈ રહી છે. જે જીવ અનુભવની નિકટ વર્તી રહ્યો છે એના પરિણામને જ્ઞાયક તરફ ઢળતી પરિણતિ કહેવામાં આવે છે. જ્ઞાયક તરફ એ ઢળતી પરિણતિ છે એમ કહેવામાં આવે છે. અને એ ઢળતી પરિણતિમાં ઉગ્રતા અને તીક્ષ્ણતા થતાં 'જ્ઞાયકધારાની ઉગ્રતા-તીક્ષ્ણતા થાય ત્યાં વિકલ્પ ક્યો? તેનો સંબંધ નથી.' આ જ વિકલ્પ હોય એવો કોઈ સંબંધ એને નથી.

એટલે કે આત્મા તરફના જે પરિણામ ગતિમાન થાય છે-પુરુષાર્થના, જ્ઞાનના બે મુખ્ય છે આની અંદર. પ્રથમ અનુભવ પહેલા શ્રદ્ધાન તો અવળું છે, સવળું નથી. પણ એ દર્શનમોહ અત્યંત મંદ થાય છે. એ ગ્રંથિ છૂટવાની તૈયારીમાં હોય એવી ઢીલી થઈ જાય છે. એ મિથ્યાત્વની મિથ્યાત્વરૂપ પરિસ્થિતિ છે. એટલે ત્યાં એનું એટલું કાર્ય નથી. પણ જ્ઞાન અને પુરુષાર્થનું મુખ્ય કામ છે ત્યાં જ્ઞાન અને પુરુષાર્થમાં વિકલ્પ છે એ ચારિત્રનો પર્યાય છે. તો કહે છે, એને એકબાજુ મૂક તું. અહીંયાં ચારિત્ર હજી કામ કરતું નથી. શ્રદ્ધા પણ સવળી નથી થઈ? ચારિત્રમાં વિકલ્પ ચાલે છે. જ્ઞાન અને પુરુષાર્થ છે એ જે પ્રકારે સ્વરૂપપ્રત્યયી કામ કરી રહ્યું છે એ પ્રકારને સ્વરૂપ તરફ ઢળતી પરિણતિ કહેવામાં આવે છે. એનું નામ પાડ્યું અહીંયાં કે સ્વરૂપ તરફ ઢળતી પરિણતિ હોય છે.

જ્યાં સ્વરૂપ ઢળતી પરિણતિ છે ત્યાં આ વિકલ્પ હોય, આવો વિકલ્પ હોય એ વાત કાંઈ સમજવાની જરૂર નથી, એને પકડવાની જરૂર નથી, એના ઉપર ધ્યાન દેવાની જરૂર નથી. એનું લક્ષ કરવાની જરૂર નથી. એટલે વિકલ્પને પકડીને પુરુષાર્થ કરનારા એમ કરે છે કે આવો વિકલ્પ કરું, હું આવો વિકલ્પ કરું, હું આવો વિકલ્પ કરું. એમ એને થયા કરે છે. એ પ્રકાર એમાં છે નહિ.

જ્ઞાનથી સ્વરૂપને લક્ષમાં લઈને. એમ. જ્ઞાનમાં સ્વરૂપ લક્ષમાં રાખીને પુરુષાર્થની તીક્ષ્ણતા અને ઉગ્રતા થાય, સ્વરૂપલક્ષી જ્ઞાનમાં પુરુષાર્થની ઉગ્રતા અને તીક્ષ્ણતા થાય, ત્યાં એને અનુભવ થાય. ત્યાં વિકલ્પની સાથે એને સંબંધ રહેતો નથી. કેમકે વિકલ્પ તો ચારિત્રગુણની વિપરીત પર્યાય છે. વિકલ્પ છે એ રાગનો પર્યાય છે. એને રાગની સાથે કાંઈ સંબંધ છે નહિ કે આ રાગ કરતાં કરતાં, આવો રાગ કરતાં કરતાં વીતરાગ થવાય. કેમકે સ્વાનુભવ તો વીતરાગી પરિણામ છે. તો કહે, કેવો રાગ કરતાં કરતાં વીતરાગી થવાય એ પ્રશ્ન નથી. વીતરાગી સ્વભાવની ઉગ્રતા પુરુષાર્થમાં થાય તો વીતરાગી સ્વભાવ સ્વાનુભવગોચર થાય. જ્યારે સ્વાનુભવગોચર થાય પ્રથમ ત્યારે એનો અનાદિનું

મિથ્યાશ્રદ્ધાન એકદમ પલટો મારીને સીધું સમ્યક્ શ્રદ્ધાન થાય. અને ચારિત્રગુણમાં વિકલ્પનો વિપર્યાસ બંધ થઈને નિર્વિકાર, નિર્વિકલ્પ શુદ્ધ ઉપયોગરૂપ સ્વરૂપ સ્થિરતાની ચારિત્રની દશા પ્રગટ થાય. એને સ્વરૂપાચરણચારિત્ર પ્રથમમાં પ્રથમ થયું એમ કહેવામાં આવે છે. એનું નામ છે સ્વરૂપાચરણ ચારિત્ર. સ્વરૂપનું આચરણ કર્યું. સ્વરૂપમાં સ્થિર થયો.

મુમુક્ષુ :- વિકલ્પ પોતે જ પરદ્રવ્ય છે એમાં એને .. ક્યાં આવ્યું?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પ્રશ્ન ઉઠ્યો છે. પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો પ્રશ્ન ઉઠાવનારે કે એમાં વિકલ્પ કયો છેલ્લો હોય છે? કેમકે એને એમ કહ્યું છેલ્લો વિકલ્પ મટીને નિર્વિકલ્પ થાય છે તો છેલ્લા વિકલ્પ સાથે કાંઈ સંબંધ ખરો કે નહિ? વિકલ્પ સાથે સંબંધ નથી. કેમકે વિકલ્પ જે ચાલુ... ચાલુ... ચાલુ... ચાલુ... ચાલુ... રહેવાપણું છે એ વિકલ્પનું નથી. વિકલ્પનું બંધ થવાપણું થાય છે. તો ચાલું શું રહે છે? કે સ્વરૂપસન્મુખ થયેલું જ્ઞાન અને સ્વરૂપસન્મુખ થયેલો પુરુષાર્થ આ બે ચાલુ રહે છે અને એ વૃદ્ધિગત થઈને નિર્વિકલ્પ અનુભવની દશામાં પરિણમે છે. ... જે ... ચર્યા ચાલી છે એની ચર્યા બહુ સારી ચાલેલી છે.

‘ભેદજ્ઞાનની ઉગ્રતા, તેની લગની, તેની જ તીવ્રતા હોય; શબ્દથી વર્ણન ન થઈ શકે.’ શું કહે છે? એનું શબ્દથી શું વર્ણન કરવું? જગતમાં ઘણા એવા બનાવો છે, એવા અનુભવ છે કે જેનું વર્ણન થતું નથી. આ વેદનાનું શું વર્ણન કરે? કોઈ માણસને બહુ વેદના થાય છે. શરીરમાં બહુ પીડા થાય છે. તો એમ કહે કે મારો જીવ ઊંડો ઊતરી જાય છે. બહુ વેદના થાય ત્યારે મારો જીવ તો ઊંડો ઊતરી જાય છે. હવે ક્યાં ઊંડો ઊતરતો હશે? અથવા કોઈ માણસ તીવ્ર વેદનાને વશ સાન-ભાન ગુમાવીને બેભાન થઈ જાય છે. ભાનમાં આવે ત્યારે એને પૂછો કે તમે બેભાન કેવી રીતે થયા? શું કહેશે ઈ? વર્ણન કરી દ્યો. તમને બહુ પીડા હતી? તો કહે બહુ પીડા હતી. કેટલી બધી પીડા હતી? તો કહે, અસહ્ય પીડા હતી. શું કહેશે? અસહ્ય પીડાને બતાવો જોઈ? શું બતાવે? એ તો વેદનાનો વિષય છે. જે વિષય વેદનનો છે એ વિષય કથનમાં આવતો નથી એમ કહેવું છે.

અહીંયાં પણ વેદનનો વિષય છે. ભેદજ્ઞાનની ઉગ્રતામાં જ્ઞાન જ્ઞાનને વેદવાને માટે ઉગ્ર થાય છે. જ્ઞાન જ્ઞાનને વેદવા માટે પ્રયત્નવંત થાય છે. જ્ઞાનનો એ જ્ઞાન સાથેનો પુરુષાર્થ છે. એને કથનમાં શું કહેવું? કે ભેદજ્ઞાનની ઉગ્રતા, જ્ઞાનની ઉગ્રતા. બીજું શું કહે? જેમ અસહ્ય વેદના. એમ ભેદજ્ઞાનની ઉગ્રતા. બીજું એનું શું વર્ણન થઈ શકે? શબ્દથી એનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાન ને પુરુષાર્થ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમ તો (કહ્યું), ભેદજ્ઞાન કર. ભેદજ્ઞાનની પ્રેક્ષિતમાં તું આવ. પછી તને આ વિષય ઉપર ખ્યાલ આવશે. જેટલા જેટલા શબ્દપ્રયોગ થાય છે એ શબ્દનો ભાવ ભાસશે તને કે આ શું કહેવા માગે છે આની પાછળ? નહિતર શબ્દ તો શબ્દ ખોખા છે. એ તો ભાવને પકડાવા માટેનો ચીપિયો છે. જો પકડી શકે તો. ન પકડી શકે તો એનો કાંઈ અર્થ નથી. તુંબડીમાં કાંકરા હોય એ ખખડે અને અવાજ થાય એવો આ અવાજ થાય છે. બીજું કાંઈ લાગે નહિ.

‘ભેદજ્ઞાનની ઉગ્રતા, તેની લગની, તેની જ તીવ્રતા હોય; શબ્દથી વર્ણન ન થઈ શકે.’ એ બધા ભાવો એવા છે એ અનુભવના ભાવો છે એનું વર્ણન થાય નહિ. ‘અભ્યાસ કરે,...’ પુરુષાર્થ કરે. અભ્યાસ કરે એટલે પ્રયત્ન કરે. વારંવાર પ્રયત્ન કરે, સતત પ્રયત્ન કરે અને ઊંડાણમાં જાય. પ્રયત્ન કરીને ક્યાં જાય? કે ઊંડાણમાં જાય. ઓલાને કહ્યું, ઉપયોગ ઊંડો ઊંડો ઊતરે. પણ શું ઊંડો ઊંડો? ઊંડો ઊંડો એટલે ક્યાં ઊંડો ઊંડો? એ ઉપયોગ ઘેરાતો જાય, ઘેરાતો જાય પછી એને શું થાય એ ખબર પડે નહિ. એમ અહીંયા અભ્યાસ કરે અને જ્ઞાનના વેદનમાં ઉપયોગને તીવ્રતાથી લઈ જાય ત્યારે એને વિકલ્પ છૂટી જાય ત્યારે શું થાય એ કાંઈ વાણીનો વિષય છે નહિ. પેલાપણે વેદના થઈ અને કોઈ બેશુદ્ધ થાય તો એમાં જ્ઞાનની જાગૃતિ છૂટી જાય છે. અને અહીંયાં સ્વરૂપના વેદનમાં આવે તો જ્ઞાન અત્યંત જાગૃત થાય છે. આટલો ઊલટો સુલટો ફેર છે. કેમકે એ જડાશ્રિત પરિણામ જડ જેવું થાય છે. આ ચૈતન્યાશ્રિત પરિણામ વિશેષ ચૈતન્યમય થાય છે. ચૈતન્યની તીવ્રતા, ચૈતન્યનું તેજ એની અંદર પ્રગટે છે. ખરેખર તો એની અંદર ચૈતન્યનું તેજ પ્રગટે છે. ઓલું ચૈતન્યનું તેજ બંધ થાય છે, આ પ્રગટ થાય છે. આટલો ફેર છે.

‘તેની જ તીવ્રતા હોય; શબ્દથી વર્ણન ન થઈ શકે. અભ્યાસ કરે, ઊંડાણમાં જાય, તેના તળમાં જઈને ઓળખે,...’ તળિયું-તળિયું પકડીને ઓળખે. તળ એટલે સ્વભાવ. સ્વભાવને પકડીને ઓળખે. જ્ઞાનલક્ષણમાં-જ્ઞાનના ઉપયોગમાં જ્ઞાનનો સ્વભાવ શું છે? જ્ઞ સ્વભાવ શું છે? એમ એના તળમાં જઈને ઓળખે. એનું તળ પકડે, સ્વભાવ પકડે. અને ‘તળમાં જઈને ઠરે.’ ઓળખે અને ઠરે બેય વાત લીધી છે. પહેલા ઓળખે. ઓળખ્યા વિના ઠરે કેવી રીતે? જેની ઓળખ ન હોય, જેની ખબર ન હોય, જેને જાણતો ન હોય તો ક્યાં ઠરવું એ વાત રહેતી નથી. આ ધ્યાનના પ્રયોગ શીખે છે ને લોકો? પણ ધ્યાન એટલે એકાગ્ર થવું. હવે કોનામાં એકાગ્ર થવું છે એની ખબર નથી. કોનામાં એકાગ્ર થવું એની ખબર નથી. ક્યા તત્ત્વમાં એકાગ્ર

થવું એ તત્ત્વની ઓળખાણ નથી. નાસ્તિથી સમજાવે એને કે આ બધું જોવાનું બંધ કરી દેવાનું છે. જ્યારે પરમ તત્ત્વને જ્યારે અનુભવ કરવાનો છે ત્યારે આ બધું જોવાનું બંધ કરી દેવાનું છે. બહારનું કાંઈ જોવાનું નથી. પણ એ કેવી રીતે બંધ કરી દે? જ્ઞાનની અંદર બીજા પદાર્થોનું પ્રતિબંધ પડે એને બંધ કેવી રીતે કરવું? એ તો જ્ઞાનવિશેષ છે. જે જ્ઞાનમાં અન્ય જીવોની આકૃતિ, જ્ઞાનાકારો જેમાં ઊભા થાય છે, જ્ઞેયાકારો જેવા જેમાં જ્ઞાનાકારો ઉત્પન્ન થાય છે એને કેવી રીતે બંધ કરવા? એની વિધિ શું? એની પ્રક્રિયા શું?

નિર્વિકલ્પ સામાન્ય જે જ્ઞાનસ્વભાવ છે એમાં હુંપણાના, મુખ્યપણાના જોરથી એમાં એકાકાર દશા થાય ત્યારે ઓલી દશા બંધ થાય. એ સિવાય જ્ઞેયાકારો મટવાનો કોઈ જગતમાં ઉપાય નથી. આ જ્ઞેયાકારો મટાડવા છે એવો વિકલ્પ પણ જ્ઞેયાકારને ઊભો કરે છે. એ વિકલ્પ અનુસાર જ્ઞાનાકાર ઊભો થયો. એ વિકલ્પથી કાંઈ જ્ઞાનની અંદર જે ભેદો ઉત્પન્ન થાય છે એ મટવાના નથી.

એટલે જે અભ્યાસ કરવો છે એ નિર્વિકલ્પ આત્મતત્ત્વને લક્ષમાં લઈને એની મુખ્યતા કરવાનો, એમાં તીવ્રતા કરવાનો અને એમાં રહેલું જે અગાધ સામર્થ્ય એના ઊંડાણમાં જવાનો, એના તળમાં જવાનો, ઓળખીને, જાણીને ઠરવાનો એ પ્રયત્ન છે. જો એ પ્રકારનો પ્રયત્ન કરે તો પ્રાપ્ત થાય. પ્રાપ્ત થાય એનો અર્થ કે જ્ઞાયક પ્રગટ થાય. પ્રાપ્ત થાય એનો અર્થ કે પ્રગટપણે પરિપૂર્ણ પરમાત્મતત્ત્વ છે એ અનુભવગોચર થાય છે. જ્ઞાનમાં પ્રગટ જણાય છે ત્યારે તે જ્ઞાયક પ્રગટ્યો એમ કહેવામાં આવે છે. જ્ઞાયક તો પ્રગટેલો જ છે. એને નવો પ્રગટાવવાનો પ્રશ્ન છે નહિ. એ તો અનાદિઅનંત એકરૂપ પ્રગટ-અપ્રગટની અપેક્ષા જેને લાગુ ન પડે એવી સ્થિતિએ સદાય બિરાજમાન છે. જેને પ્રગટપણાના અને અપ્રગટપણાના ભેદ લાગુ ન પડે. જેવો છે એવો છે, એવો સદાય જ છે. એને કોઈ પ્રગટ થવું અને અપ્રગટ થવું એ પ્રશ્ન નથી. પણ પર્યાયમાં પ્રગટ જણાય ત્યારે પ્રગટ થયો એમ કહેવામાં આવે છે. એ કથન પદ્ધતિ છે. (વિશેષ લઈશું...)

તા. ૧૦-૦૯-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૩૦,૪૩૧
પ્રવચન નં. ૩૪૩

પ્રશ્ન : નિર્વિકલ્પ દશા થતાં વેદન શાનું હોય? દ્રવ્યનું કે પર્યાયનું?
ઉત્તર : દષ્ટિ તો ધ્રુવસ્વભાવની જ હોય છે; વેદાય છે આનંદાદિ પર્યાય.
સ્વભાવે દ્રવ્ય તે અનાદિ-અનંત છે જે ફરતું નથી, બદલતું નથી. તેના ઉપર દષ્ટિ કરવાથી, તેનું ધ્યાન કરવાથી, પોતાની વિભૂતિનો પ્રગટ અનુભવ થાય છે. ૪૩૦.

‘બહેનશ્રીના વચનામૃત’ ૪૩૦. પાનું-૧૭૨. સ્વાનુભવ કાળમાં વેદન શેનું હોય એ પ્રશ્ન છે.

પ્રશ્ન છે ‘નિર્વિકલ્પ દશા થતાં વેદન શાનું હોય?’ એટલે કે ‘દ્રવ્યનું કે પર્યાયનું?’ આ પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે. નિર્વિકલ્પ સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાનનો શુદ્ધોપયોગનો કાળ છે. એ વખતે સ્વસંવેદન અને અતીન્દ્રિય આનંદનું વેદન ઉત્પન્ન થાય છે. કથનની અંદર મુખ્યપણે એમ કહેવાય છે કે શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપનો અનુભવ થયો. નિજ પરમાત્મસ્વરૂપનો અનુભવ થયો. અનુભવ એટલે વેદન. તો અહીંયાં પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે કે શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપનું વેદન થયું? કે પછી પર્યાયનું વેદન થયું? આવો પ્રશ્ન છે.

એનો ઉત્તર આપે છે કે, ‘દષ્ટિ તો ધ્રુવસ્વભાવની જ હોય છે; વેદાય છે આનંદાદિ પર્યાય.’ પ્રશ્નનો સીધો ઉત્તર ટુ ઘ પોઈન્ટ તો એટલો જ છે અહીંયાં કે આનંદાદિ પર્યાય વેદાય છે એટલે આનંદાદિ પર્યાયનું વેદન થાય છે. પણ એટલો જ માત્ર ઉત્તર નહિ આપતા, થોડી વિશેષ વાત કરવા પાછળ એનું પ્રયોજન છે. એટલું જ નહિ, પર્યાયનું વેદન હોય છે એટલું કહીને પછી દષ્ટિ ધ્રુવ સ્વભાવની હોય છે એમ નહિ કહેવાના બદલે પહેલા એમ કહ્યું કે ‘દષ્ટિ તો ધ્રુવસ્વભાવની જ હોય છે; વેદાય છે આનંદાદિ પર્યાય.’

મુમુક્ષુ :- આધાર ધ્રુવ સ્વભાવનો છે અને પર્યાયમાં..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પર્યાયમાં આનંદાદિ પર્યાયનું વેદન હોવા છતાં પણ મુખ્યતા એની નથી એમ કહેવું છે. જે મુખ્ય વાત છે એ પહેલા બતાવે છે. મુખ્ય વાત

તો એ છે કે પોતાનો જે ધ્રુવ સ્વભાવ (છે) એ ધ્રુવ સ્વભાવનું અવલંબન છે, ધ્રુવ સ્વભાવમાં દષ્ટિ છે એટલે ધ્રુવ સ્વભાવમાં પોતાના અસ્તિત્વને, જે ત્રિકાળ અસ્તિત્વ સ્વભાવ છે એને ગ્રહણ કરે છે શ્રદ્ધા-દષ્ટિ. અને એ વખતે આનંદાદિ, આદિમાં સ્વસંવેદનજ્ઞાન પ્રધાન અનંત ગુણના સિદ્ધ પરિણમનનું વેદન થાય છે.

મુમુક્ષુ :- મુખ્યતા...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- મુખ્યતા દ્રવ્યની છે. દષ્ટિ દ્રવ્યની છે, મુખ્યતા દ્રવ્યની છે, આધાર દ્રવ્યનો છે, અવલંબનભૂત વિષય સ્વદ્રવ્ય છે. એ વાત આગળ કરીને પાછળ એમ કહે છે વેદાય છે આનંદાદિ પર્યાય.

અધ્યાત્મ અને દ્રવ્યાનુયોગ બંનેના સંતુલનથી ... સ્પષ્ટીકરણ છે. અધ્યાત્મ છે ધ્રુવ સ્વભાવની દષ્ટિનું. દ્રવ્યાનુયોગથી જોવામાં આવે તો વેદન છે આનંદાદિ પર્યાયનું. અધ્યાત્મભાષાએ એવું કથન આવી શકે ખરું, કહી શકાય ખરું, કહેવું નિર્દોષ છે કે પોતાના શુદ્ધાત્માનું વેદન કર્યું, પોતાના શુદ્ધાત્માનો અનુભવ કર્યો. એમ કહેવાય છે. શું કહેવાય છે? કે અનાદિથી પોતાના આત્માનો અનુભવ નહોતો કર્યો, નિર્વિકલ્પ થતા પોતાના સ્વાનુભવ એટલે સ્વ .. આત્માનો અનુભવ થયો એમ કહેવામાં આવે છે. ત્યારે શુદ્ધાત્માનો અનુભવ થયો એવી વાત અધ્યાત્મના પ્રકરણની અંદર જોરશોરથી આવે છે. ત્યારે પ્રશ્ન કરનારે દ્રવ્યાનુયોગના દષ્ટિકોણને પ્રધાન કરીને પ્રશ્ન કર્યો છે. પ્રશ્નકારનો અંગલ છે દ્રવ્યાનુયોગ. આમાં અનુભવ થયો, આત્માનો અનુભવ થયો, શુદ્ધાત્માનો અનુભવ થયો, શુદ્ધાત્મા પ્રગટ્યો. ઉપર કહ્યું ને? કે પ્રગટ થાય, જ્ઞાયક પ્રગટ થાય. ૪૨૯માં છેલ્લે (કહ્યું). આવી બધી ભાષા આવે છે તો વાસ્તવમાં શું છે?

જો પદાર્થના બંધારણને વસ્તુવ્યવસ્થાને વિચારવામાં આવે તો વેદન તો પર્યાયનું થાય છે. નિગોદથી માંડીને સિદ્ધ પર્યતની સર્વ દશામાં વેદન વેદવાનો, વેદન કરવાનો કહો કે વેદન વેદવાનો કહો કે વેદનને અનુભવવાનો કહો, ધર્મ પર્યાયનો છે. વેદન વેદવાનો ધર્મ, વેદનનો ધર્મ તો પર્યાયની સંજ્ઞામાં, પર્યાયની મર્યાદામાં છે. એથી આગળ ત્રિકાળીમાં વેદનનો ધર્મ નથી. પર્યાયમાં છે અને દ્રવ્યમાં નથી. આમ સ્પષ્ટ વસ્તુ સ્થિતિ છે. તોપણ દષ્ટિ ત્રિકાળી ઉપર હોવાથી અને હુંપણું ત્રિકાળીમાં સ્થાપ્યું હોવાથી અને ત્રિકાળીમાં એ પ્રકારનું અભેદભાવરૂપ પરિણમન હોવાને લીધે તે પરિણમનને વ્યક્ત કરવા માટે એમ કહેવામાં આવે છે કે ત્રિકાળીનો અનુભવ થયો. ત્રિકાળી વેદાયો? કે વેદાય (તો પર્યાય).

... અરિહંત, સિદ્ધ પરમાત્માને પોતાના આનંદાદિ પર્યાયનું વેદન છે. પણ છે પર્યાયનું વેદન. એ વાત સ્પષ્ટ છે. પણ વેદાય છે આનંદાદિ પર્યાય એમ એટલો

ટૂકડો કહેવા માગતા નથી. કહેવું એમને પસંદ પડતું નથી. એટલે બીજી વાત સાથે સાથે અધ્યાત્મની સ્પષ્ટ કરતા જાય છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એક ટૂકડો એમ કહે કે આનંદાદિ પર્યાયનું વેદન છે તો એ વેદન વખતે સર્વાંગ પરિણામન અનુભવરૂપ કેવા ભાવમાં હોય છે એ વાત નથી આવતી. અથવા એક એમાંથી બીજી રીતે અન્યથા સમજાવાનો પણ અવકાશ છે. જ્યારે રહી જાય છે. કેવી રીતે?

સામાન્ય રીતે મિથ્યાદષ્ટિ જીવ પોતાના જ્ઞાનના અનુભવને એવી રીતે જાણે છે, સમજે છે કે જે જે પદાર્થનું અવલંબન લઉં છું તેને હું જાણું છું અને જે પદાર્થનું હું અવલંબન નથી લેતો તેને હું જાણતો નથી. એવો એને અનુભવ છે. કપડાને જાણતા કપડા ઉપર ઉપયોગ જાય છે, લાકડાને જાણતા લાકડા ઉપર ઉપયોગ જાય છે, પુસ્તકને જાણતા પુસ્તક ઉપર ઉપયોગ જાય છે. તો એના અવલંબને એ જાણાય છે અને અવલંબન વગર જાણાતું નથી આ એનો અનુભવ કહે છે.

હવે જો એકલી આનંદાદિ પર્યાય જ અનુભવાય છે અને જાણાય છે એમ કહેવાય તો પર્યાયના અવલંબને ત્યાં પર્યાયનું વેદન નથી એવી એક પરિસ્થિતિ છે. નિર્વિકલ્પ દશામાં આનંદાદિ પર્યાયનું વેદન હોવા છતાં એનું અવલંબન નથી. એ વાત સ્પષ્ટ કરી કે ત્રિકાળી દ્રવ્ય સામાન્યનું અવલંબન લેતા આનંદ ઊપજ્યો છે. અને આનંદ ઊપજ્યો છે છતાં આનંદના અવલંબને આનંદ વેદાતો નથી પણ ત્રિકાળીના અવલંબને આનંદ વેદાય છે. આખી વાત આમ છે. એટલે બે જ લીટીમાં દ્રવ્યાનુયોગ પણ મૂક્યો અને અધ્યાત્મ પણ સ્પષ્ટ કર્યું. અને બંનેમાં જેમ છે એમ વાત રાખીને વસ્તુસ્થિતિ સ્પષ્ટ કરી. ક્યાંય પણ એનું સંતુલન ગુમાવાતું નથી કે તૂટતું નથી.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનમાં ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જ્ઞાનમાં તો બધું જ જાણાય છે. શ્રદ્ધાગુણનું પરિણામન, આનંદનું પરિણામન, ત્રિકાળી બધું જાણાય છે. જ્ઞાન તો દ્રવ્ય-પર્યાય બંનેને યુગપદપણે પોતે શ્રુતપ્રમાણ હોવાથી જાણે છે. ત્યાં શ્રુતપ્રમાણજ્ઞાન છે. પ્રમાણજ્ઞાન છે તે શ્રુતજ્ઞાનનો પ્રકાર છે. મતિ, શ્રુત, અવધિ, મન:પર્યય એ શ્રુતજ્ઞાનનો પ્રકાર છે.

એટલે ભલે ઉત્તર સંક્ષેપમાં છે પણ ઉત્તરમાં વિચિક્ષણતા ઘણી છે. સીધો પ્રશ્ન તો એ છે કે શેનું વેદન છે? દ્રવ્યનું છે કે પર્યાયનું? પર્યાયનું વેદન છે એટલો જવાબ નથી દેતા. દ્રવ્યદષ્ટિપૂર્વક, ધ્રુવ સ્વભાવની દષ્ટિપૂર્વક પર્યાયનું વેદન છે. એ સિવાય આવું વેદન હોઈ શકે નહિ. એમાંથી એક બીજો રહસ્યાર્થ પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે

સ્વાનુભવમાં જ્ઞાન જ્ઞાનને વેદતું હોય તે જ્ઞાનનું સન્મુખપણું છે, સ્વસન્મુખપણું છે, એ જ જ્ઞાનનું અંતર્મુખપણું છે. તેમ છતાં ત્રિકાળી ધ્રુવ સ્વભાવના અવલંબનપૂર્વક એવું અંતર્મુખપણું અથવા સ્વસન્મુખપણું ઉત્પન્ન થાય છે.

વિષય પર્યાયનો હોવા છતાં પર્યાયમાત્રમાં તે મર્યાદિત નથી. એની ઉત્પન્ન થવાની આવી જ કોઈ વિધિ છે, આવી જ કોઈ પ્રક્રિયા છે, આ જ પ્રકાર છે અને બીજા પ્રકારે સ્વસંવેદન અને આત્માનો આનંદ ઊપજતો નથી. એમ પણ એમાંથી સ્પષ્ટ સ્પષ્ટ થાય છે.

ફરીને. એમાંથી એ વિકૃતિમાંથી બચી જવાય છે. એ પ્રકારની વિકૃતિમાંથી બચાય છે કે જેઓ ભેદજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરે છે તેમાં જ્ઞાન તે હું અને રાગાદિ ભાવ તે હું નહિ એવો એક ભાવ સ્વ-પરની વહેંચણીનો ભેદ કરવાનો, જુદા પાડવાનો જે ભાવ છે એમાં જ્ઞાન તે હું એમાં એકલી જ્ઞાનની પર્યાય નથી પણ જ્ઞાનસ્વભાવ તે હું. એમ હુંપણું, જે શ્રદ્ધાનું મુખ્ય વિષયભૂત કાર્ય છે, તે હુંપણું સ્વભાવને આશ્રયે થતાં તે ભેદજ્ઞાનના ઈળસ્વરૂપે સ્વસંવેદન અને આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે. એમ પણ એમાંથી ફલિત થાય છે.

એટલે માત્ર જ્ઞાન અને રાગની વહેંચણી... કેમકે જ્ઞાન અને રાગ જુદા છે. ભેદજ્ઞાનમાં શું વિષય સંક્ષેપમાં આવે છે? કે જ્ઞાન અને રાગ જુદા છે. તો જ્ઞાન અને રાગ જુદા છે એમ ભલે કથનમાં મુખ્યપણે પર્યાયને નિર્દેશ કરાતો હોવા છતાં પ્રયોગમાં આશ્રયભૂત વિષય સ્વભાવનો છે. પર્યાય પૂરતો મર્યાદિત નથી. પર્યાય ઉપરથી દ્રવ્ય ઉપર જવાની વિધિ જે છે એ વિધિનો સંક્ષેપ એવો છે કે જ્ઞાન અને રાગ જુદા છે. જ્ઞાનમાંથી જ્ઞાનસ્વભાવ લેવો છે અને સ્વભાવથી વિભાવમાત્ર જુદો છે એમ લઈ લેવું છે. એટલે દ્રવ્યસ્વભાવની દષ્ટિ અપેક્ષિત ઉત્પન્ન થતો આનંદ વેદનનો વિષય છે અને તે પર્યાય પૂરતો મર્યાદિત છે એ સ્પષ્ટ કર્યું.

‘સ્વભાવે દ્રવ્ય જે અનાદિ-અનંત છે...’ સ્વભાવથી દ્રવ્ય જે અનાદિઅનંત છે. ‘જે ફરતું નથી, બદલતું નથી, તેના ઉપર દષ્ટિ કરવાથી, તેનું ધ્યાન કરવાથી પોતાની વિભૂતિનો પ્રગટ અનુભવ થાય છે.’ હવે અહીંયાં વિભૂતિ એટલે ત્રિકાળી દ્રવ્યનો વૈભવ લેવો છે. એનો અનુભવ થાય છે. કેમકે એનું જે જ્ઞાન નહોતું તે જ્ઞાન થયું. તે પણ કોઈ .. પદાર્થનું જ્ઞાન થાય છે એ પ્રકારે ન થયું પણ સ્વપણે એનું જ્ઞાન થયું. ત્રિકાળી દ્રવ્યનું જ્ઞાન કેવું થયું? સ્વપણે થયું કે હું મૂળમાં આવો છું. મારું મૂળ સ્વરૂપ આવું છે. એમ જ્ઞાન થયું. જ્ઞાન ક્યાં થયું? કે અવસ્થામાં થયું-પર્યાયમાં થયું. વેદન ક્યાં સુધી હોય? કે અવસ્થાની મર્યાદામાં હોય. પણ આવા દ્રવ્યસ્વભાવનું

જ્ઞાન છે એમાં સ્વસંવેદન આદિનું ઊપજવું છે. એના અવલંબને ઊપજવું છે. જ્ઞાનના પર્યાયના અવલંબને જ્ઞાનનું સ્વસંવેદન જ્ઞાનનું કે આનંદનું વેદન થાય એવું બનતું નથી. એટલે એમ કહ્યું કે પોતાની વિભૂતિનો એને પ્રગટ અનુભવ થાય છે. એટલે કે ત્રિકાળીનો અનુભવ થાય છે એવી ભાષા લીધી.

આમ તો જે શુદ્ધ અવસ્થા સર્વ ગુણોની આંશિકપણે પ્રગટ થાય એને પણ વિભૂતિ કહેવામાં આવે છે. કેમકે જેવા ગુણ છે એવો જ ગુણ વૈભવ શુદ્ધ પરિણમનનો પ્રગટ થઈ ગયો છે. એટલે એને પણ વિભૂતિ કહેવાય છે. એટલે એવો અર્થ પણ કરે કે વિભૂતિનો પ્રગટ અનુભવ થયો. એટલે પ્રગટ થયેલો વૈભવ, એનો અનુભવ થયો. તો એ શુદ્ધ પરિણમનની અપેક્ષા લીધી કહેનારે. ત્રિકાળી જે દ્રવ્યમાં રહેલા અનંત ગુણનો વૈભવ, એ રૂપ જે વિભૂતિ એનાથી અનુભવ નહોતો ત્યાં સુધી અજ્ઞાણ હતો એટલે એનું જ્ઞાન થયું ત્યારે આત્માનું જ્ઞાન થયું એમ કહેવામાં આવે છે. એટલે એ વિષય તો સમજવાનો રહ્યો, સમજણની ભૂલ ન થાય એ માટે. સમજણમાં આવી ગયા પછી જ્યારે એનો રસ લેવો છે ત્યારે દ્રવ્યાનુયોગનો જે જ્ઞાણપણાનો વિષય છે એનું પ્રયોજન નથી રહેતું. એ વિષયને .. નથી કરવામાં આવતો.

મુમુક્ષુ :- આખી વસ્તુ જે છે....

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આખી વસ્તુ તો નહિ પણ વિકૃતિ આવવાની સંભાવના ઘણી છે. ભૂલ થવાની સંભાવના ઘણી છે. એટલે ઉત્તરની અંદર એ વિચક્ષણતા છે.

‘ગુરુદેવ’ની ઉપસ્થિતિમાં એક પ્રશ્ન એવો ચાલ્યો હતો. (એક મુમુક્ષુ) હતા એણે આ પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો હતો કે નિર્વિકલ્પ સ્વાનુભવના કાળે પર્યાય જણાય કે દ્રવ્ય જણાય? પ્રશ્ન શું હતો? નિર્વિકલ્પ સ્વાનુભવના કાળે દ્રવ્ય જણાય છે કે પર્યાય જણાય છે? અધ્યાત્મના ત્રિકાળી તરફ ઝોકમાં એમ કહેવાય કે દ્રવ્ય સ્વપણે એવું જણાય છે કે પર્યાય તો પરદ્રવ્યપણાના સ્થાનને પામે છે. અને અહીંયાં દ્રવ્યનો અનુભવ છે એટલે પછી પર્યાય દેખાતી નથી. એવી અધ્યાત્મની અંદર ચર્ચા ચાલી હોય ત્યાં એવી વાત પણ ચાલે. હવે અહીંયાં પ્રશ્ન થોડો નાજુક છે. પ્રશ્ન એમ છે કે પર્યાય જણાય છે કે નથી જણાતી?

‘ગુરુદેવે’ ઉત્તર આપ્યો કે પર્યાય વેદાય છે. શું કહ્યું? પર્યાય વેદાય છે એટલો ઉત્તર આપ્યો. ત્યારે ફરીને પ્રશ્ન કર્યો કે, સાહેબ! મારો પ્રશ્ન એવો છે કે પર્યાય જણાય કે ન જણાય? એટલે પોતાના પ્રશ્નનો ઉત્તર ન મળે ત્યાં સુધી સંતોષ ન થાય. અને ‘ગુરુદેવ’ની પ્રશ્ન પૂછવાની છૂટ હતી, તમે ગમે તેટલું ખેંચો કાંઈ વાંધો નહિ. એટલે વળી પાછો એમ જ જવાબ દીધો કે પર્યાય વેદાય છે. પર્યાય વેદાય

છે એવો જવાબ દીધો. પછી હિંમત ન ચાલે. સાહેબ! હું તો એમ પૂછું છું કે પર્યાય જણાય કે ન જણાય? ત્રીજી વખત પછી હિંમત ન ચાલે. કેમકે એમને ખબર છે. પ્રશ્ન પૂછનારને શું પૂછવું છે એ કાંઈ ખબર નથી એમ તો નથી. છતાં ઈરાદાપૂર્વક આવો જવાબ દે છે. જણાય છે એમ નહિ કહેતા વેદાય છે એમ કહે છે. તો એની પાછળ પોતે જે કહેવા માગે છે એમ જો પેલો પ્રશ્નકાર સમજી ન શકતો હોય તો એણે સમજવાનો પ્રયત્ન કરવો રહ્યો. જો એ પ્રયત્ન ન કરે તો પછી 'ગુરુદેવ' એમ વિચારે કે એને પ્રયત્ન કરવા દ્યો અને એની રીતે એને સમજણ અને ઘડ બેસે તો કામમાં આવશે. બાકી કહેવાથી કાંઈ પતે એવું નથી. એટલે કે એની સમજવાની યોગ્યતા હજી તૈયાર થઈ નથી. એટલે એ રીતે બહુ કુદરતી વિચક્ષણતાથી જિજ્ઞાસામાં જીવ આવી જાય એવી પણ શૈલી હોય છે. કુદરતી, કૃત્રિમતાથી નહિ. કુદરતી જ તે. એને સમજવાની યથાર્થ પદ્ધતિ આવે જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થઈને.

હવે એમ કહેવામાં પણ એ જ આશય છે કે પોતે જાણે છે. પર્યાય જણાય કે ન જણાય? આ પ્રશ્ન છે ને? પોતે કેવી રીતે જાણી રહ્યો છે? કે જે જે પદાર્થને અવલંબે છે તે તે પદાર્થને તે જાણે છે. જો પદાર્થને અવલંબતો નથી તો જાણતો નથી એવો એનો સામાન્ય અનુભવ પોતાને છે. હવે જો પર્યાય જણાય છે એમ કહે તો એને એમ પકડાઈ જાય કે જેવી રીતે પર્યાયનું અવલંબન આવે તો જ પર્યાય જણાય. પર્યાયના અવલંબન વગર પર્યાય કેવી રીતે જણાય? પર્યાયનું અવલંબન નથી. એમ કહેવાને બદલે પર્યાય જણાતી નથી એમ કહી દીધું. વેદાય છે એમ કહી દીધું. વેદાય છે એટલે જણાતી નથી એમ કહી દીધું. પણ જણાતી નથી. વેદાય ને ન જણાય એ કેવી રીતે બને? જે વેદાય એ તો જણાય જ તે. વેદાય ને ન જણાય એમ કેમ બને? પણ એની રીતે જણાતી નથી. અવલંબીને જણાય તે રીતે જણાતી નથી. એમ કહેવું છે માટે એમ કહ્યું કે વેદાય છે. જણાય છે એમ ન કહેતાં વેદાય છે એમ કહ્યું. બહુ વિચક્ષણતા છે.

મુમુક્ષુ :- વેદવામાં અને જાણવામાં ઘણો ફરક છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વેદવામાં અને જાણવામાં એક જ જ્ઞાનનો ધર્મ છે. જાણવું પણ જ્ઞાનનો ધર્મ છે, વેદવું પણ જ્ઞાનનો ધર્મ છે. પણ અહીંયાં સૂક્ષ્મતા છે. અહીંયાં અવલંબન કોનું છે એ વાતને મુખ્ય રાખીને, એ વાતને એમ ને એમ રાખીને અવલંબ્યા વિના પણ એનો અનુભવ થાય છે-વેદાય છે અને વેદાય છે એ રીતે જણાય છે એમ લેવું છે.

જો પર્યાયનું વેદન થાય અને જણાય નહિ એમ લઈએ તો. એક તર્ક છે આ.

તો એને કેવો આનંદ આવે એ ખબર જ ન પડે. કેમકે આનંદ વેદાણો ખરો પણ જણાયો નહિ. કોઈ એમ કહે કે આનંદ વેદાયો ખરો પણ જણાયો નહિ. એમ કહે તો? તો એને ખબર જ ન પડે કે મને આનંદ કેવો આવ્યો હતો. એ પ્રશ્ન નથી. જણાય છે ખરો પણ તારી જાણવાની જે રીત છે તે રીતે જણાતું નથી. એમ કહેવું છે. પણ એને જિજ્ઞાસામાં રાખે. ભાઈ! પર્યાય જણાય કે ન જણાય? તો કહે પર્યાય વેદાય છે. પણ સાહેબ! જણાય કે ન જણાય? તો કહે, વેદાય છે. હવે તારે સમજવું હોય એ સમજ. હું આમ કહું છું. તારે સમજવું હોય તે સમજ.

બીજું, કે જે સ્વાનુભવનો કાળ છે એમાં દ્રવ્ય સામાન્યની મુખ્યતા એટલી છે કે એકાકારપણે પોતાના સ્વદ્રવ્યના અવલંબનમાં સ્વદ્રવ્યનું જ્ઞાન પહેલુંવહેલું ત્યાં પ્રગટ થાય છે એટલે આત્મા જણાય છે, આત્માનું જ્ઞાન થયું, આત્મજ્ઞાન થયું એમ ત્યાં કહેવામાં આવે છે. પર્યાયનું જ્ઞાન થયું એમ કહેવામાં નથી આવતું. પર્યાયનો અનુભવ થયો એમ કહેવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જ્ઞાન તો દ્રવ્ય-પર્યાય બધાનું થાય છે, બેયનું થાય છે. યુગપદ જ્ઞાન છે ને પ્રમાણજ્ઞાન છે એ. પહેલું વહેલું યુગપદજ્ઞાન અહીંયાં પ્રગટે છે સ્વાનુભવના કાળમાં. એકસાથ દોનો કા અનુભવ હોતા હૈ. આવે છે 'દ્રવ્યદષ્ટિપ્રકાશ'ના પહેલા ભાગના પત્રમાં 'એકસાથ દ્રવ્ય પર્યાય દોનો કા અનુભવ હોતા હૈ.' નિર્વિકલ્પ દશા થતાં બંનેનો અનુભવ થાય છે. બંનેનો અનુભવ થાય છે એમાં બંનેનું અવલંબન એકસરખું નથી. અને દ્રવ્યાનુયોગથી વિચાર કરો તો પર્યાયનો અનુભવ છે, દ્રવ્યમાં અનુભવ, નહિ અનુભવનો ધર્મ જ નથી એટલે એ પ્રશ્ન ત્યાં અસ્થાને છે. એ વાત જ ત્યાં ઉપસ્થિત થતી નથી.

પણ અધ્યાત્મના પ્રકરણમાં દ્રવ્યનો અનુભવ થાય છે, દ્રવ્યનો અનુભવ થાય છે, આત્માનો અનુભવ થાય છે. આત્મા અનુભવગોચર થયો, આત્મા પ્રગટ્યો એવી જ ભાષાથી વાત કરવામાં આવે છે. પણ ત્યાં કથનનો મર્મ શું છે એ સમજવું જોઈએ. વક્તા અને શ્રોતાના પ્રકરણમાં 'ટોડરમલજી'એ લીધું છે કે જૈનદર્શનના-જૈનધર્મના વક્તા-શ્રોતા કેવા હોય? કે મર્મજિજ્ઞાસુ હોય અને મર્મજ્ઞ હોય. એને મર્મની જિજ્ઞાસા હોય. કથન તો આમ આવ્યું પણ એનો મર્મ શું? એવી એને જિજ્ઞાસા હોય અને એ પૂર્વક એને મર્મનું જ્ઞાન કરવાનું બને. એને જૈનધર્મની અંદર વક્તા-શ્રોતાનું સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે. બાકી તો ગાડરીયો પ્રવાહ બધે ચાલે જ છે.

અહીંયાં પણ જો આપણે આવીને મર્મને ન પકડીએ તો પેલા ગાડરીયા પ્રવાહમાં

અને આ ગાડરિયા પ્રવાહમાં પાછો કાંઈ ફેર રહેતો નથી. બંને ગાડરીયો પ્રવાહ થઈ જાય છે. બહુ સરસ વાતો લીધી છે. 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક' પહેલો અધિકાર.

એટલે અહીંયાં એમ લેવું કે 'સ્વભાવે દ્રવ્ય તે અનાદિ-અનંત છે જે ફરતું નથી, બદલતું નથી.' જે સામાન્ય દ્રવ્ય અનાદિઅનંત છે. મૂળ સ્વરૂપ ક્યારેય બદલતું નથી, ક્યારેય ફરતું નથી. નિગોદ અવસ્થામાં કે સિદ્ધ અવસ્થામાં જેનું સ્વરૂપ એકસરખું રહે છે. તેના ઉપર જીવ જ્યારે પ્રથમ દૃષ્ટિ કરે છે, દૃષ્ટિ કરે છે એટલે શ્રદ્ધાએ કરીને પોતાના અસ્તિત્વને શ્રદ્ધા ગ્રહણ કરી લે છે અને જ્યારે ચારિત્રની સ્થિરતા એટલે સ્થિર ઉપયોગ પ્રગટ થાય છે, એનું ધ્યાન થાય છે. એકાગ્ર ચિંતા નિરોધો ધ્યાનમ્, એકાગ્ર થાય છે. એ સ્વરૂપની અંદર જ્યારે જીવ સમગ્ર પરિણામોથી એકાગ્ર થાય છે. ચારિત્રની મુખ્યતા છે. પણ એ કાળે, ધ્યાનના કાળે તો સર્વ ગુણો સમગ્ર પરિણામન એક આત્મસ્વરૂપની અંદર, પરમાત્મસ્વરૂપની અંદર એકાગ્ર થાય છે ત્યારે એને ધ્યાન કહેવામાં આવે છે. એવું ધ્યાન કરવાથી 'પોતાની વિભૂતિનો પ્રગટ અનુભવ થાય છે.' ત્યારે એને પોતાનો આત્મા સ્વપણે જણાય છે. જણાય છે ત્યારે અનુભવાય છે એમ પણ કહેવામાં આવે છે. તોપણ અનુભવ અને વેદન તો આનંદાદિ પર્યાયનું છે. એ દ્રવ્યાનુયોગનો વિષય થયો.

મુમુક્ષુ :- આ અધ્યાત્મ ભાષા છે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અધ્યાત્મ ભાષાથી એમ કહ્યું. કેમકે પોતાનો અનુભવ થાય છે એટલે કે જણાય છે એ કાંઈ પરપણે નથી જણાતો. સ્વસ્વરૂપે જણાય છે, અભેદ સ્વરૂપે જણાય છે, પોતા રૂપે જ જણાય છે. એટલે પોતાનો અનુભવ થયો એમ કહેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન દ્રવ્યાનુયોગનો હવા છતાં ઉત્તરમાં અધ્યાત્મ મુખ્ય છે. જુઓ! દ્રવ્યાનુયોગ મુખ્ય નથી પણ અધ્યાત્મની જ મુખ્યતા છે. એનો અર્થ પણ એ થાય છે કે તને દ્રવ્યાનુયોગના શાસ્ત્ર વાંચતા વસ્તુનું જે દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયાત્મક બંધારણ છે-વસ્તુનું સ્વરૂપ છે એટલું તને સમજાય, જણાય તોપણ જ્યાં સુધી પોતાના મૂળ સ્વરૂપના અવલંબને-આધારે અધ્યાત્મ ઊભું ન થાય ત્યાં સુધી એનું પ્રયોજન સિદ્ધ થતું નથી. દ્રવ્યાનુયોગને જાણ્યાનું, દ્રવ્યાનુયોગને સમજ્યાનું પ્રયોજન સિદ્ધ થતું નથી. એ પણ એમાંથી નીકળે છે. પ્રયોજનનો દૃષ્ટિકોણ એમાંથી-ઉત્તરમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આવો દ્રવ્યાનુયોગનો પ્રશ્ન પૂછવા છતાં ઉત્તરમાં અધ્યાત્મની વિશેષતા કેમ? શા માટે? જે પ્રશ્ન આપ્યો આપ એનો ઉત્તર આપો. બીજી વાત કરવા પાછળ પ્રયોજન છે? તો કહે છે, હા.

... એવો આ વિષય નથી.

મુમુક્ષુ :- ચારે અનુયોગનું પ્રયોજન અધ્યાત્મ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અધ્યાત્મ જ છે. ચારે અનુયોગનું પ્રયોજન અધ્યાત્મ છે. રચવાનું પણ અને અધ્યયનનું પ્રયોજન પણ. બંનેનું પ્રયોજન. રચનારને રચવાનું પ્રયોજન પણ અધ્યાત્મ છે અને તેથી અધ્યયન કરનારને પણ એ જ પ્રયોજન હોવું ઘટે છે. બીજા પ્રયોજનથી એનું અધ્યયન કરે તો એને રચનારના પ્રયોજનથી કોઈ બીજી રીતે ચાલવાની પદ્ધતિ થઈ ગઈ. એમાં એનું આત્મલિત થશે નહિ.

મુમુક્ષુ :- વિરુદ્ધ પરિણામ આવી જશે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. વિપર્યાસ થાય જ. વિપર્યાસ થાય, થાય ને થાય.

એટલે 'શ્રીમદ્જી'એ એક વાત નાખી કે કોઈપણ જીવ આત્માને જાણ્યા વિના જગતની રચનાને જાણવા જાય છે તો તે બંધાય છે. એમની તો મૂઠુ ભાષા છે એટલે તે પ્રાયઃ બંધાય છે એમ લે છે. પણ એ બંધાય છે ખરેખર તો. ખરેખર બંધાય છે. કેમકે એની જિજ્ઞાસા આખા જગતને જાણવાની છે. આ જાણું... આ જાણું... આ જાણું... આ જાણું... આત્માને છોડીને. એ જાણવા જતા પણ તારું જ્ઞાન સર્વજ્ઞપણાને પામશે નહિ એટલે કે સર્વ તને જણાશે નહિ. અને જે જણાશે એની અંદર અનેક પ્રકારના વિપર્યાસ ઉત્પન્ન થવાની ઘણી સંભાવના છે. તેથી એને બંધાય છે એમ કહેવામાં આવે છે. વિપરીત જાણે છે.

મુમુક્ષુ :- અધ્યાત્મ ઊભું કરવું હોય તો આત્માના લક્ષે ચારે અનુયોગનું અધ્યયન કરવું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. મારા આત્માનો આધાર લેવા માટે આમાં શું કહ્યું છે? ચારેમાં એ કહ્યું છે. આત્માનો આધાર લેવા માટે ચારેયમાં કથન છે. તો મને મારો આત્માનો આધાર લેવા માટે આમાં કેવી રીતે વાત કરી છે? અથવા શું શું વાત કરી છે? એ દૃષ્ટિકોણને સાધ્ય કરીને. રાખીને બરાબર જાળવીને. પછી ચારે અનુયોગમાંથી કોઈપણ અનુયોગનું અધ્યયન કરે તો અધ્યયન કરનાર નિર્દોષ છે અને એને પ્રયોજનની સિદ્ધિ અવશ્ય થાય છે. અને એ ખરેખર 'વાચક વાચ્ય નિયોગ' જે નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધ છે એ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે.

૪૩૦ થયો.

પ્રશ્ન :- નિર્વિકલ્પ અનુભૂતિ વખતે આનંદ કેવો થાય?

ઉત્તર :- તે આનંદનો, કોઈ જગતના-વિભાવના-આનંદ સાથે, બહારની કોઈ વસ્તુ સાથે, મેળ નથી. જેને અનુભવમાં આવે છે તે જાણે છે. તેને કોઈ ઉપમા લાગુ પડતી નથી. એવો અચિંત્ય અદ્ભુત તેનો મહિમા છે. ૪૩૧.

૪૩૧. પ્રશ્ન છે એમાં પણ. ‘નિર્વિકલ્પ અનુભૂતિ વખતે આનંદ કેવો થાય?’ આનંદ ઉત્પન્ન થાય, વેદાય એમ કહ્યું ત્યારે કેવોક આનંદ ઉત્પન્ન થતો હશે?

‘ઉત્તર :- તે આનંદનો, કોઈ જગતના-વિભાવના આનંદ સાથે, બહારની કોઈ વસ્તુ સાથે, મેળ નથી.’ ઈન્દ્રના આનંદ સાથે મેળવાય કે ન મેળવાય? સ્વર્ગની અંદર જે ઈન્દ્રો છે એ ઈન્દ્ર કરતાં અનંત ગુણો આનંદ. એમ લેવાય કે ન લેવાય? નહિ. કેમકે ઈન્દ્રનો જે બહારનો આનંદ લોકો જોવે છે એ આનંદ વિભાવનો આનંદ છે. એના સ્વભાવના આનંદ સાથે કાંઈ મેળ નથી. અથવા સરખામણી છે એ સજાતીય પદાર્થોની થાય. વિજાતીય પદાર્થોની કદી સરખામણી ન થાય. થાય? હીરાને સોના સાથે સરખામણી ન કરાય અને સોનાને ચાંદી સાથે સરખામણી ન થાય કે લોઢા સાથે સરખામણી ન થાય. એની સરખામણી ન થાય. સજાતીય જે પદાર્થ હોય એની સરખામણી થાય. કારણ કે પછી તો અવસ્થાની સરખામણી રહી. મૂળ ધાતુ તો તેની તે રહી. પછી કોની અવસ્થા વધારે સારી? એમ સરખામણી કરાય. પણ જેને કાંઈ મેળ જ ન હોય એની સાથે સરખામણી ક્યાં કરવાની રહી? કે એને કોઈ સરખામણી કરવાનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતો નથી.

એમ જગતની અંદર જે આનંદ છે એ બધા આનંદ વિભાવના આનંદ છે. જે કોઈ આનંદ ગણવામાં આવે છે એ બધા વિભાવના આનંદ છે. કોઈ સ્વભાવના આનંદ નથી. જેમકે દેવલોકની અંદર સુગંધિત વાતાવરણ છે. ત્યાં ક્યાંય દુર્ગંધ ન હોય. શરીર પણ એવા વૈક્રિયક હોય. શરીરમાંથી પણ દુર્ગંધ ન આવે. દેવોના, દેવીઓના શરીરમાંથી પણ સુગંધ જ આવે. ફૂલો પણ સુગંધિત જ હોય. ત્યાં કોઈ દુર્ગંધિત પદાર્થ જ ન હોય. તો હવે એ સુખ કેવું સરસ સુખ? એની સાથે કોઈ આત્માના સુખને મેળવાય કે ન મેળવાય? ન મેળવાય.

પાંચ ઈન્દ્રિયમાંથી કોઈ ઈન્દ્રિયના વિષય, સુખનો વિષય જે કહેવાય છે એ સુખના વિષય સાથે આત્માના સુખની અને આત્માના આનંદની મિઠવણી કે મેળવણી થઈ

શકે નહિ. કેમકે અધ્યાત્મ દષ્ટિએ દુઃખની સાથે સુખને મેળવવાની વાત થઈ. કેમ? કેમ ન મેળવાય? કે એક દુઃખ છે અને એક સુખ છે. દુઃખને ને સુખને કેવી રીતે મેળવવો અમારે? સુખને ને સુખને મેળવાય કે સુખ ઓછું છે ને સુખ વધારે છે. આટલું આને આનું સુખ ઓછું અને આટલી ડિગ્રીનું સુખ વધારે. પણ દુઃખ અને સુખને કેવી રીતે મેળવવું?

એક માણસ પીડાતો હોય કેટલો સુખી ગણવો એને? કાંઈ સુખી ન ગણાય. હવે એ કેટલો દુઃખી છે એમ ગણો. પીડાતો હોય ત્યાં સુખની ડિગ્રી મૂકવાની કે દુઃખની ડિગ્રી મૂકવાની? તો સુખ તો છે જ નહિ એને. દુઃખ જ છે. એમ વિભાવમાં સર્વત્ર દુઃખ છે. સુખ જ નથી એમ કહે છે. એને આત્માના સુખની સાથે મેળવવાનો કોઈ પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થતો નથી.

‘તે આનંદનો,...’ એટલે નિર્વિકલ્પ અનુભૂતિનો આનંદ, સ્વાનુભવનો આનંદ. તે આનંદનો બહારની કોઈ વસ્તુ સાથે મેળ નથી. જગતના કોઈ વિભાવના આનંદ સાથે મેળ નથી, જગતના કોઈ પદાર્થ સાથે પણ એનો મેળ નથી. એને ને એને કાંઈ લેવા દેવા નથી. મેળવી શકાય એવું જ નથી. પછી કેવી રીતે મેળવવું? કેવી રીતે કહેવું? આગળ એક વાત તો કરી ગયા ને? ઉપમા આપો. કોઈ પદાર્થની ઉપમા આપીને આત્માની વિભૂતિને સમજાવો. કોઈ પદાર્થ ઉપમા આપીએ એવો લાગુ પડતો નથી. એ વાત આગળ કરી ગયા છે. ૪૨૮માં એ વાત કરી ગયા છે.

‘જેને અનુભવમાં આવે છે તે જાણે છે.’ એવા આનંદનો અનુભવ થાય તે આનંદ કેવો હોય તે જાણે છે અને તે આનંદને બરાબર માણે છે. બાકી એ કાંઈ કહી શકે એવું નથી. મુંગો માણસ હોય. મુંગાને ગોળ ખવડાવો, મૈસૂબ ખવડાવો લ્યો. સાકર ખવડાવો. હવે કહે કે ગળપણ તો તું કહી દેખાડ. કેવું ગળ્યું લાગ્યું તને? શું કહે? જીભ છે એને. રસના ઈન્દ્રિય છે પણ એને વાણીનો યોગ-પુણ્યયોગ નથી. ગળપણને બરાબર જાણે છે. બોલતો માણસ અને મુંગો માણસ બેય સાકર ખાય. મુંગા માણસને કાંઈ ઓછો ગળપણનો સ્વાદ આવે? અને બોલતાને કાંઈ વધારે સ્વાદ આવે? બોલતો એમ કહી શકે કે બહુ સરસ, સાકર ગળી મધ, બહુ મીઠી સાકર છે. સાકર બહુ મીઠી છે. માટે એને ગળી લાગી. અને પેલો કહી ન શક્યો માટે એને ગળી ન લાગી એમ કાંઈ છે? બસ! એવું છે આ. કહી ન શકે એવો આનંદ છે. તેથી એને ખબર નથી એમ નથી. બરાબર અનુભવમાં છે.

‘જેને અનુભવમાં આવે છે તે જાણે છે. તેને કોઈ ઉપમા લાગુ પડતી નથી.’ એવા આનંદને કોઈની ઉપમા લાગુ પાડી શકાતી નથી. કેમકે જગતના પદાર્થોનો અનુભવ

બહિર્મુખ પરિણામથી થાય છે. ત્યાં સુખ અને દુઃખ એવા બે વિભાગથી આકુળતાની તીવ્રતા અને મંદતા જોઈને વિભાગ પાડવામાં આવ્યા છે. છતાં ખરેખર બંને આકુળતાના જ પ્રકાર છે એટલે દુઃખના જ પ્રકાર છે. અને આ બહિર્મુખ પરિણામ નથી પણ અંતર્મુખ પરિણામથી નિરાકુળ આનંદનો અનુભવ છે એમ ઊલટી સુલટી વાત છે. બંને પરિણામમાં ઊલટી સુલટી વાત છે એટલે એને મેળવી શકાતું નથી.

‘તેને કોઈ ઉપમા લાગુ પડતી નથી. એવો અચિંત્ય અદ્ભુત તેનો મહિમા છે.’

ઉપમા તો વાણી અને શબ્દનો વિષય થયો. વાણી અને શબ્દ તો સ્થુળ વિચારપૂર્વક પ્રવૃત્ત થાય છે. વાણીની પ્રવૃત્તિ, વિચારની પ્રવૃત્તિ સ્થુળ પરિણામપૂર્વક છે. અહીંયાં તો એમ કહેવું છે કે અચિંત્ય છે. કેવો આનંદ છે? કે જે મન દ્વારા ચિંતવી ન શકાય એવો છે. તો પછી કહી શકાય એ વાત તો રહેતી નથી. માત્ર વચનાતીત છે એમ નહિ પણ મનાતીત પણ છે. મનથી ચિંતવી શકાય નહિ એવો છે. એટલે પાંચ ઈન્દ્રિયના વિષયની સાથે તો એક બાજુ વાત રાખો પણ હવે મનનો વિષય લ્યો. પાંચ ઈન્દ્રિયનો વિષય ન થાય સ્વરૂપાનંદ પણ મનનો વિષય થાય કે ન થાય? કે મનનો વિષય પણ ન થાય. આત્મા પણ મનનો વિષય નથી અને આત્માના અનુભવરૂપ જે આનંદ છે એ પણ મનનો વિષય બિલકુલ નથી.

મનનો વિષય નહિ હોવા છતાં સાંભળવા બેઠેલો મુમુક્ષુજીવ મનથી એને સમજવા માગે તો આ પ્રયત્ન વ્યાજબી છે? એ તારો પ્રયત્ન સફળ થવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. એટલે સાંભળનારે સાંભળતી વખતે આ મર્યાદા સમજીને સાંભળવાનું છે કે જે મનથી પાર વિષય છે એને મનમાં સમાવેશ કરીને મનથી એની કોઈ કલ્પના કરીને એને નક્કી કરી નાખે, મનનો નિર્ણયભૂત કરી નાખે કે આવો આત્માનો આનંદ છે કે આવો આત્મા છે તો મોટી ગડબડ થાય. અથવા તો એ ગૃહીત મિથ્યાત્વનો પ્રસંગ ઊભો થાય.

મુમુક્ષુ :-

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ પછી તો એને એમ થાય ને કે મને ખ્યાલ આવી ગયો. મારા મનમાં આત્મા અને આત્માનો આનંદ કેવો છે એનો ખ્યાલ બરાબર આવી ગયો છે. એમ એને થાય છે. પણ એ કલ્પના હોય છે. કલ્પનામાં વસ્તુ આવતી નથી. અથવા વસ્તુ એટલી મહાન છે કે જે કલ્પનામાં-મનમાં સમાવેશ પામતી નથી. એમ છે ખરેખર. વસ્તુ જ એટલી મહાન છે.

મુમુક્ષુ :- ...આવે છે, મનથી કળી લ્યે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કળી લ્યે છે. એમાં થોડો મર્મ છે. એમાં થોડો મર્મ છે.

વિકલ્પના કાળે, વિચારના કાળે, મનના વિચારના કાળે મુખ્યપણે તો જીવો રાગની મુખ્યતામાં ખ્યાલ કરે છે, વિચાર કરે છે અને નિર્ણય કરે છે. અહીંયાં જ્યાં નિર્ણયનો વિષય છે, કળી લેવાનો વિષય છે ત્યાં જ્ઞાનની મુખ્યતામાં જ્ઞાનના આધારે જાણે છે, કળી લે છે. ત્યાં વિકલ્પમાં રાગાંશ છે તે ગૌણ છે અને જ્ઞાન છે તે મુખ્ય છે.

નિર્ભ્રાંત દર્શનમાં છેલ્લા પ્રકરણમાં આ ચર્ચા થોડી કરી છે. નિર્ણય બે પ્રકારે થાય છે. એમાં સામાન્ય રીતે દરેક જીવ વિચાર કરે છે એમાં રાગને મુખ્ય રાખીને અથવા રાગનો આધાર અનાદિનો છે તે નહિ છોડીને તેનો ત્યાગ કર્યા વગર એનું જ્ઞાન પ્રવૃત્ત કરે છે અને એમાં એ નિર્ણય કરે છે. રાગ રહિત એવી જે વસ્તુ આત્મા રાગ રહિત પદાર્થ છે. એનો રાગના આધારે થયેલો નિર્ણય કદી સાચો હોતો નથી. એટલે એને કાલ્પનિક નિર્ણય કહેવામાં આવે છે.

નિર્ણય કોણ કરે? કે જ્ઞાન. નિર્ણય કરવાનો ધર્મ કોનો છે? જ્ઞાનનો. વિચારમાં તો રાગાંશ પણ છે અને જ્ઞાનાંશ પણ છે. જ્ઞાનનો પણ પર્યાય છે અને રાગનો પણ પર્યાય છે. રાગના આધારે અનાદિનો પડ્યો છે અને અનેક પ્રકારના નિર્ણયો જેમ જગતના પદાર્થોના અને જગતના કાર્યોના કરે છે એ જ પદ્ધતિએ એ આત્માનો અતીન્દ્રિય પદાર્થનો નિર્ણય કરે તો એ નિર્ણય ક્યાંથી સાચો થવાનો હતો? માટે એ નિર્ણય આગમ અનુકૂળ દેખાતો હોય તોપણ સાચો નથી. આમ છે. આગમ અનુકૂળ ન દેખાતો હોય એનો તો સાચો હોવાની ચર્ચા કરવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. પણ આગમ અનુકૂળ દેખાતો હોય. દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી, ભાવથી. દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયથી, ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવથી, ગુણ-ગુણીભેદથી આત્મા આવો છે એમ નિર્ણય કરે તોપણ રાગના આધારે થયેલો નિર્ણય તે નિર્ણય સાચો નથી.

ત્યાં શબ્દ એવો પડ્યો કે મનથી કળી લ્યે છે. મન એટલે ત્યાં ભાવમનરૂપ ઉપયોગ. ભાવેન્દ્રિયમાં બધે ઉપયોગ જ લેવો. પછી મન સાથે જોડાય તેને ભાવમન કહીએ, ચક્ષુર્દન્દ્રિય સાથે જોડાય તેને ભાવચક્ષુર્દન્દ્રિય કહીએ, શ્રવણેન્દ્રિય સાથે જોડાય તે ભાવશ્રવણેન્દ્રિય કહેવાય. આ કાનનું કોડિયું છે એ દ્રવ્યેન્દ્રિય છે અને ત્યાં પ્રવર્તતો ઉપયોગ તે ભાવેન્દ્રિય છે. આંખનો કોડો છે તે દ્રવ્યેન્દ્રિય છે અને ત્યાં પ્રવર્તતો ઉપયોગ છે તે ભાવેન્દ્રિય છે. એમ મન છે એ સૂક્ષ્મ આઠ કળીના કમળના આકારે છે તે દ્રવ્યેન્દ્રિય છે અને ત્યાં પ્રવર્તતો ઉપયોગ તે ભાવેન્દ્રિય છે. એટલે ઉપયોગ લેવો. ભાવમન તે ઉપયોગ.

હવે એ કળી લે છે ત્યાં શું કરે છે? કે તે જ્ઞાનલક્ષણથી એટલે જ્ઞાનને આધાર બનાવીને ત્યાં તે જ જ્ઞાન પોતાના જ સ્વભાવનો નિર્ણય કરે છે, પોતાના સ્વરૂપનો

નિર્ણય કરે છે. જ્ઞાન જ્ઞાનના આધારે એટલે કે જ્ઞાન પોતાના આધારે પોતાનો નિર્ણય જ્યારે કરે છે ત્યારે એને રાગની મુખ્યતા અને રાગનુ અવલંબન-આધારપણું નથી. તો એ નિર્ણય સાચો થાય છે, તો એ નિર્ણય યથાર્થ થાય છે. એટલે કે એ જ્ઞાનના લક્ષણમાંથી અનંત જ્ઞાનસ્વભાવ શું છે એનું ભાવભાસન એને એ વખતે થઈ જાય છે. અનંત ગુણની ખાણનો પત્તો લાગે છે. એકલા જ્ઞાનસ્વભાવનો નહિ પણ અનંત ગુણની ખાણ મારી કેવી છે એનો પત્તો એમાંથી લાગી જાય છે. એનું ભાવભાસન આવી જાય છે. એ ભાવભાસન આવે છે એને બતાવવા માટે કળી લે છે એમ કહ્યું. અને જ્ઞાન જ્ઞાનના આધારે આ નિર્ણય કરે છે, રાગની આડ વગર નિર્ણય કરે છે.

‘અભિનંદન ગ્રંથ’માં એક જગ્યો એ વિષય ચાલ્યો છે પત્રોમાં. કે જ્ઞાનની આડ વગર નિર્ણય કરે છે. કાલે થોડી ચર્ચા ચાલી હતી. મારાથી નિર્ણય કર્યો. પોતે સ્વયંની વાત કરતા હતા. મારાથી નિર્ણય કર્યો હતો. આપના પત્રો બહુ સરસ આવ્યા છે. મુમુક્ષુની ભૂમિકાના જે પત્રો છે એ બધા મુમુક્ષુઓને એ વિષય બહુ સારો લાગ્યો છે આ ગ્રંથમાંથી. વાત ચાલી ગઈ. તો કહ્યું, એ વખતે લગની ઘણી હતી ને. ઉગ્રતા ઘણી હતી, પ્રાપ્તિની ભાવની ઘણી હતી. નિર્ણય મેં મારાથી. મારાથી ‘ગુરુદેવ’ને સાંભળ્યા પણ નિર્ણય મેં મારાથી કર્યો. આ તો સાંભળ્યા પછી નિર્ણય કર્યો છે. પણ ભાવના એ પહેલા થઈ હતી. ભવનો અભાવ કરવાની ભાવના બાર વર્ષની ઉંમરથી હતી. બાર-તેર વર્ષની ઉંમરે એ વિચાર કર્યો કે ભવનો અભાવ કરી નાખવો છે. કેમ થાય એ ખબર નહોતી ત્યારે પણ ભવનો અભાવ કરી નાખવો છે. ઘણી ઉગ્રતા થઈ એટલે પછી એ સ્થળ છોડી દીધું. અહીંયાં સૌરાષ્ટ્રમાં ‘ગુરુદેવ’ વઢવાણ પધારતા હતા એમનો યોગ થયો. ‘ગુરુદેવ’ને સાંભળ્યા. નિર્ણય મેં મારાથી કર્યો એમ કહેતા હતા. કોનાથી નિર્ણય કર્યો? શ્રીગુરુનું એટલું બહુમાન કરે છે. પણ નિર્ણય મેં મારાથી સ્વતંત્ર નિર્ણય કર્યો છે. ગુરુએ કહ્યું માટે આત્મા આવો છે એમ નથી. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર કહે છે માટે આત્મા આવો છે એમ નથી. મારા નિર્ણયથી કહુ છું. અનુભવ તો હજી આગળ થાશે. મારો નિર્ણય છે કે આવો આત્મા છે. ભાવ ભાસે છે ને. એટલે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- .. જ્ઞાનસ્વભાવી આત્માનો પ્રથમ નિર્ણય કરવો. પછી મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનની વૃત્તિઓને મર્યાદામાં લાવીને સ્વરૂપમાં એકાગ્ર કરતાં ટંકોત્કીર્ણ, સ્વરૂપમાં એકાગ્ર થતાં નિર્વિકલ્પ અનુભવમાં આવે છે. ત્યારે આનંદનો અનુભવ થાય છે.

એ આનંદનો અહીંયાં પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે કે કેવો છે એ આનંદ? કે અચિંત્ય છે.

અદ્ભુત છે અને અચિંત્ય આનંદ છે. બે શબ્દ વાપર્યા છે. એક તો ચિંતવનમાં ન આવી શકે એને અચિંત્ય કહેવામાં આવે છે. અને અદ્ભુત છે, આશ્ચર્યકારી છે. આશ્ચર્ય તો એટલા માટે લાગ્યું છે કે અનંત કાળમાં આ જીવને એવો આનંદ ક્યારે પણ આવ્યો નથી. એવો આનંદ આવ્યો જ નથી એને. પૂર્વના કોઈ કાળે એવો આનંદનો અનુભવ નથી થયો એવો અદ્ભુત આનંદનો અનુભવ થાય છે. સ્વરૂપ પણ આનંદસ્વરૂપ આત્મા હોવાથી સ્વરૂપ પણ અદ્ભુત છે અને એનો આનંદ પણ અદ્ભુત છે. બંનેની અદ્ભુતતા જણાય છે.

મુમુક્ષુ :- એક સમયની પર્યાય અચિંત્ય અને અદ્ભુત છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એક સમયની પર્યાય શુદ્ધ પર્યાય, આનંદની પર્યાય તે અચિંત્ય છે અને અદ્ભુત છે.

મુમુક્ષુ :- તો પછી ધ્રુવનું શું કહેવું હવે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ત્રિરાશી મૂકી દેવી. આ તો હજી જઘન્યભાવે અનંતમા અંશે પરિણામેલી છે. કેટલી? મોક્ષની જે પૂર્ણ પર્યાય છે એનાથી અનંતમા ભાગે જઘન્ય અંશે પરિણામેલી પર્યાય તે અચિંત્ય અને અદ્ભુત છે. એની શક્તિએ કરીને અનંત ભવ તૂટી જાય છે તો ધ્રુવની તો કોઈ વાત કરવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી.

મુમુક્ષુ :- એવો મહાન મહાન હું છું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એવો મહાન છે. એવો મહાન એનો મહિમા છે, એવો મહાન પદાર્થ છે, એવી વસ્તુ છે. એનું કુતૂહલ-એની અપૂર્વ જિજ્ઞાસામાં આવે તો પાત્રતામાં આવે, પાત્રતામાં આવે તો પામવાની ભૂમિકામાં આવે તો બધી લાઈન સીધી પડી જાય. સ્વાધ્યાય એટલા માટે છે. કોઈ રીતે પણ જીવને જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થાય. સાચી જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થાય તો વાત આગળ ચાલે. ઉપર ઉપરની જિજ્ઞાસાથી કામ થતું નથી. ૪૩૧ થયો.

તા. ૧૧-૯-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૩૨
પ્રવચન નં. ૩૪૪

પ્રશ્ન :- આજે વીરનિર્વાણદિન પ્રસંગે કૃપા કરી બે શબ્દ કહો.

ઉત્તર :- શ્રી મહાવીર તીર્થાધિનાથ આત્માના પૂર્ણ અલૌકિક આનંદમાં અને કેવળજ્ઞાનમાં પરિણમતા હતા. આજે તેમણે સિદ્ધદશા પ્રાપ્ત કરી. ચૈતન્યશરીરી ભગવાન આજે પૂર્ણ અકંપ થઈને અયોગીપદને પામ્યા, ચૈતન્યગોળો છૂટો પડી ગયો, પોતે પૂર્ણ ચિદ્રૂપ થઈ ચૈતન્યબિંબરૂપે સિદ્ધાલયમાં બિરાજી ગયા; હવે સદાય સમાધિસુખાદિ અનંત ગુણોમાં પરિણમ્યા કરશે. આજે ભરતક્ષેત્રમાંથી ત્રિલોકીનાથ ચાલ્યા ગયા, તીર્થંકરભગવાનનો વિયોગ થયો, વીરપ્રભુના આજે વિરહ પડ્યા. ઈન્દ્રોએ ઉપરથી ઊતરીને આજ નિર્વાણમહોત્સવ ઊજવ્યો. દેવોએ ઊજવેલો તે નિર્વાણકલ્યાણક મહોત્સવ કેવો દિવ્ય હશે ! તેને અનુસરીને હજુ પણ લોકો દર વર્ષે દિવાળીદિને દીપમાળા પ્રગટાવીને દીપોત્સવી મહોત્સવ ઊજવે છે.

આજે વીરપ્રભુ મોક્ષ પધાર્યા. ગણધરદેવ શ્રી ગૌતમસ્વામી તરત જ અંતરમાં ઊંડા ઊતરી ગયા અને વીતરાગદશા પ્રાપ્ત કરી કેવળજ્ઞાનને પામ્યા. આત્માના સ્વક્ષેત્રમાં રહીને લોકાલોકને જાણનારું આશ્ચર્યકારક, સ્વપરપ્રકાશક પ્રત્યક્ષજ્ઞાન તેમને પ્રગટ થયું, આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશોમાં આનંદાદિ અનંત ગુણોની અનંત પૂર્ણ પર્યાયો પ્રકાશી નીકળી.

અત્યારે આ પંચમ કાળે ભરતક્ષેત્રમાં તીર્થંકરભગવાનના વિરહ છે, કેવળજ્ઞાની પણ નથી. મહાવિદેહક્ષેત્રમાં કદી તીર્થંકરનો વિરહ પડતો નથી, સદાય ધર્મકાળ વર્તે છે. આજે પણ ત્યાં ભિન્ન ભિન્ન વિભાગમાં એક એક તીર્થંકર થઈને વીસ તીર્થંકર વિદ્યમાન છે. હાલમાં વિદેહક્ષેત્રના પુષ્કલાવતીવિદેહમાં શ્રી સીમંધરનાથ વિચરી રહ્યા છે અને સમવસરણમાં બિરાજી દિવ્યધ્વનિના ઘોઘ વરસાવી રહ્યા છે. એ રીતે અન્ય વિભાગોમાં અન્ય તીર્થંકરભગવંતો વિચરી રહ્યા છે.

જોકે વીરભગવાન નિર્વાણ પધાર્યા છે તોપણ આ પંચમ કાળમાં આ ભરતક્ષેત્રે વીરભગવાનનું શાસન પ્રવર્તી રહ્યું છે, તેમનો ઉપકાર વર્તી રહ્યો છે. વીરપ્રભુના શાસનમાં અનેક સમર્થ આચાર્યભગવંતો થયા જેમણે વીરભગવાનની વાણીના રહસ્યને વિધવિધ પ્રકારે શાસ્ત્રોમાં ભરી દીધાં છે. શ્રી કુંદકુંદાદિ સમર્થ આચાર્યભગવંતોએ દિવ્યધ્વનિના ઊંડાં રહસ્યોથી

ભરપૂર પરમાગમો સ્વી મુક્તિનો માર્ગ અદ્ભુત રીતે પ્રકાશ્યો છે.

હાલમાં શ્રી કહાનગુરુદેવ શાસ્ત્રોના સૂક્ષ્મ રહસ્યો ખોલીને મુક્તિનો માર્ગ સ્પષ્ટ રીતે સમજાવી રહ્યા છે. તેઓશ્રીએ પોતાના સાતિશય જ્ઞાન અને વાણી દ્વારા તત્ત્વ પ્રકાશી ભારતને જાગૃત કર્યું છે. ગુરુદેવનો અમાપ ઉપકાર છે. આ કાળે આવા માર્ગ સમજાવનાર ગુરુદેવ મળ્યા તે અહોભાગ્ય છે. સાતિશય ગુણરત્નોથી ભરપૂર ગુરુદેવનો મહિમા અને તેમના ચરણકમળની ભક્તિ અહોનિશ અંતરમાં રહે. ૪૩૨.

... ભગવાન મહાવીર સ્વામીનો નિર્વાણ દિન છે. દીવાળીનો દિવસ. નિર્વાણકલ્યાણક કહેવામાં આવે છે. આમ તો એ પ્રસંગે ભગવાનનો વિરહ થયો. આ ક્ષેત્રથી તેઓ સિદ્ધાલયમાં પધાર્યા. પણ તે દષ્ટિકોણથી જોવામાં આવે છે. એક તો પોતે સિદ્ધાલયમાં પધાર્યા એટલે અહીંયાં અરિહંતદશાથી જે કાંઈ અરિહંતદશામાં અસિદ્ધત્વાદિ અપૂર્ણતા રહી ગઈ એ પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરીને ઉચ્ચ પદમાં બિરાજમાન થયા. એ એમનો પણ પરિપૂર્ણ કલ્યાણનો પ્રસંગ છે. બીજા જીવોને પણ એ કલ્યાણમાં જ નિમિત્ત થાય છે. કુદરતનો ક્રમ એવો છે કે જે પોતાને કલ્યાણનું કારણ હોય એ બીજાને પણ કલ્યાણનું જ નિમિત્ત પડે. જે પોતાને અકલ્યાણનું કારણ હોય એ બીજાને કલ્યાણમાં નિમિત્ત પડે એવું બનતું નથી. આ એક કુદરતી વ્યવસ્થા છે. પણ અહીંયાં એમની જે દિવ્યધ્વનિની દેશના પ્રાપ્ત હતી એ દેશના અહીંયાં હવે અપ્રાપ્ત થઈ એ દષ્ટિકોણથી પણ એને જોવામાં આવે છે. પણ છે એ નિર્વાણકલ્યાણક.

દિવાળીના પ્રસંગે આ પ્રશ્ન થયો છે-દિવાળીના દિવસે કે 'આજે વીરનિર્વાણદિનપ્રસંગે કૃપા કરી બે શબ્દ કહો.' એટલે આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં 'પૂજ્ય બહેનશ્રી'એ સત્દેવ મહિમા. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર, સત્દેવ, સત્ ગુરુ અને સત્શાસ્ત્રમાં ત્રણે જે મહિમાયોગ્ય છે એમાં દેવમહિમા કરેલો છે. દેવનો મહિમા કરેલો છે.

ઉત્તર આપે છે કે, 'શ્રી મહાવીર તીર્થાધિનાથ આત્માના પૂર્ણ અલૌકિક આનંદમાં અને કેવળજ્ઞાનમાં પરિણમતા હતા.' અરિહંતદશામાં પણ અહીંયાં એમને આત્માનો પૂર્ણ અલૌકિક અતીન્દ્રિય આનંદ અને અલૌકિક કેવળજ્ઞાનની અંદર પોતે સ્થિત હતા. એ પરિણમન તો એમનું અરિહંતદશામાં ચાલુ જ હતું. બત્રીસ વર્ષની ઉંમરે એમણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી, સાડા બાર વર્ષ સુધી મુનિદશામાં રહ્યા છે અને બોત્તેર વર્ષની આયુ પર્યંત એ કેવળજ્ઞાનમાં બિરાજમાન થયા છે અરિહંતદશામાં. ૪૪ + ૮ = ૫૨. ૨૮ વર્ષ કેવળજ્ઞાનની .. રહ્યા છે લગભગ.

એ પરમાનંદ અને કેવળજ્ઞાનની દશામાં તો એમનું પરિણામન ચાલતું જ હતું. એમાં કોઈ વૃદ્ધિગત થાય છે સિદ્ધદશામાં રહીને એવું બનતું નથી. અરિહંતદશામાં કોઈપણ અરિહંતના જીવને અનુજીવી ગુણ છે એ પરિપૂર્ણ પ્રગટ શુદ્ધ થઈ જાય છે અને પ્રતીજીવ ગુણમાં અશુદ્ધતા રહે છે પરિણામનની અંદર. એ સિદ્ધાલયમાં જતા પૂર્ણ થાય છે. બસ, આટલો ફરક છે. એ અનુજીવી ગુણમાં જ્ઞાન, આનંદ, દર્શન, સુખ, વીર્ય આદિ બધા ગુણો આવી જાય છે.

‘આજે તેમણે સિદ્ધદશા પ્રાપ્ત કરી.’ દિવાળીના દિવસે વહેલી પરોઢે પોતે શરીરથી જુદા પડીને, દ્રવ્યથી પણ જુદા પડીને-દ્રવ્યે પણ, ભાવે તો જુદા પડી ગયા હતા. અરિહંતદશામાં ભાવથી તો જુદા-સંપૂર્ણ જુદા પડી ગયા હતા પણ દ્રવ્યથી પણ જુદા પડીને, આ ક્ષેત્રને છોડીને ઈચ્છા વિના-કોઈપણ જાતની ઈચ્છા, વિકલ્પ, રાગ, દ્વેષ, મોહ વિના સહજપણે કુદરતી રીતે તેમણે સિદ્ધદશાને પ્રાપ્ત કરી. સિદ્ધાલયમાં ગમન થયું એમનું. અને અત્યારે પણ એમનો આત્મા પાવાપુરીના ક્ષેત્રથી બરાબર સીધેસીધી લાઈનમાં, શાસ્ત્રની ભાષામાં સમશ્રેણી જેને કહેવામાં આવે છે ત્યાં આગળ સિદ્ધાલયમાં એમનો આત્મા સિદ્ધદશામાં બિરાજમાન છે. એટલે ભૂતનૈગમનયથી એવી ભાષાપ્રયોગ કરાય છે કે **‘આજે તેમણે સિદ્ધદશા પ્રાપ્ત કરી.’** આજે તો પછી ૨૫૧૪ વર્ષ થયા. ૨૦૪૪ ચાલે છે એટલે ૨૫૧૪ વર્ષ થવા આવ્યા. તોપણ ભૂતનૈગમનયથી આજે તેમણે તે દશા પ્રાપ્ત કરી એમ દિવાળીનો દિવસ હોય ત્યારે બોલવામાં આવે છે. એ કથનપદ્ધતિ છે.

‘ચૈતન્યશરીરી ભગવાન...’ જડશરીરી નહોતા પોતે. **‘ચૈતન્યશરીરી ભગવાન આજે પૂર્ણ અકંપ થઈને અયોગીપદને પામ્યા,...’** અરિહંતપદમાં કંપન હતું. આત્મપ્રદેશોનું કંપન એટલે પરિસ્પંદન, ધ્રુજારો જેને કહેવામાં આવે છે. હલનચલન થાય. એ પ્રકાર હજી અરિહંતદશામાં હતો. ચૈતન્યશરીરી પોતે, જ્ઞાનશરીરી આત્મા છે એ પૂર્ણ અકંપ થયા. સિદ્ધદશાને પ્રાપ્ત થયા ત્યારે એ કંપ, યોગનું કંપન એવો જે વિભાવ હતો યોગગુણનો એ વિભાવ પણ ટળીને સંપૂર્ણ અકંપદશાને પ્રાપ્ત થયા. અયોગીપદને પામ્યા. અયોગીપદ છે ચૌદમું ગુણસ્થાન છે. એ બહુ ક્ષણવર્તી છે અને તરત જ સિદ્ધાલયમાં પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. ચૌદમા ગુણસ્થાનનો કાળ બધા જ જીવોને ક્ષણવર્તી હોય છે.

‘ચૈતન્યગોળો છૂટો પડી ગયો,...’ દેહથી પણ ચૈતન્યગોળો છે એ ચૈતન્યથી બિલકૂલ છૂટો પડી ગયો. સંસારી જીવને દેહનો વિયોગ થતાં ક્ષણમાત્રમાં બીજા દેહનો સંયોગ થવાની પરિસ્થિતિ ઊભી થાય છે. ત્યાં પણ પૂર્વકર્મ અનુસાર એ ગતિ કરે છે ત્યાં બીજા સમયે અથવા ત્રીજા સમયે એ નવા સ્થળે જન્મ ધારણ કરે છે,

ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાં પ્રથમ અપર્યામિનો કાળ હોય છે, પછી પર્યામિના કાળમાં એને દેહના પરમાણુઓ ગોઠવાવા શરૂ થઈ જાય છે. એના આત્મા સાથે દેહના પરમાણુની ગોઠવણી શરૂ થઈ જાય છે.

મુમુક્ષુ :- દરેક જીવોને...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સંસારી જીવો. દરેક સંસારી જીવને આ ભવમાં પૂર્વકર્મનું ગતિ ને આયુષ્યનું બંધન પડે છે. અને એનો ઉદય અહીંયાં આયુષ્ય પૂરું થયા પછી...

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. દેહ વગર રખડપટ્ટી કરે એવું નથી. કોઈ બીજે સમયે અને કોઈ મોડામાં મોડો ત્રીજે સમયે એના પૂર્વ કર્મ પ્રમાણે ઊપજી જાય છે. અપર્યામિ કાળમાં થોડોક સમય રહે છે એ અંતર્મુલૂર્તનો, જઘન્ય અંતર્મુલૂર્તનો કાળ છે. એને પર્યામિકાળમાં જે પ્રમાણે દેહ ધારણ કરવાનો હોય એવા દેહના પરમાણુઓ એના આત્મા સાથે ગોઠવાવા શરૂ થઈ જાય છે. જેમકે મનુષ્ય છે તો મનુષ્યને યોગ્ય એનો આકાર થાય સૂક્ષ્મપણે. એકદમ સૂક્ષ્મ. મોટી આકૃતિ ન હોય. કેમકે માતાના પેટમાં-ઉદરમાં એને ઉપજવાનું સ્થાન છે. ત્યાંથી પછી એને પાંચ ઈન્દ્રિય અને છઠ્ઠું મન છે એના પરમાણુઓ ગોઠવાવા શરૂ થઈ જાય. મનુષ્યની આકૃતિ પરમાણુની અંદર પણ આસ્તે આસ્તે ગોઠવાઈને સ્થુળ થાય. જેમ જેમ સમય જાય તેમ તેમ વધારેમાં વધારે પરમાણુઓ ત્યાં ગોઠવાતા જાય અને દેહ મોટો થતો જાય એ પ્રમાણે બને છે. પણ એ સંસારીજીવને બને છે. તેથી સંસારીજીવના દેહત્યાગને મૃત્યુ કહેવામાં આવે છે.

ચરમશરીરી જીવના દેહત્યાગને મૃત્યુ કહેવામાં આવતું નથી. ચાહે તીર્થંકર હોય કે ચાહે કેવળી સામાન્ય હોય, તોપણ એમને છેલ્લા શરીરનો અભાવ થતાં, નવા શરીરનું ગ્રહણ નહિ હોવાને લીધે તેમને નિર્વાણ કહેવામાં આવે છે. મૃત્યુ અને નિર્વાણ વચ્ચે આ ભાવ ફેર છે. કહેવાનો જે વાચ્યનો ફેર છે એ આટલો છે. સંસારીજીવને એમ કહે કે આનું મૃત્યુ થયું. જો કે આત્મા કોઈ મરતો નથી. ત્યાં પણ કોઈ આત્મા મરતો નથી. પણ એક દેહનો ત્યાગ કરીને નવા બીજા દેહનું ગ્રહણ કરે છે. અહીંયાં નવા દેહનું ગ્રહણ નથી એટલે એને નિર્વાણ કહેવામાં આવે છે. એ ફરક છે.

મુમુક્ષુ :-

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બધા. એકેન્દ્રિય પણ સંસારી છે. એકેન્દ્રિય સંસારી છે. બધા સંસારી જ છે. એકેન્દ્રિય, બે ઈન્દ્રિય ત્રણ ઈન્દ્રિય, ચાર ઈન્દ્રિય. સંસારીનો અર્થ એવો છે કે જે જીવો સ્વભાવમાં સ્થિર નથી રહેતા અને સ્વભાવથી ચ્યુત એટલે

સંસારણ કરે છે એ બધા સંસારી. સ્વભાવથી સરી જવાવાળા પરિણામ જેના છે એ બધા સંસારી. તો એકેન્દ્રિય તો સૌથી વધુ મોટા સંસારી છે. એકેન્દ્રિય જીવ તો વધુ સંસારી છે. કેમકે એ સંસારની નીચેની નીચેની કોટીની જે દશા છે એ દશાને પ્રાપ્ત થયેલા જીવો છે. પછી બેઈન્દ્રિય છે એથી ઉચ્ચ કોટીમાં છે. ત્રણ ઈન્દ્રિય એથી ઉચ્ચ કોટીમાં, ચોઈન્દ્રિય એથી ઉચ્ચ કોટીમાં, પંચેન્દ્રિય, સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય એ બધા ઉતરોત્તર ઉપલી ઉપલી દશાને પ્રાપ્ત થયેલા છે.

મુમુક્ષુ :- ... જન્મ લેવો જ પડે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તરત જન્મ એનો થઈ જ જાય. કુદરતની વ્યવસ્થા છે. કોઈ ઈશ્વર એનો કર્તા-લર્તા નથી. બ્રહ્મા સર્જન કરે છે, વિષ્ણુ ઉત્પન્ન કરે છે અને પછી કોઈ એનું પ્રતિપાલન કરે છે, કોઈ દેવ એનો નાશ કરે છે (એમ નથી). કુદરતી વ્યવસ્થા છે. વસ્તુનો સ્વભાવ. કુદરત એટલે જડ-ચૈતન્યના વસ્તુના સ્વભાવને કુદરત કહેવામાં આવે છે. અને એ દરેક જડ-ચૈતન્ય પદાર્થને પોતપોતાના ગુણધર્મ અનુસાર પરિણામવાની મર્યાદા એટલે નિયમ છે. એના સિદ્ધાંતો છે કે આ આ મર્યાદાની બહાર ન જાય અને આ મર્યાદાની અંદર રહે એના બધા સિદ્ધાંતો છે. એ સિદ્ધાંતોને સૂત્ર દ્વારા ગુંથવામાં આવે છે. એને સિદ્ધાંતસૂત્ર અથવા કથન કહેવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :- સંમુર્છન જીવને પણ લાગુ પડે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. બધા. બધાય સંસારી જ છે. સંમુર્છન હોય કે ગર્ભજ હોય. એ તો ઉત્પત્તિના બે પ્રકાર છે. એક દેહ છોડીને બીજા દેહની ઉત્પત્તિના પ્રકાર છે. કોઈ ગર્ભથી ઉત્પન્ન થાય છે તો કોઈ ગર્ભ વગર સીધા જ ઉત્પન્ન થાય છે. એવા જીવોને સંમુર્છન જીવ કહેવામાં આવે છે.

‘ચૈતન્યગોળો છૂટો પડી ગયો, પોતે પૂર્ણ ચિદ્રૂપ થઈ...’ પરિપૂર્ણ. જેવું સ્વરૂપ આત્માનું હતું ચિદ્રૂપ, અવસ્થાએ પણ એવા થઈને ‘ચૈતન્યબિંબરૂપે...’ સ્થિર ચૈતન્યબિંબરૂપે. જેમ આ પ્રતિમાજી-બિંબ સ્થિર છે. આપણે બિંબ કહીએ છીએ ને? જિનબિંબ. એમ ત્યાં ચૈતન્યબિંબ થઈને ‘સિદ્ધાલયમાં બિરાજી ગયા;...’ એક જ સમયમાં. ચૌદમા ગુણસ્થાનનો છેલ્લો સમય, એ જ સિદ્ધાલયનો પહેલો સમય છે. જે ચૌદમા ગુણસ્થાનનો છેલ્લો સમય છે એ જ સિદ્ધાલયમાં પહોંચવાનો પહેલો સમય છે. એક જ સમયની અંદર અહીંથી .. ત્યાં એક જ સમયની અંદર ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

મુમુક્ષુ :- દૂર ઘણું છે છતાં એક સમયમાં!

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સાત રાજૂ દૂર છે. મનુષ્યલોકમાંથી મનુષ્ય હોય તે જ

સિદ્ધાલયમાં જાય. એટલે એથી દૂરવર્તીપણું કોઈને હોતું નથી. નજીકપણું પણ હોતું નથી. કેમકે દેવલોકમાંથી કોઈ સિદ્ધ થતા નથી. આમ તો સર્વાર્થસિદ્ધિનું વિમાન અને સિદ્ધાલય બહુ નજીકનું ક્ષેત્ર છે પણ ત્યાંથી કોઈ સિદ્ધાલયમાં જતા નથી. છેલ્લો ચરમદેહ મનુષ્યનો હોય છે. મનુષ્ય છે એ મધ્યલોકમાં છે. જે ચૌદ રાજૂ લોક છે એમાં બરાબર .. છે, સાત રાજૂનું જે અંતર છે-અસંખ્ય યોજન છે. એક સમયમાં અસંખ્ય યોજનને કાપીને ઉત્કૃષ્ટ ગતિથી ત્યાં બિરાજમાન થઈ જાય છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એક જ સમય લાગે છે. બીજો સમય લાગતો નથી. એવી ગતિ વિશિષ્ટતા છે. જે જડ અને ચૈતન્યની ક્રિયાવર્તી શક્તિ નામની જે શક્તિ છે એના પરિણામનમાં ગતિ થાય છે. જેમ જ્ઞાનશક્તિ છે, દર્શનશક્તિ છે એમ ક્રિયાવર્તી શક્તિ છે. એના પરિણામનથી ગતિ થાય છે. અને સ્વભાવગતિ જડ અને ચૈતન્યની એટલી છે કે એ વધુમાં વધુ ઉત્કૃષ્ટ શુદ્ધ ગતિએ જાય તો ચૌદ્ બ્રહ્માંડને એક સમયમાં કાપે. ચૌદ્ બ્રહ્માંડનું અંતર એક સમયમાં કાપે. શુદ્ધ પરમાણુ લોકના એક છેડેથી બીજા છેડે જાય એટલા એક સમયમાં પહોંચી જાય, બીજો સમય ન લાગે.

એમ અહીંયાં ભગવાન પણ સિદ્ધાલયમાં બિરાજી ગયા. ‘હવે સદાય સમાધિસુખાદિ અનંત ગુણોમાં પરિણમ્યા કરશે.’ ત્યાં હવે અનંત અનંત સાદિઅનંત કાળ પર્યંત અનંત સમાધિ સુખમાં બિરાજમાન રહેશે. બિરાજમાન રહેશે એટલે પરિણામન સહિત રહેશે. સમય સમયનું ત્યાં પરિણામન છે. કેવળજ્ઞાન પણ સમયે સમયે પરિણામે છે, આનંદ પણ સમયે સમયે પરિણામે છે, દર્શન પણ સમયે સમયે પરિણામે છે. પરિણામ્યા કરશે. અનંત ગુણો શુદ્ધપણે પરિણામ્યા કરશે.

‘આજે...’ દિવાળીના દિવસે. આજે એટલે દિવાળીના દિવસે ‘ભરતક્ષેત્રમાંથી ત્રિલોકીનાથ ચાલ્યા ગયા,...’ ભરતક્ષેત્રમાંથી ત્રણ લોકના નાથ મહાવીર પરમાત્માનો અહીંથી વિયોગ થયો, ચાલ્યા ગયા. ‘તીર્થંકરભગવાનનો વિયોગ થયો,...’ અંતિમ તીર્થંકર હતા. હવે પછી આ ક્ષેત્રે, આ ચોવીસીમાં કોઈ તીર્થંકર થશે નહિ. આ ક્ષેત્રે-ભરતક્ષેત્રની અંદર એક સર્પિણીકાળમાં ઉત્સર્પિણી હોય કે અવસર્પિણી હોય. ચોવીસ તીર્થંકર થાય છે. કોઈ કાળે પરચીસમા તીર્થંકર થતા નથી. પછી કોઈ એવા પુરુષ હોય તો એને ઉપમા દેવામાં આવે છે કે આ તો પરચીસમા તીર્થંકર જેવા છે. તીર્થંકર જેવું કામ કરે છે. મહાપુરુષને ઉપમા દેવામાં આવે છે. પણ ખરેખર કોઈ પરચીસમા તીર્થંકર થતા નથી. એ પણ કુદરતી વસ્તુ વ્યવસ્થા છે. આ કુદરતના ઘરની વ્યવસ્થા છે. ચોસઠ શલાકાપુરુષ થાય એક સર્પિણીકાળમાં. ઉપસર્પિણી હોય કે અવસર્પિણી

હોય. ચોસઠ શલાકા. તો એ ચોસઠ જ થાય. ત્રેસઠ પણ ન થાય અને પાંસઠ પણ ન થાય. અમુક હોય છે ચક્રવર્તીઓ થાય છે. નવ નારાયણ, નવ પ્રતિનારાયણ થાય છે. એ ચોવીસ તીર્થંકર થાય છે, ચક્રવર્તીઓ થાય છે, અર્ધ ચક્રીઓ થાય છે. એ પ્રતિનારાયણ અર્ધ ચક્રીઓ છે. વાસુદેવ જેને કહે છે.

‘આજે ભરતક્ષેત્રમાંથી ત્રિલોકીનાથ ચાલ્યા ગયા, તીર્થંકરભગવાનનો વિયોગ થયો, વીરપ્રભુના આજે વિરહ પડ્યા.’ એક દષ્ટિકોણ આ છે કે અહીંયાં વિરહ પડ્યો છે, તો ભગવાન ઉચ્ચ સ્થાનને પામ્યા છે. બે વાત છે. એક દષ્ટિએ અહીંયાં વિયોગ થઈ ગયો એમની દેશના હવે પ્રાપ્ત નહિ થાય. પણ પોતે? તો કહે છે, પોતે ઉચ્ચ સ્થાનને પામ્યા. એટલે દેવો એ પ્રસંગને શોકના પ્રસંગ તરીકે નથી ઉજવતા પણ ઉત્સવના પ્રસંગ તરીકે ઉજવે છે. કલ્યાણક પ્રસંગ છે. એટલે ઉત્સવ ઉજવવામાં આવે છે.

‘ઈન્દ્રોએ ઉપરથી ઊતરીને આજ નિર્વાણ મહોત્સવ ઊજવ્યો.’ ઈન્દ્રો અને એમના અનુચર દેવો છે, અસંખ્ય દેવો આવે છે. આજે નિર્વાણ મહોત્સવની ઉજવણી કરે છે. દિવાળીને દિવસે નિર્વાણ મહોત્સવ તરીકે દિવાળીનું પર્વ ત્યારથી ઉજવવામાં આવે છે. આ જે દિવા કરવામાં આવે છે એનું કારણ એ છે એની પાછળ કે ભગવાનનો દેવોએ નિર્વાણ મહોત્સવ ઉજવેલો હતો દિવાળીના દિવસે. અને દિપાવલીઓ પ્રગટ કરી ઘરે-ઘરે. ત્યારથી એ રૂઢિગતપણે ચાલે છે. લોકોમાં લૌકિક રીતે એ ઉજવાય છે. જૈનોમાં એ વિષયની સમજણ જુદી છે. ભગવાનનો આજે નિર્વાણ મહોત્સવ દિન છે અને એ રીતે એને કલ્યાણક દિન તરીકે મનાવવામાં આવે છે. પાંચમું કલ્યાણક છે. પહેલા જન્મકલ્યાણક છે, દીક્ષા કલ્યાણક છે, જ્ઞાનકલ્યાણક છે એમ આ નિર્વાણકલ્યાણક છે. પાંચ કલ્યાણક છે ને.

‘ઈન્દ્રોએ ઉપરથી ઊતરીને આજ નિર્વાણ મહોત્સવ ઊજવ્યો. દેવોએ ઊજવેલો તે નિર્વાણકલ્યાણક મહોત્સવ કેવો દિવ્ય હશે!’ અહીંયાં મનુષ્ય ક્ષેત્રની અંદર કેટલા દેવો આવે છે, સંખ્યાનો જાણો પાર નથી. એટલી સંખ્યાના દેવો આવે છે. .. અમસ્તા પણ ભગવાનની સભામાં તો કરોડો દેવો આવે જ છે. ઉત્સવ ટાણે વિશેષ આવે છે. તે કેવો દિવ્ય હશે! ‘તેને અનુસરીને હજુ પણ લોકો દર વર્ષે દિવાળીદિને દીપમાળા પ્રગટાવીને દીપોત્સવીમહોત્સવ ઊજવે છે.’ આ રૂઢિ ત્યારથી ચાલુ થઈ છે. દિવાળીને દિવસે દીપાવલીથી ઉત્સવ તરીકે ઉજવવો દિવસને એ ભગવાનના નિર્વાણ કલ્યાણકથી આ ચાલુ થયું છે.

મુમુક્ષુ :- જૈનમાં તો ચાલુ થયું પણ લોકોત્તરમાં ચાલું થઈ ગયું. એટલો પ્રભાવ!

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એટલો બધો ત્યાં પ્રભાવ. બીજા લોકો ઉપર પણ પ્રભાવ

થયો. એ થાય જ. જ્યારે કોઈપણ એવા યુગ પ્રવર્તાવનાર મહાપુરુષનો ઉદય થાય ત્યારે જૈન સિવાય જૈનેતર બીજા જીવોની અંદર પણ એ જાતનો પ્રભાવ ફેલાય છે અને એ રીતે જૈનશાસનનો વિસ્તાર થાય છે. એ રીતે વિસ્તૃતપણે જૈનશાસનનો પ્રભાવ જોવામાં આવે છે.

‘આજે વીરપ્રભુ મોક્ષ પધાર્યા.’ મોક્ષ પધાર્યા એટલે સિદ્ધાલયમાં પધાર્યા. ‘ગણધરદેવ શ્રી ગૌતમસ્વામી તરત જ અંતરમાં ઊંડા ઊતરી ગયા અને વીતરાગદશા પ્રાપ્ત કરી કેવળજ્ઞાનને પામ્યા.’ ભગવાન મહાવીરસ્વામી તીર્થાધિનાથ સિદ્ધાલયમાં પધાર્યા અને તરત જ ગૌતમસ્વામીને કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે. છન્નસ્થ દશા પૂરી થઈ, ધ્યાનસ્થ દશામાં એ બિરાજમાન થાય છે. શુક્લધ્યાનની શ્રેણી માંડીને કેવળજ્ઞાન તરત જ પ્રગટ કરે છે. ‘ગણધરદેવ શ્રી ગૌતમસ્વામી તરત જ અંતરમાં ઊંડા ઊતરી ગયા....’ ઊંડા ઊતરી ગયા એટલે ધ્યાનમાં ઊંડા ઊતરી ગયા. પોતાના સ્વરૂપની અંદર લીન થઈ ગયા. એટલા બધા ઊંડે ઊંડે લીન થઈ ગયા કે એ એકાગ્રતામાં અંતર્મુહૂર્તની અંદર એમણે કેવળજ્ઞાનને સાધી લીધું. વીતરાગદશાને પ્રાપ્ત કરીને કેવળજ્ઞાનને પામ્યા. એટલે દિવાળીના દિવસે બે મહાપુરુષના બે મુખ્ય પ્રસંગ થયા. એક તો ભગવાન સિદ્ધાલયમાં પહોંચ્યા-પ્રાપ્ત થયા અને એમના મુખ્ય ગણધર જે ગૌતમસ્વામી છે એ એ જ દિવસે તરત જ કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત થયા છે. ભગવાન પછી આ કેવળજ્ઞાન પામનારા જીવોમાં ગૌતમસ્વામી પ્રથમ છે. ભગવાનના વિરહ પછી.

મુમુક્ષુ :- બે વાત લીધી. વીતરાગદશા પ્રાપ્ત કરી અને કેવળજ્ઞાન લીધું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બારમા ગુણસ્થાને પૂર્ણ વીતરાગદશા પ્રાપ્ત કરી, તેરમા ગુણસ્થાને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી.

મુમુક્ષુ :- બેમાં મહત્વ કોનું વધારે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બેય મહત્વવાળા જ છે. કોઈનું ઓછું મહત્વ નથી. વીતરાગદશા છે એમાં ચારિત્રગુણ પૂર્ણ શુદ્ધ થઈને પરિણમવા લાગ્યો અને કેવળજ્ઞાનમાં જ્ઞાનગુણ છે એ પૂર્ણ શુદ્ધ થઈને પરિણમવા લાગ્યો. કોઈ ગુણનું મહત્વ ઓછું છે એમ સમજવું જોઈએ નહિ. બધા જ ગુણો પોતાની શક્તિથી પોતપોતાના ગુણનું અનંત સામર્થ્ય ધરાવે છે. આત્માના સર્વ ગુણો પોતપોતાનું અનંત સામર્થ્ય ધરાવે છે.

મુમુક્ષુ :- ગૌતમસ્વામીને કેવળજ્ઞાન ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો ભગવાનની ઉપસ્થિતિમાં ઘણાને થયેલું. જ્યારે સમવસરણની અંદર ભગવાનની ઉપસ્થિતિ હોય છે ત્યારે અનેક જીવોને કેવળજ્ઞાન થાય છે. અને કેટલાક જીવો તો ભગવાન પહેલા પણ સિદ્ધાલયમાં આયુષ્ય ટૂંકું લઈને

આવ્યા હોય તો ભગવાન હજી અહીંયાં સમવસરણામાં હોય-તીર્થંકર ભગવાન-જેમની દેશનાના નિમિત્તે કેવળજ્ઞાન થયું હોય, એ હજી અહીંયાં હોય અને બીજા જીવો ચૌદ ગુણસ્થાન પૂરું કરીને સિદ્ધાલયમાં બિરાજમાન થઈ જાય. એવા કેટલાય જીવો જાય છે. એટલે એમાં કોઈને બંધન નથી. ગુરુ-શિષ્યનું એમાં બંધન નથી. કે ગુરુથી શિષ્ય પામ્યા માટે શિષ્ય પાછળ જાય અને ગુરુ આગળ જાય એવું કોઈ બંધન નથી. દરેક આત્મા સ્વતંત્ર છે.

જૈનદર્શનનો પાયો શું છે? કે દરેક આત્મા સ્વતંત્ર છે. કોઈ કોઈને પરાધીન નથી. પોતાના પુરુષાર્થે કરીને પોતાના આત્માનું શુદ્ધિકરણ કરીને મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. પૂર્ણ શુદ્ધ દશા. મોક્ષ એટલે પૂર્ણ શુદ્ધ દશા. નિષ્કલંક દશાને પ્રાપ્ત કરે છે. અત્યારે સીમંધરસ્વામી છે. એક કરોડ પૂર્વનું આયુષ્ય છે સીમંધરસ્વામીને. ઋષભદેવ ભગવાનને ચોરાશી લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય હતું. એનાથી વધારે એક કરોડ પૂર્વનું આયુ સીમંધરભગવાનનું છે. તો હજી આવતી ચોવીસીના તેરમા તીર્થંકરના કાળે નિર્વાણ જાશે. લાખો-કરોડો વર્ષ સુધી. લાખો વર્ષ સુધી. એક કરોડ પૂર્વનું એટલે લાખો કરોડો વર્ષ સુધી. કરોડ પૂર્વ છે એટલે લાખો-કરોડો-અબજો વર્ષ જાય એમાં કેટલાય જીવો નિર્વાણ પામી જશે. કેટલાક તો મિથ્યાદષ્ટિમાંથી સમ્યક્દષ્ટિ થઈ, દીક્ષા અંગીકાર કરી, કેવળજ્ઞાનને પામીને નિર્વાણને પામી જાય, મોક્ષને પામી જાય. ભગવાન અહીંયાં હજી તેરમા ગુણસ્થાને જ હોય. અરિહંતદશામાં જ હોય.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પુણ્ય બાકી છે, આયુષ્ય બાકી છે. ચારેય બાકી છે. આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર અને વેદનીય. ચાર અઘાતિ બાકી છે. પછી બાકીની એની પેટા પ્રકૃતિ છે. આઠમાંથી ચાર ઘાતિનો નાશ કર્યો છે. ચાર અઘાતિકર્મ છે એ બાકી રહ્યા છે અને એનો ભોગવટો ચાલે છે. ઉદયમાન જ છે. ઉદયમાનમાં ફેરફાર થાય નહિ. એની સ્થિતિમાં અપકર્ષણ ન થાય. ઘટે નહિ કાંઈ કે વધે નહિ કાંઈ.

મુમુક્ષુ :- બારમે વીતરાગ થાય. ચારિત્રગુણ બારમા ગુણસ્થાને એને છોટું કેટલું કેવળજ્ઞાન?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કાંઈ નહિ. તરત જ થઈ જાય. તરત જ. જેવું બારમું ગુણસ્થાન આવે. બધા ગુણસ્થાનો છે એ બધા અંતર્મુલ્તની અંદર સમાય છે. શ્રેણીના ગુણસ્થાનો બધા. નવ, દસ, બાર બધા શ્રેણી માંડે છે. અંતર્મુલ્તમાં ... અગિયારમામાં તો આવે નહિ. નવ, દસ, બાર અને સીધા તેરમામાં આવી જાય અંતર્મુલ્તની અંદર.

મુમુક્ષુ :- ત્યાં સુધી ગણધર સાતમે ગુણસ્થાને હોય?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. છઠા-સાતમે હોય. જ્યાં સુધી શ્રેણી ન માંડે ત્યાં સુધી ઘડીમાં છઠું ગુણસ્થાન આવે મુનિદશાનું, ઘડીમાં સાતમું ગુણસ્થાન આવે. સાતમું ગુણસ્થાન આવે ત્યારે નિર્વિકલ્પ શુદ્ધોપયોગ ધ્યાનની દશા કહેવામાં આવે છે. એ ધ્યાનની દશા એમને હાલતા, ચાલતા, ખાતા, પીતા, ઉઠતા, બેસતા પણ થઈ જાય છે. અને જ્યારે સવિકલ્પ દશામાં આવે છે ત્યારે એમને પંચ મહાવ્રતાદિ જે સંયમ છે એ બાહ્ય સંયમ પાળવાનો વિકલ્પ હોય છે. એ એમનું છઠું ગુણસ્થાન છે. સાતમું ગુણસ્થાન સ્વરૂપધ્યાનનું છે. એ ક્ષણે ક્ષણે વારંવાર છઠ્ઠે-સાતમે ગુણસ્થાને રહે છે. જ્યારે શ્રેણી માંડે છે ત્યારે અંતર્મુહૂર્તમાં પૂર્ણ કેવળજ્ઞાનની દશાને પ્રાપ્ત કરે છે.

ભગવાન જ્યારે મોક્ષે પધાર્યા ત્યારે ગૌતમસ્વામી ધ્યાનમાં ઊંડા ઊતરીને પૂર્ણ વીતરાગદશા પ્રાપ્ત કરીને. મુનિદશામાં અધુરી વીતરાગદશા છે અને અલ્પજ્ઞાન છે. એ પૂર્ણ વીતરાગદશા પ્રાપ્ત કરીને પૂર્ણ કેવળજ્ઞાનની, જ્ઞાનની પણ પૂર્ણ દશા (પ્રાપ્ત કરી).

‘આત્માના સ્વક્ષેત્રમાં રહીને લોકાલોકને જાણનારું આશ્ચર્યકારક, સ્વપરપ્રકાશક પ્રત્યક્ષજ્ઞાન તેમને પ્રગટ થયું...’ ગૌતમસ્વામીની વાત કરે છે. કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત થયા ત્યારે એમના આત્માના સ્વક્ષેત્રમાં રહીને.. કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત થયા, કેવળજ્ઞાનને એવી ઊપમા એક આપવામાં આવે છે કે કેવળજ્ઞાન સ્વવ્યાપક છે. અરિહંત ભગવાનને પણ સર્વવ્યાપક તરીકે ઘણીવાર કહેવામાં આવે છે. એમાંથી આ બીજી રીતે અનર્થ ઊપજ્યો કે ઈશ્વર હોય એ સર્વવ્યાપક હોય. બધે વ્યાપી જાય. ક્ષેત્રથી પણ વ્યાપી જાય. ‘... પણ વિશ્વપતિનો વાસ.’

મુમુક્ષુ :- ભણાવામાં પણ ઊંઘું બધું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કવિ હોય એ તો એવી કવિતા બનાવે છે. જેવી માન્યતા હોય એવી કવિતા બનાવે. એટલે અહીંયાં ચોખવટ કરી.

‘આત્માના સ્વક્ષેત્રમાં રહીને...’ એટલે દેહના ક્ષેત્રથી બહાર નીકળ્યા વગર. દેહના ક્ષેત્રથી આત્મા બહાર જતો નથી. કોઈ ગુણ બહાર જતો નથી, કોઈ ક્ષેત્ર બહાર જતું નથી અને કોઈ ગુણની પર્યાય પણ બહાર જતી નથી. દરેક ગુણની પર્યાય પોતાના ક્ષેત્રથી બહાર પરિણામે એવું કોઈ પદાર્થને માટે બની શકતું નથી. એટલે ક્યાંય પણ કોઈપણ ક્ષેત્રમાં ગયા વિના પોતાના સ્વક્ષેત્રમાં રહીને લોકાલોકને જાણનારું. રહે અહીંયાં અને જાણે લોકાલોકને. લોકને પણ જાણે, પૂર્ણ અલોકને-આકાશને પણ પૂરેપૂરું જાણે. દશે દિશામાં અનંત છે જે ક્ષેત્રથી. એવા લોકાલોકને જાણનારું ‘આશ્ચર્યકારક,...’ કેવળજ્ઞાન કેવું છે? ‘આશ્ચર્યકારક, સ્વપરપ્રકાશક...’ પોતાને પણ પ્રકાશે અને લોકાલોકના પદાર્થોને પણ પ્રકાશે, જાણે.

‘પ્રત્યક્ષ...’ પ્રત્યક્ષ એટલે કોઈપણ નિમિત્તનું વચ્ચે નિમિત્તપણું-મદદ નથી. નિમિત્તપણાણુપ મદદ નથી. વચ્ચે કોઈ ઈન્દ્રિયની મદદ નથી, કોઈ સાધનનું વચ્ચે નિમિત્તપણું નથી. એવું સીધું જ, પોતાથી સીધું જ ‘પ્રત્યક્ષજ્ઞાન તેમને પ્રગટ થયું,...’ કેવળજ્ઞાન છે એ સકળ પ્રત્યક્ષજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. અવધિ અને મન:પર્યવજ્ઞાનને દેશપ્રત્યક્ષ એટલે આંશિક પ્રત્યક્ષ કહેવામાં આવે છે અને આને સંપૂર્ણ પ્રત્યક્ષ કહેવામાં આવે છે. એવું ‘સ્વપરપ્રકાશક પ્રત્યક્ષજ્ઞાન તેમને પ્રગટ થયું, આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશોમાં આનંદાદિ અનંત ગુણોની અનંત પૂર્ણ પર્યાયો પ્રકાશી નીકળી.’ પ્રગટ થઈ ગઈ.

ગૌતમસ્વામીની વાત ચાલે છે કે એમને જ્યારે કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થયું ત્યારે આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશોમાં એટલે બધા પ્રદેશોમાં, પૂરા ક્ષેત્રમાં આનંદ વગેરે જે અનંત ગુણ છે તે બધા ગુણોની પૂર્ણ પર્યાયો પ્રગટ થઈ ગઈ. શુદ્ધદશાને પ્રાપ્ત થયા. એ પણ ભાવમોક્ષદશા કહેવામાં આવે છે. ત્યાંની શુદ્ધિ જોઈને, અરિહંતપણાની શુદ્ધિ જોઈને સદેહે મુક્તિ અથવા ભાવમોક્ષ કહેવામાં આવે છે. પછી જ્યારે સિદ્ધાલયને પ્રાપ્ત થાય ત્યારે દ્રવ્યમોક્ષ કહેવામાં આવે છે. એવી ગૌતમસ્વામીની પણ દશા થઈ. ગૌતમસ્વામીને બહુ દુઃખ થયું, વિરહ પડ્યો માટે રડવું આવ્યું એ પ્રકાર ત્યાં ઊપજતો નથી.

મુનિઓને જ્યારે એવો વૈરાગ્યનો પ્રસંગ બને છે ત્યારે એ પોતાના સ્વરૂપમાં વિશેષપણે સ્થિર થાય છે. જે વિયોગથી રહે છે એને દ્રેષની દશા કહેવામાં આવે છે. કેવી? દ્રેષની દશા કહેવામાં આવે છે. આર્તધ્યાનની દશા કહેવામાં આવે છે. એવું આર્તધ્યાન અને એવો દ્રેષ. ખેદ એટલે દ્રેષ. ખેદના પરિણામ છે, દ્રેષના પરિણામ છે. એવું મુનિદશામાં સ્વજંલન કષાય પણ મંદ વર્તતો હોય ત્યાં એટલે હદ સુધી બહારમાં ચેષ્ટા થાય એવું બનતું નથી. એવું નથી.

મુનિદશામાં પણ એમ છે કે નગરની અંદર આહાર લેવા જાય અને કોઈ સામે નનામી આવે. માણસનું મૃત્યુ થઈ ગયું હોય અને સામે મળે તો એ મડદું-શબ છે એને લઈને લોકો આવતા હોય છે. મુનિરાજ સામેથી ચાલ્યા આવતા હોય તો એને સીધો વૈરાગ થાય છે. પાછા વળી જાય. આહાર લીધા વિના પછા જતા રહે. તે દિવસે એમને ઉપવાસ પડી જાય. પછી ફરીને આહાર લેવા નીકળે નહિ. પાછા જંગલમાં ચાલ્યા જાય. પાછા એમ નહિ કે કલાક રહીને ફરીને જઈએ અડધી કલાક રહીને. એવી રીતે નહિ. ... માં જેમ થાય છે એવું નહિ. એટલો ત્યાં વૈરાગ ઉત્પન્ન થાય. એમાં ખેદ ન થાય, દ્રેષ ન થાય કે અરે..રે..! આજે મને ઉપવાસ પડ્યો. એવું નથી. જ્યારે એવા કોઈ પોતાની ઈચ્છાથી પ્રતિકૂળ પ્રસંગ થાય અને ઉપવાસ પડે, આહારાદિનો યોગ ન થાય ત્યારે આત્મસ્વરૂપની વિશેષ તીવ્ર એકાગ્રતામાં આવીને

સ્વરૂપધ્યાનમાં લીન થઈ જાય છે. પછી જંગલમાં જઈને જ્ઞાન-ધ્યાનમાં લીન થઈ જાય છે. પણ એમને ખેદ થતો નથી કે આજે આહાર ન મળ્યો. એવો ખેદ થતો નથી. એટલે જ્યારે જ્યારે એમને વૈરાગ્યના પ્રસંગ ઉત્પન્ન થાય, એ વૈરાગ્યનો પ્રસંગ છે ત્યારે એ વિશેષ સ્વરૂપસ્થિરતામાં પરિણમે છે. પણ દુઃખમાં, રાગમાં, દ્વેષમાં, મોહમાં પરિણમતા નથી. એવી કોઈ તીવ્ર વીતરાગી દશાને જ મુનિદશા કહેવામાં આવે છે. એટલે મુનિદશા માટે એવી કોઈ સાધારણ કલ્પના ન કરાય. સામાન્ય માણસોને જે કલ્પના થાય. જેમકે આ રડવા માંડે એવું તો બનતું નથી. કોઈ પ્રસંગે રડતા નથી. મુનિરાજ કોઈ પ્રસંગે રડતા નથી. પોતાના દેહને કોઈ કાપે, મારે, છેદન-ભેદન કરે, મૃત્યુ પર્યંત ઉપસર્ગ કરે તોપણ એ રડતા નથી. અવાજ કરતા નથી, રાડો પાડતા નથી, કાંઈપણ કરતા નથી. શાંત ચિત્તે સ્વરૂપમાં લીન થવાના ઉગ્ર પ્રયત્નમાં તે લાગી જાય છે. એને પરિષ્કલ્પ, ઉપસર્ગજય એમ કહેવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :- મુમુક્ષુને દેશનાને વિરહ થાય, કેવળી ભગવાનનો વિરહ થાય, મુનિઓનો વિરહ થાય, સત્પુરુષનો વિરહ થાય તો મુમુક્ષુજીવને તો એ દુઃખ થાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, દુઃખ થાય છે. કેમકે એ વધારે રાગી છે. રાગ હોય ત્યાં દ્વેષ આવ્યા વિના રહે નહિ. ભલે એ પ્રશસ્ત દ્વેષ છે ત્યાં. અપ્રશસ્ત દ્વેષ નથી પણ એ પ્રશસ્ત દ્વેષ છે. મુમુક્ષુને થાય. નીચેની દશાવાળાને રાગ તીવ્ર હોવાથી એને રાગ ખસીને દ્વેષ થવાની ભાવના છે. પણ મુનિદશામાં એવું બનતું નથી. બીજી રીતે કહીએ તો મુનિદશા એ અલૌકિક દશા છે-લૌકોત્તર દશા છે. લૌકિકમાં સાધારણ જીવોને જેવી પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય એવા ભાવો મુનિદશાની અંદર થતા નથી. એને થાય તો એને મુનિદશા છે એમ કહેવાય નહિ. એટલો ફરક છે, અંતર છે. લૌકિકજનમાં એને મુનિજનમાં બહુ મોટું અંતર છે, ઘણું મોટું અંતર છે.

મુમુક્ષુ :- મુમુક્ષુને આવા વિયોગમાં પ્રશસ્ત દ્વેષ ન આવે તો ભૂમિકા ..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. તો એને ભૂમિકા નથી. એમકે કોઈ મહાપુરુષનો યોગ થાય તો મુમુક્ષુને રડવું આવી જાય. ન આવે તો? તો એની ભૂમિકાની બહાર છે. આવે જ. એને એમ જ થાય. રાગ છે એને એટલે એ પ્રકારનો ખેદ થયા વિના રહે નહિ. જો રાગ હોય તો એને ખેદ થયા વિના રહે નહિ. પરિવારમાં એના પ્રિયજનનો નાશ થાય તો સાંભરી સાંભરીને રડે છે કે નહિ? ન સંભારવું હોય તો સાંભરે. શું થાય? ન સંભારવું હોય તોપણ વારંવાર સાંભરી આવે. એને રડે છે કે નથી રડતા? ત્યાં કૃત્રિમતા કરવી પડે છે? કે લાવ સંભારી-સંભારીને રડું. એવું કરવું પડે છે? એ સહજ જ બને છે.

એમ અહીંયાં પણ સહજ જ બને છે. જ્યાં હજી તીવ્ર રાગની દશા છે ત્યાં ખેદ ઉત્પન્ન થયા વિના રહે જ નહિ. ન થાય તો એમ સમજવું કે એને ખાસ અનુરાગ નહોતો. એને ખાસ અનુરાગ નહોતો એમ નક્કી થાય છે. સાધારણ ઉપર ઉપરનો ઉપરછદ્ધો રાગ હતો. તો એને કાંઈ અસર થતી નથી. તો એને વિયોગની અસર પણ ન થાય. નહિતર થયા વિના રહે નહિ. કરવી ન પડે એ. થયા વિના રહે જ નહિ. સીધી વાત છે. કુદરતી.

મુમુક્ષુ :- સ્વજન કરતા સત્પુરુષ તો વિશેષ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. વિશેષ છે. પોતાના કુટુંબ પરિવાર કરતાં સાચા મુમુક્ષુને સત્પુરુષ પ્રત્યે વિશેષ પ્રેમ અને અનુરાગ હોય છે. પછી એને સમ્યક્ની વાત છે. આ તો પાત્રતામાં આવે છે. આ તો પાત્રતામાં આવે છે. પરિવાર આદિ કરતાં પણ સત્પુરુષ પ્રત્યે વિશેષ બહુમાન, વિશેષ અનુરાગ, પૂજ્યબુદ્ધિ, પૂજ્યબુદ્ધિપૂર્વકનો અનુરાગ છે, બીજા જ પ્રકારનો અનુરાગ છે. પરિવારનો રાગ છે એ તો અશુભમાં જાય છે. એમાં તો શુભનું ઠેકાણું નથી. એ તો અશુભમાં છે. અને આ શુભરાગ છે પણ વિશિષ્ટ પ્રકારનો શુભરાગ છે. એટલો શુભરાગ ન હોય-એટલો રાગ વિશેષ પ્રમાણમાં ન હોય તો એને સમ્યક્દર્શનની આશા રાખવી નહિ. આ બધી રાગની શરતુ છે. પછી વીતરાગતાની શરતો હજી પછીની છે. હજી તો રાગની શરતો છે આ.

‘અત્યારે આ પંચમકાળે ભરતક્ષેત્રમાં તીર્થંકરભગવાનના વિરહ છે,...’ ભગવાન મહાવીરસ્વામી મોક્ષે પધાર્યા ત્યાર પછી અત્યારે આ કાળે-આ પંચમકાળ છે, એ ચોથા કાળના છેડે ગયા અને ત્યારપછી પંચમકાળ બેસી ગયો અને આ ક્ષેત્રની અંદર તીર્થંકરભગવાનના અત્યારે વિરહ છે. કોઈ તીર્થંકર અત્યારે ઉપસ્થિત હોતા નથી. એમ કહીને એમ કહ્યું ‘કેવળજ્ઞાની પણ નથી.’ તીર્થંકર પણ નથી અને સામાન્ય કેવળજ્ઞાની પણ કોઈ થતા નથી.

એટલે ત્રણ જીવંત નિમિત્ત છે. કેવળજ્ઞાની અથવા તીર્થંકર, એક નિર્ગ્રંથ મહામુનિ અને એક સત્પુરુષ-આત્મજ્ઞાની સત્પુરુષ. આ ત્રણ જીવંત નિમિત્ત છે દેશનાલબ્ધિના. એમાં એક નિમિત્તનો વિચ્છેદ થયો પંચમકાળે. બે નિમિત્તનો સદ્ભાવ અહીંયાં સંભવિત છે. હજી અત્યારે સંભવિત છે પંચમકાળમાં. છદ્ધા કાળે એ નહિ હોય પછી. છદ્ધા આરામાં નહિ હોય. પંચમકાળે મહામુનિ હોય શકે છે કોઈ અને આત્મજ્ઞાની સત્પુરુષો હોઈ શકે છે. એમાં મહામુનિ પણ આ અવસર્પિણિકાળ છે એટલે એકધારા કોઈ મુનિઓ અહીંયાં થતાં નથી. ક્યારેક કોઈ થવાનો સંભવ છે. ના ન કહી શકાય. અત્યારે છેલ્લા સેંકડો વર્ષમાં દેખાતા નથી. એવી પરિસ્થિતિ છે. છેલ્લા સેંકડો વર્ષમાં નથી

દેખાતા. એટલે બે નિમિત્ત નથી દેખાતા. હવે એક છેલ્લું નિમિત્ત છે. સત્પુરુષ આત્મજ્ઞાની મહાપુરુષો અવારનવાર થાય છે.

ગુજરાતમાં ગણીએ તો સો વર્ષ-છેલ્લા સૈકામાં 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી' થઈ ગયા. આ બાજુ રાજસ્થાનમાં તો છેલ્લા દોઢસો-બરસો વર્ષમાં અનેક થયા છે. 'ટોડરમલજી', 'બનારસીદાસજી' વગેરે. પણ અહીંયાં 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી' થયા. ત્યારપછી 'ગુરુદેવ'નો ઉદય થયો. બહુ મોટી આધ્યાત્મિક ક્રાંતિ આવી. પૂજ્ય બહેનશ્રી બિરાજમાન છે. આટલી હજી ઉપલબ્ધિ છે. દેશનાલબ્ધિ કોઈ પાત્ર જીવને મળવાની હોય તો જે તે પ્રકાર બનવાનો હોય તે એમની ઉપસ્થિતિમાં બને છે. આત્મજ્ઞાની હોય તો એમની ઉપસ્થિતિમાં બની શકવા યોગ્ય છે.

'અત્યારે આ પંચમકાળે ભરતક્ષેત્રમાં તીર્થંકર ભગવાનના વિરહ છે, કેવળજ્ઞાની પણ નથી.' કોઈ નથી અને હવે થશે પણ નહિ. આ હુંડાવસર્પિણી પૂરો થઈ જશે. 'મહાવિદેહક્ષેત્રમાં કદી તીર્થંકરનો વિરહ પડતો નથી,...' ત્યાં ચોવીસ, પચ્ચીસનો સવાલ ઊભો થતો નથી. 'સદાય ધર્મકાળ વર્તે છે.' મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં તો તીર્થંકર સદાય હોય છે. અહીંયાં બે તીર્થંકર કોઈ દિ' સાથે ન હોય, ત્યાં વીસથી ઓછા કોઈ દિવસ ન હોય. વીસેયના ક્ષેત્ર જુદા જુદા છે. પણ વીસ તીર્થંકર (તો હોય જ).

મુમુક્ષુ :- વિદેહક્ષેત્રમાં વીસ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. વિદેહક્ષેત્રની અંદર વીસના જુદા જુદા ક્ષેત્રો છે અને વીસ તીર્થંકરો ઓછામાં ઓછા બિરાજમાન હોય. વધુમા વધુ ૧૬૦ ત્યાં મહાવિદેહની અંદર હોય છે.

ત્યાં 'કદી તીર્થંકરનો વિરહ પડતો નથી,...' આ પચ્ચીસમાં તીર્થંકરનો પ્રશ્ન ઉઠ્યો હમણા સૂર્યકીર્તિ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા વખતે. કહેવાતા જૈનો બિચારા એને ખબર નથી કે ક્યાં કેટલા તીર્થંકર થાય. પચ્ચીસમા તીર્થંકરની શું છે આ બધી ધમાલ? ભાઈ! તીર્થંકર અનંતા થાય છે. કેટલા? પચ્ચીસ નથી થતાં. અનંતા થઈ ગયા અને હજી અનંતા થશે. પહેલા તો એક વાત છે કે ચોવીસ જ થાય છે, ઘણા કહેવાતા જૈનોનો એ જ ખ્યાલ છે કે ચોવીસ તીર્થંકર થાય, કદી પચ્ચીસ તીર્થંકર થાય નહિ. ચોવીસ પૂરા થઈ ગયા હવે પચ્ચીસમા કોઈ તીર્થંકર થશે નહિ. એટલે એને એ પણ ખબર નથી અત્યારે વીસ વિદ્યમાન છે એવી ઘણાને ખબર નથી. દુકાને ચોપડામાંથી નવરા ન થતા હોય ધંધા-ધાપામાંથી અને કેટલા તીર્થંકરો હોય જૈનમાં એ ખબર નથી. અનંતા થઈ ગયા, અનંતા થશે. આ ચોવીસીના ચોવીસ પૂરા થયા. આ હુંડાવસર્પિણી પૂરા થયા પછી ઉત્સર્પિણી શરૂ થશે ત્યારે વળી પાછા ચોવીસ આ ક્ષેત્રે શરૂ થશે.

એને પછી પરચીસમાં નથી કહેવાતા પણ એને પહેલેથી ગણવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :- શ્રેણિક રાજા...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એ પહેલા તીર્થંકર થશે.

‘મહાવિદેહક્ષેત્રમાં કદી તીર્થંકરનો વિરહ પડતો નથી, સદાય ધર્મકાળ વર્તે છે.’

ત્યાં ધર્મકાળ વર્તે છે એનો અર્થ શું છે? કે સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણી જે મોક્ષમાર્ગરૂપ ધર્મ છે એવા ધર્મપ્રાપ્ત જીવોની સંખ્યા ત્યાં ઘણી મોટી છે. મનુષ્યોની અંદર ત્યાં અનેક જીવો ધર્મને પ્રાપ્ત કરે છે. અને તીર્થંકર ભગવાનના સમવસરણની અંદર સમ્યક્દષ્ટિઓ, મુનિઓ અને કેવળીઓના ટોળે ટોળા જોવા મળે છે. એક-બે-ચાર ન મળે. ટોળાબંધ કેવળીઓ હોય, ટોળાબંધ મુનિઓ હોય, ભાવલિંગી મુનિઓ હોય. સમ્યક્દષ્ટિ ઘણા હોય છે. એક એક ઘરમાં બે-બે, પાંચ-પાંચ સમ્યક્દષ્ટિઓ હોય. એક એક કુટુંબની અંદર અનેક સમ્યક્દષ્ટિઓ હોય. ત્યાં બીજો કોઈ મત-વાડો નથી. ત્યાં બીજો કોઈ મત-વાડો નથી. ત્યાં હિન્દુ ધર્મનું મંદિર છે કે મસ્જિદ છે કે ક્રિશ્ચિયનનું ચર્ચ છે કે બૌદ્ધનું મંદિર છે એવું ત્યાં કાંઈ બનતું નથી. એકલો જૈનધર્મ છે. જૈનધર્મમાં પણ બીજા વાડા નથી. જે અહીંયાં બધા ફાંટા પડી જાય છે એવા ફાંટા પણ ત્યાં નથી. એકલો સનાતન દિગંબર જૈન ધર્મ. ત્યાં દિગંબર નામ નથી. કેમકે સામે કોઈ બીજો શ્વેતાંબર એવું નથી ત્યાં. પણ જે મુનિઓ હોય છે નિર્વસ્ત્ર દશામાં, નિસ્પરિગ્રહ દશામાં તિલતુશમાત્ર કોઈને પરિગ્રહ ન હોય એ દશામાં બધા મુનિઓ હોય છે. એને સનાતન જૈનમાર્ગ કહેવામાં આવે છે. તો ત્યાં એ એક જ પ્રકાર ચાલે છે. બીજો પ્રકાર ત્યાં થતો જ નથી. ક્યારેય થતો નથી, કોઈ કાળે થતો નથી. ત્યાં આવા હુંડાવસર્પિણી જેવા માઠા કાળ હોતા નથી. એટલે કે માઠા પરિણામવાળા જીવો જ ત્યાં જતા નથી. ત્યાં સારા પરિણામવાળા જીવોની જ ઉત્પત્તિ થાય છે કે જે થોડું દેશનાનું નિમિત્ત મળતા ફટાફટ સીધા પોતાના આત્માને સાધી લે છે. કોઈ મુનિદશામાં આવી જાય છે, કોઈ કેવળજ્ઞાનને પણ પ્રાપ્ત કરી લે છે. સદાય એ પ્રકાર ત્યાં ચાલુ જ છે.

મુમુક્ષુ :- ત્યાં સદાય બિરાજમાન હોય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ત્યાં તીર્થંકર ભગવાન બિરાજમાન સદાય શાશ્વતપણે હોય છે. એક તીર્થંકર નિર્વાણમાં પધારે તો બીજા તીર્થંકરનો ઉદય થાય.

મુમુક્ષુ :- વચમાં કાંઈ ગાળો ન પડે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ના. ગાળો ત્યાં નથી. વીસ તો કાયમ રહે છે. ઓગણીસ ક્યારેય થાય નહિ. પછી અમુક કાળે વધીને ૧૬૦ સુધી જાય છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ૧૭૦માં દસ આ બાજુના બીજા ક્ષેત્રના ગણાય છે ને પાછા? ઐરાવતના ને ભરતના થઈને દસ બીજા ગણીને વધુમાં વધુ વિશ્વની અંદર એકસાથે ૧૭૦ તીર્થંકરની મનુષ્યલોકમાં ઉત્પત્તિ હોઈ શકે. પાંચ ભરત અને પાંચ ઐરાવત. એવા દસ તીર્થંકરો હોય છે. ૧૬૦ મહાવિદેહમાં હોય છે. એટલે મહાવિદેહના ૧૬૦ વધુમાં વધુ અને બીજા પાંચ ભરતના અને પાંચ ઐરાવતના થઈને દસ બીજા થઈને વધુમાં વધુ મનુષ્યલોકમાં ૧૭૦ તીર્થંકરનો એક કાળે ઉદય હોઈ શકે છે. એટલે સંખ્યામાં ચોવીસથી એક આંકડો આગળ વધે અને ભડકી જવાની કાંઈ જરૂર નથી. આખા મનુષ્યલોકની અંદર ૧૭૦ એકસાથે હોય.

મુમુક્ષુ :- મધ્યલોકનું આ ગણિત કાંઈ ખ્યાલ નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જૈન ભૂગોળની ખબર નથી. કેટલા મનુક્ષેત્ર છે, કેટલા ધર્મક્ષેત્રો છે, કેટલા શાશ્વત પ્રતિમાના ક્ષેત્રો છે.

મુમુક્ષુ :- અકૃત્રિમ ચેતાલયો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અકૃત્રિમ ચેતાલયો, અકૃત્રિમ પ્રતિમાઓ, અકૃત્રિમ પ્રતિમાઓમાં એ પ્રતિમાઓને કદી ઘડી નથી. એ જિન પ્રતિમાઓની કદી પ્રતિષ્ઠા થઈ નથી. ઘડી નથી, પ્રતિષ્ઠા કરી નથી અને અનાદિઅનંત. સમ્યજ્ઞિ ઈન્દ્રો, ગૃહસ્થો, પંચમ ગુણસ્થાનવર્તી અને મુનિરાજો એની વંદના કરે છે. મુનિરાજ સુધી રાગ છે છદ્દા ગુણસ્થાન સુધી તો એની વંદના કરે છે. એને લાંછનનો ઝઘડો નથી, એને પ્રતિષ્ઠાનો ઝઘડો નથી ત્યાં કાંઈ. કોઈ જાતનો એના માતા-પિતાના નામનો કોઈને ઝઘડો નથી. એને નામ-દામનો ઝઘડો નથી. એને નામ નથી. અનામી પ્રતિમાઓ છે. એને કાંઈ નામ-દામ હોતા નથી. કોઈ નામ નહિ એને કે આ ફલાણા ભગવાન એમ નહિ. જિનબિંબ છે, અરિહંત...

મુમુક્ષુ :- એક મંદિરમાં ૧૦૮ પ્રતિમા..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા.

મુમુક્ષુ :- સમ્યજ્ઞર્શનનું નિમિત્ત?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સમ્યજ્ઞર્શનનું નિમિત્ત છે. 'જિન પ્રતિમા જિન સારખી' જેવા જિન છે એવી જ જિનની પ્રતિમા છે. એ તો જેને ભાવ ભાસે છે, જિન પ્રતિમા જોઈને જેને આત્માનું જિનત્વ ભાસે છે એને એની કિંમત થાય છે કે આ શું ચીજ છે! એને સ્વપ્નમાં પણ એનો નકાર આવે નહિ. જાગૃતિમાં તો આવવાનો તો પ્રશ્ન જ નથી પણ સ્વપ્નમાં પણ એનો નકાર આવે નહિ. એ પ્રકાર છે.

મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં 'સદાય ધર્મકાળ વર્તે છે. આજે પણ ત્યાં ભિન્ન ભિન્ન વિભાગમાં...' જોયું? એકસાથે નહિ પણ 'ભિન્ન ભિન્ન વિભાગમાં એક એક તીર્થંકર થઈને વીશ તીર્થંકર વિદ્યમાન છે. હાલમાં વિદેહક્ષેત્રના પુષ્કલાવતીવિજયમાં...' બધા વિજય. જે વીશ ક્ષેત્ર છે એ વીસેયના નામ પાછળ વિજય શબ્દ લાગે છે. એમ આ પુષ્કલાવતીવિજય નામનું જે ક્ષેત્ર છે એ ક્ષેત્રમાં ભગવાન 'શ્રી સીમંધરનાથ વિચરી રહ્યા છે...' જ્યાંથી આપણા 'ગુરુદેવ' સીધા અહીંયાં પધાર્યા છે. એ ક્ષેત્રને પુષ્કલાવતીવિજય કહે છે. એ વિદેહક્ષેત્રમાં ત્યાં હતા. વીશ વિજય છે એમાં આ પુષ્કલાવતીવિજય નામનું છે ત્યાં 'ગુરુદેવ' હતા. એ વીશ તીર્થંકર છે એ વિષેનો થોડો ચિતાર આપ્યો છે...

તા. ૧૩-૯-૧૯૮૮, વચનામૃત-૪૩૨
પ્રવચન નં. ૩૪૫

છેલ્લો બોલ ચાલે છે ૪૩૨. સર્વજ્ઞ વીતરાગ પરમેશ્વર એનું દેવત્વ સ્વરૂપ, એમનો મહિમા કરવામાં આવ્યો છે કે એમને સકળવિમળ કેવળજ્ઞાન પ્રત્યક્ષજ્ઞાન પ્રગટ થયું છે. આનંદાદિ સર્વ ગુણો શુદ્ધ પરિણામ્યા છે. આ ક્ષેત્રની અંદર અંતિમ તીર્થંકર મહાવીરસ્વામી મોક્ષે પધાર્યા ત્યારપછી અહીંયા ધર્મની ઘણી હાનિ થઈ છે, ધર્મનો ઘણો પરાભવ થયો છે. અધર્મ વિશેષ વૃદ્ધિ પામ્યો છે. પરંતુ મહાવિદેહક્ષેત્રમાં એવું બનતું નથી. ત્યાં વીસ તીર્થંકરો ઓછામાં ઓછા સદાય હોય છે. સદાય ત્યાં ધર્મકાળ વર્તે છે. અને આજે પણ ત્યાં ભિન્ન ભિન્ન વિભાગમાં એક એક તીર્થંકર થઈને વીસ તીર્થંકર વિદ્યમાન છે. વચ્ચેનો પેરેગ્રાફ ચાલે છે. ૧૭૪ પાને.

‘હાલમાં વિદેહક્ષેત્રના પુષ્કલાવતીવિજયમાં શ્રી સીમંધરનાથ વિચરી રહ્યા છે...’ સીમંધરનાથ, યુગમંધરનાથ આદિ વીસ તીર્થંકરો છે. એમાં સીમંધરનાથ પુષ્કલાવતીવિજયમાં છે. ‘અને સમવસરણમાં બિરાજી દિવ્યધ્વનિના ધોધ વરસાવી રહ્યા છે.’ ભગવાનની દેશના આજે પણ ત્યાં વીસ તીર્થંકરોની ચાલુ છે. કરોડોના કરોડો જીવો એ દેશના સાંભળે છે, એનો લાભ લે છે. પોતપોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે પોતાના આત્મામાં શુદ્ધિ ... ઉત્પન્ન કરે છે. ‘એ રીતે અન્ય વિભાગોમાં અન્ય તીર્થંકરભગવંતો વિચરી રહ્યા છે.’ સીમંધરનાથની જેમ જ.

‘જોકે વીરભગવાન નિર્વાણ પધાર્યા છે તોપણ આ પંચમ કાળમાં આ ભરતક્ષેત્રે વીરભગવાનનું શાસન પ્રવર્તી રહ્યું છે, તેમનો ઉપકાર વર્તી રહ્યો છે.’ જે દેશના એમણે આપી એ ઉપદેશનું પરંપરાગત મૂળ સત્ત્વ હજી જળવાઈ રહ્યું છે અને હજી પણ અનેક જીવો ધર્મ પામે છે, પામતા આવ્યા છે અને હજી પામે છે, પામી રહ્યા છે. એ વીરભગવાનનો ઉપકાર છે. એટલા વિશાળ પ્રમાણમાં એમની દેશના ચાલી કે હજી પણ એ માર્ગ ચાલુ રહી ગયો છે. જે જે જ્ઞાનીઓ થાય છે એને એ ખ્યાલમાં આવે છે કે આજથી ૨૫૦૦ વર્ષ પહેલા જે તીર્થંકર ભગવાને શાસન પ્રવર્તાવ્યું એ શાસનને અનુસરીને આજે પણ મૂળમાર્ગ છે એ જીવંત રહ્યો છે આ બહુ મોટી વાત છે. ભલે મહાવિદેહ જેવો ધર્મકાળ નથી, એવા ધર્મ પ્રાપ્ત કરે એવા જીવો બહુ

અલ્પ નીકળે છે તોપણ સદંતર એનો અભાવ થયો છે એવું નથી. એમ કહેવું છે.

મુમુક્ષુ :- સીધો તો ઉપકાર નથી. સીધો ઉપકાર નથી છતાં ઉપકાર વર્ણવે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. સીધો ઉપકાર નથી પણ એમની જે દેશના છે એની જે પરંપરા ચાલી છે; જેમકે ‘ગુરુદેવ’ છે. ‘ગુરુદેવ’ના નિમિત્તે ઘણો ફેલાવો થયો. પ્રત્યક્ષમાં ઘણો ફેલાવો થયો. હવે જે શાસ્ત્રો અને જે પરંપરા ચાલશે અને જેને કોઈ સમજવાનું મળશે તો ખ્યાલ આવશે ને એવી રીતે કે અમુક વર્ષો પહેલા આવા એક સમર્થ મહાપુરુષ થયા. જેમના કાળમાં ધર્મવૃદ્ધિ ઘણી થઈ, ઘણા શાસ્ત્રો, ઘણા મંદિરો આદિ થયા. ઘણા આ માર્ગને વિષે ભળ્યા અને એની પરંપરા, ભલે ઘટતું ચાલે પણ એની પરંપરા હજી ચાલે છે. આ તો અહીંયાં હજી તીર્થંકરગોત્ર નથી બાંધતા તોપણ આપણી નજર સામે જોયું કે સમાજની અંદર કેટલી ક્રાંતિ થઈ. તો જે સાક્ષાત્ તીર્થંકર હોય, ચોત્રીસ અતિશયસહ સમવસરણમાં બિરાજમાન હોય, કેટલી જબરદસ્ત...! કરોડો જીવો આવે. અહીંયાં હજારો-લાખો આવે તો ત્યાં ત્રણે ગતિમાંથી-નરક સિવાયની ત્રણ ગતિમાંથી લાખો-કરોડો જીવો આવે છે. એટલા મુનિઓ થાય, એટલા આચાર્યો થાય, ગણધરો હોય, એટલા જ્ઞાનીઓ થાય એ દ્વારા પછી શાસ્ત્રોની પરંપરા ચાલે. એ હજી ચાલી આવે છે.

સીધો ઉપકાર નથી તોપણ એને ખ્યાલ આવે છે કે આ ભગવાનની પરંપરા ૨૫૦૦ વર્ષ પહેલાની હજી (ચાલે છે). જ્ઞાનની જ્યોત હજી સદંતર બુઝાઈ ગઈ નથી. એક પછી એક પછી એક દીવા સળગ્યા કરે છે અને એનો પ્રકાશ મળ્યો એ પ્રકાશમાં મને પણ પ્રકાશ મળ્યો. એમ ખ્યાલમાં આવે છે. એટલું જ્ઞાન લંબાય છે. સાત પેઢીએ પૂર્વજો અને દાદાઓ ઘણું ધન, મબલખ સંપત્તિ મૂકીને ગયા હોય. પછી વચ્ચે વાપર્યું હોય વાપરનારે તોપણ વધ્યું હોય. વાપરતા વાપરતાં પણ વધ્યું હોય કે આ હવેલી બસ્સો વર્ષ પહેલા ચણાયેલી છે અમારી. હજી કાંકરી ખરતી નથી. ભલે સીધો ઉપકાર નથી પણ ચીજ રહી ગઈ છે એનો ઉપકાર તો વર્તે છે કે નહિ? એમ. એ પ્રકાર છે.

એટલે ભલે ‘વીરભગવાન નિર્વાણ પધાર્યા છે તોપણ આ પંચમકાળમાં આ ભરતક્ષેત્રે વીરભગવાનનું શાસન પ્રવર્તી રહ્યું છે,...’ અત્યારે એમનું શાસન પ્રવર્તી રહ્યું છે બરાબર. ‘તેમનો ઉપકાર વર્તી રહ્યો છે.’ અત્યારે આ જે તત્ત્વજ્ઞાનનો આપણો મૂળ વિષયનો અભ્યાસ કરી શકીએ છીએ એ એમનો ઉપકાર છે. પરંપરાએ ભગવાન મહાવીરસ્વામીનો ઉપકાર છે. બહુ ચોખ્ખી વાત છે.

‘વીરપ્રભુના શાસનમાં અનેક સમર્થ આચાર્યભગવંતો થયા...’ આ હવે પરંપરા

કેવી રીતે ચાલી એનું વર્ણન કરે છે. ‘વીરપ્રભુના શાસનમાં અનેક સમર્થ આચાર્યભગવંતો થયા...’ ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ થયા, ‘સમંતભદ્રાચાર્ય’ થયા. એવા ઘણા સમર્થ આચાર્યો થયા. ‘અનેક સમર્થ આચાર્યભગવંતો થયા જેમણે વીરભગવાનની વાણીના રહસ્યને વિધવિધ પ્રકારે શાસ્ત્રોમાં ભરી દીધાં છે.’ રહસ્ય તો જે છે તે છે. પોતપોતાની મૌલિક પદ્ધતિથી, શૈલીથી, પોતાની આગવી શૈલીથી એ રહસ્યને શાસ્ત્રમાં જાળવી રાખ્યું છે, ભરી દીધેલું ભરીને રાખેલું છે. ખાલી શબ્દો નથી પણ એનું રહસ્ય છે. જુઓ! કેવો શબ્દ વાપર્યો છે! એના ભાવાર્થને જાળવી રાખ્યો છે એમ ન કીધું. જૈનદર્શનના જૈનમતને જાળવી રાખ્યો છે, મતાર્થને પકડી રાખ્યો છે એમ નથી કીધું. રહસ્ય શબ્દ વાપર્યો છે.

મુમુક્ષુ :- ‘શ્રીમદ્જી’ કહે છે ને મર્મ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- મર્મ કહો, રહસ્ય કહો.

‘અનેક સમર્થ આચાર્યભગવંતો થયા જેમણે વીરભગવાનની વાણીનાં રહસ્યને...’ વાણીમાં રહેલું જે રહસ્ય. પારમાર્થિક તત્ત્વ જેને કહીએ. આત્માને હિતમાં પરમપ્રયોજન હોય એવું જે મૂળ તત્ત્વ છે, એ એમણે શાસ્ત્રની અંદર સંઘરી રાખ્યું છે, ભરી દીધું છે. પોતે એ ગ્રહણ કર્યું અને શાસ્ત્રમાં એ વાત રાખતા ગયા છે, મૂકતા ગયા છે. વિધવિધ પ્રકારે. ભલે શૈલી અનેક શાસ્ત્રોની અનેક પ્રકારે કથનશૈલી દેખાય પણ એ શાસ્ત્રોમાં, સૂત્રોમાં ગૂંથીને ભરેલું છે.

‘શ્રી કુંદકુંદાદિ સમર્થ આચાર્ય ભગવંતોએ દિવ્યધ્વનિનાં ઊંડા રહસ્યોથી ભરપૂર પરમાગમો રચી મુક્તિનો માર્ગ અદ્ભુત રીતે પ્રકાશ્યો છે.’ શ્રી કુંદકુંદાદિ સમર્થ આચાર્ય ભગવંતોએ દિવ્યધ્વનિના ઊંડા રહસ્યોથી ભરપૂર. જે રહસ્યો ભર્યા છે એ દિવ્યધ્વનિના છે. ગુરુપરંપરાથી એમણે પોતે પોતાની શુદ્ધ પરિણાતિમાં એ રહસ્યોને ધારણ કરેલા છે અને પોતે પછી એ શાસ્ત્રોની અંદર રાખતા ગયા છે. આ મૂડી જાળવાઈ રહી છે. જે મૂળ રહસ્યભૂત મૂડી છે એ બરાબર જાળવાઈ રહી છે એમ કહેવું છે.

‘ઊંડા રહસ્યોથી ભરપૂર પરમાગમો...’ છે. આચાર્ય ભગવંતોના વિદ્યમાન પરમાગમો કેવા છે? કે ઊંડા રહસ્યથી ભરપૂર પરમાગમ છે. એ રહસ્યોને ઉકેલ કરવાની, એ રહસ્યની સૂઝ આવવાની શક્તિ જેનામાં હોય, પાત્રતા જેનામાં હોય તો એ બરાબર રહસ્યને ઉકેલી શકે છે. જેને એ દેખાયું એ એમ કહે છે કે આ પરમાગમોમાં ભરપૂર ભરેલા રહસ્યો છે. સારી રીતે ભરેલા છે. એવી કોઈ આચાર્યોની શૈલી છે કે જેની અંદર રહસ્ય બરાબર સમજાય છે. ‘શ્રીમદ્જી’એ લીધું ને? દિગંબરની તીખી શૈલીથી રહસ્ય સમજી શકાય છે. રહસ્ય કાંઈક સમજી શકાય છે એટલે મારી શક્તિના પ્રમાણમાં હું કાંઈક સમજી છું. રહસ્ય તો ભર્યું છે એમણે પણ કાંઈક સમજી શકાય છે.

મુમુક્ષુ :- એટલે આરસમાં કોતરાવ્યા ‘ગુરુદેવશ્રી’એ. પરમાગમો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પરમાગમો આરસમાં કોતરાવ્યા. એ રહસ્યભરપૂર વાણી જે પોતાને ઉપકારી થઈ એવું રહસ્ય સદાય જીવંત રહો. એવી ભાવના હોય છે. કેમકે આરસ છે એ વધારે ટકે એવો પથ્થર છે વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ. અને એમાં ખોદેલું છે. લખેલું ભૂંસાઈ જાય, ખોદેલું ભૂંસાતું નથી. ઘણો લાંબો કાળ એ ટકે છે. એની પાછળ ભાવના એ છે કે સદાય આવું રહસ્ય છે એ જગતની અંદર જીવંત રહો. અને અનેક જીવો આ રહસ્યને પ્રાપ્ત થાઓ. એ જીવંત રહો એનો અર્થ કે અનેક જીવોને એ પ્રાપ્ત થઈને આ માર્ગ સદાય ચાલુ ને ચાલુ રહે, આત્મહિતનો માર્ગ સદાય પ્રકાશમાન રહે એવી ત્યાં વિશાળ ભાવના એની પાછળ રહેલી હોય છે. માત્ર એ શુભનો વિષય છે એટલું નથી. શુભભાવ તો શક્તિ અનુસાર કરવામાં આવે છે. મૂળ ભાવના આ છે એની પાછળ કે આ માર્ગ સદાય જીવંત રહો, આ માર્ગને પ્રાપ્ત કરનારા જીવોને આનો લાભ મળ્યા કરો. આ વસ્તુ હશે તો કોઈને ને કોઈને એનો લાભ મળશે.

મુમુક્ષુ :- આવી જ ભાવના જિનમંદિરની સ્થાપનામાં હોય છે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. બધામાં એ જ ભાવના (હોય છે). દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર પ્રત્યે આ ભાવના સામાન્ય રીતે ધર્મીજીવને આવ્યા વિના રહેતી નથી. મંદિર બંધાવામાં પણ એ જ ભાવના છે, શાસ્ત્ર પ્રકાશનમાં પણ એ જ ભાવના છે. ત્યાં તો બેયનો સંગમ છે. ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું એ મંદિર છે. ભગવાન મહાવીરસ્વામીની સ્થાપના કરી છે અને ફરતા દિવાલ ઉપર આરસની અંદર આગમો લખેલા છે. એટલે ભગવાન અને ભગવાનનું રહસ્ય બંને એક જગ્યાએ એક જ ઈમારતની અંદર છે. એવો સુમેળ છે એની અંદર.

જેમ કાંટો વાગ્યો હોય અને એની વેદનાની ખબર પડે, બીજાને એની ખબર પડે નહિ. એમ ઉપકાર થયો હોય એને એ ઉપકારપણું શું છે, એ ઉપકાર શું ગણાય, શું કહેવાય એ થયો એને ખબર પડે છે. ન થયો હોય એને એ વિષય સમજાવો મુશ્કેલ છે. એ વાત એવી છે જરા. એટલે એ પોતાના પૂરતું નથી રાખતા. જેને ઉપકાર થાય છે એનું બહુ ઉદાર ચિત્ત થઈ જાય છે. એટલું ઉદાર થાય છે કે આવું પરમ રહસ્ય પરમ હિત આત્માનું થાય એવું રહસ્ય જગતના અનેક જીવોને ભવિષ્યમાં પણ મળ્યા કરે એવી કોઈ સુવ્યવસ્થા થતી હોય તો એની કરવાની ભાવના હોય છે. પછી પુણ્યયોગ અનુસાર થવા યોગ્ય હોય તે થાય, ન થવા યોગ્ય હોય તે ન થાય. પણ એવી ભાવના, વિશાળ ભાવના રાગાંશની અંદર ઉત્પન્ન થાય છે. આવા

ઉચ્ચ કોટીના શુભરાગના પરિણામ મોક્ષમાર્ગી જીવને ધર્માત્માઓને વર્તે છે, થાય છે.

‘આચાર્ય ભગવંતોએ દિવ્યધ્વનિનાં ઊંડા રહસ્યોથી ભરપૂર પરમાગમો રચી મુક્તિનો માર્ગ...’ બીજું નથી કહ્યું. વાત તો ઘણી આવી છે પણ જે વાત કરી છે. રહસ્યભૂત વાત શું છે? મુક્તિનો માર્ગ તે રહસ્યભૂત વાત છે. એ માર્ગ જલ્દી હાથમાં આવતો નથી. જીવને શુભ પરિણામ થાય છે. અશુભ છોડીને બહુ બહુ તો શુભપરિણામ થાય છે. પણ એ બંધનનો માર્ગ છે, મુક્તિનો માર્ગ નથી. મુક્તિનો માર્ગ એમણે પ્રકાશ્યો છે. અત્યારે તો જૈનો એમ સમજે છે કે ભગવાને અહિંસા પ્રકાશી. ‘અહિંસા પરમો ધર્મ’ જૈનધર્મ તો અહિંસાને વરેલો છે. અને અહિંસા મહાવીરસ્વામીએ પ્રકાશી છે. ખરેખર તો મહાવીરસ્વામીએ મુક્તિનો માર્ગ પ્રકાશ્યો છે. અને તે અદ્ભુત રીતે પ્રકાશ્યો છે. અસાધારણ શૈલીથી, અસાધારણ પદ્ધતિથી.

એ જ વાત ‘હાલમાં શ્રી કલાનગુરુદેવ શાસ્ત્રોનાં સૂક્ષ્મ રહસ્યો ખોલીને મુક્તિનો માર્ગ સ્પષ્ટ રીતે સમજાવી રહ્યા છે.’ ભલે ઘણી વાતો આવતી હોય, તોપણ મુક્તિનો માર્ગ બતાવી રહ્યા છે, મુક્તિનો માર્ગ સમજાવી રહ્યા છે. આ મોટી વાત છે. પાત્ર જીવ પાત્રતાના કાળમાં મુક્તિનો માર્ગ શોધતો હોય છે કે ભવભ્રમણ મારો કેવી રીતે અભાવ થાય? મુક્તિનો માર્ગ કહો અસ્તિથી. ભવભ્રમણ કહો, ભવભ્રમણનો નાશ કહો તે નાસ્તિથી. એક જ વાત છે. એની શોધમાં હોય છે. એને મુક્તિનો માર્ગ કહેનારા કોઈ મળે એટલે સીધો પકડે છે. કેમકે એ એની શોધમાં હોય છે. જે કોઈને એ સાંભળે, જે કોઈ સાહિત્ય વાંચે એમાંથી એની નજર એ ગોતતી હોય છે કે આમાં મુક્ત થવાનો માર્ગ કેવી રીતે છે? મુક્ત થવાનો માર્ગ આવે છે કે નહિ? આવે છે તો કેવી રીતે આવે છે? બસ, આ શોધવાની જેની નજર હોય છે એને કહેનાર મળે ત્યારે એ ઉપરથી નથી જતાં. ત્યારે એ સીધી એની નજર બરાબર પોતાને જેની શોધ હોય છે એના ઉપર પડી જાય છે. આ કુદરતી વસ્તુ છે. જેને એની શોધ નથી અને જેનું ચિત્ત હજી, જેની મતિ હજી ડહોળાયેલી છે-આ વિષય સિવાય બીજા વિષયની અંદર પણ જેને વધારે રસ પડે છે, વધારે કુતૂહલ થાય છે અને જાણવાની જિજ્ઞાસામાં રહી જાય છે જુદી જુદી વાતો, મુક્તિના માર્ગ ઉપર જેનું વજન નથી એને એ માર્ગ કહેનારા મળે છે તોપણ એ ઉપરથી ચાલ્યા જાય છે. એને મુક્તિનો માર્ગ સમજામાં આવતો નથી. આ એક રહસ્યભૂત વિષય છે. મુક્તિનો માર્ગ છે એ રહસ્યભૂત વિષય છે. એટલે અહીંયાં પણ રહસ્ય શબ્દ વાપર્યો છે. કેમકે ‘ગુરુદેવ’ની ઉપસ્થિતિમાં આ વાત બોલાયેલી છે. એટલે શબ્દની અંદર, કથનની અંદર વર્તમાનકાળનો પ્રયોગ છે.

‘હાલમાં શ્રી કલ્પનગુરુદેવ શાસ્ત્રોનાં સૂક્ષ્મ રહસ્યો ખોલીને...’ ખુલા કરીને ‘મુક્તિનો માર્ગ સ્પષ્ટ રીતે સમજાવી રહ્યા છે.’ એમ કહે કે આ આત્મા છે. આ આત્મા છે એમ કહે એમાં મુક્તિનો માર્ગ આવે. આત્મા તો કહે પણ આત્મા છે એમ કહે. આ આત્મા છે એમ કહે એમાં મુક્તિનો માર્ગ આવે છે. આત્માને દર્શાવનારા આત્માને દેખે છે એ જ મુક્તિનો માર્ગ છે.

ફરીથી. જેના જ્ઞાનમાં આત્મા છે તે આત્માને દર્શાવે છે કે આ આત્મા છે એવું જે જોઈને કહે છે, અવલંબીને કહે છે એ આત્માનું અવલંબન એ જ મુક્તિનો માર્ગ છે. એ માર્ગ એમની વાણીમાં પ્રકાશિત થાય છે. પણ ગૂઢ રહસ્ય, શબ્દો છે એની અંદરનું રહસ્ય છે એ જરા ગૂઢ છે. એટલે એમની વાણીમાં એ ન્યાયથી, તર્કથી, આગમથી, યુક્તિથી, અનુમાનથી અનેક પ્રમાણો આપતા જાય છે અને પોતાનો અનુભવ જે બળવાન પ્રમાણ છે એને પણ વ્યક્ત કરતા જાય છે. એમ ચારે બાજુથી ખોલીને મુક્તિનો માર્ગ સ્પષ્ટ રીતે સમજાવી રહ્યા છે.

‘તેઓશ્રીએ પોતાનાં સાતિશય જ્ઞાન અને વાણી દ્વારા તત્ત્વ પ્રકાશી ભારતને જાગૃત કર્યું છે.’ હિન્દુસ્તાનના ખૂણે ખૂણેથી. હમણા જુલાઈમાં ‘જ્વાલિયર’ ગયા હતા. ગામના નામ પણ આપણે સાંભળ્યા ન હોય. એવા નાના નાના ગામમાં મુમુક્ષુઓ આપણા વસે છે. કેટલાક તો બહુ દૂર હોવાથી અને એ પ્રકારની પોતાની અનુકૂળતા નહિ હોવાથી અહીંયાં આવી શકતા નથી. કેટલાક આવે છે તો કાંઈ બધાના પરિચયમાં આવતા નથી. એમ કહે કે અમે આવી ગયેલા. આટલા વર્ષ પહેલા અમે ‘સોનગઢ’ આવ્યા હતા. આપણને કોઈને ખબર ન હોય એવા છે ઘણા. તો ઘણા એવા છે કે જેના ગામના નામ, માણસને તો ક્યાંથી ઓળખે? ગામના નામનો ખ્યાલ ન હોય એવા જુદા જુદા નાના મોટા, મોટા શહેરમાંથી તો બધા મોટા શહેરમાંથી તો મુમુક્ષુઓ છે જ. મોટા શહેરમાં તો આજ આપણા મંડળો છે, મંદિરો છે પણ નાના નાના ગામમાં પણ લોકો વસેલા છે. એના ઉપરથી એ વાત છે. ‘તેઓશ્રીએ પોતાનાં સાતિશય જ્ઞાન અને વાણી દ્વારા તત્ત્વ પ્રકાશી ભારતને જાગૃત કર્યું છે.’ હિન્દુસ્તાનના પશ્ચિમ વિભાગમાં આપણું સૌરાષ્ટ્ર છે. ત્યાં દિગંબર સંપ્રદાયનું પ્રમાણ ઘણું નાનું હતું. આ બાજુ જોઈએ તો ‘ભાવનગર’માં થોડા દિગંબરો અને ‘જુનાગઢ’માં.

મુમુક્ષુ :- ‘જુનાગઢ’માં નહિ. ગુજરાતમાં.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ગુજરાતમાં ખરા પણ ‘ભાવનગર’માં બહુ થોડા ઘર. ‘જુનાગઢ’માં નહિ?

મુમુક્ષુ :- નહિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બસ. મંદિર બે છે પણ. બાકી ઉત્તર ગુજરાતમાં ખરા. પણ સૌરાષ્ટ્રમાં તો એમ સમજે કે 'ભાવનગર'. આખા સૌરાષ્ટ્રમાં ૨૫-૩૦ ઘર. અને લગભગ એમ સમજે દિગંબર સંપ્રદાયવાળા કે એ બાજુ આપણી વસ્તી નથી. સૌરાષ્ટ્રમાં આપણી વસ્તી નથી એમ સમજે લગભગ. એમાં 'આત્મધર્મ' અને બીજા સાહિત્યથી અને કેટલાક આપણા વિદ્વાનો એ બાજુ ગયા એને લઈને લોકોને ત્યાં સંપ્રદાયના લોકોને એમ લાગ્યું કે જ્યાં આપણી વસતી નથી ત્યાં આ મોટો હોબાળો શું છે દિગંબરનો? દિગંબર સત્ય છે.. દિગંબર સત્ય છે... જોરશોરથી આ શું બધું ચાલવા માંડ્યું? કોણ આ જાણ્યું કોણ એ બાજુ? એટલે એક લોકોને કુતૂહલનું કારણ થયું. ઘણા માણસો આ બાજુ આવવા માંડ્યા. કેટલાક 'ગિરનાર'ની યાત્રાએ આવે તો વચ્ચે 'સોનગઢ' થતા જાય. કેટલાક 'શેત્રુંજય'ની યાત્રાએ આવે તો 'સોનગઢ' થતાં જાય. અહીંયાં જોવે તો એમ થાય કે નહિ, અહીંયાં કાંઈક ધર્મનો વૈભવ છે. 'સોનગઢ'માં કાંઈક ધર્મનો વૈભવ છે. અને સાહિત્ય, પૂજા, ભક્તિ, સ્વાધ્યાય એ બધું પ્રમાણ જોવે ત્યારે એમ લાગે કે અહીંયાં કોઈ વિશિષ્ટ વાત છે. સાધારણ વાત નથી, અસાધારણ વાત છે.

મુમુક્ષુ :- એને હવે ટકાવી રાખવું જોઈએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હાજી. ભાવના સારી છે તમારી. અને બધાની એવી જ ભાવના આવે કે એનો જેમ વિસ્તાર થાય, વધુમાં વધુ વિસ્તાર થાય અને એ વધુમાં વધુ લાંબા કાળ સુધી ટકી રહે. પરમસત્ય સદાય જીવંત રહે. વિસ્તાર પામો. અનેક જીવો પોતાનું હિત સાધો એવી ભાવના હોય ને! એ ભાવના છે.

મુમુક્ષુ :- .. વાંચવામાં આવશે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ત્યારપછી આપણે એ જ છે. એ જ શરૂ કરીએ છીએ. આજે શરૂ કરશું. સમય તો છે.

'તેઓશ્રીએ પોતાનાં સાતિશય જ્ઞાન અને વાણી દ્વારા તત્ત્વ પ્રકાશી ભારતને જાગૃત કર્યું છે.' અનેક જીવો જાગૃત થયા, અનેક યોગ્ય જીવોને એ વાત ઉપર આકર્ષણ થયું, સંપ્રદાયમાં ચીલાચાલુ જે પદ્ધતિ હતી એ પદ્ધતિથી કોઈ આત્મલાભ થતો જોવામાં ન આવ્યો. અહીંયાં બૌદ્ધિક રીતે વિચારે તોપણ આત્મલાભ થાય એવી વાત સ્પષ્ટ જોવામાં આવે છે. આત્માને ઓળખવાની વાત છે, આત્માનો અનુભવ કરવાની વાત છે, આત્મામાં સ્થિર થવાની વાત છે અને એ રીતે વીતરાગતા પ્રગટ થાય એવી સ્પષ્ટ વાત છે. એ વાત અનેકના જોવામાં સ્પષ્ટપણે આવી. અને લોકો જાગૃત થયા.

‘ગુરુદેવનો અમાપ ઉપકાર છે.’ આનું કાંઈ માપ કાઢી શકાય નહિ કે આ મર્યાદા અહીંયાં પૂરી થઈ ગઈ. માણસ કહે છે ને કે ‘ગુરુદેવ’ તો ચોથા ગુણસ્થાને હતા. અત્યારે એક દલીલ આવે છે. તો એની ભક્તિ કાંઈક કરવી હોય તો કરો અમને ના નથી. પણ કાંઈક માપ રાખો, ભાઈસા’બ! તો અહીંયાં ‘પૂજ્ય બહેનશ્રી’ કહે છે કે માપ થાય એવો ઉપકાર નથી, આ અમાપ ઉપકાર છે. એટલે અમારે કાંઈ માપ રહે એવું નથી. ઉપકાર ગાવા બેસીએ તો કાંઈ માપ રહે એવું નથી. કદાચ તમને મર્યાદા બહારની ભક્તિ દેખાય તો માફ કરવા. પણ અમારી તો આ પરિસ્થિતિ છે કે જેનો ઉપકાર અમાપ છે એની ભક્તિ માપીને કેવી રીતે કરીએ? એક બાજુથી એમ કહીએ કે એમનો ઉપકાર કેટલો? કે અમાપ ઉપકાર. હવે એમના પ્રત્યે ભક્તિ કરવી તો કહે એ માપી માપીને, તોળી તોળીને જોખીને દેવું. વધારે ક્યાંક ચાલ્યુ જાય નહિ.

મુમુક્ષુ :- ચોથા ગુણસ્થાનનું જે માપ કાઢે છે એ જ ખોટું છે. એને જે લાભ થયો છે એનું માપ એને નીકળે છે કે મને આટલો બધો લાભ થયો છે અનંત જીવન-મરણ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એને અનંત કાળનું અનંત સુખનો લાભ થવાનું બીજા હાથમાં આવી ગયું છે. જીવંત બીજા અને નિયમથી એ અનંત કાળમાં અનંત સમાધિસુખને પ્રાપ્ત કરશે. તો એ ઉપકાર અમાપ છે કે માપ છે? કે અમાપ છે. તો એને ભક્તિ માપીને આવે કે માપ્યા વગર આવે? કે માપ્યા વગર જ આવે. જો ઉપકાર અમાપ હોય તો સામે ભક્તિ અમાપ જ આવે. એનું માપ હોઈ શકે નહિ. પણ સાધારણ માણસને એ ગણિત છે એ ઠસી જાય છે કે અરિહંત ભગવાનની ભક્તિ, નિર્ગ્રંથ ગુરુની ભક્તિ અને સત્પુરુષની ભક્તિ ત્રણેના માપ જુદા જુદા રાખવા જોઈએ. કેમકે ત્રણેની સ્થિતિ જુદી જુદી છે માટે એની ભક્તિના માપ પણ જુદા જુદા રાખવા જોઈએ. સામાન્ય બુદ્ધિમાં એ પલાખુ ઠસી જાય છે કે વાત તો કાંઈક બરાબર સમજીને કરે છે. વિદ્વાન માણસ છે અને સમજીને વાત કરે છે એમ એને લાગે. કહે છે કે એ વિદ્વતા છે એમાં સમજણ નથી પણ ગેરસમજણ ઊભી થયેલી છે. એવી વાત છે.

‘ગુરુદેવનો અમાપ ઉપકાર છે. આ કાળે આવા માર્ગ સમજાવનાર ગુરુદેવ મળ્યા તે અહોભાગ્ય છે.’ એટલો હીણો કાળ છે. હીણા પરિણામવાળા જીવો અહીંયાં જન્મે છે, વિદ્યમાન રહે છે. એમાં આવું પરમતત્ત્વ કહેનારા, સમજાવનારા, પ્રકાશિત કરનારા મળ્યા એ બહુ મોટું ભાગ્ય છે. ભાગ્યની, પુણ્યોદયની એ બહુ મોટી નિશાની છે.

અમારે (એક મુમુક્ષુ) કહેતા કે માણસ દરિદ્ર હોય, ચીથરેલાલ હોય, ટૂકડા ટૂકાડ માટે... 'ગુરુદેવ'ના શ્રીમુખેથી આવું પરમતત્ત્વ, જ્ઞાનીના શ્રીમુખેથી આવું પરમતત્ત્વ સાંભળવા મળે એ એથી મોટું પુણ્ય છે. વિશિષ્ટ પ્રકારનું પુણ્ય છે. બે પુણ્યના પ્રકાર એવા છે કે એકબીજાની સરખામણી પણ કરી શકાય નહિ. એમ લેતા હતા. એટલે એ વાત લીધી છે.

મુમુક્ષુ :- બંનેના ફળ પણ જુદા

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બંનેના ફળ જુદા, બંનેની ક્વોલિટી જુદી છે. એમ કહેવું છે. આમાંથી એક તીર લાગી ગયું કે એનો બેડો પાર. એ સંભાવના છે.

'આ કાળે આવા માર્ગ સમજાવનાર ગુરુદેવ મળ્યા તે અહોભાગ્ય છે. સાતિશય ગુણરત્નોથી ભરપૂર...' કેવા છે 'ગુરુદેવ'? 'સાતિશય ગુણરત્નોથી ભરપૂર ગુરુદેવનો મહિમા અને તેમનાં ચરણકમળની ભક્તિ અહોનિશ અંતરમાં રહો.' પોતે પણ ભક્તિની વાંછી કરી છે, ઈચ્છા કરી છે, ભાવના કરી છે કે મને પણ ઉપકાર થયો છે. પોતે તો જે ઉપકાર ગાયો છે એ આપણે પરમાગમસારમાં આગળ એમના શબ્દોમાં, હસ્તાક્ષરમાં છાપેલો છે. અને અભિનંદગ્રંથમાં પણ આવ્યો છે કે આ આત્માની તો પર્યાય પર્યાયે, સમય સમયની પર્યાયે પર્યાયે 'ગુરુદેવ'નો ઉપકાર વર્તે છે. એટલે સમય સમયની જે શુદ્ધ પર્યાય થાય છે, ભલે થાય છે પોતાના પુરુષાર્થથી પણ વિનય એવો કરે છે કે આ 'ગુરુદેવ'નો ઉપકાર છે કે આ સમય સમયની શુદ્ધ પર્યાયની ધારા ચાલી આવે છે, એ 'ગુરુદેવ'નો ઉપકાર છે.

જો 'ગુરુદેવે' આત્મા ન દર્શાવ્યો ન હોત તો પોતે એ વિષયની કેટલી મૂંઝવણમાં હતા એ મૂંઝવણનો પોતાને ખ્યાલ છે. મૂંઝવણ એવી ચીજ છે કે મૂંઝવણનો માર્ગ ન નીકળે તો માણસ આપઘાત કરે. જગતમાં બને છે કે નહિ? લૌકિક મૂંઝવણમાં. આ તો પારલૌકિક મૂંઝવણ છે. ઓલી તો વત્તી-ઓછી એમાંથી કાંઈક એને મળે તો મૂંઝવણ હળવી થાય. .. જેવું કાંઈ થાય તો. આની અંદર તો પૂરો માલ મળે છે. શુદ્ધાત્મા, પરિપૂર્ણ શુદ્ધાત્મા. એ દર્શાવે છે, એનો માર્ગ મળે છે એટલે એમના પ્રત્યેની જે ભક્તિ છે એ ભક્તિ સદાય અંતરમાં રહો એવી ભાવના પોતે ભાવી છે.

આ રીતે અહીંયાં પૂજ્ય 'બહેનશ્રીનાં વચનામૃત' ગ્રંથ આજે અહીં પૂરો થાય છે. આપણે આજથી 'ગુરુદેવશ્રી'ના વચનામૃત. આ બંને ગ્રંથ 'સોનગઢ'ની અંદર નંદિશ્વર જિનાલયમાં આરસપહાણની અંદર કોતરાયેલા છે. આપણા મુમુક્ષુ સમાજ ઉપર બંને ધર્માત્માઓએ પરમ સત્યના રહસ્યને પ્રકાશીને ઉપકાર કર્યો છે. એટલે એમના જ વચનામૃતો ભગવાન ઋષભદેવસ્વામીના જિનમંદિરમાં અને નંદિશ્વરની રચના કરી છે

એ જિનમંદિરની દિવાલો ઉપર કોતરાયેલા છે.

(૩૪.૩૦ મિનિટ) 'ગુરુદેવશ્રીના વચનામૃત' ગ્રંથ શરૂ થતો હોવાથી લીધેલ નથી.

વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ ઉપલબ્ધ પ્રકાશન (ગુજરાતી)

ગ્રંથનું નામ તેમજ વિવરણ	મૂલ્ય
૦૧ અધ્યાત્મિકપત્ર (પૂજ્ય શ્રી નિલાલચંદ્રજી સોગાનીજીના પત્રો)	૦૨-૦૦
૦૨ અધ્યાત્મ સંદેશ (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના વિવિધ પ્રવચનો)	અનુપલબ્ધ
૦૩ આત્મયોગ (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૫૯૬, ૪૯૧, ૬૦૯ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૦૪ અનુભવ સંજીવની (પૂજ્ય ભાઈશ્રી દ્વારા લિખિત વચનામૃતોનું સંકલન)	૧૫૦-૦૦
૦૫ અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૧) બલેનશ્રીના વચનામૃત ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો	૩૦-૦૦
૦૬ અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૨) બલેનશ્રીના વચનામૃત ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો	૩૦-૦૦
૦૭ અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૩) બલેનશ્રીના વચનામૃત ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો	૩૦-૦૦
૦૮ અધ્યાત્મ પરાગ	-
૦૯ બીજુ કાંઈ શોધમા (પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષ વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	-
૧૦ બૃહદ્ દ્રવ્યસંગ્રહ પ્રવચન (ભાગ-૧) (દ્રવ્યસંગ્રહ ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના સળંગ પ્રવચનો)	-
૧૧ બૃહદ્ દ્રવ્યસંગ્રહ પ્રવચન (ભાગ-૨) (દ્રવ્યસંગ્રહ ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના સળંગ પ્રવચનો)	-
૧૨ ભગવાન આત્મા (દ્રષ્ટિ વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	-
૧૩ દ્વાદશ અનુપ્રેક્ષા (શ્રીમદ્ ભગવત્ કુંદકુંદાચાર્યદેવ વિરચિત	૦૨-૦૦
૧૪ દ્રવ્યષ્ટિ પ્રકાશ (ભાગ-૩) (પૂજ્ય શ્રી નિલાલચંદ્રજી સોગાની તત્ત્વચર્ચા)	૦૪-૦૦
૧૫ દસ લક્ષણ ધર્મ (ઉત્તમ ક્ષમાદિ દસ ધર્મો પર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનાં પ્રવચનો)	૦૬-૦૦
૧૬ ધન્ય આરાધના (શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીની અંતરંગ અધ્યાત્મ દશા ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ દ્વારા વિવેચન)	૧૦-૦૦
૧૭ દિશા બોધ (શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી પત્રાંક-૧૬૬, ૪૪૯, અને ૫૭૨ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ દ્વારા પ્રવચનો)	૧૦-૦૦
૧૮ ગુરુ ગુણ સંભારણા (પૂજ્ય બલેનશ્રીના શ્રીમુખેથી સ્ફુરિત ગુરુભક્તિ)	૦૫-૦૦
૧૯ ગુરુ ગિરા ગૌરવ (પૂજ્ય સૌગાનીજીની અંગત દશા ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૨૦ ગુરુ ગિરા ગૌરવ (ભાગ-૧) (દ્રવ્યષ્ટિ પ્રકાશ ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પત્રો પર સળંગ પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૨૧ ગુરુ ગિરા ગૌરવ (ભાગ-૨) (દ્રવ્યષ્ટિ પ્રકાશ ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પત્રો પર સળંગ પ્રવચનો)	૨૦-૦૦

૨૨	જિણસાસણું સવ્વં (જ્ઞાનીપુરુષ વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	૦૮-૦૦
૨૩	કુટુંબ પ્રતિબંધ (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૧૦૩, ૩૩૨, ૫૧૦, ૫૨૮, ૫૩૭ તથા ૩૭૪ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૫-૦૦
૨૪	કલ્પન રત્ન સરિતા (ભાગ-૧) (પરમાગમસારમાંથી ચૂંટેલા કેટલાક વચનામૃતો ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈનાં પ્રવચનો)	૨૫-૦૦
૨૫	કલ્પન રત્ન સરિતા (ભાગ-૨) (પરમાગમસારમાંથી ક્ષમબદ્ધ પયયિ વિષયક ચૂંટેલા કેટલાક વચનામૃતો ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈનાં પ્રવચનો)	૩૦-૦૦
૨૬	કાર્તિક્યાનુપ્રેક્ષા પ્રવચન (ભાગ-૧) કાર્તિક્યાનુપ્રેક્ષા ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના સળંગ પ્રવચનો	૩૦-૦૦
૨૭	કાર્તિક્યાનુપ્રેક્ષા પ્રવચન (ભાગ-૨) કાર્તિક્યાનુપ્રેક્ષા ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના સળંગ પ્રવચનો	૩૦-૦૦
૨૮	ક્ષમબદ્ધપયયિ	-
૨૯	મુમુક્ષતા આરોહણ ક્રમ (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૨૫૪ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૧૫-૦૦
૩૦	નિર્ભાત દર્શનની કેડીએ (લે. પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ)	૧૦-૦૦
૩૧	પરમાત્માપ્રકાશ (શ્રીમદ્ યોગીન્દ્રદેવ વિરચિત)	૧૫-૦૦
૩૨	પરમાગમસાર (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના ૧૦૦૮ વચનામૃત)	૧૧-૨૫
૩૩	પ્રવચન નવનીત (ભાગ-૧) (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ખાસ પ્રવચનો)	અનુપલબ્ધ
૩૪	પ્રવચન નવનીત (ભાગ-૨) (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ખાસ પ્રવચનો)	૨૫-૦૦
૩૫	પ્રવચન નવનીત (ભાગ-૩) (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ૪૭ નય ઉપર ખાસ પ્રવચનો)	૩૫-૦૦
૩૬	પ્રવચન નવનીત (ભાગ-૪) (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ૪૭ નય શક્તિઓ ઉપર ખાસ પ્રવચનો)	૭૫-૦૦
૩૭	પ્રવચન પ્રસાદ (ભાગ-૧) (પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ પર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચનો)	૬૫-૦૦
૩૮	પ્રવચન પ્રસાદ (ભાગ-૨) (પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ પર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચનો)	-
૩૯	પ્રયોજન સિદ્ધિ (લે. પૂજ્યભાઈશ્રી શશીભાઈ)	૦૩-૦૦
૪૦	પથ પ્રકાશ (માર્ગદર્શન વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	૦૬-૦૦
૪૧	પરિભ્રમણના પ્રત્યાખ્યાન (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૧૯૫, ૧૨૮ તથા ૨૬૪ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૪૨	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૧) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૪૦-૦૦
૪૩	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૨) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૮૫-૦૦
૪૪	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૩) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૩૦-૦૦
૪૫	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૪) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૪૦-૦૦
૪૬	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૫) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૩૦-૦૦
૪૭	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૬) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૩૦-૦૦
૪૮	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૭) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૨૦-૦૦

૪૫૪

૪૯	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૮) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૨૦-૦૦
૫૦	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૯) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૨૦-૦૦
૫૧	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૧૦) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૨૦-૦૦
૫૨	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૧૧) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સળંગ પ્રવચનો	૨૦-૦૦
૫૩	પ્રવચનસાર	અનુપલબ્ધ
૫૪	પ્રચારિસ્તકાય સંગ્રહ	અનુપલબ્ધ
૫૫	પદ્મનંદીપંચવિશતી	-
૫૬	પુરુષાર્થ સિદ્ધિ ઉપાય	અનુપલબ્ધ
૫૭	રાજ હૃદય (ભાગ-૧) (શ્રીમદ રાજચંદ્ર ગ્રંથ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૫૮	રાજ હૃદય (ભાગ-૨) (શ્રીમદ રાજચંદ્ર ગ્રંથ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૫૯	રાજ હૃદય (ભાગ-૩) (શ્રીમદ રાજચંદ્ર ગ્રંથ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૬૦	રાજહૃદય (ભાગ૪) ('શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦
૬૧	સમ્યક્જ્ઞાનદીપિકા (લે. શ્રી ધર્મદાસજી કુલ્લક)	૧૫-૦૦
૬૨	જ્ઞાનામૃત (શ્રીમદ રાજચંદ્ર ગ્રંથમાંથી ચૂંટેલા વચનામૃતો)	૦૬-૦૦
૬૩	સમ્યક્દર્શનના નિવાસના સર્વોત્કૃષ્ટ નિવાસભૂત છ પદનો પત્ર (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૪૯૩ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૬૪	સિદ્ધપદનો સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય (શ્રીમદ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૧૪૭, ૧૯૪, ૨૦૦, ૫૧૧, ૫૬૦ તથા ૮૧૯ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૫-૦૦
૬૫	સમયસાર દોહન (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજી સ્વામીના નાઈરોબીમાં સમયસાર પરમાગમ ઉપર થયેલાં પ્રવચનો)	૩૫-૦૦
૬૬	સુવિધિદર્શન (પૂજ્ય ભાઈશ્રી દ્વારા લિખિત સુવિધિ લેખ ઉપર તેમનાં પ્રવચન)	૨૫-૦૦
૬૭	સ્વરૂપભાવના (શ્રીમદ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૯૧૩, ૭૧૦ અને ૮૩૩ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૫-૦૦
૬૮	સમક્રિતનું બીજ (શ્રીમદ રાજચંદ્ર ગ્રંથમાંથી સત્પુરુષની ઓળખાણ વિષયક પત્રાંક ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૩૦-૦૦
૬૯	તત્વાનુશીલન (પૂજ્ય ભાઈશ્રી દ્વારા લિખિત વિવિધ લેખ)	-
૭૦	વિધિ વિજ્ઞાન (વિધિ વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	૦૭-૦૦
૭૧	વચનામૃત રહસ્ય (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના નાઈરોબીમાં અહેનશ્રીના વચનામૃત પર થયેલાં પ્રવચનો)	૨૫-૦૦
૭૨	વચનામૃત પ્રવચન (ભાગ-૧)	-
૭૩	વચનામૃત પ્રવચન (ભાગ-૨)	-

૭૪	વચનામૃત્ત પ્રવચન (ભાગ-૩)	-
૭૫	વચનામૃત્ત પ્રવચન (ભાગ-૪)	-
૭૬	યોગસાર	અનુપલબ્ધ
૭૭	ધન્ય આરાધક	-
૭૮	અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૪) 'બહેનશ્રીનાં વચનામૃત' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો	૩૦.૦૦
૭૯	અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૫) 'બહેનશ્રીનાં વચનામૃત' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો	૩૦.૦૦
૮૦	છ ઢાળા પ્રવચન (ભાગ-૧)	૨૦-૦૦
૮૧	છ ઢાળા પ્રવચન (ભાગ-૨)	૨૦-૦૦
૮૨	છ ઢાળા પ્રવચન (ભાગ-૩)	૨૦-૦૦
૮૩	મુક્તિનો માર્ગ (સત્તા સ્વરૂપ ગ્રંથ પર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચન)	૨૦.૦૦
૮૪	રાજહૃદય (ભાગ-૫) ('શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦
૮૫	રાજહૃદય (ભાગ-૬) ('શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦
૮૬	રાજહૃદય (ભાગ-૭) ('શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦
૮૭	રાજહૃદય (ભાગ-૮) ('શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦
૮૮	રાજહૃદય (ભાગ-૯) ('શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦
૮૯	રાજહૃદય (ભાગ-૧૦) ('શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦
૯૦	રાજહૃદય (ભાગ-૧૧) ('શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦
૯૧	રાજહૃદય (ભાગ-૧૨) ('શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦
૯૨	રાજહૃદય (ભાગ-૧૩) ('શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦
૯૩	રાજહૃદય (ભાગ-૧૪) ('શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦
૯૪	અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૬) 'બહેનશ્રીનાં વચનામૃત' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો	૨૦.૦૦

૧૦૮	અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૧૦) 'બહેનશ્રીનાં વચનામૃત' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો	૨૦.૦૦
૧૦૯	અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૧૧) 'બહેનશ્રીનાં વચનામૃત' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો	૨૦.૦૦
૧૧૦	અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૧૨) 'બહેનશ્રીનાં વચનામૃત' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સળંગ પ્રવચનો	૨૦.૦૦

श्री वीतराग सत्साहित्य प्रसारक ट्रस्ट
उपलब्ध प्रकाशन (हिन्दी)

ग्रंथ का नाम एवं विवरण	मुल्य
०१ अनुभव प्रकाश (ले. दीपचंदजी कासलीवाल)	-
०२ आत्मयोग (श्रीमद् राजचंद पत्रांक-४६९, ४९१, ६०९ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	२०-००
०३ अनुभव संजीवनी (पूज्य भाईश्री शशीभाई द्वारा लिखे गये वचनामृतोंका संकलन)	१५०-००
०४ आत्मसिद्धि शास्त्र पर प्रवचन (पूज्य गुरुदेवश्री द्वारा)	५०-००
०५ आत्मअवलोकन	-
०६ बृहद द्रव्यसंग्रह	अनुपलब्ध
०७ द्रव्यदृष्टिप्रकाश (तीनों भाग-पूज्य श्री निहालचंदजी सोगानीजीके पत्र एवं तत्वचर्चा)	३०-००
०८ दूसरा कुछ न खोज (प्रत्यक्ष सत्पुरुष विषयक वचनामृतोंका संकलन)	०६-००
०९ दंसणमूलो धम्मा (सम्यक्त्व महिमा विषयक आगमोंके आधार)	०६-००
१० धन्य आराधना (श्रीमद् राजचंद्रजीकी अंतरंग अध्यात्म दशा पर पूज्य भाईश्री शशीभाई द्वारा विवेचन)	-
११ दिशा बोध (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-१६६, ४४९, ५७२ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	२५-००
१२ धन्य पुरुषार्थी	-
१३ धन्य अवतार	-
१४ गुरु गुण संभारणा (पूज्य बहिनश्री चंपाबहिन द्वारा गुरु भक्ति)	१५-००
१५ गुरु गिरा गौरव	-
१६ जिणसासनं सच्चं (ज्ञानीपुरुष विषयक वचनामृतोंका संकलन)	०८-००
१७ कुटुम्ब प्रतिबंध (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-१०३, ३३२, ५१०, ५२८, ५३७ एवं ३७४ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	२५-००
१८ कहान रत्न सरिता (परमागमसारके विभिन्न वचनामृतों पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	३०-००
१९ मूलमें भूल (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके विविध प्रवचन)	०८-००
२० मुमुक्षुता आरोहण क्रम (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-२५४ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	-
२१ मुक्तिका मार्ग (सत्ता स्वरूप ग्रन्थ पर पूज्य गुरुदेवश्रीके प्रवचन)	१०-००
२२ निर्भात दर्शनकी पगडंडी (ले. पूज्य भाईश्री शशीभाई)	१०-००
२३ परमागमसार (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके १००८ वचनामृत)	-

२४	प्रयोजन सिद्धि (ले. पूज्य भाईश्री शशीभाई)	०४-००
२५	परिभ्रमणके प्रत्याख्यान (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-१९५, १२८, २६४ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	२०-००
२६	प्रवचन नवनीत (भाग-१) (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके खास प्रवचन)	२०-००
२७	प्रवचन नवनीत (भाग-२) (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके खास प्रवचन)	२०-००
२८	प्रवचन नवनीत (भाग-३) (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके ४७ नय के खास प्रवचन)	२०-००
२९	प्रवचन नवनीत (भाग-४) (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके ४७ शक्ति के खास प्रवचन)	२०-००
३०	प्रवचन सुधा (भाग-१) (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके प्रवचनसार परमागम पर धारावाही प्रवचन)	२०-००
३१	प्रवचन सुधा (भाग-२) (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके प्रवचनसार परमागम पर धारावाही प्रवचन)	२०-००
३२	पथ प्रकाश	२०.००
३३	प्रवचनसार	अनुपलब्ध
३४	प्रंचास्तिकाय संग्रह	अनुपलब्ध
३५	सम्यक्ज्ञानदीपिका (ले. श्री धर्मदासजी क्षुल्लक)	१५-००
३६	ज्ञानामृत (श्रीमद् राजचंद्र ग्रंथमें से चयन किये गये वचनामृत)	-
३७	सम्यग्दर्शनके सर्वोत्कृष्ट निवासभूत छ पदोंका अमृत पत्र (श्रीमद् रादचंद्र पत्रांक-४९३ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	१८-००
३८	सिद्धिपका सर्वश्रेष्ठ उपाय (श्रीमद् राजचंद्र ग्रंथमें से पत्रांक-१४७,१९४, २००,५११,५६० एवं ८१९ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	२५-००
३९	सुविधि दर्शन (सुविधि लेख पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	४०-००
४०	समयसार नाटक	अनुपलब्ध
४१	समयसार कलश टीका	अनुपलब्ध
४२	समयसार	अनुपलब्ध
४३	स्मरण संचिका	२०.००
४४	स्वरूप भावना (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-९१३, ७१० एवं ८३३ पर पूज्य भाईश्री शशीभाई के प्रवचन)	२०-००
४५	तत्त्वानुशीलन (भाग-१,२,३) (ले. पूज्य भाईश्री शशीभाई)	२०-००
४६	तत्त्व	अनुपलब्ध
४७	विधि विज्ञान (विधि विषयक वचनामृतोंका संकलन)	१०-००
४८	वचनामृत रहस्य (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके नाईरौबीमें हुए प्रवचन)	२०-००
४९	भगवान आत्मा	२०.००
५०	जिन प्रतिमा जिन सारखी	२०.००

४५०

५१. छः ढाला प्रवचन (भाग-१)	२०.००
५२. छः ढाला प्रवचन (भाग-२)	२०.००
५३. छः ढाला प्रवचन (भाग-३)	२०.००
५४. प्रवचनसुधा (भाग-६)	३०.००

श्री वीतराग सत् साहित्य प्रसारक ट्रस्टमें से
प्रकाशित हुई पुस्तकोंकी प्रत संख्या

ग्रंथ का नाम	मुल्य
०१ प्रवचनसार (गुजराती)	१५००
०२ प्रवचनसार (हिन्दी)	४२००
०३ पंचास्तिकायसंग्रह (गुजराती)	१०००
०४ पंचास्तिकाय संग्रह (हिन्दी)	२५००
०५ समयसार नाटक (हिन्दी)	३०००
०६ अष्टपाहुड (हिन्दी)	२०००
०७ अनुभव प्रकाश	२१००
०८ परमात्मप्रकाश	४१००
०९ समयसार कलश टीका (हिन्दी)	२०००
१० आत्मअवलोकन	२०००
११ समाधितंत्र (गुजराती)	२०००
१२ बृहद द्रव्यसंग्रह (हिन्दी)	३०००
१३ मुक्तिका मार्ग (सत्ता स्वरूप ग्रन्थ पर प्रवचन) (गुजराती)	१०००
१४ योगसार	२०००
१५ अध्यात्मसंदेश	२०००
१६ पद्मनंदीपंचविंशती	३०००
१७ समयसार	३१००
१८ समयसार (हिन्दी)	२५००
१९ अध्यात्मिक पत्रो (पूज्य निहालचंद्रजी सोगानी द्वारा लिखित)	३०००
२० द्रव्यदृष्टि प्रकाश (गुजराती)	१०,०००
२१ द्रव्यदृष्टि प्रकाश (हिन्दी)	७६००
२२ पुरुषार्थसिद्धिउपाय (गुजराती)	६१००
२३ क्रमबद्धपर्याय (गुजराती)	८०००
२४ अध्यात्मपराग (गुजराती)	३०००
२५ धन्य अवतार (गुजराती)	३७००
२६ धन्य अवतार (हिन्दी)	८०००
२७ परमामगसार (गुजराती)	५०००
२८ परमामगसरा (हिन्दी)	४४००
२९ वचनामृत प्रवचन भाग-१-२-३-४	५०००
३० अनुभव प्रकाश (हिन्दी)	२०००
३१ निर्भ्रांत दर्शननी केडीए (गुजराती)	५०००

३२	निर्भ्रांत दर्शनकी पगडंडी (हिन्दी)	७५००
३३	गुरुगुण संभारणा (गुजराती)	३०००
३४	गुरुगुण संभारणा (हिन्दी)	७५००
३५	जिण सासणं सव्वं (गुजराती)	२०००
३६	जिण सासणं सव्वं (हिन्दी)	२०००
३७	द्वादश अनुप्रेक्षा (गुजराती)	२०००
३८	दस लक्षण धर्म (गुजराती)	२०००
३९	धन्य आराधना (गुजराती)	१०००
४०	धन्य आराधना (हिन्दी)	१५००
४१	प्रवचन नवनीत भाग-१-४ (गुजराती)	५८५०
४२	प्रवचन प्रसाद भाग-१-२	२३००
४३	पथ प्रकाश (गुजराती)	२०००
४४	पथ प्रकाश (हिन्दी)	५००
४५	प्रयोजन सिद्धि (गुजराती)	३५००
४६	प्रयोजन सिद्धि (हिन्दी)	२५००
४७	विधि विज्ञान (गुजराती)	२०००
४८	विधि विज्ञान (हिन्दी)	२०००
४९	भगवान आत्मा (गुजरात)	२०००
५०	भगवान आत्मा (हिन्दी)	१५००
५१	सम्यक्ज्ञानदीपिका (गुजराती)	१०००
५२	सम्यक्ज्ञानदीपिका (हिन्दी)	१५००
५३	तत्त्वानुशीलन (गुजराती)	४०००
५४	तत्त्वानुशीलन (हिन्दी)	२०००
५५	बीजुं काई शोध मा (गुजराती)	४०००
५६	दूसरा कुछ न खोज (हिन्दी)	२०००
५७	मुमुक्षुता आरोहण क्रम (गुजराती)	२५००
५८	मुमुक्षुता आरोहण क्रम (हिन्दी)	३५००
५९	अमृत पत्र (गुजराती)	२०००
६०	अमृत पत्र (हिन्दी)	२५००
६१	परिभ्रमणना प्रत्याख्यान (गुजराती)	१५००
६२	परिभ्रमणके प्रत्याख्यान (हिन्दी)	४०००
६३	आत्मयोग (गुजराती)	१५००
६४	आत्मयोग (हिन्दी)	३०००
६५	अनुभव संजीवनी (गुजराती)	१०००
६६	अनुभव संजीवनी (हिन्दी)	१०००

६७	ज्ञानामृत (गुजराती)	३५००
६८	ज्ञानामृत (हिन्दी)	१५००
६९	वचनामृत रहस्य (गुजराती)	१०००
७०	वचनामृत रहस्य (हिन्दी)	१०००
७१	दिशा बोध (हिन्दी-गुजराती)	३५००
७२	कहान रत्न सरिता (भाग-१)	१०००
७३	कहान रत्न सरिता (भाग-२)	१०००
७४	कुटुम्ब प्रतिबंध (गुजराती)	१५००
७५	कुटुम्ब प्रतिबंध (हिन्दी)	२५००
७६	सिद्धपद का सर्वश्रेष्ठ उपाय (गुजराती)	१५००
७७	सिद्धपद का सर्वश्रेष्ठ उपाय (हिन्दी)	२०००
७८	गुरु गिरा गौरव (हिन्दी-गुजराती)	३५००
७९	समयसार दोहन (गुजराती)	७५०
८०	समकितनुं बीज (गुजराती)	१०००
८१	स्वरूपभावना (गुजराती)	१०००
८२	स्वरूपभावना (हिन्दी)	१०००
८३	सुविधि दर्शन (गुजराती)	१०००
८४	सुविधिदर्शन (हिन्दी)	१९००
८५	आत्मसिद्धि शास्त्र पर प्रवचन	१२५०
८६	प्रवचन सुधा (भाग-१) (गुजराती)	१४००
८७	प्रवचन सुधा (भाग-२) (गुजराती)	७५०
८८	प्रवचन सुधा (भाग-३) (गुजराती)	१०००
८९	प्रवचन सुधा (भाग-४) (गुजराती)	१०००
९०	प्रवचन सुधा (भाग-५) (गुजराती)	१०००
९१	प्रवचन सुधा (भाग-६) (गुजराती)	१०००
९२	प्रवचन सुधा (भाग-७) (गुजराती)	७५०
९३	प्रवचन सुधा (भाग-८) (गुजराती)	७५०
९४	प्रवचन सुधा (भाग-९) (गुजराती)	७५०
९५	प्रवचन सुधा (भाग-१०) (गुजराती)	७५०
९६	प्रवचन सुधा (भाग-११) (गुजराती)	७५०
९७	कार्तिकेयानुप्रेक्षा प्रवचन भाग-१ (गुजराती)	१०००
९८	कार्तिकेयानुप्रेक्षा प्रवचन भाग-२ (गुजराती)	१०००
९९	द्रव्यसंग्रह प्रवचन (भाग-१) (गुजराती)	१०००
१००	द्रव्यसंग्रह प्रवचन (भाग-२) (गुजराती)	१०००
१०१	राज हृदय (भाग-१) (गुजराती)	१५००

૧૦૨	રાજ હૃદય (ભાગ-૨) (ગુજરાતી)	૧૫૦૦
૧૦૩	રાજ હૃદય (ભાગ-૩) (ગુજરાતી)	૭૫૦
૧૦૪	અધ્યાત્મસ્થા (ભાગ-૧) (ગુજરાતી)	૧૦૦૦
૧૦૫	અધ્યાત્મસુધા (ભાગ-૨) (ગુજરાતી)	૧૦૦૦
૧૦૬	અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૩) (ગુજરાતી)	૧૦૦૦
૧૦૭	અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૪) (ગુજરાતી)	૭૫૦
૧૦૮	અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૫) (ગુજરાતી)	૭૫૦
૧૦૯	ગુરુ ગિરા ગૌરવ (ભાગ-૧) (ગુજરાતી) (ધારાવાહી પ્રવચન)	૧૦૦૦
૧૧૦	ગુરુ ગિરા ગૌરવ (ભાગ-૨) (ગુજરાતી) (ધારાવાહી પ્રવચન)	૭૫૦
૧૧૧	મુક્તિનો માર્ગ (ગુજરાતી)	૧૦૦૦
૧૧૨	પ્રવચન નવનીત (ભાગ-૧) (હિન્દી)	૧૦૦૦
૧૧૩	પ્રવચન નવનીત (ભાગ-૨) (હિન્દી)	૧૦૦૦
૧૧૪	પ્રવચન નવનીત (ભાગ-૩) (હિન્દી)	૧૦૦૦
૧૧૫	પ્રવચન નવનીત (ભાગ-૪) (હિન્દી)	૧૦૦૦
૧૧૬	ધન્ય આરાધક (ગુજરાતી)	૭૫૦
૧૧૭	છ: ઢાલા પ્રવચન (ગુજરાતી) (ભાગ-૧)	૧૦૦૦
૧૧૮	છ: ઢાલા પ્રવચન (ગુજરાતી) (ભાગ-૨)	૧૦૦૦
૧૧૯	છ: ઢાલા પ્રવચન (ગુજરાતી) (ભાગ-૩)	૧૦૦૦
૧૨૦	જિન પ્રતિમા જીન સારખી	૫૦૦
૧૨૧	સ્મરણ સંચિકા	૧૫૦૦
૧૨૨	દંસણ મૂલો ધમ્મો	૩૫૦૦
૧૨૩	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૧) (હિન્દી)	૧૦૦૦
૧૨૪	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૨) (હિન્દી)	૧૦૦૦
૧૨૫	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૩) (હિન્દી)	૧૦૦૦
૧૨૬	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૪) (હિન્દી)	૧૦૦૦
૧૨૭	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૫) (હિન્દી)	૧૦૦૦
૧૨૮	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૬) (હિન્દી)	૧૦૦૦
૧૨૭	ધન્ય પુરુષાર્થી (ગુજરાતી)	૧૫૦૦
૧૨૮	ધન્ય પુરુષાર્થી (હિન્દી)	૬૫૦૦
૧૨૯	છ: ઢાલા પ્રવચન (હિન્દી) (ભાગ-૧)	૧૦૦૦
૧૩૦	રાજ હૃદય (ભાગ-૪) (ગુજરાતી)	૫૦૦
૧૩૧	રાજ હૃદય (ભાગ-૫) (ગુજરાતી)	૫૦૦
૧૩૨	રાજ હૃદય (ભાગ-૬) (ગુજરાતી)	૫૦૦
૧૩૩	રાજ હૃદય (ભાગ-૭) (ગુજરાતી)	૧૫૦
૧૩૪	રાજ હૃદય (ભાગ-૮) (ગુજરાતી)	૧૫૦

૧૩૫	રાજ હૃદય (ભાગ-૯) (ગુજરાતી)	૧૫૦
૧૩૬	રાજ હૃદય (ભાગ-૧૦) (ગુજરાતી)	૧૫૦
૧૩૭	રાજ હૃદય (ભાગ-૧૧) (ગુજરાતી)	૧૦૦
૧૩૮	રાજ હૃદય (ભાગ-૧૨) (ગુજરાતી)	૧૦૦
૧૩૯	રાજ હૃદય (ભાગ-૧૩) (ગુજરાતી)	૧૦૦
૧૪૦	રાજ હૃદય (ભાગ-૧૪) (ગુજરાતી)	૧૦૦
૧૪૧	રાજ હૃદય (ભાગ-૧૫) (ગુજરાતી)	૧૦૦
૧૪૨	રાજ હૃદય (ભાગ-૧૬) (ગુજરાતી)	૧૦૦
૧૪૩	અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૬) (ગુજરાતી)	૧૫૦
૧૪૪	અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૭) (ગુજરાતી)	૧૫૦
૧૪૫	અનુભવપ્રકાશના કિરણો (ભાગ-૨) (ગુજરાતી)	૧૫૦
૧૪૬	અનુભવપ્રકાશના કિરણો (ભાગ-૩) (ગુજરાતી)	૧૫૦
૧૪૭	અનુભવપ્રકાશના કિરણો (ભાગ-૪) (ગુજરાતી)	૧૫૦
૧૪૮	અનુભવપ્રકાશના કિરણો (ભાગ-૫) (ગુજરાતી)	૧૫૦
૧૪૯	અનુભવપ્રકાશના કિરણો (ભાગ-૬) (ગુજરાતી)	૧૫૦
૧૫૦	અનુભવપ્રકાશના કિરણો (ભાગ-૭) (ગુજરાતી)	૧૦૦
૧૫૧	અનુભવપ્રકાશના કિરણો (ભાગ-૮) (ગુજરાતી)	૧૦૦
૧૫૨	અનુભવપ્રકાશના કિરણો (ભાગ-૯) (ગુજરાતી)	૧૦૦
૧૫૩	રાજ હૃદય (ભાગ-૧૭) (ગુજરાતી)	૨૦૦
૧૫૪	રાજ હૃદય (ભાગ-૧૮) (ગુજરાતી)	૨૦૦
૧૫૫	રાજ હૃદય (ભાગ-૧૯) (ગુજરાતી)	૨૦૦
૧૫૬	અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૮) (ગુજરાતી)	૧૫૦
૧૫૭	અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૯) (ગુજરાતી)	૧૫૦
૧૫૮	અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૧૦) (ગુજરાતી)	૨૦૦
૧૫૯	અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૧૧) (ગુજરાતી)	૧૫૦
૧૬૦	અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૧૨) (ગુજરાતી)	૨૦૦

ପାଠକୋନୀ ନୌଘ ଠାଢ଼େ

પાઠકોની નોંધ માટે

પાઠકોની નોંધ માટે

ॐ
श्री वीतरागाय नमः

अध्यात्म सुधा

(भाग-१२)
(पूज्य भाईश्री शशीभाईना 'अहेनश्रीना वचनामृत' ग्रंथ
उपरना सणंग प्रवचनो)
(वचनामृत-३६६ थी ४३२)

प्रकाशक
वीतराग सत् साहित्य प्रसारक ट्रस्ट
लावनगर

પ્રકાશક તથા પ્રાપ્તિ સ્થાન**વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ**

૫૮૦, જૂની માણેકવાડી,

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી માર્ગ

ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧

ફોન : (૦૨૭૮) ૨૪૨૩૨૦૭

અન્ય પ્રાપ્તિ સ્થાન :

- શ્રી કુંદકુંદ કહાન જૈન સાહિત્ય કેન્દ્ર, 'ગુરુ ગૌરવ', સોનગઢ
- શ્રી ખીમજીભાઈ ગંગર (મુંબઈ) : (૦૨૨) ૨૬૧૬૧૫૯૧, મો. ૦૯૮૨૦૩૬૫૬૮૩

પ્રથમાવૃત્તિ : ૧૫-૧૨-૨૦૧૮ (પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈની ૮૬મી જન્મજયંતિ પ્રસંગે)

પ્રત : ૨૦૦

પૃષ્ઠ સંખ્યા : ૪૬૮ + ૮ = ૪૭૬

મૂલ્ય : ૨૦/-

લેસર ટાઈપ સેટિંગ :

પૂજા ઈમ્પ્રેશન્સ

૧૯૨૪/બી-૬, શાંતિનાથ બંગલોઝ,

શશીપ્રભુ ચોક, રૂપાણી સર્કલ પાસે

ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧

ફોન : ૯૭૨૫૨૫૧૧૩૧

મુદ્રક :

ભગવતી ઓફસેટ

અમદાવાદ

ફોન : ૯૮૨૫૪૭૭૭૪૫

પ્રસ્તાવના

પરમ આત્મ સર્વજ્ઞ વીતરાગદેવ પ્રણીત પૂર્ણ નિર્દોષ થઈ સંપૂર્ણ સુખી થવાનો માર્ગ, પરંપરા આચાર્ય ભગવંતો દ્વારા તથા સત્પુરુષો દ્વારા વર્તમાનમાં જીવંત રહ્યો છે તે આપણા સૌનું મહાન સદ્ભાગ્ય છે. વર્તમાનકાળમાં 'સીમંધર' ભગવાનની સાક્ષાત્ દિવ્યદેશના સાંભળીને આપણને સૌને તેનું રસપાન કરાવ્યું એવા સદ્ધર્મપ્રવર્તક શાસન શિરોમણિ અધ્યાત્મદિવાકર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી 'કાનજીસ્વામી'નો આપણા સૌ ઉપર અવિસ્મરણીય ઉપકાર વર્તી રહ્યો છે. તેઓશ્રીના પુનિત પ્રભાવનાના મંગલકારી યોગે માર્ગપ્રાપ્તિની દિવ્ય શિખા પ્રજ્વલિત રહેવા પામી છે. એ દિવ્ય દિપકની જ્યોતથી જેમના હૃદયસિંહાસનમાં જ્ઞાયકદેવના મંગલ પદરામણા થયા અને અપૂર્વ ભવાંતકારી સમ્યજ્ઞર્શનની પ્રાપ્તિ થઈ, એવા પ્રશમમૂર્તિ ઘન્યાવતાર ભગવતી માતા પૂજ્ય બહેનશ્રી 'ચંપાબહેન'નો વર્તમાન મુમુક્ષુસમાજ ઉપર નભૂલી શકાય એવો ઉપકાર વર્તી રહ્યો છે. ભાવિ તીર્થાધિનાથના ભેટા કરાવનાર તથા અજોડ જ્ઞાનવૈભવધારી પૂજ્ય 'બહેનશ્રી'નો શું મહિમા કરવો !

લઘુવયથી જ પ્રખર વૈરાગ્યધારી, આ ભવમાં જ આત્મહિત કરી લેવા જેવું છે એવી તીખી તમત્રા જેમને સહેજે પ્રગટી અને અપૂર્વ પુરુષાર્થના પરાક્રમ દ્વારા પૂજ્ય 'ગુરુદેવશ્રી'ની દિવ્ય દેશનાને સફળ કરી એવા પૂજ્ય 'બહેનશ્રી'ના અંતર ગુણોનું વર્ણન પામર જીવોથી કઈ રીતે થઈ શકે ? પ્રતિપળ જ્ઞાયક તરફ દોડતી નિર્મળ પરિણતિ દ્વારા સાધનાની અપ્રતિહત અખંડ ધારા જાણે કે અટકેવળજ્ઞાનને બોલાવી રહી છે ! પૂર્ણ શુદ્ધિ તરફની મીટ માંડી એક ક્ષણ પણ જાણે કે અપૂર્ણતામાં રહેવા ન માગતી હોય એવી અખંડ ધારા, સતત જ્ઞાયકદેવથી અભેદ રહેતી ધારા વારંવાર ઉપયોગને નિર્વિકલ્પ કરી અતીન્દ્રિય આનંદમાં રમણતા કરાવી રહી છે. હું ભરતમાં છું કે વિદેહમાં છું તેની પણ જેમને સ્મૃતિ રહેતી નથી એવી અવગાઢ ચિદ્પરિણતિના ધારક પૂજ્ય 'બહેનશ્રી'નો મહિમા વચનોમાં કરવો અસંભવ છે.

જૈનની ગીતા એટલે 'બહેનશ્રીનાં વચનામૃત' ! મુમુક્ષુ માટે અમૃતની વેલડી ! જ્ઞાનીપુરુષોની અંતર પરિણતિ તો નિરંતર અમૃતનું પાન કરી જ રહી છે સાથે સાથે નિષ્કારણ કરુણાથી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતા જીવો પણ આ અમૃતનું પાન કરે એવી વિશાળ ભાવનાથી તેમના શ્રીમુખેથી મુખરિત થયેલા વચનોને પણ 'અમૃત'ની ઉપમા અપાય છે કેમકે આ વચનરૂપી અમૃતનું પાન કરી મુમુક્ષુ જીવ પણ મુક્તિરમાના અમૃતસુખનો ભોગી થાય છે. એક બાજુ દિવ્ય દેશનાનો ઘોઘ વહેવડાવનાર તીર્થકરનું દ્રવ્ય હોય અને બીજી બાજુ દિવ્યદેશનાને ગ્રહણ કરનાર ગણધરનું દ્રવ્ય ! પછી તો પૂછવું જ શું !! એવા ગણધરદેવ દ્વારા ઝીલાયેલી દિવ્ય દેશનાનું મૂલ્ય કઈ રીતે થાય ?

એવા પૂજ્ય બહેનશ્રી 'ચંપાબહેન'ના વચનામૃતો ઉપર નિષ્કારણ કરુણાશીલ, અધ્યાત્મ

સુધાનું પાન કરાવનાર, અધ્યાત્મનું રહસ્ય પ્રગટ કરનાર, મુમુક્ષુઓના પરમ તારણહાર પૂજ્ય ભાઈશ્રી 'શશીભાઈ'ના આ પ્રવચનોનું પુસ્તક 'અધ્યાત્મ સુધા' ભાગ-૧૨ પાઠકના હસ્તક્રમણમાં મૂકતાં અમને અત્યંત હર્ષોદ્ઘાસ થાય છે. જ્ઞાનીપુરુષનું હૃદયગાંભીર્ય, તેમના વચનોમાં નિહિત માર્ગપ્રાપ્તિનું રહસ્ય, અખંડ મોક્ષમાર્ગ ઈત્યાદિક અનેક વિષયોની છણાવટ કરતા પૂજ્ય 'ભાઈશ્રી'ના આ પ્રવચનો મુમુક્ષુજીવ માટે અમૃતરસની લલાણ છે.

ભાવના, મુમુક્ષુની યથાર્થ ભૂમિકા, પ્રેરણા, પુરુષાર્થ, કર્તવ્ય, ગુરુ મહિમા, દ્રવ્યદષ્ટિ, જ્ઞાનીપુરુષની અંતરબાહ્ય દશા, ભેદજ્ઞાન, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રનું સ્વરૂપ, મુનિદશા આદિ અનેકાનેક પ્રયોજનભૂત વિષયોનું સ્પષ્ટીકરણ કરતા પૂજ્ય 'ભાઈશ્રી'ના આ પ્રવચનો મુમુક્ષુજીવ માટે એક 'પ્રવચનઉદ્દેધિ' સમાન છે. અનેક રત્નોનો સંગ્રહ જેમાં હિલોળા લઈ રહ્યો છે, જે પ્રવચનોમાં અતીન્દ્રિય આનંદની છોળો ઊછળી રહી છે, પરિપૂર્ણ આત્મહિતની ભાવનાના મોજાઓનો ગુંજારવ થઈ રહ્યો છે, પ્રવચનોના ધવલશ્વેત મોજાઓનો સમૂહ સંસારની કાલિમાને ધોઈ નાખવા તત્પર થઈ રહ્યો છે, મિથ્યાત્વરૂપી અંધકારને ભેદવા આ પ્રવચનઉદ્દેધિના ઘુઘવાટા થનગનાટ કરી રહ્યા છે, એવા પ્રવચનસમુદ્રમાં ડૂબકી લગાવી મુમુક્ષુ જીવ આત્મહિત સાધે અને અધ્યાત્મસુધાનું પાન કરે એવી ભાવના સાથે આ ગ્રંથનું પ્રકાશન કરતાં અમો કૃતકૃત્યતા અનુભવીએ છીએ.

પૂજ્ય 'બહેનશ્રી'ના એક એક વચનામૃતમાં રહેલ અર્થગાંભીર્ય, વિષયનું ઊંડાણ, તળસ્પર્શી અનુભવપૂર્ણ માર્ગદર્શન, તેઓશ્રીની નિષ્કારણ કરુણા, પૂર્ણતાની ભાવના ઈત્યાદિક અંતરંગ વૈભવયુક્ત અનેકાનેક ગુણોના દર્શન કરાવતા આ પ્રવચનો મુમુક્ષુ જીવને અવશ્ય અવશ્ય આત્મહિતમાં નિમિત્તભૂત થાય તેમ છે.

અંતતઃ પૂર્ણ શુદ્ધિની ભાવનાના ઉમંગોદ્ઘાસ સહિત, સંસારની કાલિમાને પ્રવચનઉદ્દેધિના શ્વેત મોજાઓના સમૂહમાં ધોઈ, અતીન્દ્રિય આનંદની છોળમાં આનંદરસનું રસાસ્વાદન કરતાં કરતાં અપૂર્વ રત્નત્રયરૂપી રત્નોને અંગીકાર કરી મુક્તિરમાને વરીએ એ જ ભાવના સાથે અત્ર વિરામ પામીએ છીએ.

ઈતિ શિવમ્

ટ્રસ્ટીગણ
વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ
ભાવનગર

પ્રકાશકીય

પ્રસ્તુત ગ્રંથ ‘અધ્યાત્મ સુધા’ ભાગ-૧૨ પ્રકાશિત કરતાં અમોને અત્યંત હર્ષ થાય છે. આ ગ્રંથમાં ‘બહેનશ્રીનાં વચનામૃત’ ગ્રંથ ઉપર કરુણાસાગર પૂજ્ય ભાઈશ્રી ‘શશીભાઈ’ દ્વારા થયેલ પ્રવચનોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

શ્રી સીમંધરસ્વામી દિગંબર જિન મંદિર, ભાવનગરમાં ૧૯૮૬માં આ પ્રવચનો થયેલા છે. કુલ ૩૪૫ જેટલા પ્રવચનોને ૧૨ ભાગમાં પ્રકાશિત કરવાની ભાવનાના ફળસ્વરૂપે આ ૧૨મા ભાગનું પ્રકાશન કરવામાં આવી રહ્યું છે. ભાવનગર સ્થિત ‘શ્રી શશીપ્રભુ સાધના સ્મૃતિ મંદિર’માં નિયમિતપણે ચાલતા રોજના સી.ડી. પ્રવચનોમાં ‘બહેનશ્રીનાં વચનામૃત’ ગ્રંથ ઉપરના બધા જ પ્રવચનો સાંભળતાં એમ લાગ્યું કે જો આ પ્રવચનો પુસ્તકાકારરૂપે પ્રકાશિત કરવામાં આવે તો સમસ્ત મુમુક્ષુ સમાજને લાભનું કારણ થાય.

પૂજ્ય ‘બહેનશ્રી’ના સાદી ભાષામાં લખાયેલા આ વચનામૃતોની અંદર રહેલો ઊંડો મર્મ, આશય અને રહસ્યને પૂજ્ય ભાઈશ્રી ‘શશીભાઈ’એ સ્વયંની મૌલિક રોચક અને રસપ્રદ શૈલીમાં ખોલ્યા છે. પૂજ્ય ‘ગુરુદેવશ્રી’એ ‘બહેનશ્રીનાં વચનામૃત’ ગ્રંથની મુક્તકંઠે જે પ્રશંસા ગાઈ છે તે સૌને સુવિદિત છે. તેનું કારણ ખોલતાં પૂજ્ય ભાઈશ્રી ફરમાવે છે કે, આ ગ્રંથમાં મુમુક્ષુજીવને ઉપયોગી એવું માર્ગદર્શન ભરપૂર માત્રામાં છે જે મુમુક્ષુજીવને મોક્ષમાર્ગ પર્યંત પહોંચવામાં પ્રકાશસ્તંભરૂપ છે. અનેક વિષયોને આવરી લેતા એવા એકેએક બોલમાં કેટલું ઊંડાણ રહેલું છે તે પ્રવચનો વાંચતાં પાઠકવર્ગને અવશ્ય પ્રતીતિમાં આવી શકશે. મુમુક્ષુજીવની જઘન્ય ભૂમિકાથી માંડીને મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ ભૂમિકા પર્યંતમાં મુમુક્ષુજીવે કેવી રીતે આગળ વધવું અને કયા પ્રકારે અટકી ન જવાય તેની સાવધાની અને જાગૃતિ રાખવી, તે સંબંધિત અનુભવપૂર્ણ સ્પષ્ટ માર્ગદર્શન પૂજ્ય ‘બહેનશ્રીનાં વચનામૃત’ના આધારે આપેલ છે.

પ્રસ્તુત ગ્રંથના પ્રવચનોને સૌ પ્રથમ સી.ડી.માંથી સાંભળીને અક્ષરશઃ ટાઈપ કરીને તેનું સંપાદન કરવામાં આવેલ છે. પ્રવચનોમાં જ્યાં વ્યક્તિગત નામ બોલાયા હોય તે લેવામાં નથી આવેલ. શ્રોતાગણમાંથી આવેલ પ્રશ્ન જ્યાં સ્પષ્ટપણે સંભળાતા નથી ત્યાં ડોટ ડોટ કરીને ખાલી જગ્યા છોડવામાં આવી છે તથા વાક્યરચના પૂર્ણ કરવા અર્થે જરૂર લાગી ત્યાં કોંસ ભરવામાં આવ્યા છે. આ જ પ્રવચનોને મુદ્રણકાર્ય માટે મોકલતાં પહેલાં ફરીથી એક વાર સી.ડી.માંથી સાંભળીને તપાસી લેવામાં આવે છે જેથી કોઈ ત્રુટી રહી જવા પામી હોય તો તે નીકળી જાય. તેમ છતાં પ્રસ્તુત ગ્રંથના સંપાદનકાર્યમાં કોઈ ક્ષતિ રહી જવા પામી હોય તો તેની જિનવાણીમાતા પ્રત્યે ક્ષમાયાચના કરવામાં આવે છે.

ગ્રંથના પ્રકાશન કાર્યમાં જે જે મુમુક્ષુઓનો સહકાર પ્રાપ્ત થયો છે તેમનો અત્ર હૃદયપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે. ગ્રંથના પ્રકાશન અર્થે પ્રાપ્ત દાનરાશિનું સાભાર વિવરણ અન્યત્ર

આપેલ છે. ગ્રંથના સુંદર ટાઈપ સેટીંગ માટે પૂજા ઈન્પ્રેશન્સનો તથા સુંદર મુદ્રણકાર્ય માટે અજય ઓફસેટનો આભાર માનવામાં આવે છે.

અંતતઃ વીતરાગ જિનવાણીના પ્રકાશન કાર્યમાં મન, વચન, કાયાથી અજાગૃતિપૂર્વક પ્રમાદવશ જે કોઈ ભૂલ રહી ગઈ હોય તો જન્મ-મરણના ભયસહિત વીતરાગ દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર પ્રત્યે ક્ષમા યાચીએ છીએ અને આ અધ્યાત્મ સુધારસનું પાન કરી શીઘ્ર સૌ આત્મહિતને પામે એવી ભાવના સાથે અત્ર વિરામ પામીએ છીએ.

ટ્રસ્ટીગણ
વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ
ભાવનગર

‘અધ્યાત્મસુધા’ ભાગ-૧૨ના પ્રકાશનાર્થે પ્રાપ્ત દાનરાશિ

ડો. મહેશભાઈ મહેતા તથા ડો. ગીતાબેન મહેતા, મુંબઈ	૫૦,૦૦૦/-
સ્વ. શાંતિલાલ છગનલાલ શાહ, ઇ. વીણાબેન વીરેન્દ્રભાઈ શાહ, ચેન્નાઈ	૪૧,૦૦૦/-
સ્વ. પ્રાણકુંવરબેન હેમાણીના સ્મરણાર્થે, ઇ. શ્રી ડોલરભાઈ હેમાણી	૨૫,૦૦૦/-
શ્રીમતી વંદનાબેન રણધીરભાઈ ઘોષાલ, ભાવનગર	૧૧,૦૦૦/-
શ્રી નગીનદાસ ચુનીલાલ ભાયાણી, કોલકાટા	૫,૦૦૦/-
શ્રી હીરાલાલ જૈન, ભાવનગર	૫,૦૦૦/-
શ્રીમતી લક્ષ્મીબેન ખીમજીભાઈ ગંગર, મુંબઈ	૫,૦૦૦/-
ડો. બી.એમ. સુથાર, કમ્પાલા, યુગાન્ડા	૫,૦૦૦/-
શ્રી ઝવેરીભાઈ સાવલા, મુંબઈ	૫,૦૦૦/-
શ્રીમતિ પદ્મવીબેન પૃથ્વીરાજભાઈ શાહ, સોનગઢ	૫,૦૦૦/-
શ્રી ધર્મેન્દ્રભાઈ વોરા, ભાવનગર	૨,૫૦૦/-
શ્રી હેમંતભાઈ શાહ, મુંબઈ	૨,૫૦૦/-
શ્રીમતી ચારુબેન નિલેષભાઈ જૈન, ભાવનગર	૧,૦૦૦/-
સ્વ. ઈન્દુમતી જસવંતલાલ કામદારના સ્મરણાર્થે, ઇ. જસુભાઈ કામદાર, મુંબઈ	૧૦૦૦/-
શ્રીમતી સ્નેહલતાબેન જયેન્દ્રભાઈ શાહ, ભાવનગર	૨૫૧/-
સ્વ. કસ્તુરીબેન લક્ષ્મીચંદ શાહ, અમદાવાદ, ઇ. કનુભાઈ શાહ	૨૫૧/-
સ્વ. મધુબેન કનુભાઈ શાહ, અમદાવાદ, ઇ. કનુભાઈ શાહ	૨૫૧/-

પ્રવચન અનુક્રમણિકા

પ્ર. ક્રમાંક	તારીખ	બોલ	પૃષ્ઠ સંખ્યા
૩૧૩	૦૪-૦૭-૮૮	૩૯૯	૦૦૧
૩૧૪	૦૫-૦૭-૮૮	૪૦૦	૦૧૮
૩૧૫	૦૮-૦૭-૮૮	૪૦૧-૪૦૨	૦૩૩
૩૧૬	૦૯-૦૭-૮૮	૪૦૩	૦૪૯
૩૧૭	૧૦-૦૭-૮૮	૪૦૪-૪૦૫	૦૬૪
૩૧૮	૧૧-૦૭-૮૮	૪૦૬	૦૭૯
૩૧૯	૧૨-૦૭-૮૮	૪૦૭	૦૯૪
૩૨૦	૧૩-૦૭-૮૮	૪૦૮	૧૧૦
૩૨૧	૧૫-૦૭-૮૮	૪૦૯	૧૨૫
૩૨૨	૧૮-૦૭-૮૮	૪૧૦	૧૩૮
૩૨૩	૦૩-૦૮-૮૮	૪૧૦-૪૧૧	૧૫૪
૩૨૪	૦૫-૦૮-૮૮	૪૧૧-૪૧૨	૧૭૧
૩૨૫	૦૭-૦૮-૮૮	૪૧૩	૧૮૬
૩૨૬	૦૮-૦૮-૮૮	૪૧૩-૪૧૪	૨૦૨
૩૨૭	૦૯-૦૮-૮૮	૪૧૪-૪૧૫	૨૧૮
૩૨૮	૧૦-૦૮-૮૮	૪૧૫-૪૧૬	૨૨૯
૩૨૯	૧૨-૦૮-૮૮	૪૧૬-૪૧૭	૨૪૩
૩૩૦	૧૩-૦૮-૮૮	૪૧૭	૨૫૯
૩૩૧	૧૪-૦૮-૮૮	૪૧૭-૪૧૮	૨૭૪
૩૩૨	૧૫-૦૮-૮૮	૪૧૮	૨૮૩
૩૩૩	૧૬-૦૮-૮૮	૪૧૯	૨૯૧
૩૩૬	૦૨-૦૯-૮૮	૪૨૨	૩૦૭
૩૩૭	૦૩-૦૯-૮૮	૪૨૩	૩૨૧
૩૩૮	૦૪-૦૯-૮૮	૪૨૪	૩૩૭
૩૩૯	૦૫-૦૯-૮૮	૪૨૫	૩૫૦
૩૪૦	૦૬-૦૯-૮૮	૪૨૬	૩૬૪
૩૪૧	૦૭-૦૯-૮૮	૪૨૭	૩૭૮
૩૪૨	૦૯-૦૯-૮૮	૪૨૭ થી ૪૨૯	૩૯૪
૩૪૩	૧૦-૦૯-૮૮	૪૩૦-૪૩૧	૪૧૦
૩૪૪	૧૧-૦૯-૮૮	૪૩૨	૪૨૫
૩૪૫	૧૩-૦૯-૮૮	૪૩૨	૪૪૨